T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMCU ANARŞİZM VE DİNİ ÖĞRETİLER: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Muhammed DAĞ

Danışman
Prof.Dr. İbrahim Emiroğlu

İZMİR-2012

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2008800411

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adı ve Soyadı : Muhammed DAĞ

Tez Başlığı : Toplumcu Anarşizm ve Dini Öğretiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Savunma Tarihi : 10.07.2012

Danışmanı : Prof.Dr.İbrahim EMİROĞLU

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr.İbrahim EMİROĞLU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERİTESİ	
Doç.Dr.Fatih TOKTAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERİTESİ	.....
Prof.Dr.Mustafa ÖZEL	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERİTESİ	.....

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ( )

Muhammed DAĞ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Toplumcu Anarşizm ve Dini Öğretiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme**" başlıklı Tezi( ) / Projesi( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**Toplumcu Anarşizm ve Dini Öğretiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme**" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.... /.... /.....

Muhammed DAĞ

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Toplumcu Anarşizm ve Dini Öğretiler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Muhammed Dağ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Siyasal olarak her türlü iktidarın, doğal ve rasyonel olmayan otoritenin, devletin reddi anlamına gelen anarşizm, genel olarak toplumcu ve bireyci anarşizm olarak ayrılır. Bireyci anarşizm, daha çok bireyin bireysel çıkar ve özgürlüklerini her şeyin önünde görürken toplumcu anarşizm ise, birey ile toplumun karşılıklı olarak birbirini var ettiğini, bundan dolayı birini diğerini üstün ve öncelikli görmenin doğru olmadığını düşünür. Toplumcu anarşizm toplumsal hayatta genel olarak, eşitlik, adalet ve özgürlük istenci, hiyerarşi ve devlet organizasyonu karşıtlığı noktasında aynı fikirlere sahip olmakla birlikte, iktisadi, siyasal ve sosyal organizasyonun tarz ve işleyişi hakkında kendi aralarında karşılıkçılar, kolektivistler, komünistler ve sendikalistler olarak ayrılır. Genel olarak, bireyci anarşistleri bencil ve burjuvatik olarak gören toplumcu anarşistlerin içinde ateist düşünürler olduğu gibi, dindar anarşistler de vardır. Ateist anarşistlerin çoğu daha çok kurumsallaşmış dine karşı olduklarını belirtirken, dinsel anarşistler ve ateist anarşistler için iktidarın/devletin yanında yer almayan kurumsallaşmamış din ile anarşizm arasında bir uyuşmazlık ve çatışma da yoktur. Bu bağlamda dinler ile anarşizm düşüncesi arasındaki ilişkiyi Taoizm, Budizm, Hıristiyanlık ve İslamiyet dinlerinin pek çok görüş, yaşantı ve tarihsel örnekleri destekler. Taoizm'in özellikle doğa, evren, insan doğası hakkındaki fikirleri paralelinde yorumlanan kurum ve iktidar karşıtlığına yönelik çıkarımlar, anarşizm ile Taoizm arasındaki ilişkiyi gösterirken; Budizm'in aydınlanma, özdenetim ve özyönetim tavsiye ve ilkeleri, mülkiyet ve iktidar hırsından uzak bir yaşam, kast sınıfı karşıtlığı, bireysel bağımsızlık ve özgürlük istenci gibi halleri Anarşizmin doğal

amaçlarıdır. Öte yandan Hiristiyanlığın, dünyevi iktidarların meşruiyetini ve idealliğini geçersizleştiren Tanrı Krallığı (Egemenliği) inancı, Sevgi öğretisinin doğal bir sonucu olarak doğan evrensel barış, uyum, anti-militarist düşünceler paralelinde gelişen, eşitlik, adalet ve özgürlük ideali ile anarşizmin idealleri uyuşmaktadır. Diğer yandan, karşılıklı yardım, dayanışma, paylaşım, birliktelik, sosyal adalet ve eşitlik ile ilgili ilkesel ve temel düşünce ve teşvikleri ile tevhid inancının getirdiği ve geliştirdiği "anti-otoriter"lik niteliğe sahip olan, her türlü sömürü ve ırkçılığa kesin olarak karşı duran İslam ve somut olarak bu gibi durumları yaşantılarıyla tarihsel olarak örneklendiren Müslüman birey, cemaat, mezhep, fırka, grupların oluşturduğu örnekler anarşizm ve İslami dini öğretiler ve fikirler arasındaki ilişkiyi ve yakınlığı görmek bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Anarşizm, Toplumcu Anarşizm, Otorite, İktidar, Yardımlaşma, Mülkiyet, Taoizm, Budizm, Hiristiyanlık, İslamiyet

ABSTRACT

Master's Thesis

Social Anarchism and Religious Teachings: A Comperative Study

Muhammed DAĞ

Dokuz Eylul University

Graduate of Social Sciences

Department of Philosopy and Religion Sciences

Philosopy and Religion Sciences

Anarchism, which means opposing all kinds of hierarchical organization, unnatural and irrational authority or state, branches into social and individualist anarchism. While individualistic anarchism holds the interests and freedom of the individual above all, social anachism reasons that society and the individual are mutually resonsible for the existence of one another and because of that considering one superior to and more priviledged than the other is not the right train of thought. Although, in general, social anarchism shares the same point of view with individual anarchism on social life issues such as equality, the drive for justice and freedom, opposing hierarchical and state organization, on the process and functioning of economical, political, and social organisation they get seperated into anti-statist, communist, syndicalist, collectivist strains. All in all, as there are atheist thinkers among the social anarchists who deem the individualist anarchists selfish and bourgeois, there are also religious anarchists. While most of the atheists anarchists state that they are against a religion which is institutionalized, for both the religious anarchists and the atheist anarchists there is no clash or opposition between an uninstitutionalized religion, that is not siding with the state, and anarchism. In this regard, lots of opinions, experiences, and historical events in religions such as Taoism, Buddhism, Christianity, and Islam supports the connection between religions and anarchist thinking. As there are deductions made toward opposing the government and institutions commentated in paralled to the ideas of Taoism, especially those commentated about nature, the universe, and human

nature demonstrate the relation between anarchism and Taoism; various paths of Buddhism such as the enlightenment, self-control and self-governance advice and principles, a life secluded from the want of property and the ambition to govern, opposition to the caste system, the drive for independence and freedom are nothing but the natural goals of anarchism, as well. On the other hand, the Kingdom of Heaven (or the Sovereignty of God) belief of Christianity which invalidates the idealness and legitimacy of temporal worldly governments, global peace which emerges as a natural result of the teaching of Love, harmony, the ideals of equality, justice and freedom rising in parallel to anti-militarist thought converges with the ideals of Anarchism. Also, by having qualities of mutual aid, solidarity, unity, fundamental thoughts and encouragements in relation to social justice and equality, "anti-authority" that was introduced and improved on by the belief of oneness and by standing firm against all kinds of exploitation and racism Islam and the Moslem indviduals, communities, orders, or factions that have exemplified these qualities historically with their lives are significant in setting forth the connection and affinity between anarchism and the Islamic thought and teachings.

Keywords: Anarchism, Social Anarchism, Authority, Government, Solidarity, Property, Taoism, Buddhism, Christianity, Islam.

TOPLUMCU ANARŞİZM VE DİNİ ÖĞRETİLER:
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR x

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ANARŞİZM, ANARŞİZM TÜRLERİ ve İLKELER-AMAÇLAR

1.1. ANARŞİZM ve ANARŞİST FİKİRLERİN SINIFLANDIRILMASI 11

1.1.1. Anarşizm 11
1.1.2. Anarşizm Türleri 18

1.2. ANARŞİZM'DE TABİİ HUKUK ve TOPLUMSAL HAYATIN DÜZENİ 28

1.2.1. Doğal Düzen ve İnsan Doğası 28
1.2.2. Toplumda Düzen ve Dirlik 36

1.3. ANARŞİZM'DE DEVLET, İKTİDAR -OTORİTE, YASA, SUÇ ve CEZA 42

1.4. ANARŞİZM'DE ÖZGÜRLÜK,ADALET, EŞİTLİK, MÜLKİYET, YARDIM ve DAYANIŞMA 52

1.5. ANARŞİZM'DE MÜCADELE ve ŞİDDET 66

1.6. ANARŞİZMİN, LİBERALİZM, DEMOKRASİ, KOMİNİZM, MARKSİZİM ve SOSYALİZME BAKIŞI 71

İKİNCİ BÖLÜM
TAOİZM ve BUDİZM (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) İLE ANARŞİZM

2.1. TAOİZM'DE UYUM, DOĞAL DENGE, İNSAN DOĞASI, İKTİDAR – OTORİTE ve ÖZGÜRLÜK 84

2.2. TAOİZM'DE MÜLKİYET,ADELET ve TOPLUMSAL SINIFLAR 95

2.3. BUDİZM'DE AYDINLANMA,ÖZDENETİM ve ZEN 106

2.4. BUDİZM'DE EŞİTLİK ve TOPLUMSAL HAYAT 119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HİRİSTİYANLIK (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) ve ANARŞİZM

3.1. DÜNYEVİ OTORİTENİN REDDİ ve TANRI KRALLIĞI 129

3.2. BARIŞ, ÖZGÜRLÜK, GÖNÜLÜ BİRLİKTELİK ve MÜLKİYET 143

3.3. ADALET,EŞİTLİK ve AKLIN ÖNEMİ 158

3.4. HRİSTİYAN ANARŞİST OLUŞUMLAR 169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLAMİYET (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) ve ANARŞİZM

4.1. SOSYAL ADALET ve EŞİTLİK 187

4.2. SÖMÜRÜ, IRKÇILIK, EVRENSEL BARIŞ ve ZULME KARŞI MÜCADELE 203

4.3. ÖZGÜRLÜK, MÜLKİYET ve SINIF 225

4.4. İKTİSADİ HAYATIN SORUMLULUKLARI, TOPLUMSAL DAYANIŞMA ve YARDIMLAŞMA 245

4.5. İSLAM'DA HAKİMİYET MESELESİ 263

4.6. MÜSLÜMAN SOSYALİST-KOMİNİST-ANARŞİK YAŞANTILAR 288

SONUÇ 317

KAYNAKÇA 325

KISALTMALAR

A.B.D	Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
der	Derleyen
Haz	Hazırlayan
s.	Sayfa no
S.S.C.B	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
V.b	Ve benzeri

GİRİŞ

İnsanların üretim güçlerini artırıp, özel mülkiyete dayalı sosyal yapılanmalara gitmeleri sonucunda sınıflar meydana gelmiş ve bu da iktidar, hükümet denilen siyasal gücün oluşumuna kaynaklık eden unsurlardan olmuştur. Böylelikle, tarihsel olarak yöneten ve yönetilen kesimler birlikte var olmuş, birbirlerinin varlığına göre şekil almışlardır. Buna göre hükümet veya devleti temsil eden ve yönlendiren yönetici sınıf, toplumsal huzurun, düzenin kaynağını devlet olarak görmüş, yönetilenlerin çoğu da bunu doğru ve biricik yol olarak kabul etmiştir. Böylelikle, yöneten ve yönetilen kesimler, toplumsal ihtiyaçların karşılanması, güvenlik, adalet, dış saldırılardan korunma gibi pek çok organizasyonun gerçekleştirilebilinmesi için devlet aygıtını zorunlu görmüşlerdir. Böyle düşünenlere göre, devlet insan ihtiyaçlarının zorunlu sonucu ve koruyucusudur. Ancak bu kesimlerin dışında kalan çeşitli bireyler, gruplar, hareketler, düşünürler, insanoğlunun ilk varlığından itibaren, devleti, hükümeti veya daha genel itibariyle iktidarı tam tersine kötülüğün sonucu olarak görmüşlerdir. Böylelikle, bu şekilde düşünenlere göre, devletin veya yapay iktidarların olduğu yerde, özgürlük, adalet, eşitliğin sosyal, siyasal ve iktisadi hayata egemen olması imkânsızdır. Devletin mevcudiyetinde, bu gibi durumlar gerçekleşemez. Zira devletin bizatihi kendisi, belirli bir sınıfa dayandığı için öncelikle onun çıkarını korumak zorundadır, böyle bir durumda adalet sağlanamaz, bundan dolayıdır ki eşitsizlik kaçınılmazdır. Eşitsizlik ve adaletsiz bir yapının devam edebilmesi için insanların baskı, tehdit, yıpratma, hapishane gibi eylem veya araçlarla kontrol altına tutulup özgürlüklerinin ellerinden gasp edilmesi zaruridir. O halde, devlet, iktidar özetle insanların doğaya aykırı davranıp birilerinin birilerine hâkim olması, diğerlerinin de mahkûm olmasına sebep olan tüm yapay otoritelerin reddedilmesi gerekir. Ancak belirtilmelidir ki, anarşistlerin çoğu devlet ile otorite kavramı arasında bir ayrımda bulunup, baskıya dayanmayan, gönüllük esasına dayalı, sosyal organizasyonun vb. işlerin düzenliliği için, hiyerarşik bir özelliğe sahip olmayan otoriteye sıcak bakarlar. En nihayetinde otoritenin, tahakküme, güce, eşitsizliğe, özgürlüğü yok eden bir "iktidar"a dönüşmesine karşı gelen anarşistler, bu durumun yani iktidarın en tepesinde devleti görürler. Kaynağı ister sosyalist, ister liberalist,

ister demokratik ne olursa olsun tüm devlet biçimlerine karşı gelen ve bu şekilde düşünen ve devleti kötülüğün kaynağı veya sonucu, en iyi olasılıkla gereksiz gören bireyler veya insan gruplarına anarşik, modern insan tipine anarşist ve bunu bir kuram veya felsefe olarak savunulmasına genel olarak anarşizm denilir. Anarşizm, insanların tarihsel olarak devlet olmadan da binlerce yıl yardımlaşma, dayanışma ekseninde örgütlenebildikleri, esasen doğanın zor koşullarına ancak bu şekilde dayanabildikleri, devlet aygıtı olmadan da insanların ve grupların özyönetim ve özdenetim ilkeleriyle hareket edip, sosyal organizasyonlarının işlerliğini sağlayabileceklerini, merkezi ve hiyerarşik bir yapılanma, ceza, korkutma unsurları olmadan, bireylerin özgür ve özerk bir şekilde yaşayabileceklerine inanır.

En nihayetinde devleti kötülük olarak gören anarşizm, onun tüm yapılarına da karşı gelirken, devletin hiçbir yaptırımını da meşru görmez. Keza anarşistler için devletin oluşturduğu yasalar esasen belirli bir egemen sınıfın kendi çıkarları lehine halka dayattığı araçlardır. Anarşist bir toplumda yasa yerine kişiler, gönüllü sözleşmelerle düzeni sağlarlar, ancak bir ülkenin veya o ülkenin herhangi bir bölümün aynı, benzer düzenlemelere tabi tutulması mantıksızdır.[1] Bundan dolayı gerekliyse, her birimin kendi düzeninin ve işleyişinin sağlaması için çok sayıda sözleşmeler olabilir. Siyasal yapılanmanın yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru uzandığı anarşist toplumda, en küçük birim kendi içinde bağımsızdır. Bir birim veya komin, başka bir komin ile birleşip ayrılmakta serbesttir, otorite belirli kişi veya gruplarda değil halkın tümünün sahip olabileceği şekilde dağıtılmıştır. Toplumculuğun ilke olarak kabul edilmesinden dolayı genel olarak anarşist toplum düzeninde, iktisadi ve sosyal hayatta, komünal mülkiyete dayalı, eşitlikçi, özgürlükçü, adaletçi bir düzen olacaktır. Ancak belirtilmelidir ki, toplumcu anarşistlerin kendi içinde de siyasal, sosyal, iktisadi düzen ve işleyişin nasıl olacağına yönelik soruya tek bir cevap yoktur. Bu yönde geniş yelpazelere ayrılan anarşizm[2] toplumcu kanal olarak, karşılıkçı, kolektivist, sendikalist ve komünist diye ayrılır. Bireyci anarşistlere karşıt olarak, toplumculuğu ve toplumsallığı önemseyen bu yöndeki anarşistlerin esas ayrılığı amaçlardan çok yöntem ayrılığıdır.

---

[1] George Woodcock, **Anarşizm- Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi**, çev. Alev Türker, Kaos Yayınları, İstanbul, 1998, s. 141.

[2] Yıldırım Torun, **Klasik Anarşizm (Godwin, Proudhon, Bakunin, Kropotkin)**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007, s. 17.

Anarşist kuramcılara göre, anarşizm ilkel topluluklarda anarşik bir düzen olarak yaşanmışken ve halen bu gibi topluluklarda yaşanıyorken, özellikle antik Yunan döneminde ise, Knikler, Stoacılar ve bazı Epikürcüler tarafından bir hayat tarzı ve en iyi, doğru sosyal düzen ilkesi olarak görülmüştür.[3] Keza, Zenon Khrysippos ve Diogenes gibi filozoflar bu durumu örneklendirir[4]. Sadece antik Yunan ile sınırlı kalmayarak anarşizmin alt yapısını oluşturan Taoizm ve Budizm de pek çok özelliğiyle anarşizm için önem taşımaktadır. Öte yandan Hiristiyanlık ve İslamiyet'in ilkeleriyle uyuşan tarihsel örnekler ve bu dinlerin oluşturduğu dini öğretilerin on kabulleri, anarşizm ile ilişkili olduğunu destekleyecek mahiyetedir. Bununla birlikte eklenmelidir ki, anarşizmin şiddet, terör, düzensizlik ile özdeşleştiğini savunup anarşizm ile dinler arasında mukayese kurulamayacağını savunan görüşler daha çoğunluktadır.

Fransız İhtilalinden önce sosyal, siyasal, iktisadi konuları bütün olarak değerlendiren derli toplu bir anarşizm kuramı görülmez. Ancak bu tarihten sonra genel olarak, devletsiz, anti-otoriter, eşitlikçi, özgürlükçü, özerk veya federatif, gönüllük esasına dayalı siyasal ve toplumsal bir yapı, özel mülkiyetin çok sınırlı olduğu ya da hiç olmadığı, genelde ortak komünal iktisadi bir yapı sistemini kuram olarak savunan ve bunun için yeri geldiğinde harekete geçen William Godwin (1756–1836) olmuşsa da, bunları anarşist kuram içinde değerlendiren ve kendisini "anarşist" olarak tanıtan ilk düşünür Proudhon (1809–1865) olmuştur. Genel olarak anarşizmin, dine karşı olduğu düşünülse de, esasen anarşist kuramcılar daha çok kurumsallaşmış dine karşıdırlar. Zira genel olarak zikredersek, onlara göre kurumsallaşmış din iktidarla sürekli irtibat halinde olmalıdır aksi takdirde bir güç haline gelemez. O halde kurumsallaşmış din, iktidar veya devlet ile karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bir yapıdadır. Bu durumda geniş halk kitlelerinin ezilmesi, sömürülmesi de kaçınılmaz olacaktır. Ancak anarşist bir düzende, kişiler kendi dinlerini yaşamak isterlerse baskıcı ve iktidara dayalı bir yapılanma olmadığı için, kişilerin dinsel inançlarının gereğinin yapılmasının yasaklanması gibi bir durum olamaz. Keza Tanrıtanımaz anarşist kuramcı Bakunin, anarşizm ile kiliselerin

[3] Kemal Bakır, "Çağdaş Anarşizmin Antik Yunan Düşüncesindeki Kökleri-Knikler ve Erken Stoacılar", **Üç Aylık Düşünce Dergisi ESKİYENİ**, Sayı:20, Kış 2011, ss. 47-50

[4] Peter Marshall, **Anarşizmin Tarihi İmkânsızı İstemek**, çev. Yavuz Alogan, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 114–118.

ortadan kaldırılacağını ancak dini inanışlara tam bir özgürlük sağlanacağını[5] ifade etmiştir. Öte yandan, Tolstoy gibi bizatihi anarşist dindarlar olarak kabul edilen kişiler de vardır ki, anarşizmin ateizm ile neredeyse eş anlamlı hale gelmesinin yanlışlığını gösterir. Diğer yandan, Tanrı Krallığı'nın geleceğine inanan ve bir tür Hiristiyan anarşist-komünist olan Weitling'den de etkilenip anarşizme yönelmeye başlayan Bakunin[6]'in Kilise kurumuna olan düşmanlığı paralelinde radikalleşen Tanrı'ya inançsızlığı, onun Tanrı'nın olduğu yerde özgürlüğün olamayacağı noktasına götürmüştür. Keza Bakunin'e göre,"Eğer Tanrı varsa insan köledir; insan özgür olabilirse ve olmak zorundaysa o zaman Tanrı yoktur. Bu çemberden çıkabileceğini iddia eden her kim varsa, ona meydan okuyorum…[7]" Ancak Bakunin'in Tanrı ile ilgili bu mantıksal akıl yürütme, pek çok anarşist ve anarşist tarihçileri için yanlıştır. Bu kişilere göre, "Bakunin'in duyguları hayranlık verici olabilir, ancak mantığı hatalıdır. Tanrı'nın varlığı fikrini çürütmek için… yaptığı kıyas da, ancak Tanrı'nın özü daima insanı köleleştirmek şeklindeki başlangıç öncülünü kabul etmemiz halinde (mantıksal çıkarımı doğru) olur."[8] Bu öncülü kabul etmek zorunluluğu olmayıp, doğruluğu da tartışılabilir olduğu için, bu mantıksal çıkarım da esasen geçerli değildir.[9] Öyle görülüyor ki, çoğulcu olan anarşist düşünceyle anarşistler, anarşist kuramcıların bütün dediklerine uymak ve bu şekilde anarşist yaşantılarına kurmak mecburiyetinde olduklarını da düşünmezler. Ayrıca anarşistler, dinsel yaşam şeklini kabul eden Tolstoy olmak üzere pek çok kişiyi anarşist tarihinin içine dahil ederler. O halde dini yaşam biçimi olarak kabul etmek ve öylece yaşamak ile anarşist düşünce arasında temel bir çelişki görülmediğinden, bir kişinin hem dindar hem de anarşist olması olanaklı görünür. Bu durumla ilintili olarak, ister ateist olsun ister olmasın batılı pek çok anarşiste göre, Hz İsa açık bir şekilde dünyevi iktidarla ilahi iktidar arasında açık bir şekilde ayrım yaparak, devleti lanetler.[10]

---

[5] Torun, s. 106.
[6] Marsall, s. 386.
[7] Mihail Bakunin, **Tanrı ve Devlet**, çev. Sinan Ergün, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007 (Tanrı ve Devlet), s. 28.
[8] Marshall, s. 413.
[9] Mantık yanlışları, biçim, içerik ve diğer yanlış çeşitleri olmak üzere ayrılır. Bakunin'in yukarıda zikredilen akıl yürütme örneği, biçim yanlışı dâhilinde olan şartlı kıyaslarda yanlışa da örnek verilebilir. Bkz, İbrahim Emiroğlu, **Mantık Yanlışları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004, ss. 78–84.
[10] Henri Arvon, **Anarşizm**, çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 28.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden anarşizm ile dini öğretiler arasındaki ilişkinin incelenmesinin temelinde, anarşizm ile dinlerin ortak kabullerinin olup olmadığını, sosyal, siyasal, iktisadi konularda fikirlerinin veya hedeflerinin uyuşup uyuşmadığını vb. görebilmek, kanımızca önem taşımaktadır. Zira zaman zaman özetle tüm değerlere karşı olan düşünce ve yaşam tarzı olarak kabul edilen nihilizm ile karıştırılan anarşizmin dinlerin varlığına da tahammül göstermediği, temel hedefinin onları yok etmek olduğu, tüm anarşistlerin de aynı zamanda ateist olduğu, bir kişinin ya dindar ya da anarşist olabileceği gibi yanlış mantıksal çıkarımlar, kabuller veya önyargıların varlığı ve bu konuda tezimize konu olan dinlerin bütünsel olarak değerlendiren özel bir incelemenin yokluğu, çalışma konumuzu zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak, Taoizm, Budizm ve Hiristiyanlık ile anarşizm arasında ilişkiyi inceleyen sayılı eserler olsa da İslami dini öğretiler, fikirler ile anarşizm arasındaki ilişkiyi gösteren müstakil bir inceleme olmadığından, çalışmamızda İslamiyet ile ilgili bölümün muhtevası ve hacmi, ayrıntılara girmenin zaruriyetinden dolayı niceliksel olarak daha fazla yer kaplamıştır.

Dinlerin ortaya çıkışından sonra kişilerin ve sonra toplumların düşünce ve yaşayış tarzlarını etkilediği bir gerçektir. Keza yüzyıllar boyunca dönüşen, kimi zaman değişen bazen zayıfladığı görülen bazen güçlenen dinlerin toplumsal ve siyasal hareketleri düşünsel ve siyasal olarak etkilediği ve bazen bundan öte bu hareketlerin, devrimlerin öncüsü veya en büyük destekleyicilerinden olduğu tarihsel olarak da görülmüştür. Anarşizm de toplumsal, iktisadi ve siyasal bir hareket olarak, soysal adalet, eşitlik, özgürlük, paylaşım, dayanışma vb. pek çok ön kabulün kendisinden yüzyıllar önce var olan birtakım din veya dini öğretilerden dolaylı ya da doğrudan, açık ya da kapalı tesir altında kaldığı gerçekten uzak olmayan bir durumdur. Aynı zamanda, devlet, iktidar, sömürü, hiyerarşi karşıtlığı haricinde sınırları ve "yasakları" olmayan ve zamanla değişen ve pek çok akımlara bölünen anarşizmin de bu çoğulcu ve sınırlara sığamayan yapısının, zamanla pek çok kol veya mezheplere ayrılan dini öğretileri etkilememesi kaçınılmazdır. Öte yandan incelediğimiz dinlerin veya bu dinlerin oluşturduğu fırka/mezhepler ile anarşizmin, sosyal, iktisadi, siyasal konularda eşitlik, özgürlük, adalet, özdenetim, kişisel bağımsızlığa verilen değer, yapay iktidarlara nefret, rasyonel otoriteleri kabul gibi

ortak özellikler, dini öğretiler ile anarşizm arasındaki ilişkinin varlığına dayalı tezimizi destekleyen unsurlardandır.

Çalışmamızda, anarşizm ile ilgili öncelikli olarak anarşist kuramcıların Türkçe çeviri kitaplarını kullandık. Bu bağlamda, Kropotkin'in "Karşılıklı Yardımlaşma", "Anarşizm, Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi", "Etik" ; Proudhon'un " Mülkiyet Nedir?" Bakunin',in "Tanrı ve Devlet"; Rudolf Rocker'un "Anarko-Sendikalizm" eserleri başlıca kaynaklarımızı teşkil etmiştir. Ayrıca, anarşizm tarihçilerden Peter Marshall'ın "Anarşizm Tarihi- İmkânsızı istemek"; George Woodcock " Anarşizm"; Harold Barclay'ın "Efendisiz Halklar " adlı kitapları sık sık başvurduğumuz kaynaklardandır. Öte yandan öncelikle Kutsal kitaplarıyla incelediğimiz dini öğretilerden Taoizm ile ilgili olarak başlıca yararlandığımız eserler: Toshikik İzutsu'nun "Taoculukta Anahtar Kavramlar", J.C Cooper'ın "Taoculuk Nedir", Alan Watts'ın "Taoculuk Zen ve Batı Kültürü" adlı eserler olmuştur. Budizmi araştırırken başvurduğumuz temel eserler ise, Walter Rubben'ın "Budizm", Cengiz Erengil'in " Budizm", Ananda Coomaraswamy'in " Hinduizm ve Budizm" eserleri olmuştur. Diğer yandan, Hiristiyanlık dini ilgili olarak Tolstoy "Din Nedir?"; Franz Alt'ın "Sevgi Tanrısının Elçisi İsa"; Tolstoy'un "Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir"; Jacques Ellul'un "Anarşi ve Hiristiyanlık"; Henri Arvon'un " Anarşizm" adlı kitapları başlıca kaynaklarımız olmuştur. Araştırmamızın bir diğer kolunu teşkil eden İslamiyet ile ilgili olarak başvurduğumuz başlıca eserler: Seyyid Kutup'un "Yoldaki İşaretler", "İslam ve Kapitalizm Çatışması", " İslam'da Sosyal Adalet"; Ali Şeriati'nin "Dine Karşı Din", "Dinler Tarihi I ve II", " Ebuzer", "Medeniyet Tarihi I ve II", Mustafa Sibai'nin " İslam Sosyalizmi"; Abdullah Ekinci'nin "Ortadoğuda Marjinal Bir Hareket: Karmatiler (Ortadoğuda İlk Sosyalist Yapılanma)", Faik Bulut'un "İslam Komincileri- İslamda Özgürlük Arayışı-2"; R. İhsan Eliaçık'ın "Hanginiz Muhammed", "Mülk Yazıları 2", "Devrimci İslam"; Ümit Aktaş'ın "nsan ve İslam" ; Roger Garaudy'in "Yaşayan İslam"; Seyyid Hüseyin Nasr'ın "İslam İdealler ve Gerçekler"; Mevdudi'nin "İslam'a Giriş" adlı eserlerdir.

Kitaplara ek olarak, konularla ilgili çeşitli makale, yüksek lisans ve doktora tezleri, dergi ve web sitelerinden de faydalandık. Çalışmamızda karşılaştırmalı bir yöntem kullandığımız gibi, konuyla ilgili tarihsel ve bireysel çeşitli örneklemelerle parçadan bütüne doğru ilerlemeye çalıştık. Şu önemli husus belirtilmelidir ki,

objektiflikten uzaklaşmamak için anarşizm ile incelediğimiz dinler arasındaki varlığı olumlayan ve buna karşı çıkan düşünceleri önemli ve gerekli gördüğümüz yerde birlikte sunduk. Ancak, anarşizm ile dini öğretiler arasındaki ilişkiyi gösteren durumlara daha çok değindik. Zira iki veya daha fazla unsurlar arasındaki farklılıklar olabildiğince çoktur. Biz bu bağlamda bu farklılıkların en önemli gördüklerimizi ilgili bölümlerde verdik. Tenkidi ve tahlili sonuç bölümünde yapmayı uygun bulduk. Öte yandan anarşizm hakkında genel, temel, karşıt fikirler, bilgiler sunulduktan sonra, dinlerin genel olarak tarihsel sıralamasına uygun olarak, Taoizm, Budizm, Hiristiyanlık ve İslamiyet ilgili konulara girilmiştir.

Anarşizm ve dini öğretiler arasında ilişkinin boyutunun, içeriğinin varlığını inceleyebilmek için hareket etiğimiz çalışmamızda, kuram olarak geliştikten sonra pek çok kollara ayrılan anarşizmin "toplumcu" kanadını eksen aldık. Parçanın bütünü temsil edemeyeceği kabulüyle "din" terimi yerine "dini öğretiler ve fikirler" tabirini kulandık. Zira ortaya çıkışından sonra dinlerin teolojik, itikadi, sosyal, iktisadi vb. pek çok kabulleri, o dinlere tabi olanlar tarafından farklı değerlendirilmekte ve bunun sonucunda pek çok mezhep, fırka, gruplar çıkmaktadır. Anarşizmin kendi arasında, incelemeye konu aldığımız dinlerin de kendi içinde pek çok akıma ve kola bölünmesi karşılaştığımız zorluklardandır. Bundan dolayı genel bir kanı verebilmesi için, toplumcu anarşizmi oluşturan alt şubeleri ve düşünürleri örnekledik. Kelime tekrarı ve kavram kargaşasının oluşmaması için "toplumcu anarşizm" tabiri yerine sadece "anarşizm" kelimesini kullandık. Böylelikle çalışmamızın sonuç kısmı dahil, tüm içeriğinde toplumcu anarşizm tabiri yerine esasen onunla özdeşleşmek üzere olan "anarşizm" tabirini seçtik. Ancak, ayrımın kaçınılmaz ve gerekli olduğu yerde, "bireyci anarşizm" ile karıştırılmaması için "toplumcu anarşizm" ifadesini de özellikle kullandık. Öte yandan kendi içinde homojen veya tekliğe sahip olmayan dinlerin de anarşizm ile ilişkisinde genel bir çıkarımının yapılabilmesi için, o din dâhilinde olan ve tarihinden sayılan birden fazla mezhebin, grubun, hareketin, tarihsel örneklerini verdikten sonra bazı bireylerin fikirlerini yansıttık.

Araştırmamız özet, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Her bölümde anarşizm ile söz konusu dinler arasındaki ilişkinin varlığına olumlu ve yeri geldiğinde olumsuz yaklaşımlar sunulacaktır. Birinci bölümde, anarşizmin çeşitli tanımları yapıldıktan sonra, genel olarak bireyci ve toplumcu olarak ayrılan

anarşizmin, toplumcu kanadının da kendi arasında karşılıkçı, kolektivist, komünist ve sendikalist olarak ayrılığına değinilecektir. Toplumcu anarşizmi oluşturan kolların ortak yanları, hedef, amaçları ve birbirinden ayrılan yönlerine değinildikten sonra, genel olarak anarşizmin insan doğasına olan güveni ve yapay iktidarlara karşı doğal düzene olan inancına değinilecektir. Doğal durumda insanlar eşitlik ve adalet içinde bir hayat yaşayacaklarını, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma temelinde etik değerlere sahip olacağını savunan anarşizmin doğal düzene alan inancı da tartışılacaktır. Düzensizlik, kargaşa, olarak olumsuz anlamda kullanılsa da anarşizmin esasen çok da düzensiz bir hayat istemediği, devleti ve iktidarı suçlarken, bunun yerine ne koyduğunu, toplumda düzen ve dirliğin nasıl sağlamayı vaat ettiğini inceleyeceğiz. Bu bağlamda örgütlenme ve organizasyonun tarz, işleyiş biçimi ve kapsam alanına değinilecektir. Devleti ve tüm yapay iktidar, otorite ve kurumları mahkûm eden anarşizmin, bunun nedenini özgürlük, eşitlik, adalete bağlaması yine bu bölümde bahsedilecektir. Diğer yandan anarşizmin mülkiyete bakışı, yardım, dayanışma, paylaşmaya verdiği önem, mücadele yöntemleri ve terorizmle eş anlamlı gelmesine neden olan "şiddetselliği" de inceleyeceğimiz diğer konulardan olacaktır. Pek çok noktalarda aynı fikirde olsalar da anarşizmin, baskıcı ve otoriter olarak gördüğü ve bundan dolayı genel olarak eleştirdiği devletçi sosyalistlerden, marksistlere ve komünistlere olan bakış açısı tartışılacaktır. Öte yandan anarşizmin liberalizme olan eleştirileri ve demokrasiye olan uzaklığı veya yakınlığına da bu bölümde değinilecektir.

Taoizm ve Budizm dini öğreti ve fikirler ile anarşizmi incelediğimiz ikinci bölümde, Taoizmin özellikle insan doğasına ve doğaya olan güven ve inancı temelinde gelişen anti-otoriterlik yanı, özgürlüğe verdiği önem ve değer incelenecek, Taoizmin mülkiyet, adalet ve sınıflara olan bakışına yer verilecektir. Bu unsurlarla paralel olarak, yapay düzenlemelerden ve onlardan doğan yasalardan nefret eden Taoizmin doğal düzene olan inancıyla ilintili olan "wu-wei" (adem-i icraat) kavramının, anarşizm ile bağlantısı ve Taoizmin sınıf karşıtlığı yapısına değinilecektir. Budizm'de Zen, aydınlanmanın anarşizm ile olan ilişkisi paralelinde Budist özdenetim olgusuna değinildikten sonra, Budizm'de eşitliğin nasıl görüldüğü ve sosyal hayatın nasıl olması gerektiğine yönelik çıkarımlara da bu bölümde yer verilecektir. Ayrıca Budizmin mülkiyet ve iktidar hırsından doğan arzuların acılara

kaynaklık ettiğine yönelik inancıyla, anarşizmin mülkiyet ve iktidar karşıtlığına yönelik düşünceleri karşılaştırılacak, öz yönetim ve özdenetim ile aydınlanmış kişinin dışsal otoritenin varlığını gereksizleştirdiğine yönelik Budist inançlara de değinilecektir.

Üçüncü bölümde ise Hiristiyanlık ile anarşizm arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, Hiristiyanlıktaki Tanrı Krallığı (Egemenliği)'nın getirdiği dünyevi sonuçlarının anti-otoriterlik yanı incelenecek, Hiristiyanlığın "sevgi" öğretisi temelinde gelişen evrensel barış, özgürlük, gönüllü birliktelik kavramlarına değinilecektir. Bu bağlamda, Hiristiyan dini öğretilerin dünyevi iktidarları mahkûm ederken, ilahi otoriteyi meşru görmelerinin nedenlerinin alt yapılarına değinilecektir. Öte yandan, özellikle Hz. İsa'nın mülkiyeti ve zenginliği küçümsemesi doğrultusunda gelişen ve kimi Hiristiyanların bunu komünal-ortakçı bir yaşama verilen değerin doğal bir uzantısı olarak görüp değerlendirmelerini yansıtmamız önemli olacaktır. İktidar karşıtı Hiristiyanların, yapay otoritenin gereksizliğini göstermek için insan aklına verdiği değer ve bunu iktidarın getireceği organizasyon veya düzenin gerekliliği yönündeki düşünceyi yıktığı yönündeki düşünceler ve Hiristiyanların genel olarak adalete verdiği önem de bu bölümde ele alınacaktır. Son olarak, Hz.İsa ve havarileri dâhil, çeşitli Hiristiyan mezhep veya grupların tarihsel olarak yaşanılan Hiristiyan, komünal, anarşist oluşumları örneklendirerek bu bölümü sonlandıracağız.

İslami dini öğretiler ve fikirler ile anarşizmi incelediğimiz dördüncü bölümde ise her şeyden önce İslam'da sosyal adalet ve eşitliğin boyutu ve önemine değindikten sonra, adalet ve eşitliği evrensel olarak gören İslamiyet'in bunun doğal bir sonucu olarak sömürüye, emperyalizme olan karşıtlığını inceleyeceğiz. Öte yandan İslamiyetin özgürlüğe bakışı, sınıfçılık karşıtı özelliği ve sınırlı mülkiyeti kabulünün koşullarına, şartlarına değinilecektir. Keza bu bağlamda İslam'ın bireylere yüklediği ve onların uymasını istediği iktisadi sorumluluklar, bireyin toplum karşısındaki sorumlulukları, yardım, dayanışma, paylaşma gibi durumlar bir diğer konumuz olacaktır. Özellikle tevhid inancının getirdiği ve dünyevi bir unsura da dönüşen "egemenlik, hâkimiyet" olgusunun, "hüküm Allah'ındır" ayetleriyle ilişkisinin getirdiği sonuçları ve neticesinde bu durumun dünyevi otoritelere karşıt bir inanç ve düşünceye dönüşmesini de irdeleyeceğiz. Son olarak bölümü

sonlandırmadan önce, somut olarak yaşanmış ve kimi durumlarla yaşanılan Hz. Muhammed ve sahabelerinden günümüze kadar devam eden, ortak, komünal, eşitlikçi, anti-otoriter, özgürlükçü, adaletçi, paylaşım, yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı İslamiyet'in çeşitli, mezhep, fırka, cemaat, grup ve kişilerin örneklendirdiği oluşumlara yer vereceğiz.

Çalışmamızın sonlandığı sonuç bölümünde ise, anarşizm ile dini öğretiler, fikirler ve yaşantılar arasında karşılıklı var olan çift yönlü ilişkinin varlığına değinilecek, bu bağlamda Taoizm, Budizm, Hiristiyanlık ve İslami dini öğretiler ile anarşizm arasındaki münasebet anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ANARŞİZM, ANARŞİZM TÜRLERİ ve İLKELER-AMAÇLAR

1.1 ANARŞİZM ve ANARŞİST FİKİRLERİN SINIFLANDIRILMASI

1.1.1 Anarşizm

Anarşi, genel olarak hükümeti, devleti olmayan insanlarının durumunu ifade ederken, anarşizm ise devletsizliği kendine amaç edinen felsefe veya ideolojidir. Marshall, anarşi ve anarşizmi şu şekilde açıklar:

"Anarşi"sözcüğü, grek döneminde kullanılan anarkos sözcüğünden gelir; an öneki "sız" ya da "siz" sonekine denk düşer, arkos sözcüğü ise önce askeri "lider" daha sonra "hükümdar/yönetici" anlamına gelir. Ortaçağ Latincesinde ise "anarchia" haline geldi. Günümüzde anarşizm sözcüğü, kurumsal bir otorite ya da hükümet olmaksızın yaşayan bir insanın durumunu betimlemek için kullanılır."[11]

Anarşizmin tek bir tanımını yapmak ve esasen bununla yetinebilmek yanıltıcıdır, zira tabiatı gereği belirli bir sistem içinde olmamıştır, bu da onun tek bir tanımının yapmasını güçleştirmiştir. Anarşizmin bir kavram kargaşasıyla karşılaşmasının nedeni, onun "otoritesizliği" ilke olarak kabul etmesi önemli olmakla birlikte, bazı anarşist şahsiyetlerin tarihsel süreç içerisinde anarşizmi, nihilizme ve katı bireyciliğe eş anlamlı hale getiren eylem ve söylemleri de etkili olmuştur. Ancak, anarşizmin "dogmatik" tek geçerli bir tanımını yapılamaması, onun belirli ilkelere sahip olmasına engel olmamıştır. Bu bağlamda anarşizmin birden fazla tanımının yapılması, söz konusu ilkeleri daha da bir anlaşılır kılmaya yardımcı olacaktır. Woodcock, anarşizmin sık sık terör ve nihilizm ile eş tutulduğunu ve bunun anarşizm karşıtları kadar anarşistlerin de hatası olduğunu ifade eder.[12] Ancak ona göre nihilist, hiçbir ahlaki ilkeye ve hiçbir doğa yasasına inanmaz; anarşist otoritenin yıkılmasından sonra ayakta kalacak, toplumu özgür ve doğal kardeşlik bağları içinde bir arada tutmaya devam edecek kadar güçlü ahlaki bir itkiye inanır.[13] Böylelikle bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi anarşist, bir ahlak sistemine inandığı gibi, salt yıkmak için yıkma tutkusu olmadığı için; özgür bir toplum içinde yapıcılıktan yanadır. Paul Feyerabend'e göre anarşizm, var olan sisteme veya düzene

[11] Marshall, s. 25.
[12] Woodcock, s. 51.
[13] Woodcock, s. 51.

karşı durarak; bu sistemi, düzeni yıkmaya çalışan ya da ondan kaçmak isteyen bir öğretidir.[14] Ancak bu tanım dahi bir paradoks yaratmaktadır, çünkü anarşizmin kendisi de nihai olarak salt düzensizliğin kendisini istememektedir. Denilebilinir ki anarşist bir toplumun kendisi de belirli bir düzene ulaştıktan sonra, anarşist bireyler anarşist bir toplumu yıkmaya çalışacaklar mıdır?

Esasen anarşizmin tanımlarının ortak yönlerini vurgulamak onu daha anlaşılır olacaktır. Tanımların ortak özelliğinden yola çıkarsak, genel olarak anarşizmi, anti otoriter ve anti militarist bir toplumda tamamıyla bireylerin özgür sözleşmelerle birbirine bağlandığı, resmi kurumlar karşıtı emeğe dayalı bir ekonomik yaşayış ve karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde bir düzen isteyen öğretiler çokluğu olarak da tanımlayabiliriz. Öğretiler çokluğu ifadesini kullanmamızın nedeni ileride de görebileceğimiz gibi, anarşizmin kendi içinde de birçok kola ayrıldığı (bireyci-toplumcu) ve bu kolların da yine kendi aralarında farklı araç ve amaçlara sahip olduğu gerçeğidir.

Rudolf Rucker'a göre anarşizm, günümüz yaşamının entelektüel akımlarından birisidir ve bu akımın yandaşları ekonomik tekellerin ve tüm politik ve baskı kurumlarının ortadan kaldırılmasından yanadırlar.[15] Böylece var olan kapitalist ekonomik düzen yerine, anarşistler; tek amacı toplumun her ferdinin ihtiyaçlarını karşılamak olan ve artık toplumsal birlik içinde ayrıcalıklı azınlıkların özel menfaatlerini ön planda tutmayan, güçlerin, karşılıklı işbirliği içinde emeğe dayalı özgür işbirliğini tercih ederler, politik ve bütün üretici bürokratik kurumların ruhsuz mekanizmalarının yerine anarşistler, birbirlerine ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlarla bağlı olan ve işlerini karşılıklı anlaşma ve serbest bağlantı yoluyla halleden özgür toplulukların federasyonunu isterler.[16] Anarşizmin tüm tanımlarında göze çarpan "antiotoriterlik" esasen, dışsal baskıcı yönetim ve devlet formlarına ve onun tüm uzantılarına bir karşıtlığı ifade eder. Kişiler özgür sözleşmelerle birbirine bağlanmalıdır, katlanılabilir tek otorite doğal olan ve doğaya dönük olandır. Devlet karşıtlığı tüm anarşistlerde ortak özelliklerdendir. Zira devlet, insan eliyle oluşturulmuş ve yasaları da insan ürünü olan yapay, yani doğa karşıtı olan ve her zaman egemen sınıfın yanında olan bir kurumdur. Marshall, anarşist felsefenin

[14] Torun, s. 17
[15] Rudolf Rocker, **Anarkosendikalizm**, çev. H.Deniz Güneri, Kaos Yayınları, İstanbul, 2000, s. 13.
[16] Rocker, s. 14

derinliklerine baktığımızda, genellikle insan doğasına ilişkin belirli bir görüş, mevcut düzene ilişkin bir eleştiri, özgür bir toplum vizyonu ve bu topluma ulaşmak için bir yöntem bulunduğunu, bütün anarşistlerin, dışsal hükümetin ve dayatılmış otoriteyi, hiyerarşiyi, hâkimiyeti mahkûm etiğini, anarşizmin genel olarak amacının özgür ve eşit bireylerin gönüllü birliklerinden oluşan, merkezi olmayan kendi kendisini yöneten bir federasyon kurmaya çalıştığını, nihai hedefinin ise, bütün insanların kendi potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine izin veren özgür bir toplum yaratmak olduğunu ifade eder.[17] Genel olarak sözlüklerde ise anarşi "başsızlık", anarşizm ise ne şartlar altında olursa olsun ve kaynağı ve türü (totaliter, otoriter, monarşik, demokratik vb…) ne olursa olsun tüm devlet biçimlerinin ortadan kaldırılmasını isteyen bir öğreti olarak görülür.[18]

Heywood'a göre anarşizm, devlete ve devletin kurumları olan hükümet ve hukuka karşı olan, baskı ve mecburiyetin olmadığı, bireylerin gönüllü olarak işlerini yürüttüğü devletsiz bir toplumdur.[19] Tanımlarda da görüldüğü üzere anarşizmin esasen dilediği toplumsuzluk değil; ancak devleti olmayan bir toplumdur. Anarşizmin Grek kökenlerine bakmadan önce, anarşizmin amaç ve hedeflerinin genel olarak ne olduğunu zikretmek, anarşistlerin ne istediklerini vurgulamak önemli olacaktır:

"Anarşistler esasen örgütsüzlüğü amaç edinmezler, ancak örgütlenmede hiyerarşik ya da otoriter olmayan bir örgütlenme tarzı amaçlarlar. Anarşistler genel olarak; kendi tarihlerinin büyük bir bölümünde insanların kendilerini örgütleyebildiklerine ve ihtiyaçlarını karşılamak için kendi özyönetimli kurumlarını yaratabildiklerine inanırlar… Anarşistler katı, sınırları beli bir özgür toplum taslağı sunmazlar, ancak bununla birlikte özgür bir toplumda ekonominin, özyönetim, birlik ve federasyon temelinde nasıl örgütlenebileceğine dair bazı ipucu ve taslaklar sunarlar. Anarşist toplumda, kendi iradesini halka dayatan merkezi bir yapı olmayacaktır. Hiçbir siyasi otorite meşru görülmeyecek ve yasaları zorla uygulayan herhangi bir baskı aygıtı olmayacaktır. Devletin ortadan kaldırılmasıyla birlikte toplum, kendisini merkezi olmayan özerk bölgeler federasyonu halinde örgütleyecektir."[20]

---

[17] Marshall, s. 26.
[18] Berkant Gülsoy, **Anarşizm Düşüncesinin Şiddet Haraketleri Ve Kamu Düzeni Üzerinde Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademesi Güvenlik Bilimleri Enstitüsi, Ankara, 2009, s. 6.
[19] Gülsoy, s. 6.
[20] Marshall, s. 854

Böylelikle, anarşistlere göre devletin hiyerarşik otoriter yapısından kaynaklanan bürokrasinin her türlüsü de yok olacaktır, bu amaçla anarşist toplumda yönetim yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğru uzanır; ancak en küçük birim bile esasen kendi kendini yönetir ve dilediği anda bölge veya ülkeler federasyonundan ayrılıp başka bir federasyona dâhil olabilir. Ancak bu birimler, Rousseau'nun toplumsal sözleşmeleri gibi bir unsurla birbirlerine bağlanmazlar. Godwin, çağdaşları olan Locke ve Rousseau'ya toplum sözleşmesi eleştirisini aktarır. Ona göre, kendisi bu noktada çağdaşlarından kesin ayrılır, zira toplumsal sözleşme, bir kuşağı başka bir kuşağın vaatleriyle bağlamaya çalışmaktadır.[21] Bununla birlikte tek tek her ferdin neyin doğru olduğuna neyin yanlış olduğuna kendi karar verme özgürlüğünü elinden alır. Toplumsal sözleşme, vaatlerimizi yerine getirmek zorunda olduğumuz şeklindeki doğru olmayan düşünceye dayanır, oysa vaatte bulunmamız ve yaptığımız hareketleri adil oldukları için yapmamız gerekir.[22] Böylelikle birey, salt sözleşme gereği, yapmak zorunda olduğu için bir şeyi yapmamalıdır, birey tamamıyla özgür istenciyle, adil gördüğü seçim sonucunda eylemine karar vermelidir. O halde anarşist birimler (birey, özerk-federal bölüm ya da bölgeler, ülkeler…) toplumsal birlikteliği ve düzeni gönüllü hukuksal ilişkilerle, yani, ilgili taraflarca özgürce akt edilen ve tüm taraflar için faydalı olan maddelerine özgürce uyulan gönüllü hukuksal ilişkilere dayanır.[23] Her türlü iş veya eylemi gönüllük üzerine yapan bir toplumu inşa etmek, anarşizmin gerçekleştirmek istediği en önemli amaçlardandır. Proudhon'a göre, Rousseau'nun sözleşmesinin sadece adı toplumsaldır. Rousseu'nun sözleşmesi esasen, bugünkü toplumsal durumu meşrulaştırmaya çalışan bir hukuk yaratma çabasıdır, bu sözleşme, toplumsal kaosun yasallaşması, halk egemenliğine dayanılarak sefaletin kutsanmasıdır.[24] Anarşistler, toplumsal sözleşmeye alternatif, bazen adsız bazen gönüllü ya da anarşist sözleşme dedikleri ve "resmi olmayan" bir birlikte yaşam iradesinin özgür, eşit ve adaletli olduğu bir düzen isterler. Toplumun tüm bireyleri birbirlerinden birçok noktada farklı oldukları için, sınırsız sayıda sözleşmeler yapılmalıdır. Zira anarşistlere göre,

[21] Woodcock, s. 84.
[22] Woodcock, s. 84.
[23] Henri Arvon, **Anarşizm**, çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.73.
[24] Arvon, s. 74.

kurdun ve aslanın hayatı farklı olduğu için yasaları da farklı olacaktır, kurdun yasasını aslana; aslanın yasasını kurda kabul ettirmek, adaletsiz ve mantıksızdır.

Anarşist felsefede, doğaya büyük bir önem vardır, bu bağlamda Godwin, topluma insan yapısı yasalar dayatmaya çalışanları toplumun gerçek düşmanı olarak görür.[25] Godwin böylelikle, Rousseau'nun toplumsal sözleşmesini de, ütopyacı sosyalistlerin ve Marx'ın otoriter komünizmini de bu bağlamda reddeder. Esasen anarşistlerin bazı ütopyacı sosyalistleri ve otoriter (devletçi) sosyalist veya komünistleri eleştirdiği en büyük unsur, onların devleti meşru görmeleridir. Biz ilerde, anarşist ve devletçi komünistlerin ayrılığına daha derin bakmakla birlikte, burada, anarşizmin devlete karşı olma nedenini inceleme çerçevesinde anarşist ve devletçi komünistlerin ayrılma noktalarına da kısaca değineceğiz.

Anarşistler devletin yıkılmasını amaçlarlar, onlara göre devlet, özgürlüğü gasp eder, ayrıca iktisadi eşitsizliğin de biricik kaynağıdır, devlet zenginlerin ve egemen sınıfların işbirliğinin bir ürünüdür, Locke'un dediğinin aksine güvenlik ve rahat bir yaşam için bir araya gelen insanların sözleşme ürünü olmadığı gibi, o tam tersine çatışmaların ürünüdür.[26] Egemen sınıfın bir ürünü ve onun silahı olan devlet, mülkiyet anlamında da eşitsizliğin taraftarı ve kaynağı olmuş, adaletsizliğin de devam etmesine sürekli göz yummuştur. Marx'ın sınıfsız ve daha sonra devletsiz bir topluma geçiş aşaması olarak gördüğü proleterya diktatörlüğü de anarşistler tarafından kabul görmez. Zira onlara göre devlet Marksizmin dediği gibi belirli bir aşamadan sonra kendi kendinİ feshedemez, devlet sürekli olarak daha da güçlenmek ister. Devletin gücünün sınırlandırılması ya da "gece bekçisi" rolüne indirgenecek kadar zayıflatılması da anarşistler tarafından kabul görülmez. Bu bağlamda onlar, liberallerden de ayrılır, çünkü liberal devlet, aslında ezilen sömürülenler aleyhine kenara çekilmiş, meydanı zengin ve güçlülere bırakmıştır. Hâkimiyet kaynağı ne olursa olsun devlet kötüdür. Bakunin'e göre:

"… Eğer bir devlet varsa, bir sınıfın diğer bir sınıf üzerinde hâkimiyeti ve sonuç olarak kölelik de vardır; köleliğin olmadığı devlet düşünülemez ve devlete düşmanlığımızın nedeni budur. Devlet, sistem, baskı, sömürü ve adaletsizliği bir sisteme dönüştürür ve bunu her toplumun varoluş temeli haline getirir. Devlet asla bir ahlaka sahip değildir ve olamaz.

[25] Woodcock, s. 28.
[26] Torun, s. 54.

Devlet, insanlığın topyekün inkârı, bir çifte inkârıdır: insan özgürlüğünün ve adaletinin zıddı ve insan ırkının evrensel dayanışmasının şiddet içeren kolu."[27]

Anarşist kuramcılar, Rousseau, Huxley, Darwin-özellikle sosyal Darwincileri-Locke ve Hobes'un düşüncelerini kıyasıya eleştirirler. Kropotkin, anarşist toplumun karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olmayı amaçladığını dile getirir. Bu bağlamda *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı eserinde, biyolojik evrime karşı çıkmamakla beraber, sosyal darwinci tezleri reddeder. Ona göre, doğada türler arasında katı bir mücadele olmadığı gibi, rekabetten çok dayanışma vardır. Vahşi rekabetin bir kötülüğü de iktidarlaşmayı amaç edinmesidir.

Anarşizm, genel olarak tüm otorite biçimlerine karşıdır; ancak bu otorite daha çok devleti ve yapay iktidarı çağrıştıran bir otoritedir. Biz, ilerleyen bölümlerde bunu daha çok açıklamakla beraber, "anarşizmin her tip otoritenin meşruluğunu dışlamadığını ve anarşistlerin sadece dayatılan otorite ya da otoriteryanizme karşı çıktıklarını… Baskıcı kurumlardaki, komuta otoriteyi reddettiklerini, ancak bir kişinin başkasının kendi üzerinde yaratabileceği etkiyi isteyerek meşrulaştırdığı inanç otoriteyi kabul etmeye istekli olduklarını" [28] öne sürebiliriz. Anarşistler, kurumsal, yukarıdan dayatılan otorite yerine, özgür anlaşma ve gönüllü işbirliği temelinde, belli bir merkeze bağlı olmayan bir örgütlenmeyi alternatif olarak görürler. Otoritenin herkeste olması bir çatışma ortamı değil, daha çok bir denge sağlar. Birey böylelikle iktidar sahiplerinin elinde ezilmez ve özgürlüğünü gerçekleştirir.

Anarşizmde özgürlük vurgusu çok önemli yer tutar. Bu vurgu anarşizmin zaman zaman sosyalizm-komünizmle ayrışmasına ve kendisine "özgürlükçü veya antiotoriter, devletsiz sosyalizm" gibi sıfatlar yüklenmesine neden olmuştur. Özgürlük, insanların hayatlarında ilerlemesine ve kendisini yaşamada olmazsa olmaz olarak görülür. Bununla birlikte insan, ancak ve ancak eşit derecede özgür insanlar arasında gerçekten özgür olur. Bu özgürlük anlayışı, tabiatı gereği toplumsal hayatı önemseyen, diğer insanları düşünen bir özgürlük anlayışıdır. Maletasta (1853–1932), kişinin aklına eseni yapabilmesi özgürlüğünün anarşist olmaya yetmeyeceğini, özgürlük arzusunun insanlık sevgisi ve herkesin eşit özgürlükten yararlanması gerektiren bir duyguyla dengelenmezse, kişiyi anarşistten çok bir sömürücüye ve

[27] Marshall, s. 422.
[28] Marshall, s. 82.

tirana dönüştüreceğini ifade eder.[29] Böylelikle anarşistler, ne olursa olsun, neye rağmen olursa olsun bir özgürlüğün, eşitlik ve adalete zeval getirdiğini düşünürler. Zira anarşistlere göre herkesin özgür olma hakkı vardır, bu da hiç şüphesiz eşitlik ve adalet içinde sağlanır, onlar liberal ve sosyalist devleti eleştirirken, eşitliğin olmadığı bir yerde özgürlük aslında sömürü; özgürlüğün olmadığı bir adaletin de kölelik olduğunu ifade ederler.

Görüldüğü gibi anarşizmde, "özgürlüğe beslenen inanç, eşitlik ve adalet talepleri ve bunların yanı sıra devlete duyulan nefret, anarşizmin temel paradigmalar"[30]ı olarak görülür. Devlete olan nefret, onun yasalarına ve cezalarına karşı da durur. Anarşistlere göre devletin hiçbir meşru yasası veya cezası olamaz. Anarşizm, çoğu zaman terör ve şiddetle eş anlamlı tutulsa da anarşistlerin büyük bir bölümü şiddetsizliği ilke olarak kabul eder. Şiddete karşı duruş, anarşistlere beraberinde antimilitarist bir özellik getirmiştir. Şiddet ve savaş karşıtlığı, adaletsizliklere karşı nasıl mücadele edileceği sorusunu gündeme getirmiş, bazı anarşistler (örneğin Tolstoy gibi) pasifizmi ya da direnmemeyi, sivil itaatsizliği bir araç olarak görmüş, bazıları meşru mücadelenin bazen şiddete de dayanabilineceğini kabul etmişlerdir; ancak nihayetinde anarşistlerin çoğu ilkesel olarak şiddet karşıtıdır. Çünkü devletin varlığını kabul etmemelerinin bir diğer nedeni, onun şiddeti kendisine hak görmesi ve onu uygulamasıdır, anarşistlere göre şiddet yine şiddeti doğurur. 1960 ve 1970'lerde Hollanda'da oluşan Provo hareketinin bazı sloganlarını ifade etmemiz anarşizmin genel olarak temel amaç, hedef ve isteklerini özetlememiz için faydalı olacaktır:

"Provo, kapitalizme, (devletçi) komünizme, faşizme, bürokrasiye, militarizme, profesyonalizme, dogmatizme ve otoriterliğe karşıdır. Provo ümitsiz direniş ile itaatkâr yok oluş arasında seçim yapmak zorundadır. Provo anarşizmi, direnişin esin kaynağı olarak görür…"[31]Provo hareketinin yukarıdaki ifadelerinden "ümitsiz direniş" kelimeleri hariç diğer söylemleri bütün anarşistlerce ortaktır. Her nekadar anarşizmin birçok türü olsa da, özellikle hiçbir toplumcu anarşist kapitalizmden ya da bürokrasiden yana değildir. Bürokrasiye karşı bu duruş anarşizmi antiparlementer bir boyuta taşımıştır. Parlementer demokrasiye inançsızlık,

[29] Marshall, s. 74.
[30] Torun, s. 129.
[31] Woodcock, s. 457.

anarşistlerin seçimlere katılmama, oy vermeme, partiler kurmamasına da neden olmuştur. Anarşistler, oy vermeyi otoritelere izin vermek olduğunu söylemekle beraber ayrıca kimsenin kimseyi temsil edemeyeceğini düşünürler. Genel olarak, özet mahiyetinde bazı anarşist amaçları;

"Sınıf ve tabakaların kaldırılması, devletin mevcut mekanizmasının yok edilmesi, ırkçılığa ve sömürgeciliğe aracı olan ve bunların her türlüsüne karşı mücadele, egemenliğin meşru aracı olan kurumların ortadan kaldırılması bunların yerine rasyonel bir eğitimin yanı sıra insanca bir bilim merkezi olan okulların kurulması, sermaye ve devletin egemenlik simgesi olan militarizmin yok edilmesi, ceza ilkesinin kaldırılması, insanın meta yerine konulmaması, özel mülkiyetten arındırılması, baskıcı cinsel etiğin yok edilmesi, kendi sanat ve müziği ile kendi yaşam şekliyle yepyeni özgür bir kültür oluşturulması" [32]olarak da sıralayabiliriz

1.1.2 Anarşizm Türleri

Anarşizm, ideolojik olarak her ne kadar 18 ve 19 yüzyıllarından itibaren başta Williham Godwin (1756–1836) ve Proudhon (1809–1865) tarafından oluşturulmaya çalışılsa da, bu çaba onu sınırları belirli, kesin ve sistematik bir çerçeve içine koymamıştır. Genel olarak anarşistlere göre anarşizm tarih öncesinden itibaren var olan bir yaşam tarzı, egemenlere karşı bir karşı duruş olarak olagelmiştir. Bu bağlamda anarşizm modern çağın ürünü değildir. Ancak özellikle Fransız ihtilalinden sonra, özgürlük, eşitlik, adalet, barış, kardeşlik gibi kavramların evrenselliğe ulaşması, anarşizme yeni boyutlar kazandırmıştır. Bundan sonra anarşizm daha çok salt bireyin bir yaşam tarzı olarak değil, tüm insanların insani değerler içinde yaşamaları için bir alternatif olarak sunulmaya çalışılmıştır. Anarşizm, geniş yelpazesi içinde, bir yandan anorko-kapitalizm olarak adlandırılan bir bireyciliğe, diğer yandan genel olarak toplumcu olarak görebileceğimiz ve daha çok sosyalizm-komünizme yakın olan bölümlere ayrılmıştır. Biz bu bölümleri tam netleştirmeden önce anarşizmin antik yunana kadar uzanan soy ağacına bakmayı yararlı görüyoruz.

Platon, Aristoteles toplumsal düzen ve güvenlik için her ne kadar yasaları, cezaları, hiyerarşik yapıyı yani bir bütün olarak devleti önemli ve hayati görse de, bu durum tüm Grek düşünürler için geçerli değildi. Pek çok Grek filozof-düşünür,

[32] Gülsoy, s. 11.

insan yapısı yasalarla ilahi ya da doğal yasalar arasında belirgin bir ayrım yaptı. [33] Grek düşünürlerden bazıları özellikle, Kinikler, Stoacılar ve Epikürcüler, devlet otoritesini değil doğal-bireysel otoriteyi önemsediler.[34] Peter Marshal'a göre, Knikler, yasaların insanlar tarafından yapıldığı için ve ülkeden ülkeye değişecek kadar evrensellikten yoksun olduğu için geçerli görmediklerini, mahkemelerin yargı gücünün meşrululuğunu kabul etmediklerini, hiyerarşi ve standartların ahlaki temelden yoksun olduklarını kabul ettiler.[35] Ayrıca, Knizm'den Antistenes, aristokrasiye meyletmemiş, basit, sade, doğal bir hayata yönelerek, insanları mutsuzlaştıran, onların geliştirdiği uygarlıkların yapay yani esasen doğada olmayan eşitsizlikler, sınıfsal ayrımlar, bürokratik kurumlar olduğunu, insanın mutluluğa kavuşması için doğaya dönüp doğaya uygun yaşaması gerektiğini vurgular.[36] Antisthenes, çağdaş anarşistlerin kozmopolitanist düşüncülerinin öncüsü olacak şekilde, kendisini vatanı olmayan biri olarak görmüş, belli bir devletin yurtaşı olmaktan ziyade dünya vatandaşlığını istemişti, zira devlet anlamsız bir şeydi illaki bir yurttaşlık olacaksa bu tüm dünyayı kapsayacak bir yurttaşlık olmalıydı.[37] Knizmin en meşhur düşünürlerinden Diogenes de, erdemlere dayanan ahlaki bir hayatın ancak doğaya uygun yaşamakla olacağını düşünmüştür. O, tıpkı Taoistler gibi uygarlığın yapay olan yüklerini mahkûm edip, kölelik kurumunun doğaya uygun olmadığını, hayvanlar dâhil bütün canlıların kardeş olduğunu düşünüp, bütün yerleşik kurallara, yasalara karşı bir tavrı sergilediğinden anarşizmin büyük öncülerden biri olduğu düşünülür.[38]

Bir diğer Yunan düşünür Stoacılığın kurucusu Kıbrıslı Zenon, doğa yasalarının insanların oluşturduğu yasalardan üstün olduğunu, kabul edilmesi gereken yasanın da doğal yasalar olması gerektiğini vurgulamış, hükümetsiz bir toplum idealini oluşturup, Platon'un Devlet komünizmine karşı çıkmıştır. Erken Stoacılar döneminde bu anarşik tutum, Geç Stoa(örneğin Cicero) döneminde emperyalist Roma döneminde şekil değiştirip doğa yasalarına verilen önem yerini

[33] Marshall, s. 114.
[34] Bakır, ss. 47-50.
[35] Marshall, s. 117.
[36] Bakır, s. 48.
[37] Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 253.
[38] Marshall, s. 118.

Roma yasalarına bağlılığa bırakmıştır.[39] Ancak biz, çalışmamızın muhtevası gereği, eşitlikçi, özgürlükçü Erken Stoa dönemini önemsemekteyiz. Erken stoacılar, gerçekten de özgürlüğe önem vermiş, ayrıca soylu-avam, zengin-yoksul farklılıklara önem vermemiş, özellikle Zenon ve Khrysippos, devletlerin, ailelerin, tapınakların ve paranın olmadığı bir toplum düzeni tasarlamış, insanların evrensel kardeşliğini savunmuşlardır.[40] Yukarıdaki, ifadelerde görülen tapınaklara karşı takınılan tutum, aslında Zenon'un pek çok diğer anarşistin yaptığı gibi kurumsal dinlere karşıtlığı ifade eder; zira pek çok anarşiste göre kurumsallaşmış din beraberinde hiyerarşik bir yapı oluşturup, emir-komuta zincirine kadar devam eder. Öyle görülüyor ki Zenon, bu bağlamda ateist olmayan bir anarşisttir, onun anarşistliği dine ya da Tanrılara inanmaya engel olmamıştır. Ona göre "amaç, doğayla uyum içinde ya da başka bir deyişle, evrenin doğasının yanı sıra kendi insani doğamızla da uyum içinde bir hayat olarak tanımlanabilir; her şey için geçerli ortak yasaların, yani her şeyi sarmalayan gerçek aklın yasakladığı her eylemden sakınan, her şeyin efendisi ve hâkimi olan Zeus ile özdeş bir hayat"tır.[41] Böyle bir hayatı ise devletli yaşamla uyumlu görmeyen Zenon "Bir devlet adamı kaçınılmaz biçimde ya tanrıları ya da halkı kızdırmak durumundadır. Bu yüzden bütün devletler eşit derecede kötüdür." diye düşünür.[42]

Anarşizmin köklerine dayalı yaklaşımları genel olarak üçe ayırabiliriz. Bunlardan biri yukarıda da ifade etiğimiz gibi Greklere dayanan bölüm, bir diğeri anarşizmin ilkel-şefsiz topluluklarda var olduğunu savunan antropolojik gözlemler ve onu Fransız Devriminin gecikmiş bir çıkarımı olarak kabul eden görüşler.[43] Bununla birlikte biz şunu savunabiliriz, anarşik-komünal topluluklar ilkel topluluklardan itibaren var ola gelmiş, Grek filozof-düşünürler döneminde bu düşünsel bir alt yapıya bürünmüş, özellikle Fransız ihtilalinden sonra, başta Godwin tarafından anarşist düşünce ekonomik, sosyal ve siyasal ilkelere sahip olunan bir felsefeye, teze sahip olagelmiştir. Ancak Godwin, anarşizmi düşünsel olarak ilkelere kavuştursa da ilk defa terim olarak anarşizmi kullanan Proudhon (1840) olmuştur.

Anarşist düşünürlerin birbirlerinden düşünsel olarak farklılıklarının çokluğu ve anarşizm düşüncesinin kendisinin belli bir kaba sığmaması, onun birçok türe

[39] Cevizci, s. 155.
[40] Cevizci, s. 155.
[41] Marshall, s. 114.
[42] Marshall, s. 114.
[43] Torun, s. 14.

ayrılmasına kaynaklık etmiştir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, tüm olanca çeşitliliğine rağmen anarşistlerin ortak özellikleri vardır. Bu da başta devlet, iktidar karşıtlığı, özgürlüğe duyulan özlem, adalet, eşitliğe verilen önem, merkeziyetçi olmayan federatif bir toplumsal-siyasal yapının kabulü, hiyerarşi karşıtlığı olarak ifade edilebilir. Anarşistler genel olarak, birçok temel fikirde uzlaşırken, özgürlüğe, adalete en uygun iktisadi görüşler konusuna dayanarak, bazı geniş kategorilere ayrılır, bu bağlamda anarşist yaklaşımlar Max Stirner'in (1806–1856) radikal anarşist bireyciliğinden Kropotkin (1842–1921)'in anarşist komünizmine, Bakunin (1814–1876)'in bilimsel anarşizmi, Proudhon ve anarko-sendikalistler gibi birçok farklılıklara ayrılır.[44] Ancak böyle bir ayrım dahi kesin değildir, Örneğin Proudhon anorko-sendikalist göründüğü gibi, karşılıkçı olarak da görülür veya Bakunin aynı zamanda kolektivist anarşist olarak da değerlendirilir. Anarşizmin kendisinden kaynaklanan hetorodoksluğu, anarşist düşünürleri kendi içlerinde büyük çelişkili durumlara sokmasa da, temel düşünceler kalıcı olmakla beraber bazı anarşist düşünürlerin zaman zaman farklı anarşist türler arasında gidip gelmelerine neden olmuştur; fakat vurgulanmalıdır ki bu değişimler daha çok anarşist yöntemlerde, araçlarda bir değişikliktir. Biz tüm bu durumları da göz ardı etmeden, anarşizmi genel olarak, toplumcu ve bireyci anarşizm olarak iki ana dala ayırabiliriz. O halde diyebiliriz ki:

"Toplumcu anarşizm, özellikle iktisadi yapının mahiyetine ilişkin görüşler çerçevesinde karşılıkçılar, kolektivistler, komünistler ve sendikalist olmak üzere ayrılırlar. Toplumcu ve bireyci anarşistler arasındaki temel fark, bireyin toplumsal yapının oluşumundaki yeri noktasında açığa çıkar. Bireyci anarşizm, kolektivist yaklaşımın, grup tiranlığına dönüşeceğini savunurken, toplumcu anarşizm, bireye yapılan aşırı vurgunun atomist bir topluma yol açacağını ve bireyler arasında ortaya çıkacak rekabet unsurunun, toplum içerisinde var olması gereken dayanışma ve yardımlaşma ilkesine darbe vuracağını iddia eder."[45]

Bireyci anarşistler için birey toplumun esas öznesidir, denilebilir ki onlar için ne olursa olsun birey daha önemlidir, esasen toplumcu anarşizm için de bireyin özgürlüğü, kendiliği çok değerlidir, bundan ötürüdür ki toplumcu anarşizmin otoriter-devletçi sosyalizme en büyük eleştirisi, devlet sosyalizminin bireyi

[44] Cengiz Çuhadar, **Wıllıam Godwin'in Devlet Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktara Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 40.
[45] Torun, s. 18.

sinikleştirdiği, onu ezdiği ve özgürlüğünü elinden aldığıdır. Ancak toplumcu anarşistlerin bireye verdiği önem genel olarak devletçi olmayan sosyalist-komünist mantığındayken, bireyci anarşistler daha çok liberalizm mantığına yakındır. Murayy Bookchin'e göre, bireyci anarşist, özerkliğini ve bireyciliğini göklere çıkartıp pazar rekabetini ilahlaştıran burjuvazi için bir ideoloji haline gelmiştir, bireyci anarşizmin kökleri, kapitalizmin ve "bağımsız" kapitalistin çağdaş kural tanımazlıktaki mükemmel imajının yaratıldığı 19. yüzyıl sanayi devriminin girişimcilik dünyasına uzanır.[46]

Bireyci anarşistlerin en büyük düşünürü, genelde Stirner olarak kabul edilir. Stirner, toplumu ve devleti bir görecek kadar ileriye gitmiş ancak toplumsal hayatın önemini ve gerekliliğini yok sayamadığı için topluma alternatif "egoistler birliği"ni teklif etmiştir. Stirner, egonun ahlaki düzenin biricik kaynağı olması gerektiğini savunur. Ona göre, doğada keşfedilecek o kadar çok ahlaki doğrular ya da değerler yoktur, "kendi ahlakımın sahibi ve yaratıcısı olarak ben kendimden başka hiçbir kaynak tanımam, ne doğa ne Tanrı, hatta ne de insanın kendisi."[47] diyerek fikir belirtir. Stirner, egoistler birliğinde mülkiyet ile gücü ilişkilendirmiş; ancak yine de egoistler birliğinde herkesin bir şeyleri olabileceğini ve yoksulluğun olmayacağını savunmuştur çünkü egoistler akıllı insanlardır ve bireyler arasında aşırı ekonomik uçlarının yaratılmasının kendilerine yönelik bir muhalef oluşturacağını ve bunun ise güvensiz bir yaşama ilerleyeceğini ifade eder.[48] Stirner, liberalizme çok da uzak olmamasına rağmen onu da onaylamaz, kapitalizm karşıtı olduğunu savunur, diğer anarşistler gibi cezaya da inanmaz. Stirner, kapitalizmi eleştirirken, "durmaksızın edinmek bize soluk aldırmaz, sakin bir ortamda zevk almamızı sağlamaz, sahip olduklarımız bize rahat vermez"[49] diyerek mülk edinmenin doğal olduğunu ama yine de insan için sınırlı olmasını gerektiğini savunmuştur; ancak mülkün sınırını belirleyen egoistin kendisi olmalıdır. Ona göre, gerçek bir egoist sınırsızca mülk edinmek için yaşamaz, sadece gerçekten yaşamak için yaşar.[50] Woodcock'a göre, Stirner'ın egoisti ile Nietzche'nin üst insanı esasen birdir. Yine ona göre, Stirner,

---

[46] Murray Bookchin, **Toplumsal Anarşizm mi Yaşamtarzı Anarşizm mi**, çev. Deniz Aytaş, Kaos Yayınları, İstanbul, 2005, s. 72.
[47] Marshall, s. 327.
[48] Marshall, s. 327–332.
[49] Marshall, s. 332.
[50] Marshall, s. 333.

tüm doğa yasalarını ve ortak bir insanlığı reddedip nihilizme ve varoluşçuluğa yaklaşır, onun tek ideali biricik egoistliktir, ”herkesin herkese karşı savaşında” ona göre her şey mubahtır, ödev ve değişmeyen ahlaki yasalar gibi Godwinci kavramlar tümüyle saçmadır, tek meşru olan şey kişinin kendi isteği ve arzularıdır.[51] Toplumsal yaşamı ve onun doğal uzantısı olan yardım ve dayanışma, birlikteliği yıkan ve yok sayan bu düşünceler toplumcu anarşistler tarafından kabul edilemez olarak görülmüştür. Ayrıca bu düşünceler başlı başına kapitalist bir topluluğa doğru giden bir yoldur. Çünkü Stirner'ın egoistin özgürlüğü, Adam Smith veya J.Stuart Mill'inkinin aynısı olmasa da çok yakındır. Keza, Adam Smith için, toplumun iyiliği bireyin iyiliğine bağlıdır, herkesin her konuda tamamen serbest bırakılması, kazanabildiği kadar kazanması, çıkar duygularını harekete geçirmesi, toplumu ilerletir. [52] Genel olarak eklenirse, toplumcu anarşistler için liberalizmin "laissez-faire"lığı ile Stirner'ın egoistler birliği arasında pek fark yoktur.

Marshall'a göre, toplumsal bakımdan bireyciler toplumu organik bir bütün olarak değil, ayrı ve egemen fertlerden oluşan bir topluluk olarak görür, etik olarak bireyciliği yüksek değer olarak kutsar ve bireyin toplum içinde erimesinden çekinir, iktisadi olarak her birey, bireyci anarşist için, kendi emeğinin ürünlerini nasıl diliyorsa öyle kullanmalıdır, bireyci anarşistler iktisadi ve felsefi olarak da klasik liberalizme oldukça yakındırlar, onlara göre bireyin bedeni ve mülkü her şeyden önemlidir.[53] Bireyci anarşizm, özellikle Amerika'da kendini anorko-kapitalizm olarak göstermiştir, bu düşüncede özel mülkiyet devam eder, hükümet-devlet tasfiye edilip ekonomi tam bir laissez-faire olarak tasarlanır. Toplumcu anarşistlere göre, kapitalist tabiatı gereği kapitalist bireyci bir hayat felsefesine sahiptir, kapitalistin, kapitalist rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi için, otoriteye bağlılığı şarttır bu en nihayetinde hükümetlerle anlaşmalara kadar gider. Kapitalist olanca gelişimini sürdürmesi için yeni pazarlara ihtiyaç duyar, kendi ülkesinde tekelleşebilmişse bu ihtiyacı daha da bir katmerleşir çünkü mal ya da hizmet satabilmesi için yeni pazarlar gerekir, bu durumda gözüne başka ülkeler gelir ve nihayetinde başka ülkelerde

[51] Woodcock, s. 101.
[52] Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.s. 221.
[53] Marshall, s. 34.

sömürüye varacak yollar yaratır.[54] Böylece, öyle anlaşılıyor ki bireyci anarşistlere ya da anarko-kapitalistlere yöneltilen eleştirinin temeli, bireycilerin mülkiyete olan bakış açılarıdır. Toplumcu anarşistlere göre, bireyci anarşistlerin iktisadi tezleri, sermaye-sömürü ilişkisinin varlığını haklılaştırmasının "sözde anarşist" görünen bir yansımasından başka bir şey değildir.

Kropotkin'e göre, bireycilerin yanılgısı doğaya kulak vermemeleri ya da verseler dahi doğadan yanlış dersler çıkartmalarıydı, oysa toplumsal hayvanlarda olduğu gibi insanda da bir toplumsallık içgüdüsü vardır, karşılıklı yardımlaşma insan toplumunda yerleşik bir adettir, bu beraberinde eşitlik ve adaleti de doğurur.[55] Kropotkin anarşizmin, daha çok anarşist-komünist kanadında yer alır. Bir başka deyişle devletsiz komünisttir. *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı eserinde, anarko-kominist tezlerini bilimsel olarak kanıtlamaya çalışır. Bu çalışmasında hayvanlar, ilkel insanlar, ortaçağ şehir insanları ve modern zamanlardaki insanların sürekli dayanışma, yardımlaşma ve ortaklığa dayalı bir paylaşım içinde olduklarını ifade eder. Kropotkin, hayvanlarla ilgili sayısız örnek verir. Örneğin, ona göre, karıncalar ve beyaz karıncalar Hobbesçu savaşı kabul etmemişlerdir ve bu onların işine yaramıştır, muhteşem yuvaları, görece ebat olarak insanınkilere üstün olan binaları, kaldırımlı yolları, ambarları, tahılları hasat ve terbiye etmeleri gibi unsurlar, hayatlarının her aşamasında karşılıklı yardımlaşmanın doğal sonuçlarıdır.[56] Karşılıklı yardımlaşma ve toplumsallık, hayvanlarda da insanlarda da toplumsal bir zorunluluktan öte nerdeyse bir içgüdüdür. Kropotkin'e göre, insanoğlu diğer hayvanlardan daha korunmasız ve savunmasızken ve diğer birçok türden fiziksel olarak da güçsüzken, onu hala ayakta bırakan tek şey, karşılıklı desteği içselleştirmesidir. Böylelikle Kropotkin, Huxley, Spencer, Hobbes ve sosyal Darwincilerin insan doğasına yönelik olumsuz düşüncelerine katılmaz. İnsan doğası ona göre paylaşma, destek, dayanışma, yardımlaşma gibi değerlere yatkındır. Kropotkin'in anarşist-komünist tezleri, esasen özgür komünizm olarak da adlandırılır. Bu teze göre, üretim kara yönelik değil kullanıma yönelik olacaktır,

---

[54] Maurice Dobb, **Kapitalizmin Dünü Ve Bugünü**, çev. Feyza Kantur, İletişim Yayıcılık, İstanbul, 1999, s. 38.

[55] Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, **Etik**, çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007(Etik), s. 53

[56] Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, **Karşılıklı Yardımlaşma**, çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, İstanbul,2007(Karşılıklı Yardımlaşma), s. 32.

bilim de bu minval üzerine yükselecek insanlığın ortak çıkarı için ilerleyecektir, her türlü eşitsizlik son bulacak, temel kullanım eşyaları hariç özel mülkiyet kalkacak, üretim araçları kitlelerin olacak, lüks mallar üretilmeye gerek bile duyulmayacak, bürokratik ve askeri etkinliklere ayrılan kaynaklar tamamıyla toplumsal ihtiyaçlara yöneltilecektir. Ona göre:

"Her şey herkes içindir, çünkü herkesin onlara ihtiyacı vardır, çünkü herkes onları üretmek için gücü ölçüsünde çalışmıştır ve çünkü dünya zenginliğinin üretiminde herhangi bir kişinin payını değerlendirmek imkânsızdır… İnsan, hayattaki tek amacı yemek, içmek ve kendine bir barınak bulmak olan bir varlık değildir. Maddi ihtiyaçlar karşılanır karşılanmaz, genel olarak söylersek, sanatsal bir yapıya sahip olan ihtiyaçlar kendilerini ortaya koyarlar. Bu ihtiyaçlar çok çeşitlidir; her birey için farklıdır ve toplum uygarlaştığı ölçüde, bireysellik gelişecek ve arzular çeşitlenecektir."[57]

Kropotkin, toplumsal örgütlenmenin de kooperatifler, ortaçağda birçok örneği bulunan loncalar benzeri; ama onlardan çok daha modern ve gelişkin her türlü meslek, sanat, zanaat dernekleriyle oluşacağını ifade eder. Kropotkin böylelikle, daha çok kolektivist olarak görülen Bakunin ve karşılıkçı veya sendikalist olarak görülen Proudhon'dan ayrılır.

Karşılıkçı Proudhon ise, emek çekleri aracılığıyla kendi aralarında mübadelelerde bulunan ve yapılan bağımsız sözleşmeler aracılığıyla oluşturulan komünlerden oluşan federatif bir yapıya sahip olan toplumsal yapılanmayı tercih eder.[58] Buna göre ekonomide alternatif örgütlenmeler olan bu yapılanmalar, şiddete dayalı bir devrim değil, evrimsel bir süreç içinde anarşist bir toplumsal dönüşüm, değişim yaşatacaktır. Hükümetlere gerek kalmayacak, bireyler ya da diğer tüm birlikler karşılıklı sözleşmelerle birbirlerine bağlanacaklardır. Proudhon, "Mülkiyet nedir?", sorusuna, "mülkiyet hırsızlıktır", diye cevap verir.[59] Ancak, Proudhon'un mülkiyet hırsızlıktır dediği, özel mülkiyet değildi, aslında bu sloganını yazdığı aynı eserinde mülkiyeti kollektifleştirmek isteyen komünistlere de özgürlük düşmanı diyordu, temel ilke olarak karşı çıktığı başkalarının emeğine zorla el koyan büyük mülk sahipleriydi, sahiplik anlamı taşıması şartıyla mülk sahiplerinin mülkten kaynaklanan ayrıcalıklarının ya da yararlarının sınırlı olması şartıyla mülkiyetten

[57] Woodcock, s. 211.
[58] Torun, s. 21.
[59] Pierce Joseph Proudhon, **Mülkiyet Nedir**?, çev.Vedat Gülşen Üretürk, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul,1998, s. 53.

yanaydı.[60] Proudhon fikirlerini somut olarak uygulamaya çalışmış, Halk Bankası adı altında faizsiz kredi sağlayan ve emek çekleri olan bir sistem geliştirmiştir. Mülkiyet ona göre adaletsizliğin de kaynağıdır, zira herkes mülk sahibi olmak ister; ama herkesin mülk sahibi olması imkânsız olduğu için o halde mülk sahibi olan adaletin sahibi olmaz, böylelikle mülke sahip olmada eşitlik de sağlanamaz. Anarşi düzendir, diyerek ilk defa anarşiyi olumlu anlamında kullanan Proudhon'a göre, otorite baskı kelimesinin eş anlamlısıdır. Ona göre insan yapımı yasalarla yönetmek, insanın insan tarafından esaret altında bırakılmasıdır. [61] Proudhon, ortak mülkiyet konusunda olumsuz düşünür. Ona göre, liberal rejimlerde gücü elinde bulunduranlar zayıfları sömürür, komünist rejimlerde ise nispeten zayıf olanlar güçlüleri ezer. O mülkiyet yerine sahiplik kavramını ele alır, iyelikle, toplum adalet içerisinde, kendi kendini denetleyen bir sistemle mülk edinebilir; ancak bu mülk edinme çalışmayladır, ona göre toplum adeta birbirine bağlı atölyeler şeklinde üretecek ve bu atölyeler hükümetin yerini tutacaktır.[62] Hayatının çoğu Tanrı'yı kabul etmeyen ancak ömrünün sonlarına doğru mistik yarı dinsel bir bürünüme giren Proudhon'un anarşizmi, H.Arvon'a göre dinsel olarak da nitelendirilebilir.[63] Yukarıda da ifade edildiği üzere Proudhon, faizsiz kredi sağlayan banka kurmaya çalışmıştı, o uç boyutlara varmadığı müddetçe rekabeti de hoş karşılıyordu, bankası malların değerini emek miktarı ve üretim maliyetine göre hesaplayacaktı, böylelikle küçük ölçekli iş sahipleri ve işçiler de gözetlenecekti. O insan yapısı yasaları kabul etmiyor; ancak insanın vicdanının kabul edeceği ahlaki kuralları olumluyordu. Otoriter sosyalizmi devlete kölelik olarak gören Proudhon, kendi karşılıkçılık sistemini önerir. Kendi sisteminde ona göre, "emekçi artık devletin topluluk okyanusunda boğulmuş bir serfi değildir, özgür bir insandır, kendi kendisinin gerçekten efendisidir, kendi insiyatifiyle eyler ve yaptıklarından kişisel olarak sorumludur."[64] Özgür insanlardan oluşan Proudhon'un karşılıkçı toplumu, birbirleriyle yaptıkları gönüllü sözleşmelerle yasaları ve hükümetleri gereksizleştirir.

Bakunin'in kolektivist yaklaşımı ise temel olarak şöyle görülebilir: herkesin yeteneğine göre herkesin emeği kadar. Bu durumda kişiler, yeteneği ölçüsünde

[60] Marshall, s. 346.
[61] Henri Arvon, **Anarşizm**, çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 50.
[62] Marshall, s. 347.
[63] Arvon, s. 53.
[64] Marshall, s. 373

toplumsal üretime katılacak, kişinin gücünden daha fazla istenilmeyecek; ancak kişi emeği kadar geri alacaktır, emeğinin ise tam karşılığını alacak ve kazanım sadece emeğe dayalı olacaktır. Böylelikle, Bakunin'i komünist anarşistlerden ayıran nokta temel olarak, onun komünist anarşist ilke olan "herkesten yeteneğine göre herkese ihtiyacı kadar"a karşı durmasıdır. Bakunin en az Kropotkin kadar toplumculuğa büyük önem verir, onun için kişi özgürlüğünü ancak özgür bir toplumda sağlar, özgürlük aynı zamanda insan olmaktır; ancak özgürlüğün bir sınırı olduğunu kabul eder. Topluma verdiği önem onun devlet eleştirisine de yansır, ona göre devlet insanlar arasındaki yardım ve dayanışmayı yok eden koca bir devdir. İnsanlar, birçok şeyi devlete yükleyerek ve devlete bırakarak kendi doğalarında bulunan değerlere yabancılaşır. Bakunin, temsili demokrasiyle yönetilen devlete de aynı oranda karşıdır, ona göre, "yalancı halk temsilcileriyle dolu meclislerin ve düzmece halk egemenliğine dayalı bu devlet sistemleri iki temel koşulu bir araya getirir, bu devletin merkezileşmesi… ve güya temsil eden ve aynı zamanda sömüren entelektüel bir azınlığın mümkün olabilecek en fazla insana hükmetmesini sağlar."[65] Bakunin devletin olduğu yerde, bir sınıf egemenliğinin olmamasını kaçınılmaz görür, ona göre devletin olduğu her yerde efendilik ve kölelik vardır. Bakunin, tüketim mallarının özel mülkiyetine karşı çıkmaz, buna karşılık, toprak, iş araçları, bir bütün olarak tüm toplumsal nitelikteki üretim araçları ortak mülkiyet dâhilindedir. Bakunin, ulusal ya da uluslararası boyutta federatif bir yapıyı savunur, toplum en küçük birimden en büyük birimlere kadar, özerk, bağımsız ama karşılıklı sözleşmelerle birbirlerine bağlanır. Ona göre, tabanı tepe belirleyip yönlendiremez tam tersine taban tepeyi yönlendirip belirler. Bakunin, "ben toplumun ve kolektif ya da toplumsal mülkiyetin aşağıdan yukarıya, özgürce anlaşma yoluyla örgütlenmesini isterim, yoksa yukarıdan aşağıya herhangi bir otorite yoluyla değil" diye fikir belirtir.[66] Dine yönelik tutumu genelde, kiliseye karşı şekillense de Tanrı ve patronu yan yana koyar ve Tanrı'yı kesin reddeder. Ancak Tanrı'yı yadsıması, Tanrıya inananlara karşı bir nefrete de yol açmaz, dine yönelik birçok eleştirisi, esasen kurumsallaşmış kiliseye yöneliktir. O, tarihin başlangıcından itibaren her zaman ve her yerde, kitlelerin zorunlu olarak bir egemen sınıf tarafından sömürüldüğünü ve

[65] Torun, s. 104.
[66] Arvon, s. 62.

halkın kilise ve devlet tarafından sürekli ezildiğini ifade eder.[67] Bununla birlikte, siyasal örgütlenme için gerekli koşuları sıralarken, devlet dinlerinin ve imtiyaz sahibi kiliselerin ortadan kaldırılacağını, ancak dini inanışları çerçevesinde tapınakların yapımları, rahiplere ücret ödemeleri açısından bütün dini inanışların özgürce yaşamalarının sağlanacağını belirtir.[68]

1.2 ANARŞİZMDE TABİİ HUKUK ve TOPLUMSAL HAYATIN DÜZENİ

1.2.1 Doğal Düzen ve İnsan Doğası

Anarşizmin en büyük iddialarından birisi, insanın doğaya uydukça mutlu olacağı ve tüm etik değerlerin esasen doğanın içinde gizli olduğu, insanoğlunun ancak doğal durumuna uymasıyla birlikte bu gizi çözebileceğidir. Doğanın kendine has yasaları, insanın ekonomik, sosyal, siyasal gibi hayatı ilgilendiren tüm bireysel ve toplumsal şartlarını, daha da yaşanılası kılmak için fikir verir. Doğaya olan bu güven, daha önce de zikrettiğimiz gibi Grek düşünürlerinde, özellikle Knik ve erken dönem stoacılarında çok belirgindir. Bu durum daha sonra görebileceğimiz gibi birçok dinde de göze çarpar. Örneğin, bir Taoist derlemede şu ifade göze çarpar:

> "Atlar, kuru yerde yaşar, ot yer, su içerler. Sevindiklerinde boyunlarını birbirlerine sürterler. Öfkelendiklerinde arkalarını döner ve birbirine çifte atarlar. Şimdiye kadar onlara yön veren sadece kendi mizaçları olmuştur. Ancak gem ve dizgin vurulduğunda alınlarına metal plaka konulduğunda, kötü kötü bakmayı, ısırmak için başlarını çevirmeyi, geme ve dizginlere direnmeyi öğrenirler ve böylece atların doğaları bozulmuş olur."[69]

Nasıl ki bir at doğasından uzaklaştıkça kendisine yabancılaşırsa, bu durum insan için de geçerlidir. Anarşistlere göre, doğa yasaları dışsal bir otorite gibi baskıya dayanmazlar, insanın özgürlüğüne mani değildirler, çünkü doğa yasaları bize içkindir, doğuştan bizde vardırlar ve onların hâkimiyeti kaybolup insanların (kurumların) kendi yasaları geçtikçe insan özgürlüğünü yitirir. Doğa özgür birlikteliğin somut kanıtıdır. Doğal durumda insanlar sadece özgür olmakla kalmaz aynı zamanda eşitlik ve adalet içinde de yaşarlar, birbirlerine karşı, karşılıklı

[67] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 21
[68] Torun, s. 106.
[69] Marshall, s. 41

yardımlaşma, dayanışma içinde bulunurlar. Godwin'e göre, hali hazırdaki toplum doğallıktan çok uzaktır, bir insanın başka biri üzerindeki hâkimiyeti her zaman taviz verilen bir uzlaşıma ya da baskıya dayanan bir fethe dayanır, oysa doğal durumunda tüm insanlar eşittir.[70] Eşitlik içinde yaşayan insanlar kapitalizmin vahşi rekabetinden uzaktırlar. Kropotkin'e göre doğa sürekli rekabetten kaçınmayı emreder. Ona göre, çalılıklardan, ormandan, nehirden, okyanustan gelmekte olan parola budur, doğa birleşmeyi karşılıklı yardımlaşmayı gösterir, doğanın insanlara öğrettiği budur. [71]Kropotkin, toplumsal darwincilerin doğada hakim olduğunu savundukları acımasız rekabetçi görüşlerini ve güçlü olanın ayakta kalacağı savlarını ve Hobes'un "insan insanın kurdudur" tezini çürütmek için, hayvanlar ve insan topluluklar arasında sayısız araştırma yapmıştır. Bu bağlamda, Sibirya'da, Kuzey Mançurya'da ve daha birçok yerde yaptığı onca çalışmalara rağmen, hayvan yaşamının ender olarak bolca bulunduğu birkaç noktada bile, birçok Darwinci tarafından yaşam mücadelesinin baskın yönünü ve evremin ana etkeni olarak görülen var olma araçlarına yönelik katı bir mücadeleyi göremediğini belirtir. [72] Sert mücadelenin aksine, ona göre doğada ve ilkel vahşi olarak görülen "karanlık ortaçağ insanları" denilen toplumlarda dahi derin toplumcu yaşantılar var. Doğada hâkim olan bir mücadele varsa o da ortak düşmana karşı birlikte sürdürülen mücadeledir; çünkü ne insan ne ne de bir hayvan tüm zorluklara karşı yalnız başına duramaz. Esasen, insanın "zoon politikon" yani "siyasal canlı "olduğunu belirten Aristoteles de insanın doğası gereği tek başına yaşayamayacağını ifade eder.[73] Anarşistler de bu fikirdedirler; ancak Aristoteles'in doğanın birçok yönünü de görmediğini ya da görse de bağlı olduğu devlet yöneticilerin çıkarları gereği sustuğunu iddia ederler. Anarşistler, Aristoteles'in, eşitliksiz köle-efendi ayrımına geçit veren bakışının doğada izi bile bulunmadığını savunurlar. Bakunin, eğer kölelik kabul edilebilinir bir şeyse doğaya "köle" olmayı tercih edeceğini söyler. Ancak ona göre, böylesi bir kölelikte aşağılama olmadığı gibi aslında bu kölelik de sayılmaz; çünkü kölelik dışsal bir efendinin bir yasa koyucunun sözde hukuki yasalarını gerektirir, oysa doğa yasaları içimizdedir, varlığımızı belirler, soluk alıp vermemiz, hareketimiz, düşünmemiz, bazı isteklere sahip

[70] Woodcock, s. 68.
[71] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s.90.
[72] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 7
[73] Fatih Toktaş, **Farabi'de Ahlak ve Siyaset**, Etüt Yayınları, Samsun, 2009. s. 40

olmamız hep doğa yasalarıyla gerçekleşir, onlar olmazsa biz tam olarak hiçiz, yokuz.[74]

Doğanın gösterdiği yolda ilerlemek, sınıfsallaşma, ast-üst ayrımı, hiyerarşik yapılanmaları, Hind kast sınıfları gibi kesin ayrımların oluşmasını da engeller. Anarşistlere göre, toplumsal katmanlaşma türlerinden olan kast, sınıf, tabaka[75] gibi yapay durumları doğada bulmak imkânsızdır. Keza, her hayvan kendi türü içinde dilediğiyle avlanır, göç eder ve hatta diğer bazı hayvan türleriyle de ortak alanlarda birlikte hareket edip, yaşar. Birlikte yaşam alanlarında gereksiz rekabetten kaçındıkları gibi sadece ihtiyaçları kadar avlanırlar, sosyal darwinci tezlerin doğada bulunan acımasızlık söylemlerinin tersine doğada merhamet daha ağır basmaktadır. Kropotkin, A.Weddel'in Bolivya ve Peru'da yaptığı ziyaret sırasında, çokça gördüğü gibi bir vikunya sürüsünün avcılar tarafından kovalanırken yine aynı sürüdeki güçlü bireylerin sürüyü koruduklarını ve sürüyü korumak için arkada kaldıklarını, yaralı yoldaşlarına duydukları merhameti ise birçok zoologun gözlemlediklerini belirtir.[76] O halde merhamet toplumsal hayatın zorunlu bir sonucudur. Merhamat barış ve uyum getirir, zaten özgür doğanın karşısında, toplumcu olmayıp da bireyci bir yaşamı tercih edenlerin güçlerini koruma şansı da yoktur. Kropotkin fillerin, zebraların, bufaloların, geyiklerin, kuşların birçok yerde birlikte olduklarını ayrıca örneklendirmesi de anarşistler için önem taşır. Bu farklı türler arasında bile nasıl bir uyum olduğunu gösterir, bunun tersi doğru olup da doğada sürekli bir çatışma olsaydı, bu kadar farklı türün bir araya gelmesi düşünülemezdi. Kropotkin, hayvanların kendi aralarında kurduğu birlik sayesinde görece küçük, zayıf güçsüz bir türe ait olan bir hayvanın kendisinden çok daha güçlü olan bir hayvan karşısında üstün geldiğini anlatır. O, bir çaylağın, şahinin ya da atmacanın kuvveti ile kuyruksallayan gibi küçük kuşların arasında çok büyük bir fark olmasına rağmen bu küçük kuşların ortak eylem ve cesaret sayesinde güçlü kanatları olan düşmanlarına karşı üstün geldiğini belirtir.[77] Doğadaki yardımlaşma, birlikteliğin hâkim olması ve rekabetin uç boyutlarda olmadığı bu durum, hiç şüphesiz doğaya uygun bir hayat yaşayan insanlar için de geçerlidir. Basın, devlet, egemen sınıf, insanlık tarihini

[74] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 32.
[75] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999 (Siyaset Bilimi),s. 192
[76] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 75.
[77] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 43.

sürekli savaş, çatışma, rekabet içinde olduğuna dair tutum takınmışlardır, sahte bilim ise bunu sürekli desteklemişlerdir, destanlar, anıtlardaki yazılar, hata barış antlaşmaları bile savaşı kutsayan ifadelerle doludur, savaş, çatışma böylelikle insan ahlakının bir parçası haline getirilmek istenir diyen Kropotkin, kötümser filozofların muzaffer bir edayla savaşın ve barışın insan doğasının tam da özü olduğunu, insanın savaşçı ve yok edici içgüdülerinin; ancak barışı dayatan bir otorite sayesinde dizginlenebileceğini dair yalanlar uydurduklarını anlatır.[78] Kropotkin, ilkel insanların erken ölümlerinin çoğunun aslında salt rekabetten değil daha çok cahillikten kaynaklandığını ifade eder, ilkel insanlar ancak topluluk içinde toplumcu bir ahlakın belirlediği kurallar, adetler, bazı dinsel inançların etkisiyle doğanın sert koşullarına karşı ayakta kalabilmişlerdir. Ayrıca, siyasal evrim olarak daha pek çok yönden gelişmemiş ilkel insanın klan örgütlenmesi bile Hobes'u çürütür. Anarşist tezlerden çok uzak duran Hobes'a göre, insan doğasına bakıldığında, insanın özü itibariyle bireyci, asosyal, rekabetçi ve saldırgan olduğu görülür, insan kendi varlığını koruma dürtüsüyle hareket edip, her zaman ve her mekânda kendi hazzını, iyiliğini, kişisel mutluluğunu dolayısıyla en nihayetinde kendi öz çıkarını düşünür.[79] Hobes'dan yola çıkıp, anarşist savların eleştirisi yapılırsa, insanın sürekli kendi öz çıkarını düşünmesi, bireysel mutluluğu için yine öncelliği sürekli kendisine bağlaması durumları gösterir ki, insanın toplumcu bir doğası yoktur. Ancak, kendi güvenliğini sağlayabilmesi, ihtiyaçlarının karşılayabilmesi için esasen toplumu kullanır. Öte yandan Hobes'a göre, doğa tüm insanları eşit olarak yaratılsa da bütün insanlar eşit derecede fiziksel güce ve zihinsel yeteneğe sahip değildirler, bu eşitsizlik ile devletin olmadığı doğa durumunda, herkes herkese karşı savaş halinde olur.[80] Zira eşitsizlikleri dengeleyecek ve kontrol altına alacak bir iktidarın olmaması bu durumun sebebi olur. İnsanlar kendi güvenliklerini sağlayabilmek, doğal savaş ortamından kaçınmak, doğalarında bulunan egoist nitelikleri bir dengede tutmak ve ilkellerin gibi bir hayattan uzaklaşabilmek için iktidarı oluşturmuşlardır.

Buna rağmen anarşistlere göre, Hobes'ın çıkarımları dizginlenmemiş bireyciliğin modern bir ürünüdür, bu yanlış çıkarımlar ilkel insanın dahi

[78] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 130.
[79] Cevizci, s. 471.
[80] Cevizci, s. 474.

karakteristiği değildir.[81] Kroptotkin, Papua Yeni Gine'deki ilkel kabilelere ait bir gözlemi şöyle aktarır:

" Toplumcul ve neşeliler, çok gülüyorlar. Cesur olmaktan çok çekingenler, farklı kabilelere ait kişiler arasında dostluk görece güçlü ve kabile içinde daha da güçlüdür. Bir dost, dostunun borcunu genelde öder ve bunun şartı borcu alanın borcu borç verenin çocuklarına faizsiz ödemesidir. Hastalara ve yaşlılara bakarlar, yaşlı insanlar asla terk edilmezler ve kesinlikle öldürülmezler."[82]

Kropotkin için toplumculuk bir doğa yasasıdır. Bu yasaya uyulduğu müddetçe insanlık mutluluğa, özgürlüğe kavuşur. Kropotkin'i anarko-kominist yapan özellik esasen, özgürlük ve eşitliği birbirinden ayırmamasıdır, zira ona göre komünistler eşitliğe önem veriyorlardı ancak özgürlüğü kağıt üzerine bırakıyorlardı bundan dolayı Kropotkin için bireysellik önemlidir, fakat bu, ona göre, Nietzche ve Stirner'ın savunduğu ve yıkıcı, bencilce bir hedonizm taşıyan bireycilik gibi değildir, o bunun yerine " en yüksek komünist toplumsallık aracılığıyla en büyük bireysel gelişme imkanı sağlayan bireyselliğ"i[83] önemsediğini vurgular. Böylelikle aynen tabiat hayatı gibi çokluk içinde barış, paylaşım, yardımlaşma ahlakıyla ama kişisel öznelliğin kaybolmadığı bir yaşamı ister. Doğa insanın ilk etik öğretmenidir, ona göre, "ahlak, hayvan türünün doğal bir ihtiyacıdır, tabiat, benzer koşullarda başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan sende onlara öyle davran"mamızı ister.[84]

Genel olarak "anarşizme göre doğası itibariyle iyi bir varlık olan insan, dayanışma ve işbirliğine eğilimlidir. Başka bir ifadeyle, anarşizm, insanın iyi bir öze sahip olduğu varsayımından hareket eder."[85] Elbeteki tek bir türü ve kabulü olmayan anarşizmin tüm taraftarlarının bu yönde düşündükleri de doğru değildir; ancak anarşizme hâkim olan düşünce genelde bu yöndedir. Zira devletin otoritesinin olmadığı bir yerde, düzen ve güvenliği sağlamanın en büyük fikri dayanağı, insan doğasının iyi yönünün ağır bastığına olan inançtır. Anarşizmin salt modern bir düşünce ürünü olmadığını antropolojik gözlemlerle de kanıtlamaya çalışan Harold Barclay, *Efendisiz Halklar* adlı eserinde, birçok kabilenin savaş diye görülebilecek

[81] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 103
[82] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 108.
[83] Marshall, s. 455.
[84] Marshall, s. 455.
[85] Torun, s. 45.

hiçbir olayının olmadığı ancak kavga ve bazı husumetlerinin zaman zaman var olduğunu ifade eder.[86] Barclay'e göre, anarşik rejim olarak tanımlayabileceğimiz düzenlerde, insan doğasının sürekli savaşmaya olan yatkınlığına dair bir çıkarımda bulmak, doğruluğu ifade etmez; ancak bunun tersine savaş ise devletin kanıdır.[87] Devlet, insanlara verdiği savaşçı ve militarist eğitimle, insanların doğasını uygun olmayan eylemleri insanlara yaptırmaya zorlar; ancak insan doğasının iyiliğinin küçük bir kanıtıdır ki, ortaçağ şehirlerinde çoğu zaman idamlar için bir cellât bulunamazdı, en azılı suçluyu idam etmiş olan bir cellâdın mezarı dahi toplum tarafından dışlanır, mezarın farklı yerde olması istenirdi. Zira insan doğası her ne kadar yüzde yüz iyi olmasa da, iyiliğe, iyi davranışa olan yatkınlığı vicdanen bir cellâdı mahkûm eder.

Rousseau da insanın doğuştan iyi olduğunu kabul etse de genel olarak bu konuda yine de anarşist felsefeyle yüzde yüz uyuşmaz görünür. Böylelikle denilebilir ki bu yönde anarşizm kabullerine eleştireldir. Ona göre, insan kendi istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için başka insanlarla etkileşim içinde oldukça doğası değişir, işbirliği insanın çöküş tohumlarının da kaynağı olur, kendini koruma arzusu bencil olan özçıkar duygusuna dönüşür, bu duygu da kişinin başkalarını değil sadece kendini düşünmeye yöneltir ki gurur, hırs, ihtiras ve rekabet isteğini güçlendirir.[88] Rousseau insan doğası konusunda, Hobes ile aynı çizgide olmasa da, doğal durumdaki insanın kendi varlığını korumak için var olduğunu, hemcinsleri karşısında merhametli olmakla birlikte ben sevgisini ve kendi varlığını koruma arzusuyla dolu olduğunu, başkalarına ihtiyacı olmadığını ifade eder.[89]

Buna karşılık anarşist düşünürlere göre ilkel dönemi insanın dahil, başka insanlara ihtiyaç duyması her şeyden önce bir zorunluluktur. Bakunin, ilkel insanı münzevi bir şekilde kendi kendine yeter durumunda yaşadığını kabul eden Rousseau'yu reddeder; çünkü ona göre toplum insan varlığının temelidir, insan tıpkı karıncanın karınca yuvasına ve arının arı kovanına doğması gibi tolumun içinde doğar.[90] Böylelikle, Bakunin, toplumculuğun insanın bir içgüdüsü diyen Kropotkin ile hem fikirdir; ancak Kropotkin'den biraz daha farklı olarak, insanın aynı zamanda

[86] Harold Barclay, **Efendisiz Halklar,** çev. Zarife Biliz, Versus Kitap, İstanbul, 2010, s. 185.
[87] Barclay, s. 186.
[88] Marshall, s. 190.
[89] Cevizci, ss. 776, 778.
[90] Marshall, s. 416.

sosyalleşme güdüsünün yanında bencilik geni de taşıdığını belirtir. Ancak yine de insan doğasının yardımlaşma ve dayanışmaya daha yatkın olduğunu kabul eder.

Marksistlere göre, anarşistler diyalektiğe karşıdırlar ve esasen diyalektik materyalizmi ve onun ilkelerini topluma uygulayan tarihsel materyalizmin hakikatini de reddederler.[91] Anarşistlere zaman zaman serüvenciler diyen Marksistler için "marksisizm doğanın ve toplumun gelişim yasalarının bilimidir, ezilen ve sömürülen sınıfların devrim bilimdir."[92] Bu felsefeye göre, zıtların çatışması diyalektiğin kesin bir ilkesidir. Keza, onlara göre doğada sürekli bir yardımlaşma ve dayanışma yerine " insan toplumu doğa ile bugünkü insandan çok, üst maymunlara yakın olan uzak atalarımız arasındaki savaşın ürünüdür."[93] Ancak bununla birlikte vurgulanmalıdır ki Marx çatışma ve savaşı insan hayatının en temel yasası olarak kabul etse de[94], bunun daha çok sosyal bir çatışma olduğunu, bu çatışma şeklinin de sınıf savaşı olduğunu savunur.[95] İnsan uygarlığının ilerlemesi de esasen bu sınıfsal çatışmaların sayesindedir.

Kropotkin'e göre, "insan daime barış ve huzuru tercih etmiştir. Vahşi değil mücadeleci olan insan, sığırını, toprağını ve kulubesini askerliğe tercih eder. İlerleme, Marx'ın görüşündeki gibi, zıt güçlerin diyalektik sentezinden değil, işbirliğinin zaferi sayesinde çatışmanın çözümlenmesinden kaynaklanmıştır" [96] Diğer pek çok anarşist düşünür gibi Kropotkin de insanın görece az da olsa bencil güdülerinin özgürce bir eğitim ve eşit şartlar içinde zararsız hale gelebileceğine inanır. Anarşistler içinde akılcılığa en önem verenlerin başında Godwin yer alır, ona göre, insan doğası uysallığa yatkındır ancak ne erdemli ne de kötü kişiler olarak doğmayız, yetişme tarzımız ve aldığımız eğitim biçimlenmemize büyük etkilerde bulunur.[97] Godwin'in genel olarak insan doğasına yönelik düşüncelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

-En önemli özeliğimiz sosyal varlıklar olmamızdır.

-Doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırabilecek ve bunlara göre, davranabilecek akıllı varlıklarız.

---

[91] Georges Politzer, **Felsefenin Temel İlkeleri**, çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 9.
[92] Politzer, s. 13.
[93] Politzer, s. 104.
[94] Cevizci, s. 859.
[95] Cevizci, s. 860.
[96] Marshall, s. 456.
[97] Marshall, s. 295.

-Eylemlerimizin sonuçlarını öngörebilecek iradi varlıklarız.

-En iyiye ulaşabilmek anlamında ilerici varlıklarız.[98]

Godwin, insanın kötülüklerinin cehaletlerden kaynaklandığını, eğitim ve aydınlanma ile bunlardan da kurtulabileceğimizi belirtir. Ona göre içinde yaşadığımız çevrenin bir nevi ürünü olsak da, aklımızın rehberliğindeki özgür irademiz, kendi kaderimizi kendimizin çizmesi için en önemli kaynaktır. Godwin ayrıca, doğal gelişimine müdahale edilmeyen akıllı insanın çevresini de huzur ve özgürlük yolundaki kendi iç isteklerine uygun olarak şekillendirebileceğini ifade eder.[99] Anarşistlere göre, Godwin'in akla verdiği önem belirli bir noktadan sonra doğaya, doğal duruma bir karşıtlık yaratıp, eğitimle insanın şekillendirilmesi gibi anarşizmle tezat bir durum yaratmaz, zira akıl insan doğasında zaten var olan bir yetidir. İnsan eğitimle aklını en iyi doğru yolda kullanmanın imkânına kavuşacaktır, ayrıca anarşist eğitim pragmatist, bencil bir hedef gütmediği gibi insanın toplumcu genine de uygun olarak insanın özgürlük içinde doğal gelişimine uygun bir hal içinde olacaktır. Bu anarşist eğitimin tersine mevcut resmi eğitimlerin tümü, Kropotkin'e göre " insanın kendi haline bırakılacak olursa yeniden vahşi bir hayvana dönüşeceği fikri ile yoğrulmuştur. Otorite olmasaydı insanlar birbirlerini yerlerdi: Kitleden hayvanlık ve herkesin herkese karşı savaşından başka bir şey beklenemez"[100] diye beyin yıkar. Anlaşılan o ki anarşistlere göre insan doğasının iyi olana doğru ilerlemeye olan yatkınlığı, doğal halinde bırakıllırsa yapay otoritelere de gerek kalmaz. İnsan doğası otoritelerin, devletlerin, resmi kurumların dayattığı durumlara değil ancak doğaya uygun yasalarla düzenlenen toplumsal düzenlemelere yatkındır ve esasen insanın istediği doğasına uygun otoritesizliktir. Hiristiyan dindar anarşist Tolstoy'a göre, çocuklar, "Kendi içlerinden geldiği gibi, sadece doğal yasalara tabi oldukları zaman kendilerini baskı altında hissetmezler ve söylenmezler, ancak önceden belirlenmiş bir müdahaleye maruz kaldıklarında, zilerinizin, programlarınızın ve yönetmenliklerinizin meşruluğuna inanmazlar."[101]

---

[98] Marshall, s. 296.
[99] Rudolf Rocker, **Anarkosendikalizm**, çev. H.Deniz Güneri, Kaos Yayınları, İstanbul, 2000, s. 16.
[100] P.A. Kropotkin, **Anarşizm-Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi**- çev. Elif Günçe, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.(Kropotkin- Anarşizm), s. 74.
[101] Marshall, s. 513.

1.2.2 Toplumda Düzen ve Dirlik

Anarşizmin doğaya ve doğasına uygun yaşayan insana yüklediği güven, toplumsal düzenin nasıl sağlanacağına dair cevaplarına da yansımıştır. Doğal durumda akıllarıyla hareket eden insanların çatışmadan, kavgadan ziyade güvenlik, huzuru tercih etiği savunulur. Marksist tanımlara göre toplum, "insanlara doğaya karşı başarılı bir savaş sağlamak üzere şeklenmiş ilişkilerin tümüdür."[102] Oysa anarşistlere göre doğanın zor koşullarına karşı bir mücadele olmakla beraber, bu bizatihi doğayla savaş anlamı taşımaz, kaldı ki doğanın çetin hallerine karşı bile yine doğanın verdiği kaynaklarla karşı durulur. Örneğin, kutup bölgelerinde bulunan Eskimolar tabiatın soğuk yönüne karşı, doğadan faydalandıkları maddelerden barınaklar, vücutlarını koruyacak elbiseler yapıp, eşyalar üretirler. O halde doğa bir düşman değil, kendisine iyi davranıldığında bir dost sıcaklığı gösterir. Doğaya uyumlu bir hayat ve insanın doğasının bir parçası olan akıl, irade, bilinç birlikteliği toplumsal hayata da bir düzen getirir. Ancak bu düzende egemenler sınıfının oluşturduğu hiyerarşik bir otoritenin olmaması temel ilkedir. Anarşistlere göre otorite ve düzen eşanlamlı değildir, yani otorite olmadan da sosyal düzen sağlanıp insanlar huzur, güvenlik ve özgürce yaşayabilir. Bookchin'e göre, anarşistler, uzmanlaşmaya, mega makineleşmeye, ekolojik sistemi mahvetmeye yönelik teknolojiye, sınıfsal egemenliğe, toplumsal kurumsallaşmaya, parlementarizme karşı durduğu halde belediyelerin yada komünlerin özerk yapılarına karşı durmazlar[103] Elbette ki bu yapılanmaların anarşist bir düzen içinde olma şartları önem taşır. Anarşistlerin otoriteyi reddi örgütlenmeyi ya da örgütlü bir toplumu yadsıdığı anlamına gelmez. Anarşistlere göre, siyasal ve toplumsal örgütlenme özgür toplum vizyonu içinde şekillenecektir. Bakunin'in alternatif anarşist sisteminde şu özellikler göze çarpar:

"(Bakunin) Merkezileşmiş devlet sistemine ve onun bakış açısıyla devlet hegomanyasına karşı özgürlük temelinde anlam bulduğu iddia edilen bir yapıyı öngörür. Bu yapının temelinde ise Bakunin, bir ülkedeki tüm politik örgütlenmelerin temel birimi olarak gördüğü özerk komünleri yerleştirir. Komünlerin iç yaşamına müdahale gücü ve hakkı, hiç kimseye ait değildir. Yasa koyucularından yargıçlara kadar tüm görevlileri kendi içerisinde seçecek olan kominler, komünal mülkiyetin finansmanın da idarecisi konumundadır. Kendi

[102] Politzer, s. 247.
[103] Bookchin, s. 80.

yasa ve hukukunu belirleme hakkına da sahip olan bu kominler, bölgesel federasyona katılabilme adına kendilerini bölgesel yasamalara hâkim olan temel ilkelere göre şekillendirmelidirler. Komünlerin bir üst mercii olma konumundaki bölge ise, özerk komünlerin özgür bir federasyonundan başka bir şey değildir. Bu yapı içerisinde yer alan bölgesel parlamentonun, komünlerin kendi iç kararlarına müdahil olma hakkı da söz konusu değildir. Bölge nasıl ki, özerk komünlerin özgür bir federasyonu ise, aynı şekilde ulus da özerk bölgelerin bir federasyonundan başka bir şey değildir.[104]

Bakunin'in federatif özellik taşıyan siyasal düzenlemesi, bir devletler federasyonu gibi değildir. Anarşist federatif yapı, kendi içinde en küçük birimine kadar tam özerk bir yapıya sahip olduğu gibi, özerkliği istediği zaman başka bir federasyon birlikle her türlü ittifak kurabilecek bir bağımsızlığa da sahiptir. Komin anarşist sözleşmelerle bağlandığı federasyondan istediği zaman da ayrılabilir. En küçük nitelikte bir komin bile, kendi iktisadi, sosyal, hukuksal yapısını işleme özgürlüğüne sahiptir. Bakunin'in federasyon yapısı, köy ya da kent komününden başlayıp, dünya federasyonuna kadar ilerler. Ancak birey bir komine ya da federasyona resmi nitelikli hukuki olarak bağlı değil, gönüllü olarak bağlıdır. Bakunin'in devrimci sosyalistler olarak görüp devletçi komünistlerden ayırdığı anarşistler, ona göre,

"Önceden hazırlanan ve bazı üstün entellektüeller tarafından cahil yığınlara empoze edilen bir planı takip etmek yerine, ikna olmuş insan gruplarının kendiliğinden özgür bir biçimde, aşağıdan yukarı, öz devrimleriyle ve kendi çıkarlarına uygun olarak, kendi kendilerini örgütlemelerini ve federal yapılar oluşturmalarını"[105] savunurlar.

O halde kendi içinde özerk, hatta modern devletçi siyaset kurumlarına göre bağımsız olarak da görebileceğimiz bu anarşist düzende temel ilke özgürlüğe dayalı, gönüllülük ilişkisidir. Bu anarşist siyasal yapılanmada, bölgeler ya da ülkeler federasyonu, komünlerin üstü olarak da görülemez, onun görevi esasen, kominler arasındaki ilişkiyi en ideal şekilde sürdürebilmek ve komünlerin karşılıklı dayanışmalarını koordine etmek ve gönüllü birlikteliklerini güçlendirmektir. Yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir yönetim sistemi değil aşağıdan yukarıya doğru ve merkezi olmayan federatif bir düzen içindeki bireyler de, kominler ve çalışma birlikleri içinde birleşecekler, kominler ve birlikler de bölgesel birimler halinde

[104] Torun, s. 110.
[105] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 98.

birleşecekler, iktidar veya hiyerarşik otoritelerin yerini koordinasyon sekreterleri alacak, doğal karşılıklı yardım itkisi temelinde çıkarları dengelemeye yönelik bu organik ağ içinde yapaylık, zor ve imkânsız bir hale gelecektir.[106] Özerk ve özgür anarşist toplumda, Bakunin'e göre düzen, örgütlenme içinde ancak sömürüden uzak ve "herkesten imkânlarına göre ve herkese emeği kadar" temel formülü içinde sağlanacaktır. Anarşizmin federatif yönetim sistemi, S.S.C.B'nin çok uluslu niteliğinden kaynaklanan ve merkezden yönetimin zorluğundan dolayı tercih etikleri[107] nedenlere de dayanmaz. Zira anarşistlerin federatif yapıya olan gerekliliğine yönelik inançları bir yönetim sorunundan kaynaklanmaz, bunun aksine insanların, daha çok özgürlük adalet, eşitlik ve ihtiyaçlarının insanca giderebilmesinde en iyi yöntemin federasyon olduklarına güvenmelerine dayanır.

Bakunin'e göre anarşist toplum düzeninde, bedensel bir sorunu olmayan herkesin çalışması beklenir, bunun aksine "asalakça" yaşayanlar, parazit ya da hırsız olarak görülür, zira çalışmak kabul edilebilir mülkiyetin biricik kaynağıdır ve insan onur ve ahlakın temelidir.[108] Anarşist düzende bireylerin tam özgürlüğü sağlandığı gibi, düşünsel ve sanatsal hayatları da tahakkümsüz bir minvalde yükselecek ve bireyler kendilerini gerçekleştirebileceklerdir. Anarşist toplumda ihtiyaçlar sağlanacak, yoksulluk ya da zenginlik olmayacaktır, yoksulluğun ve zenginliğin olmadığı bu toplumda eşitlik ve adalet de beraberinde gelecektir. Anarşist bir toplumsal hayatta, her yetişkin bireyin üç önemli yükümlülüğü olacaktır, "özgür yaşamak, kendi emeğiyle yaşamak ve başkalarının özgürlüğüne saygı göstermek."[109] Anarşistlerin ve Bakunin'in toplumsal düzeni, temelde özgür düzen fikrine dayanır. Bakunin anarşist siyasal yapılanmayı anlattığı bir denemesinde, "gelecekte toplum, aşağıdan yukarıya doğru, işçilerin özgür birlik federasyonuyla, önce birlikler, daha sonra kominler, bölgeler, uluslar ve nihayet büyük bir uluslar arası ve evrensel federasyon içinde örgütlenmelidir. Gerçek ve canlı bir özgürlük düzeni ve mutluluk ancak o zaman gerçekleşecektir." [110]diyerek siyasal hayatta sosyal düzenin nasıl sağlanacağını açıklar.

---

[106] Woodcock, s. 38.
[107] Kışlalı, Siyaset Bilimi, s. 46.
[108] Marshall, s. 398.
[109] Marshall, s. 398.
[110] Marshall, s. 411.

Kropotkin'e göre, anarşist sisteme bağlı toplumsal düzendeki insanlar, toplumculuğun uzun ömürlüğü artırıp kolaylaştırdığı, düşünsel yetenekleri geliştirdiği ve insanlara doğanın sert yüzüne karşı mücadelelerinde hayati bir avantaj verdiklerini [111]bilirler. Kropotkin, Bakunin'den farklı olarak anarşist komünisttir. Ona göre çalışmak elbette ki önemlidir ancak temel slogan kişilerin ihtiyaçları kadar alabilmeleridir. Kapitalist zihniyetten uzaklaşmış olan anarşist, açgözlülük ve hırsla bu ihtiyaçları egosuyla belirlemez, gerçek olan ihtiyaçlarıyla belirler. Anarşist toplum bireyleri aristokratik veya burjuvatik olmayan belirli bir aydınlanma seviyesine ulaşmış insanlardır, ortak ambardan sadece ihtiyaçları kadar alırlar; çünkü yarınlarından emin oldukları için, yarınları ya da yüzyıl sonra doğacak torunları için mal biriktirmeyi düşünmezler. Bilim amacına uygun bir duruma geldikten sonra insan teknolojinin kullanımı sayesinde herkese yetecek kadar toplumsal üretim sağlanacaktır. Kropotkin'e göre, anarşist toplumsal düzende herkesin ihtiyacı kadar alındığı durumlarda kimsenin çalışmayacağına yönelik argümanlara karşı, işbölümünün ve kötü fabrika koşullarının şu anda insanları çalışmayı bir yük olarak görmelerine neden olduğunu, bunların yerine hoş ve sağlıkla ortamlar yaratılırsa ve üreticinin kendisine işinin yararlı olduğu duygusunu veren çeşitli işlerde çalışması mümkün olursa, çalışmak sevimsiz niteliğini kaybeder.[112] Ayrıca doğayı tahrip etmeyen, insanın sömürülmesine ve eşitsizliğe neden olan bilim yerine, insanın özgürlüğünü daha da artıracak bilimle, çalışma saatleri dört beş saate kadar da inebilir. Ancak vurgulanmalıdır ki anarşist toplumda birey bencil değildir ya da bireyciliğini "bireysellik" kılıfı altında Tanrısal boyuta ulaştırmaz. Bireyci Stirner, toplumda sahip olduklarınızı topluma borçlu olursunuz bundan dolayı toplumsal görevleriniz olur, toplum size egemen olur, oysa egoistler birliğinde siz onu-birliği kullanırsınız ve ona bir sadakat duygunuz yoktur,[113] diyerek toplumcu anarşistlerin nefretini kazanır. Zira bireyci olmayan anarşistlere göre toplum ve birey ayrılamaz. Birey, toplumsuz var olamaz, ancak toplum birey üzerine egemenlik veya otorite kuramaz, birey ancak gönüllü şekilde bir anarşist düzene katılır. Bu düzen içinde hiyerarşi olmadığı için yaptığı tüm eylemler özgür seçimlerine dayanır. Kropotkin'e göre "insanlar kendi aralarındaki ilişkileri yasalar yerine adetler ve serbest

[111] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 15.
[112] Woodcock, s. 213.
[113] Woodcock, s. 109.

anlaşmalardan oluşan bir bileşimle düzenleyeceklerdir. Bu türden gönüllü sözleşmeler, onları zorlayacak bir otoritenin müdahalesi olmaksızın korunacaktır. İnsanlar bu sözleşmelere kendi rızalarıyla, anlaşmanın her bir taraf için eşit derecede açık olan farklı çizgiler arasında özgürce seçim yaparak katılırlar."[114] Kropotkin'in anarşist toplumunda insanlar uzmanlaşmaya karşıttırlar, ona göre, her birey hem kol emeğiyle çalışacak hem de entelektüel emek üreticisi olabilir, elbette ki bu uzmanlaşmaya karşıtlık bazı hayati konuları hariç tutar, örneğin sağlık alanında bir uzmanlaşma buna örnek verilebilir. Sanayi merkezsizleşecek ve böylece insanlar karar alma mekanizmalarında etkin olacak, insanlar hep birlikte çalışacak ve bu dayanışma duygusuna daha da bir güçlendirecektir, Kropotkin toplumsal ve siyasal örgütlülüğü federatif, özerk bir yapı içinde sağlanacağını düşünmekle de[115] diğer pek çok anarşistle de hem fikirdir.

Tolstoy da, devlet olmadan da toplumun her türlü düzenini sağlayabileceğini ve buna çok küçük bir örnek olarak, kadın dernekleri, kooperatifler, dernekler, sendikaların devletten hiçbir yardım almadan örgütlülüğünü gösterir.[116] Tolstoy'a göre, hükümetler kaldırılmadığı müddetçe insanlar gerçek anlamda özgür olamaz, devletsizlik durumunun kaos ya da yabancı işgali olacağı görüşüne de katılmaz, ona göre insanlar akılcı varlıklardır ve kendi toplumsal hayatlarını gönüllü ve adetlerine uygun antlaşmalarla düzen içinde sürdürebilirler.[117] Bu düzen içinde yaşayan toplumlarda hâkim olan ahlaksal değer, kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davranmadır, yönündeki evrensel iyiliktir. Tolstoy'un anarşist toplumunda, "her insan kendi gücüne göre çalışır; ama kendi için gerekli olandan daha fazla bir şey elde edemez. Böylece insan sadece kendi geçimini sağlamakla kalmaz, hastaların, yaşlıların ve çocukların geçimini de sağlar. Tolstoy, her türlü kişisel çıkardan vazgeçilmesini İncil adına ister."[118] Ona göre toplumsal düzeni insanlar kendiliğinden sağlayabilir, bu onların doğasında vardır, zira " Tanrı zihinlerimize ve yüreklerimize kendi yasasını yerleştirmiştir, burada düzensizlik değil ancak düzen olabilir, bize açıkça bildirilen tartışmasız Tanrı yasasından ancak

[114] Marshall, s. 462.
[115] Marshall, s. 470.
[116] Woodcock, s. 238.
[117] Marshall, s. 525.
[118] Arvon, s. 68.

iyilik gelebilir."[119] Oysa devlet ve kurumları yapaydır, Tanrının yasaları ve ondan gelen doğa yasalarına aykırı davranmak esasen düzensizliktir. Böylece Tolstoy, Tanrı ve doğa yasalarını birbirinden ayrı tutmaz. Bu yasalara uydukça insanlar, doğada nasıl ki savaşlar, idamlar, hapishaneler yoksa kendi sosyal hayatlarına da bunu yansıtıp, kardeşçe, özgürlük ve adalet içinde yaşayabilirler.

Proudhon için ise federatif yapı, doğrudan yurttaşın özgürlüğüne ve vicdanına dayanan kamusal düzendir. Bu yapıda halk doğrudan denetimin merkezinde olacak, bireyler komünler ve birlikler içinde biraya gelecekler, federalizm ile gerçek anlamda halk egemenliği paylaşacak ve devlete de gerek kalmayacak.[120] Karşılıkçı olarak bilinen ancak anarko-sendikalizmin de babası olarak nitelenen Proudhon, kendisinin düzen aşığı olmasına rağmen sözcüğün tam anlamıyla anarşist olduğunu belirtikten sonra, "özgürlüğü temel alan hükümet, her insanın kendi hükümeti yani anarşi ya da öz yönetimtir"[121]diyerek savunduğu federatif yapının tek tek bireye kadar özyönetim ilkesine bağlı kalacağını bildirir. Ona göre, komin toplumun temel birimidir, bu birimde mülk sahipleri ve bağımsız işçilerden oluşan karşılıkçı birlikler kendi emek ürünlerini mübadele edecek ve birbiriyle olan ilişkilerini ikili ve eşit olan mübadelelerle serbest sözleşmelerle örgütleyeceklerdir.[122] Bu sözleşmeler gereği toplumun her birimi egemen olduğu gibi, federasyondan da ayrılma hakkına sahip olacaktır. Bu sosyal ve siyasal düzen içerisinde bireysel ve kolektif çıkarlar örtüşecek ve bütün kısıtlamalar anlamsız olacak ve nihayet tam bir özgürlük sağlanacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, anarşistlerin toplumda düzen ve dirliğin sağlanmasında, hiyerarşik otoriteyi gerekli görmedikleri, bunların yerine en küçük birimden başlamak üzere toplumu oluşturan unsurların özerk, kendi içinde bağımsız, kendi düzenlemeleriyle düzen oluşturabileceğine inandıklarını söyleyebiliriz. Bu birimler diğer birimler ile gönüllük esası üzerinde ve federatif bir yapı içinde ilişki içinde olacaklardır. Ancak yukarıda da anlaşılacağı üzere tüm anarşist düşünürler için bunun tek bir yolu yoktur. Bir sonraki bölümde anarşist tezlerin savunduğu devletsizliğe alternatif anarşist toplumsal ve iktisadi düzenlemelerin işleyişi ve bununla birlikte bu fikirlerin eleştirilerine değinilecektir.

---

[119] Marshall, s. 527.
[120] Woodcock, ss. 147,149.
[121] Marshall, s. 364.
[122] Marshall, s. 364.

1.3 ANARŞİZMDE DEVLET, İKTİDAR-OTORİTE, YASA, SUÇ ve CEZA

Anarşistler için devlet en iyi durumda bile katlanılmaz bir şeydir ancak belirtilmelidir ki devlet, iktidar ve otoriteden farklı görünür. Devlet kesin reddedilirken "baskı veya dayatılmamış otoriteler" kabul edilir. Zira birçok şekliyle otorite toplumun var olmasından itibaren var olmuştur; ancak devletin ortaya çıkmasından sonra belirli bir sınıf için otorite tekelleştirilmiş ve büyük bir baskı unsuru haline getirilmiştir. En basit anlamda denilebilir ki anarşistler her türlü devlet otoritesini reddederler. Anarşistler devletin, beş bin-altı bin yıllık bir tarihi olduğu önermesinden yola çıkıp, insanlığın bu tarihlerden önce devletsiz yaşayabildiğini o halde zaten her durumda oligarşik bir hal alan devletin yıkılıp bundan sonra da insanların devletsiz yaşayabileceğini savunurlar. Marshall;

"Devlet, 5500 yıl önce Mısır'da ortaya çıktı, Çinlilerin ve Romalılarınki gibi büyük imparatorluklar, belirgin dışsal sınırları olmaksızın yükseldiler ve çöktüler. Dünya nüfusunun büyük bir bölümü klanlar ya da kabileler içinde yaşamayı sürdürdü. Hayatları ,adetler ve tabularla düzenlendi, düzeni sürdüren ve onları bir arada tutan yasaları, siyasal yöntemleri, mahkemeleri yada polisleri yoktu"[123] diyerek devletin kökenini belirtip, gereksiz bir yapı olduğunu vurgular.

Anarşizme göre devlet, insanları güvenliği, huzurunu, mülkiyetlerini, canlarını koruyup adaleti, barışı yerleştirmek için doğmuş değil, aksine devlet sadece toplumun az sayıda üyesinin çıkarlarını korumak, özellikle ilkin mülkiyeti tek ellerde toplanmasına yardımcı olmak için oluşturulmuştur. Modern zamanlara kadar devletin bütün olarak korumasına aldığı kişiler, yöneticiler, asker kökenliler, büyük mülk sahipleri, burjuvalar, devletle barışık din adamları gibi çok azınlık bir sınıftır. Günümüzde ise devlet, büyük kitleleri korumak, güvenliğini sağlamak için değil, egemen sınıfların çıkarlarının lehine onları kontrol etmek için vardır. Anarşistlere göre, devlet 5500 yıl önce olmadığı halde insanlar her türlü ihtiyaçlarını oluşturdukları pek çok örgütlenme biçimiyle giderebiliyorlardı, kaldı ki dünyada on dokuzuncu yüzyıla kadar devletin pek çok kurumu henüz tam olarak yerleşememesine rağmen insanlar güvenliklerini ve huzurlarını sağlayabiliyorlardı, polis teşkilatlarının kurulması bile birçok ülkede çok eskilere dayanmamasına

[123] Marshall, s. 45.

rağmen insanlar birbirlerine karşı kıyasa bir çatışma içinde bulunmuyorlardı. Çağımızda bile polis suçu önlemekten çok suçluyu yakalamak için görev edinir o halde anarşistler için polis, ordu ya da daha geniş anlamda devlet, varlığın, güvenliğin kaynağı değildir. İnsanlar kendi güvenliklerini, adetlerine, geleneklerine, vicdanlarına, çıkarlarına, inançlarına gibi insana ait özelliklere dayandırarak korumuşlar ve korurlar. Zira anarşistlere göre bunun tersi yani insanların güvenliğini, huzurunu ancak devletin koruduğu doğru olsaydı her yerde devletin bir polisinin olması gerekirdi oysaki bu imkânsızdır. Temel sonuç şudur: insanlar kendi güvenliklerini kendileri sağlamaktadırlar. Toplum, kendi üyelerinin tüm ekonomik, sosyal, psikolojik ihtiyaçlarını sağladığı gibi güvenliklerini de korur. Godwin'e göre, devlet ve toplum sadece nitelikleriyle değil kökenleri ve var olma nedenleriyle de birbirinden farklıdır. Toplum ihtiyaçlarımızdan kaynaklanır, devlet ise kötülüklerimizin ürünüdür, toplum iyi bir şeydir, devlet ise en fazlası gerekli bir kötülüktür.[124] Böylelikle, devlet ve toplumun kesin ayrılığı anarşistler için önemlidir. Anarşistler için "toplum, en az düzeyde müdahale edildiği zaman en iyisini gerçekleştiren ve kendi kendisini düzenleyen bir oluşumdur. Hükümetin yerine neyin geçirileceği sorulduğu zaman, anarşistler genellikle şu yanıtı verirler: 'Kanserin yerine neyi geçirirsiniz?' Proudhon ise daha kesin bir yanıt verir:'Hiçbir şeyi'."[125] Anarşistler için tüm devlet biçimleri aynı derecede kötüdür, devletin kötü olması devletin rejimi ya da kaynağı, biçimiyle ilgili değil bizzat kendisindedir. Zira devlet yukarıdaki nedenlere ek olarak, her durumda azınlık yönetimidir, o bir baskı aracı ve yapay bir üstyapıdır, devletin işlerliğini sağlanması için çıkartılan yasalar zenginler ve güçlüler tarafından ya da onların menfaatleri için çıkartılır, halkın dinamik yaratıcılığını ve sosyal, ekonomik, siyasal her türlü hür teşebbüsü anlamındaki kendiliğindenliğini engeller. Proudhon için hükümet şu anlama gelir:

"Hükümet, haraca bağlanmak, terbiye edilmek, fidye ödemeye mecbur bırakılmak, sömürülmek, tekelleştirilmek, gasp edilmek, baskı altına alınmak, gizemleştirilmek, soyulmak anlamına gelir; bütün bunlar kamu yararı ve halkın çıkarları için yapılır. Daha sonra ilk direniş belirtisi ya da şikâyet sözcüğünde kişi baskı altına alınır, para cezasına çarpıtılır, hor görülür, tedirgin edilir, takip edilir, apar topar alınıp götürülür, dövülür,

[124] Arvon, s. 36.
[125] Cengiz Çuhadar, **Wıllıam Godwin'in Devlet Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktara Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 57.

boğularak idam edilir, hapse atılır, vurulur, makineli tüfekle taranır, yargılanır, hüküm giyer, sürgüne gönderilir, satılır, ihanete uğratılır ve üstüne üstlük bir de küçük düşürülür, alay edilir, kızdırılır ve onuru kırılır. Hükümet işte budur; onun adaleti de ahlakı da budur*!"*[126]

Yukarıdaki ifadelere eleştirel bir yaklaşımla yaklaşan Torun'a göre, devlete yönelik reddiyenin kaynağında eşitlik, özgürlük gibi istençlerin rolü söz konusu ise, eşitlik ve özgürlük isteklerinin korunup geliştirildiği ve merkeze alındığı siyasal form anlayış, kabul ve uygulamalarının da olduğu hatırlanmalıdır, en nihayetinde eşitlik ve özgürlük taleplerinin karşılamanın tek aracı anarşist tezlerde saklı değildir.[127] Diğer bir ifadeyle denilebilir ki bu ifadelerden yola çıkılırsa, tüm devlet veya iktidarlar aynı derecede iyi olmadıkları gibi aynı derecede de kötü değildirler. Oysaki anarşist felsefe, bütün parça ilişkisini yanlış tahlil edip, adaletsiz, eşitliksiz, özgürlüğü mahkûm eden tekil devletlerin uygulamalarından yola çıkıp bütün devletlerin aynı derecede adaletsiz, eşitliksiz olduğu çıkarımını yapar.

Konuyla ilgili olarak şu ifadeler gerekli olacaktır ki Montesquie üç hükümet tipi olduğunu belirtir: cumhuriyet, monarşi ve istibdat. Bunlar da üç tür temel siyasi duygu yaratır, "cumhuriyet erdeme, monarşi şerefe, istibdat korkuya dayanır".[128] O halde her devlet dayandığı hükümet tipine göre değerlendirilmelidir, birinin icraat veya eylemlerinin insani nitelikleriyle diğerlerinin ki eşit değildir veya olmayabilir. Bazı devletler, kötü ve zalim oldukları gibi, kimi devletler insan hak ve özgürlüklerini güvenceye olan, onları koruyan yapı ve özelliklere sahiptir. Oysa anarşistler, Proudhon'un devlete yönelik yukarıdaki suçlamalarına katılıp hiçbir devletin erdeme ya da şerefe dayanamayacağını böyle duyguları da yaratamayacağını, tüm devletlerin temelde tek tipi olduğunu onun da istibdat olduğuna inanırlar.

Rousseau'ya göre devlet, insanlar, bireysel çıkarlarını korumak için doğal durumunun buna artık elvermediğini anladıklarında toplum sözleşmesi ile devleti kurmuşlardır.[129]Öte yandan anarşistlerin aksine "hükümetlerin ortadan kaldırılmasını istemekten uzak olan Rousseau, halkın iradesini ifade edecek ve halk egemenliğini güvence altına alacak bir hükümetin kurulması için yeni bir toplumsal sözleşmeye

[126] Marshall, s. 48.
[127] Torun, s. 133.
[128] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994. s. 26.
[129] Torun, s. 52.

ihtiyaç olduğunu savundu."[130] Devletin tümden yok sayılamayacağını savunan düşünür, liberter-özgürlükçü ve demokratik bir devletin tercih edilebilir olduğunu, böyle bir devletin yasalarının ise köleleştirici değil özgürleştirici olduğunu ifade eder.[131] Böyle bir devlette ise siyasal düzen ve işleyiş, toplumsal sözleşmeyle olur. Toplumsal sözleşmede, her birey kendisi üzerinde başkalarına tanıdığı hakların aynısını elde eder ayrıca "her birey kendini topluma tamamen verdiğinden ve herkes aynı durumda bulunduğundan, gerçekte birey hiç kimseye bağlanmamış olur."[132] Özgür, eşit ve adaletli bir yaşantıyı kurmaya vesile olabilecek toplumsal sözleşmenin siyasal düzendeki yansımasında yönetilen ve yöneten ayrımı olması da doğal olacaktır. Ancak, toplumsal sözleşmeye taraf olan halklar aynı zamanda yöneten de oldukları için[133] anarşistlerin ileri sürdükleri gibi, yöneten ve yönetilen arasındaki ayrım mutlak ve sert değildir. Esasen burada geçerli olan ilke, halkın yine kendi kendini yönetmesidir.

Öte yandan Locke içinse devlet, doğal hukuku uygulayacak bir üst otoritenin olmaması nedeniyle insanlar arasındaki sorunlar artmasına bağlı olarak kurulmuştur.[134] Locke'un liberter görüşleri daha sonra, 1776 yılında kabul edilen Amerikan Anayasası'nın "insanların özgür ve eşit doğduklarına" yönelik cümlelerine de yansıyacaktı.[135] Locke, devleti gerekli görür; fakat zorunlu gördüğü devletli yaşamın olabildiğince özgürlükçü olmasını savunur. İnsanların özellikle, mülkiyetlerini ve güvenliklerini sağlamak ve korumak için bir hükümetin varlılığı mecburidir. Locke göre, doğal durum mükemmel bir özgürlük halidir; ancak eşit bireyler arasındaki kaba rekabet hali hayatı çekilmez kılar, mülkiyet ilişkilerini ise kaosa sürükler, bundan dolayı insanlar, hayatı, hürriyeti ve mülkiyeti korumak için hükümete ve yasalara ihtiyaç duymuşlardır.[136] Bu düşünürlere ek olarak, özellikle özgürlükçü olmalarına rağmen, anarşist felsefenin devleti, iktidarı, hiyerarşik otoriteyi yok sayan görüşlerine katılmadıkları görülen Thomas Paine, Spencer ve Mill gibi düşünürlere kısaca değinmek konumuz açısından önemli olacaktır.

[130] Marshall, s. 193.
[131] Marshall, s. 197.
[132] Cevizci, s. 786.
[133] Cevizci, s. 787.
[134] Torun, ss. 52–53
[135] Marshall, s. 200.
[136] Marshall s. 199.

"Uygarlık ne kadar mükemmelleşirse, hükümet ihtiyacı o kadar azalır; çünkü toplum kendi işlerini düzenledikçe kendisini yönetir."[137]diyen Paine, bu düşünceleriyle anarşizme çok yakın görünse de anarşist değildir. Ona göre, insanın doğal ihtiyaçları kişisel gücünden çok fazla olduğu sürece, özgürlük ve güvenliğin korunabilmesi için asgari de olsa bir hükümet gereklidir.[138] Bu konuda Locke yakın görünen Paine için, insan uygarlığı gelişip bireyler ve bütün olarak toplum aydınlığa yaklaştıkça hükümete duyulan ihtiyaç azalsa da nihayetinde, temel güvenlik ve özgürlük için her şeye karışmayan, minimal bir hükümetin varlığı zararlı değildir. Bireyselliği savunan ve devletin meşru sınırlarını büyük ölçüde kısıtlayan Spencer ise[139] devletçi sosyalizme eleştirileri olmakla birlikte[140] anarşizme de uzaktır. Ona göre, yurttaşların güvenliğini korumak, iç ve dış saldırılardan ülkeyi savunmak için insanları yönetebilir devletin görevi " insanların doğal haklarını savunmak, kişiyi ve mülkiyeti korumak, güçlünün zayıfa saldırmasını önlemek: tek sözcükle adaleti sağlamaktı."[141] Devletin, iktidarın olmaması durumunda özellikle zayıf insanların kendi kendilerini koruması, ihtiyaçlarını giderebilmeleri mümkün değildir, devletsiz bir toplumda tam olarak ne adalet sağlanabilir ne de insan hak ve hürriyetleri korunabilir. Öte yandan sıkı bir liberal olarak gösterilen John Stuart Mill[142], azınlıkları ve farklılıkları bastırmayan demokratik bir yönetimin en ideal olduğunu düşünür. Mill'e göre, bireyselliğin ve ardından toplumsallığın gelişmesinin en iyi yolu temsili demokrasidir.[143] Demokrasinin etkin ve doğru bir şekilde uygulanması sayesinde, insanlar hem bireyselliğini en üst aşamada yaşayabilirler hem de toplumla uyum içinde hareket edebilirler. "Tek başına olmak hepimizin hakkıdır, kişi kendi üzerinde, kendi bedeni ve zihni üzerinde egemendir."[144] diyen Mill, yine de anarşizme karşı durup, sözleşmelerin düzenlenmesi ve kamusal işlerin doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için asgari de olsa bir hükümetin gerekliliğini savundu.[145] Temsili demokrasiyle yönetilen ancak sınırları çok dar olan bir devlette yaşayan

[137] Marshall, s. 211.
[138] Marshall, s. 211.
[139] Marshall, s. 246.
[140] Felsefe.gen.tr, "Herbert Spencer Kimdir?", http://www.felsefe.gen.tr/herbert_spencer_kimdir_2.asp (01.06.2012)
[141] Marshall, s. 249.
[142] Cevizci, s. 898.
[143] Cevizci, s. 899.
[144] Marshall, s. 245.
[145] Marshall, s. 246.

bireyler, ahlaki eğitimlerini sağlar, toplumsal sorunları bireysel olmayan bir bakış açısıyla ele alıp bireyselliklerini ve toplumsallıklarını uyum içinde geliştirirler.[146] O halde güvenlik, ihtiyaç, mülkiyet, özgürlük, adaletin korunması, düzenin sağlanabilmesi, kişisel gelişim ve toplumsallığın ilerlemesi için asgari de olsa bir devlet zorunludur. Mantıksal olarak devletin zorunluluğu, devletin gerçek hayatta yansımaları olan, asgari veya maksimum olsun veya olmasın otoritesini, yasalarını, cezalarını da meşrulaştırır.

Ancak anarşistlere göre liberter düşünürlerin tüm bu ifadeleri gerçeklikten uzaktır. Keza, Rousseau, Bakunin'e göre, "modern gericiliğin gerçek yaratıcısıdır."[147] Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinin ideal olması için tarafların eşit olması gerekir oysa devlet eşitsizlikler üzerine kurulmuş ve eşitsizliği sürdürmek ister. Locke çıkarımları ise genel olarak, "mülk sahiplerinin kendi hizmetkâr ve kölelerinin emeğiyle yaratılan servete el koymalarını meşru gören" nedenlere dayanıyordu.[148] Böylelikle anarşistlere göre, üst otorite denilen devlet sadece egemen sınıfının çıkarlarını "meşru" olarak korumak için vardır.

Ancak anarşistler, devletin olmadığı meşru otoritelerin olabileceğini ifade ederler.

"Anarşist bir meşru otorite kavramı uzun zaman önce Proudhon tarafından dile getirilmiştir (Proudhona göre),eğer insan sosyal bir varlık olarak doğuyorsa, babasının onun üzerindeki otoritesi, aklı kemale erip eğitimini bitirdiğinde, babasının ortağı olduğunda sona erer… Bakunin de rasyonel ve insan özgürlüğüyle uyum içinde olan bilimin otoritesini"kabul edilebileceğini düşünür.[149]

Anarşistler, otoriteyi rasyonel ve irrasyonel diye ayırırlar. Rasyonel otorite, sürekli bir eleştiri ve tetkike izin verir ve temel olarak geçicidir; ancak irrasyonel otorite güce dayanan ve genelde devletle özdeşleşen bir otoritedir. Tahakküme dayanmayan liderlik, rasyonel otoritenin koşullarını yerine getirdiğinden anarşistler tarafından kabul edilir.[150] Ancak bu liderlik, insanlara dayatılan bir otoriteye dönüşmeyecektir, kabul edilebilir liderliğin asli görevi sosyal organizasyonun düzenli bir şekilde koordineliğin sağlanmasında yardımcı olmaktır.

---

[146] Cevizci, s. 899.
[147] Marshall, s. 196
[148] Marshall, s. 200.
[149] Harold Barclay, **Efendisiz Halklar**, çev. Zarife Biliz, Versus Kitap, İstanbul, 2010 ,s. 13.
[150] Barclay, s. 17.

Bazı anarşistlerin (özellikle ekolojistler) iktidarlığa karşı tutumları, geleneksel hümanizmanın da ötesine geçmiş ve doğa üzerindeki otoriteye de son verilme isteğini beraberinde getirmiştir.[151] Zira insan odaklı bir anlayışla insan merkezli bir mantığı değil, tüm canlılığı içine alan evren odaklı bir fikri daha uygun görmüşlerdir. Marshall, bütün anarşistlerin yukarıdan dayatılan otorite haricinde, bütün otorite formlarını reddetmediklerini, baskıya dayanan otoriteyi reddettiklerini bundan dolayı sosyalistlerden ayrılıp çoğunun antiotoriter sosyalist olduklarını, Engels'ın aksine otorite olmadan da üretimin ve dağıtımın örgütlenebileceğini, özgürce anlaşmalar ve gönüllü işbirliğinin otoriteye alternatif olduğunu ve anarşistlerin genel olarak otoritenin beli bir merkeze bağlı olmamasını ve azami olarak dağıtılmasını istediklerini belirtir.[152]

Anarşistler devlet otoritesini reddetiklerinden devletin her türlü yasalarını da meşru görmezler. Onlara göre tüm yasalar, tarihten itibaren egemen sınıfların kendi işbirliği sonucunda çıkartılmıştır. Proudhon, geleceğin anarşist toplumunda, yasaların yerine sözleşmelerin olacağını, bir ülkenin her yerinin veya biriminin aynı kurallarla yönetilmesinin mantıksızlığından dolayı her yurttaşın, her kentin, hata her sendikanın kendi yasalarının olacağını belirtir.[153] Böylelikle gerçek meşru yasalar içinde insanlar yaşamlarını sürdüreceklerdir. Zira parlamentarizme de karşı olan anarşizme göre kişiyi ancak kendisinin yönetmesi doğruysa elbette ki bu oluşacak "yasalarda" da kişinin herhangi bir temsilci aracılığı olmadan yasaları oluşturmasına katılması gerekir. Çünkü birey eğer bir cezayla karşılaşma durumunda, kendisini cezalandıracak kanunlarda bizatihi imza atmamışsa cezanın da meşruluğu olmaz. O halde her birey yasaların oluşturulma sürecinde eşit derecede araya aracı, temsilci sokmadan görev alabilmelidir. Ancak belirtilmelidir ki, Proudhon ve diğer pek çok anarşist, mahkemelerin yerinin hakemlik alacağını ifade eder hakemlerin yaptırımları arasında ise hapishane yoktur. Elbette ki anarşistler bütün insanların birlikte yasalar oluşturulması gerektiğini savunmakla anarşist yasalar oluşturulacağını ifade etmezler. Yasa adı yerine gönüllülük, ilkeler, adetler gibi terimler kullanırlar, böylelikle resmi ifadelerden olabildiğince kaçınırlar. Anarşizme göre doğal olmayan yasalar yani insanların oluşturduğu kanunlar, "insanın eylemeye yönelik doğal

[151] Marshall, s. 88.
[152] Marshall, s. 84.
[153] Woodcock, s. 141.

kabiliyetlerini kısıtlar ve dolayısıyla mutlak görüş açısından kötülüğü temsil ederler."[154] Bundan şu sonuç çıkabilir ki, anarşistlerin yasalara muhalefeti salt, yasaların egemen sınıfların yasaları olmasından değil aynı zamanda insan tarafından oluşturulmuş kanunların evrensellikten uzak olabilmesi, adaleti ve eşitliği sağlayamaması, insan özgürlüğünü kısıtlamasıdır. Proudhon ahlaki kuralları onayladıktan sonra , "kendi kendimin yasa koyucusu olmalıyım ve eğer böyleysem, kendim için yasa yapmama gerek yoktur… Yasa benim katılım olmaksızın, onay vermememe rağmen, yol açtığı zarar yüzünden acı çekmeme rağmen yapılmıştır."[155] diyerek kanunlara karşı güvensizliğinin altını çizer. Anarşistlere göre, düzen ve yasa arasında herhangi bir bağlantı yoktur, yani " düzen bir cins, hükümet ise bir türdür[156], ikincisi siyasal yönetim toplumsal çatışmayı denetim altına alamadığı için bu ikisi arasında nedensel bir bağlantı yoktur. Bütün bunlardan, hükümet ve yasanın gereksiz olduğu sonucu çıkar."[157] Anarşistler yasa olmadan yaşanabilirliği kanıtlamak için çeşitli araştırmalar yapmışlardır. Harold Barclay, Zaire'de yaşayan pigmeler için şöyle der:

"Ne resmi bir liderlikleri ne de resmi grup meclisleri vardır… Düzenin korunması daha ziyade ortaklaşa yapılan ya da doğa üstü güçlere emanet edilen bir şeydir…Orman: şef, yasa koyucu, lider nihai yargıçtır…Bir hırsızlık olduğunda, bütün kamp toplanarak olayı detaylı bir şekilde tartışır. Suçlu taraf konusunda bir fikir birliğine ulaştığında, öyle hisseden herkes bir olup suçluya topluca sağlam bir sopa çeker… Pigmeler tarafından genelde kullanılan diğer yaptırım teknikleri dışlama ve alay etmedir."[158]

Böylelikle herhangi istenmeyen bir duruma karşı tüm insanların katılımlılığı sonucunda alınan kararların bazı yaptırımlara dönüşmesini, anarşistler reddetmez. Ancak, "ceza" olarak da diyebileceğimiz yaptırımlar, devlet sisteminde oluşturulan cezalar gibi olamaz. Anarşistler, toplumun istemediği davranışları sergileyenlere

---

[154] Kropotkin, Etik, s. 296.
[155] Marshall, s. 356.
[156] Düzen bir cins, hükümet ise bir türdür, burada kastedilen, türün cinsin içine girse de tür ile cinsin eşanlamlı olmadığıdır. O halde, düzen ile hükümet eş anlamlı değildir, hükümet veya devlet düzeni sağlayan bir cinsin türüdür, aynı zamanda anarşik sistem de 'düzen cinsi içinde" olan bir düzen türüdür...Cins, ortak özelliklere sahip olan kavramların bu nitelikleri dolayısıyla bağlandıkları terimdir. Tür ise cinsin altında bulunan ve öz bakımından bağlı bulunmakta olduğu cinsle kısmen özdeş olan genel kavramdır. Örnek alet-kalem ilişkisinde, alet cins, kalem ise türdür. Bkz, İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2009, ss. 70-73.
[157] Marshall, s. 357.
[158] Barclay, ss. 53–54.

karşı daha çok kamuoyu baskısının oluşturulmasını isterler. Bu, Pigmelerde olan dışlama, alay etme, uzaklaştırma olduğu gibi ya da Amerikalı yerli, Yuroklardaki uzlaşma sağlamak için kurulan arabuluculuk[159] rolünde de sağlanabilir. Kropotkin, ilkçağ insanların ve sonra barbar olarak nitelenen insanların herhangi bir devletleri ve onun tabi uzantısı olan yasaların olmadığı halde, düzen içinde yaşayabildiklerini ancak düzenlerinin zaman zaman bozulması karşısında onların, kısasa kısas, tanzim gibi yaptırımları olduğunu vurgular. Kropotkin, yasalara dayanmayan düzenin dinsel etkilerini de göz ardı etmez. Kropotkine göre,

"…Saçma olsun olmasın, vahşi, ortak yaşamın buyruklarına ne kadar rahatsız edici olursan olsun, uyar. Onlara uygar insanın yazılı yasalara uyduğundan bile daha körü körüne uyar. Ortak yasa onun dinidir, bu onun yaşama alışkanlığıdır. Klan fikri zihninde daima vardır ve klanın çıkarları için kendini kısıtlama ve kendini feda etme, gündelik olaylardır… Eğer büyük bir kural çiğnemişse, gece gündüz kabilesinin üzerine bir bela çekmiş olma korkusundan hitap düşer. Eğer kazayla kendi klanından birini yaralamış ve böylelikle tüm suçların en büyüğünü işlemişse, oldukça sefil hale gelir, ormana kaçar ve şayet kabile ona fiziksel acı verip kanını dökerek suçunu bağışlamazsa, intihar etmeye hazırdır."[160]

Barclay, anarşik rejim topluluklarında suçlara karşı, yaygın ve dini yaptırımlar olduğunu belirtir.[161] Yaygın yaptırımlar daha önce vurgulandığı gibi alay etme, tanzim, kısasa kısas olduğu gibi bazen sürgün, dışlama, alışveriş etmeme gibi durumlardır. Dini yaptırımlara ise pek çok değişik kabilelerde gözlemlediği gibi Güney Uganda'da yaşayan lugbaraları da örneklendirir. Ona göre," Lugbara toplumunda asıl yaptırım biçimi dinidir. Ata hayaletleri hastalık yoluyla doğrudan intikam alabilir… Akraba ve komşu topluluğu içinde düzen çeşitli doğaüstü yaptırımlarla korunur; bunların hepsi de tek bir mistik sistemin parçasıdır."[162]

Bununla birlikte belirtilmelidir ki anarşistlerin ilkelleri sık sık örneklendirmeleri, onların her türlü hallerini olumladıkları anlamına gelmez. Anarşistler ilkel insanların durumlarını örneklemekle şuna inanırlar: Devlet ve onun yasaları, cezaları olmadan yaşanılabilmiştir ve bu anarşiye örnektir, o halde ilkel insanların yaşamlarında anarşik rejimler olmuşsa, bilimiyle tekniğiyle, üretim gücüyle modern insan da devletsiz bir düzen kurabilir. Anarşizm geleceğe yönelik

[159] Barclay, s. 59.
[160] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 126.
[161] Barclay, s. 32.
[162] Barclay, s. 73.

anarşist siyasal, toplumsal, ekonomik düzen dayanaklarını geçmiş tarihle besler ancak ona modern yorumlar katar. Böylelikle modern anarşist, akıllı bir varlık olduğundan her hangi bir nedenle topluma saldırmaz, esasen "suç" işlemesi için de pek nedeni de kalmamıştır, çünkü özgürdür, dünyada özgür olabileceği son sınırdadır, ihtiyaçları karşılanmıştır, sosyal, siyasal ve iktisadi tüm adalet sağlanmıştır, eşitlikçi ve sınıfsız bir toplumdadır. Bununla birlikte anarşistler, kendilerinin gerçekçi olduklarını ve ne kadar iyi olursa da olsun toplumsal bir düzende istenmeyen bazı hallerin yaşanabileceğini inkâr etmezler. Ancak bu durumda bile anarşistler, cezalandırmanın caydırıcılığını ya da düzelticiliğini kabul etmeye yanaşmazlar, onlara göre, kısıtlama asgari düzeyde tutulmalı ve şu bilinmelidir ki toplum karşıtı istenmeyen davranışların en iyi çaresi, insanların karşılıklı sempatisinde bulunur.[163] Sevgiyle yaklaşıp olayın gerçek nedenine inip sorunlar kökten halletmeye çalışmak anarşistlere göre hapishanelerden çok daha etkilidir. Amacın suçlamak ya da suç işleyeni cezalandırmak olmaması gerektiğini belirten Marshall'a göre, doğru olan şey "toplumsal uyumu sağlamak ve kurbanın zararını karşılamak olacaktır. Kamuoyu ve toplumsal baskı şimdiki kadar caydırıcılık sağlarken, toplumdışı kişiyi boykot ve dışlama yoluyla etkilemek için kullanılan geleneksel teknikler, güçlü yaptırımlar olarak işletilebilir."[164] Böylelikle kamuoyu baskısı, genel olarak hata yapanlara karşı en etkili caydırıcılık özeliği taşır; ancak anarşistler toplumsal nitelikteki kamuoyu yaptırımların irrasyonel bir baskı unsuru olmaması için çok dikkatli ve temkinlidirler. Bununla birlikte devletli yaşamda suç ve ceza olarak geçen, anarşizm de ise istenmeyen olaylar ve yaptırımlar olarak tabir edilen haller ile paralel olan kamuoyu baskısının işleyişi, anarşistler tarafından tartışılmaktadır. Anarşizmde toplumsal düzen ve işleyişte cezanın yerine alternatif olarak kabul edilen kamuoyu baskısını eleştirenlere göre, kamuoyu baskının toplumsal bir tiranlığa dönüşmemesinin garantisi yoktur. Keza kendi çıkar veya hırsları kamuoyunu yönlendiren bireyler, kamuoyu baskısının acımasız ve sert olmasına neden olabilirler. Ayrıca yaptırımlardan korkan bireyler, henüz daha herhangi bir yaptırımla karşılaşmadan çok daha önce bile aşırı temkinli davranabilirler ki bu da onların sinikleşmesine ve neticesinde özgürlüklerinin

[163] Marshall, s. 884.
[164] Marshall, s. 884.

azalmasına neden olabilir. Bir diğer tehlikeyse, her yeri eli uzanan kamuoyu baskısının bireyselliğin gelişmesine ket vurabilmesidir.

Marshall'a göre de, kamuoyunun insan davranışlarında hakem olması ve herkesin her işe müdahil olma ihtimalinin teşvik veya özendirilmesi anarşist toplum anlayışındaki totaliter tehlikeyi oluşturur.[165] Kamuoyu baskısını, "kamçı veya zincirden daha dayanılmaz.[166]" olduğunu düşünen Godwin'e göre bir kişi bir başkasına tavsiyede bulunabilir ancak, dayatmada bulunmamalıdır. O halde denilebilir ki, kamuoyu baskısının bir ölçütü olmalıdır. Anarşist toplumda kamuoyu, sosyal uyumun sağlanmasında ve istenmeyen filleri işleyen hata yapan insanları caydırmasında önemli bir rolü oynayacaktır; fakat bu araçta çok dikkatli ve temkinli olmak gerekir.[167] Bize öyle görünüyor ki toplumsal anarşistler, kamuoyu baskının grup tiranlığına neden olabileceğini düşünüp anarşizmi eleştirenlere karşı, genel olarak anarşist toplum üyelerinin mülkiyetin ve iktidarın herkese dağıtıldığı bir toplumda yaşadıklarını, hırs ve ihtiraslardan uzak olduklarını, belirli bir sağduyuya sahip olduklarını bundan dolayı kararlarında acımasız, despotik, adaletsiz davranmayacaklarını düşünürler.

1.4 ANARŞİM'DE ÖZGÜRLÜK, ADALET, EŞİTLİK, MÜLKİYET, YARDIM ve DAYANIŞMA

Bireyci anarşistler haricindeki anarşistler için özgürlük toplumsallıkta aranmakla birlikte yaşamın biricik amacı ve mutluluğun kaynağıdır. Anarşizmde, temel olarak özgürlüğün hükmedenin olmadığı bir düzende gerçekleşileceğine inanılır.[168] Diğer yandan pek çok anarşiste göre, "Anarşist doktrin tek bir sözlükle özetlenebilir; özgürlük. Herbert Read'e göre, özgürlük bütün değerlerin değeridir. Anarşistler özgürlüğü insanlığın hayatında ve ilerleyişinde sürekli ve zorunlu bir faktör, insanın onsuz gerçek boyutlarına ulaşmaları imkânsız olan esas doğruluk olarak görürler."[169]Anarşistlerin özgürlük istenci, toplumun içindeki tüm bireyler

[165] Marshall, s. 885.
[166] Marshall, s. 884.
[167] Marshall, s. 885.
[168] İsyan.8m.com, "Anarşizm Nedir", http://www.isyan.8m.com/anarsizm_nedir.htm, (01.06.2012)
[169] Marshall, s. 72.

içindir, toplum içindeki tek tek bireyin özgürlüğü diğer bireylerin özgürlüğünü etkilediği gibi bu özgürlüğü yaşanır bir seviyeye de taşır. Anarşister "herkesin özgürlüğünü, her bir kişinin özgürlüğünün zorunlu koşulu olarak görürler. Bakunin dediği gibi, insan ancak eşit derecede özgür insanlar arasında gerçekten özgürdür."[170]

Kropotkin, Kant etiğinin "görev duygusunun kökeni" üzerindeki fikirlerini eleştirmekle birlikte, özgürlük hakkındaki fikirlerine katılır. Kropotkin'in *Etik* adlı eserinde değerlendirdiği Kant'ın özgürlükle ilgili olarak belirttiği ve savunduğu "Kendi özgürlüğünüze ve başkalarının özgürlüğüne saygı göstermelisiniz, yalnızca bundan haz ya da fayda çıkarmayı beklediğiniz zamanlarda değil, her zaman ve tüm koşullar altında; çünkü özgürlük mutlak bir iyidir ve yalnızca özgürlük kendi içinde bir amaç teşkil eder, başka her şey araçtır…"[171] düşünceleri toplumcu anarşistlerin bir çoğu için de geçerlidir:

Böylelikle özgürlük, anarşistler için sadece kişinin kendisi için istenmesi gereken bir şey değil aynı zamanda üyesi olduğu topluluğun, ötesi toplumun en nihayetinde evren için istenmesi gereken yüksek bir amaçtır. Çok az bireyci anarşist haricinde "canının istediği her şeyi yapmak senin hakkındır" fikri anarşistler tarafından reddedilir. Bu bağlamda Malatesta, "sınırsız özgürlük özlemi, insanlık sevgisi ve herkesin eşit özgürlükten yararlanmasını gerektiren bir arzusuyla dengelenmezse, ne kadar güçlü olursa olsun, asla anarşist olmayan, kısa süre içinde ancak sömürücü ve tirana dönüşen isyancılar yaratabilir" [172] sözleri önemlidir. Öyle görülüyor ki özgürlük, anarşistler için ben merkezlikten uzak olup bir "biz" lik duygusunda aranıp istenilir. Kişi sadece kendisi için özgürlük istiyorsa bu salt bir bencilikten ötesi değildir. Bakunin'e göre, kişinin kendi bizatihi özgürlüğü herkesin özgürlüğüne bağlıdır. Bazılarının ezilmesinin sonucunda kölelik doğar, kölenin kendisi de kölenin sahibi de özgürlükten yoksundur, kişi ancak çevresindeki tüm insanların özgürlüğünü ve insanlığını onaylayıp kabul ettiği ölçüde özgür ve insan olur.[173] Bakunin öğretisini kabul eden anarşistler için tam insan olmak özgür olmakla başlar. Özgürlük, kişinin her koşulda kendisi olabilmesidir ancak temel sınır, başkalarının da özgürlüğünü istemektir. Anarşistler, birçok toplumsal sorunların

[170] Marshall, s. 73.
[171] Kropotkin, Etik, s. 273.
[172] Marshall, s. 75.
[173] Arvon, s. 61.

kaynağını, bireylerin özgürlüğünün kısıtlanmasında ararlar. Onlara göre, bireyi sosyal hayatta cinayete, hırsızlığa vb. tüm istenmeye durumlara sürükleyen kişinin özgür seçimi değil, bireye dayatılan baskılar ve dayatmaların psikolojik bir sonucudur. Anarşistlere göre, özgürlük ve kendini ahlaki olarak gerçekleştirme birbirine bağımlı ve biri olmadan diğerinin olmayacağı bir gerçekliktir.[174] Yani kişi özgür olmadan doğru bulduğu ahlaki değerlere, kendi belirlemelerine göre yaşayamaz. Ayrıca bireyin tüm etik değerlere göre yaptığı eylemlerin iyi ya da kötü olarak sınıflandırılması onun özgürlüğüne bağlıdır. Godwin, ahlaki gelişme olmadan dışsal özgürlüğün fazla değer taşımadığını bununla birlikte ancak özgür bir toplumda her bireyin kendi entelektüel ve ahlaki potansiyelini geliştirme fırsatını yakalayacağını vurgular.[175] Özgür bireylerden oluşan özgür bir toplumda bireysel bağımsızlığı azaltan nedenler daha da bir azalacak özgürlük tüm alanlarda artacaktır. Örneğin, hükümetler ortadan kalkacak, bürokrasi sona erecek, aşırı lüksün neden olduğu kölece yapay arzular ortadan kalkacak ve yine, Godwin'in hesaplamalarına göre bireyler ortalama günde yarım saatlik bir çalışmayla hayatlarını sürdürebilecekler.[176]

Anarşistler, Fransız ihtilaninin öncüsü olan burjuvazi sınıfının adalet, eşitlik, özgürlük sloganların sadece sınıfın kendi için istendiğini diğer sınıfların ezilip burjuvazi sınıfın kapitalist sermayeyi daha da kuvvetlendirmesi için bir maske olduğunu vurgular. Diğer bir deyişle burjuvazi adalet, eşitlik ve özgürlüğü sadece kendi hür pazar teşebbüsü için istemiş, özgürlüğü ilerleyen yıllarda özgür emperyalist-sömürücü bir niteliğe taşımıştır. Oysaki anarşistler için özgürlük, adalet ve eşitlik, herhangi bir sınıfın herhangi bir çıkarı için değil yeryüzündeki tüm insanlar için eşit şekilde olması gereken bir amaçtır. Örneğin 1828 yılında Babeuf'un yönettiği eşitler komplosu manifestosunda, "Eşitler, Devrim'in getirdiği eşitliğe karşı çıkıyorlar, bunun yasanın güzel ve kısır bir yaratıcısı olduğunu, insan ve yurttaşlık bildirgesindeki eşitliğin yani siyasal eşitliğin yerine gerçek eşitlik dedikleri, toplumsal eşitliği istiyorlardı."[177] Bakunin, "yeryüzünde yaşayan var olan ve gelişen her şey özgür olmalı ve kendisini bütün varlıklara esin veren kutsal merkeze

[174] Woodcock, s. 8.
[175] Marshall, s. 313.
[176] Marshall, s. 313.
[177] Arvon, s. 17.

yükselterek öz bilinç edinmeli. Sonsuz özgürlük ve sonsuz sevgi, işte hedefimiz, insanlığı ve bütün dünyayı özgürleştirmek, işte amacımız."[178] diyerek özgürlüğün evrensellik boyutunun öneminin altını çizer. Anarşist özgürlük tanımlarında göze çarpan vurgu özetlemek gerekirse, özgürlüğün doğal sınırlar haricinde engellenmemesi gereken insani bir nitelik olduğu, insani gelişime paralel geliştiği, özgürlüğün herhangi bir unsurunun diğerlerinden daha değerli ya da daha değersiz olarak görülüp kısıtlanıp, ertelenip, bölünemez olduğudur.[179] Öte yandan anarşistler tarafından devletli ve iktidarlı bir hayatta da özgür olmak mümkün görülmez

Ancak bununla birlikte anarşist tezlere karşı duranlar, devletli veya hükümetli bir yaşamda da özgürlüğün yaşanabileceğini, dahası özelde demokratik hukuk devleti denilen yönetim biçimlerinin özgürlüğün koruyucusu olduğunu düşünürler. Anarşizmi eleştirenlere göre, bireysel hak ve hürriyetlerin bütünü özellikle günümüz çağdaş, modern hukuk devletleriyle korunur. Zira,

"…Özgürlük hakkının anayasal devletin gereklerinden biri olan hukuk devleti yoluyla güvence altına alındığı bir vakıadır. Çünkü hukuk devleti ilkesinin belirleyici bir ilke olduğu sistemlerde, özgürlük hakkının merkezi bir yeri vardır. Zira hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan bir sistemde özgürlük hakkı güvence altına alınır… Hukuk devleti, devlet-birey ilişkisinde bireyin anayasal güvence altına alınmasını sağlamaya yönelir… Hukukun siyasal erk karşısında üstün olması, keyfi yönetim biçimini engelleyeceğinden iktidarın, bireysel hak ve hürriyetlere dayalı yönetim anlayışına yönelmesini sağlar."[180]

En nihayetinde, özgürlük, eşitlik, adaletin iktidarın veya devletin varlığıyla birlikte de yaşanabileceğini düşünen ve salt bundan dolayı dahi anarşizmin geçerli olamayacağını savunanlar, devlet denilen olgunun esasen kişinin bireysel, sosyal, ekonomik, siyasal hak ve hürriyetleri için var olduğunu düşünürler. O halde devlet organizmasının yıkılması demek esasen, tüm bu hakların bir kaosa teslim edilmesi demektir.

Tüm bu değerlendirmeleri kabulden uzak duran anarşist felsefenin özgürlük yorumu, adalet ve eşitlik konularından ayrı değildir. Diğer bir deyişle, özgürlük, adalet ve eşitlik birbirlerinden ayrılmaz olarak görülmüştür. Anarşizmi esasen devletçi sosyalistlerden ayıran en önemli unsurlardan birisi, anarşistlerin bu üç

[178] Marshall, s. 383.
[179] Torun, s. 25.
[180] Torun, s. 137.

unsuru-özgürlük, adalet, eşitlik- birini diğerini üstün tutmamalarıdır. Örneklendirmek gerekirse, anarşistlere göre devletçi sosyalist için, adalet ve eşitlik için bazı durumlarda ve kısıtlı bir zaman dilimi için de olsa bazı bireysel veya sosyal özgürlükler kısıtlanabilirken, anarşistler için bu mümkün olmamaktadır.

"Zira anarşist yaklaşım açısından, eşitlik ve adalet gibi kavramlar onun özgürlük anlayışına eşlik eden iki faktördür. Herhangi bir bireyin özgür olmasının tüm bireylerin eşitliğinin sağlanması yoluyla gerçekleşebileceğini düşünen anarşist yaklaşım, bu anlamda özgürlüğün ancak eşitliğin sağlanması yoluyla mümkün olacağı sonucuna varmıştır. Ayrıca bireysel özgürlüğün toplumsal yapılanmaya yayılması, toplum içerisinde bir arada yaşayan insanların aynı şartlara sahip olmasıyla gerçekleşebileceğinden ve bu durumda toplumsal adalet anlayışını gerekli kıldığından, özgürlük kavramına destek olan ikinci unsur, adalettir."[181]

Anarşizmin adalete ve eşitliği verdiği önem, onun kapitalizm karşıtı ve antiemperyalist yönünü geliştirmiştir. Rudolf Rocker, modern kapitalizmin ilk dönemlerinde işçilerin büyük bir çoğunluğunun bir penceresi bile olmayan inlerinde, sefalet ve pislik içinde yaşadıklarını günde yaklaşık on dört saat çalışmalarına rağmen temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadıklarını belirtir.[182] Anarşistler bu şartlar altında yaşayan insanların eşitlik ve adalet içinde olamayacaklarını dolayısıyla özgür de olamayacaklarını savunur. Ancak anarşistler için sadece sömürülen değil, sömüren de özgür değildir. Zira sömüren de sömürülen de kendi tabiatına yabancılaşmış ve insanlığından çıkmıştır. Godwin'e göre, insanlar arasında fiziksel ve eşitsizlikler olsa da özsel bağımsızlıkları nedeniyle ahlaki olarak bütün insanlar eşittir, adalet tüm insanlara eşit bir şekilde uygulanmalı, fırsatlar ve teşvikle ayrım gözetilmeden verilmelidir.[183] Proudhon içinse adalet, toplumu yöneten en parlak yıldızdır, tüm anlaşmaların temel ilkesi ve bu anlaşmaları düzenleyendir.[184] Böylelikle adalet, anarşist için en temel ilkelerdendir, toplumsal hayatın belirleyicisi, tüm anlaşmaların ölçütüdür. Dünyada yaşanan çatışmalar savaşlar her ne kadar adaleti, eşitliği getirmese de bu olayların oluşmasının nedeni adaletsizlik ve eşitsizliktir. Kropotkin, Proudhon'un, "eşit adildir, eşit olmayan adaletsiz"dir diyerek eşitlik ve adaleti haklı olarak özdeşleştirdiğini vurgular, Proudhon için adalet

[181] Torun, s. 34.
[182] Rocker, s. 35.
[183] Woodcock, s. 83.
[184] Woodcock, s. 115.

kavramı insanda doğuştan olmasına karşın adalet fikrinin daha da bir gelişmesi mümkündür.[185]

Görülen o ki anarşistler adalet için çift yönlü bir iyimserlik taşırlar: İnsan doğuştan adalet duygusuna sahip olduğu gibi onu daha da ilerletebilir de. Kropotkin, toplumculuğun türler için salt bir tercih değil bir zorunluluk olduğunu savunur, kolektif bir adalet duygusu olmadan topluluklar halinde yaşamanın mümkün olamayacağını altını çizdikten sonra, aşağı yukarı sürü halinde yaşayan tüm hayvanlarda adalet duygularının geliştiğini, örneğin kırlangıç ya da turna kuşları ne kadar uzak bir mesafeden gelirse gelsinler, her biri bir önceki yıl inşa ettiği ya da onardığı yuvaya döndüklerini, ara sıra bunu ihlal eden üyelere karşı grubun müdahaleci olduğunu, bu müdahalenin olmaması durumunda kuşların yuva birliklerinin var olmayacağını vurgular.[186] Anarşistler için adalet veya eşitlik doğamızda esasen yer aldığı gibi, doğada da diğer türler arasında sıklıkla görülür. İnsanlar arasında bunun istenilen seviyede olmaması eşitlik ve adaletin doğamıza yabancı olduğunu göstermez. Kropotkin'e göre, "eşitlik ilkesi insanoğlunun tarihinde ne kadar sık ihlal edilmiş olursa olsun, yasa koyucular bugüne kadar onu engellemek için ve ahlak felsefecileri onu sessizce geçiştirmek için ne kadar gayretle ellerinden gelen her şeyi yapmış olursa olsunlar, eşitliğin tanınması tüm ahlak kavramlarının ve hatta tüm ahlak öğretilerin temelinde yatar".[187] Bakunin, Proudhon aksine kadınlarla erkeklerin tam eşitliğinin gerçek adalet olduğunu savunur, böylelikle Bakunin'in özgür, eşit ve adil toplumu tam anlamıyla cins farkı da gözetilmeksizin herkesi kapsar. Bakunin'e göre mükemmel özgürlük, ancak ve ancak tam iktisadi ve toplumsal eşitlikle sağlanılabilinir, her insan kendi insanlığını geliştirmek için gerekli olan maddi ve ahlaki araçlara sahip olmalıdır; ancak bu maddi araçlara sahip olmanın yolu çalışmaktır, hiç kimse bir başkasının emeğini sömürmeyecek, herkes yaşamını idame etmek için çalışacaktır.[188] Sosyalizmi adalet olarak gören Bakunin, "sosyalizmin olmadığı özgürlük, ayrıcalık ve adaletsizlik; özgürlüğün olmadığı sosyalizm ise kölelik ve vahşettir"[189] diyerek adaletli ancak özgür bir sosyalizm istediğini belirtir. Bakunin, eşitlik ve adalete önem verirken bireysel farklılıkların

[185] Kropotkin, Etik, s. 337.
[186] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 74.
[187] Kropotkin, Etik, s. 375.
[188] Marshall, s. 426.
[189] Marshall, s. 425.

ortadan kaldırılması, fiziksel, ahlaki ve zihinsel bir tek tip yaratmaya karşı olduğunu eşitlik içinde çeşitliliğin mümkün olduğunu, ekonomik ve toplumsal eşitliği kişisel refahın eşitlenmesi olarak gördüğünü vurgular.[190]Anarşistler için eşitlik, farklılıkların ya da çeşitliliğin yok edilmesi değil, tam tersine çeşitliliğin özgür ve adalet içinde yaşayabilme yollarını yaratmaktır.

Anarşizmin adalet ve eşitliğe yönelik toplumcu düşünceleri genel olarak mülkiyete karşı bir tutum takınmalarına neden olmuştur. Anarşistler için temel kullanım ihtiyaçları haricindeki mülkiyet haksızlıktır. Üretim araçları bir bütün olarak toplumsal olmalıdır. Ancak belirtilmelidir ki temel olarak sendikalist, karşılıkçı, komünist ve kolektivist olarak ayırdığımız toplumcu anarşistlerin diğer pek çok görüş gibi mülkiyet hakkında bazı fikirleri farklılık teşkil etmektedir. Proudhon, mülkiyetin, özgürlük, eşitlik ve güvenlik gibi doğal bir hak olmadığını, güvenlik ve eşitliğin insanları birleştirdiğini, oysa mülkiyetin insanları birbirinden ayırdığını savunur.[191] Mülkiyet Proudhon'a göre hırsızlıktır ve sömürünün kaynağıdır. Ancak Peter Marshall'a göre,

"Proudhon'un saldırdığı özel mülkiyet değildi, mülkiyeti kolektifleştirmek isteyen komünistlere özgürlük düşmanı diyordu. İlkesel olarak karşı çıktığı, başkalarının emeğine irat biçiminde el koyan, fırsat hakkı talep eden büyük mülk sahipleriydi. Bu evrede"sahiplik" anlamını taşıdığı sürece, mülk sahipliliğin sağladığı ayrıcalıkların mülkten edinilen getiri ya da yararlarla sınırlı olması şartıyla, mülkiyetten yanaydı."[192]

Karşılıkçı olarak görülen Proudhon, sistemini daha sonra göze göz, dişe diş, cana can yani kısasa kısas gibi emek ve kardeşlik görevlerine uygulanması olarak gösterdi, işçiler kendi üretim araçlarını bizzat denetleyeceklerdi.[193] Faizsiz kredi sağlayan ancak kısa ömürlü süren bir banka da kuran Proudhon için mülkiyetin tek kaynağı emek olmalıydı. Proudhon'a göre, çalışan kişi ürettiği şeyler üzerinde mutlak bir hakka sahiptir ama üretim araçları üzerinde değil, yani özetle, "ürünler üzerindeki hak kişiseldir, ancak araçlar üzerindeki hak ortaktır."[194] Hiçbir zaman tam anlamıyla ateist olmayan Proudhon, Musa'yı yalnızca dini bir lider olarak değil toplumsal reformun babası olarak görüp "çalmamalısın" emrini, "kendin için bir

[190] Torun, s. 107.
[191] Torun, s. 37.
[192] Marshall, s. 346.
[193] Marshall, s. 351.
[194] Woodcock, s. 121.

yana bir şeyler ayırmamalısın“ olarak değerlendirip, birikimci mülk sahiplerine saldırır.[195] Öyle anlaşılıyor ki Proudhon'ın genel olarak mülkiyet karşıtlığı, emeksiz kazanılan ve sömürü aracına dönüşen, toplumsal eşitsizliği ve adaletsizliği artıran mülkiyete yöneliktir. Marshall, Proudhon'un iktisadi görüşlerinde önce tutarsız olduğunu vurguladıktan sonra, Proudhon'un rekabeti tekele yol açmaması, adil mübadele temelinde, dayanışma ruhuyla devam etmesi durumunda toplumu güdüleyen bir güç olduğunu düşündüğünü belirtir.[196]

Kendisine daha çok kolektivist demeyi tercih eden Bakunin, serveti yaratanın kolektif emek olduğu için kolektif olan servetin kolektif olarak sahiplenmesini savunuyordu; ancak bölüşümün ihtiyaca göre değil yapılan işe göre olması gerektiğini düşünüyordu.[197] Bakunin bu düşüncesi genel olarak "herkesin yeteneğine göre herkesin emeğine göre" olarak değerlendirilir. Bireyler birlikte oluşturdukları ürünlerden emeklerine göre pay alacaklardır. Bakunin'in kolektif mülkiyet anlayışını Marks'tan ayıran yön, Marks'ın mülkiyetin devletin kontrolünde olmasını savunmasına rağmen Bakunin'in mülkiyetin işçilerin oluşturduğu topluluklara geçmesini istemesidir. Bakunin'in 1866'da Ulusal Bildirge de savunduğu "Toprak, toplumun ortak mülkiyetine aittir. Toprağın kullanımı ve elde edilen ürünler ise, emeğiyle toprağı işleyenlere has olacaktır. Toplumsal refahı yaratan şey emek olduğu için çalışacak durumda olmasına rağmen çalışmayan ve sadece tüketime yönelen kişiler birer hırsız olarak değerlendirilir"[198] gibi ilkeler onun mülkiyet hakkındaki düşüncelerini yansıtır.

Toplumsal düzende özerk ve özgür kominler isteyen Bakunin, birlikte emek sonucunda oluşan değerlerin birlikte tüketileceği ancak mülkiyetin sadece bu ürünlerle sınırlı kalacağı, doğadan gelen her şeyin ortak olacağını, bununla birlikte ortak depodan alınan payın ancak bireyin emeğiyle orantılı olabileceğini savunur. Bakunin'e göre devletin yerine nasıl toplum alacaksa, özel mülkiyetin yerini de kolektif mülkiyet alacaktır. Ancak belirtilmelidir ki, onun kolektif mülkiyeti, tüketim mallarının özel mülkiyetinin devam etmesine karşı çıkmaz, bununla birlikte

[195] Woodcock, s. 119.
[196] Marshall, s. 855.
[197] Marshall, s. 404.
[198] Torun, s. 108.

üretim araçlarının, toprağın, suyun, iş araçlarının, bir bütün olarak her türlü sermaye değeri taşıyan unsurların mülkiyetinin topluma ait olmasını ister.[199]

Bakunin den farklı olarak Kropotkin,"herkesin yeteneğine göre herkesin ihtiyacı kadar" olarak özetlenen komünist-anarşist ilkelere göre mülkiyete karşı fikirlerini belirtir. Ona göre;

"Her şey herkes içindir, çünkü herkesin onlara ihtiyacı vardır, çünkü herkes onları üretmek için gücü ölçüsünde çalışmıştır ve çünkü dünya zenginliğinin üretiminde herhangi bir kişinin payını değerlendirmek imkânsızdır… Erkekler ve kadınlar, kendilerine düşen çabayı gösterdikleri takdirde, herkes tarafından üretilen her şeyde makul bir paya hakları vardır ve bu pay refahlarını garantilemek için yeterlidir."[200]

Özel mülkiyeti reddeden Kropotkin, burjuvanın oyun ve gösteriş için kullandığı lüks malların üretilmekten vazgeçilmesi durumunda teknolojik gelişmeler yardımıyla da gerçekleşecek bolluğun bir ütopya olmadığını düşünür. Kropotkin'e göre, üretim araçlarının sahibi devlet değil, üretici birlikleri veya kominler olacak, bunlar gönüllük temelinde örgütleneceklerdir, her bir kişi yapabileceği herhangi bir işi yapacak ve para, mübadele ya da harcadığı emeği gösteren bir belge olmaksızın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ortak stoktan yararlanacaktır.[201] Ortak stoktan yararlanan birlik veya komin üyeleri kapitalist toplumdaki gibi bir yağma düşüncesinden uzaktırlar. Zira yarınlarından emin oldukları gibi, dünya kaynaklarının herkese yeteceğine inanırlar. Kropotkin, herkes için refah, özgürlük, adalet, eşitlik istediğini ve bunun yolunun da özel mülkiyete karşı anarşist komünist ilkelere dayanan ortak mülkiyeti dayalı sosyal bir düzen ile sağlanacağını savunur. Herkesin refah seviyesinin yükseltilmesi için, "kentlerin, evlerin, tarlaların, fabrikaların, iletişim araçların, eğitim kurumlarının yani insanoğlunun sahip olduğu servetin özel mülkiyetin çarkından kurtulması gerektiğini düşünür… Bunun yolu ise istimlâk ve müsadere, yani halka ait olan şeylerin yine halka verilmesi."dir.[202] Bu fikirler gösteriyor ki, Kropotkin, özel mülkiyet kapsamına giren tüm değerlerin aslında herkesin ortak malı olduğu düşüncesindedir. Ortak mülkiyet anlayışına dayalı, serbest veya özgür komünizm olarak gösterdiği anarşist komünist toplulukta, kafa ve kol işçi emekçi ayrımı ve kapitalizmin en yıkıcı özelliklerinden olan iş

[199] Arvon, s. 61.
[200] Woodcock, s. 210.
[201] Marshall, s. 463.
[202] Torun, s. 121.

bölümü ve dar alanlarda uzmanlaşma olmayacaktır, Kropotkin, Marksist ve liberal iktisatçıların aksine kapitalist dünya düzenin yaşadığı sorunların kökeninde aşırı üretimin değil tam tersine yeterli olmayan üretimden kaynaklandığını savunur.[203] Kroptkine göre gönüllü emek zihniyetiyle çalışacak olan insanlar, yaptığı işlerden daha zevk alacağı işi benimseyecekler, fiziksel sanatsal, ahlaki ihtiyaçlarını daha insani gerçekleştireceklerdir. Proudhon'un rekabetini birlikler arasında dayanışmayı zayıflatacağı, Bakunin'in sistemini ise borç, kredi, öz çıkar ahlakını sürdüreceği gerekçesiyle benimsemeyen Kropotkin ve Bookchin'e kadar bütün anarşist komünistler,

"…Ortak mülkiyetin ve uygun teknoloji kullanımının insanlığın kıtlık alanından görece bolluk alanına geçmesini sağlayacağına güvendiler… Herkes için refah bir düş değildir… Coğrafya uzmanı Elisee Reclus de aşırı nüfus tehdidinin yetersiz olduğu ve yeryüzünün hepimizi koynunda beslemeye yetecek kadar geniş, hepimizin rahat yaşamasını sağlayacak kadar zengin olduğu kanaatindeydi…"[204]

Doğanın kaynaklarının yeterli olduğuna yönelik bu güven, ortak mülkiyet fikrini güçlendirdiği gibi sürekli daha fazla edinmek için nicelik olarak uğraşı da gereksiz kılar. Anarşist düşünceye göre, kıtlık düşüncesi kıtlıktan daha tehlikelidir, kıtlık düşüncesiyle hareket eden toplum bireyleri sürekli kendi içlerinde vahşice bir rekabet içinde bulunurlar. Bu rekabet süreci insanları aynı maddi çıkar döngüsünde hapseder. Bu döngü içindeki insanlar, artık edinmek için de çalışmayıp edinmenin verdiği zevk için çalışırlar. Oysaki Tolstoy'a göre, mülkiyetin olmadığı kooperatif üretim anlayışına dayalı anarşist-komünist ilkeler dâhilindeki insanlar, kıtlık düşüncesinden uzakta da oldukları için kendileri ve diğer insanları da düşündüklerinden yağma, bencil ve yapay arzular peşinde olan insanlar değildirler. Mülkiyetin bazı insanların diğer insanlar üzerinde bir tahaküm aracı olduğunu düşünen Tolstoy için, "devletin varlık nedeni mülkiyet ilişkilerinin devam etmesini sağlamaktadır. Bu nedenle insanların özgürce ve tahakküm olmadan, Tanrı'nın yeryüzündeki gerçek krallığı olan topluluk ve karşılıklı barış durumunda yaşayabilmeleri için ikisinin de (devlet ve özel mülkiyet) ortadan kaldırılması gerekir."[205] Görülen o ki anarşistler için özel mülkiyet salt bir adaletsizlik, eşitsizlik,

[203] Marshall, s. 463.
[204] Marshall, s. 856.
[205] Woodcock, s. 238.

sömürü sebebi ve düzenleyicisi değil aynı zamanda toplumsal ahengi ve huzuru da bozan bir etkendir.

Anarşizm ve özelde Kropotkin, toplumsal yardım ve dayanışmanın önemine sık sık dikkat çekmiştir. Kropotkin, kapitalist sistemin onca baskı ve özendirmelerine rağmen bile karşılıklı yardımlaşmanın rekabete halen ağır bastığını savunur. Marx, kapitalist üretim tarzının, emek gücünü acımasızca sömürüp israf ettiğini, büyük sermayenin küçüklere üstün geldiğini ve periyodik olarak krizlerin yaşandığı "anarşik bir rekabet sistemi" olduğunu belirtir.[206] Anarşistler ve Kropotkin, Marx'ın kapitalist üretim tarzının anarşik bir rekabet sistemi olduğu tanımdaki kısım haricindeki tanımın diğer bölümlerine katılırlar. Anarşik kelimesi anarşistler için bir "başıboşluk ve düzensizlik "değil tam aksine düzenin kendisidir. Kapitalist rekabet sistemi, acımasızlık üzerine kurulan ve doğadaki karşılıklı yardımlaşmayı dikkate almayan kâra yönelik bir sistemdir. Proudhon rekabeti olumlayan ifadeleri esasen bireysel kârı artırmak için bir yöntem değil, daha çok toplumsal ilerlemeyi sağlamak için bir yarış faktörü olarak değerlendirilir.

Kropotkin, karşılıklı yardımlaşmayı, doğanın egemen olgusu olarak görüp, doğadaki savaşın, çatışmanın, rekabetin aslında farklı türler arasında mücadele ile sınırlı olduğunu, her türün içinde ve hatta birlikte yaşayan farklı türlerin oluşturdukları gruplar içerisinde karşılıklı yardımlaşma pratiğinin kural olduğunu ve dolayısıyla doğanın ekonomisinde bu kural hâkim olduğunu işaret eder.[207] Böylelikle, yardım ve dayanışma salt bir tercih değil içinde insanın da olduğu türler için bir zorunluluktur. Kropotkin'e göre;

"… Bir bütün olarak bakıldığında doğa, kesinlikle fiziksel gücün, süratin, kurnazlığın ya da savaşta yararlı olan başka herhangi bir özelliğin zaferini örneklemez. Aksine, öyle görünüyor ki, karınca, arı, güvercin, ördek, sıçan ve diğer kemirgenler, ceylan, geyik vs. gibi su götürmez bir biçimde zayıf olan türlerin koruyucu zırhları, kendilerini savunmak için gagaları ya da uzun sivri dişleri yoktur-savaşçı değildirler-ancak yaşam mücadelesinde en iyisini başarırlar ve toplumculukları ve karşılıklı korumaları sayesinde, çok daha güçlü yapılı rakiplerini ve düşmanlarını bile yerlerinden ederler."[208]

Bu durumda kanaatimizce şu çıkarım yapılabilir ki, rekabetin bir doğa yasası olduğuna karşı çıkan anarşistler için, mücadelede ayakta kalmak bireysel gücün

[206] Stephen Edgell, **Sınıf**, çev. Didem Özyiğit, Dost Kitabevi, Ankara, 1998. s. 14.
[207] Kropotkin, Etik, s. 34.
[208] Kropotkin, Etik, s. 35.

belirleyiciliğine göre olmayıp, bireylerin karşılıklı yardım ve dayanışma sonucunda oluşan birlikteliğin gücüyle olur. Anarşist düşünceye bilimsel bir zemin kazandırmaya çalışan ve insan yapısı yasalara değil doğa yasalarına itaat edilmesi gerektiğini düşünen Elisee Reclus'e göre, insan türü ister küçük isterse çok daha karmaşık ve büyük topluluklar ve gruplar halinde yaşasın, her türlü ilerlemeyi daima dayanışmayla, kendiliğinden ve eşgüdümlü güçlerin birlikteliğiyle gerçekleştirir.[209]

Kropotkin, doğada ve toplumsal hayata onca araştırmasına rağmen sosyal darwinciliği haklı çıkartacak hiçbir şey bulamadığını ifade eder. O, sosyal darwincilerin hepsinin, insanın daha yüksek zekâsı ve bilgisi sayesinde insanlar arasındaki yaşam mücadelesinin şiddetini yatıştırabileceğini kanıtlamaya çalıştıklarını ama aynı zamanda hepsinin de her hayvanın bütün türüne karşı ve her insanın tüm diğer insanlara karşı var olma araçlarına yönelik mücadelesinin bir "doğa kanunu" olduğunu kabul etiklerini ama kendisinin bunu asla kabul edemeyeceğini söyler.[210] Kropotkin'e göre;

"Rekabet ne hayvan dünyasında ne de insanoğlunda kuraldır… Karıncalar, yuvalar ve kavimler halinde birleşirler; depolarını doldururlar, kendi sürülerini yetiştirirler ve böylelikle rekabetten kaçınırlar ve doğal ayıklanma karınca ailesinde tüm kaçınılmaz zararları ve neticeleri ile birlikte rekabetten nasıl kaçınılacağını bilen türleri seçer… Rekabet etmeyin! Rekabet türe daima zarar verir ve bundan kaçınmak için elimizde bolca kaynak var, doğanın eğilimi bu yöndedir ve bu eğilim, her zaman tümüyle gerçekleşmese de daima mevcuttur."[211]

Doğayı âdete öğretmen olarak kabul eden anarşizm, doğada rekabetten ziyade dayanışma ve yardımlaşma olduğunu, insan topluluğunun da bu minval üzerinde, bütün hırsıyla çarpışan, çatışan değil, birbirleriyle ilgilenen, yardımlaşan bir toplum kurmayı amaçlar. Aslında insanlık sayısız doğal afet, felaketlere karşı tarihten itibaren diğer tüm hayvan toplulukları gibi birbirlerine destek vererek ayakta kalabilmiştir. Türleri yok olan hayvan türleri birbirleriyle rekabetten dolayı değil, doğanın sert yüzüne karşı mücadelelerinde yenik düştükleri için yok olmuşlardır. Anarşistlerin rekabete yönelik olumsuz düşünceleri, onları sert bir kapitalizm karşıtı olmasına da kaynaklık eder. Çünkü onlara göre kapitalist rekabet, beraberinde sömürüyü, tekelleşmeyi bir bütün olarak emperyalizme de kaynaklık etiği gibi, aynı

[209] Marshall, s. 481.
[210] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 9.
[211] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 89.

zamanda kişiyi özgür kılacak araçlardan da yoksun bırakır. Zira insanın kendi içindeki potansiyelinde bulunan yetenekleri gerçekleştirmesinin bazı koşulları vardır, bunlar ise insanın kendi emek gücünü bir kısmını ya da tümünü başkasının emrine sunmak zorunda kalmaması, tamamıyla kendisi için çalışabilecek araçlara sahip olabilmesiyle potansiyelini gerçekleştirebilir, oysa kapitalist toplumsa söz konusu araçlar bulunmamaktadır.[212] Kapitalizmin sürekli methettiği rekabet, bir doğa yasası değildir. Anarşizme göre kapitalizmin bu rekabetçi ve Hobes'tan çıkma insan insanın kurdudur diyen bilimi tamamıyla egemen sınıfının hizmetinde olan sahte bir bilimdir. Kropotkin'e göre tüm sefaletler, açlıklar, milyonlarca insanın yaşam kaynaklarının savaşlarda kuruması, ekonomik krizler altında ezilen insanlar, karşılıklı destek, yardımlaşma, dayanışmayla ayakta kalıyor ve böylece bilim adı altında sunulan ama bilimle hiç alakası olmayan herkesin herkese karşı mücadele öğretilerini benimsemek yerine, adetlerine, inançlarına ve geleneklerine bağlı kalmayı tercih ediyorlar. Anarşizmin bu iyimserliği aslında, onun insan doğasını çoğunlukla iyi görmesindendir. Anarşitler en kötü ihtimale bile, insanın doğuştan kötü olmadığını olsa olsa "kötü olma" potansiyeline sahip olma özeliliğiyle doğduklarını vurgular. Onlara göre insan doğuştan kötü değildir ancak çevre, toplum, devlet, iktidarlar tarafından kötü olana yönlendirilir. İnsanın doğuştan kötü, günahkâr olduğu Hiristiyan dünyasında özellikle kurumsal kilise tarafından desteklenmiştir, oysaki ilk Hiristiyanlar kendilerinden önce de var olan bu düşünceyi zayıflatmaya çalışmışlardı.[213] İnsanın doğuştan kötülüğü, esasen iktidarlarını meşrulaştırmak isteyen otoriterlerin yaratığı bir fikirdir. Böylelikle herkesin herkesle çatıştığı, mücadele etiği bir ortamda düzenin sağlanması gerektiğinden, otoriteler kendiliğinden haklı çıkar. O halde rekabetin doğada bir zorunsallık yasası olduğu düşüncesi bilimsel bir gerçeklikten uzak olup egemen sınıfların bir uydurmasıdır. Kropotkin, karşılıklı yardımlaşmayı bilimsel bir gerçeklik olarak görmüş ve çalışmalarında, genel olarak hayvanlar, vahşiler, barbarlar, ortaçağ şehirleri ve kendi çağındaki insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmalara sayısız örnek vermiştir. Bu durumla ilintili olarak Kropotkin, vahşi olarak görülen insanların doğanın sert ve acımasız zorluklarına karşı birliktelik duygusuyla baş edebildiklerini, bunun tersinin düşünülemeyeceğini, çağımızda barbar olarak nitelendirilen insanların klan

[212] Levent Köker, **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 50.
[213] Kropotkin, Anarşizm, s. 73.

örgütlenmelerinin, ortak hayvan ya da balık avlama, ortak tarım, komünal yaşamlarının rekabetin ve çatışmanın çok daha az olduğunun kanıtladıklarını[214] ortaçağ şehirlerindeki özerk bölgelerin, lonca teşkilatların, özgür köylerin varlığının önemini vurgular. Kropotkin'e göre, Rusya'da mine *artel*, Sırbistan ve Türkiye'de *esnaf*, Gurcistan'da *emkari* olarak bilinen loncalarda toplumsal dayanışma ve ahlaki ilkeler lonca örgütlenmelerin temel ilkeleriydi. Loncalar genel olarak kendi kendini yargılama ve buna benzer düzenlemeleri de kendileri belirler. Ortaçağ Danimarka loncalarından verdiği bir örnek şöyledir:

"Eğer bir (loncadaki üyeler kardeş olarak adlandırılır) kardeşin evi yandıysa ya da gemisini kaybettiyse ya da bir hac yolculuğunda zorda kaldıysa, tüm kardeşler onun yardımına koşmalıdır. Eğer bir kardeş tehlikeli bir hastalığa yakalanırsa tehlikesi geçene kadar iki kardeşi ona yatağında göz kulak olmalıdır ve eğer ölürse kardeşler onu gömmeli ve onu kiliseye mezara kadar takip etmelidir. Ölümünden sonra gerekirse çocuklarına destek olmalıdır, çok sıklıkla dul kalan kadın, loncanın bir kızkardeşi olur."[215]

Öyle görülüyor ki, ortaçağı geri kalmış, barbar olarak gören çağdaş kuramcılar aksine Kropotkin, zaman zaman ortaçağ dünyasında daha çok medeniyet görmektedir.

Peter Marshall, "bölgesel zorunluluklar" ve "bencil genler"den söz eden modern sosyologların savundukları görüşlere karşın, Kropotkinin görüşlerinin kapitalizm ve emperyalizmin doğruluğunu insan davranışların biyolojik kökeninde bulmaya çalışan sosyal darwinciler karşısında gücünü koruduğunu savunduktan sonra, ona göre Kropotkin, insanların sosyal havyan olduklarını, baskıcı otorite ne kadar az müdahele ederse dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma pratiğinin o kadar gelişeceğini doğru biçimde görmüştür, adetleri baskıcı halkları diktatörlüğe, tiranlığa, zorbalığa yatkın olsa bile bütün toplumlar uyum ve işbirliği ilkelerine dayanır.[216]

Genel olarak denilebilinir ki anarşizm düşüncesi, özgürlük, eşitlik ve adaleti birbirinden ayrı tutmamış ve bu unsurların her birinin birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu belirmiştir. Mülkiyette bakış açılarında tüm anarşist düşünürlerin aynı çizgide olmadıkları da görülmektedir. Keza, Proudhon, sadece "emeğe" dayalı olmak üzere ancak "sınırlı" olmak şartıyla şahsi mülkiyetti genel olarak olumlarken,

[214] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 140.
[215] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 163.
[216] Marshall, s. 475.

Bakunin, kişinin sadece yapılan iş kadar ortak stoktan yararlanabileceğini düşünür. Kropotkin içinse, önemli bireyin ihtiyacıdır ve bunun yolu "herkesin emeği herkesin ihtiyacı kadar" denilen anarşist-komünist bir düzenden geçer. Öte yandan insanlar arasındaki toplumsal, siyasal, iktisadi yardım ve dayanışma anarşist felsefenin hem bir dayanağı hem de geçerliliğinin ve yaşanabilirliğinin bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Anarşizm karşıtları ise, devletli yaşam pratiğinin salt bir seçenek olmadığının bunun zorunlu olduğunu, zira güçlü ve güçsüzün olduğu toplumsal bir hayatta özgürlük, adaletin sağlanabilmesi için adil hâkim bir unsurun varlığının mecburi olduğunu savunup anarşizm düşüncesini eleştirirler.

1.5 ANARŞİZMDE MÜCADELE ve ŞİDDET

Anarşizmin genelde şiddetle özdeşleştirilmesi, özellikle 19 ve 20 yüzyıldaki bazı anarşistlerin eylemlerinde suikast, cinayet, adam kaçırma gibi eylemleri anarşist davaları için bir araç kullanmaları etkili olmuştur. Ancak belirtilmelidir ki, anarşizmin azımsanmayacak kadar taraftarları, şiddetin şiddeti doğuracağı gerekçesiyle eylemlerinde daha çok grev, barikat kurma, itaatsizlik ve pasif direniş, boykotlar, oturma eylemleri, geçici kamu binaların işgali, vergi ödememe gibi yöntemlerin kullanımını daha doğru bulur.

Marshall, anarşistlerin cumhuriyetçiler, faşistler, sosyalistler, ulusçular, nükleer bilimciler, muhafazakarlar, devlet başkanları, Stalin gibileri gibi bilinçli bir terör politikasını benimsemediklerini ayrıca bir ayaklanmanın unsuru olmak koşuluyla insana veya mala zarar verebilecek şiddet eylemlerini kabul ettiklerini ama çoğu anarşistin önceden tasarlanmış terör eylemlerini doğru bulmadıklarını vurgular.[217] Marshall, anarşistlerin ve anarşizmin terörle eş değer tutulmasını devletçi zihniyetin bir kara propagandası olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte, anarşist kurumcuların ve aktivistlerin hepsinin şiddet yanlısı olduğu ya da olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Tolstoy, Godwin, Provo hareketi gibi anarşistler şiddeti benimsemezken, Bakunin, orta yaşlarında Kropotkin gibi anarşistler şiddetin yoksulun ve güçsüzün yararına olduğu için gerektiği yerde kullanılmasında sakınca görmemişlerdir. George Woodcock tarafından "yıkıcı tutku" olarak nitelenen

[217] Marshall, s. 859.

Bakunin'e göre, "tüm yaşamın keşfolunmaz ve ebediyen yaratıcı kaynağı olduğu için yıkan ve imha eden ebedi bir ruha güvenelim. Yıkıcı tutku aynı zamanda yaratıcı bir tutkudur."[218] Bakunin için, bir şey yapmanın yolu bir şeyin imha edilip yok edilmesidir, özetle yapmak için yıkmak bir tercih değil bir zorunsallıktır. Halk için bir devrim değil, halk tarafından gerçekleştirilen bir devrim [219] isteyen Bakunin, bu devrimin kanlı ve intikamcı olmasının muhtemel olacağını, savaşın da yeri geldiğinde kabul edileceğini ancak bu savaşın, soğuk sistematik yozlaşmış bir terör politikasına dönüşmeyeceğini, savaşın masum ve belirli insanlara karşı olmayıp, toplum karşıtı kurumlara karşı olacağını[220] ifade ederken, aslında mücadelelerinde terör olarak görülebilecek araçların da devlet kurumlarına ve onları finansmanı olan burjuva sınıfına karşı kullanacaklarını vurgular. Bakunin'in bir zamanlar yakın arkadaşı olan Neçayev "*Devrim İlkeleri*" adlı başlıklı broşürde, "Devrimci adanmış bir adamdır. Tek bir ilgisi, tek bir düşüncesi, tek bir tutkusu olmalıdır: devrim….Tek bir amacı, tek bir bilimi vardır: Yıkım… (Devrimci) ölüme mahkum edilenlerin bir listesini yapmalı ve göreceli günahların sırasına göre cezalarını vermelidir.[221]" diyerek, devrim-devrimci ve şiddet ilişkisi hakkında sertlik yanlısı fikrini belirtir.

Rus Neçayev'e göre devrime giden her yol mubah olup bu yolların bazılarında, zehir, bıçak, halat vb gibi araçlar da kullanılabilir. Ancak Marshall'a göre, Bakunin, Neçayev'in entrikacı sistemini, ilkesiz şiddet ve hile kullanımını kesin bir biçimde reddedip, Neçayev'i acımasız ve fanatik olarak değerlendirir.[222]

Öte yandan anarşizm ile terörizmi nerdeyse eş anlamlı hale getirecek anarşist cinayetler veya genel olarak eylemler daha çok on dokuzuncu yüzyılların sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında yoğunluk göstermiştir. Buna bazı örnekler vermek gerekirse, 1898 Avusturya imparatoriçesi Elisebabeth'in öldürülmesi, 1882 "Kara el" olarak bilinen anarşist çetenin İspanya'daki kanlı eylemleri, 1897'de İspanya konseyi başkanı Castillo'nun öldürülmesi,1900'de İtalya'da Kral Humberti'nin

[218] Woodcock, s. 157.
[219] Torun, s. 109.
[220] Marshall, s. 398
[221] Woodcock, s. 179.
[222] Marshall, s. 406.

öldürülmesi, 1901 de A.B.D başkanın öldürülmesi[223], 1886 yılında Amerika'daki Haymarket Olayı[224] esnasında çıkan bombalama olayları.

Oscar Wilde tarafından, güzel ve lekesiz İsa'nın ruhuyla Rusya'dan gelen adam olarak gösterilen Kropotkin[225], devrimci şiddet konusundaki görüşleri, katı bir barışçı ya da şiddet yanlısı olmadığını gösterir. Şiddetin bir anarşist amaç olmadığını olsa olsa ölçülü olmak koşuluyla kullanılabileceğini düşünen Kropotkin, ancak, devlet içindeki konumları ne olursa olsun şiddetin, kişilere yönelik olmaması gerektiğini iktisadi hedeflere yönelik olan sabotaj yoluyla iktisadi terörizm tamamen haklı olduğunu, bununla birlikte, burjuva kafelerine dinamit ve bomba atmanın doğru olmadığını düşünür.[226] Kropotkin'in mücadelede şiddetin kullanımına yönelik orta hali durumu Tolstoy için tam olarak şiddet yanlılığı görülürken, ekolojist anarşist ve çağımızın bazı çevreci, küreselleşme karşıtı anarşistlerin esin kaynağı olan on dokuzuncu yüzyılın bir diğer anarşist düşünürü Elisee Reclus tarafından biraz pasif olarak değerlendirilir. Baskı, zülüm karşısında her daim zayıfın yanında olacağını belirten Reclus, "işkence edilen bir kedi, dövülen bir çocuk, kötü muameleye maruz kalan bir kadın gördüğüm zaman, bunu önleyecek gücüm varsa, önlerim. Bu durumda güç kullanmak bir sevgi ifadesidir. Son çözümlemede, şiddet fazla arzulanmaz, ancak kaçınılmazdır." [227]diye düşünür. Bu düşüncelerde görülen o dur ki, toplumsal, siyasal, iktisadi adaletsizlik ve her türlü zülüm altında yaşayan insanların kurtuluş yolu şiddetten geçiyorsa, mecburi olarak bu yol kullanılır. Mücadelede şiddetin zorunlu kullanımını destekleyen anarşist eylemci ya da kuramcılar, haksızlıklar altında yaşayan insanların anarşist Tolstoy'un direnmeme öğretisi ya da pasif direniş araçlarıyla kurtulamayacağını düşünür. Zira onlara göre her türlü ekonomik araçlarıyla, teknolojik silahlarıyla, propaganda güçleriyle, hükümet desteğiyle ezilmiş halkların üzerine çöreklenen kapitalist, burjuva yanlısı, özgürlük karşıtı kişilere karşı haklı olarak savaşmayıp, direnmemeyi bir mücadele aracı olarak görmek sömürülen insanlara karşı ikinci bir adaletsizliktir. Marshall tarafından "devrimin elektrikçisi" olarak gösterilen Malatesta genel olarak,

---

[223] Arvon, s. 117.
[224] Berkant Gülsoy, **Anarşizm Düşüncesinin Şiddet Haraketleri Ve Kamu Düzeni Üzerinde Etkisi** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademesi Güvenlik Bilimleri Enstitüsi Ankara, 2009, s. 115.
[225] Marshall, s. 474.
[226] Marshall, s. 449.
[227] Marshall , s. 485.

anarşistlerin şiddete karşı olduklarını, ordu-jandarma-polis müdahalesi olmayan bir toplum istediklerini ancak zorunlu olarak kişinin kendisini ve diğer kişileri başkalarının şiddetinden koruması için şiddetin gerekli olabileceğini belirtip, şiddetin salt şiddet olarak değerlendirdiğinde kötü olsa da toplumsal devrimin ister istemez şiddetin zorunlu kıldığını, çünkü ayrıcalıklı sınıfların statülerini gönüllü olarak terk etmeyeceklerini bundan dolayı şiddetin hoş olmayan bir zorunluluk olduğunu düşünüyordu.[228] Hayatının ortalarında Malatesta, eylem yoluyla propaganda ile Tolstoycu pasif direniş arasında orta yolda durmuş ancak yine de Kral Umberto ve Başkan McKinley cinayetlerini işleyenlerin "aziz" veya "kahraman" olduğunu düşünmüştür.[229]

Her tür şart altında şiddet eylemlerine karşı olup, mücadeleyi ise pasif anarşist çizgide direnmeme öğretesi yoluyla olmasını gerektiğini belirten Tolstoy için haklı şiddet yoktur. Zira şiddetin kendisi tek başına haksız bir durumken, adaletsizliğe karşı yine adaletli olmayan araçları kullanmak doğru değildir. Esasen Tolstoy, kötülüğe karşı direnmeme öğretisini bir direnme yöntemi olarak kabul eder. Şiddet özelliği taşıyan eylemlerden farklı direnmeme öğretisi, onun için Hz.İsa'nın da istediğidir. Tolstoy için kötülüğe karşı direnmeme öğretisi, kötülüğe karşı her türlü mücadelenin gereksizliğine bir inanç değil sadece güç kullanılmasına yönelik bir tavırdır[230] ve direnmeme öğretisi kötülüğe karşı ses çıkarmamak anlamında değil, kötülüğe ikna yoluyla direnmek, kötülük saçan kurumların dayandığı kamuoyunu etkilemektir.[231] Bu bağlamda onun için eline silah tutup birini öldürmektense, vicdanen askerliği reddedip askerliğe gitmemek, vergi vermemek, kiliselere gitmemek gibi sivil itaatsizlik eylemleri daha etkili ve insancıl mücadele yöntemleridir. İlahi yasaları her türlü yasalardan üstün tutan ve insan yapısı yasaları kabul etmeyeceğini belirten Tolstoy, Hz.İsa'nın öğretisinin toplumsal hayata yaşaması için beş önemli emri İncil'den bulduğunu ifade eder:

"1)Öfkelenme, bütün insanlarla barış içinde yaşa. 2) Kendini cinsel hazlara kapıp koyuverme. 3) Kimseye yemin ederek vaadde bulunma. 4) Kötülüğe direnme, yargılama ve

[228] Marshall , s. 499.
[229] Marshall, s. 500.
[230] Arvon, s. 66.
[231] Marshall, s. 519.

mahkemeye başvurma. 5) Ulus ayrımı yapma, yabancılar kendi halkın kadar sev. Bu emirler tek bir emirde toplanır: İnsanları sana nasıl davranmalarını istiyorsan, sen de öyle davran."[232]

Böylelikle Tolstoy için, mahkemelere katılmak, birilerini cezalandırmak için yargılamak bile hoş olmazken şiddet kullanımı ise son derece istenmeyen davranışlardandır. Tolstoy için ezilen halkların milliyetçiliği ve yurtseverliği sonucunda yapıp edecekleri şiddet eylemleri dahi tavsiye edilemez. Ahmet Taner Kışlalı, devletin amacının şiddeti tekelinde tutmak olduğunu, devletin şiddet olanaklarını yitirirse, otoritesini ve etkisini de yitireceğini de bildiğine ve buna göre davrandığına vurgu yapar.[233] Tolstoy için devlet ve şiddet eş anlamlısıdır, devlet güçlendikçe şiddeti birçok alanda artar, devlet kişileri askerliğe alarak o kişinin kişisel vicdanı tamamıyla yok edip o kişinin normal şartlarda yapmayacağı şeyleri yaptıran devasa bir şiddet aygıtıdır. Tolstoy henüz daha 1.Dünya savaşından çok önce 1900 de *Yurtseverlik ve Hükümet* adlı eserinde,

"Evrensel silahsızlanma gerçekleşmedikçe, çok daha dehşet verici savaşların geleceğini, insanların anavatanın çocukları ya da bir hükümetin köleleri değil Tanrının çocukları olduklarını kabul etmeleri halinde, hükümet denilen o çılgın, gereksiz, köhne, öldürücü örgütlenme ve onun yol açtığı bütün acılar, şiddet, ihlaller ve suçlar sona erecektir." [234] diye fikir belirtmiştir.

Tolstoy için "haklı mücadeleler" elbette vardır; ancak haklı olarak şiddet kullanmak, çatışmak, savaşmak yoktur. Tolstoy'a göre devlet dört etki aracı sayesinde varlığını sürdürür, özetle bunlar: din ve yurtseverlik araçlarıyla kurduğu birey üzerinde bir hipnoz, suistimaller, baskı ve en nihayetinde zorunlu askerlik.[235] Zorunlu askerlik devletin şiddeti meşrulaştırmak için kullandığı bir yöntem olduğunu düşünen Tolstoy, Hiristiyanların hiç olmasa İncil'e uygun davranıp zorunlu askerliği reddetmelerini ister. Zira ona göre "Öldürmeyeceksin" emrinin tam olarak anlamı ve istediği de bu yöndedir. Woodcook'a göre Tolstoy'un etkisi çok geniş ve çok yönlü olmuştur, tüm dünyada komünal ekonomiye ve yarı dinsel yarı çileci hayat anlayışına dayalı Tolstoycu koloniler kurulmuş olup, başta Rusya, Hollanda, Britanya ve A.B.D olmak üzere anarşist pasifist grupları etkilemiş ve zamanımızda,

---

[232] Marshall, s. 519.
[233] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 26.
[234] Marshall, s. 525.
[235] Arvon, s. 68.

Hiristiyan anarşizmin azizlerini andıran Dorothy Day ve Katolik İşçi (Catholic Worker) ile ilişkilendirilmiştir.[236] Gandhi'yi de sivil itaatsizlik, silahsız direniş, açlık grevi gibi yöntemlere başvurmasında etkili olan Tolstoy için, devletin uyguladığı şiddet ile bir devrimcinin uyguladığı şiddet arasında bir fark yoktur. Tolstoy bir monologunda şunu kendi kendine sorup sorgular: "Bir devrimcinin işlediği bir cinayet ile bir polisinki arasında fark var mıdır? Kedi pisliği ile köpek pisliği arasındaki fark kadar. Ancak ikisinin kokusundan da hoşlanmam. Aydınlanmış bir toplum ancak zorun ve zordan kaynaklanan köleliğin sona ermesiyle yaratılabilir."[237]

Özetle kanaatimizce görülen odur ki anarşist düşünürler ve onların sempatizanları olan anarşistler için, şiddete başvurup başvurmamanın ortak ve kesin bir cevabı yoktur. Bazı anarşistler her türlü şiddete karşı dururken, şiddeti bilinçli bir araç olarak tercih eden anarşistler için, devasa olarak örgütlenmiş ve son derece modern ve mükemmel silahlara ve şiddet araçlarına sahip olan devlet veya iktidarların yıkılması da ancak şiddet veya silahlarla mümkündür.[238] Öte yandan bu yönden düşünen anarşistlere göre devlet veya iktidarlar yıkılmasa dahi onlara zarar vermek, anarşizmin varlığını göstermek için dahi şiddet kullanabilir.

1.6ANARŞİZMİN,LİBERALİZM, DEMOKRASİ, KOMİNİZM, MARKSİZİM ve SOSYALİZME BAKIŞI

Daha önce de vurgulandığı gibi anarşistler arasında sosyal düzen, mülkiyet, iktisadi yapı vb gibi konularda görüş farklılıkları olurken tüm anarşistlerin görüş birliği içinde olduğu konulardan biri, devletin yok olması gereken doğal olmayan bir yapı olduğuna dair düşünceleridir. Kışlalı, esasen faşizm haricinde devleti yücelten hiçbir çağdaş ideolojinin olmadığı ama bununla birlikte devlete yönelik görüşler arasında çok farklıların olduğunu, örneğin en nihayetinde Marksistlerin de devletin yok olması gerektiğini düşündüklerini, liberalizmin ise devletin olabildiğince az şeye karışması gerektiğini benimsediklerini, demokratik solcuların ve sosyal demokratların ise güçlü merkezi bir devlet olmaması şartıyla sosyal adalet için

[236] Woodcok, s. 240.
[237] Marshall, s. 529.
[238] Gülsoy, s. 167.

devletin varlığını önemli bulduklarını vurgular.[239] Marksistler esasen özetle ifade etmek gerekirse, en sonunda devletin yok olması gerektiğini düşünse de, toplumsal ve siyasal devrimden sonra iktidarın işçi sınıfının eline geçip "proleterya diktatörlüğü" nü kurmasından sonra, devrimin tüm gücüyle yerleşip burjuvanın karşı devrim tehlikesini tamamıyla bertaraf etmesiyle, devletin artık kendi kendine sönükleşeceğini düşünürler. Anarşistler için devlet, toplumsal ve siyasal devrimlerden sonra kendini yok etmez tam tersine kendisini daha da bir güçlendirir. Liberalizm ise anarşistler için, sadece toplumun belirli zengin-güçlü sınıfı için özgürlükçüdür. Kropotkin'e göre, esasen hiçbir zaman "laisser faire [bırakınız gitsinler, bırakınız yapsınlar olarak sloganlaşan liberalizm sloganı] sistemi var olmamıştır, devlet daima sermayeyi doğrudan ya da dolaylı olarak yaratmış ve destelemiştir, burjuva ekonomistlerin kitlelerin sefaletini bir doğa yasası olarak göstermek için bilimselleştirmeye çalıştırdığı sözde "müdahalesizlik" sistemi daha doğrusu devletin yardım, koruma ve himayesi her daim sömürücülerin çıkarı için var olmuştur.[240] Anarşistler için "laisser faire" tam olarak, ezilenlerin daha fazla sömürülmesi için burjuvanın uydurup özgürlük adına benimsetmeye çalıştığı bir adaletsizlik programıdır. Liberter terimi, irade özgürlüğü doktrini savunan kişi olarak tanımlandığından bazı kaynaklarda anarşizm kuramcıları ve anarşistler liberalizmin özgürlük vurgusundan dolayı liberterler olarak da gösterilir. Ancak bunun nedeni sadece liberalizmin özgürlük anlamından dolayıdır. Liberalizm, İngiltere'da Adam Smith ve David Hume, ABD'de Jefforson, Almanya'da Humboldt tarafından ileri sürüldüğü belirtilen, geniş bir fikir ve ifade özgürlüğüne, ekonomik ve dinsel geniş bir özgürlük alanına, daha önce talep edilenden çok daha özgürlükler alanlarının gelişmesini isteyen bir toplumsal tasarı olarak da kabul edilir.[241] Çeşitli türleri olsa da devlet müdahalesinin en asgari tutulmasını isteyen liberaller, devletin hiç olmamasını isteyen anarşistlere eleştireldir. Öz çıkar duygusunun insan doğasının temeli olduğunu düşünen [242] liberal Adam Smith'e göre, devlet, her şeyden önce pazarın korunması ve onun gelişiminin de yardımcı olması, yerel ve genel hizmetlerin yapılabilmesi, savunmayı gerçekleştirebilmek için vardır ve bunlar için

[239] Kışlalı, Siyaset Bilimi, s. 102.
[240] Kropotkin, Anarşizm, s. 153.
[241] Francisco Vergara, **Liberalizm Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik,** çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8.
[242] Cevizci, s. 636.

olmalıdır.[243] O halde devlet anarşist tezlerin aksine, tüm bu unsurların sağlıklı olarak işleyebilmesi için asgari de olsa var olmalıdır. Böylelikle her şeye karışmayan liberal bir hükümetle birlikte insanların doğal gelişimlerine ket vurulmadığı için özgürlük ve adaletli bir toplum sağlanacak, insanların tek tek bireysel gelişim ve özgürlükleri topluma da yansıyacak ve böylece tek tek bireylerin kendi çıkarı için yaptıkları iş veya eylemler toplum için de faydalı olacaktır.

Marshall'a göre, "gerçek anarşizm liberalizm ve sosyalizm ile ilişkili olsa da, bu iki siyasal eğilimin ötesine geçer, anarşizm eşitlik olmadan özgürlüğün, zenginin ve güçlünün sömürme özgürlüğü (kapitalist devlerdeki gibi), özgürlük olmadan eşitliğin ise herkesin köleleşmesi (komünist devlerdeki gibi) anlamına geldiğini savunur."[244] Bununla birlikte, anarşizmin klasik liberalizmin mi yoksa sosyalizmin mi bir uzantısı olduğuna yönelik bazı tartışmalar olsa da[245] görülen o ki her türde ideolojilerde benzerlik ya da farklıların olması onların birini diğeri yapmamaktadır. Anarşizm ile liberalizm arasındaki benzerlik ve farklılara değinmek konumuz açısından faydalı olacaktır. Anarşizm, liberalizm gibi devletten sakınır ve bireyin özgürlüğünün artmasını savunur, anarşistler liberallerin kişinin dilediğini yapma hürriyetine yönelik düşüncülerine katılır bu bağlamda kişilerin, araştırma, düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü benimserler, liberalizmin merkezileşmiş bürokrasiyi ve yoğunlaşmış siyasal otoriteyi istememelerini haklı bulurlar ancak anarşistler özgürlük ilkesini iktisadi alanın yanı sıra siyasal alana da yayar ve özgürlüğün devlet aracılığıyla değil, devletten kazanılacağına inanırlar, hükümeti oluşturmak için bir anayasa veya toplumsal sözleşmenin gerekliliğini reddedip, parlamento ve siyasal partilerin özgürlük yaratıcısı olduğuna inanmazlar.[246] Liberalizm, birbirleriyle temel olarak aynı görülebilen Adam Smith'in ve John Stuart Mill'in teorilerini benimseyip, toplumun iyiliğinin bireyin iyiliğine bağlı olduğunu, kendi adına çalıştığınız sürece genel iyiliğe hizmet edilebileceğini, hükümetin görevinin iş saatlerini ve ücretleri düzenlemek olmadığını, devletin sadece güvenliği ve mülkiyeti koruması gerektiğini savunduğunu belirten Leo Huberman, aslında tüm bu sınırlı devlet ya da gece bekçisi rolündeki devletin kapitalist sınıfın iktidara

[243] Cevizci, s. 646.
[244] Marshall, s. 875.
[245] Torun, s. 20.
[246] Marshall, s. 873.

yükseltip, zayıf ve güçsüzlerin tasfiye edilmesini ulus içinde ya da uluslar arası pazarda her türlü tekelleşme yaratmak için olduğunu ve bütün bunların esasen doğanın yasalarına aykırı olduğunu savunur.[247] Anarşistler özellikle salt iktisadi özgürlüğü önceleyen liberallerin, aslında tekelleşme yoluyla da ilintili olarak oligarşik bir sınıf olduklarını düşünürler. Zira tekelci kapitalizm, yurt çapında ulusal, dünya genelinde uluslar arası pazarı birkaç insanın eline bırakmasına yardımcı olmuştur. New Jersey valisi Woodrow Wilson'un şu cümleleri konumuz açısından önemlidir:

"Bu ülkedeki büyük tekel, para tekelidir. Bu var oldukça, eski çeşitliliğimiz, özgürlüğümüz ve bireysel gelişme söz konusu olamaz. Büyük endüstriyel bir ülke kredi sistemi tarafından denetlenir. Bizim kredi sistemimiz merkezidir. Dolayısıyla ulusun büyümesi ve bütün etkinliklerimiz birkaç insanın elindedir."[248]

Görülen o ki çeşitlilik içinde birliği savunan anarşistler, liberal Jeferson'a atfedilen "en iyi hükümet en az yöneten hükümettir" ilkesini değil, "en iyi hükümet hiç yönetmeyen hükümettir" ilkesine uygun olan[249]ve Kropotkin'in "hükümetsiz sosyalizm sistemi" ,Johann Most'un "mükelleşmiş sosyalizm", Rudolf Rocker ise " bir tür gönüllü sosyalizm " dediği [250] sosyalizme daha yakındırlar. Bununla birlikte sosyalizme olan yakınlıkları, daha önce de değinildiği gibi "devletin varlığının gerekliliği"ne yönelik olduğunda, tamamıyla negatif bir yönde olan anarşistler, baştan sona kadar, devletin varlığını bir zaman dilimi içinde olsa (proleterya diktatörlüğü zamanı) kabul eden devletçi sosyalistlerden ayrılırlar. Bu bağlamda kendilerine zaman zaman devletsiz sosyalist, anarşist komünist, otoritesiz sosyalist gibi sosyalizm kavramını kullanarak gördükleri gibi çoğu zaman sadece anarşist terimini kullanırlar. Kropotkin, sosyalizmin ilk teorisyenlerinin (Saint Simon, Charles Fourier, Robert Owen) fikirleri kesinleştikçe sosyalizmin iki ana sosyalist akıma doğru ayrıldığını ifade edip bunların, otoriter komünizm ve otoriter olmayan anarşist komünizm olduğunu ifade eder.[251] Fourier ve Rober Owen'ı toplumsal adalete devletin müdahalesini olmadan da ulaşabileceğine yönelik düşüncelerinden dolayı özgürlükçü sosyalist olarak gören Kropotkin, bazı sosyalistlerin savunduğu

[247] Huberman, s. 221.
[248] Huberman, s. 274.
[249] Marshall, s. 873.
[250] Marshall, s. 874.
[251] Kropotkin, Etik, s. 331.

halk devletinin ise " özgürlük için herhangi bir otokrasi formu kadar kadar büyük bir tehlike olduğunu"[252] düşünür. Marksist kurama göre, devlet toplumsal sınıflar arasındaki çatışmanın bir ürünü olup, devletin önce sönükleşmesi sonra tamamıyla yok olması için toplumun genel olarak, teknolojik, ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimlerin belirleyeceği Marksist evrim süreçlerinden geçmesi gerekir. Marks'a göre, devlet yok olmadan önce bir geçiş aşaması olarak proleterya diktatörlüğü olacak, proleterya diktatörlüğü, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kalkınca ve kapitalizmin egemen sınıfı olan burjuva sınıfının tamamen etkisini sona ermesine kadar görev alacaktır.[253] Proleterya diktatörlüğünde özel mülkiyet olmadığından toplumsal sınıflar da olmayacak, toplumsal sınıfların olmaması, sınıflar çatışmasızlığı da yaratacak ve en sonunda devlete de herhangi bir gerek kalmayacaktır. Woodcoock'a göre, anarşistler, tarihin Marks'ın inandığı gibi diyaleketiğin zorunlu demir yasalarıyla oluştuğuna inanmadıkları gibi bu bağlamda toplumsal devrimin herhangi bir sınıfın aracılığıyla sağlanamayacağı gibi proleterya diktatörlük teorilerinin de devrimi yaşatamayacağını düşünürler.[254] Öyle anlaşılıyor ki devletçi sosyalistler-komünistler, Marksistler toplumsal devrimin güçlenmesi için devletin ele geçirilmesini düşündükleri halde, anarşistler tam aksine bunu gerek görmedikleri gibi, bunun toplumsal devrime zarar vereceğini, siyasal devrimi de tamamıyla amacından saptıracağı düşüncesindedirler. Zira anarşistlere göre sosyalist-komünist devrimin amacı tam sınıfsız bir toplum yaratmakken, proleterya diktatörlüğü kendine bağlı yönetici-seçkinci bir sınıf yaratmaktadır.

Marksist komünistlere göre, sınıfsal özü bakımından küçük-burjuva toplumsal ve siyasal içerikli bir akım olan anarşizm, her şeyden önce her devlet iktidarına bir karşıtlık, bireysel özgürlüğün bir propagandası olup, esasen bireyci ve öznelci bir nitelik içinde gelişen küçük burjuvanın bir sözcüsüdür.[255] İşçi sınıfını bölen ve esasen burjuvatik bir felsefenin yansıması olarak kabul edilen anarşistler, Marksistlere göre sınıf çatışması, kavgası, diyalektiği, prolerterya diktatörlüğünü de anlamamışladır. Marx ve Engels'ın birlikte kaleme aldıkları *Komünist Manifesto*'da sınıf çatışması şöyle anlatılır:

---

[252] Marshall, s. 461.
[253] Kışlalı, Siyaset Bilimi, s. 75.
[254] Woodcock, s. 36.
[255] F Engels, Karl Marks, **Anarşizm Üzerine**, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1999, s. 7.

" Günümüze kadar her toplumun tarihi sınıf kavgası tarihidir. İnsan özgür ve köle, patricen ve plep, baron ve serf, tek sözcükle ezenler ve ezilenler, sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuşlardır; bazen açık, bazen gizli her seferinde toplumun tamamen devrimci bir dönüşümü ile ya da çatışan çeşitli sınıfların ortadan kalkması ile sona eren aralıksız bir kavga yürütmüşlerdir"[256]

Buradan yola çıkan Marksistlere göre, o halde devlet denilen olgu esasen sınıf çatışmasının ve çelişkisinin bir ürünüdür. Devlet en genel ifadeyle, bir sınıfın egemenlik aracı olup, Marksizmin amaçladığı ise, sınıf egemenliğinin olmayacağı ekonomik-toplumsal bir rejim, en nihayetinde sömüren ve sömürülen sınıfların olmadığı bir rejimde devletsizliğin sağlanmasıdır.[257] Sınıfsızlığın bir sonucu olarak devletsizlik halinin tam olarak yaşatılabilmesi ve karşıt devrimcilerin her türlü sabotajlarını engellemek için, siyasal, iktisadi ve toplumsal devrimden sonra işçi sınıfının önderliğinde kurulan "proleterya diktatörlüğü" denilen bir geçiş aşamasının olması zaruridir. Stalin'e göre "herkesin yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" özetlenebilen komünizme veya pek de farkı olmayan sosyalizme geçiş için belli aşamalar gerekir, bu aşamaların en sonu ise proleterya diktatörlüğüdür. Diktatörlük aslında sadece adından ötesi değildir, zira tüm toplum işçi sınıfı olarak kabul edildiğinden, bir sınıfın diğer bir sınıfı yönetecek suçlaması yersizdir, çünkü devrimden sonraki sosyalist-komünist toplumda herkes işçidir, o halde işçi diktatörlüğü henüz "işçileşmemiş" bireyler için demir bir yumruktur.[258] Stalin, "*Anarşizm mi Sosyalizm mi?*" adlı eserinde, komünist manifestoda Engels ve Marks'ın devletin birden ortadan kaldırılmayıp zamanla sönükleşeceğini vurgu yaptıklarını onların sonuna kadar devletin varlığını kabul etmediklerini belirtir.[259] Marks ve Engels'ın hazırladığı komünist manifestosunda "Proleterya, siyasal egemenliğini, burjuvazinin elindeki tüm sermayeyi derece derece koparıp almak, tüm üretim araçlarının… egemen sınıf olarak örgütlenmiş proleteryanın elinde merkezileştirmek için kullanacaktır."[260] Bu aşamayla birlikte ve bunun sayesinde sosyalizmden komünizme tam olarak geçilecektir. Komünist toplumun ilk aşaması

---

[256] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 109.
[257] Aron, s. 142.
[258] J.V. Stalin, **Anarşizm mi Sosyalizm mi?,** çev. A.Fırat, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2010, ss. 61,62.
[259] Stalin, s. 62
[260] Stalin, s.68.

olan sosyalist toplumda, "herkesin yeteneğine göre ve herkesin emeğine göre" olan prensibe göre bir yaşam sağlanırken, komünist toplumun ikinci veya üst aşaması olan tam komünist toplumda "herkesin yeteneğine göre ve herkesin ihtiyacı kadar" ilkesine göre yaşam sürecektir. Bu üst aşamada tam olarak sınıfsız toplum olacak ve kolektif mülkiyet haline gelmiş olan üretim araçlarında özel mülkiyeti ayrıca devlet iktidarı olmayacaktır.[261] Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, Marksistlere göre tüm bu aşamaların sağlıklı olarak ilerleyebilmesi için, devrimden sonra emekçi sınıfının proleterya diktatörlüğünün olması şarttır.

Anarşizmin baskıcı ve otoriter, özgürlük karşıtı olarak gördüğü tüm bu ifadeler salt prolerya diktatörlüğüne yönelik değildir, aynı zamanda merkezileşmeyi güçlendiren özerklik karşıtı düşüncüler de anarşistlerin karşı olduğu durumlardır. Bakunin'e göre, siyasal iktidar olduğu sürece tebaa da olacaktır ve vatandaşlar itaat etmeye zorlanacaklardır, zira itaat olmadan iktidar olamaz, en özgür ve demokratik olarak gösterilen ülkelerde bile, siyasal iktidarın altındaki halkın yasaların ne kadarını kendi yaptığı ve bu yasalara itaatin ne anlama geldiği Marks ve Engels hariç herkes tarafından bilinen bir durumdur.[262] Böylece anarşistlere göre adı ne olursa olsun iktidar hiçbir durumda kabul edilemez, liberal devlette özgürlük neyse sosyalist ya da komünist devlette de eşitlik, adalet odur, özgürlükten yoksun bir adalet veya eşitlik; eşitlikten ve adaletten yoksun bir özgürlük eşit derecede kötüdür. Marks'a, bir tür yeni despotizmin uşağı olarak hitap eden Bakunin, onun bilimsel sosyalizmini de sonsuza kadar sürecek Marksist bir rüya olarak kalmaya mahkûm olduğunu düşünür.[263] Anarşistler için Marksistlerin savunduğu sosyalizm-komünizm türü bir nevi yeni tekellerin yaratılmasına neden olur. Bu tekelleşme bütün yasaların, azınlık ve seçkinci bir sınıfı oluşturan parti yöneticileri tarafından oluşturulur. Bu durumla ilintili olarak Kropotkin, anarşizmin genel olarak sosyalizm ile aynı eleştirel ve devrimci karşı çıkışlardan doğduğunu belirtikten sonra, ancak ona göre otoriter sosyalistler "sermayenin gerçek gücünü oluşturan yapıya, yani devlete ve devletin tüm unsurlarına karşı çıkmadılar ki bu unsurlar: iktidarın merkezileştirilmesi, azınlık tarafından her zaman kendi çıkarlarına uygun şekilde yapılan yasalar ve temelde

[261] Politzer, s. 443.
[262] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 132.
[263] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s.150.

otoritenin ve sermayenin savunulması için yaratılmış olan yargı sistemidir".[264] Bakunin'e göre, büyük bir bölümünü işçilerin oluşturduğu hükümet, eğer genel oyla seçilmişse hemen ertesi gün bu işçiler "en kararlı aristokratlar, otorite ilkesinin açık ya da gizli tapınıcıları, sömürücüler ve zalimler."[265] olarak dönüşürler. Çağımızın modern anarşistleri, özellikle Sovyetlerin kuruluşundan sonuna kadar yaşamış olduğu süreçleri ve tarihsel olayları sık sık örneklendirerek, başta Bakunin ve Kropotkin olmak üzere anarşist kuramcıların otoriter-devletçi sosyalizme yönelik eleştirilerini haklılığını belirtirler. Örneğin, H.Barclay, Bakunin'in Marksist sosyalizm hakkındaki, sayıca az yeni bir aristokrasinin ve sahte bilim adamlarının yorgun topluluklar ve kitleler üzerindeki despotik bir hükmünden başka bir şey olamayacağına yönelik tahminin doğru çıktığını, Bolşevik devrimine katılan bir Polonyalının proleter devrimin parti ağalarının diktatörlüğüne dönüştüğünü ifade ettiğine vurgu yapar.[266]

Özgür ve ekolojik, doğayı önemseyen bir toplumu gerçekleştirmesini isteyen anarşist Murray Bookchin de Marks'ın bilimsel sosyalizmine eleştireldir. Bookchin'e göre, her şeyden önce Marks, ekonomiyi insan hayatının en belirleyici faktörü olarak görüp etik hedefleri önemsememesi, doğaya karşı sürekli bir hükmetme anlayışı, Marks'ın doğayı sadece fethedilmesi gereken bir hedef, sadece fayda olarak görmesine neden olmuştur.[267] Oysa insan ne insana hükmetmeli ne de doğaya. Öyle anlaşılıyor ki anarşizmin otoriter sosyalistlere eleştirel bakışının temelinde en önemli iki unsur bulunmaktadır: Yapay otoritenin baskıcılığı ve özellikle Marksistlerin salt iktisadi eşitliği ve görece adaleti önce görüp bireysel özerkliği, çeşitliliği ve bir bütün olarak özgürlüğü daha az önemli görmeleridir. Anarşistlere göre, tarihsel süreç içinde çok eski devletlerin bazılarında dahi tebaalarına eşit davranılmış ama bu durumun bir diktatörlüğün, baskıcı bir sistemin oluşmasını engellemediği görülmüştür. Bu konuda anarko-sendikalist Rudolf Rocker;

"Tek başına ekonomik eşitlik toplumsal kurtuluş değildir. Marksizm ve diğer otorite yanlısı sosyalizm ekollerinin anlamadığı da budur… Proudhon'un özgürlüksüz bir sosyalizmde özgürlüğün en kötü şeklini görmesi nedensiz değildi. Toplumsal adalet

[264] Kropotkin, Anarşizm, s. 39.
[265] Marshall, s. 423.
[266] Barclay, s. 197.
[267] Marshall, s. 841.

gereksinimi yalnızca insanın bireysel özgürlük anlayışını temel aldığında doğru bir biçimde gelişir ve etkili olabilir… Sosyalizm ya özgür olacaktır ya da hiç olmayacaktır.[268]"
diye fikir belirtip salt eşitliği önemseyen bir sosyalizmin değil, aynı anda hem eşitliği hem özgürlüğü içinde barındıran bir sosyalizmin olması gerektiğini savunur. Proudhon ise, serbest piyasa ekonomistlerin laisez faire kapitalizminin hükümet kadar baskıcı olduğunu, güçlünün zayıf karşısında bir hiç olduğunu anlattıktan sonra devlet sosyalizmini neden istemediğini şöyle belirtir:

" Doktriner, otoriter, diktatoryal ve yönetimsel komünist sistem, bireyin esas olarak kolektife boyun eğdirilmesi, ancak kolektifin içinde hak sahibi olması ve yaşayabilmesi, yurttaşın tıpkı bir çocuğun ailesine olduğu gibi Devlete ait olması, onun yetki sınırları içinde ve sahipliği altında olması; her konuda ona teslimiyet ve itaat borçlu olması ilkesini temel alır..."[269]

Genel olarak ifade etmek gerekirse anarşizm ve sosyalizm arasındaki yakınlık, anarşizm ve liberalizm arasındaki yakınlıktan çok daha fazladır. Bundan dolayıdır ki birçok anarşist gerçek sosyalizmin anarşizm olduğunu ifade etmiş, kendilerini otoriter sosyalistlerden ayırmak için anarşist komünist dedikleri gibi bunu da gerek görmeyip sadece, komünist ya da sosyalist veya anarşist demişlerdir. Sosyalizm ve anarşizm, dayanışma, yardımlaşma, eşitlik, adalet, mülkiyet, sermaye, evrensel barış, ırkçılık karşıtı özgür ve eşit bir toplum istenci gibi pek çok konularında aynı amaçlara sahipken, bu amaçlara ulaşmadaki yol ve yöntemleri farklıdır. Anarşistler, işçi devleti, proleterya diktatörlüğü, siyasal partiler veya parlamento aracılığıyla sosyalizme ulaşmayı reddederler.

Demokratik yollarla da olsa kurulan her türlü parlamenter sistemlere karşı duran anarşistler için genel olarak bu karşı duruşun iki güçlü temeli vardır: Yüzde doksan dokuz dahi olsa çoğunluk azınlığı tahakküm altına alamaz, hiç kimse hiç kimseyi temsil edemez zira bireyin temsilliği devredilemez. Bakunin'e göre, en demokratik ülkelerde dahi, "halk gerçekte kendi yaptığı yasalara değil kendi adına yapılan yasalara itaat etmektedir; ve bu yasalara itaat, onlar için bir kısım koruyucu ve yönetici azınlığın tartışmalı iradesine boyun eğmekten, ya da farklı şekilde söylersek özgür köleler olmaktan başka bir anlama gelmez."[270] Bakunin için, meclisi oluşturan kişiler isterse teknokrat ya da bilim adamları olsun yine de kabul edilemez,

[268] Rocker, s. 28.
[269] Marshall, s. 206.
[270] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 132.

zira meclisteki bireylerin, bir nevi siyasal aristokrasi veya oligarşi oluşturacak olan ve halktan kopuk siyasetçilere dönüşmesi kaçınılmazdır. Demokratik sistemlerden doğan bir devletin, bireyler üzerinde sistematik bir baskı oluşturacağına inanan anarşistler[271] demokrasideki güç eşitliliğin bir yanılsama olduğunu, demokrasinin yöneticiler ve yönetilen arasındaki ayrımı örttüğünü düşünürler.[272] Bununla birlikte anarşistler, gerçek demokratik kültürün kabul edilebileceğini ancak bunun yapay bir otoriteye dönüşmemesini isterler. Anarşistler için demokrasi, sadece, insanların özgürce düşüncelerini ifade edebilmeleri için yönetimsel bir sistemin hoş yanı olmamalı, demokrasi salt hoşgörünün bir destekleyicisi olarak kültürel özellik olarak alınmalıdır. Bununla birlikte belirtilmelidir ki anarşistlerin görece demokratik kültür kabulü, herhangi bir toplulukta ya da daha üst ifadeyle toplumda kişilerin fikirlerini rahatlıkla söyleyebilmesi ve karar almada fikir birliğinin sağlanması içindir. Ancak genel olarak ifade edilecek olursa "anarşistler her türden demokrasiyi reddederler ve egemenliği bireye verirler".[273] Barclay'e göre "demokrasi mitinin bir parçası oy çokluğunun kutsiyetidir. Seçmenler belli aralıklarla sandığa gider ve çoğunluk oyuyla bir lider seçerler; gizli oy demokrasinin en kutsal ritüellerinden biridir. Anarşistler ise bunun hiçbir şekilde özgürlüğün göstergesi olmadığını ileri sürer."[274] Anarşistler için demokratik sistem, nihayetinde devleti korumak için vardır. Amaç itaate ikna etmek, kitleleri yönetime katıldığına dair yalanlarla hipnotize etmek ve sürekli güçlünün gücünü korumaktır. Anarşistler parlamentoya karşı oldukları için, seçimleri ve oy vermeyi de kabul etmezler. Parlamenter yönetim için "her şeye gücü yeten bir orta sınıf yönetimi ve çoğunluk kuralı daima bir vasıtlık kuralıdır" [275] diyen Kropotkin bu konudaki düşüncülerini şöyle sürdürür:

"Gerçekten de saçmalığı düşünebiliyor musunuz: üç beş kişiyi seçiyorsunuz ve onlara 'bizim hayatımızın her alanıyla ilgili yasalar çıkarın, hatta hayatımızın sizin hiç bilip anlayamadığınız alanlarıyla ilgili olabilir bu yasalar'diyorsunuz… Çoğunluk yönetimi demek, uygulamada, tüm ülke işlerini, ülkenin nerede ne kadar meclisi varsa hepsinde çoğunluğu elinde tutan kişilere ya da belirli biç bir dünya görüşü olmayan, rüzgarın nereden

[271] Torun, s. 45.
[272] Barclay, s. 29.
[273] Woodcock, s. 463.
[274] Barclay, s. 174.
[275] Marshall, s. 460.

estiğine ve nereden daha çok parsa toplayacaklarına bakarak bazen sol, bazen sağ partilere yer kapan insanlara vermek demektir."[276]

Anarşizmin demokrasiye olan bakışına eleştirel bir çizgiyle yaklaşan Henri Arvon'a göre, anarşist antidemokratizm, demokrasinin gerçek olan bazı sıkıntıları veya eksikliklerini gidermeyi düşünmemiş, demokrasiye halkın halk için iktidarına, bunun iğrenç bir yalan olduğu gerekçesiyle kökten karşı durmuştur.[277] Anarşizmin, antidemokrat yapısına eleştirel yaklaşımın merkezinde, anarşistlerin demokratik türler arasından bir ayrım yapmamaları, tüm demokratik biçim ve yaşantıları aynı derecede kötü olarak kabul etmeleri gibi unsurlar yatar. Keza, doğrudan veya temsili demokrasinin kendi arasındaki işleyiş ile çoğulcu ve çoğunlukçu demokrasi anlayışı arasındaki uygulama fark ve nitelikler çok önemlidir. Örneğin, çoğulcu demokrasi anlayışında azınlıkların da söz sahibi oldukları ve ortak kararlarda onların da fikirlerinin yansıtıldığı bir gerçektir. Çoğulcu gerçek modern demokrasi, "siyasal tercih özgürlüğünü koşul olarak gören yurttaşlık anlayışıyla kimliklere ve haklara saygı ilkesini bağdaştıran bir sistemdir."[278] Buna ek olarak, çağdaş, çoğulcu, temsili demokrasilerde toplum veya iktidardan ziyade hak ve özgürlüklerle donanmış bir birey anlayışı esastır.[279] O halde, hak ve özgürlükler, sistemi iyi işleyen ve gerçek demokrasi ile yönetilen devletlerde yaşanabilir. Öte yandan bazı düşünürlere göre, bireysel özgürlüğün en temel değer olduğu ve bu özgürlüğün belirli bir azınlık için değil, toplumdaki tüm bireyler için istendiği ve güvence altına alındığı bir toplumsal siyasal örgütlenme işleyişinin savunuculuğunu üstlenen liberalizm ile[280] demokrasi arasında bir bağ vardır. Bu durumda liberal demokrasi üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır. Liberal demokrasinin genel olarak kabulleri: başka insanların veya iktidar, devletin müdahalesinin olmadığı bireysel özgürlüğün olabildiğince yaşanabilmesi; kişinin kendi yaratıcı gücünü gerçekleştirebilmesi, bütün insanların bunlara sahip olduğunu tanımak bakımından insanların eşit olduğunun kabul edilmesidir.[281] Öyle görünüyor ki, bireysel özgürlüklerin korunduğu ve geliştirildiği kabul edilen liberal demokrasi anlayışında, kişilerin iktisadi, siyasal girişim

[276] Torun, s. 127.
[277] Arvon, s. 79.
[278] Torun, s. 257.
[279] Levent Köker, **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 162.
[280] Köker, s. 29.
[281] Köker, s. 62.

özgürlükleri tanınırken diğer yandan siyasal yönetimin oluşturulmasında insanlar eşit derecede kabul edilir. Bununla birlikte, liberal demokratik bir ülkede, siyasal otorite anayasa ile sınırlandırılacak, her birey yukarıda da denildiği gibi yasaların oluşturulma sürecinde eşit siyasal katılma olanaklarına (genel ve eşit oy) sahip olacaktır.[282] Anarşizmi eleştirenlere göre, özgürlük ve eşitlik gibi unsurlar demokratik devletlerde de pekâlâ yaşanabilir, ”anarşizmin, gerçekleştirilme imkânının yok denilecek kadar az olduğu da düşünüldüğünde demokratik devlet anlayışının önemi de açığa çıkmaktadır.”[283]

Ancak anarşistlere göre, ister temsili olsun ister başka bir tür adında olsun demokratik devletlerde, özellikle azınlığın sesinin olduğu çoğulcu demokratik devletlerde dahi en nihayetinde çoğunluğun kararı geçerlidir. Parlamenter sistemi reddeden, demokratik bir otoriteyi kabul etmeyen, siyasal partilere inanmayıp, oy vermeyi ve seçimlere katılmayı reddeden anarşistler için herhangi bir karar oy çokluğuyla değil olsa olsa ”oy birliğiyle” alınmalıdır. Oy birliği sağlanana kadar çözülmesi gereken konular üzerine uzun uzun tartışılır en nihayetinde insanoğlunun aklına güvenen anarşistler için anarşist toplumda bireyler, iktidar ve mülkiyet hırsıyla yanıp tutuşan kapitalist bir yapıda olmadıkları için kendi çıkarları için uzlaşırlar. Godwin için “hakikate üyelerin oylarıyla karar vermek, akla ve adalete yapılmış dayanılmaz bir hakarettir”.[284] Böylelikle ortak akıl ile hareket eden bireyler en temel hakları olan kendi kendilerini yönetme hakkını devretmez, geliştirirler. Anarşistler için oy verme yoluyla oluşturulan temsili demokrasi, sadece oy verenleri kendilerine yabancılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda oy verilenlerin de halka yabancılaşmasına neden olur. 1848 yılında kısa süreliğinde de olsa Fransız Meclisine giren ve parlamenterliği deneyimleyen Proudhon, ”kitlelerle temasımı kaybettim, yasama görevim beni öylesine boğmuştu ki, güncel olaylarla ilgili görüşlerimi tamamen yitirdim.”[285] diyerek anti-parlamenterlik düşüncesini yaşayarak edinmiştir.*”Mülkiyet Nedir”* adlı eserinde demokrasiyi, monarşiyi, aristokrasiyi hep aynı zorbalık olarak gören[286] Proudhon için demokrasi, ”halkın ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, ulusal çoğunluğun egemenliğidir… Bugün elimizde en ileri demokraside

[282] Köker, s. 62.
[283] Torun, s. 136.
[284] Woodcock, s. 89.
[285] Woodcock, s. 133.
[286] Proudhon, s. 117.

insanın özgür olmadığının kanıtları vardır."[287] Öyle görülüyor ki "demokrasi ancak kapitalizmde var olabilir."[288] diyen Milton Friedman'a anarşistler, demokrasinin kapitalist bir yalan olduğu şeklinde karşılık verirler. Zira anarşistlere göre, iktisadi liberalizm bireylerin demokrasi yollarıyla özgür olduklarını kitlelere empoze edip kendi iktidarını güçlendirir.

[287] Proudhon, s. 74.
[288] Köker, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM
TAOİZM ve BUDİZM (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) İLE ANARŞİZM

2.1 TAOZİM'DE UYUM, DOĞAL DENGE, İNSAN DOĞASI, İKTİDAR – OTORİTE ve ÖZGÜRLÜK

Tao, Taoist metinlerde tanımlanamaz olarak anlatılsa da, Tao sözcüğü genel olarak "Yol" olarak çevrilir. Tao,

"Tüm nesnelerin anası, kökensel yaratılışın ana nedeni, şu kendiliğinden ortaya çıkan varlık kaynağı, bağımsız-koşulsuz varlık, bütün nesnelerin kendisiyle bağlaşımlı olduğu öz. O yaratmaz, oysa bütün yaratıkların kaynağıdır, evrenin diriltici ilkesidir, değişmeyen ilkedir, değişen türlülüğü sürdürendir."[289]

Taonun belirlediği ilkeye göre doğaya bakmak ve yaşamı sürdürmek Taoizm öğretisinin en önemli amaçlarındandır. Yol manasına gelen Tao'dan kastedilen, doğayla uyumlu yaşam ve doğal akış içinde anla bütünleşmektir. [290] Taoist öğretiye göre, Tao'nun ışığında bir yaşam, sadelik, basitlik, her türlü hırstan uzak, savaşmaktan uzak duran, gereksiz çatışmalara girmeyen, hükmetme ve mal biriktirme sevdalılığı taşımayan bir duruş gerektirir. İnsan doğasına yönelik fikirlerinde Taoizm, "insanın doğası gereği "iyi" olduğunu, kötülüğün ise arzular, tatminsizlik ve hırs gibi sapmalara yol açan uyumsuz sosyal etkileşimler ve aktiviteler sonucunda ortaya çıktığını savunur." [291]

Taoizm ve Budizm, tarihsel anarşizmin öncülleri olarak kabul edilir. Anarşistler, anarşizmin genel olarak yeni ve batılı bir fenomen olduğu düşünülse de bunun yanlış olduğunu belirtikten sonra "(Anarşizm) kökleri Doğu'nun kadim uygarlığının derinliğine kadar uzanır. Anarşist duyarlığın ilk açık ifadesi yaklaşık M.Ö 6.yüzyılda kadim Çin'de yaşayan Taoistlere kadar izlenebilir. Aslında, başlıca Taoist eser *Tao Teh Ching* en büyük anarşist klasiklerden biri olarak görülebilir." [292]diye düşünürler.

---

[289] Toshihiko İzutsu, **Tao-culuktaki Anahtar Kavramlar-İbn Arabi ile Lao Tzu ve Çuang Tzu Mukayesesi**- çev. Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22.
[290] Tarih.gen.tr, "Taoizm Nedir?", http://www.tarih.gen.tr/forum/taoizm/1579-taoizm-nedir.html, (02.05.2012)
[291] Judith A. Berling, "Taoizm", http://www.minikjaponya.com/icerik/din/tao.asp, (22.11.2011)
[292] Marshall, s. 95.

Taoistler ve Konfüçyüsçüler esasen birçok konuda benzer fikirlere sahiptirler. Bununla birlikte Konfüçyüsçüler, toplumsal düzende dışsal bir otoriteye gerek görürken, Taoistler için düzen doğada aranmalıdır. Bu bağlamda Konfüçyüs toplumsal hayatta uyum, ölçülülük, adalet, denge, ahenk, kişisel hırslardan uzak bir doğruluğu kabul etmede Taoizmle aynı fikirdedir. Ancak bununla birlikte Konfüçyüs, uyum, ahenk ve adalet düşüncesini siyaset kuramının merkezine oturtup, yeryüzündeki yöneticinin Tanrının vekili olduğunu söylerken[293] kurumsal bir otoritenin varlığını kabul eder. Buna karşılık Taoistler dayatılmış otoritenin tüm formlarını reddedip, hükümetlerin kötülükten başka bir şey olmadığını, Marshall'a göre ilk anarşist manifesto olarak betimlenebilecek şu görüşlerle belirtiyorlardı:

"Ne kadar çok yasa ve kısıtlama olursa,
O kadar yoksullaşır insanlar.
Ne kadar keskinse silahlar,
O kadar sorunlu olur ülke.
Ne kadar zeki ve hünerli olursa insanlar
O kadar yeni şeyler çıkar ortaya
Ne kadar çoksa hükümdarlar ve kurallar,
O kadar çok olur hırsızlar ve haydutlar.
Bu yüzden bilge şöyle der:
Hiç eylemezsem düzeltirler insanlar kendilerini
Barış verirsem, dürüst olur insanlar.
Ben hiçbirşey yapmazsam, insanlar zenginleşir.
Hiçbir arzu beslemesem iyi ve sade bir hayata kavuşur insanlar."[294]

Taoizmin kurucusu Lao-Tzu olarak belirtilir. Düşünce okulu olarak Taoizm'in kurucusu Laoizi (Lao Tzu)'nın ardından Zhuangzi (Chuang Tzu) da bu akımın en önemli temsilcisidir. Taoizm Çin din geleneğine ait en orijinal öğretilerdendir.[295] Lao-Tzu, Konfüçyüs'den daha çok ve farklı olarak doğaya büyük bir önem atfetmiş olup, Taoist kişiyi belirleyen şeyin doğayla uyum içinde olmak olduğunu düşünmüştür.[296] Özgürlüğe, kişisel aydınlanmaya, huzura götüren yol

[293] Cevizci, s. 24.
[294] Marshall, s. 101.
[295] Tarih.gen.tr, "Taoizm Nedir?", http://www.tarih.gen.tr/forum/taoizm/1579-taoizm-nedir.html ,(02.05.2012)
[296] Cevizci, s. 24.

Taoistlerin kitabı *Tao Teh Ching*'e göre Tao'dur. Tao doğa ve doğal olan her şeyle ilintilidir, zira Taoizm'e göre:

"İnsan toprağı izler
Toprak göğü (ing. heaven, cenneti) izler.
Gök Tao'yu izler.
Tao doğal olanı izler."[297]

Lao Tzu'nun Tao Teh Ching'in bir bölümünde yol (Tao) u şöyle anlatılır:

" Kişi yaşamını yönetirken ince, öz bir yol vardır. Bu yaşlanmaz. Öz yol, Tao birleşik yol olarak bilinir. Tao aynı zamanda evrensel öz enerji olarak da bilinir, aynı zamanda O evrensel öz kanundur. Öz yol olarak izlenebilir, fakat alelade bir yol değildir. Onun bir tanımı yapılabilir, fakat kelimelerin ortaya koyduğu tanımla ortaya konamaz. Onu tanımlayacak doğru kelimeler yoktur, kelimelerin anlamlarıyla O sınırlanamaz."[298]

Bununla birlikte, doğal gelişmenin evrensel ilkesi olarak kabul edilen Tao, her şeyin kendisinden türediği, ezel öncesi ve bilinmesi mümkün olmayan mutlak ilke olarak [299] değerlendirilir. Bu ilkeyi bilip, bu yoldan hareket eden insanlar, evrendeki uyum ve dengeyi bilip doğaya göre hareket etmelidirler. Doğaya göre hareket eden insan, doğanın kendi arasındaki birliğini fark edip kendi aralarında çatışmadan uzak durur, doğaya göre hareket edip kendi doğasına yabancılaşmayan insan, bilir ki insanlar kendi hallerini bırakıllıp yapay iktidarlarla kısıtlanmamalıdır. Zira, "insanları insan yapımı yasa ve kurallarla yönetmek kuyuyu denizle doldurmaya, bir ırmağın yolunu kesmeye ya da bir sineği dağla birlikte uçmaya kalkışmak kadar saçma ve imkansızdır."[300] Lao Tzu'den sonra Taoistlerin önem verdikleri bir diğer figür Chuang-Tzu, "doğal mizacı engellenmedikçe ve doğal erdemi terk edilmedikçe, insan bir ırmak gibi serbestçe akar. Ama insanın doğal mizacı engellenmez ve doğal erdemi terk edilmezse, hükümete yer kalır mı?"[301] diyerek bireylerin kendi hallerine bırakıldığı hür toplum istencini dile getirmiştir. Kurtuluş yolunun Tao'dan geçtiğini bilmeyen insanlar,

" Tabiatı kaplayan geniş ufukları bırakıp kendini şehir, sokak, cadde ve ev isimli dar duvarların içine sıkıştırdı.Tabiatın ona bağışladığı güzelliklerden faydalanmamış, tersine

[297] Marshall, s. 101.
[298] Lao-Tzu, Tao-Teh Ching, s. 3.
[299] İzutsu, s. 25.
[300] Marshall, s. 102.
[301] Marshall, s. 103

yapay güzellikler meydana getirmiştir….Şehir yapmış, idaresi için kanun koymuş, hukuk emniyet ve uzmana ihtiyaç duymuş; gelip halkı yönetiyorlar.Hükümetle beraber daima zülüm meydana geliyor.Toplumun bir kısmı efendi, bir kısmı köylü, bir kısmı asil, bir kısmı adi oluyor."[302]

Böylelikle doğanın sesine kulak vermeyen insanlar, mutsuzluklarını artırdıkları gibi aynı zamanda, sınıflaşmayı da beraberinde getirirler. İnsanlar bencilliklerini ve rekabetçi yanlarını geliştiren akılla değil, doğanın insan içinde yerini bulan sezgileriyle veya içgüdüleriyle hareket etmelidir. İnsan yaşamını kolaylaştıran pratik aklı bir tarafa koyan Taoistler, salt aklı kılavuz olarak görmenin bir bedeli olduğunun, örneğin bunun sürekli bir tedirginlik, huzursuzluk gibi psikolojik haller yaratığını düşünürler.[303] İçgüdüleri bebek saflığında gören Taoistler, akla karşı bu mesafelerinin temelinde onların daha çok doğaya önem vermeleri yatar. Zira herşeyi "bir" olarak gören bir felsefede söz konusu bu "birlik" ancak sezgiyle hissedilir. Varlığın Tekliği (Vahdet-i Vücud) Toshihiko İzutsu'ya göre Lao-Tzu ve Çuang Tzu felsefesinin özüdür. Bu düşünceye uygun olarak, örneğin: "…Doğum var olduğu içindir ki ölüm vardır ve ölüm var olduğu içindir ki doğum da vardır, iyi var olduğu içindir ki iyi olmayan vardır, iyi olmayan var olduğu içindir ki, iyi vardır…"[304]

Birbirlerinin varlığı kendilerine bağlı olan her şeyin temelinde, karşılıklı bir bağımlılık ilkesi vardır. "Bu" ancak "şu" olduğu için vardır, o halde bir şey, hem şudur, hem budur. Bu evrensel birlik ilkesi doğanın en temel yasasıdır. O halde insan, toplumsal hayata yargılarda bulunurken kesin hükümler vermekten kaçınmalıdır. Her şeyin göreceli ve hiçbir şeyin mutlak olmadığını düşünen Toaistlerin göreceliğe şu örnek konumuz açısından önem taşımaktadır:

"Eğer bir kimse rutubetli bir yerde uyursa önce sırtı ağrımaya başlar sonra da sanki yarı felç imiş gibi hareket edemez olur. Pekiyi ama bu, çamur balığı için de böyle midir? Eğer bir kimse ağaç üzerinde yaşamak zorunda kalırsa sürekli dehşet içindedir. Ama bu maymun için de böyle midir? Şimdi bu üçünden (yani insandan, çamur balığından, maymundan) acaba hangisi, yaşaması gereken yeri (mutlak surette) doğru (ya da isabetli) bir şekilde bilir?...Bu gözlemler benim 'insanlık' ve doğruluk ve doğru ile yanlış arasındaki

[302] Ali Şeriati, **Dinler Tarihi I**. çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010 (Dinler Tarihi.1),s.203.
[303] Alan Watts, **Tao'culukta Zen ve Batı Kültürü**, çev. İlhan Güngören, Yol Yayınları, İstanbul,1996,s. 98
[304] İzutsu, s. 68

sınırların olağanüstü belirsiz ve karmakarışık olduklarına hükmetmeme sebeb olmaktadır…Öğrenmeyi terk edersen artık tasalardan da kurtulursun.'Evet' ile 'hayır' arasındaki fark nedir? Pekiyi, 'iyi'ile 'kötü'yü ayıran nedir? (Bu kabilden farkların dayandığı ilke)' başkalarının saygı duyduklarına benim de saygı duymam gerekir'dir".[305]

Böylelikle insanların hüküm verirken, hükümlerinin doğruluklarına ya da yanlışlıklarına körü körüne inanmamaları gerektiğini tavsiye eden Taoizm, böylece insanların doğayla uyum içindeki yaşamlarının daha güzel olacağını belirtir. Doğadaki farklılıklar içinde birliği örnek veren Taoizm, doğayla uyum içinde özgür ve işbirliği içinde bir toplum isterler.[306] Doğayla uyum içinde yaşamak Taoistlere göre Tao'nun yoludur. Doğayla uyum içinde yaşamanın verdiği veya vereceği mutluluğu Taoist şairlerden biri Ali Şeriati'ye göre şöyle anlatıyor:

"Şu ağaca bakınız, niçin hiçbir zaman ıstıraba duçar olmuyor? Niçin hiçbir zaman gama düşmüyor? Baharın başlangıcında tomurcuklanıyor, yeşeriyor, yaprak açıyor, çiçek ve meyve veriyor. Sonbaharın başlarında sararıyor, sonlarında da yapraklarını döküyor, sakince kış uykusuna yatıyor. Mart ayından itibaren canlanıyor, kendi yoluna idame ettiriyor…Niçin ıstırabı yok? Niçin hiçbir ağaç intihar etmiyor, isyan etmiyor, öfkelenmiyor, bıkmıyor, felsefi ümitsizliğe kapılmıyor? Çünkü tabiat kanunu, Tao'yu takip ediyor. Niçin perişanlık hastalık, savaş, zorluk, ihanet ıstırap, ümitsizlik, gam, eziyet ve ıstırap insanda var? Çünkü evrende her şeye hükmeden düzene (Tao) karşı, cüzi aklıyla başka bir yol seçiyor."[307]

Mesajlarında, doğadaki unsurları metafor olarak kullanan Taoizm, bir insanın bir ağaç, su, toprak gibi yaşamlarını sürdürürmesinden kastettiği şey, öyle görülüyor ki insanın kendi doğasına göre davranmasıdır. Zira hiç şüphesiz ki, her varlığın özsel bir doğası vardır, varlık kendi doğasına uygun biçimde gelişir, bundan dolayıdır ki karışık bir biçime sokulamaz, kendi doğasından farklı bir duruma itilemez[308] diye düşünen taoistlere göre, insan doğayı sömürmek isterse tersi olur, insan doğadan kopar kopmaz ve "bir" oluşu yitirirse, aşağıya, dağılmaya giden yola girer, böylelikle yalnız doğadan değil, içten birbirine bağlanan ruhsal yaşamından da uzaklaşır, doğayı ve doğasını öldürdükçe kendini de öldürür, doğayla uyum yaşayan insan ise daha önce kendi yaşamında görülen yapaylığı büyütmeyen, geliştirmeyen

[305] İzutsu, s. 58.
[306] Marshall, s. 105.
[307] Şeriati, Dinler Tarihi.1, s. 201.
[308] Bkz. J.C. Cooper, **Taoculuk Nedir**?, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Omega Yayınları, İstanbul, 1994, s. 97.

kimsedir.[309] İnsan doğasının temelinde, doğayla uyum içinde yaşama istenci olduğunu düşünen Taoistler, söz konusu bu arzunun giderilmediği ya da yapay arzu ve isteklerle yer değiştirdiğinde, insanın doğasına ters davrandığı için mutlu olamayacağını düşünürler. Herşeyin birbirine bağlantılı ve birbirine bağımlı olduğu[310] ifade edilen Taoistlerin kutsal kitabı *Tao Teh Ching*'de, doğa, doğal düzen, doğaya göre yaşayan toplum örneklemeleri bolcadır. Bu duruma örnek olarak şu ifadeler önemlidir:

"Kelimelerini azalt;
Doğanın ince ritmini takip et
Aniden ortaya çıkan rüzgâr uzun sürmez,
Beklenmeden gelen sağanak, süratle kaybolur.
Doğa her ikisinin de yöneticisidir:
Fakat, doğanın ani güçleri de uzun sürmez.
Böylece, ani güçleri kullanan insanlar uzun süre dayanabilirler mi?...

Yalnızca, doğayı takip etmeyi bilen,
Zihnin zafer sarhoşluğu ya da duyguları için güçlüklere katlanmayıp
Yaşamlarını sağlıklı yönde hareket ettirirler.
Onlar yaşamlarına saygı duymada iyidirler."[311]

Doğada bazı varlıkların görece zayıf veya yumuşak görünse de aslında gerçek gücün böyle varlıklarda olduğunu, gücün sert acımasız ve katı olarak görülmemesi gerektiğini ifade eden Taoistler, bireylerin de toplumsal yaşantıda bu gerçeklikle hareket etmelerini ister. Bu konuda *Tao Teh Ching* 'te şöyle yazılır:

"Katı ve sert olmak,
Ölümün öğrencisi olmak demektir.
Yumuşak ve esnek olmak,
Yaşamın öğrencisi olmak demektir.
Çok güçlü olan askeri ordu,
Kendi sonunu da getirir.
Çok güçlü ağaçlar önce kesilir.

[309] Cooper, s. 97.
[310] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 7.
[311] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 157.

Yaşamın doğal düzeninde,
Büyük ve güçlü olanlar daima aşağıda,
Yumuşak ve esnek olanlar da daima yukarıdadır.
Doğal olmayan insan topluluğu düzensiz olduğunda,
Lider, insanlara zulmeder.
Kişi yaşamını yönetirken,
Yönetici-zihin kontrol dışına çıkarsa,
Bedene eziyet edecek şeyler yapar.
Hiçbir zihin, kalıcı olan yaşamı ihmal etmemelidir."[312]

Bütün evrensel işleyişin ilkesi ve düzenleyicisi olarak özetlenebilen Tao'nun bizatihi kendisi, büyük işler yaptığı halde böbürlenmez, nesneleri büyütür, yönetir ancak onları kendisine köle etmez.[313] Böylece Tao, insanların özgürlüğüne karışmadığı gibi, kendisine göre uygun bir hayat yaşayan insanlara özgürlük katar. Tao'yla özgür olan insan ne olursa olsun ve hangi şartlar altında yaşarsa yaşasın tamamıyla bağımsız ve tam özgürdür. Taoizm'de özgürlüğü verilen önem ve değer, Taoizmin yapay otoriteye karşı bir tutum içinde olmasına da kaynaklık etmiştir. Zira birey kendi kaderini belirleme aşamasında tamamıyla hür olmalıdır, dıştan gelen doğal olmayan bir yaptırım ya da baskı, zorlama bireyin gelişimini de sekteye uğratıp onu hür olmaktan uzaklaştır. Chuang -Tzu bu bağlamda şöyle düşünür:

"Atlar kuru yerde yaşar, ot yer ve su içerler. Sevindiklerinde boyunlarını birbirine sürterler. Öfkelendiklerinde arkalarını döner ve çifte atarlar. Şimdiye kadar onlara yön veren sadece kendi mizaçları olmuştur. Ancak (atlara) gem ve dizgin vurulduğunda, alınlarına metal plaka konulduğunda, kötü kötü bakmayı, ısırmak için başlarını çevirmeyi, geme ve dizginlere direnmeyi öğrenirler. Ve böylece atların doğaları bozulmuş olur."[314]

Dışsal bir otoriteyle doğasına yabancı olan birey, böylelikle tabiatına uygun bir yaşantı geliştiremediğinden özgür de olamaz. Sosyal kurumların da faydasız olduğuna inanan Taoizm, bu kurumlarda binlerce hırsız ve haydutun türediği, bunlara şiddetli cezalar vermektense akılla ve nasihatle yola getirilmesinin daha uygun olduğunu[315] düşünüp, cezanın da ödülün de doğada aranması gerektiğini savunur. Zaten, hırsızlık ve soygunun dahi gerçek sorumlusu Chuang Tzu'a göre

[312] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 158.
[313] İzutsu, s. 188.
[314] Marshall, s. 102.
[315] Ali Şeriati. **Medeniyet Tarihi I**.çev. İbrahim Keskin, Fecr Yayınları, Ankara, 1998.(Medeniyet Tarihi),s. 192.

gücü elinde tutan yönetimdir. [316] Salt özgürlük için değil, ilerleme ve gelişmenin de kendi haline bırakıldığında gelişeceğine inanan Taoistler, bu kendi kendine bırakılma istencini bir başıboşluğun ifadesi olarak görülmemesi gerektiğini, aksine bunun yapay olmayan bir yaşamın ifadesi olarak düşünülmesi gerektiğini belirtirler. Biz bu bağlamda bir Taoist hikâyeyi olduğu gibi aktarmayı konumuz açısından yararlı görmekteyiz:

"…Yaşlı kişi, çok başarılı bir bahçıvandı; birçokları onun başarılarının gizemini öğrenmeyi istemişlerdi. Ancak o bunu yalanladı, elinde doğal olanakların yarattığı sabanından başka aracın bulunmadığını, özel bir yönteme dayanmadığını söyledi: 'Ağaçlar bağında yemiş vermeye başladığında ilgilen, kökleri iyice düzenlemişsin, iyi ürün almışsın, iyi işlemişsin. Artık bitkilere bir daha dokunma, onları düşünme, onların yanına gitme, çevrelerinde gezinme, tersine onları kendi başlarına bırak, kendi işlerini kendileri görsünler, doğa gereğini yapacaktır. Ben ağaçların, bitkilerin gereksiz bakımla yetiştirilmesine karşıyım… Başkaları sağa sola koşarlar, bitkilerin yetiştirilmelerine, gelişmelerine bakarlar, onları tırnaklar, daha sağlıklı yaşasın, gelişsin diye yeri eşerler ya da fidanları toprağa iyice yerleşip yerleşemediklerini öğrenmek için sarsarlar; işte bu yolla onlar ağaçların doğa durumunu bozmaya başlarlar, böylece özen ve ilgiyi kargaşa, yıkıma çevirirler. Sen bunu yapma. Hepsi bu '. O, bu ilkelerin yönetime uygulanıp uygulanmayacağını sorulduğunda şu karşılığı verdi: 'ben yalnızca bahçıvanlık işleriyle ilgilenirim, yönetim benim sorunum değil. Yaşadığım köyde, görevliler bütün olası düzenlemeler yaparlar. Halka karşı çok büyük acıma duyguları varmış; buna karşın bu görevlilerin eylemi çok büyük yıkımlar da getirir. Sabah akşam, onların yardımcıları gelirler ve şunları söylerler: ' Onun saygınlığı, bize, tarla sürmede, bitki yetiştirmede size yardımcı olalım, kolaylık sağlayalım, ekininizi içeri taşıdığınız görelim buyururlar. Artık elişlerini, dokumları, örmeleri kıyılamayı, tepelemeyi bırakın. Çocuklarınıza bakın. Düdük öttüğünde toplanın, tavuklara, domuzlara bakın'. Halk sabah akşam bu söylenen uyar. Bizim, kendimize göre, başka bir işimiz yoktur. Bu koşullar altında gelişme, doğal biçimde ilerleme olanağı var mı?"[317]

Yapay yasaların insanların "kendi kendine alternatif yollar" yaratabilme yeteneğini tüketeceğini savunan Taoizm, düzenlemelerin ve yasaların yönetimin en aşağılık biçimi olduğunu düşünür.[318]

Taoizm'de özgür, bağımsız, doğaya ve doğasına göre yaşayan Tao'ya göre bu yaşantısını şekillendiren insan "kutsal insan"dır. Kutsal insan esasen Tao'yu tüm

[316] Cooper, s. 103.
[317] Cooper, s. 104.
[318] Cooper, s. 113.

yönleriyle kavramış kâmil-i insandır. Kutsal insan Taoizm'e göre su gibidir, sudan daha yumuşak ve zayıf bir şey yokmuş gibi görünse de sert ve kuvvetli şeyleri aşındırmada onu hiçbir şey geçemez, zira hiçbir şey ona direnemez ve ona hâkim olamaz, tıpkı su gibi kutsal insan da hiç kimseyle ya da hiçbir şeyle rekabet etmez.[319] *Tao Teh Ching*'de her şeye rağmen yöneticilere eleştirel tavsiyeler de bulunur. Öyle anlaşılıyor ki Taoizm'de liderlik, önderlik, bir öğretmen ya da kendisine danışılan bir şef, rehber rolündedir. Böyle özelliklere (lider, şef, danışman) en yakın olan kişi Taoizm'e göre kutsal insandır. Ancak lider, kutsal insan " wu wei" veya "adem-i icraat" yani hiçbir fiilde bulunmayan, insan yapısı kanunlarla yönetmeyen[320] bir özelliğe sahiptir. Lao Tzu bu konuyla ilgili olarak şöyle der:

"Bir devlet 'dürüstlük" ile pekâlâ yönetilebilir. Bir savaş baskınla pekala kazanılabilir. Ama imparatorluk ancak adem-i faaliyet (wu şih) (adem-i icraat) ile elde edilebilir. Bunun böyle olduğunu nasıl mı biliyorum? İşte şu gözlem aracılığıyla:

İmparatorlukta ne kadar çok yasaklama ve yasaklanmış şey varsa halk o kadar fakirdir. Halk ne kadar çok medeni araca sahipse, ülke o kadar şaşkın ve karışıktır. Halk ne kadar çok yeteneğe ve zanaate sahipse o kadar tuhaf ve faydasız eşya üretir. Ne kadar çok kanun ve kararname çıkılırsa o kadar da çok hırsız ve haydut türer. İşte bunun içindir ki 'kutsal insan' şöyle der: Ben Adem-i İcraat'ı uyguladığım sürece halk (ahlak açısından) kendiliğinden değişir. Ben 'sükunet'i seversem halk da kendiliğinden dürüst olur. Ben faaliyete bulunmasam (Adem-i faaliyet) halk da kendiliğinden zenginleşir. Ben arzsuz olursam, halk da kendiliğinden 'yontulmamış odun' kadar sade olur…"[321]

Böylelikle sadece doğaya göre hareket edip başka hiçbir fiilde bulunmayan (adem-i icraat) kamil-i insan (kutsal-bilge insan)a, insanlar gönül rahatlığıyla fikir danışabilirler. Ancak belirtilmelidir ki bu pozisyondaki kişi, herhangi bir çaba sarf etmez ve bunun için de biriyle rekabet kurmaz, zira taoizme göre kâmil-i insan "kamil olduğu içindir ki doğal olarak göze çarpar, o dikkati çekmek için kendiliğinden hiçbir şey yapmaz, ama halk onun etrafında kendiliğinden toplanır, o kendini geri planda tutar ama halk, çoğu kere bilincinde bile olmaksızın, onu kendiliğinden ön plana çıkarır".[322] "Wu wei " kavramı Taoist metin *Tao Teh Ching* de ayrıca şöyle anlatılır:

---

[319] İzutsu, s. 233.
[320] İzutsu, s. 245.
[321] İzutsu, s. 245.
[322] İzutsu, s. 241.

"Bilge adam kendine der ki:
Hiç bir şey yapmıyorum
ve insanlar kendilerini dönüştürüyorlar.
Sessiz kalıyorum
ve insanlar kendi kendilerine
doğru şeyleri yapıyorlar.
Yollarından çekiliyorum
ve insanlar müreffehleşiyorlar.
Hiç bir arzu taşımıyorum
ve insanlar sade bir şekilde yaşıyorlar."[323]

Taoizm için "wu wei" yani hiçbir şey yapmadan, hiçbir icraata bulunmadan yaşamını sürdüren kişi, esasen çok şey yapmaktadır. Çünkü böyle bir insan, meydana gelmiş veya gelecek olan olayları doğal seyrine bırakır. Yaşamına doğal olmayan düşünce ve davranışları koymadığı gibi aynı zamanda kendisine danışan kişilere "wu wei" ilkesine aykırı bir tavsiyede bulunmaz. J.C.Cooper'a göre *wu wei* kavramı, bir eylemsizlik öğretisi olmakla birlikte, bu, bırakınız yapsınlar, yaşama karşı bir ilgisizlik olarak değerlendirilmemeli, zira Taocu ilgisiz değil tam tersine kendini tüm yaşama adamıştır.[324] Öyle görülüyor ki Taoizm eylemsizlik öğretisinin temelinde yatan unsur, yapılan ve edilen her şeyin doğanın kanunlarına göre gerçekleştirilmesidir. Doğanın kanunlarına göre davranıldığından, her şeyden önce insanoğlu bilir ki, insanlar da hayatları için düzen kurduklarında başıboşluk anlamına gelmeyen "kendi hallerine" bırakılmalıdır. Taoizm için kendi haline bırakılan insanlar birbirleriyle barış ve huzur içinde yaşadıkları gibi, doğaya uyumlu bir hayat yaşamın mutluluğunu tadacaklardır. Chuang-Tzu, kendi haline bırakılmanın her zaman olduğunu, insanoğlunun eskiden yönetme diye bir şeyi tanımadığını belirtikten sonra insanların doğal mizaçlarına uygun davranıp, erdemliliği bir kenara atmamaları durumunda, hükümetin de var olması için bir gerek kalmayacağını düşünür.[325] *Tao Teh Ching*'de erdemlilik doğayla uyumlu bir yaşamla iç içedir:

"Erdemli kişi diğerlerinin arzu etmediklerini arzu eder.

[323] Can Başkent, "Taocu Anarşizm: Bir Giriş", http://www.canbaskent.net/politika/56.html, (24.11.2011)
[324] Cooper, s. 107.
[325] Anarşi.info,"Taoizm ve Anarşizm", http://www.anarsi.info/index.php/metinler/36-anarsi/171-taoizm-ve-anarsizm, (24.11.2011)

Bazı kişiler meşhur olmak ister, fakat erdemli kişi gösteriş yapmaz.
Bazı kişiler kendilerini süslemeyi sever, fakat erdemli kişi
Sade olmaktan hoşlanır.
Bazıları güzellikten hoşlanır, fakat erdemli kişi fazileti sever.
Kişi yaşamını yönetirken: Erdemli kişi elde edilmesi zor olan şeylere değer vermez.
Erdemli kişi sade elbiseler giyer.
Erdemli kişi kıymetli taşlara, sade taştan daha fazla değer vermez.
Erdemli kişi, alelade insanların öğrenmek istemediklerini öğrenir.
Çoğu insan aldatma ve yalanı öğrenir erdemli kişi doğayı öğrenir.
Çoğu insan dünyayı kontrol etmeyi öğrenir.
Erdemli kişi, öz gerçekle doğru olmayı öğrenir
Çoğu insanın aşırı yaptığını erdemli kişi düzeltmeye çalışır.
Erdemli kişinin yaşamı, bütün şeylerin doğasına yardım etmektir.
Erdemli kişi ruhsal doğaya zarar verecek şeyler yapmaz."[326]

Kendi hallerinde yaşamalarına izin verilen insanlar, kendi doğal gelişimlerine uygun olarak ilerler. Bu ilerlemenin sonucunda insanların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurabilme araçları ve amaçları gereksizleşir. Taoizm için toplumsal hayata kaosun oluşmaması ve ilerlemenin de kaynağı özgürlüktür. Bu bağlamda, devlet, hükümet istenmeyen yapay kurumlar olarak görülmüştür. Bununla birlikte daha önce de vurgulandığı gibi, Taoizm yöneticilere "öğütler" de bulunmuştur. Ancak öyle görülüyor ki, Lao Tzu veya Chuang Tzu'nun yöneticilere en büyük öğüdü, onların yönetmeyi bırakmalarıdır. Genel olarak, hükümetlerin kötülükten başka bir şey olmayacağını düşünen Lao-Tzu, hükümette olan birisinin paradoksal biçimde hiç yönetmemesini ister, onun öğütleri Makyavelist öğütler ve yönetim sanatıyla ilgili değildir.[327] Aslında Taoist öğütler, bir liderin nasıl daha iyi yönetebileceğine yönelik tavsiyelerden daha çok hem yöneticilere hem de yöneticilerin altındaki insanlara karşı "uyarı, ikaz" niteliği taşır. *Tao Teh Ching* şu ifadeler önemlidir:

"Liderler, hükümete ait evleri lüksle döşemektedirler
Ve tahıl arzı yok denecek düzeyde iken
İnsanların ürünlerini ihmal etmelerine neden olmaktadırlar.

[326] Lao- Tzu, Tao Teh Ching, s. 135.
[327] www.geocities.ws, "Taoizm ve Anarşizm", http://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/taoizmveanarsi.html, (24.11.2011)

Onlar güzel elbise giymekte olup, süslenmiş kılıçlar taşımaktadırlar.
Ziyafetlerden hoşlanmakta ve bütün eğlencelerden zevk almaktadırlar.
Gerçekte bu bütün insanları soymaktır…
Eğer insanlar açlık yüzünden acı çekiyorsa,
Onları ağır şekilde vergilendiren, onların üzerindeki kişiler yüzündendir."[328]

Devlet yöneticilerin, görece zenginliklerinin devamlılığını ancak halkın kaynaklarının sömürülmesiyle olabileceğinin düşünen Taoist öğretiye göre, halk da devlet adamlarının emrettiği gibi değil, Tao'nun izlediği doğal olanın yolunda yaşamalıdır.

Genel olarak ifade edecek olursak, bize öyle görünüyor ki Taoizmin özellikle doğaya yüklediği pozitif anlam ve insanların doğaya göre hareket etme gerekliliğine yönelik tavsiyeleri, onun anarşizm ile olan ilişkisini kuvvetlendirmiştir. İnsanların aynen doğadaki gibi kendi haline bırakılmalarını isteyen Taoizmin bu isteğindeki asıl nedeni, insanların dayatılmış otorite veya iktidarların insan doğasını bozduğunu, insanın özgürlüğünü engellediğini dolayısıyla insan gelişimini, ilerleyişini de olumsuz etkilediğine yönelik kabulleridir. Keza anarşistler de yapay iktidarların, devletlerin insan özgürlüğünü engellediğini, bundan ötürüdür ki bu unsurların varlığının kabul edilemeyeceğini düşünürler. Öte yandan, Taoizmin insanlara sadelik, basitlik içinde yaşanması gerektiği yönündeki tavsiyeleri ile lüksten kaçınma, her türlü iktidar hırsından uzak olması yönündeki öğütleri, anarşizmin de genel olarak paylaştığı değerlerdir.

2.2 TAOİZM'DE MÜLKİYET, ADALET ve TOPLUMSAL SINIFLAR

Bütün öğretilerinin temelinde doğayı ve ondan mülhem doğal olanı koyan Taoizm, sosyal hayatta da yapılması gerekenlerin nasıl olacağının sorusunu yine doğada arar. Taoist öğretiye göre, doğa bir öğretmen gibidir, insanlara yaşamlarında gerçekten nasıl mutlu olacağının ipuçlarını verir, insanları yönlendirir, ancak yapay otoritelerin yapay yasaları, insanla doğa arasına girip kişilerin tabiatlarına göre yapıp etmelerini engeller. Hırsızların ve haydutların çokluğunun sebebini hükümdarlarda ve kurallarda aranmasının gerektiğini vurgulayan Taoist düşünce, servet biriktirmeye karşı olup kabul edilebilir mülkiyette de adalet ister. Toplumsal hayatta çatışmaların

[328] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 101.

ve savaşın sebeplerini eşitsiz bölüşümde gören Taoizme göre, servetler ve unvanların artmasıyla doğru orantılı olarak felaketler gelir[329] O halde Taoist düşünce için doğru olan, temel ihtiyaçların toplum içinde tam eşit ve ihtiyaca göre giderilmesi ve mal biriktirme hırsından kurtulmaktır. Eşit olmayan bir bölüşüm adaletsiz bir ortam yaratıp, yardımlaşmanın yerine rekabeti, sadelik yerine gösterişi, düzen ve barış yerine, çatışma ve kaosu, eşitlik yerine sınıflaşmayı getirir. Yardımlaşma ve dayanışmanın önemi Tao Teh Ching'de şöyle belirtilir:

"Erdemli kişi iyi olan her şeyi yaşama getirmeyi, öz yoldan öğrenir.
Fakat bunlara bağlanmaz.
Erdemli kişi herhangi bir karşılık beklemeden diğer insanlara yardım eder.
Erdemli kişi diğer insanların hedeflerine ulaşmada yardımlarından dolayı kredi beklemez…
İnsanlar yalnız ve desteksiz olmaktan hoşlanmazlar.
Böylece, özel yaşantılarından zevk almak için,
İnsanlardan kendilerini izole etmemelidirler, fakat,
Onların sorunların öğrenmeye çalışmalı ve çözümü için onlara yardım etmelidir."[330]

Yardımlaşmada bir çıkar beklentisi güdülmeden olmasını isteyen Taoizm, bütün insanların birbirlerine ihtiyacı olduğunu da vurgular, toplumsal hayatta hiç kimsenin diğerine üstünlük davası gütmemesini önemser:

"Dünya tek bir yaşamdır.
Doğası gereği, bütün uluslar ve bütün insanlar
Bağlanmış ve birbirine bağımlıdırlar.
Kendilerini alçaltarak her biri ihtiyacı olanı alır.
Uyum ve iş birliği kendilerini alçaltarak elde edilir."[331]

İnsanlara yardım ederken, Tao'yu izleyen erdemli kişi Taoist öğretiye göre, ödül, ücret, karşılık beklemediği gibi, şereflendirmeyi de beklemez çünkü yardım ederken çıkar amacıyla davranması Tao'nun kanunun ruhsal yararı tersine çevireceğini bilir.[332] Yardımlaşmanın kendisi kadar onun nasıl yapılması gerektiğinin de önemli olduğunu vurgulayan Taoist öğreti, insanların bencil olmaması gerektiğini şöyle belirtir:

[329] Marshall, s.101.
[330] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 77.
[331] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 121.
[332] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 160.

"Öz yolun normal işleyişini takip ederek, kişi kabul edici olur.

Kabul edici olmakla kişi, bencil olamaz.

Bencil olmayan kişi,

Ruhsal krallığı elde eder.

Ruhsal krallığı elde ederek kişi Tanrısal ve yüce olur.

Tanrısallaşan ve yüce olarak, kişi öz yolla birleşmiş olur.

Öz yolun sonsuzluğu ile birleşerek, kişinin yaşamı bedeni toprağa karıştıktan sonra bile yaşamaya devam eder"[333].

Sosyal hayata yaşam ilkelerinin başlarında, bencil olmamayı da ekleyen Taoist öğreti, rekabetçiliği karşı olup, iktisadi anlamda zenginliği oldukça mesafelidir. *Tao Teh Ching*'de erdemli kişinin özellikleri sıralanırken bu konunun altı çizilir:

"Erdemli kişi kendisini üstün görmez,

Sonuçta, gerçekler onun adına konuşur.

Erdemli kişi itibar istemez ve sonuçta gerçekten değerlidir.

Erdemli kişi gururlu değildir ve böylece gelişmeye devam eder.

Erdemli kişi herhangi bir şeyde rekabet etmez ve böylece onunla

Hiç kimse çatışmaya girmez…"[334]

Taoist öğreti de mülkiyete karşı tutumun bir nedeni de, servetin rekabet üreteceğine yönelik düşüncedir.[335] Erdemli kişinin rekabetten kaçınmasın en büyük nedenleri, rekabetin toplumsal hayatta adaletsizliklere neden olması ve çatışmaların kaynağı olmasıdır. Taoistlerin kutsal metinlerinde toplumsal hayata rekabetten kaçınılması gerektiği "Işığı yumuşat/bayan zeki ya da bay zeki olma/çevrenle kendini belirle, kendini özel bir kişi yapma/. Herhangi bir kişi ya da şeyle yarışma./Bu öz gerçekle kaybolma ya da gökyüzüyle olmak demektir"[336] ifadelerle de anlatılır. Taoistlere göre, kişi rekabet yoluna girmese kendisine de rakip olarak kimseyi görmeyecektir, rekabet yaşamda sadelik, basitlik, tamahkârlığı yok edip aç gözlülüğü ve mülk sevdalılığını getirir. Oysa kişinin ün, şan, itibar bir bütün olarak her türlü doğal olmayan zenginlikler için yaptığı eylemler kişinin mutsuzluğunu

[333] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 31.
[334] Lao-Tzu, Tao Teh Ching. s. 41.
[335] Greta K.Nagel, **Öğrenmenin Taosu**, çev. Beno Kuryel, Beyaz Yayınları, İstanbul,1999, s. 32.
[336] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 108.

artırır, böylece bireyler doğal olmayan arzuların peşinden koşarken, Tao'nun yolundan da ayrılır. O halde kişi şu sese kulak vermelidir:

"Yaşamını yönetirken, en fazla sevdiği şey, sana en pahalıya mal olabilir.
Daha fazla maddi şeye sahip olarak,
Kendini daha fazla yükümlülük altına sokarsın.
Yeterli noktayı bilmek,
Pek sorundan kurtarabilir.
Ne zaman duracağını bilmek, seni tükenmekten kurtarabilir."[337]

Mülkiyette ölçülü davranılması gerektiğini, her şeye sahip olma arzusunun kişinin kendisini mutlu edemeyeceğini altını çizen Taoizm, kişinin sahip oldukları artıkça özgürlükten de uzaklaşacağını belirtir. Aynı zamanda, "insanları kötülük yapmaya mal-mülk arzusu tahrik eder".[338] Bireylerin kendilerine yeterli kadar şeylere sahip olması gerçek zenginliktir, Taoist öğreti için kişinin ruhsal sükuneti ve disiplini sağlayarak elde ettiği huzur ve mutluluk, zenginlik ve güç elde etmekten daha değerlidir. Zevk edinmek için bitmek bilmeyen her türlü mülk edinme hırsı kişinin kendisini de tüketir:

"Heyecanı seven insanlar, güzel elbiseler giyer.
Ve hızlı arabalar kullanırlar;
Ziyafetlerden hoşlanırlar ve her türlü heyecanın içinde bulunmak isterler.
Bu heyecan arayışı onların yaşama enerjilerini tüketir.
Bu öz gerçekle yaşamak değildir…
En kötü sorun, yeteri kadarına sahip olduğunu bilmemektir.
En büyük hata,
Kazanç için aç gözlü olmaktır.
Yeteri kadarına sahip olduğunu bilmek,
Gerçek kökene sahip olmakla gelen bireysel tatminin mutluluğudur."[339]

Tao Teh Ching'de "zenginlik ve yaşam" bazen birbirlerin karşıtıymış gibi sunulur. Öyle anlaşılıyor ki birinin varlığı, diğerinin varlığını yok etmektedir:

"Ün ya da yaşam,
Hangisi daha yakındır sana?
Ün peşinde koşmak için yaşamını kullanma, fakat en iyi ismin ve ünün,
İyi karakterden dolayı gelmesine de izin ver.

[337] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 82.
[338] İzutsu, s. 225.
[339] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 86.

Zenginlik ya da yaşam,
Sana hangisi daha anlamlı gelmektedir?
Zenginliğin kölesi olmak için yaşamını kullanma, fakat pozitif yaşamanın,
Kendi zenginliği sunmasına da izin ver…"[340]

Taoist öğreti için, unvan, para, statü gibi özellikler erdemli kişiyi ilgilendirmez[341]erdemli kişi statü, mevki gibi konumları küçümseyip, sınıflaşmayı karşıt durandır. Buna ek olarak " öz yolu gerçekleştiren erdemli kişi ayrım yapmadan insanlara eşit davranır."[342] Marshall'a göre, sınıfları ve özel mülkiyetiyle saldıran feodalizmin karşısına Taoizm, insanların doğayla uyum içinde, sade ve içten bir yaşam sürdürdükleri, hükümetsiz, kastsız, sınıfsız bir toplum ister ayrıca Taoizm'e göre, ürünlerin uygun teknolojilerle üretilip bölüşüldüğü merkezi olmayan bir toplumsal hayatta bireyler güçlü olsalar da güçlerini gösterme gerekliliğini hissetmeyecekler, bilge olacaklar ancak bilgiçlik taslamayacaklar, üretken olacaklar ancak kendilerini tüketircesine çalışmayacaklardır.[343] Salt yaşamak için yaşanılan bir yerde insanlar, sınıflaşmaya da karşı dururlar. Taoizm'de, "seçkin halk topluluğu, ayrıcalıklı kesim, bir soy ya da sivrilmiş birey yoktur".[344] Tao'nun yolunda insanlar, sosyal hayatlarında barış içindedirler, onlar esasen güçlü insanlardır, fakat insanlar arasında güçleri arasında da bir eşitlik olduğundan insanlar güçlerini kullanma ihtiyacı hissetmeyeceklerdir. Taoist öğretide esas olan insanların zayıflıklarıyla eşitlik içinde olmaları değil, güçleriyle eşitlik içinde olmalarıdır. Bu güç mülkiyet anlamında başkalarına muhtaç olmadan yaşayabilme, sağlıklı olabilmek, sosyal hayata ise tüm alanlarda eşitlik ve adalet içinde, huzurlu, sade olabilmedir, ancak güçlü olan birey, gücün fetişisti olmamalıdır, insanların kendi aralarında "en güçlü kişi "olabilme isteği ve bu isteğini gerçekleştirme emekleri faydasız ve gereksizdir, zira Taoizme göre;

"İnsanlar en güçlü olduklarında,
Onların inişe geçmeleri zamanıdır.
İnsanlar sağlıklı ve güçlü olabilirler, fakat

[340] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 81
[341] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 109.
[342] Lao-Tzu, Tao Teh Ching ,s. 75.
[343] Marshall, s. 101.
[344] Cooper, s. 38.

En güçlü olabilmeye ihtiyaçları yoktur.
Bu öz yolun yorumudur.
Öz yolu takip etmeyen birisi,
Yaşamını çok kısa bir süre sonra sona erdirir.”[345]

Toplumsal hayatta çatışmasızlığı ve rekabetsizliği önemseyen Taoizm aynı zamanda savaşlara da karşıttır. İnsanların kendi aralarında ve insanların doğaya karşı içte ve dışta barışçıl olmasını isteyen Taoizm, kişinin güç olarak gördüğü ama esasen güç olmayan araçlarla, kendisine veya başkalarına kötülük etmemesini ister.[346] Anti militarist özelliğiyle özellikle, ekolojik ve pasifist anarşistlere çok yakın olan Taoizm de silah ve savaşa karşıt olan bu tutum, *Tao Teh Ching* te şöyle vurgulanır:

“ Güçlü silahlar tahrip edici araçlardır,
Faydalı şeyler arasında, onlar en tahrip edicidirler.
Bu yüzden öz yolun insanları silahlarla yaşamazlar.
Normal yaşamın insanlarının kibar olmaya ihtiyaçları vardır.
Askerler güçlü olmaktan hoşlanırlar,
“ Fakat silahlar ve zırhlar felaket getirir.
Silahlar kibar insanların araçları değildir.
Yalnızca, insanlar kendilerini korumak için zorlandıklarında kullanmalıdırlar.
Eğer kullanırlarsa öldürmekten hoşlanma
Öldürmekten hoşlanan bir kişiye
Gökyüzünün altındaki insanlarca asla güvenilmez.
Yaşamını yönetirken eğer profesyonel bir asker değilsen
Yumuşak bir yolla yaşa.
Hatta büyük bir ulus savaş kazanmış ise,
Bir kutlama aracı olarak kullanılmamalı
Bir yas günü olarak değerlendirilmelidir.
Özellikle, saldırgan bir savaş kazanıldığında
Heyecan duyulmamalı.
Bunun yerine gelecek olan öç ve katlanmak zorunda kalacağımız matemden
Endişe duymaya başlamalısın.
Daima, niyetine sahip,
Seni yenmek isteyecek başka güçler olacaktır.
Kişisel savaşla uğraşan insan içinde durum aynıdır.

[345] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 56
[346] Cooper, s.53.

Savaş daha baştan önlenmelidir."[347]

Bununla birlikte Taoist öğreti, başka bir seçeneğin olmadığı durumlarda insanların kendilerini, özgürlüklerini, kabul edilebilir mülklerini korumak için saldırgan olmamak şartıyla savaşta cesur olmalarını hoş görür. Maddi şeyler için kavga etmeyi küçümseyen Taoist öğreti, insanların bireysel hayatlarında azimli, cesur olmalarını ancak zorba ve kibirden uzak durmalarını ister. İnsanların çatışma ya da savaşlar içinde olmasının en büyük nedenlerin birisi, insanların gereksiz ve yapay olan arzuların peşinden koşmalarıdır. *Tao Teh Ching*'e göre:

"Dünya öz ince yolu takip ettiğinde
Atlar toplanmadı ve savaş alanlarına sürülmedi.
Dünya öz ince yolu takip etmediği zaman
Atlar bitmek bilmeyen savaşlara sürüldüler
Kişi yaşamını yönetirken, atlar senin yaşam enerjini sembolize eder.
O olumsuz kavgalara sürülmemelidir.
İnsanlar öz ince yolu takip ettiğinde, savaş yapılmadı
Enerji kişinin kendisini geliştirmesi için kullanıldı.
İnsanlar öz ince yolu takip etmediklerinde saldırganlıktan dolayı
Birçok kavga ortaya çıktı.
Kişi yaşamını yönetirken, en kötü özür, birçok arzuya sahip olmaktır.*"*[348]*

Savaşa karşı barışın her zaman yanında olan Taoist öğreti için bu sebepsiz değildir, zira "öz yol yaşamları barışla destekler, gökyüzü yaşamları barışla destekler, dünya yaşamları barışla destekler."[349] Taoizm düşüncesinde savaşa mesafeli olmanın en önemli nedenlerinden birisi, doğada insan dahil tüm türlerin birbirlerine bağlılığı paralelinde gelişen her şeyin ve herkesin bir öneminin olmasıdır. Zira gerçek insan odur ki, doğa ve insanla birleşir ve her şeyi eşit görür.[350]Bu bağlamda Taoist düşünceye göre

"Erdemli kişiye göre, hiç kimse faydasız değildir
Erdemli kişi şetleri tassarufta daima iyidir.
Erdemli kişiye göre, hiçbir şey faydasız değildir.
Bu öz yolun, öz ışığından öğrenilmiştir…"[351]

[347] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 58
[348] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 85.
[349] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 45.
[350] Cooper, s.72.
[351] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 49

Öz yolun kaynağı Tao'dur ve Tao'ya göre hayatını sürdüren birey erdemlidir. Taoist öğretide insanların hayatlarının nasıl yaşaması gerektiği erdemli kişinin özelliklerinde saklıdır. Biz *Tao Teh Ching*'te erdemli kişinin özelliklerini şöyle görebiliyoruz:

"Erdemli kişi arkadaşlarını ve komşularını rahatsız etmez,
Çünkü
Özgürlükten hoşlanır ve diğerlerinin özgürlüğüne saygı duyar.
Erdemli kişi misafir olduğu eve, sorun yaratmayan misafirdir…
Erdemli kişi basit ve dürüsttür ve kişisel gururu yoktur.*"*[352]

Erdemli kişinin amacının bir bebeğin saflığına dönüşmek olduğunu belirten Taoizm, aynı zamanda erdemli kişinin mülk edinmek için didinmeyeceğini, ün tutkusunun olmadığını ve kendini yormadığını vurgular.[353] Erdemli kişinin bu özelliklerinin onun bilgeliğinden kaynaklanır, zira erdemli kişi bilir ki, gerçek yaşam mülkiyetin, zenginliğin, rekabetçiliğin, çatışma ve savaşın peşinden koşmakla elde edilemez. Taoizme göre bilge bilir ki, hayatın bu gibi uğraşlarla geçmesi kişinin hürriyetini yok eder. O halde bilge olan erdemli kişi aynı zamanda en özgür kişidir, ancak özgürlüğü başkalarının özgürlüğünü sınırlayan veya olumsuzlaştıran bir yapıda ve özellikte değildir, zira o diğerlerinin özgürlüğüne saygı duyar. Konfüçyüs'e göre Taoistler özgürlük noktasında tüm insanlardan çok ileridirler: "Bunlar(taoistler) sınırların (yani insan davranışının mutad normlarının)ötesinde serazat (hür) gezinen kimselerdir, halbuki benim gibi kimseler yalnızca söz konusu sınırlar içinde serbestçe dolaşırlar.(Oysa) Sınırların dışı ve sınırların içi birbirlerinden çok uzak kutuplardır…"[354]

Yaşamlarında, sınırları ve çerçeveleri kendileri belirleyen Taoistler, tao'nun yolunda oldukları için bağımsızdırlar. Bu bağımsızlık Chuang Tzu'nun deyişiyle Taoistleri Hür Gezgin[355] kılar. Esasen, "Hür Gezgin" mutlak hürriyet için bir sembolik bir ifade olup, bu sembolün yaşam kaynağı hür gezgin olan bireyin aynı zamanda insan-ı kâmil olmasıdır, İnsan-ı kâmil Tao'yla bütünleşip yaşamını onun ilkelerine göre sürdürdüğü için mutlak surete hürdür.[356] Hür olan taoist, evrensel

[352] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 29
[353] Cooper, s. 85.
[354] İzutsu, s. 205.
[355] İzutsu, s. 216.
[356] İzutsu,s. 217.

ahlaksal değerlere tezat bir yaşam sürmemekle birlikte, doğruların ve yanlışların ne olduğunu kendisi belirler. Böylelikle Tao'nun yolunda insan-ı kâmil, başkaların yararsız dediğini yararlı bulabilir, başkaların imkânsız dediği bir hayatı sürürken mutlu olabilir. T.İsutzu'ya göre, Lao-Tzu, saf ve sevimli olan ve Platon'un Cumhuriyet'i gibi ideal bir devlet olmayan daha çok bir köyü andıran[357] ütopik bir ülkeden bahseder. Biz bu ülkenin anlatıldığı pasajı olduğu gibi vermeyi konumuz açısından önemli görmekteyiz:

"Küçük bir ülke, az sayıda nüfus.(Bu ülkede) Her biri avamdan on ya da yüz kişiye bedel büyük beceri sahibi kimseler yaşamakta. Ama bunların becerilerini uygulamak için bir zemin bulamamaktadırlar. Halk (o kadar mutlu ve halinden o kadar hoşnut ki) hayatına önem vermekte(yani hayattan zevk aldığı için ölüm karşısında gönülsüz). Ahalinin uzak yerlere gitme hususunda bir arzuları yok. Bundan dolayı da her ne kadar gemileri ve arabaları varsa da bunlardan yararlanmak isteyen bir kişi çıkmaz aralarından. Her ne kadar savaşta kullanmak üzere silahları varsa da bunları kullanmak için hiçbir fırsat zuhur etmiyor. Bu halk (girift yazı sistemi yerine)düğüm atılmış sicimlere (ezeldeki basitliğe)rücu etmektedir. Bunlar gıdalarını lezzetli, elbiselerini de güzel bulmaktadırlar. Evlerinden mesud ve kendilerinden hoşnut olarak kendi adetlerinden de memnundurlar. Bunlara komşu durumundaki ülke ise çok yakındır (öyle ki) horozların ötüşü ve köpeklerin havlaması dahi duyulmaktadır. Ama her ülkenin sakinleri birbirlerini bir kerecik olsun ziyaret etmeden bütümekte, yaşlanmak ve ölmektedirler."[358]

Öyle görülüyor ki, kendi kendilerine yeten ve özgür olan bu ülkede insanlar ihtiyaçları tam karşılandığı için güçlü ve sağlıklıdırlar, bundan dolayı mutlu olan bu insanlar, çevre bölgelere ya da ülkelere karşı bir yağma ve savaş düşüncesinden uzaktırlar, ne de uzak ülkelere gitme gerekliliği içindedirler. Hayatta bağlılıkları ve yaşamdan tat almaları, onların münzevi veya çileci bir yaşam sitiline sahip olmadıklarını kanıtlar. İktisadi hayatlarında, defter tutmaktansa halata düğüm atmayı tercih ederler.[359] Bu sembolik ifadeden, öyle anlaşılıyor ki bu hür ülkenin insanları klasik ekonomik, mülkiyet ilişkilerin doğurduğu paraya aşırı değer vermekten uzaktırlar. Toplumsal hayattaki tüm ilişkilerini kendi belirledikleri yöntem ve adetlerle yaşayıp, özerk ve bağımsız bir işleyişe sahip olmakla birlikte, komşu ülke veya bölgelerle barış içindedirler.

[357] İzutsu,s. 253.
[358] İzutsu, s. 253.
[359] Marshall, s. 101.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Taoizmin, sadece Konfüçyüscü bürokratik ve hukuksal öğretiye karşı çıkmayıp, doğayla uyum içinde özgür ve işbirliği halinde bir toplum istediğini belirten Marshall, ayrıca başarısızlık ya da dinginliğin felsefesi olmayan Taoizmin, güçlüye boyun eğerek, düşük ve zayıf bir profil vererek ve sadece kendi işiyle meşgul olarak zor zamanlarda hayatta nasıl kalınacağına dair tavsiyeler veren bir sistem olmadığını bilakis geçici iktidarın, servet ve statünün gerçek özelliklerini ve niteliklerini gözler önüne koyan ve bunların "iffetsiz" olduğunu savunan bir felsefe olduğunu düşünür.[360] Sosyal hayata ilkeleri adalet, eşitlik, özgürlük üzerine olan Taoizm, toplumda bu ilkelerin kök kazanıp güçlenmesi için, bireylere nasıl yaşanması gerektiğine dair tavsiyelerde bulunur:

"Kişi korumada iyi ise, kapıları sürgülemeye ihtiyaç yoktur.
Fakat, kişinin yaşam enerjisini tüketen uygun olmayan arzular ve uygun olmayan hırsın akışı durur.
Kişi bağlamada (diğer kişilerin sevgisini ve desteğini kazanma vb gibi) iyi ise
Halatın düğümlerine ihtiyaç yoktur, yalnız kalbin arkadaşlığı yeter.
Erdemli kişi uygun yardımı farklı kişilere vermede daima iyidir…
İnsanların iyi insan olabilmesi için,
Özel yapay modellerden öğrenmeye ihtiyaçları yoktur.
Bütün insanlar, kendi ruhsal doğalarıyla anladıklarıyla gerekli olanı getirmeye ihtiyaç vardır."[361]

Sadeliğe önem veren, gösteriş ve lüksten uzak bir hayat öneren Taoist öğreti, bireyin insanlarla ilişkilerde bulunmasını şöyle tavsiye eder:

"…Basit yemeğinde zevk al,
Kabul edilebilir miktardaki giyeceğinle mutlu ol,
Kabul edilmiş sosyal adetlerle yaşa,
Komşularına saygı duy,
Fakat en azın, duygusal gizlilik için onlarla mesafeli ol.
Birkaç partiye (sosyal etkinliğe) katıl.
Bu iyi ve sağlıklı bir yaşamdır."[362]

İnsanların dışsal bir otoritenin buyruğu altında yaşamalarını tavsiye etmeyen Taoizm, aynı zamanda insanların, başkalarının üzerinde hüküm veren kişi de

[360] Marshall, s. 105.
[361] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 36
[362] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 166.

olmamalarını ister, özetle kişi ne iktidarın altında kalmalı ne de iktidar olmalıdır. Böylelikle, birey kendisi öz yönetimini kendisi gerçekleştirmelidir:

"Erdemli kişi,
Diğerlerine emir vermek yerine, kendisini disipline etmekten hoşlanır.
Diğerlerine zarar vermektense
Erdemli kişi
Kendini geliştirmeye ve temizlemeye çalışır."[363]

Tüm bu ifadelerden yola çıkıp şunu diyebiliriz ki, Taoizm'de doğadaki tüm varlıkların birbirleriyle olan bağlılığı gibi, insanların da birbirlerine esasen bağlı oldukları ve bunun temelinde insanların tek bir birey olarak yaşamını sürdüremeyeceği inancı ağır basmaktadır. O halde insanlar, kendi aralarında rekabet yerine dayanışmayı ve yardımlaşmayı tesis etmeliler. Rekabetten kaçınmak, zengin olma hırsından kaçınmak, Taoist için erdemli kişinin özellikleridendir. Kanaatimizce, bu durum ,özellikle (İlk bölümde anlattığımız gibi) Kropotkin'in doğada ve insan topluluklarında belirttiği pek çok örnek, yardımlaşmaya verdiği önemi, doğada rekabetin değil dayanışma yasasın hâkim olduğu gibi çıkarımlarını akla getirir. Servet veya statü arzusu, iktidar, mülkiyet peşinden koşulması, sınıf ayrımı veya üstünlüğü gibi unsurların kötülendiği Taoizm'de, erdemli kişinin insanlara eşit, adil davranması gerektiği yönelik kabuller, anarşizm ile Taoizm arasındaki ilişkiyi gösteren diğer faktörlerdir. Keza anarşizmin her şeyden önce sınıfsız bir toplum düzeni istediği, insanların birbirlerinin üzerinde iktidar kurmasına karşı olduğunu, bu bağlamda eşitliğin ve adaletin de bu şekilde olacağını kabul ettiği savunulur.

Bununla birlikte bize öyle görünüyor ki, Taocu düşüncenin barışçılığı, olabildiğince çatışma karşıtlığı gibi unsurlar, özellikle şiddeti bir araç olarak kabul eden anarşistler düşünüldüğünde, salt bu bağlamda değerlendirildiğinde Taoizm ile anarşizm arasındaki ilişkinin varlığını olumsuzlaştırır. Zira anarşist Neçayev'in şiddeti övmesi, Bakunin'in Neçayev kadar olmasa da şiddetin yeri geldiğinde kullanılabileceğine yönelik çıkarımları veya bombalama, silah gibi araçları doğrudan kullanan anarşistlerin varlığı bu durumu güçlendirir. Ancak ekolojik, pasifist veya şiddeti kabul etmeyen (Tolstyoy) anarşistler de düşünüldüğünde Taocu antimillitarist

[363] Lao-Tzu, Tao Teh Ching, s. 115.

özellik, bu yönde düşünen anarşistlerle "şiddetsizlik" bağlamında aynı bakış açısına sahiptir.

2.3 BUDİZMDE AYDINLANMA, ÖZDENETİM ve ZEN

Budizmin kurucusu olan Gautama Siddhartha, uyanmış ve aydınlanmış olan "Buda" [364] sözcüğüyle tanınır. Buda (M.Ö 563–545) hastalık, yaşlılık, ölüm üzerinde düşünmüş ve bunlarla ilintili olarak, Budizm yaşamın içinde var olan acıların sebeplerini bulmak ve bu acılardan kurtulmanın yollarını keşfetmek için doğup gelişmiştir. Buda'nın nihai hedefi, yaşamın acılarından kurtulmak, insanları bu acıların sebeplerinden uzaklaştırmaktır, Buda'ya göre, "doğmak acıdır, yaşlılık acıdır, hastalık acıdır. Ölüm acıdır, sevilmeyenle birleşmek acıdır, sevilenden ayrı kalmak acıdır, istediğini elde edemek acıdır,' Buda konuşmasının devamında acıyı doğuran nedenler olarak hırs ve arzuyu göstermiş ve ancak arzuyu hırsı yenmekle acının üstünden gelinebileceğini söylemiştir."[365] Diğer bir deyişle, Buda için, bireysel ve bireyin oluşturduğu toplumun acılardan kurtulabilmesi için, insanın bütün acılarına neden olan sahte arzulardan ve yoldan çıkaran tutkulardan arınması gerekir.[366]

Bir süre, arzuların ve onun getirdiği acılardan kurtulmak için derviş, rahiplerin arasından çileci ve her yönüyle dünyadan el etek çeken bir hayat yaşayan Buda, bunu da doğru bulmaz ve bir orta yol bulmanın daha doğru olduğunu düşünür. Buda'ya göre, insan, ne ölüm sonrası endişe ve korkuya ne de ölüm öncesi ölüm korkusu yaşamamalı, zevk ve lezzete ne kadar esir olmak hatalıysa aynı zamanda tamamıyla dünyadan el etek çekmek de hatalıdır, insan hayatın her alanından ıstıraplar olduğunu bilip, tek hedefinin bu acılardan kurtulmak olduğunu benimsemelidir.[367] Bu acılardan kurtulmanın başlıca yolu, dört soylu hakikati bilip, sekiz katlı soylu yola göre yaşamaktır. Budist öğretinin merkezi olarak görülen dört soylu hakikat şunlardır:

---

[364] Cengiz Erengil, **Budizm**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 18
[365] Ruben Walter, **Eski Metinlere Göre Budizm**, çev-Hazırlayan, Lütfü Bozkurt, Okyanus Yayın, İstanbul, 2004. s. 9
[366] Cevizci, s. 23.
[367] Ali Şeriati, **Dinler Tarihi II**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010 (Dinler Tarihi. II), s. 119

"1)Dukha: Bütün var oluş biçimleri ve özellikle insan varoluşu acı çekmekle karakterize edilir.

2)Samuduya: Acının nedenleri arzular ve tutkulardır

3)Nirodha: Arzuların ve tutkuların kaynaklarının kurutulmasıyla acı sona erdirilebilir.

4)Magga: Arzuların ve tutkuların kaynaklarını kurutacak olan sekiz katlı soylu yolun uygulanmasıdır"[368]

Buda'ya göre hayatın acılarla dolu olduğu gerçektir; ancak insan çileci bir hayatın getirebileceği bir düşünceyle bu acıların kaynağı olan sorunlara yaklaşması gereksizdir. Birey aydınlanmaya giden yolda cehaletlerini sona erdirdikten sonra bu ıstıraplardan kurtulup başkalarının da kurtuluşuna yardımcı olabilir. Erengil'e göre, "dukha" terimi dar anlamda acı çekmek olarak tercüme edilse de bu kelime geniş anlamda tüm tatminsizlikleri ve hastalıkları kapsar.[369] Böylece, Buda'nın esas anlamda kastettiği acı, insanların mutsuzluğuna neden olan her şeydir. Bu acıya yol açan nedenler, mülkiyet sevgisi, dünya nimetlerine aşırı bağlılık, iktidar hırsı gibi göz önünde daha çok bulunan unsurlar olduğu gibi, bazen de ölüm korkusu gibi felsefi konulardır. Budizm'de dört soylu hakikatte, dar anlamda, önce insanın yaşamdaki en büyük sorun olarak kabul edilen acı tespit edilir, sonra bu acıların nedeni olarak arzular ve tutkular belirlenir, yapay arzu ve tutkuların ortadan kaldırılması tedavi başlangıcı olarak görüldükten sonra, sekiz katlı yol tedaviyi sağlayacak bir iyileştirme kursu olarak tanınır.[370] Hayatın gereksiz, doğal olmayan arzu, tutku, ihtiraslarından kaynaklanan acılardan kurtulup bireyin aydınlanmaya, kurtuluşa ulaşmasının yolu dört kutsal gerçeği bilip inanmak ve sekiz basamaklı yüce yoldan geçmektir. Budizmin öğütleyip tavsiye ettiği sekiz basamaklı yol şunlardır:

"1) Doğru ve tam görüş: Gerçeklikle ilgili Budist görüşün temel bir farkındalığıdır. Bu olmadan sezgiler ve keşfler açılmaz ve yolu izlemek için bir neden olmaz.

2) Doğru ve tam anlayış: Bilginin kişisel yargı ve niyetle bağlantılı olmasıdır.

3) Doğru ve tam konuşmak: Gerçek ve doğru olandan söz etmektir.

4) Doğru ve tam aksiyon: Doğru ve aksiyon yada filler beş ilke temel alınarak geliştirilir: A) Öldürmemek, B) Verilmeyeni almamak, C) Duyuları yanlış kullanmamak, D) Yanlış konuşmamak, E) Alkolü içki ve uyuşturucu kullanmamak

[368] Erengil, s. 40.
[369] Erengil, s. 40.
[370] Erengil, s. 41

5) Doğru ve tam hayatı kazanma yolları: İlkellerle iş yapmak

6) Doğru ve tam çaba uygulamak: Zihin kontrolü, disiplini ve konsantrasyonu sağlamaktır.

7) Doğru ve tam farkındalık: Budist zihin eğitiminin temel bir unsurudur. Düşünürken, konuşurken ve bir şey yaparken ”zihinsel açıklık içinde” olmaktır

8) Doğru ve tam uyanıklık.”[371]

Kendi öz disiplini aracılığıyla öz denetimini kuran birey, sekiz katlı soylu yolun uygun bulduğu davranışlar sayesinde aydınlanmasını sağlar ve böylelikle “buda”olur. Buda, “Brahmanların da inandığı gibi dünyanın Tanrı’nın oyun alanı olduğuna inanmadığı için insanların acı çekmelerinin nedenini Tanrılara bağlamaktan çok insanların yanılgılarına, yaşamın gerçeğine uymamalarına bağlıyordu”.[372] Yanılgıların, insanları düşünce ve davranışlarını belirlediğini ve bu belirlenen düşünce ve davranışlarının bireylerin eylemlerini yönlendirip kişileri mutsuzluğa sürüklediğine inanan Buda, tam aydınlanma için yanılgıları ortadan kaldırılması gerektiğini belirtir. Dışarıdan herhangi bir otorite vasıtasıyla değil, kendi öz denetimi aracılığıyla bilinçlenme yaşayan birey, acıları neden olan yanılgıları hayatından uzaklaştırabilir. Kendi öz denetimine göre yaşayan kişi, Buda disiplini içinde hayat ilkelerini belirler. Aydınlanmaya giden yolda Budizm, Buda disiplini olarak şunları görür:

“Şu beş şeyle bağınızı kesin: bencilik, şüphe, yanlış sofuluklar, şehvet ve nefret. Şu beş şeyden kurtulun: bir bedenle doğma arzusu, bedensiz doğma arzusu, bencilik, huzursuzluk, cehalet. Şu beş şeyi geliştirin: iman, gözlemcilik, enerji, kontomplasyon, vizyon. Şehvet, nefret, aldanış, gurur ve yanlış zincirlerini kıran kişi, nehrin öteki yakasına geçmeyi başarmıştır”[373]

Budizmde bencillik özellikle yıkılması gereken bir durumdur. Bencillik kişinin yapay isteklerle donanmasına neden olur. Böylece kişi kendi benliğini en üst aşamaya getirirken, bağlı olduğu toplum ve doğadan uzaklaşır. Kendini doğadan ayrı gören insan yaratığı yapay ihtiyaçların kölesi olur. Ali Şeriati’ye göre Budizm’de, ihtiyaçsızlık ve hayatla bağlarını kesmek kurtuluş yolunun kaynağı olmuştur, zira bütün zaaflar, zilletler, kaygılar, üzüntüler, ihtiyaç sahibi olmaktan kaynaklanır, kişi eğer istemezse ne bir şeyin izzetini çeker ne de sahip olmak için birinin kölesi

[371] Erengil, s. 46.
[372] Walter, s. 117.
[373] Erengil, s. 34

olur.[374] Öyle görülüyor ki aydınlanan birey, Budizme göre benciliğini yıkmış ve diğer insanların tam çileci diye görebileceği bir hayat tarzına sahiptir. Ancak bu çileci hayat esasen sadece yapay isteklerden uzak bir durumun göstergesidir. Dünyevi olana dört elle sarılmanın acı getirip insanların bilinçlenmesini olumsuz etkilediğini belirten bir Budist rahip, şöyle seslenir:

"…Ey keşişler, bu acının kökenin kutsal hakikattir. Doğumdan ölüme süren, hırs ve arzuyla, zaman zaman kanan(varlık) susuzluğudur: zevk susuzluğu, varlık susuzluğu, kudret susuzluğu.

Ey keşişler bu acının giderilmesinin kutsal hakikatidir: arzuyu tamamen ortadan kaldırarak bu susuzluğu gidermek: onu bırakmak, sürmek, kendini ondan ayırmak, ona hiç yer vermemek.

Ey keşişler, bu acının giderilmesine varan yolun kutsal hakikatidir. Bu sekiz yoldur: doğru iman, doğru karar, doğru konuşma, doğru eylem, doğru yaşam, doğru çaba, doğru düşünce ve doğru yoğunlaşma"[375]

Bireyin aydınlanmaya yani diğer bir deyişle nirvanaya ulaşması için salt maddi araçlardan uzak olup bunları amaçlaştırmaması yeterli olmayıp, kişinin her türlü iktidar hırsından da uzak olması gerekir. Kişi ancak ve ancak kendi içinde otoritesini kurabilir. Kişinin kendi içinde kurduğu özdenetim bu bağlamda önemlidir zira Budist, "etik'in kriteri özdenetimdir. Zirveye varan özdenetim, kişiyi bir erinç durumuna ulaştırır. Bu nirvanadır. Nirvanaya bu yaşamda ulaşılabilir. Nirvana değişimsiz ve sonsuz dinginlik halidir."[376] Başka bir deyişle nirvana, sekiz katlı yolun gerçekleştirmek istediği amaç olup,"bütün arzu, öfke ve benlik ateşlerinin sönmesi ve kendiliğinin, sonsuzluğun içine çekilmesi, emilmesidir. Tüm dikkatin, ilginin, zamanın, enerjinin bu işte yoğunlaşmasıdır.[377] Nirvanaya yani bir nevi aydınlanmanın verdiği hiçliğe ulaşan kişi kurtuluşa erer. Ancak aydınlanma daha önce de vurgulandığı üzere kişinin kendi çabasıyla mümkündür. Budda bu konu hakkında şöyle der: "Kendi selamatiniz için sebatla çalışınız."[378] Budizmin aydınlanmaya giden yolda böyle otoritersizliğini anarşizme yakınlaştıran P.Marshall'a göre Budizm,

---

[374] Şeriati, Dinler Tarihi II,s. 128.
[375] Rahu Sankrityayan ve diğerleri, **Budizm ve Felsefe**, çev. Sibel Özbudun, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998,s. 37.
[376] Sankrityayan ve diğerleri, s. 54.
[377] Erengil, s. 36.
[378] Marshall, s. 107.

"…Bireyin kurtuluşunu sağlayacak herhangi bir otorite tanımaz, otorite bireyin kendisidir. Bu gayet eşitlikçi bir yaklaşımdır: Herkes dolaysız deneyim yoluyla öğrenerek tek başına aydınlanabilir. Daiju, Çin'de öğretmen Baso'yu ziyaret ettiği ve ona aydınlanmak istediğini söylediği zaman. Baso şöyle dedi: 'Sen kendi hazinene sahipsin, onu neden dışarıda arıyorsun?"[379]

İnsanların kendiliğinden eylemlerinin sonucunda nirvanaya ulaşacığına inanan Budizm, böylelikle, kişisel özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Nirvanaya ulaşan kişi aynı zamanda en özgür kişidir, zira sahip olma duygusundan, arzulardan, zihnini köreltip karartan her şeyden kurtulmuş, ışığa götüren yolda zihnin tam anlamıyla iyi eğitmiş, tutkuların karanlığından özgür olmuştur.[380] Ayrıca nirvana'ya erişen kişi günlük hayatını da devam edebilir. Bu bağlamda nirvana batılı anlamda dünyadan tamamıyla kopuş değildir. Budist öğretiye göre nirvanaya eren kişide genel olarak şu haller göze çarpar:

"Eylemlerinde beğenilmek, beğenilmemek gibi bir güdü etkin olmuyor, yaptığı islerden alkış beklemiyor, başarı ya da kazanç onu fazla sevindirmediği gibi başarısızlık ya da yitim de fazla üzmüyor. Kuskusuz acı da çekiyor ama bunlara bilgece katlanmasını, olayların doğal akımına boyun eğmesini de biliyor. Ben 'i aşınca bütünle bütünleşiyor… Yarının getireceklerine kaygısız, ben'in doyumsuzluğundan gelen bütün sorunlara sırtını çevirmiş, şu yaşam nasıl yaşanmalıysa öyle yaşamaya başlıyor. Özgürlük, coşku, aşkın mutluluk içinde, akıp gitmekte olan yaşam ırmağı içindeki yerinin bilincine erişiyor."[381]

Dışsal otoritenin aydınlanmada önemini kabul etmeme aynı zamanda kurtuluş için de kişisel bir sorumluluk getirmiştir. Birey, göklere uçmak için kuvvetli bir kartalın gelip onu göklere uçurmasını beklememeli, kollarında uçuş kanadının filizlenip yeşermesi için gayret göstermelidir veya bir kuşun gelip onu uçurmasını beklememeli, kuş olmak için çaba göstermelidir.[382] Kişi özgür olmadan aydınlığa, daha geniş anlamda kurtuluşa eremez, kurtuluşa eren biri elbeteki diğer insanların her türlü maddi unsurlara aşırı değer vermesini küçümser. Zira herkesin bir "Buda" olma potansiyeline sahip olduğu düşüncesinde olan Budizm'e göre, kurtuluşa erişmek demek aynı zamanda "Buda" olmak demektir, esasen Kurtuluşla "Buda"

[379] Marshall, s. 107.
[380] Erengil, s. 49
[381] Msxlabs.org , "Budizm", http://www.msxlabs.org/forum/din-ilahiyat/10036-uzakdogu-dinleri-budizm.html#ixzz1h0qRz0bX, (24.11.2011)
[382] Şeriati, **Dinler Tarihi II**, s. 171.

birdir ve aynı şeylerdir, Budist öğretiyi benimseyen her kişi Buda'nın gösterdiği yoldan ilerleyerek kurtuluşa, nirvanaya ulaşabilir ancak bunun için önce gerçekten inanması ve zorlukları aşmak için sebat ve sabır göstermesi lazım gelir.[383] Kurtuluş, aydınlanmayla çoğu kez eş anlamlı olarak gösterilen nirvanaya ulaşmak için kişinin bahsedilen zorlukları aşmasından kastedilen unsurlar, her türlü kibir, kıskançlık, nefret, para ve mal hırsı, dünyaya nimetlerine aşırı bağlılık, iktidar hırsı, bencilik ,paylaşmama, kast veya sınıf ayrımı yapma gibi konulardır. Bunlara ek olarak kişinin aydınlanması için yedi unsura sahip olması gerekir. Bunlar şöyle sıralanır:

> "1) Farkındalık: Bedensel davranışlar, düşünceler ve konuşmaların farkında olmak.
> 2) Dharma'yı tefekkür etmek: (Budist)doktrin sorunları üzerinde tefekkür etmek
> 3) Manevi enerji: Yolun sonuna kadar kararlıkla yürüyebilmek için gerekli enerjiyi meditasyonla kazanmak.
> 4) Sevinç: Neşe ve sevinç dolu bir zihinsel tutum kazanmak, kötümser, kasvetli, melankolik tutumların tam karşıtıdır.
> 5) Sakinleşmek: Bedensel ve zihinsel olarak rahatlayıp, sakinleşmek.
> 6) Uyanıklık: Konsantrasyonla ikilikten kurtulup, bütünlüğe ulaşmak. Sonra, sezgilerin açılması.
> 7) Yaşamda karşılaşılan her durumu kabul etmek, sıkıntı ve rahatsızlık duymamak."[384]

Söz konusu tüm bu durumların ancak toplum içinde anlamlı hale geleceğini kabul eden Buda'ya göre, insanla toplum, bireyle topluluk karşılıklı bağımlılık içindedir, insan dinginlik, ılımlık ve denge halini tek başına veya yalıtılmış olarak değil; ancak toplumsal hayatın içinde gerçekleştirebilir.[385] Böylelikle kişinin nirvanaya ulaşması için geliştireceği öz denetim, kişiyi tamamıyla toplumun dışında bir hayat yaşamasına neden değildir. Özdenetimin getireceği öz disiplin, kişinin kendi içinde önemli olduğu kadar sosyal hayatta da önemlidir, kişi hem kendi içinde hem de toplum içinde aydınlığını yaşayabilir. Ancak belirtilmelidir ki, kurtuluşa, nirvanaya ulaşan kişi felsefi olarak benliğinden, toplumsal olarak benciliğinden kurtulduğu gibi aynı zamanda "başkaları"ndan da kurtulmuştur. Aydınlanmış kişi, başkaların iyi gördüğünü iyi görmeyebilir, kötü gördüğünü de kötü görmeyebilir. Budizm'e göre aydınlanma, "deliliğin ve bilgeliğin, iyilik ve kötülüğün ne olduğunu,

[383] Ruben, s. 147.
[384] Erengil, s. 52.
[385] Sankrityayan ve diğerleri, s. 54.

bu iki kavramın her ikisinden de nasıl kurtulacağını 'hukuka riayet etmeden nasıl dürüst' olacağını veya 'ahlaki kurallara uymaksızın nasıl ahlaklı olunacağını" bilmeyi gerektirir.[386] Aydınlanmış biri için emirler, yasaklar, talimatların hiçbir anlamı da kalmaz, kişinin kendi etik değerlerini kendisin belirlemesini olumluyor gibi görünen bu düşüncelerde öyle görünüyor ki aslında evrensel etik değerlere kesin bir bağlılık vardır. Zira doğru veya yanlışın, iyi veya kötünün zamandan zamana, mekândan mekâna değişebilirliğine karşı, aydınlanmış birey için bu değerlerin değişim geçirmesi önemli değildir. Asıl olan evrensel erdemlerdir. Kurtuluşa ermiş biri için diğerlerinin "hukuku veya ahlakı" doğru olmayabilir ve kişi bu bağlamda yerleşik hukuka veya ahlaka bağlı kalmadan dürüst olup, yaşayabilir. Böyle bir insanın yaşamı kutsal bir yaşamdır, kutsal yaşama sahip olan insan ayrıca, çok az kutsal söz söyleyip bu sözlere göre yaşar, tutkudan, yanılsamalardan, nefretten kurtulmuştur, doğru görüşe ve özgür bir zihne sahip olup bugün veya gelecekte hiçbir şeyin arzu susuzluğunu yaşamayandır.[387] Hiçbir şeyin eksikliğini duymayan birey, aslında hayatında kendi içinde her şeyi tamamlamıştır, böylelikle kendini en özgür birey olarak hisseder. Özgür olan birey aydınlanmanın verdiği bilgiyle aynı zamanda, tüm kötülüklerin nedeni olan cehaletlerden de kurtulmuştur.[388] Tüm cehaletlerinden kurtulup özgür olan aydınlanmış kişi, sadece kendi öğretmeni ve kendi sahibidir, hiç kimseye sahip olmadığı gibi bir şeylere sahip olmanın maddi açlığını da çekmez, böylesine bir bireye aynı zamanda kimse sahip de olamaz. Bu konuyla paralel olarak "Uyan! Kendini kendiliğinle (kendi zatınla) yükselt. Kendini kendi zatınla eğit. Kendi zatının şemsiyesi altına sığın. Her şeyi gözlemle. En üst sevinç içinde yaşa. Senin efendin senin zatındır. Senin zatın, senin sığınağındır. Kendini iyi eğit, bir bakıcının iyi bir atı eğittiği gibi."[389] ifadeler kanımızca önem taşımaktadır.

Özerk bir bireyin yaşantısını yücelten bu gibi sözlerde öyle görülüyor ki kişinin özgürlüğü onun aydınlanması için hayati bir önem taşımaktadır. Zira Budist felsefeye göre "insanın hayatı ve kaderi, öz disiplinli özgürlük içinde gelişmek ve

[386] Amanda Coomaraswamy, **Hinduizm ve Budizm**, çev. İsmail Taşpınar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000,s. 103.
[387] Erengil, s. 35.
[388] Coomaraswamy, s. 98.
[389] Erengil, s. 62.

aydınlanmaktır".[390] Marshall'a göre, kurumsal Budizm eşitsizlikleri ve tiranlıkları desteklerken, Budistlerin bağlanmama, gönüllü yoksulluk ve geleneksel zararsızlık öğretilerin en tam biçimiyle yaşayan ve altıncı yüzyılda Hindistan çıkıp Çin'e, on ikinci yüzyılda ise Japonya'ya gelen Zen Budizm'idir.[391] Esasen, Budizm'in Taoculukla ilişkiye girmesine paralel Zen Budizmi doğdu, Çin'de özellikle 620-1126 yılları arasında Zen budizmi, Taoculuk ve Konfüçyüsçülükle birlikte daha erdemli, daha bilinçli, daha huzurlu ve mutlu bir yaşamı nasıl olacağını Çin'e öğretti[392] Budizm tarihsel olarak genelde, Hinayana, Mahayana, Vajrayana[393] diye üç ana kola ayrılır, Zen budizmi ise Mahayana koluna yakın en önemli Budist okul diye belirtilir. Temel olarak söylenecek olursa, Zen'de tüm duyarlı varlıkların Buda doğasına sahip olduğu kabul edilip, bunun zihnin kendi doğasından başka bir şey olmadığı anlatılır, zen uygulamasının en temel amaçlarından biri her bireyin kendi içindeki "buda " doğasını günlük yaşamda meditasyon ve farkındalık yoluyla keşfedip aydınlanmaya ulaşmaktır.[394] Ancak belirtilmelidir ki meditasyon batılı anlamda salt bir "huzur ve rahatlamanın aracı" değil, aydınlanmanın bir yöntemidir. Zira Buda için, "meditasyonla, yogayla uğraşmak, insanların bilgisizliğini aşması, gerçeklere gözlerini açması için sadece bir araçtır."[395] Ayrıca, meditasyon yöntemi dalıp gitmeyi kendinden geçmeyi değil tam tersine sürekli uyanıklığı, sürekli bilinçli kalmayı gerektirir.[396]

Zen Budizm de kişisel özerkliği ve özgürlüğü vurgulayan dört önemli bildirge vardır:

> "Kutsal metinlerin dışında özel bir iletim
> Sözcüklere ya da harflere bağımlı olmamak
> Doğrudan insanın ruhuna hitap etmek
> Kişinin doğasını ve Budalığını kazanılışını görmek"[397]

---

[390] Marshall, s. 106.
[391] Marshall, s. 106.
[392] Erengil, s. 69.
[393] Erengil, s. 37.
[394] Mainboard24.com, "Zen Budizmi Felsefe", http://www.mainboard24.com/aof-acik-ogretim/575500-zen-budizmi-felsefe.html, (02.05.2012)
[395] Erengil, s. 118
[396] Msxlabs.org."Budizm",http://www.msxlabs.org/forum/din-ilahiyat/10036-uzakdogu-dinleri-budizm.html#ixzz1h0qRz0bX , (25.11.2011
[397] Marshall, s. 106.

Bireyin aydınlanmasını kendi kendine sağlayacağına yönelik inançla Zen budizmi kurumsallaşmış budizme karşıttır. Bu anti-otoriter tutum, onun diğer Budist okullarının pek çoğundan farklı kılarak, kutsal metinlere ve metafizik hususlardaki konuşmaları önemsememesine neden olmuştur, zira Zen Budizmine göre bireyin kendi içindeki "Buda" doğasını doğrudan sezgisel olarak kavraması dışsal bir cevap veya yönlendirmeden çok daha önemlidir, böylelikle Zen, diğer pek çok dinsel okulların aksine uygulamayı ön plana çıkarıp, bir ikona-put düşmanı, kural karşıtı, hararetli bir felsefe karşıtı ve anti-teorik bir öğreti olarak görülür[398] Meditasyon, Zen budizminde aydınlanmanı bir aracı olarak görülür, aslında Japon dilinde "Zen" meditasyon kelimesinin karşılığıdır.[399] Başlıca olarak Rinzai ve Soto olarak iki temel biçimi olan Zen Budizmine göre herkes, potansiyel olarak aydınlanmıştır ancak bu olguyu çeşitli körlüklerinden dolayı görememektedirler bundan ötürü meditasyon ve diğer uygulamalarla kişiyi kendi aydınlanmasına uyandırmak, böylelikler her şeyin gerçek doğasını görebilen saf bir bakışa erişmesi mümkün olacaktır.[400] Zen Budist felsefeyle Taocu felsefenin en yakın olduğu nokta doğaya yönelik tutumdur. Bununla birlikte, Budist felsefenin istekler ve tutkuların algılarımızı etkileyip bizi hakikat olandan uzaklaştıracağına yönelik düşünceleri Taocu düşünce için doğanın yöntemine muhalefet etmeden olduğu gibi kabul etmenin diğer adıdır, diğer bir ifadeyle, "hem Budacılığın, hem Taoculuğun öğretisi bir seyirci gibi kalmayı, duyuları sonuna kadar açık tutan bir yaşantısal tutum içinde olmayı içerir. Bu tutumun Budacılıktaki adı Japoncası Zen"[401]dir. Esasen Zen meditasyonun da amacı bireyin içinde saklanılan buda doğasını açığa çıkartmaktır. Her türün kendi doğası ve her türün kendi içindeki bireylerin doğası farklıdır, o halde her birey kendi türünün ve bireyselliğine uygun olan doğalılığını yakalamalıdır. Bu durum hiç şüphesiz bireylerin özerk ve özgür olmalarıyla sağlanır. Doğal durumdaki özgür ve bağımsız olmanın önemini vurgulayan aşağıdaki alıntı yönden önemlidir:

"Buda, Bo ağacı altında aydınlanmaya ulaştığında 'her şeyde ve her bireyde Buda doğasını görmek ne harikulade'demişti. Onun söylemek istediği şey, zazen (meditasyon) uyguladığımızda Buda doğasına sahip olduğumuz ve her birimizin Buda olduğumuzdur.

[398] Tcformu.com,"Zen Felsefesi", http://www.tcformu.com/psikoloji-amp-sosyoloji-amp-felsefe/7973-zen-felsefesi, (02.05.2012)
[399] Erengil, s. 79.
[400] Erengil, s. 80.
[401] Watts, s. 75.

Uygulama derken, yalnız Bo ağacının aldında oturmayı ya da bacaklarınızı çaprazlayarak, oturmayı kastetmiyordu. Buda'nın söylemek istediği, dağların, ağaçların, akan suların, çiçeklerin ve bitkilerin yani her şeyin olduğu gibi Buda'nın yolu olduğudur. Bu her şeyin Buda'nın faaliyetini aldığı, her varlığın kendi yolu olduğu anlamına gelir."[402]

Doğaya olan bu yakınlık ve doğalığa bu sempati, Zen Budisti, aydınlanma yolunda birilerine bağlılığını engellemiştir. Böylece özgürlük için aydınlanma kendiliğinden olmalıdır:

"Öğretmeden ve gelecekten uzakta
Harflere ve kelimelere bağlı kalmadan
İnsan zihnine doğrudan gösterme/işaret ile
Kişinin yaratılışını anlaması, Budalık'a ermesi."[403]

Bireyin, bir diğer bireyin emirlerine göre değil kendi doğasına göre ilerlemesini isteyen Zen Budizm, aynı zamanda bireyin doğadan kendini soyutlamamasını doğanın bir parçası olduğunu unutmamasını vurgular. Bu felsefeyi yaşantısına hâkim kılan birey için zıtlıklar artık yoktur, birey açık ve sakin parçadan sıyrılıp bütünü kavrar, göreneksel iyi ve kötü tanımlarının ahlak kurallarının ve yasaların ötesine geçer.[404] En özet ve basit ifadeyle:

"Zen'e sahipseniz, ne korku, ne kuşku ne de şiddetli bir istek duyarsınız. Basit özerk ve öz belirlenimli bir hayat yaşarsınız: (Zen budizmine göre) İdeal insan soğukkanlı ve sakindir, faziletten ayrılmaz: nefsine hâkim ve tarafsızdır, günah işlemez. Sükünet ve sessizlik onun gözünü ve kulağını açar. Zihni yatay ve dikey olarak hiçbireyere çekilmez. Bu bireyin nihai egemenliğine inanan pek çok anarşistin paylaştığı bir idealdir".[405]

Ancak bununla birlikte Zen Budizmin'de temel aydınlanmanın sağlanması için öğrencilerin bir rehbere ihtiyacı vardır; ancak bu rehber aydınlatan değil, aydınlanma yolunda öğrenciye sadece yardımcı olan bir bireydir. Marshall'a göre, öğretmene genelde usta denilir, bu sözcük efendiden çok okul öğretmeni anlamına gelir, bu öğretmenin görevi öğrencilerin günlük algıların ve entelektüel alışkanlıklarının dışına çıkmalarına yardımcı olabilmektir, bu nedenden ötürü Budist keşişler, Hiristiyan rahipler gibi kişi ile Tanrı arasında arabuluculuk yapmayan örnek

[402] Erengil, s. 32.
[403] Erengil, s. 80.
[404] Marshall, s. 108.
[405] Marshall, s. 108

kişilerdir.[406] Kişinin terbiyesini, ahlaki gelişimini ve öz disiplini gelişimine yardımcı olan bu öğretmenlerin rolü, kişinin kendi yolunu tek başına devam edeceği anı seçmesine engel değildir. En nihayetinde, Budist için, "aydınlanma bir başkasının gücüyle değil; ancak kişinin kendi çabasıyla kazanılabilir."[407] Zen, temel olarak bilincimizin engellerini kaldırmayı aydınlanma için bir ön şart sayar. Bu engel kaldırıldıktan sonra, "sonsuz güç, servet ve statü dünyasından bizi özgürleştirmeye çalışır."[408] Ancak kişinin güç, servetten, statüden uzaklaşması onu antisosyal bir varlık olarak görülmesine neden olmamalıdır. Zira, zen meditasyon; yaşamdan el etek çekmek değildir. Meditasyon insanın kendini anlama sürecidir, kendini anlama aydınlanmak için bir zaruriyet halidir, aydınlanan kişi endişeden, korkudan, bağımlılıklardan, acıdan bütünüyle özgürdür.[409] Öyle görülüyor ki, Zen Budizmin temel amacı aydınlanıp özgürleşmektir, bu özgürleşme kişinin kendi kendisiyle, kendi çabasıyla mümkündür. Zen öğretmenleri, bir otorite, ya da hâkim değil, kişinin başlangıçtaki özgürlük durumuna dönmesine yardımcı olan kişilerdir.[410]

İnsanları, sadece hastalıklarını iyileştirip onların özgürleşmesine yardımcı olduğunu belirten bir Zen ustası, anti-otoriter tutumunu " Rastladığın herhangi bir şeyi öldür. Eğer rastlarsan Buda'yı da öldür. Rastlarsan eğer, bir patriyarkı ya da arhat'ı (aziz) da öldür. Eğer rast gelirsen ana babanı ve akrabalarını öldür. Ancak o zaman özgür olabilir, maddi şeylerin bağından kurtulur, mutlak özgürlüğe ve huzura (kavuşabilirsin)."[411] metaforik bir biçimde ifade ederek vurgular.

Mutlak özgürlüğü kendisine hedef alan Zen Budizmi, kişisel aydınlanmaya verdiği önem ve özerklik vurgusu, Zen Budizminin sosyal ve siyasal olarak dünyaya sırtını çevirdiği anlamına gelmez, Zen Budizmine inanan biri sosyal hayatında bir anitsosyal olarak yaşamaz. Alan Watts'a göre bir zen öğrencisi, ne kabul edilebilir toplumsal ölçütlere ve ilkelere karşı bir isyancı ne de sürekli kendini haklı çıkarmaya çalışan kaskatı bir doğruluk yanlısıdır, o ayrıca iç özgürlüğünü kazanmış olmakla birlikte zevkinden başka bir şey düşünmeyen bir sefahat düşkünü de değildir, zen budisti telaşsız, acelesizdir o tam anlamıyla kendisiyle doğayla bütünleşmiştir,

[406] Marshall, s. 107.
[407] Marshall, s. 107.
[408] Marshall, s. 109.
[409] Erengil, s. 94.
[410] Marshall, s. 109
[411] Marshall, s. 109.

bununla birlikte duygusuz ve heyecansız da değildir, zen yolunda ilerleyen kimse tıpkı bir ağacın ağaç olması gibi hiçbir iç çelişki olmadan aynı rahatlıkla insan olmayı becerebilen biridir.[412] Ayrıca bir zen öğrencisi, kötülüğün kendisinin doğanın değil insanın yaratımı olduğuna inanır, ona göre, ”doğada kötülük yoktur, kötülükler insan yapısıdır”.[413] Zen Budizmine inanan ve yaşantısını bu yönde devam eden biri saldırgan değildir ancak bununla birlikte kendine öz güveni de eksik değildir. Öyle görülüyor ki barışçıl olan ve antimilitarist ilkeleri olan bu öğretide, kişinin kendi selameti kadar başkaların selameti de önemlidir. Bir zen öğretmenin öğrencisiyle aşağıdaki konuşmasında her türlü şiddet karşıtlığının evrensel yönü göze çarpmaktadır:

“Öldürmeye karşı çıkan ve bütün bilinçli varlıkların hayatını korumak isteyen kişi, doğru yoldadır. Hayvanları, hatta böcekleri bile korumak gerekir. Peki zamanı katledenlere, serveti har vurup harman savuranlara ve siyasal iktisadı tahrip edenlere ne demeli? Onlara göz yummamalıyız.”[414]

Böylelikle zen budisti, salt kendi içinde yaşayan ve toplumsal sorunlara karşı yalıtılmış bir birey olmaktan uzak kişidir. O yeri geldiğinde toplumsal ve siyasal, iktisadi olaylara karşı ilgili ve bazen daha aktif olarak müdahildir.

Tüm bu ifadelerden yola çıkıp, genel olarak ifade edecek olursak, Budist düşüncesindeki özdenetim ve onunla da ilintili olan öz disiplin, bireyin kendi kendine bilinçlenmesini sağladığından, bu bağlamda dışsal bir otoritenin varlığını gereksizleştirir. Anarşizmin özellikle özgürlük vurgusunun kökeninde esasen yatan düşünce, insanların, yapay otorite veya iktidarların müdahalesi olmadan özdenetimleriyle yaşayabilecekleridir. Anarşistler, doğanın kendi kendine düzenlemesi gibi insanların da bir iktidar olmadan kendi kendilerini düzenleyebileceklerini[415] ve bunun da en iyi yol olduğunu düşünürler. Keza Budizm için de kurtuluş kişinin kendisindedir ve kendisine bağlıdır. Bu bakımdan kişinin kurtuluşa erebilmesi için birilerine ya da bir iktidara, yapay bir otoriteye ihtiyacı yoktur.

Öte yandan kanaatimizce “aydınlanma” için Budist disiplin anlayışı içinde olan, “bencil olma, nefret etme, cahil olma, yapay istek ve arzuların peşinden gitme,

[412] Watts, s. 124.
[413] Marshall, s. 110.
[414] Marshall, s. 110.
[415] Marshall, s. 881.

mülkiyet, varlık, kudret susuzluğu içinde olma, iktidar hırsından uzak dur" gibi başlıca erdemler, anarşizmin gerçekleştirmek istediği toplumsal ve iktisadi düzen sisteminin içinde yaşayan bireylerin temel kabulleridir. Zira iktidar veya mülkiyet hırsı, anarşist düşünceye göre yapay arzulardandır ve bireyde veya toplumda bu unsurlar başat öğeyse bu durumda o bireyin veya toplumun anarşist olduğu söylenilemez. Buna ek olarak benciliğin, paylaşmamanın, kast ve sınıf ayrımı yapmanın yerildiği Budist düşünce, bu bağlamda da anarşist felsefeyle uyum içindedir.

Zen Budizm'in bireyselliğine uygun olan doğallığı yakala, doğaya yakın ol, otorite olarak kabul ettiğinin başkalarına göre değil kendi doğana göre yaşa gibi düşünceleri, konumuz açısından önem taşımaktadır. Bize öyle görünüyor ki, anarşizmin özellikle doğaya olan olumlu bakışı ve kişinin kendi doğasına göre yaşaması gerektiğine yönelik çıkarımları, Budizmin bu yansıması (Zen) ile anarşizm arasındaki paralelliliği göstermektedir. Buna ek olarak Zen Budizmin toplum üyelerine yönelik, kendi kendinle tam özgürleş, bağımsızlaş, özerk ol gibi tavsiyeleri, anarşist felsefenin en büyük birimden (komin, toplum, fedarosyon) en küçük birim olan bireye kadar olmasını istediği "özerlik" vurgusuna yakındır.

Ancak tüm bu çıkarımlara rağmen, Budizmin tam olarak anarşizm olduğu veya tüm Budistlerin anarşik ya da daha kapsamlı ve sistemli olarak anarşist olduğu çıkarımını yapmak hatalıdır. Zira günümüzde beş yüz milyondan fazla takipçisi olduğu belirtilen[416] ve pek çok türü, kolu olan Budizmin homojen bir yapısı da yoktur. Öte yandan, Buda'dan sonra yapılan Budist konsüllerin bazılarının Budist krallıklarda ve kralların desteğiyle yapıldığı da bir gerçektir.[417] Keza, M.Ö 3. yüzyıllarında, Hindistan'daki Maurya Krallığının Budist imparatoru Aşoka, Budacılığın örgütlenmesinde ve reformunda da önemli rol oynamış, düzenlediği Budist keşiş toplantılarında da Budist düşüncenin temel kabul ve inançlarını tespit edip, derlemeler yapmıştır.[418] Budacılığın esaslarını Hindistan'da taş yazıtlar üzerinde yazan ilk hükümdar olan Aşoka[419], Buda'nın öğretisini tüm Hindistan'a

[416] Erengil, s. 35.
[417] Buda'nın ölümünden sonra yapılan Rajagrha konsülü, M.Ö 383 yılında düzenlenen Vaisali konsülü, M.Ö 240 yılında düzenlenen Asoka krallığındaki Pataliputra konsülü, M.S 100 yılında yapılan Kaniska'nın Krallığındaki Gandhara konsülü. (bkz, Erengil, s.64)
[418] Walter, s. 25.
[419] Walter, s. 25.

yaymak için çalışmış ve ondan sonra da başta Seylan'a, Suriye'ye, Mısır'a, Makedonya'ya, Türkistan'a olmak üzere dünyanın pek çok yerine görevliler göndermiştir.[420] Diğer yandan, Afganistan ve Kuzey Türkistan'ı içine alarak kurulan Kuşana Krallığından Kral Kanişka (M.S 100) ve Kanuch Kralı Harşa (M.S 700) da Budist krallardır.[421]

2.4 BUDİZM'DE EŞİTLİK ve TOPLUMSAL HAYAT

Hint sınıfsal sisteminde genel olarak beş sınıf bulunmaktaydı ki bunlar kast sistemini oluştururdu. Bu sınıflar, yönetici kesimin oluşturduğu ilk sınıf, din adamları denilen Brahmanların ve askerlerin oluşturduğu ikinci sınıf, köylü ve çiftçilerin oluşturduğu üçüncü sınıf, zanaatkâr, işçi ve kölelerin oluşturduğu dördüncü sınıf ve hiçbir hakları olmayan necis (pis) diye tabir edilen kişilerin oluşturduğu beşinci sınıf.[422] Diğer başka bir kaynakta bu sınıflar en üsten an alta doğru şöyle sırılanır:

1) Brahmanlar: Keşişler ve din adamları
2) Kşatriyalar: Krallar, savaşçılar, soylular
3) Vaişyalar: Ticaret ve zanaat işleriyle uğraşan kişiler
4) Şudralar: Köylüler, işçiler, hizmetçiler
5) Paryalar[423] ve köleler.

Kast sisteminin devam edip güçlenmesinin bir nedeni, Brahmanların kast düzeninin nedenini tanrılara dayandırıp aynı zamanda bu sistemin adaletli olduğunu göstermeye ve halkı ikna ve inandırmak için reenkarnasyon öğretisini geliştirmeleridir.[424] Reenkarnasyon öğretisine göre, herkesin şuan içinde bulunduğu kastın varlık nedeni, daha önceki yaşamının bir karşılığı olmasıdır. Bu öğretiyle, "en aşağı olan insanların bile kastlarını kabullenmelerine yol açtığı gibi, bir dahaki gelişlerinde daha aşağı kastlara düşmemek için kastların kurallarına uymalarına ve daha yüksek bir kasta çıkma umuduyla yaşama isteklerini yitirmeden yaşamalarına yardımcı olacağı"[425] düşüncesi yerleşmiştir. Buda, Brahmanların otoritesini ve kast

[420] Erengil, s. 65.
[421] Erengil, ss. 65–66.
[422] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 82.
[423] Erengil, s. 111.
[424] Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s.100.
[425] Şenel, s. 100

sistemini reddetmiştir.[426] Böylelikle Buda, hiçbir kastın birbirine üstünlüğünü tanımıyor;

"Bir brahmanı Brahman olarak doğduğu için en yüksek kast üyesi olarak kabul etmiyordu, Buda insanların doğuştan getirdiği imtiyazı kesin olarak reddediyordu. Buda'ya göre katı bir biçimde yapılanmış kast teşkilatının kast sisteminin insanların şu ya da bu soydan, şu ya da bu kasttan, gruptan gelmelerinin hiçbir önemi yoktu. Asıl önemli olan doğru bir yaşam sürmek, doğru bir tutumla aydınlığa erişmekti."[427]

Buda'ya göre, herkes Budist olup nirvanaya erişebilir, *veda* dininin aksine kendi sınıfında ebediyen esir değildir.[428] Öyle görülüyor ki Gaoutama Sidharta'nın "Buda" olmasının salt felsefi, dini ve psikolojik nedenleri değil ayrıca dönemin sosyal, siyasal, iktisadi nedenleri de etkili olmuştur. Bu durumla ilintili olarak bir yorum şöyledir:

"Buda'nın hareket noktası, ilk soylu hakikati "acının tiranlığıdır. Ancak soru şudur: Buda bu fikri nereden edinmiştir? Tanık olduğu tiranca eylemler üzerine gözlemlerinden mi? Gerçekten de Buda, yaşadığı dönem boyunca her yerde ıstırap görmüştür. Ona bu soylu hakikati despotizmin ilk dönemlerinde, yağma, ihanet, sömürü ve baskı gibi yeni değerlerin toplumda başat duruma gelişinin yarattığı istikrarsızlık koşullarında insanların sergilediği acınacak görüntüsü esinlemiş olmasın?"[429]

İnsanların yaşadığı eşitsizlik ve adaletsizliği toplumsal bir sorun olarak gören Buda, zevk susuzluğu, varlık susuzluğu, güç susuzluğunu acının nedeni olarak görmüştür.[430] Buda, bireysel yaşamda insanların zevk, güç, statü, varlık gibi unsurların peşinden kendilerini tüketircesine koşmalarına karşıyken, aynı zamanda insanların kendi hayatlarını devam etmeleri için gerekli maddi koşullara sahip olmalarını adalet ve eşitlik adına talep etmesi, bir paradoks gibi görünmemektedir. Zira Budizm'de önemli olan maddi unsurların insan yaşamının temeli ve merkezi olarak görülmemesi ve insanların maddi unsurların verdiği güce tapınacak ölçüye gelmemeleridir. Bir Budist rahip;

"Bu dünyada zenginler görüyorum, elde etikleri zenginliklerden, çılgınlıkları içinde, başkalarına hiçbirşey vermezler, zenginliklerini üst üste yığarlar ve zevk peşinde koşarlar.

[426] Ruben, s. 10.
[427] Ruben, s.122.
[428] Şeriati, Dinler Tarihi II. s. 142.
[429] Sankrityayan ve diğerleri, s. 38.
[430] Sankrityayan ve diğerleri, s. 38.

Dünyanın krallıklarını da fethetmiş olsa, denizin kenarına, okyanusun kıyısına dek tüm toprakların yöneticisi de olsa, kralın gözü yine doymaz ve denizin ötesindekine göz diker… Kralları yöneten, hazineleri ve zenginliği bol prensler, hırslarını birbirine çevirir, doymazcasına kendi arzularına boyun eğerler. Eğer bunlar istikrarsızlık ırmağında hırs ve dünyevi arzulara kapılıp sürüklenerek böylesi huzursuz davranırlarsa bu dünyada kim huzur içinde yürüyebilir?"[431]

diyerek maddi koşulları çok iyi olanların paylaşmaktan uzak hallerine ve aşırı güç ve iktidar hırslılıklarını eleştirir. Tam, mutlak bir kurtuluş, uyanış ve uyanma istediğini belirten Buda, taşlık bir araziden geçerken karşısına çıkan *Mara* denilen mitolojik bir varlığın, eğer dervişlik yolunu bırakırsa yedi gün içinde dünyanın hükümranlığını verme teklifini, kendini ve insanları kurtarmak için sözümden ve yolumdan dönmem , diyerek reddetmiştir.[432] İnsanların sosyal hayatlarında iktidar peşinden koşmalarının nedeni güç, kudret arzularından gelir. Buda, güç ve iktidar hırsının insanları mutsuzluğa sevk edeceğini belirtmiş ve sembolik olarak, Hint kültüründe saç gücü sembolize ettiğinden saçını kesmiştir[433] Bir Budist hikâyede"…Buda yalnız kalınca ilk iş olarak saçlarını kökünden kesmiş. Daha önce yarışmalarda kullandığı kılıcını saçını keserken son kez kullanmış. Saçını gökteki tanrılar inip almışlar ve gökyüzünde kutsal bir eşya olarak korumuşlar."[434]diyerek bu durum anlatılmıştır.

Savaş ve çatışma karşıtlığını ilke edip güç ve iktidar karşıtı olan Buda, lükse, zevk meraklılığına ve gösterişe de karşıdır. Buda'nın sosyal hayatında üst bir sınıfa mensup olmasına rağmen (prens) maddi araçların verdiği zevkleri önemsemediğini bir Budist destanından olduğu gibi aktarmayı yararlı görmekteyiz:

"Buda'nın babası oğlunun yaşamın acı ve katı gerçeklerini görmesine çok üzülmüş. Oğlunun Ermiş Asita'nın kehanette bulunduğu dinsel yaşamı seçmemesi için ona hayatın zevklerini ve güzelliklerini daha fazla tattırmak istemiş. Şenlikler, eğlenceler düzenlemiş. Gotama'yı bir eğlenceden öbürüne göndermiş. Sarayda ve korularda yüzlerce genç ve güzel kadın, Prens Gotama'nın etrafında pervane olmuşlar. Buda, bütün bu şatafatlı yaşama karşın gördüğü gerçekleri bir türlü unutamamış. Gördüğü bu gerçekler benliğini yakıp kavurmuş, bir gün, bir an bile onu rahat bırakmamış. Zevklere, süs ve gösterişe düşkünlüğün kendisini

[431] Sankrityayan ve diğerleri, s. 39.
[432] Erengil, s. 28.
[433] Ruben, s. 91.
[434] Ruben, s. 90.

yaşamın acılarından kurtaramayacağını anlamış; istediği tek bir şey varmış, bu da gezgin bir derviş olup kurtuluşa ulaşmakmış."[435]

Böylelikle yaşadığı sosyal hayatın verdiği lüks ve her türlü maddi zevkleri reddeden Buda, aynı zamanda babasının kendisini bir kral olarak yetiştirmesini de onaylamayarak hükümdarlık makamının getireceği iktidar ve otoriteyi de kabul etmemiştir. Diğer yandan, Magadha kralının kendi hazinesinin yarısını vermeyi teklifini de geri çevirmiştir[436] Parayı, hükümdarlığı reddeden Buda için bunlar ve daha Brahmanların kabul etmediği pek çok şey geçiciydi, zira her şey değişmekte ve değişecektir. Buda, bu konuda;

"Ey keşişler, yaşayan her şeyin öldüğünü bilin. Her şeyin bir nedeni vardır. Neden yok olduğunda sonuç da yok olur. Kalıcı olarak görünen şeyler, gerçeklikte geçicidir, onlar da geçecektir. Zaferin en yüksek noktasına varmış gibi görünen, düşmeye mahkûmdur. Başlangıcın olduğu yerde son da vardır… Yaşamın olduğu yer de ölüm de vardır." [437]

diyerek salt felsefi olarak her şeyin değişebilirliğini anlatmamış aynı zamanda, monarşi, toplumsal tiranlık, kölelik, eşitsizlik, tümünün geçici olduğunu ve bunların gecip yeni bir şeylerin geleceğini [438] öyle anlaşılıyor ki anlatmak istemiş görünüyor. Buda'nın değişime yönelik pozitif düşüncesi, kast sistemini reddetmesi Budizmin, Hindistan'da gelişmemesinin en önemli nedenlerinden birisidir. Buda ve Brahmanların çatışma nedenlerin birisi de kast sistemine karşı tutumlarındaki farklılıklarına ek olarak, Buda'nın, çok sayıda tanrılar için ve sadece tanrılar için yapılan kurban etmeye karşı çıkışıdır. Şeriati'ye göre, Buda'nın kurban etmelere karşı çıkışı, Hint Brahmanların sınıfının erkine en büyük güçlü darbeyi vuran bir çağrıdır, zira Buda'nın bu çağrısı sebebiyle onların büyük gelir kaynakları da kurutuluyordu.[439] Buda için sayısız tanrılar için kurban kesmelerle insan aydınlığa ve mutluluğa kavuşamaz. Ancak Budist erdemlerle ve uzak durması gereken günahlardan uzak durmasıyla mutlu yaşayıp sosyal hayatta barış, adalet içinde yaşayabilir. Sayıları beş, on ya da daha fazla değişmekle birlikte genel olarak Budist erdemli davranışlar şunlardır:

[435] Ruben, s. 88.
[436] Ruben, s. 92.
[437] Sankrityayan ve diğerleri, s. 44.
[438] Sankrityayan ve diğerleri s. 45.
[439] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 140.

Hiçbir canlıyı öldürmemek, çalmamak, bedenin aşırı aç gözlülüğüne engel olmak, yalan söylemekten kaçınmak, uyuşturucu maddelerinden ve sarhoş eden içkinden uzak durmak, iftiradan sakınmak, hakaretli –küfürlü ve boş konuşmaktan kaçınmak, başkasının sahip olduğu şeye göz dikmemek, kötü ve art niyet beslememek, yanlış fikirlerde ısrar etmemek, düzensiz vakitlerde yemek yememek, tiyatro ve müzik gösterilerine katılmamak, merhemleri ve süs eşyalarını kullanmamak, lüks yataklarda uyumamak, altın veya gümüş kabul etmeyip kullanmamak,[440] pislikten ve iffetsizlikten uzak durmak,[441] başkasının karısıyla ilişki içinde olmamak.[442]

Böylece Budist ahlak ilkeleri yukarıda bahsedilen erdemli davranışlara dayanır. Bu erdemli davranışların hâkim olduğu bir toplumsal sistemde insanlar mutlu, özgür ve bağımsızdırlar kendi içlerinde özerk ve özdenetim vasıtasıyla öz disiplinli bir yaşam şeklinin getirdiği anlayışla birbirlerine karşı sevgi, saygı temelinde, adil ve barış içinde yaşarlar. Bu bağlamda Budizm'de insan sevgisi ve kin tutmama bir diğer önemli kavramlardır, "daha sonraları insana duyulan bu sevgi genişletilerek diğer canlı varlıkları da içerisine almış ve tüm canlı varlıklarının öldürülmemesi"[443] ilkesine bağlantılı olarak şiddete başvurmama prensibini doğurmuştur. Esasen iyiyi yapmak, kötüden kaçınmak evrensel ahlak ilkeleri, acımak insan sevgisi, öldürmemek erdemlerini Hint din ve düşünce yapısında başat olmalarına kaynaklık etmiş olup[444] Buda'yı ve dolayısıyla Budizmi de etkilemiştir. Şiddet, bir insanın bir diğer insana yapacağı kötülük olduğu için reddedilmelidir, şiddetsizliğin temelinde yatan evrensel ahlak ilkesi iyi olanı yapmak kötü olandan kaçınmaktır. Bununla birlikte şiddetsizlik aynı zamanda acımak, insan sevgisi ve öldürmemek denilen erdemlere de tam uyumludur. Budizm'de, her şeyde dengeli olmak hiçbir zaman ölçüyü kaçırmamak esastır, ölçülü davranış insanın tüm evrensel yaşamına yayılmalı ve insan kin, nefret ve intikam duygularını kendisinden uzat tutmalıdır zira yüreğinde öç alma duygusu olan kişi kötülüğe kayacak ve kin kini doğurtacak[445] ve böylelikle bir kısır döngü ve kötülük çarkı böylece devam edecektir. Bu kötülük çarkının dönmemesi için kişinin sahip olması gereken ve aslında

[440] Coomaraswamy, s. 102.
[441] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 146.
[442] Rubben, s. 78.
[443] Rubben, s. 77.
[444] Rubben, s. 78.
[445] Rubben s. 78

meditasyonda da odaklanan, evrensel sevgi (metta), karuna(merhamet)[446] gibi halleri yüreğinde tam yerleştirmesi önemlidir. Evrensel sevgi ve merhamet, bireye yalnızca insana değil tüm diğer canlılara karşı bir empati yaratıp kişiyi şiddetsizlik haline götürür. Böylelikle, barış, uyum ve denge toplumsal hayata daha yerleşik bir değer olarak yaşar. Öyle ki Budist olan ve üçüncü Budacı dinsel kurulu İ.Ö 250'lerde toplayıp özellikle kurumsal Budizmi gelişmesine yardımcı olan ve Budacı öğretiyi kaleme aldırtan hükümdar Aşoka[447]' bir kral olmasına rağmen Budizmi tamamıyla benimsediği için şiddetsizliği ilke edinip ve barış içinde yaşayıp buna göre sosyal ve siyasal alandan politikalar belirlemiştir. Zira düşmanlarının "direnmesi üzerine patlak veren büyük savaşta düşmanlarının binlerce ölü verdiğini gören Aşoka derin bir pişmanlık duymuş ve bir daha savaşmama kararı almıştı. Aşoka bununla da yetinmemiş insanların da hiçbir zaman savaşmamasının sağlamak için ahimsa (şiddet göstermeme) anlayışına gönül bağladı."[448] Ayrıca genel olarak, "Brahmanların kahramanlığı en üstün nitelik olarak görmelerine karşılık Budacılar mümkün olduğu kadar savaştan kaçınmayı ve barış içinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden Budacı masallarda barış içinde yaşama öğretisi önemli bir yer tutmaktadır."[449] Barış içinde yaşamak kişinin kendi dünyasında yapması gerekenleri yapıp aydın ve kurtulmuş biri olarak yaşamasına ek olarak aynı zamanda kişinin diğer bireylerle ilişkilerinde sekiz asil yolun belirlediği ilkelere göre yaşamasıyla olur.

Sosyal hayata barış içinde ve çatışmadan uzak bir yaşam şeklini tavsiye eden Budizm, iktisadi anlamda dağıtmak ve paylaşma temelinde bir hayat ister. Çeşitli Budist masallarında kişinin kendisini başkaları için feda etmesi, barışçılığı, evrensel sevgi, şiddetsizlik övüldüğü gibi dağıtan, paylaştıran yönetici de olsa övülür. Örneğin bu konudaki aşağıdaki masaldan bir alıntı yapmak önemli olacaktır:

" Benares krallarından birisinin iki oğlu varmış. Büyük olanı kötü, küçük olanı ise iyi yürekliymiş. İyi yürekli olan küçük kardeş ıstırap çekerken, yoksul insanlara yardım etmek için babasının sarayındaki bütün hazinesini mücevherlerini sadaka olarak dağıtmak istemiş. Kral oğlunun sadaka dağıtacağı haberi dünyanın dört bucağına yayılmış. Bunun

[446] Erengil, s. 117
[447] Erengil, s. 10.
[448] Rubben, s. 11.
[449] Erengil, s. 67.

üzerine sabahtan akşama kadar saraya dilenciler akın etmeye başlamış. Günler aylar geçmiş. İyi yürekli kralın küçük oğlu hazineyi dağıta dağıta pek az şey bırakmış…"[450]

Paylaşan ve dağıtan bireylerin övüldüğü Budist masalların temelindeki fikirler, esasen Buda'nın iktisadi ve toplumsal görüş, düşünce ve uygulamalarında yatar. Buda, cemaatinde iktisadi kominizim benzeri bir sistem kurmuş kişisel kullanım için gerekli olan giysi, dilenme çanağı vb. sekiz eşyanın dışında olan evler, bahçeler, küçük tarımsal araç ve diğer gereçler, karyolalar ve yatak takımlarının hepsini komünün malı olarak görmüştür.[451] Buda'ya göre, monarşi veya krallık esasen özel mülkiyetin büyümesinin, gelişmesinin, kudrete sahip olmanın ürünüdür, ırk, ülke, sınıf ve statü ayrımı yapmadan herkesin kardeşliğine inanan Buda için "özel mülkiyet insanlar arasında eşitsizlik ya da sınıf bölünmelerine yol açıyor, böylece insanlar kendi aralarında kavgaya başlayıp birbirlerinin mülkünü ele geçirmeye çalışıyorlardı, bu nedenle içlerinden birini kendilerine yargıç seçtiler, o ise gücü bencil amaçlar için toplayıp kral haline geldi."[452] Oysaki Buda'yı örnek alan Budist cemaatinde, eşyalar kişisel kullanım için bireye ait olsa da mülkiyet topluluğundur, birey öldüğünde mülkü *samgha* denilen[453] aşiret, topluluk veya cemiyete aktarılır. Buda için gerçek Brahman, "öncesinde, gerisinde ya da arasında hiçbir şeyi kendi mülkü saymayan, yoksul olan, dünya nimetlerine uzak durana gerçek brahmin derim."[454]

Zen öğrencileri keşişleri ise, sosyal hayatlarında komünal olarak yaşayıp çalışırlar, öğretmenler ve öğrenciler arasında dahi eşit sorumluluklar ve eşit muamele olmalıdır, Zen budizminde, her şey herkesçe paylaştırılır.[455] Paylaşmanın, yardımlaşma ve dayanışmanın temel alındığı bir sistemi ilke edinen Zen Budizm böylece,

" Özel mülkiyeti reddeder ve sahip olma özlemini ruhsal gelişimi önleyen bir başka zincir olarak görür. Verirken ve alırken, alan minnettarlık duymamalı; alan değil veren kendisine bu fırsat sağlandığı için müteşekkir olmalıdır. Zen alışverişi ya da takası değil,

[450] Rubben, s. 55.
[451] Sankrityayan ve diğerleri, s. 7.
[452] Sankrityayan ve diğerleri,s. 8.
[453] Sankrityayan ve diğerleri, s. 35.
[454] Sankrityayan ve diğerleri, s. 62.
[455] Marshall, s. 110.

armağan ilişkilerini temel alan bir iktisadi ortamda yaşamak ister. Ne var ki en değerli olan, kimsenin alamayacağı ya da çalamayacağı doğal güzelliktir."[456]

Ortak mülkiyet anlayışının geliştirilmesine çalışılan Budizm'de, bu fikrin temelinde yatan öğe öyle görülüyor ki, Budizmin kast sistemine karşı duruşunda aramak lazım. Zira kast sınıfsal sistemin temelinde mülkiyete sahip olmada vasıta olan sosyal yapı eşitsizliklerin olmasıdır. Kişinin sahip olduğu mülkiyet miktarı kişinin kastını önemli ölçüde belirleyip onun özgürlüğünü yönlendiriyordu. Böylelikle kişi sahip oldukça yaşamda kendine yer belirliyordu ve bu durum kast sisteminin toplumsal hayata eşitsiz, adaletsiz, sömürü, baskı, katı hiyerarşi içinde bir yaşantının olmasına sebep oluyordu. Oysa Budizm'e göre, "doğal dünyada hiyerarşi ve hâkimiyete yer yoktur, hepimiz özgür ve eşit doğarız. Budizm için bu eşitlik hem ruhsal hem de toplumsaldır."[457] Eşitliği salt metafizik boyuta ele almayıp sosyal yaşamda olmasını önemseyen ve doğru bulan Budizm, eşitliği önemsemekle Brahmanizm dinsel sistemine saldırmakta ve aşağılanan köleye ve tüm alttaki kastlara umut aşılayıp devrimci bir rolde olduğunu gösteriyor.[458] Hiyerarşi karşıtlığı içinde, özgür ve eşit bir toplum isteyen Budizm, kişinin kendi aydınlanmasını başkaları aracılığıyla değil bizatihi kendisinin sağlayacağı düşüncesine sahip olmakla Brahmanlarla tekrar karşı karşıya gelmektedir. Zira Brahmanların aracılığıyla kişisel ibadetlerin yapılmaması, Brahman sınıfının özellikle iktisadi ve siyasal gücünün elinden aldığı için, Brahmanlar, Buda dininin Hindistanda yayılmasını engellemek için herkesten daha çok uğraştılar.[459] Zira barışçıl ama kararlı olarak eşitliği ve adaleti vazeden Budizm;

" Başkaldırı şiarını yükselti .(Budizme göre) her şey değişir, hiçbir şey sürekli kalıcı değildir. Buda vaazlarından yüzlercesinde brahmin tiranlığına, Varna sistemine, monarşiye ve eşitsizliğe açıkça saldırdı. Yüreği yoksulların ıstırabıyla eriyordu. Buda yaşamdaki misyonun insanlığı acıdan kurtarmak olduğunu ilan etmişti ve bu büyük bir toplumsal anlam taşımaktaydı. Tüm ezilenler, aşağılananlar, alt kastlar, kadınlar, yoksullar, borçlular, köleler, Buda'yı büyük bir kurtarıcı olarak görmekteydiler. "[460]

[456] Marshall, s. 110.
[457] Marshall, s.108.
[458] Sankrityayan ve diğerleri, s. 48.
[459] Şeriati, Dinler Tarihi II. s. 141.
[460] Sankrityayan ve diğerleri, s. 48

Eşitsizlik ve adaletsizliğin ve bunlardan doğan her türlü acıların varlık nedeni insanların kendi içlerinde kurdukları cehalet içeren ilişkilerden türediğini vurgulayan Budizm, insanların ister sahip olma, ister servet ve güç biçiminde olsun her türlü tutkularının kaçınılmaz biçimde dert ve acılar doğuracağını savunur.[461] Kişinin acılardan kurtulması için mülkiyetin üstünlüğünü kabul edip onun peşinden gitmemesi gerektiği gibi, aynı zamanda mülkiyeti bir üstünlük aracı olarak kabul etmemesi lazım. Hind kast sınıfsal sistemini, eşitlik ve adalet adına reddeden Buda, Marshall'a göre, özellikle Zen Budizm formunda Budizm, tıpkı Taoizm gibi güçlü özgürlükçü bir ruh taşıyıp, hem kişisel özgürlükle hem de sosyal mutlulukla ilgilenir, batıdaki pek çok anarşist gibi kişiyi hem toplumun hem de organik doğanın bir parçası olarak görür ve en önemlisi toplumsal özgürlük anlayışları, Budizm ve Taoizmi tam olarak anlaşılması halinde mevcut devlete ve kurumlaşmış kiliseye yönelik derin bir tehdit oluşturan anarşist duyarlılığın önemli bir kaynağı haline getirir.[462] Çok yiyerek mideyi tıka basa doldurmaktan, hile ve aldatmaktan uzak, yumuşak yataklardan uzak durup, altın ve gümüşü reddeden Buda,[463] bunların tersini yapmayı kaçınılması gereken on kusurlu davranışlardan biri olarak görmekle, aslında lüks içinde yaşamayı uygun görmediğini vurgular. Öyle görülüyor ki toplumsal hayata Budizmin en önemli sosyal yaşam ilkeleri adalet, eşitlik, barış, şiddetsizlik, evrensel sevgi, içsel ve toplumsal özgürlük istenci, mülkiyet, iktidar-güç arzusundan uzak bir hayat felsefesi, sınıf ve sosyal statünün önemsizliği gibi unsurlardır. Kanımızca, bireyin kurtuluşunun sadece kendi elinde olduğuna inanan Budizmin bu otoriter tanımaz duruşu, kişisel özerk bir yaşantı ve özgürlük anlayışına verdiği değerdir. Aydınlanma potansiyelin herkeste var olduğuna inanan Budizmin bu yönü, budizmin insanlar arasında üstün bir ırk, sınıf veya statü tanımadığını gösterir zira Budist felsefeye göre tüm evrensel varlıklarda bir "buda" doğası vardır. Eşitliğin salt yerel bazda değil evrensel bazda önemli olduğu ve böyle olması gerektiğine inanan Budizm, kast sınıfsal sisteminin merkezi sayılan Hindistan'da yüzyıllar sonra bu özelliğinden dolayı varlık sahasını büyük ölçüde yitirmiştir. Öz disiplin, özdenetim, kişisel özerklik, antiotoriter ve antimillitarist ve özgürlük kavramlarına değer veren

[461] Marshall, s. 105.
[462] Marshall, s. 111.
[463] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 146.

düşünceleriyle Budizm öyle görülüyor ki anarşizmin, kişinin her türlü yaşam şeklinin kendisinin belirlemesi gerektiğine yönelik düşüncelerini paylaşır.

Öte yandan, Buda'nın kast sınıfsal ayrımcılığını kabul etmemekten doğan "doğuştan gelen imtiyazları" benimsememesi, çeşitli Budist hikayelerde de anlaşıldığı gibi, zevk, lüks hayatını, mülkiyeti ve iktidar olmayı reddetmesi gibi durumlar konumuz açısından önemlidir. Zira yukarıda da anlatıldığı gibi Buda'ya göre, güç ve iktidar hırsı mutsuzluğun kaynaklarındandır. Doğal dünyada hiyerarşik bir düzen veya hâkimiyet anlayışı olmadığı gibi, insanlar eşit ve özgür doğar. Bu durumla ilintili olarak, Buda'nın gücü sembolize eden "saç"ını kesmesi, de güç ve iktidar peşinde olmadığını göstermektedir. Tüm bu ifadelerden yola çıkıp akıl yürütürsek, anarşizmin mülkiyet ve iktidar karşıtlığı ile budizmin bu unsurlara bakışı pareleldir, ikisi de mülkiyet ve iktidarı kötülük olarak görür. Buna ek olarak Buda'nın kendi cemaatinde kişisel kullanım ihtiyaçları hariç, mülkiyeti komünleştirmesi, özellikle Zen budistlerin toplumsal hayatta paylaşma, dağıtma, yardımlaşmanın hâkim olması için çalışmaları, genel olarak anarşizmin özelde Bakunin (Kolektivist) ve Kropotkin (anarşist-kominist) tarzı anarşizmin toplumsal iktisadi anlayışlarıyla uyum içindedir.

Bize öyle görünüyor ki, Budizm'deki şiddet ve savaş karşıtlığı, evrensel sevgi ve merhamet gibi kabul ve inançlar, şiddeti benimseyen anarşistler hariç tutulursa genel olarak anarşizm düşüncesiyle ancak özelde Tolstoy tarzı anarşizm ile yakın ilişki içindedir. Keza Tolstoy'ın direnmezlik öğretisi, şiddetsizlik ilkesi ile Budizmin şiddet karşıtlığı bu durumu destekler.

Bununla birlikte, Buda'nın kast ayrımına karşı bilinçli ve azimli bir savaş açmadığını[464], insanların dünyanın sıkıntılarından ve acılarından kurtulmaları için, tüm isteklerini köreltmeleri gerektiğine yönelik tavsiyeler ettiğini, bunun da mülkiyeti ve iktidarı elinde tutanlar lehinde bir sistem yaratığı da savunulur. Zira mülkiyette ya da iktidara sahip olmayanların bunları küçümsemesi, bir şekilde bunlara sahip olmak isteyenler için avantaj bir durum yaratır. O halde bu görüşün doğruluğu kabul edildiğinde, Buda bu şekilde dünyadan el etek çekme, inziva veya çileci bir hayat anlayışına sahip olmakla, takipçilerine dünyanın siyasal veya iktisadi sorunlarına karşı ilgilenmemelerini salık verir. Bu düşüncelerden yola çıkarsak,

[464] Şenel, s. 102.

Budizmin hayata yönelik pasif bakış açısı, anarşizmin devrimci, aktif mücadele kabulleri ile hayat telakkisi uyuşmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HiRİSTİYANLIK (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) ve ANARŞİZM

3.1 DÜNYEVİ OTORİTENİN REDDİ ve TANRI KRALLIĞI

Genel olarak Hiristiyan Tanrı düşüncesinde, Tanrı akıllı, sevgi dolu, adil, her şeye gücü yeten, evreni yöneten ve tek egemen güç olup[465] bu güç, Tanrı'nın insanlar üzerinde, mutlak bir efendi olarak onlara sahip olmasına da neden oluşturmaz.[466] Bu bağlamda Tanrı'nın sonsuz olan gücü karşısında insanlar, Tanrı'nın kölesi değildirler. Zira Tanrı ve insan, karşıt ve birbirlerine düşman veya çıkarları birbirleriyle çatışan iki unsur değildir. Tanrı en geniş anlamda sevgiyi ifade eder, ayrıca cömert ve bilgeliğinden dolayıdır ki[467] insanlara kendi mutlulukları ve özgürlükleri için yardım eder. Bu yardım, insanların özgürlüğüne bir müdahale olarak görülmeyip insanların çözümsüz kaldıkları sorunlar karşısında onlara yol ve yöntem olarak görülür. Jacques Ellul'a göre, İncil'de kader diye bir şey de yoktur, yakarışı ya da serveti, mutluluğu, hastalıkları dağıtan paylaştıran bir Tanrı da yoktur, İncil'de insanlarla birlikte olan, insanların yürüdükleri yollarda onlara eşlik eden bir Tanrı vardır, bu Tanrı kimi zaman müdahale eder; ancak kurulu yasalara ya da diktatörce kaprislere göre değil.[468] O halde köle sahibi bir efendi ya da diktatör gibi olmayan Tanrı, insanlarla olan ilişkisinde temel aldığı ölçüt, sevgidir. Tanrı'yla sevgi ilkesine göre yaklaşan insan, diğer insanlarla da bu ilkeye göre yaklaşır. Tolstoy'a göre "Hiristiyan, her insanın içinde doğuştan var olan ve İsa tarafından bilinçli hale getirilen ilahi sevgi yasasını, kendi yaşamının başka insanların yaşamlarının biricik klavuzu olarak gördüğü için her türlü beşeri otoriteden kurtulur."[469] Hiçbir insana veya meleğe tapınılmayı yasaklayan ve yalnızca "Rab'bin olan Tanrı'ya tapınacaksın ve yalnızca ona kulluk edeceksin(Matta 4:10;Luka 4:8)"[470] diye insanları uyaran İncil'de, Tanrı anlayışının özelliklerinden şunlar göze çarpar:

---

[465] Josh McDowell ve Bart Larson, **Mesih İsa'nın Tanrılığı**, çev. Fikret Böcek, Zirve Yayıncılık, İstanbul, 2004. s. 14
[466] Jacques Ellul, **Anarşi ve Hiristiyanlık**, çev. Ali Toprak, Karşı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 45.
[467] Feurbach Ludwig, **Hiristiyanlığın Özü**, çev. Devrim Bulut, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004, s. 43
[468] Ellul, s. 43.
[469] Lev Tolstoy, **Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir**, çev. Dominik Pamir, Kaos Yayınları, İstanbul, 2009 (Tanrının Egemenliği İçinizdedir), s. 194.
[470] McDowell ve Larson, s. 51.

"Katılığın değil gerçekliğin Tanrısı, kanun koyucu değil bir sevgi Tanrısı, bir kurumun Tanrısı değil, sezgi Tanrısı, intikam değil umut mesajı, bilginlerin değil deneyimin Tanrısı."[471] Statik, durağan ve şiddet içeren bir Tanrı anlayışı yerine, kesin sert kanun ve yasa koyucu olmayan, barışçı olup şiddeti tasvip etmeyen bir Tanrı anlayışıyla, Eski Ahit'ten Yeni Ahit'te daha sert bir dilden daha sevgi cümleleriyle insanlara yöneldiği belirtilen Hiristiyan Tanrı'sı, ayrıca ulusal olmayıp evrensel, ataerkil olmayıp hem ana hem baba, boyun eğdiren kanun olmayıp insanları özgür bırakan bir gerçek, korku tohumu değil kurtuluş kapısı, şiddetin savunucusu değil barışın havarisi, cezanın kılıcı değil sevginin bütünlüğü olarak görülür.[472]

Tüm bu düşüncelere sahip olan Hristiyanlara göre ceza, kanun ve yasalar ve dünyevi tüm otoritelerden uzak durmak önemlidir. J.Ellul'a göre, İsa'nın ilk havarileri ve ilk Hiristiyan nesille göre politik tüm yapay otoriteler şeytan işidir ve bu otoritenin gücünü elinde tutanlar bu gücü şeytandan almışlardır.[473] Şeytan İsa'yı üç kere baştan çıkarmaya çalışır en sonuncusu en önemlisidir:

"Şeytan İsa'yı çok yüksek bir dağa çıkarır ve ona bütün görkemiyle tüm dünya krallıklarını gösterir: 'Yere eğilip bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim (Matta 4:8-9)ya da 'tüm bu gücü ve bunların yönetimini sana vereceğim. Bunlar bana verildi ve ben de istediğim kişiye veririm. Benim önümde eğilirsen hepsi senin olacak.'(Luka 4:6-7) Sıra dışı olan şey şudur: bu metinlere göre bütün güçler, bütün krallıkların bütün güçleri ve ihtişamları, politika ve politik otoritelerle birlikte şeytana aittir. Bütün bunlar ona aittir ve o bunları istediğine verir. Politik gücü elinde bulunduranlar bu gücü ondan almışlardır ve ona bağımlıdırlar."[474]

O halde inanan insanların dünyevi otoritelere sahip olmayı istememeleri kadar bu otoritelerin gösterdiği yoldan ilerlememek de o kadar önemlidir. 1838 yılında bir anarşist Hiristiyan olan W.Lloyd Garrison "barış kongresinin benimsediği fikirler bildirgesi" adı altında şu ifadeleri kaleme alır:

"İnsanların kurmuş olduğu hiçbir hükümeti tanımıyoruz. İnsanlığın üstünde yalnız tek bir yönetici, tek bir yargıç, tek bir Kral ve tek bir yasa koyucu olduğunu kabul ediyoruz. Bütün dünyayı vatanımız olarak görüyor, bütün insanları da yurttaşlarımız olarak kabul ediyoruz. Yaşadığımız ülkeyi de ancak diğer ülkeleri sevdiğimiz kadar seviyoruz. Bizim için

[471] Franz Alt, **Sevgi Tanrısının Elçisi İsa, Yeni Çağın İlk İnsanı**, çev. Aznif Atasev, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1995, s.118
[472] Alt , s. 120.
[473] Ellul, s. 72.
[474] Ellul, s. 72.

Amerikan yurttaşlarının hak ve çıkarları tüm dünyadaki insanların hak ve çıkarlarından daha değerli değildir… Yeryüzündeki tüm devletlerin Tanrı tarafından kurulmuş ve tanınmış olduğu; ABD, Rusya ve Türkiye'deki (Osmanlı İmp) bütün iktidarların da Tanrı'nın iradesi ile başa geçtikleri dogması, gülünç olduğu kadar mukaddesata küfürdür. Bu görüş var oluşumuzun tarafsız Yaratıcısını taraflı ve zorba kılmaktadır… Hiçbiri Tanrı katında kabul edilebilir değildir…"[475]

Tek yargıcın, tek kralın Tanrı olarak kabul edildiği bu düşüncelerde, dünyevi otoritenin Tanrı'nın isteği ve arzusu ya da rızasıyla oluştuğuna inanılmaması gerektiği belirtilir. Otoritenin reddedilmesinin birçok sebebi olmakla birlikte her şeyden önce Hz.İsa'nın daha önce de değinildiği gibi dünya krallıklarını veya tüm dünyevi otorite biçimlerini reddetmesi önem taşır. Hıristiyan, her insanın içinde doğumundan itibaren var olan ve İsa tarafından daha da bir geliştirilen ilahi sevgi yasasını kendi yaşamının ve diğer insanların yaşamlarının da tek kılavuzu, rehberi olarak gördüğü için her türlü beşeri otoriteden kurtulur[476] diyen Tolstoy'a göre Hiristiyan, hiçbir şart altında vicdanın göstereceği yolda yürümesine engel olacak bir boyunduruk altında tutulmamalı, böyle bir teslimiyeti kabul etmemelidir, zira herhangi bir hükümete, devlete sadakat, bağlılık, hizmet yemini etmek Hiristiyanlığın tamamını reddetmek anlamına gelir; çünkü Tolstoy için, insanlar tarafından oluşturulan yasalara kayıtsız şartsız bağlı kalacağına, riayet edeceğine söz vermek, her türlü durumda sadece ilahi sevgi yasasını kabul eden Hiristiyanlığa ihanet etmek olacaktır.[477] O halde bir Hiristiyan ya devletlerin, hükümetlerin genel olarak dışsal baskıcı otoritelerin çıkardığı kanun veya yasalara tabi olacak ya da Hz.İsa'nın da yasaları olan İlahi sevgi yasasına bağlı kalacaktır. Hiristiyan yasalarına bağlı kalarak yaşamayan çalışan inanan bir insan, aynı zamanda devletlerin baskıcı, şiddet, içeren adaletli olmayan yasalarına bağlı kalamaz. Zira insanlara söz verip boyun eğeceğine ya da insanların çıkarmış olduğu yasalara itaat edeceğini kabul eden Hiristiyan, birbirinden tamamen farklı iki patrona birden hizmet eden bir işçiye benzer, bir başka deyişle "İnsan iki efendiye birden hizmet edemez. Hıristiyan, yalnızca Tanrı otoritesini kabul ettiği için beşeri otorite kendisini bağlamaz. Tanrı

[475] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 12.
[476] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 195.
[477] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 195.

otoritesinin yasası İsa tarafından bizzat Hiristiyanın kendisine açıklanmıştır. Hiristiyan bu yasayı kendi içinde bulur ve isteyerek riayet eder."[478]

Öyle görülüyor ki Tanrı'nın otoritesi insanın içinde içkindir ve doğaya ve insan tabiatına aykırı değildir, herhangi bir zorlama ve baskı aracına gerek olmadan insanların kendi içlerinde bulabileceği Tanrı yasalarının insanlar tarafından tam kabulüyle birlikte Tanrı Krallığı gerçekleşir. Bütün siyasal iktidar bir baskı formu, politikayı da kötülük olarak lanetleyen ve baskının ancak Tanrı'nın krallığıyla sona ereceğini düşünen Augustos için, en baskın öğreti kişinin sevebilmesi ve dilediğini yapabilmesiydi[479] Ancak Tanrı Krallığında kişinin dilediğini yapması başkalarının çıkarlarına, canlarına özgürlüklerine rağmen değil, başka insanlarla birlikte yaşanabilen bir durumdur. Kiliseyi ve devleti birlikte reddeden bundan dolayı Rus Ortodoks Kilisesi'nden aforoz edilen Tolstoy'a göre, bütün hükümetler, ordular, hayatı ya da mülkiyeti korumak için gösterilen tüm çabalar, ahlak dışı olup amacı insanları ve mülklerini şiddet araçlarıyla savunmak olan herhangi bir hükümetin hiçbir etkinliğine katılmamak yani ne asker olmak, ne yargıç olmak ne insanların mahkemelere başvurmalarını, devlet dairelerine girmelerine yardımcı olmak da[480] bir Hiristiyanın yapabileceği bir şey değildir. Tanrı'nın krallığı kişinin içindedir ve bu krallık, kişinin adalet, barış, özgürlük içinde huzurlu, güvenli ve mutlu yaşaması için yeterli olup hükümetler hem gereksiz hem de zararlıdır. Tanrının krallığı ya da egemenliği ne zaman gelineceğine dair İncil'de şu ayetler önemlidir:

"Ferisiler İsa'ya 'Tanrı'nın egemenliği ne zaman gelecek?' diye sordular. İsa onlara şöyle yanıt verdi: Tanrı'nın egemenliği göze görünür bir biçimde gelmez. İnsanlar da işte burada ya da şurada, demeyecekler. Çünkü tanrının egemenliği içinizdedir.' "(Luka 17:20–21)

Tanrının krallığı yapay bir otorite gibi değildir. Esasen manevi ve soyut olarak görünse de Tanrı egemenliği, insan yaşamının her unsuruna hâkim olması istendiğinden Tanrı otoritesi, insanın içinden başlayıp dışına, sosyal hayatına giren her alana doğru devam eder. Bu bağlamda fark edilebilecek ölçüde maddidir. Örneğin kişi içsel bir huzur ve sukunet içinde yaşarken, aynı zamanda sosyal hayata barış ve uyum içinde yaşar. Bu doğrultuda düşünen Hiristiyanlara göre, "İsa bize

[478] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir. s. 196.
[479] Marshall, s. 127.
[480] Marshall , s. 134.

kesin konuşmaktadır: Krallık burada ama saklı, gelişi bize, irademize, davranışlarımıza iç ve dış tavırlarımıza bağlıdır. İsa bunu bize başka bir tarzda daha söylemiştir: 'dileyin size verilecektir; arayın bulacaksınız; kapıyı çalın size açılacaktır'(Matta 7.7)."[481] O halde Tanrı'nın krallığı, kilise gibi dini kurumların oluşturduğu büyük, sistematik hiyerarşik dini bir cemaat topluluğu da değildir. O İsa'nın bizatihi, kendi ruhundan ve yaşam tarzından esinlenen evliliği, iş hayatını, sosyal ve iktisadi hayatı, dini yaşantıyı toplumsal ve evrensel barışı, ataerkil sistemi ve hükümetleri, devletleri de etkileyen alternatif bir toplum projesi gibidir.[482] Bu alternatif toplum projesi esasen Hz.İsa'nın kendi yaşamında ve onun gösterdiği öğretilerde saklıdır. İsa, Roma'nın yürürlükteki yasaları arasında sadece tüm tanrılıkları değil aynı zamanda o tanrılardan korkmayı, onlara ve onların sözde kehanetlerine inanmayı reddeden, insanların kurmuş olduğu tüm yapay kurum ve otoriteleri ve bunların gerekliliğine yönelik sahte inancı reddeden bir öğreti ortaya çıkartıp herkesin Tanrı ve birleşmiş sevgi tarafından eğitileceği ve aslanın kuzunun yanında uzanacağı Tanrı'nın egemenliğini sunuyordu.[483] Eski din veya devlet yasaların ceza veya ödüllendirme mantığına ters olarak Hz.İsa'nın öğretisi, insanlara doğru olan ve kendisine uyulduğunda kişiyi özgürleştiren bir "gerçeklik" sunuyordu. Yuhanna incilinde gerçelik ve özgürlük ilişkisi şu şekilde belirtilir:

"Ama ben gerçeği söylüyorum, İşte bunun için bana iman etmiyorsunuz. Hanginiz bana günahlı olduğumu kanıtlayabilir? Gerçeği söylüyorsam niçin bana iman etmiyorsunuz? Tanrı'dan olan Tanrı'nın sözlerini dinler. İşte, siz Tanrı'dan olmadığınız için dinlemiyorsunuz… İsa kendisine inanmış Yahudilere "eğer benim sözüme bağlı kalırsanız, gerçekten öğrencilerim olursunuz. Gerçeği bileceksiniz ve gerçek sizi özgür kılacak."dedi(Yuhanna.7:32.46)

Evrensel sevgi, esenlik, Tanrı yasalarına bağlılık, düşmanlık ve şiddet karşıtı olarak da gösterilen söz konusu gerçeklik, Tolstoy'a göre, Tanrı'ya ve İsa'ya değil de kilisenin buyurduğu şeye inanması gerektiği şekline dönüşmüştür.[484] Oysaki yine Tolstoy'a göre, kilisenin kurulması bile İncil'de olmayıp hiçbir yerde hiçbir nedenle Tanrı'nın veya İsa'nın müminlerin kilise sözcüğüyle anladıklarına benzer bir şey

[481] Alt, s. 124.
[482] Alt, s.125.
[483] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 54.
[484] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 58.

kurmamış oldukları beli olduğu gibi, günümüzde anladığımız biçimiyle sırlarıyla[485], katı hiyerarşisiyle, özellikle de yanılmazlık savlarıyla bir Kilise düşüncesine benzer bir şey, ne İsa'nın sözlerinde ne o zaman İsa'nın inananlarında mevcuttur.[486]

Gerçeklik sayesinde kazanılan özgürlük ve bireyin İsa'nın yaşantısına veya öğretisine uygun olarak hayatını sürdürmesiyle oluşabilen Tanrı'nın krallığı, kilise veya diğer dini kurumlar aracılığıyla gerçekleşmeyeceğine yönelik bu yöndeki Hiristiyan inançlar, her türlü otorite karşıtlığını güçlendirmiştir. Marshall'a göre, Tolstoy'un Hiristiyan anarşist yapan şey, "insanların karanlıktan aydınlığa yaptıkları ruhsal seyahetlerinde ve tarih içinde hükümet evresinden vazgeçecekleri iddiasıdır. Gerçek bir Hiristiyan, insani otoritelerin her türlüsünden özgürdür, çünkü her bireyin içine yerleşmiş olan sevgi yasası yeterlidir ve hayatın yegâne rehberidir."[487] Otoritelerin eşitliksiz bir sistem ve insanlar arasında hiyerarşik yapılanmayı yaratıp güçlendirdiğini savunan Hiristiyan anarşistlere göre, Hz.İsa'nın kendi yaşamı da Hiristiyan ve anarşizmin birbirlerinin karşıt olmadığını kanıtlar niteliktedir. Nasıralı İsa'yla ilgili bilgilerinin kendisini anarşizme yönlendirdiğini savunan J.Ellul'a göre, Matta, Markos, Luka, Yuhanna, İsa ile otoriteler arasındaki fikir ayrılıklarından kaynaklanan çatışmalarla doludur; çünkü İsa, bireylerin özgür ve adil yaşamları için otoritelerin yasalarını ihlal etmiştir.[488] Buna ek olarak, İsa'nın, sevmeyen kişi Tanrı'yı tanıyamaz; çünkü Tanrı sevgidir, her kim Tanrı'yı sevdiğini ancak kardeşlerinden nefret ettiğini söylüyor ise o kişi yalancıdır, kişi muhtaç bir durumdaki kardeşini görür de ona yardım etmeyi reddederse onun sevgisi sevgi değildir gibi bu düşünceleri[489] evrensel sevginin insanlar arasındaki otoriteyi gereksizleştirdiği sonucu çıkartır. Çünkü, insanların zaten kendi içlerinde olan sevgi karşılıklı empatiyi doğurur ve neticesinde bu empati, kişinin bir diğer üzerinde hakimiyet kurma arzu ve hırsını yıkar. Tanrının iradesi, yasaları ve egemenliği,

---

[485] Kilise sırları :
1.Vaftiz sırrı
2.Güçlendirme sırrı
3.Ekmek ve şarabın İsa'nın eti, kanı ve Tanrılığına dönüşmesi sırrı olan efkaristiya sırrı
4.Günah çıkarma sırrı
5.Hastaları meshetme sırrı
6.Ruhbanlık sırrı
7.Evlilik sırrı. Bkz, Tolstoy, Tanrının Egemenliği İçinizdedir, s. 60.
[486] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 59.
[487] Marshall, s. 522.
[488] Ellul, Anarşi ve Hiristiyanlık, s. 118.
[489] Ellul, s. 121.

kişinin gerçek kurtuluşunu sağlar diyen Tolstoy, 1901 yılında aforoz edilmesinin ardından aşağıdaki bir bildiriyle cevap verir:

"Tanrıyı inanıyor, onu Ruh, aşk ve her şeyin kaynağı olarak anlıyorum. Onun benim içinde olduğuna, benim de onun içinde olduğuma inanıyorum. Tanrı'nın iradesinin en açık ve anlaşılabilir biçimde, insan İsa'nın öğretisinde ifade edildiğine inanıyor ve onun Tanrı gibi görüp dua etmenin en büyük küfür olduğuna inanıyorum. İnsanın gerçek selametinin Tanrı'nın iradesine uymakta yattığına ve O'nun iradesinin, İncil'de bir yasa olarak belirtildiği gibi insanların birbirlerini sevmelerini ve sonuç olarak başkalarının kendilerine nasıl davranmalarını istiyorlarsa başkalarına da o şekilde davranılması gerektirdiğine inanıyorum. Bu nedenle, her insan hayatının o insanın içindeki sevgiyle anlam kazandığına inanıyorum… Bu sevgi insanı… Tanrı'nın yeryüzü krallığını kurmaya; yani şuanda hüküm süren kavga, hile ve şiddetin yerini serbest anlaşmaya, doğruluğa ve kardeşçe sevgiye bırakacağı bir hayat düzenini kurmaya yöneltir.[490]"

İyi ve insanları iyiliğe götüren hiçbir otoritenin olmadığını, dünyevi olan otoritelerin insanlara istemediği eylemleri yaptırıp insanı, insanlıktan çıkarabileceğini savunan Tolstoy, Tanrı'nın Krallığı'nın insanın kendi içinde manevi olarak ancak toplumsal hayatta görülebilir şekilde maddi olarak yaşanması gerektiğini savunur. Böylelikle, tüm bireylerin tek tek ve kendi içsel özgürlükleriyle yaşayacağı ve bir dayatmadan uzak olan Tanrı'nın egemenliğinde, çatışma ve savaşların yerine uzlaşı ve birliktelik, kardeşlik, eşitlik sağlanır. Matta İncilinde "Tanrı'nın egemenliği çaba gösterilerek elde edilir, ona ancak çaba gösterenler ulaşabilir.(Matta 11.12)" [491]ayetini hatırlatan Tolstoy, insanlar özgürlüklerini elinden alan tüm maddi zincirler olan, mülkiyet, iktidar ve zenginlik hırsı gibi unsurların peşinden koşmayı bırakıp kendilerine ve diğerlerine yalan ve ikiyüzlülüklere son verirlerse, Tanrı'nın egemenliğinin gerçekleşeceğini belirtir.[492]

Öyle görülüyor ki gerçekliği benimsemek kişiyi özgürleştirir diyen İncil, gerçekliğin bir parçasının kişiyi mutsuzlaştıran sosyal, iktisadi yönlerin olumsuz koşullar olduğunu ve bu olumsuz koşulların düzeltilmesi sonucunda kişinin özgürlüğünü Tanrı'nın krallığında gerçekleştirebileceğini savunur. Buna ek olarak Tolstoy genelinde Hiristiyan anarşistlerin büyük çoğunluğu, insanların Hz.İsa'nın

[490] Marshall, s. 522.
[491] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 323.
[492] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 323.

aşağıdaki beş emri yerine getirmesiyle Tanrının egemenliğinin gerçekleşeceğini savunur:

1) Bütün insanlarla barış içinde yaşayın. 2) Temiz bir hayat sürün. 3) Yemin etmeyin. 4) Kötülüğe karşı direnmeyin. 5) Ulus farkı gözetmeden yaşayın.[493]

İnsanlara değil Tanrı'ya itaat edilmesi gerektiğini ve bunlardan birine itaat edenin diğerine itaat edemeyeceğini düşünen Tolstoy için, kötülüğe karşı direnmeme öğretisinin temelinde yatan şey, esasen kötülüklerle mücadelede şiddetin kullanılmamasıdır. Bu bağlamda pasif direniş ya da sivil itaatsizlik yöntemlerini kötülüğe karşı direnmeme bağlamında ele alır. Tanrı'nın egemenliğinde şiddetin her türlüsün istenmediğini vurgulayan Tolstoy, devleti veya otoriteleri reddetmesinin bir nedenini de, devletin şiddeti meşru olarak görüp onun kullanma hakkının olduğunu düşünmesidir. Ona göre, devlet itaati sağlamak için her zamankinden daha çok şiddeti artırır, görünüşte bu azalsa ve niteliği değişse bile esasen şiddetin biçimleri sadece evrimleşir en nihayetinde devlet, şiddetle güçlenirken şiddet sayesinde hâkimiyet altındaki bireyler gittikçe ezikleşir.[494] Bu durumda ezikleşen birey kendi hür kararlarına göre yaşayıp vicdanının içsel sesine kulak veremez. Dünyevi otoritenin altında yaşayıp bu otoritenin her türlü emirlerine göre yaşayan bir Hiristiyanın orduya katılıp askerlik yapması da Hiristiyanlıkla bağdaşamaz, zira "öldürmeyeceksin" ya da "diğer insanlarla barış içinde yaşayacaksın" gibi olan İsa'nın öğretilerine ters davranmış olur ve zaten ordudayken bunun tersini de yapamaz. Tanrı'nın yasasını benimsemek olan Tanrı'nın krallığında yaşamayı kabul eden bir insan, hiçbir şiddet faaliyetine katılamaz. Tanrı'nın egemenliğinde bireyler, şiddeti temel alan tüm kurumların gereksizliğini görecek, insanlar öyle akıllı olacaklar ki birbirlerini soymayacak katletmeyeceklerdir, insan kardeşliği, mülkiyete ortaklık, kötülüğe şiddet yoluyla direnmeme gibi Hiristiyanlık ilkelerinin doğal ve basit olarak yaşanırlılığını görüp yaşayacaklardır.[495]

İncildeki antiotoriter ifadelerle birlikte, İncilin dışsal otoriteleri kabul ediyor diye gösterilen konular da Hiristiyan anarşistler tarafından tartışılır. Bu konuların en önemlileri, "Sezarın hakkını sezara, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya (Markos 12:13)" meselesi ve Pavlus'un mektuplarıdır. Marshall'a göre, Constantin'den beri Kilise,

[493] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 42.
[494] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 159.
[495] Marshall, s. 523.

devlet teolojisini haklı çıkarmaya çalışırken, İncil ve vahiy otoriteye karşı çıkar, İsa'nın tutumu otoritelere karşı radikal biçimde olumsuz olup, inananlarına kralları taklit etmemelerini vaaz ettiği gibi bazen de 'krallar ve valiler insanlar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır, kendi aranızda böyle bir şeye izin vermeyin' demiştir.[496] Hz.İsa, Hiristiyan anarşistlere göre, otoritelere karşı sürekli alaycıl bir dil kullanmıştır. İsa, 'sezara vergisini verin' dediği zaman, "genellikle anlaşıldığı gibi tebaanın kendi hükümdarına itaat etmesini gerektiğini söylemez. Bu tavsiye vergilerle ilgiliydi. Sezar parayı yaratan kişi, dolayısıyla paranın efendisi olduğu için, İsa muhtemelen, bir Hiristiyanın aynı anda hem Mammon'a (servet ve hırs ilahı) hem de Tanrı'ya hizmet edemeyeceğini söylemek istiyordu."[497] Öte yandan aynı konuda fikir belirten Ellul'a göre, İsa'nın bu tutumu, onun vergilerin yasal olduğuna inandığını ve Romalılara itaat edilmesi gerektiğini düşündüğünü göstermez, gerçek anlamda sezara ait olan üzerinde imzası olan her şeydir, bunlar paralar, abideler vb. tüm para sezara ait olduğuna göre sezarın hakkı sezarın olsun, öte yandan sezarın işaretinin bulunmadığı hiçbir şey ona ait değildir, bunların tümü Tanrı'ya aittir, para haricinde sezarın hiçbir hakkı yoktur, bu para haricinde olan şeyler yaşamımızdır.[498] Yani örnek vermek gerekirse, sezarın yaşam ve ölüm üzerinde bir hakkı yoktur, sezarın insanları savaşlara sürükleme hakkı yoktur, ülkeleri yakıp yıkmak, harap etmek hakkı da yoktur.[499] En nihayetinde sezarın Tanrı olma ve insanların üzerinde ilah olma hakkı da yoktur. Hiristiyan anarşistlere göre, o halde Hz.İsa'nın en basit anlamda kastettiği sezar'a sadece vermek zorunda kaldığınız için ona parasını verin ancak bunun haricinde sezarın üzerinizde hiçbir hakkı yok ve sadece Tanrı'ya kulluk edin ona itaat edin.

Pavlus'un Romalılar'a mektubu (13:1-7) ise şu şekildedir:

"Herkes baştaki yönetime bağlı olsun. Çünkü tanrıdan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, Tanrı buyruğuna karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik edenler değil, kötülük edenler

[496] Marshall, s. 125.
[497] Marshall, s. 125.
[498] Marshall ,s. 125
[499] İsmail Taşpınar, "Hıristiyan Anarşistler ya da 'Sezar'ın Hakkını Sezar'a, Tanrı'nın Hakkını Tanrı'ya Vermek', http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=765 (02.05.2012)

yöneticilerden korkmalıdır… Herkese hakkını verin vergi hakkı olan vergi, gümrük hakkı olana gümrük, saygı hakkı olana saygı, onur hakkı olana onur verin.*"*

Hiristiyan anarşistlere göre, söz konusu yukarıdaki ifadeler tek başına alınıp değerlendirilirse İncil'in otoriterlerden yana olduğu yanılgısı ortaya çıkar. Oysaki kutsal kitap tüm bütünüyle ele alınıp değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Pavlus'un, bu ifadelerinden hemen sonra sevgiyi ilişkin ifadelerinin gelmesi tesadüfî değildir. Pavlus;

"Kilisediki Hiristiyanları sevin, tüm insanları sevin, düşmanlarınızı sevin (kendinizden öç almayın ama zulmedenleri bağışlayın) ve hep birlikte huzurlu bir yaşam sürün. Tüm kutsal emirler, sevmek ve kimseye kötülük etmemek emirlerinde özetlenir. 14 bölümde sevgiyi fiilen göstermek hakkında kimi detaylar örneklendirilir: konukseverlik, kimseyi yargılamamak, güçsüze destek çıkmak vb."[500]

Anarşist Hiristiyanlara göre, Pavlus'un davetini tüm insanlara yönelik olduğu bilinciyle, insanlar arasında yöneticilerin de olduğunu unutmamış onları da kazanmak istemiştir. Zira sevgi yasası düşmanları dahi önemserken yöneticileri dışta tutamazdı. Bir başka deyişle, düşmanlarımızı sevmeliyiz ve bundan dolayı otoritelere dahi insan olarak saygı göstermeliyiz, Hiristiyanlara yönetenlerin de kendileri gibi insan olduklarını ve onları kabul etmelerini, saygı duymaları gerektiğini belirttiğini düşünen J.Ellul'a göre, Pavlus bu öğütlerinde, yönetimlere borçlarını ödemelerini belirtirken bizi doğrudan İsa'nın vergi konusunda verdiği yanıta götürür, İsa, çok daha büyük bir cesaretle yönetenlere saygı ya da onur borcu olmadığımızı belirtip korkmamız gereken yegâne kişinin Tanrı olduğunu onur borçlu olduğumuz tek kişinin yine Tanrı olduğunu belirtmiştir, Pavlus gerçekten tüm insanlar için dua etmemiz gerektiğini söylemiştir ki bunlar içinde krallar ve yönetenler de dahildir, hiç kimse Tanrı'dan istediğimiz bu sevgi ricasının haricinde tutulmamalıdır, Hiristiyanlar politik düşmanlarının mutlak ölümünü istemez, ancak bu dualar yönetenlerin başta kalmaları, zaferler kazanmaları, dünyevi otoritelerini acımasızlaştırmaları veya sürdürmeleri için değildir, değişsinler, şiddeten ve tiranlıklarından vazgeçsinler diyedir.[501] Diğer başka bir yorum ise, ilk Hiristiyanlar üzerindeki baskının azalması için Pavlus'un bilinçli olarak bu mektubu yazdığıdır, Pavlus'un Romalılar'a mektundaki otoriterlerden yana görülen ifadeleri, İncil'in

[500] Ellul, s. 98.
[501] Ellul, s. 100.

genel mesajlarıyla karşılaştırıldığında, anarşist Hiristiyanlar için dunyevi otoritelerin kabulü anlamı taşımaz. Zira asıl olan, Petrus'un dediği gibi ,"insanlara değil Tanrı'ya itaat etmemiz gerektiği (Elçilerin işleri 5:29) gerçeği"[502] olup ayrıca, Pavlus'un söz konusu mektubu halihazırda tutukluyken yazdığı kısa sürede Romalı yöneticiler tarafından idam edildiği de unutulmamalıdır.[503] Ne olursa olsun ilahi otorite, dünyevi tüm otoriteleri geçersiz kılar. Anarşist Hiristiyan Adin Ballou'ya göre, insan Tanrı'ya ve onun ilahi hükümetine itaat etmekle yükümlü olduğuna göre aynı zamanda da ülkenin ve ülkenin insanların oluşturduğu yasalara itaat etmekle yükümlü değildir, Tanrı otoretiseni hiçbir insanla bölüşmez bu anlamda o mutlak egemendir.[504] Tanrı'nın mutlak egemenliğinde insanların bir kısmının bir kısmı üzerinde hâkimiyet kurmaları meşru değildir. Bununla birlikte Tanrı, bir monark ya da diktatör gibi de değildir, Tanrı egemenliği insanları özgürleştirir, insanların kendi aralarında kurdukları otoriteler ise insanı köleleştirir. O halde iyi bir Hiristiyan dünyevi otoritelerin güçlerini artıracak herhangi bir faaliyete de katılmamalıdır. Hiristiyan anarşistler için:

"Hiristiyan anarşizm, İsa'nın Firavunlara verdiği yanıtı, ilk taşı günahsız olan atsın sözlerini; Dağda vaaz sırasında yaptığı kötülüğe iyilikle karşılık verme ve bir yanağına vurana öteki yanağını çevirme tavsiyesini temel alır. Bu nedenle yasama, yargı ve yürütme görevlileri için oy vererek yönetime katıldığımız zaman, bu insanları taş atan kolumuz haline getirir ve Dağda Vaaz'ı inkâr etmiş oluruz.*"*[505]

Böylelikle oy verme, yargı veya yürütme faaliyetlerine katılma gibi hallerin reddi aynı zamanda dünyevi olan otoritelerin reddi anlamına da gelir. Bazı kaynaklarda, on yedinci yüzyıl anarşist Hiristiyanlarından sayılan ve eğer insan Tanrı'nın verdiği akılla kendi kendisini yönetebiliyorsa, dışsal bir yönetime de ihtiyaç yoktur[506] diyen Gerrard Winstanley için devletsiz, yasasız, komünal bir toplum akla ve adalete en uygundur. Bunun tersinin olması yani dünyevi otoritelerin yasalarıyla yönetilmek ise, sömürülmek, baskı, şiddet ve adaletsizlik içinde yaşamakla eşdeğerdir. Çünkü Winstanley'e göre;

[502] Ellul, s. 108.
[503] Ellul, s. 108.
[504] Marshall, s. 133.
[505] Marshall, s. 135.
[506] Marshall, s. 157.

”Otorite sahibi olan herkes başkaları karşısında tiran kesilir; pek çok koca, ana baba, efendi ve yargıç, kendi karıları çocukları hizmetkârları ve tebaası karşısında onların da kendisi gibi yaratıklar olduğunu ve özgürlüğünün hepsine eşit dağıtılmış bir ayrıcalık olduğunu bilmeden zalim birer lort kesilirler… Hükümdarlar toprağın kendilerine ait olduğunu söyledikçe, belirli bir mülke Benim ya da Onun dedikçe, ne sıradan insanlar özgür olacak, ne de ülke sorunlardan, zulümlerden ve şikâyetlerden kurtulacak: her şeyi Yaratan'ın aklına sürekli eziyet edilecek.”[507]

Tanrı'nın egemenliğinde, insanların birbirleriyle her türlü otoriteden kaynaklanan üstünlüklerinin olmayacağını savunanlar için tek meşru otorite ilahi otoritedir. İlahi otorite aynı zamanda en akıllıca olan düzendir de, zira tüm insanlarda ortak olan şey akıldır. Akıl, Tanrı'nın insanlara kendilerini yönetebilmeleri doğru ve yanlışı ayırt edebilmeleri içindir oysaki bu gerçeği anlamayanlar, kendi akıllarını başka insanları yönetmek için kullanmaya çalışırlar. 1830'larda, insan iradesinden doğma hükümetlerin hiçbir ahlaki tarafları ve üstünlükleri olmadığından onlara sadakat göstermenin de yanlış olduğunu belirten Adin Ballou'ya göre,

”Vicdanın üzerinde herhangi bir özgün, içsel otorite yoktur. İlahi hükümet ikna ve sevgiyle beslenirken, insan hükümeti ifadesini kendi yozlaşmasında, hapishanelerinde ve savaşlarında bulan kurnazlığa ve fiziksel güce bağlıdır. Bu yüzden Hiristiyan Binyıl başlamış gibi davranmak, seküler otoriteyi, oy vererek, yasa çıkararak ya da savaşarak desteklememek gerekir.”[508] diyerek hükümetlerin kötülüğünü ifade eder.

Öyle görülüyor ki dünyevi otoriteler (devlet-hükümetler) anarşist Hiristiyanlar için, genel olarak salt Hz.İsa'nın öğretilerine ters oldukları için değil aynı zamanda tabiatlar gereği adaletsiz, insanın kendi bireysel aklını kullanma yeteneği körelttikleri, kişisel vicdana göre hareket etmeyi imkânsız kıldıkları, sömürü, eşitliksiz, şiddet üzerine kurulu bir yapı oluşturdukları, insanlar arasında kardeşliği ve evrensel sevgi, dayanışmayı tahrip etikleri için meşru görülmez.

Söz konusu yukarıdaki ifadelerden yola çıkıp şunu diyebiliriz ki, Hiristiyanlıktaki Tanrı Egemenliği veya Krallığı inancı, anarşist Hiristiyanlar için dünyevi otoritenin reddi anlamını taşımaktadır. Bu yönde düşünenlere göre, bir Hıristiyan sevgi, eşitlik, özgürlük, merhamet, kardeşlik, doğruluk gibi başlıca yasa veya ilkelere olan Tanrı yasalarına göre yaşamalıdır. Buna bağlı olarak, sevgi

[507] Marshall, s. 158.
[508] Marshall, s. 548.

yasalarının yaratıcısı olan Tanrı'ya itaat eden bir insan, kötülüklerin ve çatışmaların sebebi, kaynağı olan devletlere itaat edemez. Bazı anarşist Hiristiyanlar (Tolstoy özelinde), Hiristiyanlıktaki sevgi ifadelerinin, öldürmeyeceksin emirlerinin, kişiyi doğrudan doğruya devlet veya hükümet karşıtlığına götürdüğünü savunurlar. Zira bir Hiristiyan, eli silahlı bir askerken, öldürmeyeceksin emrine muhalefet edemez, kişini askerliği reddetmesi devletin de reddi anlamına gelir. Buna ek olarak, iyi bir Hiristiyan, yargıçlık yapamaz, mahkemeye başvurmaz, devlet dairelerine yardımcı olmaz, en nihayetinde devletin meşru varlığını kabul etmez, çünkü insani hükümetler kanla ve kötülükle beslenirken, ilahi hükümet sevgiyle beslenir.

Bize öyle görünüyor ki tüm bu düşüncelerin genel anarşizm düşüncesi olan devletin ve yapay otoritelere reddiye ile genel olarak anti-otoritesizlikle yakından ilişkisi vardır. Zira gerek bu yönde düşünen Hiristiyanlar, gerekse anarşistler, hükümetlerin kötülüklerden beslendiği noktasında hem fikirdirler. Her iki gruba göre de devletlerin olmadığı bir yerde ise barış, uzlaşma, empati, sevgi ve özgürlük hakim olacaktır.

Bununla birlikte, Hiristiyanlıkta başta dünyevi otoritenin reddinin bir sebebi de olan sevgi ve özgürlükle ilgili görüşlerine olumsuz eleştirel açıları da vardır. Genel olarak din ile ilgili düşüncelerinde, kiliseyi eleştirilerinin merkezine alan Bakunin için, buna rağmen Tanrı düşüncesi veya inancı zorunlu olarak insanı köle yapar.[509] Zira her şeyin sahibi, belirleyicisi olan Tanrı'nın olduğu yerde insan özgürlüğünden bahsedilemez. Ayrıca genel olarak dinler, sevgi veya uzlaşma üzerine değil bilakis kan üzerine kurulmuştur, Hiristiyanlık ise diğer dinler gibi "sefilleşme, köleleşme ve kutsalın yarına insanlığın feda edilmesi" olgularına sahiptir.[510]

O halde iktidarları başta özgürlük ile ilgili düşüncelerinden reddeden anarşizm, Hiristiyanlığın özgürlüğü geçersizleştiren dinsel inançlarıyla uyuşamaz. Buna ek olarak, anarşizm ve Hiristiyanlık arasında bir bağın varlığına olumsuz yaklaşımın bir diğer noktasını, Pavlus'un devletin yöneticilerine itaat edilmesi gerektiğine yönelik İncil'de bulunan mektupları oluşturur. Anarşist Hiristiyanlar bu eleştirilere yukarıda zikredildiği gibi cevap verse de, öyle görülüyor ki bu her zaman tatmin edici olmamıştır. Hz. İsa'nın pasifist ve öte dünyacı bir tavırla da olsa her ne kadar ezilen sınıfların yanında olduğu kabul edilse de, Pavlus'un kölelerin

[509] Bakunin, s. 28.
[510] Bakunin, ss. 26-28.

efendilerine ve herkesin hükümetlere boyun eğmesini istediği [511] belirtilir. Şenel'e göre bu durumda, toplumsal bozuklukları, adaletsizlikleri mücadeleyle değil sevgiyle ve nihayetinde Tanrı'nın melekûtu (krallığı) ile önleneceğini düşünen İsa [512]'nın bu düşüncesi, iyi niyetli de olsa esasen metafizik ya da en iyi ihtimalle insanların vicdanlarına seslenen bir niteliğe sahiptir. Ancak, dünyevi otoritelerin reddinin gerekçesi olan eşitsizlikler, adaletsizlikler, köleliklerin sonlandırılması kişilerin vicdanlarına terk edilemez.

3.2 BARIŞ, ÖZGÜRLÜK, GÖNÜLLÜ BİRLİKTELİK ve MÜLKİYET

Daha önce de vurgulandığı gibi İncil'de insanlar arası sevgi, Tanrı'nın bir emri olarak sık sık geçer. Örneğin İncil'deki şu ayetler bu yöndedir:

"Ferisiler, İsa'nın Sadukileri susturduğunu duyunca bir araya toplandılar. Onlardan biri, bir kutsal yazı uzmanı, İsa'yı denemek amacıyla Ona şunu sordu: 'Öğretmenim, Kutsal Yasada en önemli buyruk hangisidir?' İsa ona şu karşılığı verdi: 'Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla seveceksin'. İşte ilk ve en önemli buyruk budur. İlkine benzeyen ikinci buyruk şudur: 'Komşunu kendin gibi seveceksin' Kutsal yasa'nın tümü ve peygamberlerin sözleri bu iki buyruğa dayanır.' "(Matta.22:34-40,Markos.12:28-34,Luka 10:25-28)

İnsanların sadece dostlarını ve yardımcılarını değil aynı zamanda düşmanlarına karşı bile, sevgi ilişkisi ve iyilikle yaklaşmalarını isteyen Hz.İsa, bunun temelinde Tanrı'nın merhametli ve şefkatli olduğu için insanların da onun gibi olmasını en doğru olan şey görmesidir. Bu bağlamdaki ayetler, sevginin aynı zamanda insanların kendi aralarındaki ilişkilerinde çatışmadan uzak, barış ve uyum içinde yaşama düşüncelerini de etkiler. Zira kişinin düşmanlarını dahi sevebilmesi, düşmanlarının yargılanmasını da etkilediği gibi bazen yargılamanın bizatihi kendisini dahi gereksizleştirir. Bu durumla ilintili olarak İncil'deki şu ifadeler önem taşımaktadır:

"Ama beni dinleyen sizlere şunu söylüyorum: Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, size lanet dileyenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin. Bir yanağınıza vurana öbür yanağınızı da çevirin. Abanızı alandan, mintanınızı da esirgemeyin. Sizden bir şey dileyen herkese verin, malınızı alandan onu geri istemeyin. İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de öyle davranın… Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin…Babanız (Tanrı)

[511] Şenel, s. 236.
[512] Şenel,s. 234.

merhametli olduğu gibi siz de merhametli olun…Başkasını yargılamayın, siz de yargılanmazsınız. Suçlu çıkarmayın, siz de suçlu çıkarılmazsınız. Başkasını bağışlayın, siz de bağışlanırsınız."(Luka.6:27-38, Matta .5:38-48;7:12)

Sosyal hayatlarında, insanların birbirlerine karşılıklı sevgi temelinde, birbirlerine empati kurarak yaşamalarını tavsiye eden Hz. İsa, bağışlamayı da Tanrısal bir özellik olarak değerlendirir. Hz. İsa'ya göre, herkes dostunu sevebilir ancak önemli olan kendisine kötülük yapılsa dahi düşmanı affedebilmesi ve onu sevebilmesidir. Bu insanların birbirleriyle barışı temel alan bir yaşantı kurmaları için önemlidir. Ancak, anarşist Hiristiyanlar için, sevgiye ve barışı verilen bu önem esasen toplumsal adaletsizliklere karşı tamamıyla bir kayıtsızlık örneği teşkil etmez. Şiddetten yana olan anarşizm türü haricindeki anti milliyetçi, antikapitalist, etik ve antidemokrat anarşizmin otoriteleri yıkmak için küçük gruplar ve çeteler halinde örgütlenip haksızlıkları tartıştığı, yanlışlara, baskı ve zulümlere karşı mücadele etmesini[513] destekleyen Ellul'a göre, İncil'in yolu sevgiden geçer şiddetten değil ancak gücü elinde bulunduranlara karşı şiddetin kullanılmaması hiçbir şey yapmamak anlamına gelmez, İncil'in asıl belirtmek istediği şey Hiristiyanlığın gücü reddedip bu doğrultuda mücadele edilmesi gerektiğidir, bu gerçeklik kral-papa-kilise üçgenin de unutulsa da İsa'nın tam olarak istediği şiddet kullanmadan, nefret, öldürme vb. hislerin içinde olmadan mücadeledir.[514] Böylelikle barış veya çatışmadan, savaştan uzak bir yaşantı övülürken, haksızlıklar ve adaletsizliklere karşı bir nevi pasif direniş anlamında değerlendirilen bir mücadele türü tavsiye edilir. Pasif direnişin daha etkili ve sonuçlarının daha kalıcı olduğuna inanılır. Anarşist bir Hiristiyanın bu bağlamındaki sloganı "grev evet; ama şiddet asla" dır.[515] Şiddet karşıtlığını güçlendiren "Sağ yanağına vurduklarında, öbür yanağını da çevir" olan Hz.İsa öğretisi, güçlü bir savaş karşıtlığını da beraberinde getirir. Esasen bu barışçıl ilke, düşmanı silahsız bırakacak bir durum yaratıp düşmanlığın dostluğa, kötülüğü iyiliğe çevirmenin de bir yöntemi olarak değerlendirilir, şiddet ya da daha üst bir durumda savaş hiçbir şeyi çözümlemez, ne güçlü devletlerin emperyalizminin yaratığı insanların çoğunun yaşadığı sıkıntıları ne de banliyölerde yaşayan insanların

[513] Ellul, s. 22.
[514] Ellul, s. 22.
[515] Ellul, s. 23

çektiği her türlü eziyetleri giderir.[516] Bu bağlamda düşünen Hiristiyanlar için, Naziler ile Sovyet komünistlerin insanlara uyguladığı şiddet ile kilisenin binlerce kadını büyücülük ve cadılıkla suçlayıp yakması, aforoz ve işkencelerle insanlara zülüm etmesi aynı değerde olup[517] Hz.İsa'nın barışçıl, sevgi dolu öğretisine aynı uzaklıktadır. Zira "Tanrı sevgidir, düşmanlarınızı sevin, komşularınızı en az kendiniz kadar sevin" diyen Hiristiyanlığın savaş yanlısı olması mümkün değildir. Dünya tarihinde, Hiristiyan savaşları olarak gösterilen savaşlar esasen krallıkların, imparatorlukların kendini yayma politikalarının bir eseri olarak değerlendirilmelidir.[518] Anarşist Hiristiyanların bu yöndeki düşüncelerinin devamında, "sözde Hiristiyanlığın" insanlığı kurtuluşu için çıkartılan savaşların asıl çıkma nedeni devlet-kilise kurumunun işbirliği olarak görülür. Bu işbirliğinde, devlet kiliseye önemli parasal yardımlar, ruhban sınıfına imtiyazlar, insanları zorla Hiristiyan yapma vb. güçler sağlarken kilise de taç giydirme gibi çok sayıda adet ve yöntemlerle, otoritelere itaatin bir Hiristiyanlık görevi olduğunu, dolayısıyla krala itaatsizliğin Tanrı'ya itaatsizlik anlamına geldiği gibi düşünceleri, inananlara empoze ederek otoritelere iktidarlarını güçlendirmeleri için yardımcı olmuştur.[519]

İnanç, Hiristiyan ilkelerine göre dayatılamaz, ancak kilise bu en temel ilkeye aykırı davranarak "lanetlenmiş ve kaybolmuş insanların kurtuluşu" için güç kullanım yoluna gitmiştir. Gerçek Hiristiyan, dinin baskı sonucunda kabul edilmesini savunamaz. O halde, "Hiristiyanlığa ve Hiristiyan âlemine yönelik tüm suçlamalar düşünüldüğünde, İncil'e sadık kalmaya çalışan Hiristiyanların bu türden eylem ve pratikleri (şiddet, güç ve savaş politikaları) kınayan anarşistlerle aynı düşüncede olacakları açıktır."[520] Bu durumla ilintili olarak, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Hiristiyan Quaker'ların savaş karşıtlığının nedeni kendilerince şöyle vurgulanır:

"İsa'nın öğretisi insanlara şiddet ve kılıç yoluyla değil ancak kötülüğe karşı direnmeme, nezaket, yumuşak başlılık ve barışçılık yoluyla ulaştırıldığında; takipçilerinin arasında barışın, uyumun ve sevginin bir örneği olarak tüm dünyaya yayılabilir… Tanrı'nın öğretisine göre bir Hiristiyan tüm insanlara karşı yalnızca barışçıl bir biçimde davranabilir; bu yüzden hiçbir otorite Hiristiyan'ı Tanrı'nın öğretisine ve komşularıyla ilişkisinde uyması

[516] Alt, s. 39.
[517] Alt, s. 69.
[518] Ellul, s. 35.
[519] Ellul, s. 39.
[520] Ellul, s. 38.

gereken temel erdeme aykırı biçimde davranmaya zorlayamaz… Devletin yüce menfaatleri söz konusu olduğunda, devlet ancak dünyevi kazançlar uğruna uzlaşmaz olanı uzlaştırmaya kalkanları Tanrı Yasası'nı değiştirmeye zorlayabilir, ne var ki İsa'nın öğretisinin kendisine esenlik getireceğine samimiyetle inanan bir Hiristiyan için bu gibi devlet kurallarının hiçbir zorlayıcılığı yoktur."[521]

O halde, öyle görünüyor ki nedeni ne olursa olsun, inanan bir Hiristiyanın Hz.İsa'nın öğretisine göre bir yaşantı sürmesi için bir başkasının kurtuluşunu sağlamasının yolu, asla şiddet ve şiddetin en yoğun şekli olan savaş olamaz. İyi bir Hiristiyan için, hiçbir durumda kötülüğe kötülükle cevap verilemez, kendisine haksızlık edilse dahi o kişiyi mahkemeye veremez, orduda yer alamaz, savaşa katılamaz, öldürücü bir silah kullanamaz. Zira İsa, Eski Ahitte'ki "adam öldüren kesinlikle öldürülecektir. Kim komşusunu yaralarsa, kendisine de aynı şey yapılacaktır. Kırığa karşılık kırık, göze göz, dişe diş olmak üzere, ona ne yaptıysa kendisine de aynı şey yapılacaktır.(lev 24,17.19-20)"[522] hükümlerine karşılık "Göze göz, dişe diş dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin .(Matta 5.38-40, Luka .6:29-30)" diyerek intikam yerine barışçılığı, bunun temelinde direnmezlik öğretisini tavsiye etmiştir. Adin Balou'a göre direnmezlik öğretisinin başlıca önemli noktaları, kötülüğün yüzyıllar boyu bu dünyada çoğalmasına ve süreklilik kazanmasına yol açan davranışları yasaklamasıdır, zira bir başkasına saldıran ve onu inciten bir insan, incittiği insanın yüreğinde kötülüğün hammaddesi olan nefret duygusunu uyandırır, bize zarar verdi diye başkasına zarar vermek kötü eylemi hem kendinde hem de başkalarında tekrarlamak demektir, o halde şu bilinmelidir ki şeytan, şeytan tarafından kovulamaz, yanlış yanlış yollarla düzeltilemez ve kötülükler hiç şüphesiz kötülüklerle yenilemez; ancak şu da unutulmamalıdır ki direnmezlik öğretisi esasen kötülüğe karşı direnmenin en etkili ve tek gerçek yoludur, karşı koymama en sonunda kötü duyguyu yerinden söküp yok eder.[523] Zira İncil'de yazıldığı üzere "kılıç çeken kılıçla ölür.(Matta26:53)" Bu ayetin iki önemli mesajı var, ilki insanlara şiddete kesinlikle başvurulmaması yönündeki emir, ikincisi devletin elinde kılıç

[521] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 10.
[522] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 18.
[523] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 20.

olduğundan kılıçla yok olacağının mesajı.[524] O halde kılıçla savaşanlar kim olursa olsun yok olacaktır, savaş, çatışma, her türlü intikam araçları kabul edilemez. Ellul, zulme uğrayanların başkaldırmasını, silaha sarılıp şiddeti kullanmalarını kınayamayacağını; ancak bunun adalet, eşitlik, özgürlük içeren bir devrim için yararlı olmadığını zira baskı gören kişilerin gücü elinde tutanlar tarafından ya yok edileceğini ya da baskıya uğrayanların görece güçlendikten sonra güce başvurup bu sefer kendilerinin baskıcı olacaklarını ve bunun böyle sürüp gideceğini düşünür.[525] O halde önemli olan, hakiki bir devrim için tüm şiddet kaynakları olan hiyerarşi ve korku ruhunu ortadan kaldıracak bir ahlakı güçlendirmektir, yönetenlerin korkusu kural koymadan yaşayamayacaklarını düşünmeleri, yönetenlerin korkusu ise efendilerinin yerleştirdikleri kurallara boyun eğmeden hayatlarına devam edemeyeceklerini düşünmeleridir, bu korkular yönetenlerin zalimliğini yönetilenlerin de zulmü kabullenmelerine neden olur.[526] Zulme uğrayanlar şiddet yoluna başvurmadan, savaşa girmeden, eline silah almadan pasif bir direnişle direnirlerse, kötülüğe iyi olmayan araçlarla başvurma kısır döngüsü sona erer. Böylece, Hiristiyanlığın kardeşlik, eşitlik, mülkiyet ortaklığı, kötülüğe karşı güç kullanarak direnmeme gibi yaşam ilkeleri toplumsal hayatta köklü olarak yerleşecek[527] ve insanların özgürlük içinde birbirleriyle ilişki kurmaları sağlanacaktır.

Hz.İsa'nın, İncil'deki Tanrı'sı, insanları tüm köleliklerden kurtaran, her müdahalesi insanları yeniden özgürlük havası vermek içindir, Tanrı yol gösterir hatta bazen emir de verir ancak insanların farklı yolları seçmesine müdahil değildir en kabul edilemez bir şekilde Tanrı'nın istekleri yerine getirilmese dahi Tanrı karışmaz, en nihayetinde denilebilir ki Tanrı ne makine ne kontrol eden bir bilgisayar ne de insanların Tanrı'nın aldığı kararları uygulamak zorunda kalan robotlardır.[528] O halde Tanrı, her durumda en başından en sonuna kadar özgürlükten yanadır ve insanlara seçme hakkı verip onları özgür bırakmıştır. Zira insanı melekten ya da hayvandan ayıran nokta onun eylemlerini özgürce yapıp edebilmesidir. Bunun tersi olsaydı, insanlar Tanrı'nın elinde bir oyuncak gibi olurdu ki iyi ya da kötü bir şey yapmanın

[524] Ellul, s. 80.
[525] Ellul, s. 122.
[526] Ellul, s. 122.
[527] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 109.
[528] Ellul, s. 52.

hiçbir anlamı kalmazdı.[529] Ortaçağ Hiristiyan dünyasında mistik ve binyılcı anarşistler gruplarından biri olarak değerlendirilen Özgür Ruh Heresisi, özgürlük anlayışını en uç noktalara taşır. Onlara göre, "Tanrıyla bütünleşen kişi, bütün yasaların, kiliselerin ve ayinlerin üzerinde yer alır ve her neyi istiyorsa onu yapabilir."[530] 1330'lu yıllarda Özgür Ruh Heresisi'nden biriyle karşılaşan Hiristiyan bir çileci (Suso, diye adı geçen şahıs) onlarla şöyle bir diyalog kurar:

"Nereden geliyorsun? diye sordu Suso.'Hiçlikten geliyorum'. Söyle bana nesin sen?.. 'Hiçbir şey' Ne istiyorsun? 'İstemiyorum'. Bu bir mucize! Adın ne senin? 'Bana isimsiz vahşi derler.' İçgüdülerin seni nereye götürüyor? 'Sınırsız özgürlüğe' Söyle bana sınırsız özgürlük nedir sence? 'Bir adamın, kendi kaprislerine göre, Tanrı ile kendisi arasında ayrım yapmadan, öncesiz ve sonrasız yaşamasıdır' "[531]

Mistik ortaçağ anarşist Hiristiyanlarından sayılan bu fikirlerin temelinde sınırsız bir özgürlük istenci yatar. Marshall'a göre, başta Özgür Ruh Heresisi olmak üzere mistik anarşist Hiristiyan öğretileri, İngiliz devrimi sırasındaki aşırı solu etkilediği gibi aynı zamanda bireyin topyekun özgürleşmesini isteyen, insanları evrensel barış ve sevgiye çağıran 1960'ların karşı kültürünü de etkilemiştir.[532]

Hz.İsa'nın özgürlük sembolü olduğuna inanan Hiristiyan anarşistler, onun zamanın din adamları ve toplumun önde gelen insanlarıyla, şiddet yoluna başvurmadan insanların özgürlüğü için çırpındığını düşünür. Günümüz psikolojisi Freud'un etkisinde kalarak neredeyse Tanrı'yı unuturdu[533] diyen Franz Alt, kilise kurumunun buyruklarından ve yasaklarından uzakta özgürlüğü bulma yolunda İsa'nın insanları esir alan özel, politik, parasal, askeri birçok maddi ve nükleer kalelerden kurtaracak ruhsal bir atom bombası olduğuna[534]inandığını belirtir. Zira ona göre, İsa, insanlardaki özerklik içgüdüsünü, özgürlük arzularının yoğunluğunu ve yapay olan kurumların aracılığı olmaksızın insanların kendi düşüncelerini geliştirebilme duysunu uyandırmıştır.[535] O halde kilise veya devlet kurumları Hiristiyan özgürlüğünün bir engelleyicisi olarak değerlendirilir, zira iki kurumda insanın özerklik içgüdüsüne aykırı emir veya talimatlarda bulunabilir. Özerklik ve

[529] Ellul,s. 53.
[530] Marshall, s. 141.
[531] Marshall s. 141.
[532] Marshall, s. 143.
[533] Alt, s. 17.
[534] Alt, s. 17.
[535] Alt, s. 33

özgürlük birbirlerini besleyen iki faktör olarak değerlendirilir. Tolstoy'a göre, özgürlük Hiristiyanlardan ne alınabilir ne de verilebilir zira özgürlük Hiristiyanlıktan koparılıp alınamaz bu bağlamda ayrı düşünülemez hatta Hiristiyan özgür olmamayı başaramaz, kendisini her türlü dünyevi, beşeri iktidarlardan kurtulmuş hissetmesi için insanın kendi yaşamını İsa'nın öğretisine göre belirlemesi, yaşamının ne ailesine, ne devlete ait olmadığını unutmaması gerektiğini, yaşam ilkelerinin yalnızca Tanrı yasasına göre oluşturması gerektiğini fark etmesinin[536] önemli olduğunu bilmesi, insanları gerçek özgürlüğe götürür. Böylelikle, otoritenin tek Tanrı olarak kabul edildiği, tek meşru biricik yasanın Tanrı Yasa'sı olarak benimsendiği bir toplumun üyeleri, özgür olarak kabul edilir. Zira bireyin üzerinde güç olarak görülebilecek dışsal bir kuvvet yoktur, Tanrı'nın yasaları, doğanın yasaları gibi insanların içindedir bu bağlamda ne doğaya ne de insan tabiatına aykırı olmayan Tanrı otoritesinin kabulü, insan özgürlüğünü en üst aşamaya taşır. İsa'dan önceki, insanların Tanrısı insanları köleliğe, kendi iradeleri dışında belirlenen iman ve karar ölçütlerine boyun eğmeye zorluyorken, İsa'nın Tanrısı körü körüne itaati reddediyor, insanların kendisine güvenmesini istiyordu.[537] Devletin ve kilisenin otoritesini reddetmek zorunlu olarak Tanrı'nın otoritesini reddetmek anlamına gelmez diyen[538] Marshall, İsa'nın Romalı hükümdarla işbirliğini reddedip Sadukilerden ve dönemin din adamlarından maddi çıkar sağlamayı asla benimsemeyen insanları özgürleşmeye, gönüllü birlik ve ortak mülkiyet temelinde topluluklar kurmalarını teşvik eden özgürlükçü biri olduğunun kabul edilmesi gerektiğini vurgular.[539]

On dördüncü yüzyılda İngiltere'de çıkan köylü isyanlarına ilham veren Papaz John Ball için başlangıçta tüm insanlar özgür ve eşit olarak yaratıldı, Tanrı'nın insanlar için istediği düzen de bu yöndedir ancak otorite sahipleri Tanrı'nın bu düzenini kendi çıkarları lehine bozmaktadırlar.[540] Bu bağlamdaki düşünceleri şöyledir:

"Başlangıçta bütün insanlar özgür ve eşit yaratıldılar. Kötü insanlar yersiz bir zulümle Tanrının iradesine ilk kez karşı gelerek serfliği getirdiler. Şimdi Tanrı'nın verdiği süre doldu. İnsanlar bunca süredir taşıdıkları boyunduruğu eğer isterlerse kaldırıp atabilir ve

[536] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 121.
[537] Alt, s. 121.
[538] Marshall, s. 138.
[539] Marshall, s. 138.
[540] Marshall, s. 138

daima özlemini çektikleri özgürlüğü kazanabilirler. O halde, kutsal metinlerdeki buğdayı ambarında toplayan, mahsulü mahveden zararlı otları kökünden söküp yakan bilge aile reisleri gibi, kendi ailelerini çekip çevirmeli ve iyi yürekli olmalıdırlar; çünkü hasat vakti geldi. Zararlı otlar, büyük lortlar, yargıçlar ve avukatlardır. Hepsi ve onlarla birlikte geleceğin topluluğu için zararlı olabilecek herkes yok edilmelidir. O zaman büyükler bir kez kesilip atıldığında, bütün insanlar eşit özgürlükten, eşit mertebe ve iktidardan yararlanacaklar ve her şey ortak olacaktır."[541]

Böylelikle, insanların elinden özgürlüklerinin alınması, Tanrının iradesine karşı gelerek yapılan bir davranış olarak değerlendirilir. Buna ek olarak, herkese aynı derecede ve eşit olarak verilen özgürlüğün önemi, iktidarın dağıtılması ve her şeyin ortaklığından ayrı görülmemiştir. Eski dünya insanların, insanları efendiler ve köleler diye ayırmayı Tanrı'nın bir buyruğu olarak görebildiklerini, Platon ve Aristo veya ütopya yazmış filozofların dahi insanların özgürlüklerinin elinden alınıp onları köle olarak yaşamalarını meşru görebildiklerini belirten[542] Tolstoy için, soyu, milleti, ırkı ne olursa olsun tüm insanlar özgür ve kardeştirler; ancak Hiristiyan yaşam anlayışının özgürlükten yana ve her türlü köleciliğe karşı olan özelliği, insanların özgürlüklerini yok sayan insanlar tarafından benimsememesi doğaldır. Marshall'a göre, Tolstoy'un anarşizmin temelinde özgürlük aşkı ve baskıya karşı duyduğu nefret olup, ona göre gerçek özgürlük her insanın kendi doğrularına göre yaşaması ve eylemesinden ibarettir ancak bu yaklaşım bazı insanların bazıları üzerinde iktidar kurma hakkı doğurmaz.[543] Tolstoy'a göre, "Hiristiyan yaşam anlayışından korkan insanlar pagan yaşam anlayışına ve ilkelerine dönmekten başka bir şey yapamazlar."[544] Böylelikle bu insanlar, iki bin yıl önce olduğu gibi köleci zihniyetlerinin üzerine salt kendi yurdunu ve içinde ırkı yücelten yurtseverliği, aristokratizmi, epikürizmi ve hayvaniliği de ekleyip[545] Hz.İsa'nın öğretisinin tam tersini sosyal hayatta yerleştirmeye çalışırlar. Hz.İsa'nın öğretilerine karşı çıkmalarının temel nedeni, Hz. İsa'nın, herkesi kardeş görmesi, insanların hemcinslerini sömürmeyi ve köleleştirmeyi değil onlara yardım etmesini tavsiye etmesidir. Tolstoy için, kölelik, yasalar ve hükümetler arasında bir bağ vardır. Zira

[541] Marshall, s.145.
[542] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 111.
[543] Marshall, s. 527.
[544] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 128.
[545] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir s. 128.

Ona göre, ”kölelik yasalardan kaynaklanır, yasalar hükümetler tarafından yapılır. O halde insanlar ancak hükümetler ortadan kaldırıldıklarında kölelikten özgürleşebilirler.”[546] Tanrı yasaları, devletin baskıcı yasalarından çok daha iyi bir şekilde düzeni sağlar ve bu düzen gerçek özgürlüğün kaynağıdır. Devletlerin ortadan kaldırılması bir düzensizliğinin cehennemini doğurmaz, tersine cennetin özgürlüğünü yeryüzünde de yaşatabilir. Zira ”Tanrı zihinlerimize ve yüreklerimize kendi yasasını yerleştirmiştir, burada düzensizlik değil ancak düzen olabilir, bize açıkça bildirilen tartışmasız Tanrı yasasından ancak iyilik gelebilir.”[547]

Tanrı yasalarının temelini sevgi, barış, kardeşlik, şiddet karşıtlığı gibi değerler oluşturur. Bu değerler insanların karşılıklı ilişkilerinde birbirlerine özgürce davranmaları ve birbirlerinin özgürlüklerine saygı duyma davranışları yaratır. En nihayetinde tüm bu etik değerler içinde yaşantı kuran bireyler, devlet gibi yapay kurumların dayatmaları, zorlamalarıyla değil kendi aralarında anlaşarak birliktelikler kurarlar. Böylelikle, Tanrı’nın otoritesine saygının insanlardan oluşan hükümetlerin otoritesini reddetmesi gerektiğine inanan bu birliktelikler, gönüllü komşuluk[548] olarak de tanımlanabilecek topluluklar kurarlar. Gönüllü birliktelik esasen, kendi içinde özerk siyasal ve iktisadi bir yapı olarak görülebilir. Bireyler kendi içlerinde bağımsız ve tam anlamıyla özgürken bağlı bulundukları tek otorite Tanrı’dır. Tanrı otoritesi, Hz.İsa’nın öğretileri sayesinde toplumsal hayatta tam olarak yerleşir. Hz.İsa’nın öğretileri herkesin yaşamsal çıkarlarını gözetip, bir grup insanı diğerlerinden üstün tutabilecek özelliklere sahip olmadığından inanan tüm Hiristiyanlar tarafından özgürce kabul edilir diye düşünülür. Otoritelerin kurduğu yönetimler, kurumlar, en üst olarak devletler insanların bir kısmını bir kısmından üstün tutarken, ortak paydanın Hz.İsa’nın öğretileri olduğu ve tek otoritenin Tanrı yasaları olduğu gönüllü birlikteliklerde tüm insanlar aynı derecede özgür ve eşittirler. Özgür kararla oluşturulan siyasal, iktisadi ve sosyal bu gönüllü birliktelikler, Henri Arvon’un vurguladığı toplumsal sözleşmeye karşı anarşist sözleşme sonucunda oluşan düzenlemeleri andırır görünmektedir. Zira anarşist sözleşme, toplumsal yaşamda gönüllü hukuksal ilişkilere, yani ilgili taraflarca özgürce benimsenen ve tüm taraflar için faydalı olan maddelerine özgürce uyulan gönüllü hukuksal ilişkilere

[546] Marshall, s. 525.
[547] Marshall, s. 527.
[548] Marshall, s. 688.

dayanan[549] özelliklere sahiptir. Devlet kurumuna alternatif bir örgütlenme biçimi olarak görülen gönüllü birliktelik düzenlemeleri, devlete körü körüne itaatin İncil'e göre imkânsız olduğunu ve İncil'in kendilerini anarşizme götürdüğünü belirten ve İsa'yı da anarşist gören[550] Hiristiyan anarşistler için sosyal düzeni kurmanın en adil ve özgürlükçü adıdır, özgürlük ve adalet peygamberlerin geliş nedenidir, zira İncil'de, "Rabbin ruhu üzerimdedir. Çünkü o beni yoksullara Müjde'yi iletmek için meshetti. Tutsaklara serbest bırakılacaklarını, körlere gözlerinin açılacağını duyurmak için, ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak ve Rabbin lütuf yılını ilan etmek için Beni gönderdi."(Luka.4:18-19) diye yazılıdır.

Böylelikle, esirlere özgürlük, körlere ışık, ezilenlere kurtuluş vaat eden İncil'in bu özgürlükçü yanı, iktidardaki güçlü insanların nefretini ve düşmanlığını kazanmıştır.[551] On beşinci yüzyılda anarşist-komünist bir düzen kurmaya çalışan Taboritler'in bu teşebbüslerinin temelinde gönüllü birliktelik fikri vardır. Onların kurduğu bu düzende,"ne mülkiyet ne vergiler ne insandan kaynaklanan bir otorite vardı.(Onlar) İncil'i inançlarının ve eylemlerinin yegâna kaynağı olarak gördüler. 'Herkes bir arada, kardeşçe yaşayacak, hiç kimse diğerine tabi olmayacak' dediler. (Onlara göre) Tanrı hüküm sürecek ve Krallık yeryüzündeki insanlara (eşit bir şekilde) teslim edilecek."[552]ti.

Tüm insanların eşitliği, kardeşliği ve özgürlüğünün, otoritersizlik içinde gerçek anlamına kavuşabileceğini yönünde düşünen Hiristiyanlar, mülkiyet konusuna da genel olarak ortak veya komünal bir bakış açısıyla yaklaşırlar. "Tanrı insanoğluna toprak bağışında bulundu; öyle ama benim neden hiçbir şeyim olmadı."[553] diyen Proudhon'a göre mülkiyetin temelinde, insanların çoğalmaya başlamasıyla toprağı ve topraktan kaynaklanan her türlü ürün veya nimetlerinden kendilerine düşen payı sahiplenmesidir.[554] Ancak zamanla mülkiyetin bir iktidar aracı olarak dönüşmesinden sonra, insanlar arasında eşitliksiz bir yapı içinde mülkiyetin dağılımda adaletsizlikler oluşturmuştur. Böylelikle gücü elinde tutan birey veya gruplar mülkiyetin çoğunu elinde tutup onu kendi iktidarlarının

[549] Arvon, s. 73.
[550] Ellul, s. 9.
[551] Alt, s. 38.
[552] Marshall, s. 147.
[553] Torun, s. 91
[554] Torun, s. 91

sürdürülebilirliği için bir araç olarak kullanmışlardır. Proudhon, mülkiyetlerden yoksun olan insanların en az mülkiyet sahipleri kadar, mülkiyet üzerinde hakları olduğunu düşünür.[555]Ayrıca ona göre, ”çalmamalısın” emri “kendin için bir şeyler ayırmamalısın” olarak değerlendirilmelidir.[556] Öyle görülüyor ki, genel olarak anarşistler, mülkiyetin eşitliksiz dağılımını, hem adaletsizliğin kaynağı hem de otoritelerin güçlerini artırmanın bir aracı olarak görürler. Hiristiyan anarşistler için, gerçek Hiristiyanlık, bireyler arasında uçurumlar ve ardından adaletsizlikler yaratacak ölçüde mülkiyete sahip olmayı benimsemez ancak kurumlaşmış din olarak kilise kurumları, mülkiyet farklılığını kader olarak gösterir. Onlara göre, kiliseler, devlet otoritelerine saygı duyup onları sürekli destekleyip, toplumsal adaletsizlikleri ve kimi insanların diğer insanlar tarafından sömürülmesini, kimilerin efendi kimilerinin köle gibi yaşamalarını Tanrı'nın bir isteği ve buyruğu olarak gösterirler.[557] 1648 yıllarında Winstanley'e göre, insanların başına tüm felaketleri getiren şey, insanların “şu benim o senin “ olarak denilebilecek mülkiyettir, mülkiyet öyle ki önce hırsızlığa neden olmuş, sonra da bu hırsızlığı yapanı asmak için yasaların çıkarılmasına kaynaklık etmiştir, mülkiyet insanları kötülüğe teşvik etmekte sonra bu kötülükler yüzünde insanları harap etmektedir, insanların mülkiyeti gerçek bir şeytan olduğunu artık anlaması lazımdır.[558]O halde suç da ceza da mülkiyetin varlığından kaynaklanır, mülkiyet ortadan kaldırılırsa suç da ceza da ortadan kalkar. Hz.İsa'yı evrensel özgürlükle eşdeğer [559]gören Winstanley'e göre o halde çözüm ve yapılması gereken şeyler şunlardır:

“…Herkes toprağın sürülmesine ve sığırların yetiştirilmesine katılacak ve dünya nimetleri herkesin olacaktır; mısıra ya da sığıra ihtiyaç duyan kişi, gördüğü ilk ambardan bunları alacaktır. Alış ve satış olmayacak, fuarlar ve pazarlar bulunmayacaktır; tüm dünya herkesin ortak hazinesi olacaktır; çünkü dünya Tanrı'nındır… İnsan yiyor, içiyor ve giyiniyorsa yeterli olanı elde etmiştir. Ve herkes birbirine yardım ederek bu gerekli şeylerin üretimine neşeyle katılacaktır. Kimse kimsenin efendisi olmayacak; herkes kendisinde bulunan ve kendisini yönlendiren dürüstlük, akıl ve hakkaniyet yasasına tabi olacaktır ki bu Tanrı'dır.”[560]

[555] Torun, s. 91.
[556] Woodcock, s. 118.
[557] Ellul, s. 13.
[558] Woodcock, s. 53.
[559] Woodcock, s. 51
[560] Woodcock, s. 52.

Böylelikle anarşist-komünist bir siyasal düzen içinde insanların birbirlerine otorite kurmadan, ihtiyaç duydukları her şeyi elde edebilen bir yapının tasarlandığı vurgulanır. Mülkiyetin ortaklık temelinde olduğu bu yapıda, tek yasa, Tanrı'nın yasasıdır. Tanrı yasasının bir gereği olarak insanlar karşılıklı yardım ve dayanışma içinde, aç gözlü olmadan ve sadece ihtiyaçlarını düşünerek birlikte üretip birlikte tüketirler. Tanrı'nın nimetlerin ortak olması gerektiğinin bir nedeni de, mülkiyetin olmadığı yerde onun sebep olduğu zararlı sonuçların olmamasıdır.[561] Böylelikle ortak komünal sisteme dayalı mülkiyet, hırsızlıkların, cinayetlerin, fuhuşun ve daha pek çok sosyal sorunu da kökünden çözer zira suç olarak gösterilen eylemlerin çoğu mülkiyete karşı işlenir. "Adem ekti, Havva biçti, o sırada soylu beyler neredeydi?"[562] diyen Papaz John Ball'a göre, her şey ortak olmazsa İngiltere'de asla işler yoluna gidemez, zaten gitmesi de düşünülemez ve "O gün geldiğinde ne hainler kalacaktır ne de soylu beyler…Böylesine kölece yaşamayı hak edecek ne yaptık? Hepimiz aynı ana ve babadan geliyoruz. Bizi zorluklar içinde çalıştırıyor ve kazancı kendileri harcıyorlar. Bizden üstün olduklarını gösterebilmeleri için bundan başka bir neden olabilir mi?"[563] 1650'lerde vaiz olarak da çalışan Abiezer Cope, kurumsal kiliseye saldırmış ve Papaz John Ball gibi ortak mülkiyete dayalı bir sistem istemiştir. Cope, "verin, verin, verin evlerinizi, atlarınızı, mallarınızı, altınızı, topraklarınızı verin, kendinize hiçbir şey ayırmadan verin ki, her şey ortak olsun." [564]diyerek komünal mülkiyeti istediğini belirtmiştir. Ortak mülkiyete dayalı bir sistemde her şey tüketmek için olmaz ancak yaşamak için tüketmenin gerekliliği ve her insanın buna ihtiyaç duyması, özgürlük, adalet, eşitlik, barış ve daha üst aşamasında İncil'in en büyük emirleri olan sevgi yasasının yerleşmesi için ortak mülkiyet zorunluluk olarak görülür. Hiristiyan anarşistlere göre, maddi hayatı her şeyin önünde gören maddeci bir anlayış nasıl hatalıysa tamamıyla maddi gereksinimleri yok sayan bir anlayış da yanlıştır. Zira İsa, çileci bir hayatı göklere çıkarmadığı gibi her zaman yaşamdan zevk almayı, bayramların tadına varmayı ve bu dünya nimetlerinin insana aç gözlülüğünü bastırması için değil, ihtiyaçlarını karşılaması için verildiğini çok iyi biliyordu.[565] O halde doğru olan mülk edinmek için yaşamamak ancak yaşamı

[561] Marshall, s. 183.
[562] Marshall, s. 144.
[563] Marshall, s. 144.
[564] Marshall, s. 166.
[565] Alt, s. 24.

sürdürülebilir noktaya taşıyacak kadar mülk edinmektir. Ancak mülk edinme, eşitlik ve adalet içinde olmalıdır. Mülkiyet, otorite veya her türlü zenginliğin amacı için olmamalıdır. Zenginlik zaten İncil'de de tavsiye edilen bir nitelik değildir. Konuyla ilintili olarak İncil'de şu ayetler önemlidir:

" İsa yola çıkarken, biri koşarak yanına geldi. Önünde diz çöküp O'na "İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?"diye sordu. İsa "Bana neden iyi diyorsun" dedi."İyi olan yalnız biri var. O da Tanrı' dır. Onun buyruklarını biliyorsun: 'Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, kimsenin hakkını yemeyeceksin, annene babana saygı göstereceksin.' "Adam,"öğretmenim bunların hepsini gençliğimden beri yerine getiriyorum" dedi. Ona sevgiyle bakan İsa "Bir eksiğin var" dedi. "git neyin varsa sat, parasını yoksullara ver, böylece gökte hazinen olur, sonra gel beni izle". Bu sözler üzerine adamın yüzü asıldı, üzüntü içinde oradan uzaklaştı. Çünkü çok malı vardı. İsa çevresine göz gezdirdikten sonra, "Varlıklı kişilerin Tanrı Egemenliği'ne girmesi ne güç olacak "dedi. Öğrenciler onun sözlerine şaştılar. Ama İsa onlara yine "Çocuklar" dedi" Tanrının egemenliğine girmek ne güçtür. Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliği'ne girmesinden daha kolaydır."(Markos .10:17-25.)

Zengin olanların Tanrı'nın Krallığına girmesi bu kadar zorken yoksulluk, adaletsizlik ve ezilmişliklerinden dolayı acı çekenlerin durumu ise İncil'de;

"Ne mutlu size ey yoksullar! Çünkü Tanrı'nın egemenliği sizindir. Ne mutlu size şimdi açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size şimdi ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz… Ama vay halinize ey zenginler! Çünkü tesellinizi almış bulunuyorsunuz. Vay halinize şimdi karnı tok olanlar! Çünkü açlık çekeceksiniz…"(Luka.6:20-25) diye zikredilir.

Anarşist Hiristiyanlara göre, zenginlerin İncil'deki bu kötü hallerin en büyük nedeni, onların her daim aşırı derecede biriktirilmiş mülkiyetlerinin kaynağının sömürü ve haksızlık üzerine kurulması ve bu mülkiyetlerin onları şımartıp insanlara adaletsiz davranmalarına neden olmasıdır.

Diğer yandan, devlet ve büyük mülk sahipleri arasında doğrudan bir ilişki görünür. Tolstoy'a göre, hükümetlerin yasaları mülkiyeti korumakla ilgilidir ve tüm hükümetler öncelikli olarak mülk ve güç sahiplerini korur, onları güçlendir, sömürü tüm kötülüklerin kökenidir, mülkiyet hem ona sahip olanları hem de ona sahip olmayanların acı çekmelerine neden olur, savaşlar, idamlar, hapishaneler, cinayet ve

ahlaksızlıklar özel mülkiyetin doğrudan sonucudur.[566] Tolstoy için doğru olan şey, adil bir şekilde paylaşım, toprakta komünal mülkiyet, kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın kaldırılması, emeğin yüceltilmesi ve doğaya yakın bir doğal hayatın olmasıdır.[567] Tolstoy, mal ve mülk edinmenin aşk haline getirilmesinin bir nedenini , otorite sahibi olma istencine ek olarak, insanların Hz. İsa'nın öğretisine ters davranıp yarını için sürekli kaygılanması olarak görür. Oysaki Hz.İsa'nın dağdaki vaazı unutulmamalıdır. Zira Hz.İsa, dağdaki vaazında insanlara şöyle seslenir:

"Bu nedenle size şunu söylüyorum: 'Ne yiyip ne içeceğiz?' diye canınız için,'Ne giyeceğiz?' diye bedeniniz için kaygılanmayın. Can yiyecekten, beden de giyecekten daha önemli değil mi? Gökte uçan kuşlara bakın! Ne eker, ne biçer, ne de ambarlarda yiyecek biriktirirler. Göksel babanız yine de onları doyurur. Siz onlardan çok daha değerli değil misiniz?...Giyecek konusunda neden kaygılanıyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne bakın! Ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Ama size şunu söyleyeyim, bütün görkemine karşın Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi… Öyleyse ,'Ne yiyeceğiz?'' Ne giyeceğiz' ya da 'Ne içeceğiz' diyerek kaygılanmayın. Uluslar hep bu şeylerin peşinden giderler. Oysa göksel Babanız bütün bunlara gereksinmeniz olduğunu bilir. Siz, öncelikle onun egemenliğini ve doğruluğunun ardından gidin, o zaman size bütün bunlar verilecektir. O halde yarın için kaygılanmayın. Yarının kaygısı yarının olsun. Her günün derdi kendine yeter. "(Matta .6:25-34,Luka.12:22-31)

Anarşist Hiristiyanlara göre bu ayetler, mülk birikimini ve mülkiyete aşırı derecede değer vermeyi kesinlikle reddeder. Ancak Hz.İsa'nın dağdaki vaaz olarak bilinen bu ifadelerinin devamında paylaşmaya, dağıtmayı, dayanışmaya verdiği önem de gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin İncil'deki, "Mallarınızı satın, sadaka olarak verin. Kendinize eskimeyen keseler, göklerde tükenmeyen bir hazine edinin. Orada ne hırsız ona yaklaşır ne de güve onu yer. Hazineniz neredeyse yüreğiniz de orada olacaktır."(Luka 12:33-34) ifadeler bu bağlamda önemlidir.

Öyle görülüyor ki paylaşmayı, dağıtmayı önemseyip yarın için kaygılanıp mal ve mülk biriktirmeyi hoş görmeyen İncil'in bu ifadeleri, anarşist Hiristiyanlara göre meşru zengin bir Hiristiyan olmayı engeller. Örneğin Tolstoy'a göre, "zenginlerin yararlandığı tüm imtiyazlar, tüm lüksler, tüm müsriflikler, tüm bunlar ancak kötü muamelelerle, hapislerle, idamlarla elde edilmiş ve güvence altına

[566] Marshall, s. 482.
[567] Marshall, s. 528.

alınmıştır."[568] O halde Hz.İsa'nın sadece dağdaki vaazını önemseyen bir Hiristiyan, diğer insanlar aç ve yoksul olurken kendisi zenginlik içinde yaşayamaz. Bunun tersini düşünen bir Hiristiyan, Tolstoy'a göre şunu unutmamalıdır ki mülkiyet toplumsal hayata sınıflaşmayı ve bireysel hayatta ikiyüzlülüğü de yaratır. Zira mülkiyete sahip olanlar ve hiçbir şeyi olmayanlar bile başlı başına iki temel sınıf oluşturur, diğer yandan haksızlıkları, adaletsizlikleri görmeyen veya görmek istemeyen bireylerin yapısında ikiyüzlülük bir ahlak olarak yerleşir. Böylelikle, bir yandan sözde insanların eşitliğine, kardeşliğine özgürlüğüne inanırken öte yandan ordunun, infazların, gümrük vergilerin, sansürün, fuhşun resmi makamlar tarafından resmileştirilmesinin, vahşi veya ilkel olarak değerlendirilen insanların hepten yok edilmesine, sömürülmesine, sömürgeleştirilmesine gerekli olduğuna, liberal bilim ve onun taraftarlarının haklı çıkartmasına şaşmamak gerekir.[569]

Genel olarak denilebilir ki, insanların yaşamlarını sağlamaları için temel maddi unsurlara sahip olmalarını kabul eden anarşist Hiristiyanlar, buna karşılık Hz.İsa'nın öğretisine uygun olmayan, adaletsizlik ve eşitliği yok etiğinden dolayı temel ihtiyaçlar haricindeki mülkiyete karşıdırlar.

Bize öyle görünüyor ki, tüm bu ifadeleri tahlil edersek, barış, sevgi, özgürlük, gönüllü birliktelik gibi konularda anarşist Hiristiyanlar, pasifist, barışçı anarşistlere yakın dururken; özellikle mülkiyet konusundaki görüşler Kropotkin'in karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ilkelerine yakındır. Konumuzu teşkil eden Hiristiyanlarda, zenginlik, mülkiyet başta İncil'den yola çıkılmak üzere kötülenir ve buna alternatif olarak genelde adil paylaşım, ortak komünal sistem önerilir.

Düşmanın sevilmesi, bir yanağa vurulduğunda öbür yanağının çevrilmesi, kılıçla yaşayanın kılıçla öleceği gibi İncil'in ifadeleri, sevgiyi ve toplumsal barışı artıran faktörler olarak değerlendirilir ki şiddet ve savaş karşıtlığını güçlendirir. Savaşların nedeni ise Hiristiyanlık yüzünden değil, kilise-devlet işbirliğinin sonucu olarak görülür. Bu yönde düşünen Hiristiyanlara göre, en nihayetinde devlet Hz. İsa'nın temel ilkeleri olan sevgiyi, barışı toptan yok eden bir aygıttır. Diğer yandan barışçıl anarşistlerin devlet karşıtlığının bir nedeni de devletin şiddet üzerinde beslendiğine yönelik düşünceleridir. Tüm anarşistlerin hem fikir olduğu devlet karşıtlığının kaynağı olan, devletin olduğu yerde özgürlüğün olamayacağı fikri

[568] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 263.
[569] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 309.

anarşist Hiristiyanlar için de geçerlidir. Onlara göre, Hiristiyanlık Tanrı'sı insanları kukla olarak yaratmamıştır, insanlar doğuştan özgür ve eşittirler. Tanrı haricinde hiçbir otoritenin kabul edilmemesi, gerçek özgürlüğün sağlayıcısıdır. Hz. İsa, kişilerin özerklik içgüdüsünü tanımış, yapay kurumların aracılığını reddetmiştir. Bu yönde düşünenlere göre, kölelik, yasalar ve devletlerarasında bir bağ vardır ki, bu bağ sevgi, barış, kardeşlik, gönüllü birliktelik gibi Hz.İsa'nın öğretilerinin tersi bir yaşantıyı doğurur. Bütün bu durumlardan dolayı, barış, özgürlüğün yok edicisi ve kötülüklerin kaynağı olan mülkiyeti kutsayan yapı olarak görülen devlet reddedilir ki, bu esasen genel olarak anarşistlerin de devlete reddiyelerinin sebebidir.

Bununla birlikte, Tanrı'yı adeta bir köle sahibi olarak gören ve Tanrı'nın kölesi olan insanın kilisenin de devletin de kölesi olduğunu[570] düşünen Bakunin için, "Tanrı fikri, insan aklının ve adaletin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır; o, insan özgürlüğünün en kesin inkârıdır ve zorunlu olarak, hem teoride hem pratikte, insanlığın köleleşmesini getirir."[571] O halde Tanrı'ya inanan bir Hiristiyanın özgür olması düşünülemez, bu durumda Marksizim ile dahi en çok özgürlük ile ilgili düşünceleriyle çarpışan anarşizmin, Hiristiyanlık düşünceleriyle uyuşması beklenilemez. Buna ek olarak, bazı anarşistlerin Tanrı'nın her şeyi görebilme, yönlendirme, hâkim olma gibi inanç ilkelerinden yola çıkıp, Hıristiyan inanç ilkelerin özgürlüğü yok ettiğine[572] yönelik eleştirileri de önemlidir. Bu durumda insanın özgür olamayacağını düşünenler, Hiristiyanlığın bunu benimsemesiyle insanın özgürlüğüne karşı durduklarını düşünür. Zira mutlak olan Tanrı otoritesi karşısında, insan eylem ve düşüncelerinin yönünü ve işleyişini seçemeyeceğinden, insanın bireysel hürriyeti mümkün olamaz.

3.3 ADALET, EŞİTLİK ve AKLIN ÖNEMİ

Genel olarak Hiristiyan anarşistlerde, toplumsal anlamda adalet, eşitlik, özgürlükle birlikte ele alınıp, sınıfın, imtiyazların, ayrıcalıkların, ayrımların olmadığı bir yaşantı, Hz.İsa'nın en önem verdiği ilkelerden kabul edilir. H.G.Wells, İsa'nın devrim olarak nitelendirilebilecek getirmek istediği düzenin yalnız ahlaki ve sosyal olan bir devrim olmadığını aynı zamanda siyasal içerikli bir devrim olduğunu, bu

[570] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 26.
[571] Bakunin, Tanrı ve Devlet, s. 27.
[572] Ellul, s. 46.

devrimin toplum düzeni bir kralın tahtına değil, insanların yüreğindeki sevgiye dayandığını ve bunun sonucunda İsa'nın mülkiyet, ayrıcalıklar, rütbe ve statü farklılıklarını yok etmek istediğini, tek ödülün sevgi olduğunu kabul ettiğini belirtir.[573] Hz.İsa'yı Pavlus'tan daha adil ve eşitlikçi gören; ancak İsa'nın yoksulların acılarının azalmasını isterken bunu sağlamak için dünya nimetlerini küçük gösterip "ötedünyacılığı" felsefesinin merkezi haline getirdiğini belirten Şenel, yine de Wells'ın dedikleri kabul edilirse, İsa'nın devletin, baskının ve zorlamaların bulunmadığı, adaletli, eşitlikçi, anarşist-komünist bir düzenin özlemini çektiğini düşünür.[574] Anarşist Hiristiyanlara göre, Hz.İsa her ne kadar ahiret hayatını bu dünyadan üstün tutmuşsa da, bu durum Hz.İsa'nın dünya hayatına sırt çevirdiği anlamını taşımaz. Aksine O, insanlar dünya hayatında daha adil, eşitlik, sevgi, barış içinde yaşasınlar diye gelmiştir. Hz.İsa, Tanrı'nın Krallığı'nı yeryüzünde de yaşanabilirliğine inanmış ve bu inançla yaşamış ve kendisine inananların da buna inanmasını istemiştir. Bu bağlamda Hz.İsa, insanların öte dünyanın gerçekliğini unutmadan kendi aralarında, adalet ve eşitlik temelinde yaşantı kurmalarını istemiştir. Zira Hiristiyanlık gibi diğer dinlerde de adalet ve eşitlik savunulur; ancak sonra siyasal ya da iktisadi otoriteler tarafından bu adaletçi ve eşitlikçi yaklaşım çıkar sahiplerinin menfaatlerine dokunduğundan dolayı, dinlerin bu özelliği çarpıtılıp din sömürünün aracı haline getirilir. Tolstoy için bu durum inceden inceye düşünülüp planlanmıştır zira "eşitsizlikten çıkarı olan yönetici ve varsıllar, kendi durumlarını koruma beklentisiyle, inanca eşitsizliği kabul eden anlamlar vermek için her yola başvurmuş, yeni öğretinin kendilerini kabul etmesi için uğraşmışlardır."[575] Böylelikle egemenler tarafından, onların lehine dönüşmüş olan çarpıtılmış dinin adaletsizlik ve eşitsizliği, o dinin gerçek özelliğiymiş gibi sunulup insanların otoritelere itaatine ilahi bir yön verilmiş olur. Sömürülmüş ve her türlü haksızlığa uğrayan birey, bunu adaletsiz bir durum olarak da görmez. Zira birey bunun Tanrı'nın isteği olduğuna inanır, Tanrı'yı ise adaletsiz olarak görmediğinden konumundan şikâyet etmez. Öte yandan Tanrı'ya inanan; ancak yaşamındaki adaletsizlik ve eşitsizliğin ondan geldiğini düşünen insanlar da bu düşüncelerinden dolayı, yaşadıkları adaletsizliğin

[573] Şenel, s. 235.
[574] Şenel, s. 235.
[575] Lev Tolstoy, **Din Nedir**?, çev. Tuncay Türk, Oda Yayınları, İstanbul, 2009 (Din Nedir?), s. 17.

sebebini Tanrı'dan gördüklerinden Tanrı'ya isyan ederken egemen sınıflardan hak aramayı düşünmezler.

Hiristiyanlara göre, insanlar arasındaki her türlü sömürünün nedeni insanın bizzat kendisidir, Tanrı adildir ve adalet, eşitlikten yanadır. Zira İncil'de birisinin başkası üzerinde baskı kuramayacağı, dinsel yasaların, tüm peygamberlerin insanlara kendilerine nasıl davranılması isteniyorsa insanlara öyle davranılması gerektiğine dair tavsiyeler, tüm insanların eşit olduğu, örneğin bütün insanların Tanrı'nın çocukları olarak görüldüğü yazılmıştır.[576] O halde insanlar, her şeyden önce eşit olduklarından dolayı adaletli bir toplum içinde yaşamaları haktır; ancak eşitliksizliğin olduğu bir yerde adalet düşünülemez. Tolstoy, güç, mülk, otorite sahibi insanların İncil'in eşitlik temelindeki adalet mesajlarını geçersizleştirmek için Kilise denilen bir kurumun oluşumuna ve güçlenmesine katkı verdiklerini, Kilise'nin tek geçerli doğrunun kendisinin belirme gücünü bu destek sayesinde kuvvetlendirdiğini ileri sürer.[577] Örneğin Tanrı ile insan arasına, kilisenin girebilmesi bu eşitsizliklerden ilkidir. Bu durum kilise ve din adamlarına sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarında ezilmiş ve yoksul halk aleyhine çağlar boyu büyük güç sağlamıştır. İlkin sapkınlara, dinden çıkmışlara, büyücülere, cadılara karşı savaşmak için kullanıldığı ve esasen, düşünceyi tek elde denetleme ve diğer insanlarda mutlak korku yaratma anlamına gelen Engizisyon[578] daha sonra kral-kilise işbirliği haline getirilip egemen sınıfın en güçlü silahı olmuştur. Anarşist Hıristiyan Ellul, ateist anarşistlerin, kilisenin ve insanları sömüren piskoposların servetinin ve 19.yüzyıldaki kilise ile kapitalist rejim arasındaki işbirliğinin kıyasıya eleştirmelerini ayrıca, Marx'ın da dini halkın afyonu olarak betimlemesini haklı bulduğunu belirtir.[579] Bununla birlikte kilise ve Hz.İsa, anarşist Hiristiyanlar için tamamıyla farklı şeylerdir. Zira kilise, kutsal kitabın bir bölümünü ezilmiş sınıflar aleyhine anlatmamış, unutturmuş veya çarpıtmıştır. Daha önce belirtilen İsa'nın Dağdaki vaazı, zenginlerin Tanrı'nın egemenliğine girmelerinin neden o kadar da zor olduğunu, dayanışmayı, paylaşmayı, eşitliği vb vaaz eden ayetleri hep göz önünden uzak tutulmuştur. İncil'de para, servet, güç, otorite gibi maddi öğelere bağlılık ve

[576] Tolstoy, Din Nedir?, s. 22.
[577] Tolstoy, Din Nedir?, s. 22.
[578] Ellul, s. 42.
[579] Ellul, s. 43.

bunların ardından gitme yerilirken, insanların birbirlerine karşı sevgisi, dayanışması, eşitliği temel alan adalet içinde yaşantılar kurmaları övülmüştür. Zira servet ve zenginlik, kurtuluş yolundan, Tanrı Krallığı'ndan uzaklaştırır; ancak adalet ve sevgi insanları gerçek kurtuluşa götürür. İnsanlar ya servet, mülkiyeti ya da İncil'deki Tanrı'nın yolunu seçeceklerdir. Tanrı'nın yolu ise dünya hayatında her şeyden önce adaleti ve eşitliği temel alır. Zira Tanrı sevgidir ve sevginin sonucu adalet ve eşitliktir. Bu yönde düşünen Hiristiyanlara göre, İncil'de kudreti, otoriteyi, mülkiyeti, maddiyatı temsil eden para tam anlamıyla Tanrı'nın karşıtı olarak görülür. Daha önce de vurgulandığı gibi İncil'deki şu ayetler bu durumu örneklendirir:

"Hiçbir uşak iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya hem de paraya (Mamon) kulluk edemezsiniz. Parayı seven Ferisiler, bütün bu sözleri duyunca İsa ile alay etmeye başladılar. O da onlara şöyle dedi: "Siz insanlar önünde kendinizi temize çıkarıyorsunuz ama Tanrı yüreğinizi biliyor. İnsanların gururlandıkları ne varsa, Tanrı'ya iğrenç gelir." (Luka.16:10-14)

Paraya ya da genel anlamıyla maddiyata olan bu karşıt durum, İncil'de zenginlere karşı yoksulların yanında olan bir tutum olarak devam eder. Varlıklı birey ya da sınıflara karşı olumsuz tutumun nedeninin esasen, zenginlerin pek çok durumda adaletsiz bir yaşamı, kazançları için bir yol olarak kabul etmelerinden geldiği düşünülür. Zenginlerin mallarını satıp, dağıtmaları, paylaştırılmaları adalet adına istenirken, aynı zamanda zenginlerin ötedünyada mutlu olamayacakları uyarısı yapılır. Bu durumu Hz.İsa İncil'de şöyle anlatır:

"Zengin bir adam vardı. Mor, ince keten giysiler giyer, bolluk içinde her gün eğlenirdi. Her tarafı yara içinde olan Lazar adında yoksul bir adam bu zenginin kapısının önüne bırakılırdı, zenginin sofrasından düşen kırıntılarla karnını doyurmaya can atardı. Bir yandan da köpekler gelip onun yaralarını yalardı. Bir gün yoksul adam öldü, melekler onu alıp İbrahim'in yanına götürdüler. Sonra zengin adam da öldü ve gömüldü. Ölüler diyarında ıstırap çeken zengin adam, başını kaldırıp uzakta İbrahim'i ve uzakta Lazar'ı gördü.'Ey babamız İbrahim, acı bana!' diye seslendi.'Lazar'ı gönder de parmağımın ucunu suya batırıp dilimi serinletsin. Bu alevlerin içinde azap çekiyorum.' "İbrahim, 'Oğlum'dedi. 'Yaşamın boyunca senin iyilik payını, Lazar'ın da kötülük payını aldığını unutma. Şimdi ise o burada teselli ediliyor, sen de azap çekiyorsun. Üstelik aramızda öyle bir uçurum kondu ki, ne buradan size gelmek isteyenler gelebilir, ne de oradan kimse bize gelebilir." (Luka.16:19-25)

Öyle görülüyor ki, İncil'deki bu ayette zengin bir adam, salt zengin olduğu için de ceheneme gidebilir. Hz. İsa için, insanın değer vermesi gerekenler arasında zengin olmak hiçbir zaman yoktu diyen anarşist Hiristiyanlar için, Hz.İsa "insanların eşit olduğundan söz etti, kadınlara da eşit davranıp, çocukları da dinledi."[580] Hıristiyan inancına göre, insanların eşitliği en üst anlamı bütün insanların Tanrının çocukları olduğunun kabulüdür. Böylelikle cinsiyetçilik de milliyetçilik de anlamını yitirir. İsa'nın havarilerinin tüm uluslara gitmesi, onun milliyetçiliği benimsemediğini, kadınlara karşı pozitif tutumunun da onun kadın düşmanlığını reddettiği anlamına gelir.[581] Onun bu tutumun nedeni insanlar arasında adaleti gözetme kaygısındandır. Hz. İsa insanlığa, "Siz eşitsiniz. Önemli olan yüreğinizin arzularıdır. Hükmetmeyi bırakın. Burada birbirinizi sevmek ve birbirinize hizmet etmek için bulunuyorsunuz. Sahip olduklarınızın hiçbir kıymeti yok, yaptıklarınız faydalı şeyler değildir. Önemli olan nasıl yaptığınız ve ne olduğunuzdur."[582]diyerek insanların mülkiyet, otoritenin istencini yaşamak yerine birbirlerine karşı sevgi ve dayanışma içinde eşitlik temelinde bir hayat sürmelerini istemiştir. Hz.İsa'nın otoritelerle sürekli çatışmasının nedenini bireylerin yaşamlarını yerleşik yasalardan üstün tutmasında gören J.Ellul'a göre, gücü elinde bulunduranlar onun bu tavırdan rahatsız olmuşlardı zira Hz.İsa, "olabileceklerden korkmadan, insanların statü veya konumlarını önemsemeden konuşuyordu.(Matta, 22)"[583] Çünkü "İsa insanları sevdi: Tüm ulusları cinsiyet, ırk, seviye ya da ulus farkı gözetmeksizin mutlu etmek ve birleştirmek istedi."[584]Ancak anarşist Hiristiyanlara göre, egemen sınıf, otoriteler, din adamları, İsa'nın eşitlikçi ve adalet içeren öğretilerini bir kenara atarak insanların yaşadıkları adaletsizliği kayıtsız şartsız Tanrı'nın bir takdiri olarak kabul etmeleri yönündeki fikirleri, insanlara empoze etmiştir. İmparator, kral, papa kendileri zevk-ü sefa içinde yaşarken insanlara "boyun eğmeyi" öğretip gerektiğinde de onları cezalandırdıklarını[585] düşünen Tolstoy, bu durumla ilintili olarak şöyle fikir belirtir:

"Kandırmanın ve hipnozun gücünden yararlanan papazlar ve din adamları, insanların aklına, Hiristiyanlığın bütün insanların eşit olduğunu söyleyen ve bu nedenle de günümüzün pagan hayatını bir bütün olarak parçalayan bir din değil de, bu hayatı

[580] Alt, s. 28.
[581] Alt, s. 65.
[582] Alt, s. 65.
[583] Ellul, s. 118.
[584] Feurbach, s. 282.
[585] Tolstoy, Din Nedir?, s. 43.

destekleyen ve bize bir yıldızla diğerleri arasındaki fark gibi, kişiler arasında farklılık gözetmeyi öğreten bir din olduğunu yerleştirmişlerdir. Bütün güçlerini Tanrı'dan aldıklarını kabul etmemizi ve bu güce kayıtsız şartsız boyun eğmemizi buyuruyorlar. Ezilenlere bu hallerin Tanrı'nın takdiri olduğunu, bu nedenle kibirsizlik ve uysallıkla katlanıp zalimlere itaat etmelerini öneriyorlar."[586]

Oysaki samimi her insan için tövbe, bağışlama, adalet, eşitlik, sevgi öğretisi olan gerçek Hiristiyanlıkla, despotluğu, zorbalığı ile ölüm cezaları veren adaleti ile ve savaşları ile hükümetlerin, otoritelerin birbirleriyle bağdaşmayacağı çok açık olup[587]böyle güçlere itaat etmek de Hiristiyanlığa aykırıdır. İtaat, insanlar arasındaki eşitsizliği derinleştirebilir ve eşitsizliğin getirdiği adaletsizlik, insanın vicdanını da uyutur. Vicdanı uyutulmuş bir insan sevgi öğretisine göre bir yaşantı kuramaz. Bunun tersine düşünüp yaşayan insanlar, Tolstoy'a göre sürekli çelişkili ve ikiyüzlülük içinde yaşar:

"Hepimiz kardeşiz, ama her sabah bir erkek ya da kız kardeşim banyo küvetimi hazırlıyor. Hepimiz kardeşiz ama her sabah, eşitlerim, benim erkek ve kız kardeşlerim tarafından kendi sağlıkları pahasına üretilen bir sigaraya, biraz şekere, bir aynaya ve başka nesnelere ihtiyaç duyuyorum, bu nesneleri kullanıyor, hatta talep ediyorum… Hepimiz kardeşiz, ancak eğitim tıp ve ebedi eserlerimi yoksullara ancak para karşılığında veriyorum"[588]

Kardeşlik, eşitlik, adalet ilkeleri savunuluyor görünse de insanın bunu görünüşte değil tam anlamıyla sosyal hayata kurarak gerçek bir Hiristiyan olunabileceğini savunan Tolstoy, duyarlı bir vicdana sahip bir insanın da her türlü sömürü ve eşitsizlik, adaletsizliğe karşı acı çekmeden yaşayamayacağını vurgular. Hz.İsa'nın emrettiği evrensel kardeşlik, eşitliği ve sosyal adaleti zorunlu hale getirir, adalet ise, her türlü cinayet işlemeyi, emekçilerden toplanan vergileri aylaklar ve zenginlerin yararına kullanılmayı, her türlü köleciliği ve insanların sömürülmesini [589]bertaraf eder. Kişinin kendisine nasıl davranılması isteniyorsa başkasına da öyle davranmasını isteyen Hz.İsa'nın sadece bu sözü, adalete verdiği önemin en basit ve en temel cümlesidir. Marshall'a göre, Hz.İsa bu cümlesiyle, yasaların yaptırımına gerektirmeyen evrensel bir ahlaki ilke oluşturuyordu, ayrıca kötülüğe direnmeyerek,

[586] Tolstoy, Din Nedir?, s.43.
[587] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 216.
[588] Marshall, s.521.
[589] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 115.

öteki yanağını çevirerek şiddeti reddediyordu, hükümet en gelişmiş örgütlü şiddet olduğu için Dağdaki Vaaz doğru okunuşu, her türlü dünyevi hükümetlerin mantıksal olarak reddine götürür.[590]

Devlet, anarşistlere göre en basit anlamda, bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki egemenlik kurma gücü olarak algılanır. O halde devlet her türlü durumda eşitsizlikler üzerine bina edilir. Oysaki tüm insanların Tanrı'nın çocukları olma durumu düşünülürse insanlar arasındaki eşitlik gerçek anlamda olmalıdır. Ancak "İsa'nın bildirdiği Tanrı'nın oğulları arasındaki eşitliğe siyasal hiyerarşide uyulmaz."[591] Devlet, yönetilenler için olduğu kadar yönetenler için de adaletsiz bir durum olarak ele alınır. Çünkü, devlet birçok durumda güç istenci, şiddet, baskı, ayrım, taraf tutma gibi durumların merkezinde olur. Aynı zamanda devlet, hem kendi içindeki insanlara hem de ilişki içinde bulunduğu diğer devletlerdeki insanların hayatlarında adaletsizlikleri de meşrulaştırır. Her türlü adaletsizlik, eşitsizlik ve sömürüye karşı olan "gerçek Hiristiyanlık inancı yalnız hükümeti kabul etmeye izin vermemekle kalmıyor aynı zamanda hükümetin temel dayanaklarını da yıkıyor."[592]Zira devletin varlığı eşitsizliğin devamı olarak ele alınmalıdır. Hiristiyan dinin asıl tarifi, "insanların eşit olduğu, diğerlerini köleleştirmek yerine, kendi yaşamını diğerlerinin hizmetine vermenin daha faydalı olduğunu kanıtlamak için dünya ile kurulan bağ"[593]dır. Petrus, İncil'de belirtildiği üzere, kendisine tapınılırcasına ayaklarına kapanan insanları ayağa kaldırmış ve kendisinin de onlar gibi bir insan olduğunu (Elçilerin işleri,10: 24-27) belirtmiştir. İnsanların birbirlerinden üstün olmadıklarını göstermek için, Hz.İsa havarilerinin ayaklarını yıkamıştır, İsa "kişinin kendisini alçaltarak yükselebileceğini" belirtirken esasen kastettiği şey, bazı insanlar tarafından aşığılan fiil ya da işlerin herkes tarafından da yapabilmesi olduğu kadar aynı zamanda insanların parayla, zenginlikle her türlü güç veya otoriteleriyle "şereflenemeyecekleri"dir. Bu şekilde düşünen Hiristiyanlara göre, daha önce de vurgulandığı üzere, sosyal anlamda insanlar arasında üstünlüğü kabul etmeyen İncil, aynı zamanda ırk, millet üstünlüğü de tanımaz. Bu durumla ilintili olarak İncil'deki, "Petrus, Kornelius'la konuşa konuşa içeri girdiğinde birçok insanın toplanmış

[590] Marshall, s. 138.
[591] Arvon, s. 67.
[592] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 216.
[593] Tolstoy, Din Nedir?, s. 76.

olduğunu gördü. Onlara şöyle dedi: ”Bir yahudinin başka biriyle ilişki kurmasının, onu ziyaret etmesinin töremize aykırı olduğunu bilirsiniz. Oysa Tanrı bana hiç kimseye bayağı ya da murdar dememem gerektiğini gösterdi.”(Elçilerin işleri.10.27-29) ifadeleri dikkat çekicidir.

Rüyasında, her türlü hayvanlar, kuşlar… vb. hayvanlar gören Petrus'a Tanrı, bu hayvanları kesip yiyebileceğini, Tanrının tüm yaratıklarının temiz olduğunu (Elçilerin işleri.10: 9-15) belirtir. Bu rüyanın tabiri Petrus'a göre, Tanrı katında tüm insanlar temiz ve üstünlük bakımından da eşittir, o halde Tanrı katında doğru olan, insanlar katında da uygulanmalı ve Müjde (İncil) evrensel bir değer ve mutluluk sağlayıcısı olarak tüm insanlığa yayılmalıdır. Hiçbir ırk ya da millet, diğer bir ırk ya da milleten daha üstün veya aşağı değildir. Pavlus İncil'de Romalılar'a Mektup kısmında kesin olara şöyle seslenir:

“Şimdi ne diyelim? Biz Yahudiler öteki uluslardan üstün müyüz? Elbette değiliz.”(Romalılar.3: 9)

Böylelikle eşitliğin bir ulusun kendi içinde tüm ekonomik, siyasal ve sosyal hayatlarında yerleşmesi ve bir ulusun diğer bir ulusu, kendisinden aşağı ya da üstün görmemesi, anarşist Hiristiyanlarca önemsenir. Ayrıca, böyle düşünen Hiristiyanlara göre devlet, eşitsizlik bir yapının yaratıcısı veya en iyi ihtimalle destekleyicisi olduğundan reddedilmelidir. Hiristiyan dini, her türlü sömürüye karşıt doğup, sömürü ve bu durumla ilintili olarak eşitsizliği mahkûm ederken, devlet, dinin bu insancıl yönünü güçlü egemen sınıflarla birlikte yok edip, dinin asıl mahiyetini ve amacını tahrif edip saptırarak yaratığı çarpıtılmış dini sömürü aracılığı için kullanır. Öyle ki devlet, kudretini çoğu kez bu sahte din ve inancı korumak için kullanmış böylelikle bu din sayesinde insanları adalet, eşitlik, yardımlaşma, karşılıklı sevgi gibi temel dinsel gerçeklerden uzak tutmaya çalışıp emekçileri susturmaya çalışmıştır..[594] Oysaki özüne yabancı olmayan din, her durumda insanların birbirleriyle ilişkilerinde eşitliği ve adaleti temel almalarını ister, zira insanlara Tanrı tarafından verilen akıl da bunu gerektirir. Çünkü düzen ve güvenlik isteyen insana, akıl, bunun sağlaması için eşitsizliği ve her türlü adaletsizliği yok etmesini, bunun sağlanmaması sonucunda sosyal hayata sürekli çatışma, kargaşa ve güvenliği yok eden düzensizliğin hâkim olacağını söyler. O halde, her durumda toplumsal hayatta hakkaniyetin sağlanması ve

[594] Tolstoy, Din Nedir?, s. 56.

insanların eşitlik temelinde, özgürce yaşamalarının sağlanması, insan aklının seslendirdiği bir gerçektir. Bireyin bireysel aklı, diğer insanlarla ilişkilerinde adalet, eşitliği baz almasını isterken aynı zamanda bireyin kendisine de özgür olmayı sağlar. Yetişkin birey, kendi aklını kullanmakla doğru ve yanlışı kendisi belirleyebilir, böylelikle kendisi üzerinde bir güç ya da egemenliğin zorundalığını hissetmez. Böylelikle aklın rehberliğinde ilerleyen insanlar, yapay otoritelerin kurallarına, yasalarına itibar etmez. Tanrı'nın kendilerini yönetmeleri, doğru ve yanlışı ayırt edebilmeleri için aklı her şeyin üstünde tutarlar. Tanrı akıldır ve insan aklı Tanrı'nın insanın içindeki Krallığıdır[595]diyen ve insanın akılcı doğasına uygun davranması vasıtasıyla toplumsal görevlerin ve sorumlulukların yerine getirileceğini savunan Winstanley, "İnsanı aklın yönetmesine izin verirsek, hemcinslerinin haklarına tecavüz etmeye cesaret etmez; kendisine davranılmasını istediği gibi davranır. Akıl komşusu aç ve çıplaksa onu doyurmasını ve giydirmesini söyler, çünkü yarın sıra kendisine gelebilir ve o zaman komşusu ona yardım elini uzatacaktır.[596]"diye fikir belirtir.

Öyle görülüyor ki birey, sadece kendi aklına uyarsa, salt dışsal yönetimlerin varlığına gerek duymayacağı gibi aynı zamanda karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmanın gerekliliğini en net şekilde farkeder. Zira sağlıklı ve yetişkin tüm bireylerde bulunan akıl, her insanın çıkarının ne olduğunu gösterdiği gibi neyi yapıp neyi yapmayacağını da bildirir. İnsanın Tanrı'nın verdiği akılla hareket etmesi ve bunu ilke haline getirip sosyal hayata uygulaması, artık kendi dışındaki bir hükümdarın veya egemenin peşinde gitmesini, onu meşru kabul edip emirlerine uymasını gereksizleştirir.[597] Zira akıl hiç şüphesiz ki, "toplumun içinde, insanlığın ortak bekası için gerekli olan düzenin bir ilkesi olarak işler ve bu nedenledir ki akılcı varlıkların yönetilmesi gerekmez."[598] Winstanley ve akılcı anarşist Godwin gibi bireysel aklı önemseyen Tolstoy için de akıl, kişinin özgürlüğünün sağlayan bir güç ve devletin işlevini gereksiz bırakan bir vasıftır. Tolstoy inançlarını akla dayandırmış olup, İsa onun için bir öğretmendir yoksa insan şekline girmiş bir Tanrı değil, doktrini aklın kendisi ve insanı hayvanlardan ayıran bu akla göre yaşama gücüdür.[599]

[595] Woodcock, s. 51.
[596] Woodcock, s. 51.
[597] Marshall, s. 157.
[598] Marshall, s. 157.
[599] Woodcock, s. 236.

İnsan aklı, gelişme imkânına sahiptir ve insan sürekli gelişen akla uydukça mülkiyet ve devlet yerine, özgürlüğün, kardeşliğin daha tercih edilmeye değer olduğunu fark edecektir. Öte yandan bu yönde düşünenlere göre, din ve akıl birbirleriyle çatışmaz, Tolstoy için din bazı bilim adamları ve aydınların iddia ettiği gibi yerini bilime vermeyecektir zira din, hiçbir zaman lüzumsuz olmayacaktır ayrıca din fitrata uygun olduğundan aklı başında insan dinsiz yaşayamaz.[600] Din ve akıl birbirlerine karşıt değil birbirlerine tamamlar ve din akılsız varlıklar için değil akıl sahibi insanlar için vardır. Dinin gereklerine ve ilkelerine uyulduğunda, hapis cezaları, şiddet, gasp hırsızlık, idamlar, savaşlar ve bunların yasalarını düzenleyen ciltler dolusu medeni hukuk, ceza hukuku, anayasa hukuku, dinsel hukuk, iktisadi hukuk gibi pek çok düzenleme gereksizleşir ve bunun yerine şiddetsizliği, sevgiyi, eşitliği, paylaşmayı ve aklı yerleştiren dinsel gerçekler uygulanır.[601] Böylelikle akılla çatışmayan tersine onun üzerinde yaşayan din sayesinde tam anlamıyla insanlar arası eşitlik, kardeşlik yüceltilirken hiyerarşi, sınıf karşıtı bir hayat yer ve zamana mağlup olmadan evrensel bir durum olarak yaşanır. Ancak bununla birlikte Tolstoy'a göre, Hiristiyanlık bir akıl dinidir ancak kilise yoluyla bu özelliği tahrif edilmiştir. Örneğin Tolstoy için, ışığın güneşten önce ve dünyanın altı bin yıl önce yaratılması, çocukların Tanrı buyruğuyla katledilmesi, Tanrı'nın Brahma,Vişnu veya Şivu gibi üç tanrı değil, bir tek kişide bir araya gelmiş üç kişi olduğu benzeri düşünceler, Meryem'in hem bakire hem de anne olabilmesi, insanların günahlarından kurtulması için, kin tutucu öfkeli Tanrının oğul İsa'yı öldürülmesine izin vermesi, vaftizin günahlardan insanları arındırdığı, kutsal bazı eşyalara yada Meryem ikonlarına dua etmek[602] gibi pek çok durum gerçek Hiristiyanlığın akılcı vasıflarına terstir.

Tüm bu ifadelere rağmen, Hıristiyan anarşizmine veya Hıristiyan dini ile anarşizm arasındaki ilişkiye olumsuz nitelikte eleştirel olarak yaklaşanlara göre, Hiristiyanlığın gerek teolojik gerek tarihsel pek çok örnekleri bu tavrı haklı çıkartır. Örneğin, Hiristiyanlık dininin "asli günah olgusu" adil görünmez.[603] Asli günah fikrinin temelinde, Hz. Adem'in Tanrı'nın emrine karşı gelerek günah işlemesi ve

[600] Tolstoy, Din Nedir?, s. 9.
[601] Tolstoy, Din Nedir?, s. 38.
[602] Tolstoy, Din Nedir?, s. 23.
[603] Hiristiyanlikinanci.com, "Asli günah senaryosu-İnsan doğuştan günahlı mı doğar?", http://Hiristiyanlikinanci.com/Hiristiyanlik-inanci/2012-01-22-09-46-55/teoloji/16-insan-dogustan-gunahlimi-dogar-asli-gunah-bir-senaryo-mu.html, (02.05.2012)

bunun kalıtsal olarak tüm insanlara da geçmesi düşüncesi yatar. Bu durumdan kurtulmak için " İsa Mesih'e Rab ve kurtarıcı olarak iman edip bu kalıtsal günahtan tövbe eden herkes aynen başlangıçta olduğu gibi Tanrı ile barışır ve yine onunla birlikte yaşayacağı sonsuz bir yaşamı miras olarak alır."[604] Ancak bu durumda, tek bir insanın günah işlemesinin diğer insanları da ilgilendirmesi durumunun "adalet"li olmadığı ve buna inanmanın da anarşizmin kişisel sorumluluk, özgürlük, adalet düşünceleriyle bağdaşmadığı sonucu çıkar. Bu duruma ek olarak;

"Hiristiyanlığın temel olarak anarşizm olduğunu tarihle bağdaştırmak oldukça zordur. İncil, adaletsizle savaşmaktan çok daha fazla adaletsizliği savunmak için kullanılmıştır. İrlanda'da, Güney Amerika'nın bazı kesimlerinde, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl başı İspanyasında olduğu gibi, Kilise'nin de facto [fiilen] siyasi güce sahip olduğu ülkelerde anarşistler tipik olarak din-karşıtıdırlar, çünkü Kilise gücünü muhalifleri karşı çıkanları ve sınıf mücadelesini bastırmak için kullanmaktadır. Yani, Kilise'nin fiili rolü, İncil'in anarşist bir metin olduğu iddiasının yanlış olduğunu gösterir" [605]

Yukarıdaki ifadelerle birlikte durumu değerlendirirsek, kilise en nihayetinde tüm düşüncelerini, eylem gereklerini İncil'den almaktadır. Bu şekilde düşünenlere göre, kilisenin tarihsel olarak, ezen sınıfların yanında olduğu ortadaysa, kiliseye güç veren İncil'in her ne kadar bazı ifadeleri komünal yaşamı yücelten, mülkiyeti küçümseyen nitelikteyse de genel olarak değerlendirildiğinde İncil, egemen sınıfların lehinde sonuçlar doğuracak görüşlere yer verir. Keza, kadın erkek ilişkisinde dahi " Erkek yönetimi açıkça ifade edilir: "Her erkeğin başının İsa olduğunu; ve kadının başının erkek olduğunu; ve İsa'nın başının Tanrı olduğunu bilmelisiniz." (I Pavlus'tan Korintlilere Birinci Mektup 11:3)denilerek eşitsizlik meşrulaştırılır.

Buna rağmen, anarşist Hiristiyanlara göre, tarihsel olarak kilisenin yöneten ve mülk sahibi sınıfların yanında olduğu bir gerçektir. Ancak bu durum İncil'in de bu nitelikte olduğunu göstermez. Zira Hz. İsa, mülkiyet, statü, sınıf üstünlüğünü tanımadığı gibi bunların yüceltilmesine karşı durmuştur. Öte yandan İncil'de kadın-erkek ilişkilerinde, bir üstünlükten ziyade karşılıklı sorumluluklara ve sevgiye dayanan anlayış hakimdir.(Petrus3:1-7) Diğer yandan, anarşist Proudhon'un, erkeğin

[604]Kutsalkitap.org, "Mesih İnancına göre Günah ve Sevap Nedir?", http://www.kutsalkitap.org/index.php?option=com_flexicontent&view=items&cid=296:articles&id=306:mesih-ancgg-ve-sevap-nedir&Itemid=428 , (02.05.2012)

[605]Anarsistbakis.wordpress.com, "Dinsel anarşistler var mıdır?", http://anarsistbakis.wordpress.com/2008/09/08/dinsel-anarsistler-var-midir , (02.05.2012)

ailede yöneten, efendi; kadının ise bağımlı bir ev kadını olması gerektiğine yönelik düşünceleri, cinsel özgürlük isteyen çeşitli feminist grupları şiddetle eleştirdiği[606] düşünülürse, aynı mantığın Proudhon'u da anarşist görmemesi lazımdır. O halde kadın- erkek ilişkilerinde eşitlik ile ilgili fikirler mutlak anlamda doğru veya yanlış olarak değerlendirilemeyeceği gibi, anarşist düşünürler dahi genel olarak kadın-erkek eşitliğini benimseseler de, bu eşitliğin içeriğinin niteliği ve niceliği birbirlerine göre değişir. En nihayetinde Hz. İsa, eşitliği ve adaleti benimsemiştir. Devlet eşitsizlikler ve adaletsizlikler üzerinde kurulduğundan ve esasen Tanrı'nın kendisini yönetmesi için verdiği aklı da bir nevi gereksizleştirdiğinden dolayı reddedilmelidir.

Buraya kadarki bölümü bütün olarak değerlendirsek, Hiristiyan anarşistlere göre, Hiristiyanlık tarihinde kilise-devlet işbirliğiyle sömürü, eşitsizlik, adaletsizlik temelinde ve emperyalist çıkarlar uğruna savaşlar, katliamlar yaşanmıştır. Ancak tarih, tek taraflı olarak değerlendirilmemelidir. Zira başlangıçtan günümüze kadarki Hiristiyanlık tarihine bakıldığında fark edilir ki, sayısız grup, mezhep, hareketler veya bireysel örnekler incelendiğinde, evrensel sevgi, özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma içinde, anarşik, komünal yaşantıları örnekleyecek durumlar mevcuttur. Biz ileriki bölümde, genel olarak Hiristiyan anarşistlerin, din ile anarşizm, özelde Hiristiyanlık ile anarşizmin ortak bir noktada uyuşamayacağına yönelik eleştirilere verdikleri cevap niteliğinde olmak üzere bu söz konusu misalleri sunacağız.

3.4 HRİSTİYAN ANARŞİST OLUŞUMLAR

Hiristiyanların anarşik yaşantı olarak gösterilebilecek örnekler, bazı Hiristiyan anarşistler tarafından Eski Ahit'teki metinlere kadar gider. Ellul'a göre, Musa ve toplumunun Mısırdan çıkışından sonra halk klanlara ve kabilelere ayrılmıştı, on iki kabilenin her birinin kendi lideri olmakla birlikte bu liderler somut olarak çok zayıf bir otoriteye sahiptiler, keza önemli bir karar alındığında ilahi bir ilham beklenir, dualar edilir ve meclis toplanır son söz söylenirdi, kabileler yerleşik hayata geçtikten sonra kabilelerin bir prensi olmadı, aristokratik aileler ya yok edildiler ya da mağlup edildiler, ancak kıtlık veya savaş gibi zor durumlarda erkek ya

[606] Marshall, s. 369.

da kadın Tanrı tarafından bir ilhamla "hakimler" olarak gelir, sıkıntıları bitirdikten sonra halkın arasına karışırlardı.[607] Liderler geçici olarak durur ve sürekli bir otoriteleri olmazdı, Tanrı bu liderleri beli bir aileden veya soydan seçmezdi. En nihayetinde kral olarak tanımlanan Hz.Davut ve Hz.Süleyman' dan önce hâkimlerin mutlak ve sürekli bir güçleri yoktu. Zira Tanrı tek başına mutlak güç otorite olarak görülürdü, zira "o dönem İsrail'de kral yoktu, herkes dilediğini yapardı –hakimler kitabı 21:25"[608] ifadeleri de bunu kanıtlar. Kral Davut ve Süleyman adil davrandığı müddetçe itibar görülmüş, ancak halktan uzaklaşıp otoriter bir özelliğe büründüklerinde İsrail halkı tarafından nefret edilmişlerdir.[609] Bununla birlikte peygamberler, Tanrı'nın sözleri olarak kabul edildiğinden, peygamber önderliğinin en iyi durum olduğuna inanıldığı da belirtilir. Ellul'a göre, kral peygamberler, Tanrı'nın vahyi olarak kabul edildiğinden yargıçlıkları ve yönetimleri kabul edilmiştir ayrıca kral olmayan peygamberler sürekli kralların yanlış yolda olduklarından, adaletsizliklerinden bahsetmiş onları uyarmışlardır.[610] Diğer yandan, Eski Ahittin bazı bölümlerinin otoriter yanlısı bazı kısımlarının anti otoriter olarak görünmesinin nedeni, esasen bazı metinlerin monarşi karşıtı bazılarının da otoriter yanlıları tarafından yazdırılmış olduğuna da bağlanılır. Ancak bununla birlikte, anarşist Hiristiyanlar eski ahittin çok az kısmı hariç genel olarak anti otoriter yanlısı olduğunu düşünür. Örneğin şu ifadeler bu bağlamda önemli olarak değerlendilir:
"İnsanları yargılamak için kurulan sarayda günahkarlık her zaman bulunur ve adaleti ilan etmek için kurulan sarayda günahkarlık vardır.(3:16)"[611]

Bazı Hiristiyanlara göre, anarşinin gerçek kurucusu İsa olup ilk anarşist toplum ise havarilerin toplumuydu.[612] Çünkü, havariler-elçiler hem kendi içlerinde hem inananlar topluluğu için her şeyi ortakça kullanıp ihtiyaca göre bölüşüm yapmışlardır, İncil'deki

"İnanlar topluluğunun yüreği ve düşüncesi birdi. Hiç kimse sahip olduğu herhangi bir şey için 'Bu benimdir' demiyor, her şeylerini ortak kabul ediyorlardı…Aralarında yoksul olan yoktu. Çünkü toprak ya da ev sahibi olanlar bunları satar, sattıklarının bedelini getirip

[607] Ellul, s. 60.
[608] Ellul, s. 61.
[609] Ellul, s. 52
[610] Ellul, 64.
[611] Ellul, s. 521.
[612] Woodcock, s. 44.

elçilerin buyruğuna verirlerdi, bu da herkese ihtiyacına göre dağıtılırdı."(Elçilerin işleri 4:32-35)ifadeler bunu örneklendirir.

Anarşist Hiristiyanlara göre, İncil'de belirtilen bu ifadeler, anarko-komünist bir düşünce olan "herkesin emeğine herkesin ihtiyacı kadar" ilkesine tam olarak uygunluk gösterir. Zira ortak üretim değerleri bir havuzda toplanıp inananların ihtiyaçlarına göre dağıtılması bu çıkarımı güçlendirmektedir. Ayrıca, İsa'nın gönüllü yoksulluğu, zenginliğe karşı "zenginin cennete girmesi devenin iğne deliğinden girmesinden daha zordur" diyerek zenginliği küçümseyip tavsiye etmemesi, malları paylaşması pek çok erken Hiristiyanı kendi dönemine has bir komünizm hayatı[613]yaşamaya götürmüştür. Erken dönem Hiristiyanların komünal hayatı sonucunda mülkiyet anlayışında da doğal bir ortaklık düşüncesi hâkim olmuştur. Doğa, tüm insanların ortak kullanımı için vardır diyen Hiristiyanlığın ilk dönem din adamları[614]Marshall'a göre, buna ek olarak "Tanrı'nın iradesiyle ve doğanın birliğiyle uyum içinde birbirimize yardım etmeliyiz" gibi düşünceler açıkça Kropotkin'i hatırlatır.[615]

Anarşist Hiristiyanlar, gerek eski ahitte gerek bundan daha çok yeni ahitte (İncil) ve özelde Hz.İsa'nın kendi hayatında, havari ve elçilerin tarihsel düşünce ve eylemlerinde, henüz kurumlaşmamış ve daha çok "inanlar topluluğu" olarak görülen ve böyle anılan Kilise (İnananlar Topluğu)[616]'nin erken dönem peder ve papazlarında anarşizmin derin izlerinin görülebileceğini savunurlar. Söz konusu bu unsurlardan hariç Hiristiyanlığın ilk dönemlerinden modern zamanlara kadar çeşitli mezhep, cemaat veya grup olarak değerlendiren pek çok anarşist Hiristiyan oluşumlarına örnek verilen yaşantılar olmuştur. Bunlar genel olarak şu şekilde değerlendirilebilinir:

Anabaptistler, Quakerlar, Leveller (Eşitlikçiler), Kazıcılar (Diggerler), Bağırganlar (Ranters), Sandmencılar, Özgür Ruh Heresesi, Katolik İşçi Hareketi (Katholic

[613] Marshall, s. 125.
[614] Marshall s. 126.
[615] Marshall., s. 127.
[616] Grekçe "ekklisia" sözcüğünün kök anlamı "topluluk ya da toplantıdır" .Daha sonraları, Hıristiyan topluluğu için teknik terim olup Yunanca'dan Türkçe'ye "kilise" şeklinde geçmiştir. Böylelikle "kilise" sözcüğünün ilk Hiristiyanlar için anlamı esasen "inananlar topluluğudur. Bkz. İncil, Zirve Yayıncılık ve Dağıtım,İstanbul, 2008,s. 514

Worker Movement), Taboritler, Kardeşlik Kilesesi (Brotherhood Church), Tolstoycular...

Marshall'a göre, anarşist duyarlılık ilk kez kadım Çin'deki Taoistler arasında doğmuş olup, Hiristiyanlık döneminde anarşizmin mesajı, ortaçağın büyük köylü isyanlarında doğrudan siyasal bir ifade kazanmıştır.[617] Ortaçağ Hiristiyanlığında ilk önemli anarşist grup olarak Özgür Ruh Heresesi (Kardeşliği) gösterilir. Bu hareket, devlet ve kurumlaşmış kilesinin karşılıklı işbirliğinin yoksul halk aleyhine gelişmesi ve belirli varlıklı sınıfların egemenliklerini artırması sonucunda çıkan memnuniyetsizlik sonucunda orta çıkmıştır. Özgür Ruh Heresesi, on ikinci yüzyılın sonlarında İslam İspanyasında mistif sufi kardeşliği arasında doğmuş olup, bu mezhebin üyeleri körü körüne itaatten vazgeçtiklerini, her dürtünün ilahi bir emir olarak görmenin gerekliğini savunup, tam özgürlüğü savunduklarını belirtmişlerdir.[618] Dilenciler, kadınlar ve daha çok ezilmiş köylülerin taraftarlığını kazanan bu grup, Hz.İsa'nın ikinci gelişinden sonra bin yıl sürecek bir krallık kuracağına inanıyordu. Kollektif ve tam barış ve özgürlüğün yaşanabileceğini düşünen Özgür Ruh Heresesi'ne göre, Tanrı bir ve bütündür, yaratılmış her varlık kendi kutsallığına sahiptir, Tanrıyla bütünleşen birey bütün yasaların, kilisenin ve dini uygulamaların üzerinde olup canı ne ister onu yapabilir.[619] Arınan ve günahlardan arınmış ruhun sahibi birey, rahiplere ve kutsal işlemlere gerek duymadan özgürce yaşayabilir. Bazı üyelerinin kendilerini başkaları pahasına öne çıkaran ve geleneksel iyi ve kötü tanımlarının dışına çıktıkları için Nietzche taraftarlarına benzetilen[620] bu grup, yerleşik ahlaki kurallara, dinsel emirlere, sivil yasalara bağlı olmadıklarını, özel mülkiyeti kabul etmediklerini belirtirdi. Özgür Ruh Heresesi, kişinin bütün olarak özgürleşmesini, evrensel barış ve sevgiyi önemsemiştir. Daha öncede vurgulandığı gibi, Cennet bahçesinin doğal adaletine dönüş özlemi çeken yoksul[621],köylü, çiftçi kesimi büyük oranda etkilemiş ve bazı isyanlara esin kaynağı haline gelmiş, isyanları dolaylı olarak etkilemiştir. Bu bağlamda, Özgür Ruh Heresesi grubundan olmamakla birlikte, 1525 yılında Thomas Münzer'in önderlik ettiği Alman köylü isyanı önemlidir. Bir vaiz ve papaz da olan

[617] Marshall, s. 27.
[618] Marshall, s. 141.
[619] Marshall s. 141.
[620] Marshall, s. 141.
[621] Marshall, s. 143.

Thomas Münzer, Anapaptislerle de ilişki kurmuş ve binlerce köylüyle birlikte prenslere karşı köylü isyanı gerçekleştirmiştir. Kutsal Ruhun aklın kendisi olduğunu, aklın insanı Tanrılaştırabileceğini savunan[622] Münzer'e göre, Tanrının krallığı yeryüzünde kurulabilir, cennet böylelikle dünyada yaşanır, Tanrı Krallığı sınıf ayrılıkların olmadığı, özel mülkiyetin ortadan kalktığı bir düzen sağlayıp böylelikle toplumun tüm üretimleri ortak olacak, tam eşitlik hayata geçilecektir, ancak bu sadece Almanya'da değil tüm dünyada sağlanmalıdır.[623] İsyan sırasında, isyanın sona erdirilmesi için barış teklif eden prenslere karşı Münzer'in onlarla görüşüp şöyle dediği belirtilir:

"Tefeciliğin, hırsızlığın ve eşkıyalığın batağı, tüm canlı varlıkları: sudaki balıkları, gökteki kuşları, toprak üzerindeki bitkileri kendi mülkleri yapan prensler ve beylerdir. Sonra da, yoksullara: Çalmayacaksın! Buyruğunu vaaz ederler, ama kendileri, ellerine düşen her şeyi kapar, köylü ve zanaatçılığını sömürürler. Yoksulların kendilerine düşman kesilmelerinden sorumlu olanlar, beylerin kendileridir. Eğer ayaklanma nedenini ortadan kaldırmayı reddederlerse, ayaklanmanın kendisini ortadan kaldırmayı nasıl isterler? Ah! Benim aziz beylerim, Tanrı demir bir çubukla eski kapların arasına ne de güzel vuracak! Eğer bana, bu nedenle, asi olduğumu söylüyorsanız, ne yapalım, öyle olsun, ben bir asiyim!"[624]

Hiristiyanlığı yeniden kurmak için Reformasyon'un öncüsü olan Luther'e, Thomas Münzer, onun sonradan yöneticilerin yanında olduğunu düşünürek karşı çıkmıştır. Zira Luther'in, "sokaktaki adama yapması gerekeni yaptırmanın tek yolu, tıpkı hayvanların zincirler ve kafeslerle zaptedilmesi gibi onları yasalarla ve kılıçla dindarlığa zorlamaktır."[625] diye fikir belirttiği iddia edilmiştir.

Bir diğer Köylü isyanı lideri olan Papaz John Ball ise eşitlik, adalet, özgürlük istenciyle "Adem toprağı kazarken Havva ip eğiriyordu, peki o zaman efendi kimdi?"[626] dediği vurgulanır. John Ball, İngiltere'de köylülerle birlikte isyan etmiş ve 1381 yılında isyanı bastırılarak idam edilmiştir.[627] Ball'a göre, özel

[622] Solplatform.biz, "Anti Feodal Köylü Ayaklanmalarından: Münzer Ayaklanması", http://solplatform.biz/archive/index.php/t-231.html, (20.01.2012)
[623] Solplatform.biz, "Anti Feodal Köylü Ayaklanmalarından: Münzer Ayaklanması", http://solplatform.biz/archive/index.php/t-231.html, (20.01.2012
[624] Solplatform.biz ,"Anti Feodal Köylü Ayaklanmalarından: Münzer Ayaklanması", http://solplatform.biz/archive/index.php/t-231.html, (20.01.2012)
[625] Marshall, s. 149.
[626] Woodcock, s. 46.
[627] Beling.net, "John Ball", http://beling.net/articles/about/John_Ball_(priest), (02.05.2012)

mülkiyet olmayacak ve her şey ortak olacaktır, tam eşitlik sağlanacak, böylelikle lortlara da gerek kalmayacak, ne şeflikler ne beylikler olmayacaktır. Zira ”başlangıçta bütün insanlar özgür ve eşit yaratıldılar. Kötü insanlar yersiz bir zulümle Tanrı'nın iradesine karşı gelerek serfliği getirdiler.”[628] Tanrının iradesi tam yerleştiğinde ne lortlara, yargıçlara avukatlara gerek kalmadığı gibi bütün insanlar eşit derecede özgür olacaklar ve otoriteleri ortak olacaktır.

John Ball'ın köylü isyanlarından sonra isyancılar, Prag yakınlarındaki bir tepenin üzerindeki şehre İncil'de geçen Tabor adını verip kendilerine de Taboritler dediler.[629] Taboritler anorko-kominist bir form içinde ne herhangi bir mülkiyetin ne de otoritenin olmadığı bir yaşam sürdüler. İncil'i tüm faaliyetlerinin amacı ve kaynağı olarak gören Taboritlere göre ”herkes bir arada kardeşçe yaşayacak, hiç kimse bir diğerine tabi olmayacak, Tanrı'nın yüksek otoritesi kabul edilecek, Krallık yeryüzündeki insanlara teslim edilecek.”[630] Böylelikle otorite olarak sadece Tanrı'nın kabul edildiği bu düzende, insanlar arasındaki yönetim belirli bir sınıfın, grubun ya da kişinin değil tüm bireylerde ortak olarak görülmüştür. Mistik ve binyılcı anarşistler içinde değerlendirilen Taboritler, İsa'nın ikinci gelişinin pek de uzak olmadığına inanıyor, buna paralel olarak bazı üyeleri binyıl gelmiş gibi ormanlarda çıplak dolaşıyor, şarkı söylüyor, cennetten kovuluşundan önceki tam günahsız ve masum bir ruh halinde olduklarını düşünüyorlardı.[631] Ortak-komünal bir iktisadi düzen geliştiren Taboritler, üretimi düzenli ve örgütlü bir hale getiremediklerinden ekonomik sıkıntı çektikten sonra bunun ardından siyasal olarak şiddet ve şiddet karşıtı olarak belirtilebilecek iki frenksiyona bölündüler. Roma kilisesini de İncil dışı olarak kabul eden Taboritlerin[632] şiddet yanlıları, eylemlerinde “bütün lortlar, soylular ve şövalyeler kesilecek, tıpkı haydutlar gibi ormanda yok edilecek”[633]derken, Peter Chelsicky önderliğinde barışçıl komünal bir sistem kuran şiddet karşıtı Taboritler, kırsal Bohemya'ya ilerleyip, her türlü soygun, şiddete karşı çıktıklarını belirtiler. Zira onlara göre şiddet yanlısı Taboritler'in yaptıkları işler yüzünden ”böylece, bütün kardeşçe sevgi kanla kirlendi ve bu gerilim kolayca

[628] Marshall, s. 145.
[629] Marshall s. 146.
[630] Marshall, s. 147.
[631] Marshall, s. 147
[632] Teoman Törün, “İnanç ve Hoşgörüsüzlük”, http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/teoman-torun/inanc-ve-hosgorusuzluk-44/62930825-32b7-491e-a59c-5312938a1972 (01.06.2012)
[633] Marshall, s. 147.

çekişmelere yol açtı ve caniyane sonuçlar yarattı. Şeytan onları ayarttı ve kendilerini, rezaletler dünyasını arıtmak ve dünyayı yargılamak için İsa'nın görevlendirdiği melekler gibi görmeye başladılar. Sonuç, pek çok cinayet ve pek çok insanın yoksullaşması oldu."[634] Kropotkin tarafından anarşizmin habercisi[635] olarak değerlendirilen Chelsicky, kurumsal din olarak gösterilen kiliseye ve ilk günahın sonucu olarak gördüğü devlete karşıydı. O'na göre, Hz.İsa'nın öz Hiristiyanlığı gerçekleştiğinde devlet de kiliseye de gerek olmazdı. Chelsicky'in oluşturduğu topluluk bir düzen içinde yaşarken, dışsal bir örgütlenmeye sahip değildi İsa ve havarilerin örneği onlar için bir esin kaynağıydı.[636] İncil'deki birbirinizi sevin, birbirinizi yargılamayın, yarın için kaygı duymayın, yardımlaşın gibi sözleri onlar için mülkiyetin yerine paylaşmanın, dayanışmanın ve yapay bir otorite olmadan da yaşanabilirliğinin mesajlarıydı.

Diğer binyılcı mistik anarşist Hiristiyan mezhebi olan Anapatistler [637],kelime anlamı olarak, yetişkin vaftizine inananlar [638] olarak değerlendirilir. Anapaptistler, çocukluk yıllarında yapılan vaftizle yetinmeyip kurtuluş için, aklı başında, seçme eyleminin idrakini fark edecek kişilerin tekrar vaftiz edilmesini savunurlar.[639] Hiristiyanlığın bu cemaati 16.yüzyıldan başlamak üzere doğmuş, sonraları, Avrupa'da hem Protestanlar hem de Katolikler tarafından dışlanmış, üyeleri bunun sonucunda başta Amerika olmak üzere pek çok yere dağılmıştır.[640] Marshall'a göre, Anabaptistler pek çok faktör değerlendirildiğinde, kardeşçe sevgiyi, ortak mülkiyeti savunan Özgür Ruh Kardeşliği (Heresesi)'nin ardılları olup, devleti kabul etmeyip devletin Hiristiyanları ilgilendirmediğini savundular, devlete herhangi bir görev almayı reddettikleri gibi devlet için silaha sarılmayı da kabul etmediler, Tanrı'nın Krallığını bekleyip genel olarak değerlendirildiğinde barışçıydılar.[641] Bununla birlikte, zaman zaman kurdukları topluluklarda otoriter eğilimler ve şiddet yanlılığı da oluyordu. Örneğin,1534 yıllarında Almanya'da Yeni Kudüs olarak belirtikleri

[634] Marshall, s. 147.
[635] Marshall, s. 148.
[636] Marshall, s. 148.
[637] Woodcock, s. 49.
[638] Marshall, s. 148.
[639] Tarihbilinci.com, "Anabaptistler", http://www.tarihbilinci.com/forum/dinler-tarihi-62/anabaptistler-17560/ , (27.01.2012)
[640] Makaleler.com, "Anabaptist", http://www.makaleler.com/oyun-makaleleri/anabaptist.htm, (02.05.2012)
[641] Marshall, s. 148.

Münster'de Anabaptislerin bir kolu, besin maddeleri dahil bütün malları ortak bir havuzda toplayıp reddetmekle birlikte İncil dışında bütün kitapları imha ettiler, belli bir zamandan sonra Münster seçilmiş konsey tarafından yönetilmeye başlandı, konsey zinayı ölümle cezalandıran bir ahlakı kuralı yerleştirmek istemiş ve ana babaya karşı gelmeye kadar pek çok hatalı davranışı, büyük bir suç olarak kabul etmiştir.[642] Otoriter eğilimler sonucunda Münster'de, Tanrı Halkının Kralığı ilan edilmiş, Anabaptist Bockelson kendini "Yeni Sion Kralı"ilan etmişti.[643] Ancak kısa bir zaman sonra 1535 yılında Münster'deki bu yönetim dış baskıların sonucunda yıkılmıştır. Bu tarihten sonra Anabaptistler, daha barışçıl, özgürlükçü ve otoriter karşıtlığı özelliklerini artırdılar. Sosyal, siyasal ve iktisadi hayatlarında, peygamberlerin ve havarilerin öğretisine uyumlu olacak şekilde, varlıklarını kendi isteğiyle, hiçbir baskı olmaksızın yoksul insanlarla paylaştılar, kılıç kullanmaya çok katı bir şekilde karşı çıktılar, komünist bir ekonomi sistemi içinde birbirlerini dindarca denetlediler.[644] Böylelikle tüm üyeleri olmamakla birlikte, şiddet, baskı ve otoriter yanlısı kısa bir dönemden sonra Anabaptistler, hükümetsiz bir hayatın İncil'e en uygun hayat olduğu yönündeki düşüncelerini pekiştirdiler. Zira söz konusu bu Hiristiyan mezhebine göre, hükümet veya devlet dünyaya aittir, Tanrı'nın Krallığına inanan bir inanan, hükümet altında bir memur olamaz, silah kuşanamaz, kendisine itaat edilmesini emreden ilahi olmayan bir otoriteye boyun eğemez.[645] Topluluklar halinde, Avrupa'nın ve Amerika'nın pek çok yerlerine dağılan Anabaptistler pek çok kolla ayrılıp modern zamanlarda Amişler, Huturitler, Menotitler olarak cemaatler halinde yaşarlar.

Avrupada ortaçağ aşamasından sonra gelişen siyasal olaylar ve bunun ardından gelişen ekonomik işleyiş tarzının geniş kitleleri olumsuz etkilemesi sonucunda yasalarda kalan eşitlik yerine gerçek eşitliği talep eden kişi ve gruplar etkili olmuşlardır. Bu bağlamda Kazıcılar (Diggerler) ve Bağırganlar (Ranterler) özellikle 17.yüzyıldan itibaren Hiristiyanlık dininin ilk yaşantılarının temel alan bir adalet, eşitlik, özgürlük istenciyle hareket etmişlerdir. Kazıcıların bir nevi sözcüsü olarak sayılan Gerrard Winstanley, devlet iktidarıyla mülkiyet arasında bir bağ

[642] Marshall, s. 150.
[643] Tarihbilinci.com, "Anabaptistler", http://www.tarihbilinci.com/forum/dinler-tarihi-62/anabaptistler-17560, (27.01.2012)
[644] Marshall, s. 150.
[645] Pepysdiary.com, "Anabaptism" ,http://www.pepysdiary.com/p/605.php, (02.05.2012)

kurmuş bunların birbirleriyle ilintili olduklarını savunmuştur. Zira en basit anlamda mülkiyetin korunması için yasaların varlığı bile bunu kanıtlar. Winstanley bununla ilgili olarak "İnsanlığı sefalete sürükleyen senin ve benim özel mülkiyetimdir. Bu, bir insanın diğerinin malını çalmaya zorlar. İkinci olarak da çalanın asılması için yasalar yapılmasına neden olur. [Mülkiyet] İnsanların kötü bir faaliyet içine girmesi ve ardından da bu insanları başkalarının öldürmesi konusunda kışkırtıcılık yapar."[646] diye fikir belirtmiştir. Zenginliği meşru görmeyen Winstanley için, varlık sahibi insanlar ancak başkaları sayesinde ya da başkalarının emeklerini kullanarak, sömürerek zengin olabilirler. Bu durumda hiçbir şart altında zenginlik adaletle var olamaz, kişi ya zengin olur ya da adaletli olur. Devlet ya da geniş anlamıyla iktidar zenginler içindir ve ancak varlık sahibi ya da varlıklı kişilerin yardakçısı olanlar yönetici konumuna gelir, her durumda devleti yönetenlerle varlıklılar arasında kuvvetli bir bağ vardır. O halde çok açıktır ki, devletlerin çıkardığı yasalar zenginlerin fakirleri köleleştirmesine yardım etmektedir şu da bir gerçektir ki, bir kişi toprak ağası olursa bir süre sonra yargıç, hükümdar ya da devlet yöneticisi oluverir.[647] Devletin güçlü sınıflar lehine olmasına rağmen varlığını devam ettirebilmesinin nedeni, devletin insanların yapay bir otorite olmadan kendi kendilerini denetleyip düzen içinde yaşayamadıkları yönündeki iddialarının kabul edilmesidir. Oysaki Winstanley tarafından aynı zamanda Evrensel Akıl olarak da kabul edilen Tanrı, insanlara akıl vermiştir. Sadece aklın buyruğunda olan her kişi Tanrı'nın Oğlu olur [648]diyen Winstanley için, eğer insan Tanrı'nın verdiği aklı kendisi için kullanıp doğru şekilde yönetirse hiç şüphesiz ki dışsal bir yönetime gerek duymayacaktır zira akıl, toplumsal hayatta insanlığın ortak geleceği için gerekli olan bir düzenin ilkesi olarak çalışır bundan dolayıdır ki akılcı varlık olan insanların yönetilmesine gerek yoktur.[649] İktidar sahibi insanların en nihayetinde savunduğu gibi toplumsal çatışmaların ya da ulusların savaşların nedeni insan doğasında aramak yanlıştır, doğrusu şudur ki bu istenmeyen olayların nedeni, birilerinin haksız yere mülkiyet sahibi olmaları diğerlerinin olamamasıdır. O halde

[646] İstiraki.blogspot, "Gerrard Winstanley ve Kazıcılar", http://istiraki.blogspot.com/2010/12/gerrard-winstanley-ve-kazclar.html, (01.02.2012)
[647] İstiraki.blogspot, "Gerrard Winstanley ve Kazıcılar", http://istiraki.blogspot.com/2010/12/gerrard-winstanley-ve-kazclar.html, (01.02.2012
[648] Marshall, s. 156.
[649] Marshall, s. 157.

mülkiyet kötülüklerin nedenidir. Varlıklı insanlar ve yoksullar arasındaki mülkiyet farklıları ve mülkiyetten kaynaklanan adaletsizlikler, adil olan Tanrı tarafından da hoş karşılanmaz. Winstanley için mülk ve iktidar sahipleri zaman ilerledikçe insanlar üzerine Tanrılar gibi davranıp ilahlaşır, bu durumda ise halk özgürleşemez. [650]

Öyle görülüyor ki mülkiyet, iktidarla sıkı bir işbirliği sayesinde varlığını devam ettirirken aynı zamanda bizzat kendisi her türlü eşitsizliğe doğal olarak adaletsizliğe, sömürüye, savaşlara, her türlü köleliğe, insanın özgürlüğüne olumsuz yönde etkiler ki bu durum, en nihayetinde özgürlükten yana olan Tanrı tarafından hoş görülmez. *Hakiki Eşitlikçilerin Geliştirilmiş Ölçütleri* adlı ilanında Winstanley'e göre, zamanın başlangıcında büyük yaratıcı Akıl (Tanrı), tüm dünyayı ortak bir hazine haline yaratmıştır, hiçbir zaman insanların bir bölümünün diğerine hüküm koyacağına yönelik tek bir söz bile edilmemiştir.[651] O halde, insanların bir kısmının diğerleri üzerinde hâkimiyet kurması, asla Tanrının buyruğu ya da isteği değildir, zira Tanrı açıktır ki insanlar kendi kendilerini yönetebilsinler diye aklı bahşetmiştir. Winstanley, genel olarak iki döneme ayrılır, ilk dönem Winstanley devletsiz, ordusuz, komünal mülkiyet içinde yasasız toplumsal ve siyasal bir düzen istemekle anarşist-komünisttir.[652] İkinci evresinde Kazıcılar arasında yaşanan bazı olumsuz gördüğü durumlardan sonra, otoriter bir komünizmi savunduğu dönemdir. Winstanley'in ilk evresinden etkilenen Kazıcılar, gruplar halinde bazen otuz kırk bazen daha fazla birlikler halinde anarko-komin bir düzen kurdular. Bu birlikler, toprağı sürmeye ve buğday, yabani havuç, fasulye ekmeye başlayarak doğrudan eylem kampanyalarına başladılar.[653] George Tepesindek Kazıcı kolonisi olarak bilinen[654] bu oluşumun büyük bir öğesi olarak Winstanley için, yasalar ve hapishaneler olmayacak, herkese vaaz hakkı verildiğinde ruhban sınıfına da gerek kalmayacak, hayatı Tanrı verdiğinden ancak Tanrı alabilir düşüncesinden hareketle idam kesinlikle olmayacaktır zira cinayet işleyenin idam edilmesi de cinayettir, insanlar birbirlerine yardım edecek ve zor işler dahi zevkle yapılacaktır.[655] George Woodcok için, Winstanley ve arkadaşlarının oluşturduğu koloni, bazı devletçi

[650] Woodcock, s.52.
[651] İstiraki.blogspot.com, "Gerrard Winstanley ve Kazıcılar" http://istiraki.blogspot.com/2010/12/gerrard-winstanley-ve-kazclar.html, (02.02.2012)
[652] Marshall, s. 157.
[653] Woodcock, s. 54.
[654] Marshall, s. 159.
[655] Marshall, s. 158.

komünistlerin dediği gibi Marksizmle hiç alakası olmayıp, tam tersine koloni anarşist-komünist bir cennet oluşturma planıdır.[656] Ancak Kazıcıların oluşturduğu koloni, genelde dış baskılar yüzünden fazla dayanamadı ve 1650 yıllarında dağıldı. Kolinin örgütlenmesi için aktif rol alan Winstanley, kolini içindeki Bağırganların aşırı olarak gördüğü tutumu, bazı Kazıcıların olumsuz davranışları ve dışsal yöneticilerin baskıları yüzünden düzen için yasalara ihtiyaç olduğunu kabul etmeye başladı.[657] Böylelikle Winstanley, geç dönemlerinde daha otoriter, yer yer orduyu, devleti de gerekli gören bir düşünce içerisinde olmuştur.

Winstanley'in aşırı olarak gördüğü, küçümsediği ve bir yönden de onlar yüzünden otoriter fikirlere döndüğü Bağırganlar, Marshall'a göre, en tutarlı özgürlükçü ve Özgür Ruh Kardeşliği (Heresesi)'nin mirasçılardır, onlar İngiliz Devrimi sırasında ortaya çıkan en anarşist bireylerdir, zira yerleşmiş bulunan etik kurallarından ve yasalardan kurtulup tam bir özgürleşeme için uğraştılar, özel mülkiyeti reddedip derhal kaldırılmasını istediler, bütün hükümet biçimlerini reddettiler, sınıfların ve insan otoritesinin olmadığı[658] sosyal ve siyasal bir düzen içinde yaşamak istediler ve kurdukları birlik ya da komünlerle yer yer bunu yaşadılar. Quakerlar (Sarsıcılar) ve başta Winstanley olmak üzere Kazıcılar tarafından çok aşırı olarak görülen Bağırganlar genelde, Tanrı'nın özünde, her yaratılmışın içinde olduğunu, insan yüreği dışında bir cehennem ya da cenneti aramanın gereksiz olduğu, Tanrı'yı benimsemiş olan birinin kötülük edemeyeceğini düşünürler.[659] Birey olarak bağımsızlığın önemini vurgulayan bu hareket, sosyal ve siyasal hayatta insanın olabildiğince özgürlüğünü savunmuştur. Bağırganların önemli figürlerinden olan Lawrance Clarkson'a göre:

"Tanrı her şeyi iyi yaratmıştı, öyleki kötülük sadece insanın düşüncesinde vardı, hırsızlık, hilekârlık ve yalancılık gibi şeyler yoktu, bunlar hep daha sonra ortaya çıktı, o halde yaratılan bu dünyada Benim ve Senin gibi bir töre getirmemiş olsaydı, hırsızlık, hilekârlık ya da yalancılık gibi bir şey de olmazdı; o halde Evevard ve Gerrard Winstanley'in getirdikleri engel, toplumdan silinip atılmalıdır."[660]

---

[656] Woodcock, s. 54.
[657] Marshall, s. 159.
[658] Marshall, s. 163.
[659] Marshall, s. 162.
[660] Marshall, s. 164.

Adaletin somut olarak yaşanabilir bir noktaya gelmesi ve Tanrı'nın ilk yaratığı gibi her şeyin iyiliğine dönebilmesi, mülkiyetin ortak haline getirilmesi hayati bir önem taşır. Anarko-komünist bir tutum geliştirdiği savunulan Bağırganlar için, dünyanın bütün nimetleri herkesin olmalıdır. Mezhebin önemli simalarından Abiezer Coppe için "Tanrının yaratığı her şey ortaktır."[661] Ancak onları aşırı bulan Kazıcılar ve Quakerler'a göre, Bağırganlar mülkiyeti ortak etmeleriyle doğru hareket etmişlerdir; ancak temel yanlışları, serbest aşkı savunup kadın erkek ilişkilerindeki sadakati ve birlikteliği yok edecek tutumlarıydı. Zira şaraplı, şarkılı eğlenceler düzenleyen bağırganlarda yeri geldiğinde kadın ve erkek de ortak olabiliyordu.[662] Eski bir Anabaptist vaiz de olan Coppe[663] için, vermek, paylaşmak her şeyin ortak olmasını sağlayacak temel erdemlerdir. Kılıçla veya silahla insanlar arasındaki eşitliğini kurulabilirliğini kabul etmeyip ne olursa olsun şiddeti benimsemiyordu. Kiliseye ve devlete saldırdığından dolayı tutuklanan Coppe, duruşmasında mesajlarının, "evrensel sevgiyi taşıyan ve kusursuz özgürlüğe hizmet eden en yüce Tanrı'dan geldiğini"[664] belirtip, günah diye bir şeyin olmadığını ancak olsa bile bütün insanların Tanrı'nın gözü önünde eşit derecede günahkâr olduğunu savunmuştur. Kent yoksullarından, köylülerden büyük destek gören ve çağdaşları tarafından genelde ahlakdışı olarak gösterilen Bağırganlar, Marshall'a göre, geçmişleri ortaçağın Özgür Ruh Kardeşliğine kadar gitmekte ayrıca köylü komünizmi ve modern anarko-komünizmi birleştiren zincirin bir halkasıdırlar.[665] Zira ortak mülkiyeti savunurken, özgürlüğü geri planda bırakmamışlar tam tersine adalet, barış, eşitlik içinde her şeyin üstünde tutmuşlardır. Mahkemesinde suçlamalar karşısında Coope "topluluğa gelince Kutsal Metinlerde sözü edilen Apostik kutsal topluluktan başka hiçbir şey tanımam… Tanrı'nın Oğulların muhteşem özgürlüğünden başka hiçbir şey tanımam, başka bir şeyin özlemeni çekmem. Tanrı her şeyi zamanında yapar."[666] diyerek özgürlüğe duyduğu inancı tekrarlamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Kazıcılar ve Bağırganlar, Ortaçağ zamanında özellikle İngiltere'deki köylü isyanlarıyla pekişen Özgür Ruh

[661] Marshall, s. 164.
[662] Marshall, s. 165.
[663] British-civil-wars.co.uk, "Abiezer Cope, Baptist, Ranter", http://www.british-civil-wars.co.uk/biog/coppe.htm, (01.06.2012)
[664] Marshall, s. 167.
[665] Marshall, s. 169.
[666] Marshall, s. 168.

Kardeşliğinin on yedinci yüzyıldaki mirasçıları olarak görülür. Kazıcılar daha örgütlü ve düzenli birlik ya da koloniler oluşturmakla öndeyken, modern anarşizme ise daha yakın olanlar Bağırganlar görünür. Ancak bununla birlikte, gerek Kazıcılar gerekse Bağırganlar, çağında ve ülkelerinde, otoritenin yokluğunu isteyen veya otoriteyi tanımayan anlamı yüklenen "anarchy,(Latincesi anarchia)" yani anarşi [667] taraftarı olarak değerlendirildiler.

Bağırganlar, arasında zaman zaman bulunan Quakerlar, onları çok aşırı ve aykırı bulmaktaydılar. Quaker ilk öncülerinden George Fox, bağırganların, bağıra çağıra ve boş konuştuklarından, uçucu fikirlere kapıldıklarından şikâyet ediyordu. Quakerlar 1650 yılarından itibaren başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde ve A.B.D'de, "insan yapısı yasaları hor görüşleriyle, siyasal konularda ant içmeyi reddedişleriyle, savaşa, vergilere, askerlik görevine karşı çıkışlarıyla ve geleneklere ters düşen davranışlarıyla[668]" ortaya çıktılar. Dostların Dini Derneği (Religious Society of Friends) veya Friends olarak da bilinen Quekerlar, Hiristiyan mezheplerinden veya tarikatlarından memnun olmayanlar tarafinfan İngiltere'de çıkmış olan bir mezheptir.[669] Quakerlera İngilizce "to Quake: titreme, sarsma" fiilinden türemek üzere "Sarsıcılar" anlamına gelmek üzere Quakerlar denilmiştir. Mezhebin üyeleri, Tanrısal ışın yüceliği ve parlaklığından dolayı büyülenmiş bir şekilde heyecanlı ve titreyerek konuşurlardı, bir İngiliz mahkemesinde yargılanan George Fox, Tanrının sözleri önünde titre" demiştir.[670] Fox, "İçsel Işık", "İnsanın içindeki Tanrı" kavramlarıyla, kendisinden çok sonra doğan Tolstoy'un düşüncelerine benzeyen ve anarşistlerin bazı içkin adalet düşüncelerine çok yakın fikirler geliştirmiştir.[671] Hiristiyanlık dinine yeni yorumlarla, asıl Hiristiyanlığı yaşadıklarını düşünen Quakerlar, toplumsal ve siyasal anlamda, köleler, esirler, kadın hakları için pek çok eylemde bulunmuş, savaşlara ve sömürgeciliğe karşı durmuşlardır. Quakerlar'a göre savaş her şart altında Hiristiyanlık diniyle çelişir, kim

[667] Marshall s. 673.
[668] Marshall, s. 685.
[669] New.alberteinstein.info, "Quakers", http://new.alberteinstein.info/vufind1/Author/Home?author=Quakers%20(Religioese%20Gesellshaft%20der%20Freunde)%20(Author), (02.05.2012)
[670] New.alberteinstein.info, "Quakers", http://new.alberteinstein.info/vufind1/Author/Home?author=Quakers%20(Religioese%20Gesellshaft%20der%20Freunde)%20(Author), (02.05.2012)
[671] Woodcock, s. 49.

Hiristiyanlık adına savaştığını söylüyorsa bu gerçek durumu göstermez. Zira İncil'in buyruğu barıştır. Ancak,

"Kendine Hiristiyan diyenler tarafından bu buyruğun önemsenmemesi ve böylece de Hiristiyanları savaşmasına ve şiddet kullanmasına izin verilmesi kadar hiçbir şey Hiristiyan gerçeğinin putperestler tarafından böylesine anlaşılmaz gözükmesine yol açmamış ve Hiristiyanlığın dünyaya yayılmasına engel olmamıştır. İsa'nın öğretisi insanlara şiddet ve kılıç yoluyla değil ancak kötülüğe karşı direnmeme, nezaket ve yumuşak başlılık, barışçılık yoluyla ulaştırıldığında, takipçilerinin arasında barışın, uyumun ve sevginin bir örneği olarak tüm dünyaya yayılabilir."[672]

O halde Quakerlara göre, başta hükümet olmak üzere hiçbir otorite, Hiristiyanları savaşa zorlayamaz ayrıca savaşa katılmak üzere askerliğe gitme, yemin edip devlet memuru olarak çalışmak da doğru değildir. Tolstoy, kötülüğe karşı direnmeme öğretisini doğruluğunu ve Kilisenin savaşa ve ölüm cezasına izin veren yanlışlığını, kendisine büyük oranda Quakerların öğrettiğini belirtir.[673] Savaş her durumda barışı ve insanların iyiliğine isteyen Hiristiyan ahlakına terstir. Savaşı zorlayan ve savaşa katılması için insanları baskı altına alan devletin yasaları yerine, her durumda sevgiyi vaaz eden İsa'nın buyrukları kabul edilmelidir. Bundan dolayı çok açıktır ki, Quakerlara göre, Hiristiyanlığın otoritenin olmazsa olmaz şartı olan şiddetle, savaşla bağdaşmayacağı çok açıktır.[674]

Hiristiyan anarşist topluluklara örnek verilen bir diğer grup olan Sandemancılar, Winstanley gibi akla önem veriyorlardı. Gençlik yıllarında henüz koyu bir dindar olan Godwin'i de etkileyen Sandemancılara göre, inayet yalnızca çalışmak ya da Tanrı'ya iman etmekle değil hakikati akılcı bir şekilde fark etmekle, neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etmekle kazanılabilinirdi.[675] Adını hareketin öncüsü Robert Sandeman'dan alan Sandemancılar, özgürlük, kurtuluş, adalet için ihtiyaç duyulan her şeyin kutsal kitapta olduğunu kabul ediyorlardı. Sandemancılar, dindar kişinin devletle hiçbir işi olmaması gerektiğini savunuyorlardı, atanmış din adamlarının olmadığı bağımsız cemaatler şeklinde bir örgütlenmeyi doğru buluyorlardı, bireysel ya da özel mülkiyet yerine komünal mülkiyeti savunup para ya da servet biriktirmenin günah olduğunu zira fazlalığın ihtiyacı olanlar dağıtılmasını

[672] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 10.
[673] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 9.
[674] Tolstoy, Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir, s. 25
[675] Marshall, s. 283.

gerektiğini düşünüyorlardı.[676] Zenginlik, İncil'de belirtildiği gibi pek çok yerde yerildiğinden Hiristiyanların zengin olma istençlerini doğru bulmayı yanlış gören bu mezhep, paylaşmak ve dağıtmayı İsa'nın öğretisine uygun olarak görüyordu. Bu düşüncelerine uygun olarak, Yeni Ahitin öğretilerini yorumlayarak, kardeşçe birbirlerini sevmeye ve servetlerini paylaşmaya çalıştılar, eşitlikçi olan hareket anlaşma uğruna çoğunluk hakimiyetini reddeti, mezhep kendi içinde kadın ve erkeğin kurtarılma ya da lanetlenme bakımından da eşit olduğunu vaaz ediyordu.[677] Bir Sandemancı olarak ilk gençliğinde papaz olmayan çalışan Godwin[678] ile Sandemancıların fikirleri arasında çok ortak nokta bulan G.Woodcook'a göre, "malların ortak olmasını ve ihtiyaca göre paylaşmasını tasavvur eden 'birikmiş mülkiyetin' ahlaki kötülüklerini şiddetle vurgulayan ve yoksul kişilerin daha varlıklı olanların yoksulları destekleme görevini savunan Godwinci sistemle Sandemancı yaklaşım arasındaki benzerlik çok belirgindir.[679] Böylelikle, sosyal ve iktisadi hayatta eşitliği ve adaleti tam olarak yerleşmesini isteyen Sandemacılar, zenginlere İncil'deki şu ifadelerle seslenir:

"Dinleyin şimdi ey zenginler, başınıza gelecek felaketlerden ötürü feryat edip ağlayın. Servetiniz çürümüş, giysinizi güve yemiştir. Altınlarınız, gümüşleriniz pas tutmuştur. Onların pası size karşı tanıklık edecek, etinizi ateş gibi yiyecek. Bu son çağda servetinize servet kattınız. İşte ekinlerinizi biçen işçilerin haksızca alıkoyduğunuz ücretleri size karşı haykırıyor. Orakçıların feryadı Her Şeye Egemen Rab'bin kulağına erişti. Yeryüzünde zevk ve bolluk içinde yaşadınız. Boğazlanacağınız gün için kendinizi besiye çektiniz. Size karşı koymayan doğru kişiyi yargılayıp öldürdünüz. "(Yakup5:1-6)

1933 yılında A.B.D'de, Amon Hennacy ve Dorothy Day tarafından kurulan Katolik İşçi Hareketi (Catholic Worker Movement) oluşumu da Hiristiyan anarşist tarihinde önemli yer kaplar. Katolik Amon Hennacy, birinci dünya savaşı sırasında "kan vergisine" muhalefet ettiğinden dolayı gönderildiği cezaevinde anarşist barışçılığı benimseyip, Dorothy Day ile birlikte kırsal basitliği ve gönüllü yoksulluğu savunarak "tek kişilik devrim" çağrısında bulundu.[680] Bu oluşuma göre hareketin şu temel inançları ve amaçları vardır:

[676] Woodcock, s. 72.
[677] Marshall, s. 284.
[678] Marshall, s. 285.
[679] Woodcock, s. 72
[680] Marshall, s. 692.

"Kardeşlerin ihtiyaçlarını görebilme kişisel yükümlülüğü, günlük pratik hayattaki merhamete yönelik eylemler, muhtaç olanların acil yardımları için konuk evlerin sağlanması, herkesin kendi yeteneğine göre çalışıp herkesin ihtiyacı kadar alabilmesi için birliklerin kurulabilmesi, eskinin içinde ancak yeni bir felsefeyle yeni bir toplum yaratmak."[681]

Dünyanın pek yerinde -A.B.D, İngiltere, Almanya, Kanada, Yeni Zelanda başta olmak üzere- üyesi bulunan hareket için, tek bir kişi binlerce kişiyi uyandırabilecek güçte olup [682] insanları kardeşlik duygusuyla sevme Tanrıya giden en iyi yoldur. [683] Bu düşüncelerden hareketle bireysellik ve komüncülüğe eşit değer verdiler. En nihayetinde, herkesin yeteneğine göre herkesin ihtiyacına kadar prensibini kabul ederek anorko-komünizme yaklaştılar. Hareket, devletin sağlayacağı refahın yerine karşılıklı yardımlaşmayı temel alan konuk evlerinin kurulmasını önemsemiş ve devlete çalışan bir bireyin devletin kölesi olacağını savunmuştur.[684] Devlet kurumları yerine büyük aileler topluluğu olarak görülebilecek bir yapılanmayı düşünen Katolik İşçi Hareketi, tek meşru otoritenin ilahi otorite olduğunu savunur. Dorothy Day'i, Hiristiyan barışçılığı ve anarşizmin en kararlı bir savunucusu olarak gören Marshall'e göre, Tanrı'nın otoritesi sayesinde Dorothy Day kendisini daha iyi bir isyancı olduğunu hissediyordu, Tanrı'nın otoritesini kabul etmeyi ve Devletin otoritesini reddetmeyi bir çelişki ya da etik dışı olduğunu düşünmüyordu, zira Day'e göre, 'bir devletin içinde doğarız ve elimizden bir şey gelmez, oysa Tanrıyı kendi özgür irademizle kabul ederiz'.[685] Hennacy için, İsa gerçek bir devrimci ve isyancıdır ve Tanrı monark, kral gibi despot biri değil, tam tersine iyilik ve sevgidir. Hennacy'e göre, "İsa'nın, Aziz Francis'in, Tolstoy'un ve Gandhi'nin yolu bizlere düşmanımızı sevmeyi, adaleti sağlamayı, sömürüyü sona erdirmeyi ve siyasetçilerle hükümetlerden çok Tanrıya güvenmeyi öğretir."[686] Gönüllü yoksulluğu paylaşmanın, dağıtmanın, yardımlaşmanın istekli bir sonucu olarak gören hareket için İncil baştan aşağı insanlara "vermeyi" buyurmaktadır. Sevgi, barış insanların mutluluğu sağlayacak en önemli gerçeklerdendir o halde kötülüğe karşı iyilikle cevap verme bir Hiristiyanın temel ilkesi olmalıdır. Hennacy'e

[681] Oaklandcatholicworker.org, " What is Catholic Worker?" http://www.oaklandcatholicworker.org/What_is_Catholic_Worker_.html, (02.05.2012)
[682] Woodcock, s. 496.
[683] Marshall, s. 692.
[684] Marshall, s. 693.
[685] Marshall, s. 134.
[686] Marshall, s. 135.

göre, Hiristiyan anarşist, kendi idealini gerçekleştirmek için mermi ya da oy pusulasına ihtiyaç duymaz o günlük pratik hayatında gönüllü işbirlikleriyle ve daha pek çok erdemli davranışlarıyla bunu yaşar ve İsa'nın Dağdaki Vaaz'ını inkâr edecek bir konuma düşmemek için, yasama, yargı, yürütme görevlileri için oy kullanıp yönetime katılmaz.[687]

Hiristiyan anarşizmin en önemli temsilcilerinden biri sayılan Tolstoy, ölümünden sonra da pek çok birey, grup ve hareketi etkilemiştir. Örneğin, Hiristiyan anarşist ve pasifist topluluk olarak bilinen Kardeşlik Kilesesi[688] ya da Rusya ve Rusya dışında kurulan pek çok birlikler buna örnektir. Bu birliklerde, komünal ekonomi ve gönüllü yoksulluğa dayanan koloniler kuruldu ve Holanda, Britanya ve A.B.D'deki pek çok anarşist pasifistleri etkiledi.[689]

Tarihsel olarak belirtilen tüm bu oluşumlar haricinde, Hiristiyan anarşizminde örnek olarak verilen pek çok din adamı, papaz bireysel olarak özgürlükçü, eşitlikçi ve yapay otoritelere karşı düşünceleriyle var olagelmiştir. Örneğin, 1877 yıllarındaki İtalya'sında bir ayaklanma sonrası Letino Papazı Peder Fortini anarşistleri "Tanrı'nın ilahi yasasını bildirmek için gönderdiği gerçek havarileri olarak "[690] karşılarken Hollandalı eski bir papaz ancak hep dindar kalan Nieuwenhuis, antimilatarist ve pasif direnişin kılavuzu olarak gösterilen *Şiddetin Fethi (The Conquest of Violence)* kitabını yazdı[691] ve Hollanda anarko-sendikalizmin öncülerinden oldu. Fransa'da ise ünlü rahip La Mothe Fenelon (1651–1715) özgürlükçü ve komünal içerikli ütopya yazmıştır. Bu ütopyasında, yurttaşlar mallarını ortaklaşa kullanıyorlar, basit bir hayat yaşıyor, komünal bir düzen ortamında yaşarlarken hâkimiyet alanlarını artırmak için fetih yapmıyorlardı; insanlarda en ufak bir gurur, kibir ve kötülük belirtisi yoktu. [692] Bir köy papazı olan Fransız asıllı Jacques Roux, 1800'lerde; insanları Tanrı'nın huzurunda olduğu gibi kendi aralarında da eşit kılmak için ortaya çıktığını duyurmuş ve toprağın eşit olarak herkesin olduğunu ifade etmiş, Fransız devriminden sonra "senatonun despotizmi,

[687] Marshall, s. 135.
[688] En.inforapid.org," Brotherhood Church",
http://www.en.inforapid.org/index.php?search=Brotherhood%20Church brotherhood church, (02.05.2012)
[689] Woodcock, s. 240.
[690] Woodcock, s. 355.
[691] Woodcock, s. 456.
[692] Marshall, s. 179.

kralların asası kadar korkunçtur; çünkü insanları farkında olmadıkları zincirlerle bağlar ve güya kendi yaptıkları yasalarla onlara zulm eder ve boyun eğdirir." [693] diyerek Fransız senatosuna karşı çıkmıştır. George Woodcock' a göre; Roux'un bu beyanatı anarşist eğilimlerin ilk belirtilerindendir. [694]

[693] Woodcock, s. 62.
[694] Woodcock, s. 62.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLAMİYET (DİNİ ÖĞRETİLER-FİKİRLER) ve ANARŞİZM

4.1 SOSYAL ADALET ve EŞİTLİK

İslam'ın adalete verdiği önem sosyal hayatta İslami eşitlik anlayışıyla paralel ilerler. İnsanların kendi aralarındaki her türlü ilişkilerinde adil olmaları temel prensip olarak görülür ve bir insanın diğer bir insan üzerindeki herhangi bir üstünlüğü kabul görülmez. Üstünlük Allah katında ve yalnızca Allah için takva ile belirlenir. Esasen, İslam inancı, toplumdaki tabakalaşmayı önleyecek kavramlar üzerinde durmuştur, bu kavramlardan biri takva olup, işlevi Müslümanlar arasındaki eşitliğin sigortası olmasıdır.[695] Böylelikle insanlar arasındaki doğal farklılar kabul edilse de, birbirlerinden yüksekte veya alçakta olduğu kabul edilmez. Bu düşünceye paralel olarak, Arab'ın aceme, kadının erkeğe veya erkeğin kadına karşı bir üstünlüğü de yoktur, insanların birliği ve eşitliği esastır, farklı yapılarda olmaları insanlık bakımından birbirlerinden üstün oldukları anlamı taşımaz, Allah katında ve toplumsal hayattaki ilişkilerinde eşittirler, zira İslam, insanlığı ırk ve cinsiyet olarak köklerini bir görür.[696] Bu durumla ilintili olarak, "İslam, sırf varlıklı bir ailede veya evde dünyaya geldiği için tanınan sahte imtiyaz ve ayrıcalıkları kabul etmez. Allah katında takva dışında bir üstünlük yoktur."[697] Takva ise yalnızca Allah ile kul arasındaki bir mesele olduğundan, hangi insanın takva konusundaki üstünlüğünün daha fazla olduğu belirlenemeyeceğinden, takva sosyal hayatta insanlar arasında eşitliği veya adaleti bozan bir unsur olarak yansımaz.

Seyyid Kutup'a göre, İslam bütün insanların çalışarak, alın teriyle kazanmalarını ister, emek kazancı belirleyen tek faktördür ki bu durumda İslami bir sistemde şeyhler ya da dervişler veya bu görünümdeki insanların dahi salavat-ı şerifleri, duaları, zikirleri, şahsi ibadetleri olarak değerlendirilir ve onların sadaka, adaklarla geçinmeleri hoş görülmez ve çalışmaları istenilir.[698] İslamın kutsal kitabı Kur'an'da, Ali Şeriati'ye göre, sürekli olarak adalet, kıst, mizandan bahsetmesi veya

---

[695] Abdullah Ekinci, **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler (Ortadoğu'da İlk Sosyalist Yapılanma)**, Odak Yayın, Ankara, 2005 ,s. 213.
[696] R.İhsan Eliaçık, **Hanginiz Muhammed**, İnşa Yayınları, İstanbul, 2010(Hanginiz Muhammed), s. 129.
[697] Kutub, Seyyid. **İslam-Kapitalizm Çatışması**, çev. Kamil M. Çetiner, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2007(İslam- Kapitalizm Çatışması), s. 65.
[698] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 104.

"Allah adalet ve ihsan ile emir buyuruyor" gibi ayetlerde anlaşılması gereken şey, Allah'ın toplumsal hayatta şirk sistemlerinin yok edilip mizan ve adaletin sağlanması isteğidir.[699] En nihayetinde insanın Allah'a olan yakınlığı, bireyin dinin emir ve tavsiyelerini bütün olarak değerlendirmesiyle oluşur, bu durumda kişinin salt ibadete yönelip toplumsal hayata insanlara karşı umursamaz olması tavsiye edilmez ve bu durum İslami görülmez. Kur'an'ın pek çok ayetinde ibadetler ile sosyal adalete yönelik unsurlar aynı anda zikredilir, diğer bir deyişle bireyin namaz, oruç, hac gibi ibadetleri yerine getirirken sosyal adaletin yerleşmesi için hiçbir şey yapmaması İslam tarafından kabul görülmez. Bu duruma örnek verilebilecek Kur'an'da bir ayet şöyledir:

" Ey Muhammed! Dini yalanlayanı gördün mü? Öksüzü kakıştıran, yoksulu doyurmaya yanaşmayan kimse işte odur. Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıldıkları namazdan gafil olanlardır. Onlar gösteriş yapanlardır. Onlar iğreti olarak basit şeyleri dahi vermeyenlerdir."(Maun, 1-7)

İbadet ve toplumsal hayatta yönelik unsurların çoğu zaman aynı cümlelerde zikredilmesinin nedeni, insanların Allah'a karşı sorumluluklarıyla, iyiliği ve adaleti birbirlerinden ayırmamaları olarak gösterilir. Adalet ile takva ilişkisi Kur'anda şöyle belirtilir:

"Ey iman edenler! Allah için adaletle şahitlikte kaim olun. Bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesinin. Adaletli olun ki, o takvaya daha yakındır."(Maide 8

Kur'anda, dinin veya peygamberlerin insanlara gönderilmesinin nedeni insanların kendi aralarında kuracağı adaletli yaşamın yolu ve yönteminin gösterilmesi olarak belirtilir. Çünkü İslam, hemen baştan sosyal adalete dayanır ve bütün elçilerin yeryüzünde ve beşeri toplumda adaletin somut halde yaşanabilirliği için var olduğunu söyler.[700] Bazı Müslüman düşünürlere göre, dünyadaki birçok eşitlik, adalet, özgürlük ve reform hareketleri İslam'dan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir. Örneğin, Rönesans ve reform süreci, Avrupa'daki derebeylik sistemlerin son bulması ve bu bağlamda eşitlik, kurtuluş hareketleri, İngiliz Manga Karta şehrindeki insan haklarına dair yapılan ilan, Fransız devrimi, bilimsel

[699] Ali Şeraiti, **Dine Karşı Din**, çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005(Dine Karşı Din),s. 44.
[700] Ali Şeriati, **Dinler Tarihi II**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010(Dinler Tarihi II), s. 25.

başarılar[701]bunlardan sadece bazılarıdır. Bunun nedenlerin en başında, İslamın adaletli yönü yüzünden tarih boyunca adaletsizliğe veya her türlü sömürüye uğradıklarını düşünenlerin İslamı kendilerine yakın bulmalarıdır. Örneğin İspanya'da yüzyıllarca İslamın yerleşip kuvvetlenmesinin nedeni, Avrupalı kimi tarihçilere göre, asırlarca İspanya'yı mahveden kötülüklerin, haksızlıkların, adaletsizliklerin büyük bir kısmını ortadan kaldırıp sosyal bir devrim yaratan İslami düzen sayesindedir.[702] Şeriati'ye göre, İslam ilk dönemlerinde İran'da sonra Afrika'da, zenci insanlar arasında kabul görülmesinin nedeni, İslam'ın her türlü sömürüye, eşitsizliğe, sınıfçılığa, ırkçılığa, bir bütün olarak adaletsizliğe karşı durmasıdır. Zira İran'da İslam gelmeden önce bir tür kast sistemi, sınıfçılık ve bunun sonunda türlü türlü ayrımcılık ve eziyetler yaşayan halk ile Afrikalıların yaşadıkları ırksal, etnik, iktisadi sömürüler, zencilerin renklerinden dolayı uğradığı zulümler bu kitleleri, özgürlük ve kurtuluşları için İslamiyete yönlendirmiştir.[703] Buna ek olarak düşünsel, bilimsel ve felsefi anlamda İslam felsefesi, X yüzyıldan yakınçağa kadar batı felsefesini etkileyerek, batıdaki hümanist hareketleri, skolastik düşüncenin zayıflatılması ve bir dereceye kadar batı düşüncesinin şekillenmesinde önemli derecede katkıları olmuştur.[704]

İslam-şia mezhebi adaleti, İslamın usul ve esaslarından biri olarak görür. Zira, Allah'ın birliği manasındaki *tevhid*, peygamberlik, ahiret gibi konular tüm tek tanrılı dinlerin ortak kabulleridir, oysaki İslamı İslam yapan en temel unsurların başında adalet gelir, Şia'ya göre İslam'daki iki esas ilke olan adalet ve imametin şia tarafından en iyi şekilde savunulmasıyla, şia hükümetlerin ve sınıfların zulmünden acı çeken halkların merkezi oldu.[705] Çünkü, İslam tarihinin en başından beri ilk Müslümanlar genelde iktisadi, siyasal ve sosyal olarak toplumda zayıf olanlar olmuştur. Bu yönde düşünenlere göre, İslam'ın adaletçi ve eşitlikçi yapısı olmasaydı, İslam çok kısa zamanda dünyaya yayılmazdı, o halde İslam adaleti sayesindedir ki birçok insan tarafından kabul görmüştür. Diğer bir deyişle;

---

[701] Seyyid Kutub, **Din Bu**, çev. Furkan Hocaoğlu, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 1999(Din Bu),s.81.
[702] Roger Garaudy, **Yaşayan İslam**, çev. Mehmet Bayrakdar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.,s.27.
[703] Şeriati, Dinler TarihiII,s. 22.
[704] Enver Demirpolat, "İslam Felsefesinin Batı Düşüncesine Etkisi", http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Enver%20DEM%C4%B0RPOLAT/429-440.pdf s.432, (02.05.2012).
[705] Demirpolat, s. 35.

"…İnsanı daime felç yapan ve kitleleri esaret, hakaret, kölelik ve fakirliğe sürükleyen sınıfsal sınırlardan, zilletlerden, zincirlerden ve zorbaca yasalardan kurtuluştu, halkı İslama yönelten. Halk için sosyal adalet mesajı getirmeyen, hak rehberliği ve özgürlük getirmeyen bir İslam, diğer bütün dinlerle birdir ve muhtemelen de küfürlerle aynıydı."[706]

Öyle görülüyor ki, adaletçi bir anlayış dâhilinde maddi ve manevi her türlü bireysel özgürlüğün ve eşitliğin sağlanması, toplum içinde kimi farklılıkların bir üstünlük olarak görülmeyip ayrıcalıkların tanınmaması, aile, soy, sosyal statü, sınıf üstünlüğünün kabul görülmemesi İslam'ın geniş kitlelerce kabul edilmesini sağlamıştır. *İslam Sosyalizmi* adlı eserinde, İslami sosyal adaletin herkesin doğal haklarını, yaşama hakkını, özgürlük hakkını, ilmi faaliyetlere katılma hakkını, onur ve itibar hakkı olduğunu[707] benimsediğini ve İslam'ın bunları tam ve eksiz bir şekilde gelişmesini istediğini belirten Mustafa Sibai'e göre, İslam maddi olarak güçsüz durumda olanlara karşı öğüt ya da tavsiyelerle yetinmediği gibi, sosyal adaletin yerleşip güçlenmesi için her müslümana sorumluluklar yükler. Toplumsal düzenin sağlanması için yapılan yaptırımlarda bireylerin zengin-fakir, soylu-avam, nüfuzlu-güçsüz gibi ayrımlar kesin olarak reddedilir. Sibai'e göre, pek çok ayet ve hadiste bu durum ısrarla savunulur. Örneğin:

"Ey iman edenler! Öz benliğiniz, anne-babanız, yakınlarınız aleyhine de olsa, zengin ya da fakir de olsalar, adaleti dimdik ayakta tutarak Allah için tanıklık edenler olun. Allah, ikisine de sizden daha yakındır. O halde nefsinizin arzusuna uymayın ki adaleti gerçekleştiresiniz. Eğer dilinizi eğip büker yahut çekimser kalırsanız, Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır."(Nisa, 135) veya "Ey insanlar! Sizden evelkileri şu halleri mahvetti: İçlerinden seçkin biri hırsızlık yapınca onu serbest bıraktılar; güçsüz biri hırsızlık yapınca onu cezalandırdılar. Allah'a yemin ederim ki, hırsızlığı yapan Muhammed'in kızı Fatıma dahi olsa, elini mutlaka keserim.(Buhari ,Müslim)"[708]

O halde adaletin tecelli etmesinde eşitlik ne olursa olsun temel prensiptir. Kişilerin bazı farklılıklarından dolayı eşitsiz bir şekilde görülüp öyle muamele görmesi, İslam'a göre en büyük adaletsizliktir. İslam düşüncesinde İnsanlar arasında bazı farklılıkların olması doğal olarak görülür. Zira nasıl ki insan göz, burun, ayak, kemik gibi unsurlardan oluşup bir vücudu meydana getiriyorsa aynı zamanda

[706] Ali Şeriati, **Dinler Tarihi I**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010(Dinler Tarihi.I), s. 35.
[707] Mustafa Sibai, **İslam Sosyalizmi**, çev. Yaşar Nuri Öztürk, Yeni Boyut, İstanbul, 2010. ss. 91-53
[708] Sibai, s. 159.

toplumun oluşması içinde kimilerin çiftçi, kimilerin dokumacı öğretmen gibi mesleklerden olması zaruridir.[709] Farklıları bu yönde doğal gören ve bunun tek tipleştirmeyi yok eden bir adaletçi anlayış olduğunu kabul etmek sınıfsal ayrıcalıkların kabulü anlamı taşımaz. Çünkü daha önce de vurgulandığı gibi;

"İslamiyet karşısında insanoğlu, Acem-Arap, beyaz zenci, doğulu batılı, fakir zengin, ne olursa olsun tüm soysal haklar ve özgürlüklerden istifade etme yönünde birbirine eşittir. Bir işin veya makamın elde edilmesinde esas alınan noktaları selahiyet, şahsi liyakat ve konuya yatkınlık şeklinde sıralamak mümkündür. Bunlar dışında ırsı ya da veraset yoluyla intikal eden başka bir faktörün kesinlikle etkinliği yoktur. İnsanlara 'sen hangi tabakadansın, hangi hanedan ya da kabiledensin?'değil' sen kimsin, sen nesin?' şeklinde sorular sorulacaktır. Dolayısıyla herkes Allah vergisi fıtratı ile yeteneklerini kullanarak arzu ettiği ve üstesinden gelebileceği her işle uğraşmakla serbesttir."[710]

Bu yöndeki düşüncelere göre toplumsal hayatta kimi farklılıkların kabul edilmesi bu bağlamda kapitalist toplumlarda olduğu gibi kimilerin üstünlüğünün yolunu veya kimilerin mahcup, mağdur, muhtaç durumlara düşmesinin kabulü anlamı taşımaz. Zira kişilerin muhtaç halinde yaşamasını peygamberin kabul etmediği görülür, o halde; ama ancak Tanrı'nın kabul edebileceği insaf ve adalet sınırlarını aşmayacak kimi farklılıklar olsa da, İslam'da ezme ve sömürme yok, zalim ve mazlum yoktur.[711] Bu durum sadece Müslümanlar için değil, tüm insanlar içinde geçerlidir. Diğer bir deyişle adalet, eşitlik, sömürülmeme, tüm insani hakların korunması yönündeki çabalar Müslüman olmayanlar için de önemsenir. Kutup tarafından, Allah'ın kanunlarının hükmedildiği ülke olarak görülen Darü'l-İslam (İslam ülkesi)'da kitap ehli olan Yahudi ve Hiristiyanlar dahi, ilahi adaletin yeryüzünde yerleştiği bu yerde rahatça yaşayıp kendi dinlerinin gerektirdiği gibi hayatlarına devam edebilirler.[712] Nasıl ki tüm dinler, saf ve tahrif edilmemiş halleriyle adaleti emrediyorlarsa [713] İslam da adaleti tüm insanlar için ve tüm zamanlarda geçerli olmak üzere evrensel bir bakış açısıyla ele alır. Bu bağlamda Müslümanlar için, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an, zülüm ve haksızlığı reddeder,

[709]Muhammed Hüseyin Tebatebai, Murtaza Mutahari ve diğerleri, **Ulema ve Dini Otorite**, çev. Kutlukhan Eren, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.106.
[710] Tebatebai, Mutahhari ve Diğerleri, s. 110.
[711] Sibai, s. 362.
[712] Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, çev. Abdi Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010 (Yoldaki İşaretler), s. 184.
[713] R.İhsan Eliaçık, **Mülk Yazıları(2**), İnşa Yayınları, İstanbul, 2010(Mülk Yazıları 2), s. 7

Kur'an "baştan sona kadar hikmet, akılcılık, adalet eşitlik, doğru yola telkin, hidayet, en güzel emir ve yasalarla doludur."[714] İnsanın kendi nefsinin, bedenin bile kendisi üzerinde hakları olduğunu belirten İslam anlayışında ayrıca insanların birbirleri üzerindeki hakları, Allah'ın kulları üzerindeki haklarıyla ayrı ayrı ancak hepsi de bir bütün olarak değerli görülür, İslam bütün bu hakların yerine getirilmesini emreder.[715] Her türlü adaletsizliği ve eşitsizliği reddettiği savunulan İslam, insanların kendi aralarında haklarını gözetmelerinin istemesinin en büyük nedenlerinden biri olarak İslamın insanların maddi ihtiyaçlarını küçümsememesi olarak gösterilir. Zira İslam, ruhi sefaleti bertaraf etmek için öncelikle bu sefaletlerin kaynağı olan maddi sebepleri ortadan kaldırır, bu bağlamda servet ve imkânların belirli bir zümrede toplanması ve bu zümrenin bu güç sayesinde tekel oluşturması bir yandan yığınlarca insanın sefalet ve işsizlik içinde kırılmasına neden olurken, diğer yandan hiçbir emek harcamadan devamlı sadece tüketen bir sınıfın oluşmasına neden olur, Kutup'a göre bu durumun oluşmasının bir nedeni de devletin para babalarının yanında olmasıdır.[716] Herkesin birbirine karşı sorumlu olması gerektiğini belirten İslam düşüncesi, iyiliği, doğruluğu adaleti temsil eden *Maruf*'un özendirilmesi; kötülüğü, haksızlığı temsil eden *Münker*'in yok edilmesi karşısında tüm Müslümanları sorumlu olduğunu kabul eder. Bu durumla ilintili olarak ayet ve hadislerden aşağıdakilerden birer örnek verilebilir:

"İçinizden hayra çağıran, doğruluk ve güzelliği belirlenene özendiren, kötülük ve çirkinliği belirlenenden sakındıran bir topluluk olsun. Kurtuluş ve zafere erenler işte onlardır." (Ali İmran,104)

"Sizden biriniz bir münker görünce ona eliyle karşı çıksın. Buna gücü yetmezse diliyle engel olsun. Bunu da başaramazsa kalben karşı çıksın. Fakat bu son şekil imanın en zayıfıdır.(Müslim, ibn-i Hanbel)"[717]

Böylelikle, "haksızlığa karşı susan dilsiz şeytandır" diyen İslam, her türlü adaletsizliğe karşı Müslümanların mümkün olan en aktif bir şekilde karşı durmalarını ister. İnsan vicdanın güzel gördüğü ve dinin buyruklaştırdığı her şeyi maruf; zülüm, hakların çiğnenmesi, paylaşmaktan uzaklaşmayı münker olarak gören Sibai'e göre, marufu özendirip münkerden sakındırmanın en kıymetlisi Allah'ın emirlerini yerine

[714] Mevdudi, Ebu'l A'la. **İslam'a Giriş**, çev. Ahmed Asrar, Hilal Yayınları, İstanbul, 2009, s.79.
[715] Mevdudi, s.121.
[716] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 69.
[717] Sibai, s. 292.

getirmeyen, adaletsiz zalim hükümdar veya idarecilerin karşısına dikilmektir, zira hadiste de söylendiği üzere“ Cihadın en değerlisi, zalim idareci önünde hakkı söylemektir.” (Ebu davud, Tirmizi)” [718]

Zalim idarecilerin karşısına çıkılması, marufun özendirilip münkerin reddedilip bunlarla mücadele edilmesinin en önemli nedeni, sosyal hayatta adaleti tam olarak yerleştirmek ve İslam'ın dilediği düzenin insanlar arasında yerleştirilmesini sağlamaktır. Adaleti ve haklı eşitliği temel alan İslam nizamı ise," fakirliğin, köleliğin, lüks ve israfın, azgınlık ve şımarıklığın, derebeyliğin, zülüm ve baskının bulunmadığı dengeli ve uyumlu bir toplum nizamıdır."[719] Böyle bir düzenin kurulması için, bütün inananların sorumlu tutulup her zaman mevcut kötülük ve adaletsizliklere karşı sürekli mücadele edilmesini emrettiği belirtilen İslam, bunu temel prensibi "Allah'a ve ahiret iman ile salih amel işleme" nin[720]gereği olarak görür. Toplumsal adaletin hayatın her alanına nüfuz etmesi için herkesin sorumlu tutulmasının sonucu olarak, salih amel denilen somut eylemler devreye girer. Bu durum yeri geldiğinde toplumsal, iktisadi, siyasal tüm otoritelere karşı İslami adaletin yerleşmesi için bir mücadele ve buna bağlı olarak "itaatsizliği" getireceği savunulur. Devlet gücüne değil iman gücüne güvenilmesi gerektiğini ve İslamın hiçbir kurum ve kişiyi yüceltmediğini belirten[721] Ümit Aktaş, İslam'ın fıtri bir din olarak pratik, olumlu ve etkili ve kısa bir bir şiar olan kelime-i tevhid'te yani "La ilahe illallah" da kendisini özetlediğini ifade eder. Aktaş'a göre:

"Bu cümleyi benimseyen bir kişi, artık Allah'ın dışında hiçbir kurum, otorite, şahıs ve oluşuma boyun eğmemelidir. Bu cümle adeta İslamın özünü dile getiren bir esastır. Bugün sadece İslam'a girişin anahtarı olarak algılanan bu cümle, İslami hareketin de hem ameli hem de akidevi mesajını da içermektedir. Allah'tan başka hiçbir ilahın kabul edilmemesi, gerçekte kendisini ilahlaştıran tüm toplumsal ve dinsel otoritelerin reddini zorunlu kılan, toplumsal ve siyasal bir anlam ve amaç içermektedir."[722]

Böylece, tevhidi din olan İslam'ın adaletsizliğe karşı mücadelede muhatabı kim olursa olsun ona karşı gelmesi gerektiğini savunduğu vurgulanır. Tevhidi görüşün, insanların tam olarak eşit olduğu ilk komünal toplumun da düşünce

[718] Sibai, s.293.
[719] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 89.
[720] Ümit Aktaş, **İnsan ve İslam**, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 22.
[721] Aktaş, ss. 45–47.
[722] Aktaş, s . 22.

yapısında uygun olduğunu [723] vurgulayan Şeriati'e göre, tevhid insanlar arasında eşitsizliği, adaletsizliği, menfaatperestliği gibi her türlü kötülüğü iyiliğe çevirir, zira aynı ve tek Tanrı'ya inanan insanlar arasında gerçek birliği sağlar.[724] Bu bağlamda tek tanrıcılık inanç görüşünün, sosyal hayatta katı sınıfsal ayrımlara karşı durduğu belirtilirken, çok tanrıcılığın altyapısında ise sınıf ayrımına dayanan özellikler olduğu savunulur. Zira insanların, "benim Tanrım ve senin Tanrın" demesiyle "bizim tanrımız" demesi arasında, sosyal ve siyasal farkların oluşumunda önemli etkiler vardır.

Daha önce de vurgulandığı üzere İslam'ın eşitliğe, adalete verdiği önem ve sosyal statülere karşı oluşu geniş kitlelerin İslam'a girmesine neden olurken, aynı sebepten dolayı İslam'ın ilk devirlerinde toplumun pek çok önde gelen güç ve iktidar sahipleri tarafından reddedilmesine de kaynaklık etmiştir. Örneğin cahiliye Arap dönemi denilen devrin insanları, kabe, hac, oruç, abdesti kabul edip, Adem, Nuh, İbrahim, İsmail, Hacer gibi kişilikleri saygıyla anıp, İslam'da var olan pek çok şekil, şemail gibi unsurları günlük hayatlarında da yaşarken, mülk denilen iktidar ve malın tamamıyla Allah'a ait olduğunu, ayrıcalıklı konumların olmadığını, henüz köle olan birisiyle dahi eşitliği kabul eden İslam'a bu nedenlerden dolayı karşıydılar.[725] Bu yönde düşünen ve Kur'anın siyasal ve sosyal ruhunun adalet kavramı üzerinde şekillendiğini belirten[726] R. İhsan Eliaçık'a göre, putperestlik, toplumu kabile ve kastlara ayırırken, tevhid sınıflaşmayı ortadan kaldırıp toplumu bir, bütün, doğal ve eşit hale getirmeyi ifade ediyordu, bundan dolayı Mekke'de "Mülk Allah'ındır (Lehu'l-mülk)," Allah'tan başka Tanrı yoktur "(La ilahe illallah), "En büyük Allah" (Allahu ekber) denildiğinde kabile şefleri telaşa kapıldılar, zira biriktirdikleri mülkiyetin halka dağıtılacağını ve eşitliğin gelmesinden korktular.[727] Diğer bir deyişle ifade etmek gerekirse, Mekeliler, her türlü gasbı yasaklayan, zekât gibi sosyal adalet ilkelerinin yerleşmesini ve daha da güçlenmesini isteyen İslam'ın,

[723] Ali Şeriati, **Medeniyet Tarihi I**.çev. İbrahim Keskin, Fecr Yayınları, Ankara, 1998(Medeniyet Tarihi 1), s. 43.
[724] Şeriati, Medeniyet Tarihi I, s. 159.
[725] Eliaçık, Mülk Yazıları–2,s. 123.
[726] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 54.
[727] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 123.

toplumlarının ticari çıkarlarına dayanan yapısını tehlikeye soktuğunu hissettiklerinden bu yeni öğretiye şiddetle karşı çıkmışlardır.[728]

İslam'ın eşitliğe verdiği önem, İslam peygamberi Hz.Muhammed'in hayatının ilk devirlerinden sonuna kadar kendi yaşantısında gösterdiği örneklerle desteklendirilir. Henüz peygamber olmadan önce 25 yaşlarında Hz Muhammed, zulme ve haksızlığa karşı mücadele eden Hılful-Füdul oluşumuna katılmış[729] bu teşkilatın yeminine uygun olarak, kim olursa olsun haksızlığa ve zulme uğrayanların ne olursa olsun yanında olacağını ve onlarla yardımlaşacağına söz vermiştir.[730] Hayatının sonlarında ise veda hacı olarak tarihe geçen hutbesinde, faizi yasakladığını, emanetler sahiplerine verilmelidir diyerek iktisadi sömürüye karşı çıktığını, kan davalarını reddettiğini, herkesin Adem'in çocukları olduğunu bundan dolayı her türlü ırksal, sınıfsal üstünlükleri kabul etmediğini, tek üstünlüğün takva olduğunu hiçbir kavmin diğer bir kavimden üstün olmadığını belirtmiştir.[731] Böylelikle yerleştirmek istediği toplumsal sistem, barış, birliktelik, kardeşlik duyguları içinde sömürüden uzak eşitlikçi ve adaletçi bir düzen olarak gösterilir. İslam, peygamberin kendisinin örnek olarak ele alınması, Kur'an'dan sonra Müslümanlar için en önemli yaşam tarzı olarak ele alınır. Peygamberlik vasfı haricinde, eşitliği ve kardeşliği öğütleyen siyasi bir lider olarak da görülen Hz.Muhammed'i Müslümanlar sevip saymak, örnek almak, onun izinden gitmek zorundadırlar.[732] Bu durumun önemi, peygamberin yaşam tarzı veya düşüncelerinin, ilkelerinin, kabul veya retlerinin aynı zamanda iyi bir Müslüman olmak için bireylerin onu örnek alarak yaşamaları gerektiğine yönelik inançtır. Bu inanç gereği, peygamberin tüm tavsiye, özendirme, izin veya retleri Müslümanlar için bir emir, yerine getirilmesi gereken bir eylem olarak ele alınması gerektiği savunulur. Miraçta, yetimlerin mallını yiyenleri kızgın ateşin yuttuğunu[733] gördüğünü anlatan peygamber, inananları sömürüye karşı uyarırken, en doğru ve en güzel İslam'ı ise tarif edilmesi istenirken, "en iyi İslam, açları doyuran ve herkese eşit olarak barış

[728] Fazlur Rahman**, İslam**, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara, 1996,s. 20.
[729] Seyyid Kutub ve A. Cude es Sahhar, **PeygamberimizinHayatı,** çev. Ebubekir Sıddık, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2005(Kutub-Sahar, Peygamberimiz),s. 42.
[730] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 54.
[731] Eliaçık, R.İhsan. **Devrimci İslam**, İnşa Yayınları, İstanbul,2006.(Devrimci İslam), s. 103.
[732] Annemarie Schimmel, **Ve Hz. Muhammed(S.A.V) Onun Peygamberidir**, çev. Okşan Aytolu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2008,s. 10.
[733] Schimmel, s. 160.

dağıtandır."[734] diyerek, inananlara paylaşmayı, yardımlaşmayı ve herkes için ayrım yapmadan huzur ve mutluluk kaynağı barışı kabul etmelerini tavsiye etmiştir. Bu bağlamda Hz.Muhammed'in kişiliği üzerinde durmak aynı zamanda İslam'ın sosyal adalet ve eşitliğe dair bakışını sorgulamamız açısından önemlidir. Peygamber, normal halkın giydiği gibi giyinir, et bulunca et, tatlı bulunca tatlı yerdi, çoğu kere evinde yiyecek bulunmadığı için açlığını bastırmak için karnı üzerine taş koyardı[735] diyen Peygamber eşi Aişe, bu durumla ilintili olarak şöyle dediği belirtilir: "Muhammed'in ailesi iki gün üst üste doyasıya buğday ekmeği yiyememiştir. Bazen bir-iki ay evimizde ateş yakılmazdı, o sırada yemeğimiz de hurma ve sudan başka bir şey olmazdı. Hz.Peygamber vefat ettiği gün evimizde benim rafımdaki bir parça ekmeğinden başka yiyecek yoktu."[736]

Müslümanlara göre, bu durum şunu kanıtlar ki peygamber, hayattan el etek çekmediği gibi diğer yandan sosyal ve siyasal konumunu asla kendi bireysel gücünü artırmak için kullanmamış, hiç kimseyi sömürmemiş, diğer devrin sıradan insanları gibi yaşamış, emeğiyle geçinmiş, ancak dayanışmayı ve insanlar arasında eşitliği kendi hayatıyla birlikte sürekli teşvik etmiştir. Keza, bir gün pazarda çamaşır satın almak için pazara uğradığında bir satıcı kendisinin elini öpmek istediğinde, peygamber "bu İranlıların padişahlarına gösterdikleri bir davranıştır, ben padişah değilim. Ben de sizin gibi ve sizden bir insanım"[737] demiştir. Başka bir zamanda ise topluluk içinde olduğu bir günde ortak yemek yapıldığında kendisi de ortak eyleme katılmak için odun toplamaya gittiğinde odun toplamasına karşı çıkan bazı sahabilere, "Yapabileceğinizi biliyorum, ama benim sizden farklı olduğumu ima edecek bir tercihi sevimsiz bulurum. Bilmelisiniz ki, Yüce Tanrı, bir insanın, arkadaşları arasında imtiyazlı konumda olmasını çirkin bulmaktadır."[738] diyerek karşı çıkmıştır. Bazen aç, bazen tok salt kendi emeğinin ürünüyle geçinen, siyasal ve sosyal kimi konularda çağdaşlarına danışan, bazen koyunları sağan, kendi söküğünü diken peygamber, ilk Müslüman toplumunun ortak işlerinde en ağır işlerde bile çalıştığı anlatılır. Örneğin bir savunma savaşı olan Hendek savaşında geniş çukurların oluşmasında Hz.Muhammed, bizzat çalışıyor, toprak taşıyor ve

[734] Schimmel, s. 59.
[735] Sibai, s. 322.
[736] Sibai, s. 323.
[737] Sibai, s. 324.
[738] Sibai, s. 325.

Müslümanları cesaretlendiriyordu.[739] Almanya'dayken, Gothe'nin "*Mahomets Gesang-Muhammedin Şarkısı*" isimli şiirinin bir versiyonu Farsçaya çeviren Muhammed İkbal, uzun şiiri şu şekilde bitirir:

> "Nehir çağıldıyor, sahilden ayrıldı, bıraktı dar vadileri, dağı, kumsalı,
> Çılgınca akan bir dere misali
> Yüksek ve alçakta olan her şeyi eşitledi,
> Hünkâr sarayından, avludan ve bahçeden vazgeçti
> Huzursuz, hızlı ve kalbindeki ateşle hiç durmadan,
> Eskiyi bırakarak Yeniye yöneldi!
> Bak, ummana nasıl akıyor sarhoş,
> Dünyaya tamamen yabancı, akıyor kendi özüne dalmış!"[740]

Eşitlikçi ve adaletçi biri olarak kabul edildiği görülen Hz Muhammed, kendine inananların da bu özelliklere sahip olmasını Allah adına dileyip, Tanrı'nın bir elçisi olsa da kendisinin de sadece bir insan olduğunu ve bundan dolayı putlaştırılmamasını istemiştir. Bir defasında kendisine "sen efendimizsin" diyen heyete karşı çıkmış tek efendinin Allah olduğunu söyledikten sonra,"Ey insanlar! Sözlerinize dikkat edin. Şeytan sizi aldatmasın. Ben, Allah'ın kulu ve Rasulüyüm. Allah'ın bana verdiği makamın üzerine çıkarılmayı sevmem." [741]diyerek topluluğu ikaz etmiştir. Eylem ve davranışlarında kendisinin örnek alınmasını isteyen peygamber, ancak öte yandan kendisinin çok övülmesine ve yüceltilmesine karşı gelmiştir. Hz Muhammed bu konuda, "Hiristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi beni övmeyin. Ben bir kulum. Allah'ın kulu ve Rasülüdür deyin." [742] diye fikrini belirtmiştir. Hz Muhammed, sadece Müslümanlara ya da tüm insanlara değil aynı zamanda hayvanlara da adaletli davranılmasını istemiştir. Bu duruma örnek verilebilecek hadislerden birinin şu olduğu belirtilir: "(Bir hayvanın dağlanıp damgalandığını ve ensesinden dumanlar çıktığını fark etiğinde) Bunu yapana Allah lanet etsin! Hiçbiriniz hiçbir yaratığın yüzünü bu şekilde asla damgalamasın, hiçbiriniz hiçbir insanın yüzüne asla vurmasın."[743]

---

[739] Kutub-Sahar, Peygamberimiz, s. 103.
[740] Schimmel, s. 247.
[741] Yusuf Kardavi, **Tevhidin Hakikati**, çev. Mustafa Özel, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 2000 (Tevhidin Hakikati), s. 61.
[742] Kardavi, Tevhidin Hakikati , s. 60.
[743] Sibai, s. 339.

Peygamberin yaşam şeklini kendilerine örnek alan kişi ya da topluluk, cemaatler İslam tarihinde önemli yer kaplamışlardır. Örneğin, peygamberden sonra Irak'ta yapılan bir savaşta Hiristiyan bölge halkıyla yapılan antlaşmayla halkın yoksuluk, hastalık, yaşlılık durumları gibi kötü hallerde Hiristiyanları koruyan sosyal güvenceler tanırken, halife Ebubekir kamu malını titizlikle idare etmiş, geçim ve kazanç konularında kendisini halkla eşit tutmuştur.[744] Esasen, öyle görülüyor ki, İslam toplumunun düzen ve dirlik içinde olması, düşmanlarından korunması, İslam'ın tanıtılması gibi başlıca görevler için var olan yöneticiler-özellikle ilk dört halife dönemi- kendilerini halktan üstün, ayrıcalıklı, ayrı bir sınıf olarak görmedikleri gibi, Müslümanlar da onları kendileriyle eşit görüyor, onları kral veya Sezar gibi karşılamıyorlardı. Örneğin dört halifelerden olan Ebubekir, "ben sizin en iyiniz filan değilim. Ben de içinizden biriyim." derken Muaviye'ye " Selam sana ey ücretli işçi" diyen bir sahabeye Muaviye'nin yakınları" Ey emir, diye selam ver… Diyecek oldular.(Sahabe) onları reddeti ve Muaviye'ye 'Sen bu ümmetin hizmetçisisin. Allah seni bu ümmete hizmet etmen için kiralamıştır.' " [745]demiştir.

İslam tarihinde ihtilal ve çeşitli isyanlarla damga vurup halifelik seçiminde Suni ve Şii görüşlerden çok farklı bir yol seçen Hariciler, daha sonra da inceleyeceğimiz kimi kaynaklarda kominist veya anarşist olarak da tabir edilen Karmatilerin ortaya çıkmasına da etkili olmuşlardır. Haricilere göre, halife her şeyden önce imamete layık, topluma adalet kuralları ile mumale eden kişi olmalıdır, halife olacak kişinin kureyş kabilesinden ya da Ali'nin soyundan gelmesi şart olmayıp, ister köle, ister hür, ister Habeşli, isterse Kureyşli olabilir.[746] Haricilere göre Halife, mutlak otoriter bir figür olmayıp yeri geldiğinde yaptığı hatalar veya adaletsizlikler sonucunda Müslüman toplumu tarafından görevinden alınabilir. Hariciler eylem ve dini, siyasal konulardaki çeşitli farklı görüşleriyle bazı hareketleri de etkilemiştir. Örneğin, 868–883 yıllarında isyan eden "Zenci isyancılar" olarak da bilinen siyahî köleler, "Habeşli bir köle dahi olsa, halife olacağı kabul eden eşitlikçi anarşist Hariciler'in mezhebini benimsemişti."[747] Hariciler hareketinden ve Zenci isyanından etkilenen Karmatiler ise, sosyal adalete yönelik ilk ayaklanmalardan

[744] Sibai, s. 355.
[745] Sibai, s. 112.
[746] Ekinci, s. 92.
[747] Ekinci, s. 106.

birine kaynaklık etmiş ve IX.-XII yüzyılları arasında İslam dünyasında, eşitlik esasına dayanan adalet hareketlerin savunucusu ve uygulayıcıları olmuşlardır.[748] Ortaçağ İslam dünyasında Abbasiler otoritesine karşı gelip, esasen eşitlikçi ve adaletçi bir düzen kurmaya çalışan Karmatiler, bunu propaganda çalışmalarıyla da yaymaya çalışmışlardır. Adalet ve eşitlikçi bir sosyal ve siyasal bir hayat istediklerini kanıtlamak için, ortak komünal mülkiyet anlayışını yerleştirip geliştirmişlerdir.[749]

İslamı benimseyen insanlara göre, İslam'ın genel olarak eşitliği ve adaleti önemsemesinin temel nedeni, insana verdiği yüksek değerde gizlidir. Şeriati'ye göre, insan Allah'ın emanetçisidir, isimleri ve ilmini öğrettiğidir, insan her zaman Allah'ın iradesinde olmadığı halde, çoğu zaman ona isyan ettiği, günah işlediği, öfkelendirdiği halde, Allah yine de insanları seviyor, çünkü özgür iradesiyle Allah'ı hissedebilen, onunla konuşabilen sadece insandır.[750] İnsanın, Tanrı katındaki değeri o kadar önemlidir ki, Allah yeryüzünde de insanın en iyi şekilde yaşamasını diler. Hiçbir insanın bir şeylere muhtaç kalmasını istemediği gibi, aynı zamanda hayatın tek amacının tüketim olmasını da istemez.

Tüketim toplumun yaratığı değerler, eşitsizlik ve adaletsizliğe olan umursamazlığı ve kaynaklandığı kapitalizm, Kutup'a göre İslam'la asla bağdaşmayan unsurlardır. Kapitalist adaletsizliğin ve sömürünün gelişmesinde ve toplumda yerleşip güçlenmesinde din adamlarını da kabahatli gören ve ortada bir deri bir kemik kalmış, hastalık, açlık, yoksulluk çeken geniş kitleler olduğu halde kapitalist rejimin, iktisadi fırsat eşitliğin ve insanların kanun önündeki eşitliğinin bir garantisini sağladığının yalan olduğunu ifade eden Kutup, din adamlarına şöyle seslenir:

"Peki, ortalığı kasıp kavuran zülüm ve adaletsizlikler hakkında hiçbir şey söylemeyecek misiniz? İslam'ın bu tahammül edilmez zülüm ve adaletsizliği ortadan kaldıracak görüşü hakkında bir şeyler söylemeyecek misiniz? İslam'ın bu hususstaki hükmünden bahsetmeyecek misiniz?"[751]

Sosyal adaleti köklü bir şekilde yerleştirecek olanın sadece İslam'ın olacağını düşünen Kutup, zira İslam'ın insanların sosyal hayatlarında, servet dağılımında,

[748] Ekinci, ss. 108, 185.
[749] Ekinci, s. 276.
[750] Ali Şeriati, **Kendisi Olmayan İnsan**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010 (Kendisi Olmayan İnsan), s.350.
[751] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 22.

gerçek fırsat eşitliğinde, emek ve ücret dengesinde adaleti sağlayacak kudrete sahip olduğunu[752] ifade eder. Ancak, İslami sosyal adalet hayatın tüm alanlarını kapsar, o halde bu salt iktisadi bir adalet değildir. Sosyal adalet, hayatın görünen tüm yönlerini, tüm çalışma ve eylem alanlarını kapsar ki yaşayış, vicdan ve kalplerle ilgili konular buna dâhildir özetle İslami sosyal adalet maddi, manevi/ruhi tüm değerleri topyekün kapsayan bir adalet biçimidir.[753] Eşitlik ve adaleti isteyen Müslüman, her şeyi verenin bir tek Allah olduğunu unutmamalıdır ki bu ona hiçbir insana bağlı olmadığı, hiçbir insanın kendisine rızık veren olmadığı bilinci ve gücü yaratır ki özgürlüğünü de artırır. Zira kişi bilir ki, "Allah Teâlâ'dan başka hiç kimsenin kendisi üzerinde herhangi bir hakkı, yetkisi ve hâkimiyeti yoktur."[754] Kutup'a göre, İslami sosyal adalet genel olarak üç şey üzerinde yükselir:"Mutlak vicdan özgürlüğü, mükemmel insani eşitlik, sağlam ve güvenilir sosyal dayanışma."[755]

Peygamberin sadece kul ve resul olduğunu bildiren Kur'an, aynı zamanda, insanların kendi aralarında Rab'ler edinip (Tevbe, 31) Tanrı'ya şirk koşmamalarını ve dünyada da özgürlük, adalet ve eşitliklerini yok etmemelerini ister. En nihayetinde İslam, hem dünyada hem ahirette ve Allah huzurunda eşit olduklarını ortaya koymak için gelmiş olup, üstünlüğün sadece güzel ve iyi davranışlarla, asaletin de sadece tek Allah'ın emirlerine bağlı kalmakla olacağını ifade eder.[756] Daha sonra ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz toplumsal dayanışmada ise İslam, genel olarak birey ve toplum ilişkisinde, bireyin özgürlük ve sorumlulukları ile toplumsal görevleri arasında bireyi toplumun kölesi yapmayan öte yandan kapitalist bencil, bireyci bir yapıda da olmasını istemeyen bir yol izler. Sosyal adaletin yerleşmesi ve eşitliğin somut olarak yaşamda görülmesi için sosyal dayanışma genel olarak İslam'da, kişinin kendisiyle dayanışması, kişinin yakın aile ve akrabasıyla dayanışması, kişinin yaşadığı çevre veya toplum ile dayanışması, halkların halklarla dayanışması, nesiller arasındaki dayanışma olarak[757]devam eder.

Dayanışma, yardımlaşma, paylaşmayı adalet için isteyen İslam, öte yandan tüketim kültürünün yansımaları olan, bencilik, aşırı lüks ve savurganlığa karşıdır.

[752] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 47.
[753] Seyyid Kutub, **İslam'da Sosyal Adalet**, çev. Harun Ünal, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2007 (Sosyal Adalet), s.51.
[754] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 67.
[755] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 63.
[756] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 93.
[757] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 112.

İslam'da, eğer bir şahıs malını saçıp savuruyor, heder olmasına neden olursa kamunun yaptırım baskılarıyla bu engellenir, israf eden, lükse boğulan kişi genel olarak sefih diye adlandırılır.[758] En nihayetinde kanaatimizce tüketim toplumuna ve onun değerlerine karşı çıktığı görülen İslam, bunu peygamberin yaşam tarzına ve Kur'an'daki ilgili ayetlere bağlar. Örneğin Kur'an'da konuyla ilgili şu ayet örneklendirilir:

"Yiyin, için, fakat israf etmeyin"(Araf, 31)

Kur'an, kendisine inanan insanlara, adalet ve iyiliğin yerleşmesi için, zülüm, azgınlık, fenalık, hırs, aç gözlülüğü ve cimriliği yasaklarken; diğer yandan paylaşım, dayanışma ve cömert olmayı sürekli özendirmiştir.[759] Örneğin, Kur'an'daki şu ayetler bu yöndedir:

"Şu bir gerçek ki, Allah; adaleti, iyi ve güzel davranmayı, akrabaya vermeyi emreder. Tüm pisliklerden/edepsizliklerden, kötülükten, azgınlık, doymazlık ve kıskançlıktan yasaklar. Düşünüp ibret alırsınız ümidiyle size öğüt veriyor."(Nahl, 90)

"Nefsinin cimrilik ve hırsından korunanlar var ya, işte feraha erenler onlardır"(Haşr, 9)

"Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde layıktır. Ant olsun ki biz peygamberlerimizi açık delilerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberinde kitabı ve nizamı indirdik…"(Hadid, 24–25)

Eliaçık'a göre Hadid süresi-özellikle 20–26 arası- paylaşmaya dayandırdığı adalet anlayışıyla çok önem taşımaktadır. Ona göre ayetlerden insanların anlaması gereken, dünyadan el etek çekmeden tersine dünyanın içine dalıp hak ve adaletin yerleşmesi için kitabı rehber alıp sadece adaletten yana taraf olmak, bir eğlence, oyun, süs olan dünya malı için kıyasıya rekabet içinde bulunmamaktır.[760]

Genel olarak verilenlerden yola çıkıp fikir yürütürsek, İslam'da adalet ve eşitlik, İslam'ın dünyevi anlamda çıkış gerekçesi olarak görülür. Keza, ibadetin şekli boyutlarında pek çok hususta İslam öncesi topluluklar Müslümanlar gibi ibadet ediyorlardı. Ancak onların karşı çıktığı nokta, eşitlik ve adaletçi İslam anlayışının eşitsizlik özellikteki kurulu düzenlerini tehdit etmesiydi. Öte yandan, bir bütün olarak İslam'ın takva dışında hiçbir üstünlüğü kabul etmemesi, soy, sop, cinsiyet, ırk,

[758] Sibai, s. 176.
[759] Sibai, s. 277
[760] Eliaçık, Mülk Yazılar–2, s. 212.

sınıf asaletini reddetmesi ve her tür sömürü karşısında eşitliği, adaleti tüm insanlar için hak görmesi, haksızlığa karşı konuşmayı, mücadele etmeyi en büyük cihad görmesi de önem taşımaktadır. Tüm bu hususlar genel olarak anarşizm ile yakından ilgilidir. Keza tevhid inancının sosyal, siyasal ve iktisadi hayatta yansıması olarak savunulan insanlar arasındaki eşitlik, kardeşlik, birlik, iyilik, paylaşma, dayanışma gibi olgular, genel olarak anarşizmin idealize ettiği hayat anlayışından uzak değildir. Atilla Fikri Ergül'e göre,

"Peygamberlerin, dolayısıyla kutsal kitapların bize öğrettiği din, zulüm karşısında boyun eğmemeyi, statükoya, adaletsizliğe, eşitsizliğe ve sömürüye karşı mücadele etmeyi emrediyor. Dolayısıyla İslam'ın tabiatında itaat değil, isyan vardır. Ancak ne yazık ki, yaşadığımız toplumda, her ne kadar zalim de olsa, Sultan'a, yani otoriteye itaat etmemizi emreden, mazlumdan değil zalimden yana olan muharref bir din anlayışı hâkim.

Şimdi siz anarşizm dediğinizde, bu insanların aklına öncelikle yakan, yıkan, hiçbir ahlaki değer tanımayan, etrafa korku saçan kişiler geliyor. Politik bir propaganda olarak topluma bu şekilde empoze edilmiş. Oysa anarşizm yönetimsizlik demektir. Yönetimsizlik kuralsızlık demek değildir. Dolayısıyla herkes her istediğini yapsın anlamına gelmez. Bu tür bir toplumda kişiler değil, ortak sözleşme ve ahlaki ilkeler hüküm sürer. Peygamberin Medine'de yaptığı şey de buydu…"[761]

Ancak bununla birlikte yine de, Ergül'e göre, İslam'ın anarşist bir damarı olsa da yine de İslam anarşizm; anarşizm de İslam değildir.[762] Bize öyle görünüyor ki, İslam tarihinde görülen çeşitli mezheplerin veya daha üst bir kelimeyle ifade edecek olursak hareketlerin, eşitlikçi, özgürlükçü, adaletçi yanları irdelendiğinde anarşist damarlar fark edilebilir. Örneğin Haricilerin özellikle kimin halife olacağına yönelik tartışmalardaki herkesin halife olabileceğini düşünmeleri, daha sonra geniş olarak inceleyeceğimizin Karmatilerin ortak komünal mülkiyete dayalı yaşamları bunlardandır. Buna ek olarak Hz. Muhammed'den itibaren İslam'ın evrensel adalet ve eşitliğin yerleşebilmesi için, faizin yasaklanması, her türlü iktisadi sömürünün men edilmesi bu bağlamda kişinin sadece emeğiyle geçinebileceği fikrinin kabulü, kan davaların reddiyle barışın kabul edilmesi, herkesin Adem'in çocukları olma

[761] Atilla Fikri Ergün, " Aykırı Bir Müslüman'ın İsyanı", http://atillafikriergun.wordpress.com/soylesiler, (02.05.2012)
[762] Atilla Fikri Ergün, " Aykırı Bir Müslüman'ın İsyanı", http://atillafikriergun.wordpress.com/soylesiler, (02.05.2012

inancıyla herkesin kardeş ve eşit olduğu fikirleri, anarşizmin sömürü karşıtlığı, eşitlik ve adaletçi anlayışının düşünceleriyle paraleldir.

Biz beşinci bölümün sonunda İslam ile anarşizm arasında bir bağın olduğuna olumsuz cevap veren fikirleri bir bütün olarak irdelemeyi daha uygun görmekteyiz. Bununla birlikte çalışmamızın İslam ile ilgili ilk bölümü olmasından dolayı, söz konusu olumsuz eleştirilerdin birine değinmeyi yerinde görüyoruz. İslam ile anarşizm arasında ortak bir yanının olmayacağını veya bu iki unsurun asla ortak bir hedef, amaçta buluşamayacağını düşünenlerin en büyük eleştirinin başında, anarşizmin şiddet ile daha özelde "terorizm" ile olan ilişkisinin kabulü yatar. Zira,

"Anarşizm, hedefine ulaşabilmek için masum insanları hiç düşünmeden yok edebilir. Hedeflerine giden her yolu meşru gördükleri için, anarşistler kolayca terör eylemleri gerçekleştirebilirler. Oysa Kur'an'a göre, haksız yere saldırı ve masum insanları öldürmek çok büyük bir suçtur. Yüce Allah bir ayetinde şöyle buyurur: "... Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yeryüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu (öldürülmesine engel olarak) diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur... (Maide, 32)"[763]

4.2. SÖMÜRÜ, IRKÇILIK, EVRENSEL BARIŞ ve ZULME KARŞI MÜCADELE

Emperyalizm, tarih boyunca çeşitli türleriyle varlığını korumuştur. Emperyalizm, siyasal, dini, askeri, iktisadi [764], kültürel yönleriyle değerlendirilir. Örneğin, siyasal emperyalizm tarihsel olarak emperyalizmin ilk örneği olup, ilk çağlardaki devletlerin, örneğin Pers veya Roma imparatorluğu gibi devletlerin askeri veya siyasi prestij için uyguladıkları emperyalizm iken, iktisadi emperyalizm ise daha çok makinenin ortaya çıkışı ve kapitalizmin güçlenmesiyle birlikte[765] gerçek gücüne kavuşup tam olarak sömürünün de yeni adı olmuştur.

Sömürü veya sömürgecilik geniş anlamda, insanlar arasında her türlü adaletsizlik, eşitsizlik, sınıf ayrımı ve üstünlüğü, hak yeme, soygunculuk vb

[763] Fuat Türker, "İslam ve Anarşizm Kelimeleri Yan yana Olmaz", http://www.yazarport.com/read.aspx?yazino=12209&baslik=islam-ve-anarsizm-kelimeleri-yanyana-olamaz, (02.05.2012)
[764] Ali Şeriati, **Medeniyet Tarihi II**, çev. İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998 (Medeniyet Tarihi.II),s. 238.
[765] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 238.

unsurlarla pek çok zaman yaşanılan bir olgu olarak değerlendirilir. Ancak, sömürü, sömürgeciliğin özellikle, 16. yüzyıldan sonra Avrupa'da feodalizmin yenilgiye uğramasıyla güçlenen burjuvazi sınıfıyla birlikte, devletlerin bir politikası bireylerin ise kültürel bir yaşam tarzı olarak değişip dönüştüğü savunulur.

Burjuvazi sınıfı ile kapitalizm, emperyalizm ve sömürü arasındaki bağın varlığına dair genelde ortak bir kanı mevcuttur. Şeriati'ye göre, burjuva sınıfı özellikle 17.ve 18 asırda baskılara karşı olan, insaniyeti, hürriyeti, toplumsal kardeşliği savunan, aydın hareketiyle, Fransız devrimini yaratan bir sınıftı ancak özellikle ondokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren burjuva bir sömürü faktörü haline gelip, bütün insani erdemleri, gelenekleri kültürleri, maneviyatları yok eden, sermaye birikimi ve pazar edinme, talep artışı uğruna diğer milletleri de sömürgeleştiren, insanlığı tüketim pazarı haline getiren[766] bir unsur olmuştur. Burjuva sınıfının gelişip kuvvetlenmesi ve tüm dünyada etkisini artırması, kapitalizm ve kapitalist zihniyetli kültürü ve toplumsal ahlakı doğurmuştur. Böylelikle, burjuvazi sistemi genel olarak zirveye ulaştığında ismi kapitalizm olarak değişmiş, esasen bu durum ,kapitalisti ve burjuvaziyi nerdeyse eş anlamlı hale sokmuştur.[767] Birbiriyle derin köklerle bağlı olan burjuvazi ve kapitalizm, aynı zamanda modern zamanlarda aynı olguların parçası veya birbirlerinin yerine de kullanılmıştır. Avrupa da feodalitenin gerilemesi ve ardından çökmesiyle birlikte gelişen Burjuvazi, ticaretin uluslar arası boyutunun kuvvetlenmesi ve sanayinin gelişmesi sonucunda kapitalist sınıfın doğuşunu sağlamıştır. Kapitalizmin gelişmesi ise burjuvazi sınıfını kuvvetlendirmiş ve Fransız İhtilali (1789) ile birlikte, her ülkeye bir liberalizm ve ferdiyetçilik aşılanmaya çalışılmıştır ancak Sibai'e göre, Fransız ihtilali görünüşte halka siyasi bir özgürlük alanı vermekle birlikte bunun ekonomik hürriyetle bir ilgisi yoktu, ekonomik hürriyet yine bir sınıfın, burjuvanın hegemonyası altında kaldı.[768] Kapitalizmin özetle ifade etmek gerekirse ekonomi işleyiş ve felsefesini oluşturan liberal iktisat sistemi, özelde on dokuzun yüzyıldan itibaren hayatın her alanına somut olarak yansımıştır. Bunun sonucunda sömürgecilik arayışları, hammadde ve pazar bulma amacıyla daha da yoğunlaşmış ve Avrupa'nın geri kalan ülkeleri emperyalist amaçlarla sömürünün kaynağı haline gelmiştir. Daha çok Avrupa'da ise,

[766] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 114.
[767] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 116.
[768] Sibai, s. 22.

acımasız rekabet, hayatın her alanına yansımış, küçük işletmeler kapanırken, tekelcilik gelişmiş, işçi sınıfı ile patronlar arasında sınıf çatışmaları doğmuş, patronlar karlarını artırmak için sürekli maliyetleri azaltmaya çalışmış, bundan dolayı işçi sınıfı gün geçtikçe perişanlık ve sefaletin içine girmiştir.[769] Sömürgecilik faaliyetlerinin her ne kadar son yüzyıllarda resmiyete sona erdiği görülse de, çağdaş zamanlarda daha çok emperyalizmin yaratığı tüketim, pazarlama, reklam çalışmalarıyla sömürüsüne devam ettiği görülür. Öyle görülüyor ki en nihayetinde sömürgecilik, sömürü genel olarak emperyalizm şeklini değiştirse de çağımızda, iktisadi, siyasal, kültürel türleriyle varlığını koruyan bir süreç olarak görülmektedir.

Şeriati'ye göre, "yeryüzünde yörelere veya ilahi özellik ve sıfatların her birine göre birkaç tanrı olmalıdır. Yeryüzünde birden çok zümre, sınıf, soy, ırk ve renk ayrımı ancak böylelikle söz konusu olabilir ve varlıklarını sürdürebilir."[770]diyen şirk dini, tarih boyunca insan topluluklarını soylu-soysuz, efendi-köle, varlıklı-yoksul, hakim-mahkum zümreler, ayrıcalıklı ve üstün sınıflar, diğerlerinden üstün ve hakim milletlere bölerek, yoksulluk, adaletsizlik ve bunların kaynağı olan her türlü sömürüyü, Tanrı'nın bir iradesi olarak beyan etmiştir.[771] Oysaki tevhid dini olan İslam "hepiniz birbirinizin kardeşisiniz" diyerek tüm bunların karşısındadır, ki yoksulluk ve sömürü kader değil insanların yaratığı kötülüklerdir. Şirk dinini, kılıf uyduran, yasallaştıran, uyuşturan, insanların çektiği eziyetlere umursamaz kalan, halk yığınlarının afyonu[772] olarak değerlendiren Şeriati, bir azınlığın servet sahibi olmasını ve çoğunluğun azınlığın bu gücü altında ezilip sömürülüp yoksullaşmasını şirk dininin iktisadi kökü olarak değerlendirir.[773] İslam'ın ise her dönemde insanlığı ezen tüm sömürü ilişkilerine karşı çıktığı savunulur. Bunun tersi olarak, her zaman ezilenin ve sömürülenin yanında olan İslam[774], emek sahibinin sefalet ve yoksulluk içinde yaşadığı, emeğin sömürüldüğü, emek sahibinin aç, onu çalıştıranın ise lüks içinde yaşadığı bir yer ve zamanı İslam'a uygun görmez.[775] Zira kapitalizme, sömürüye karşı çıktığı belirtilen İslam, emperyalizmin her türlüsüne karşı girişilen

[769] Sibai, s. 23.
[770] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 35.
[771] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 35.
[772] Şeriati, Dine Karşı Din, ss. 38, 42.
[773] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 54.
[774] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 54.
[775] Eren Erdem, **Gayya Karanlığından Kur'an Aydınlığına**, Ozan Yayıncılık, İstanbul,2010, s. 34

savaşta Müslümanları teşvik eder, emperyalizme ve sömürüye karşı sürekli olarak inananların uyanık kalmasını ve onlarla mücadele etmesini emreder.[776]

Bu yönde düşünen Müslümanlara göre kapitalizm, sömürüyü, acımasız rekabeti ve birçok insani olmayan değerleriyle yaratığı sosyal, siyasal ve iktisadi kültür "Eşref-i Mahlûk" olarak kabul edilen insanı, insan olmaktan çıkartır. Zira, "zenginlerin daha da zenginleştiği, fakirlerin daha da fakirleştiği kapitalist düzen, insanoğlunun arzularına/zaaflarına hitap ederek insanı daha çok üreten ve daha çok tüketen bir makine haline getirmiş, bununla beraber ahlaki bakımından dejenere edip insanı adeta hayvan derecesine, hatta daha da aşağılara sürüklemiştir."[777] İnsanı maddenin kölesi haline getiren ve tüm hayatın tek amaç ve değerini onda bulan bir ahlak, İslam ile bağdaşmaz.

Kutup'a göre, doğanın tabiatına aykırı olan kapitalizm ile bir cemiyetin ayakta kalması imkânsızdır. Sosyal, iktisadi ve düşünce ilerlemesinin düşmanı olan bu sistem bireyin, toplumun ve dinin de düşmanıdır; soyguncular, vurguncular, sözde din adamları bir bütün olarak sömürücüler ne kadar kapitalist sistemin devam etmesi için işbirliği yapıp çalışsalar da başarılı olamayacaklardır.[778] Kutup, yerel yöneticilerin de sömürüde payı olduğunu şöyle düşünür:

"Müttefiklerin sarhoş askerlerinden, fahişe kadınlarından, ülkemize bırakıp gittikleri pisliklerden bıktık usandık. Kendimiz aç kaldık, müttefiklerin ahlaksız askerlerini doyurduk, biz çıplak kaldık, kumaş fabrikalarımız onlar için çalıştı. Peki, niçin böyle oldu? Çünkü kapitalistlerin siyaset ve sanayimizdeki temsilcileri olan yöneticiler ve para babaları böyle olmasına karar vermişlerdi."[779]

Yönetici ve burjuvazi sınıfının işbirliği sonucunda artan kapitalist güç, özellikle 20. yüzyıldan itibaren farklı nitelikteki toplumları kültürel olarak aynılaştıran-benzerleştiren bir değeri yaratığı savunulur. Bu ise, yeni değerlerin belirleyicisi olarak doğan ve gelişen tüketim kültürü olarak ele alınır. Aktaş'a göre, İslam'ın karşı çıktığı tüketim kültürü, hedonist kapitalist batı uygarlığının bir sonucu olup, bu kültürle yaşayan veya yaşamak zorunda kalan insanlar, yalnız ve güçsüz olup, çok yönlü bir baskı ve acımasızlık içinde ezilmekte, sömürülmekte,

[776] Sibai, s. 51.
[777] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 5.
[778] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, ss. 10-11.
[779] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 41.

küçümsenip, değersiz bir varlık haline getirilmekte ve yetersizleşmekteler.[780] Tek değerin, mutluluğun, hazın ölçütünün olabildiğince tüketebilme üzerine kurulduğu tüketim kültüründe, insanlar daha fazla edinebilmek için her yolu mubah görürler. Böylelikle sömürü sadece devleten devlete veya toplumdan topluma doğru değil, aynı zamanda bireyden bireye kadar ilerler. En nihayetinde insanlar, edindikçe mutlu olacağı sandığı sanal hazların arkasında koşmakta, gerektiğinde savaşmakta ve çılgınca çalışmaktalar, öte yandan insanoğlunun değeri ise üretim ve tüketim ilişkisine paralel olarak değerlendirilir, insanlar prangalar altına sokulup " acımasız bir değerler sistemi içerisinde zorba güçlere, siyasal yönetimlere, partilere, holdinglere, askeri baskılara boyun eğdirilmiştir… Tüm ulusların boyun eğdiği bir ağ kurulmuştur. Çok uluslu şirketler ve ülkeler ortak bir anlayışı, bir sömürü ve yok etme anlayışını birlikte benimsemişlerdir."[781] Bu işbirliği sonucunda gücü artan ve tek egemen güç olan burjuva, bilim ve teknoloji aracılığıyla geliştirdiği, reklâm ve propagandalarla tüketim alışkanlıklarını, eğilimlerini kontrol edip yönlendirirken aynı zamanda salt kar endeksli yeni ihtiyaçlar yaratır. Burjuvazi, büyük ölçüde gücü altına aldığı ve yararlandığı bilim sayesinde, insanlara yiyelim, içelim, her şeyin merkezinde maddi haz ve faydalanmayı koyalım, bunun haricindeki her şey dini efsaneler veya felsefi hurafelerdir anlayışını yerleştirir.[782] Bu anlayışın milyarlarca insanın açlık ve sefaleti sayesinde bir burjuva cennetini yaratığını ve burjuvanın bilim ile kapitalizmi yoldaş haline getirdiğini ifade eden Şeriati, sömürgecilerin bütün dünyayı kendileri için yeme, içme alanları olarak gördüğünü, sömürdükleri halkların ise bu kirli cennetin aç, kumanyasız ve maaşsız işçileri olduğunu [783]belirtir.

Öyle anlaşılıyor ki tüm evrensel etik değerlerin bir katili olarak görülen, burjuvazi-sömürü ilişkisinin bir uzantısı olarak da değerlendirilen tüketim kültürü, İslami değer, anlayış, yaşam tarzına da tezattır. Zira İslamın oluşturmak istediği ve her türlü sömürüden uzak bir kültür karşısında, sömürücü tüketim kültürü için;

"Yaşamak için tüketim", tüketim için yaşamak oldu."Huzur elde etmek için yaşam araç gereçlerini yapmak", "yaşam araç gereçlerini yapmak uğruna huzuru feda etmek oldu". Nihayet, "hakikati arama yolunda ilim", yolunu değiştirip "güç kazanmak için ilim" haline geldi. Yeryüzünde daha iyi yaşamak sloganı, burjuvazinin tüketim cennetinin icat etme

[780] Aktaş, s. 134.
[781] Aktaş, s. 134.
[782] Şeriati, Dinler Tarihi I.s. 42.
[783] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 44.

sloganıdır. Dinin: "Aşk, kulluk ve fedakârlığa, ahlaki değerleri, ruhi ve manevi yükselişi elde etmeye, cömertlik, şehadet, arınma, dindarlık ve insani kemale karşılık mükâfat olarak ulaşacaksınız." Dediği cenneti, burjuvazi ve yeni burjuvazi felsefesi: "Biz yeryüzünde yapıyoruz." Diyordu. Neyin yardımıyla? O kadar şeyin yerine sadece iki şeyle: "kapital ve Bilim".[784]

Güç elde etme, maddi haz, para, servet fetişizmi yaratan sömürgeciliğin yeni ve çağdaş bir özelliği olarak da değerlendirilen tüketim kültürünün yaratıcıları, zayıf ve güçsüz insanları ihtiyaçlarının, kölesi, kulu haline getirir. Bu tür insanların gösterdikleri en ufak bir tepkide bile, insafsızca cezalarla, mahrumiyetlerle karşılaştıklarını belirten Aktaş, bunların sebebi olan çağdaş firavunların, kendilerini ilahlaştırıp maddi ve kültürel nimetlerden başkalarının yararlanmasını acımasızca engelledikleri, talan etikleri ve acımasızca sömürdükleri doğanın ürünlerini dahi tekelleştirdiğini, yapay savaşlar yaratarak insanları kendi çıkarları için manüpüle etiklerini, insanları savaştırırken kendilerinin ise sürekli kazandıklarına vurgu yapar.[785] Bu durum, bazı insanların sürekli maddi güçlerinin artırmasını sağlarken bazılarının ise daha fazla ezilmesine de neden olup aynı zamanda toplumun kendi içinde veya daha üst aşamada bir ulusun diğer bir ulus karşısında kayıtsızlığını artırıp, ben merkezli, bencil bir insan tipini yaratıp geliştirir. Cezayir'in işgali boyunca çoğu Avrupalı aydınların, hümanistlerin sömürüye kayıtsızlığını, batının ikiyüzlü yapısını gösterdiğini[786] belirten Şeriati, öte yandan dinin de çoğu zaman sömürünün bir sağlayacısı ve destekçisi olarak kullanıldığını belirtir. Ancak bu din, daha önce de belirtildiği gibi şirk dini veya hâkim, otoriter egemen güçlerin dini olup bu din, "daima kumandanlar ve toprak sahipleri ile el ele verdiği ve aynı destanı paylaştıkları[787]" bir dindir. Ezilen, sömürülen halkın acılarının son bulması için, "başkaldıranların en önde gelenleri daima peygamberler " olup, güçsüz halk, köleler, insanların en aşağılanmış olanları, daima peygamberlerin yanındayken, öte yandan, Maveraünnehir'de, Babil'de Harran'da, Mısır'da, Mekke'de Firavun'un kudreti, Karun'un serveti, Sezar'ın egemenliği, Filistin toprak ağaları ve tüccarları, Kureyş'in

[784] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 40.
[785] Aktaş, s. 135.
[786] Şeriati, Medeniyet Tarihi. II, s. 204.
[787] Şeriati, Medeniyet Tarihi. II, s. 204.

ileri gelenleri ve kervan sahipleri, putların yapımcıları her zaman peygamberlerin karşısında dikilmişlerdir.[788]

Açlık, yoksulluk yaşayıp sömürülmüş bir halkın İslam dinini yaşayamayacağını belirten ve emperyalizme karşı, İslam'ın sömürücülere asla itaat edilmemesi yönündeki temel prensibinin emperyalistlerin en büyük düşmanı olduğunu belirten [789] Kutup, ayrıca Mısır'daki emperyalistlerin yeni nesle İslam'ın sadece savaş, gaza gibi bir takım hadiselerin dini olduğunu, İslam'ın adeta bundan başka iktisadi, fikri ve sosyal durumlarla ilgili bir projesinin olmadığını aşılamaya çalıştıklarını vurgular. İslam'ı kendisine düşman görüp onu halkın gözü önünde salt öte dünyanın dini olduğunu, toplumsal yaşamla ilgili bir önerisinin olmadığını öğretmeye çalışan emperyalistlerin, böyle yapmakta haklı olduğu belirtilir. Zira İslami değerlerin hâkim olduğu bir yerde, siyasal ve iktisadi adalet tam olarak yerleşecek ve diktatörlüklerin de beli kırılacak, esasen beli bir sınıfı temsil eden sömürücülerin sınıf üstünlükleri de yok olacak, "uyuşturma amacıyla kullanılan din" yerine gerçek kurtuluş ve özgürlüğü sağlayacak İslam yerleşecek, sömürücülerin ortaya çıkardıkları afyon olan bir takım din adamları kisvesindeki insanların çarpıtmaları ve İslam'ı siyasal ve iktisadi hayata pasifleştiren güçleri son bulacaktır.[790] İslam ve emperyalizm arasındaki bu savaşın nedenini yukarıdaki nedenlere ek olarak, ayrıca İslam'ın faizci, servet ve mülkiyeti toplumun ihtiyaçlarına göre dağıtmayan yönetimlere, istilacılara ve her türlü zorbalığa karşı mücadele etmesini emreden [791] özelliği de eklenebilir.

Her türlü sömürüyü men edip, sömürücülere karşı da mücadele etmeyi emreden İslam, eşitsizliğin veya insanlar arasında üstünlük-aşağılık muamelesinin bir sonucu olarak doğan ırkçılığa da karşıdır. Irkçılığa karşıt olma, salt fikri anlamda değil, pratik hayatta da yerleşmiş bir tavırdır. Örneğin en basit anlamda hac, farklı ırk ve kültürlerden olan Müslümanların İslami duygularını geliştiren, İslam kardeşliğini güçlendiren bir unsur olarak görülür.[792] Mevdudi'ye göre hac, bir yandan Allah'a ibadetin bir yeriyken, diğer yandan hangi ülke veya ırktan olurlarsa olsunlar tüm inananların kardeşçe kucaklaştığı mekân, Müslümanların bir kurultayı

[788] Şeriati, Medeniyet Tarihi. II, s.205.
[789] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, ss. 44,143.
[790] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması , ss. 151–152.
[791] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 153.
[792] Rahman, s. 51.

ve inananlar arasında uluslar arası kardeşliğin ve birliğinin kurulmasının en büyük aracısıdır.[793] Öte yandan tüm inananların birbirlerinin kardeşi olduğunu[794] ilan eden İslam peygamberi, Müslümanlar arasındaki bağın kan, soy, ırk, renk olmadığını, yalnızca İslam olduğunu belirtmiştir.[795] Tevhid dini İslam'ın yalnızca Müslümanları değil, diğer insanların da birliğini önemsediği belirten Şeriati'ye göre zira, "tevhid dini aracılığıyla tek ve her şeye kadir, bütün evreni yöneten Allah inancı vasıtasıyla, insanlığın da birliği inancına, soylar, ırklar arasındaki bireyler ve haklar arasındaki birlik inancına iletir, değer yargılarının, değerlerin de birleştirilmesi hedefine yol açar."[796] Böylelikle, sömürü karşısında yer alan İslam'ın emperyalistler tarafından düşman ilan edilirken, diğer yandan soy, ırk, milliyet, üstünlüğünü kabul etmeyen İslam'ın ırkçıların hedefi olduğu savunulur. Esasen ırkçıların, İslam'ı kendilerine karşı cephe olarak almasının bir nedenini de İslam'a karşı savaşan İranlı komutan Rüstem-Kaddisiye savaşında (636) Sasani komutanı-'in "İslam gelirse her şeyi birbirine katar; soylar, ırklar birbirine karışır: Hünersiz kul padişah olur. Soyluluk, ululuk artık bir işe yaramaz."[797] sözlerinde de aramak gerekir. Zira ırkçı felsefenin temel paradigması, insanların birbirlerinden temel hakların edinmesi konusunda farklı pozisyonları olduğu, bazı ırkların, milletlerin gelişmeye, ilerlemeye daha yatkın ve yakın olduğu, insanlık medeniyetini ilerleten ve bilimsel, teknolojik, kültürel gelişmenin kaynağını salt bazı ırklarda görmedir. O halde birbirlerinden pek çok konuda farklı olan ırklar, kendi aralarında üstün ve üstün olmayan şeklinde ayrılmalıdır, üstün olanlar, siyasal ve iktisadi tüm nimetlerin merkezinde olmayı kendilerinin hakkı olduğunu düşünmelidir. Oysaki İslam'ın, "Arap'ın Arap olmayana; Arap olmayanın da Arap'a bir üstünlüğü yoktur." felsefesi, bu temel paradigmalara karşıt görünür. Ali Şeriati, Batılılar, İsa Mesih'in insancıl, eşitlikçi, sadelik, egemenlik hırsı karşıtlığı gibi özelliklerini kendilerine uygun görmediklerinden, gerçek Hiristiyanlığı çarpıtarak şiddetli bir dünyeviliği, güç ve teşkilat tutkusunu, skolâstik düşünce ve kültürü, batılı rasyonelliği, benmerkezciliği ve ırkçılığı geliştirdiklerini belirtir.[798] Irk üstünlüğü fikri, emperyalizmin de bir

[793] Mevdudi, s. 104.
[794] Kutub-Sahhar, s.146.
[795] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 179.
[796] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 26.
[797] Şeriati, Dine Karşı Din, s.57.
[798] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, ss. 50–55.

destekleyici unsuru olarak yerini almıştır. Bu bağlamda "geri kalmış ırklar"ın kültürel, bilimsel ve iktisadi olarak ilerlemeleri için istilalar, işgaller, yapılmıştır. Kanın asaletine inanan ırkçılar, geçmişte ırk ayrımı ve üstünlüğü yapan kimi eski uygarlıkları da bu konuda epeyce geride bırakarak, ırkçılığa bilimsel bir kılıf uydurmuşlardır. Böylelikle, kimi tabiat bilimci, fizyolog, psikolog, antropologlar kuzeyli, batılı kuşakta olan beyaz ırkın üstün olduğunu savunup bunu diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışıyordu, bu "sözde ilmi" çalışmalar neticesinde ırklar da ikiye ayrılıyordu: Kültür ve medeniyet sahibi ırklar: medeni ırklar ve bunun tam karşıtı olarak kültürsüz ve medeniyetsiz ırk olan vahşi ırklar.[799] Oysaki İslami düşünceye de paralel olarak, Şeriati için bu gibi tezlerin hiçbir ilmi tarafı yok, ırkların birbirlerinden farklılığı yüzlerce, binlerce yıl sonucunda oluşan iklim, sosyal, iktisadi gibi unsurların etkileri yüzündendir. Keza, jeoloji ve filoloji (örneğin en basit anlamda, birader, anne (mader), baba (peder), gibi kelimeler) bilimleri ırkların aynı kökten geldiğini gösterir, öte yandan, dinler, ilimler, dil, toplum, sanatlar, edebiyat tarihi, ahlaki ve sosyal gelenekler vb. bütün kavimlerde geriye doğru gidildikçe birbirlerinden uzaklaşmanın aksine birbirlerine yakınlaşmakta ve benzeşmektedirler, en nihayetinde ırkların tek bir kökten gelme fikri İslami olduğu kadar en ilmidir.[800] O halde İslam, bütün insanları "Adem'in çocukları" olduğunu kabul etmekle bile ırkçılığa karşıt durur. Kur'an daki şu ifadeler, İslam'ın ırkçılığa karşı duruşunu örneklendirdiği belirtilir:

"Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Sizi birbirinizle tanışasınız diye büyük milletlere ve küçük kabilelere ayırdık. Allah katında en üstünüz takvaca en ileride olanınızdır. Allah her şeyi biliyor ve her şeyi işitiyor." (Hucurat, 13)

İslam'ın ırkçılığa kesin olarak karşı durduğunu kabul edenlere göre, Kur'an'ın bu ayetinde anlaşılması gereken, insanların birliğinin önemi, iyilikte yarışmanın faziletini bilmeleri ve üstünlüğünün millet, ırk veya biyolojik özelliklerde olmadığını anlamalarıdır.[801] En üstün insanı, insanlaşma yolunda en ileride gören, vicdan ve merhamete sahip olan, insanlara, çevreye, doğaya tüm varlıklara adalet içinde davranan kişi olarak gören Eliaçık'a göre, İslam'ın, insanlık dünyasında, üstün ırk, seçilmiş millet, lanetlenmiş kavim diye bir şey tanımadığını, her insanın Adem ve

[799] Şeriati, Medeniyet Tarihi. I, ss. 75-78.
[800] Şeriati, Medeniyet Tarihi. I, s. 80.
[801] R. İhsan Eliaçık, **Daru's Selam**, İnşa Yayınları, İstanbul, 2006 (Daru's Selam), s. 66.

Havva'nın çocukları olmasıyla ilintili olarak, dil, din, ırk, kabile, millet, siyah, beyaz, sarı, Kızılderili vs. tüm bunların sonradan oluştuğunu ve bunun nedenini de insanların birbirleriyle bilgi ve görüş alışverişinde bulunmaları, iyilik, adalet, doğruluk, dürüstlük adına yarışmaları olduğunu belirtir.[802] Üstünlüğün biyolojik veya doğuştan hiçbir özellikle alakası olmadığını vurgulayan Kur'an, en genel anlamda insanların, ırk, kavim, millet vb. çeşitli etiketlerle avunup durup kendilerini üstün görmelerini bırakmalarını, iman, ahlak, adalet, evrensel iyilik ve doğrulukla meşgul olmalarını ister.[803]O halde ırkçılığa karşı, adalet temelinde eşitlikçi bir özelliği olduğu savunulan İslam, çoğu kez ırk üstünlüğünü siyasal sistemlerinin parçası haline getiren faşizm ve onun sistemlerine de karşıdır. Bunun aksine, ırkçılığa karşı evrensel olarak "insani ümmet"i savunan Şeriati, insani ümmet anlayışının gelişmesiyle, batı emperyalizmi ve sömürüsünün Eskimolara bile buzdolabı satan düşünce yapısının aksine, tüm ırkların, milletlerin yeteneklerinin gelişmesi, kuvvetlenmesinin ve özgürleşmelerinin yolunun açılacağını vurgular.[804] İslam, seçkin bir aileden olma, zenginlik, renk ve ırk gibi şeylerin oluşturduğu farklılıklardan hiçbir şeyden nefret etmediği kadar nefret eder."[805]diyen Kutup, Kur'an ile yönetilen toplumlarda, İslam'ın tüm dil veya toplumlara huzur sağladığı, İslam'ın asla ırkçılıkla bağdaşmadığını vurgular.[806] En nihayetinde İslam, Hz. Ali'nin "ya dinde kardeşimiz, ya yaratılışta eşimiz"[807] cümlelerinden de anlaşılabileceği gibi, insanların yaratılış olarak eş, eşit olduklarını belirtir. İslami tevhidi dünya görüşüne paralel olarak, "dünyayı bir ve bütün halinde kavrama, insanlığın bir ve bütün olduğuna; renk, ırk, kavmiyet, milliyet, cinsiyet, mülkiyet bakımından Allah'ın önünde eşit ve özgür olduğuna inanma, tüm insanlığı Ehlullah(Allah'ın ailesi) gibi görme" [808] durumları her türlü ırkçılığa karşı bir cephedir. O halde "Arap'ı, Bizanslıyı, Persliyi diğer ulus ve renklerden olan tüm insanları, Allah'ın tevhid bayrağı altında eşit konuma getiren"[809] İslam, bireylerin kendi iradeleri veya hür isteği sonucunda olmayan ulus, renk, bölge farklılıklarını bir

[802] Eliaçık, Daru's Selam, s.66.
[803] Eliaçık, Hanginiz Muhammed s. 186.
[804] Şeriati, Medeniyet TarihiII, ss. 87-88.
[805] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 63.
[806] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 127.
[807] Aktaş, s.157.
[808] Eliaçık, Mülk Yazıları(2) s. 198.
[809] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 30.

üstünlük meselesi haline getiren toplumları "cahiliye toplumları" olarak değerlendirir.[810] İslam toplumu ise cahil, ilkel, geri kalmış olarak değerlendirdiği ırk üstünlüğünü savunan toplumlara tezat olarak içinde her çeşit, renk, ırktan, milletten olan İslam ümmeti içinde yaşar. Zenci, beyaz, kızıl, sarı, Arap, Rum, İranlı, Habeşli vs. tüm insanlığın kabul edildiği böyle bir toplumda, Kutup'a göre:

"Bütün insanların ortak Rabbi Allah'tır. Yalnız O'na kulluk ederler. Bunlar toplumsal yapı içerisinde kulların koydukları siyasal ve sosyal düzenlemelere göre değil, bizatihi Allah'ın koyduğu şeriat ilkeleri uyarınca bir araya gelen insanlardır. Şeriat karşısında hepsi eşit konuma sahiptir. Orada üstünlük takvadadır, en takva olan insan, en üstün olan insandır."[811]

Her türlü ırk, renk, milletin içinde varlık ve özgürlük bulduğu savunulan İslam toplumunda, insanlar doğuştan sahip oldukları özellikler nedeniyle aşağılanıp hor görülmedikleri gibi aynı zamanda bu niteliklerden dolayı üstün, ayrıcalıklı olarak da görülmezler. Böylelikle, Rablik, İlahlık, Meliklik taslayıp insanları insana kullaştırarak, köleleştirip özgürlüklerini ve eşitliklerini elinden alanlara karşı İslam'ın sert yüzü[812] aynı zamanda insanları ırk, renk ayrımına tabi tutarak üstünlük ileri sürenlere de karşıdır.

Sömürü ve ırkçılığın her türlüsünü meşru görmeyen ve bu fikre göre düşünen müslümanlar, diğer yandan bu karşıt olmayı da insanlar arasında oluşabilecek çatışmaları, savaşları yok edeceğini düşünür. Zira emperyalist amaçlar, sömürü ve ayrımcılığın en üst türlerinden olan ırkçılık, düşmanlıkların da bir kaynağı olarak görülür. Sibai'e göre, Kur'an'da insanlara hitaben sürekli "ey insanlar" veya "ey Ademoğulları " denmesinde belirtilmek istenilen gerçek "bütün insanlığı kucaklayan 'insani kardeşlik'teki eşitliktir, keza Hz. Muhammed de Veda hutbesinde 'ey insanlar! Rabbiniz bir ve aynı, babanız bir ve aynıdır."[813] demiştir. Tüm bunlar haricinde gerçek olan bir diğer husus şudur ki, İslam'da her ne kadar Müslümanların birbirleriyle daha sıkı dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunmaları tavsiye edilmişse de bu, İslam'ın "ümmet ırkçılığı" yaptığı ve diğer insanlara adaletsiz davranılmasını istediği anlamına gelmez. Zira İslam'ın tüm insanları aynı kökten geldiği yönündeki inancı ve bunun paralelinde gelişen "insani kardeşlik" anlayışı,

[810] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 143.
[811] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 142.
[812] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 225.
[813] Sibai, s. 154.

diğer insanların haklar yönünde Müslümanlarla eşit görmesine neden olmuştur. Beyaz insan, siyah insan ayrımı yapmayan veya Avrupa'nın emperyalist faaliyetlerinde esas aldığı gibi doğulu batılı üstünlüğünü kabul etmeyen İslam [814] esasen, Müslümanların diğer insanlara karşı da adalet, doğruluk, insani eşitlik ile muamele etmelerini ister. Zulme karşı mücadeleyi meşru ve hak olarak gören İslam, diğer yandan evrensel barışın tehdit altına girilmemesi için savaş yapılması mecburiyetinde ölçülü olmayı, aşırıya kaçmamayı ister. "Size karşı savaş açanlara, Allah yolunda olarak savaşın. Sakın aşırıya gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez." (Bakara, 190) gibi pek çok ayete bu durum anlatılır. Çatışma ve savaş gerçekten gerekli görüldüğü durumlarda da kaçınılmazdır ve yapılır ancak bu durum haricinde barış her zaman tercih edilir. (Hucarat, 9) Hicretten sonra oluşan Medine İslam toplumunun, Hz Muhammed önderliğinde benimsediği ve tarihte "Medine vesikası" olarak geçen sözleşmede, farklı kabile, aşiretteki Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar barış, yardımlaşma, dayanışma içinde olacaklarına söz vermişlerdir. Örneğin sözleşmenin bazı maddelerine göre, Müslümanlarla barış ve dayanışma içinde yaşamak isteyenler korunacak onlara zülüm ve saldırılara izin verilmeyecek, gayrimüslimlerin dinleri ve malları korunacak ayrıca İslam'a girmeye de asla zorlanmayacaklar, gayrımüslümler ve Müslümanlar, Medine toplumunu birlikte koruyacaklar, ümmetin faydası barıştaysa Müslüman olsun olmasın tüm Medine toplumu barışı kabul edecektir.[815] Toplumu kavim, kabile, dini yönlerinin farklılıklarına göre ayırmayıp bütün olarak gören bu anlayış, böylelikle Müslüman olmayanlara da sahip olması gereken hakları tanımış ve insanların birbirleriyle adalet içinde ilişki kurmalarını istemiş, kişilerin dini özgürlüklerini tanımıştır.

İslam'ın, Müslümanları başkaların dini büyüklerini ve dinlerini aşağılamaktan onlarla kavga etmeyi de men ettiğini belirten Mevdudi'ye göre, İslam Müslümanlarda herkesle insancıl yardım, uygar davranış içinde olmalarını, zülüm ve dar görüşlükten uzak durmasını ister.[816]

Tüm insanların tek bir soydan geldiği ve bundan dolayı aralarında herhangi bir üstünlüğün olamayacağını belirten İslam öte yandan, Müslümanların da birbirlerinin kardeşi olduğunu belirtmiştir. Keza hicretten sonra Medine İslam

[814] Sibai, s. 155.
[815] Sibai, s. 348.
[816] Mevdudi, s. 133.

toplumunda hicret eden muhacirlerle, yerli halk olan ensar arasında kardeşlik tesis edilmiştir. Bu kardeşliğe göre, muhacirin her biri ensarın kardeşidir, muhacir kardeş ensarı kardeşinin evinde yerleşecek, geçim ve hayatın diğer zorlukları karşısında onunla dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunacak, ensari kardeş sahip olduğu malları, meskenleri muhacir kardeşiyle paylaşacak.[817]Böylelikle barış, uyum ve insancıl düzenin karşıtı olan, kin, kıskançlık, sömürü, vicdansızlık yerine her yerde ve her zaman adalete dayalı gerçek barışın tesis edilmesi için "Medine Misak'ı"na bağlı kalınıp, her yoksulun ihtiyacı giderilmiş, borçluların borcu ödenmiş, her aileye destek verilmiş, yetimler, öksüzler koruma altına alınmış, kan akıtma eylemleri durdurulmuş, halk korku, cehalet ve hurafelerden kurtarılmıştır.[818] Salt dini, manevi anlamda değil maddi, iktisadi anlamda da dayanışma ve paylaşma içinde bulunan Medine İslam toplumu, böylelikle, sosyal hayatta da çatışmayı yok edecek barışın koşullarını yaratacak ilişkiler içinde bulunduğu görülür. Eliaçık'a göre, Hz Muhammed, esasen; kardeşlik, paylaşım, bölüşüm, sevgi, merhamet, adalet, eşitlik, doğruluk, özgürlük, "insan dışında bütün renklerin anlamsızlaşması, bölüşmek dışında bütün sahiplenmelerin ortadan kalkması, sevgi dışında bütün hislerin bayağılaşması, Hakk dışında bütün otoritelerin yok olması" anlamına gelen cenneti Medine'de de kurmaya çalışmıştır.[819] Ayrıca, peygamber Medine'ye gelir gelmez " ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz " diyerek salt Müslümanları değil tüm insanlara hiç kimsenin imtiyazlı, büyük ve ayrıcalıklı olmadığı hakikatine davet etmiş, tüm insanların kardeşçe yaşaması gerektiğini bildirmiştir.[820]

Barış, huzur, esenlik anlamı taşıyan "selam" kelimesinin türemesi olarak da kabul edilen İslam[821], Kutup'a göre, evrensel barışı gerçekleştirmek için, sadece Müslümanların yaşadığı dar'ül İslam'daki insanların sorunlarına ilgi duymalarını değil, Müslüman olmayanların yaşadığı ülkelere de ilgili olmalarını ister, zira İslam cihad ile bütün insanlığı Allah'tan başka güçlere kulluk etmek zilletinden kurtarmak ister.[822] Evrensel gerçek barış için evrensel cihadın önemli olduğunu belirten Kutup, bu cihadın amacının salt herkesi zorla Müslümanlaştırmak değil, insanın insana

[817] Mevdudi, s. 350.
[818] Mevdudi, s. 350.
[819] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s.134.
[820] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s.134.
[821] Erdem, s.186.
[822] Kutub, Yoldaki İşaretler, ss. 83, 101.

kulluğuna son vermek olduğunu belirtir. Zira İslam tüm insanlara değer verir ve bundan dolayıdır ki, insanların ülke, vatan, cins, ırk taasupları peşinde gitmemelerini, insanların tek bir kökten geldiklerini, tek bir Allah'ın kulları olduklarını, tek bir insanlığın olduğunu ve her insanın yeryüzündeki hilafet görevinde ortak olduğunu unutmamalarını ister.[823] Hiçbir insanın cins, soy, sınıf, ırk saltanatına dayanmadan yalnızca kardeşliğe dayalı bir toplumsal hayatta yaşamalarını isteyen İslam, [824] böylelikle evrensel barışı da adalet ve eşitlikten ayrı tutmaz. Allah'ın kanunlarının uygulanmadığı her yeri "*dar'ül harb* (İslam olmayan ülke)" olarak, Müslümanların vatanını ise Allah'ın kanunları ve istediği hayat biçiminin uygulandığı herhangi bir yer olduğunu[825]düşünen Kutup, Dar'ül-İslam'da soy, akrabalık, kabile, ırk, cinsiyet, bölge, ülke üstünlüklerinin olmayacağını, zaferlerin orduların kazandığı zaferler olmayacağını, şehitliklerin ise ulusçuluk, ganimet veya şan, şeref, işgal, fetih için değil sadece Allah yolu için olacağı, Medine toplumundaki gibi tüm insanların kardeş olacağını, en nihayetinde "uyruk, inanç; ülke, *Darü'l-İslam'*, hâkimiyet yalnızca Allah'a özgü bir olgudur; anayasa ise Kur'an." Olacaktır.[826] Dar'ül-İslam'da gerçek yöneten tek Allah olacağından ve onun istediği düzen olacağından gerçek barış da tesis edilecektir. Zira eşitlik, özgürlük, adalet, kula kulluk etme son bulduğu gibi aynı zamanda, bir azınlığın elinde sömürülme, üstün ırk, üstün cins efsanesi, şerefin, onurun, her türlü saltanatın babadan oğla, soydan soya geçmesi de son bulacaktır.[827]

Sosyal adalet ilkesi uyarınca, servetin, birikiminin tekelleşmesine karşı çıkıp, *istif* etme ruhunu değil *infak* (paylaşma, dağıtma) etme ruhunun hakim [828]olmasını isteyen İslam, böylelikle toplumsal çatışmaların yerine toplumsal uyumun yerleşmesini ister. Servet birikiminin, aşırı mülkiyet farklılıkların insanlar arasında adalet ve eşitlik duygusunun zayıflatması toplumsal huzur ve barışı bozan faktörlerdir. Örneğin Hz Muhammed'in birçok hadisinde servet biriktirenlere karşı sert eleştiriler yaptığı anlatılır, bunlardan ikisi şunlardır:

[823] Kutub, Din Bu, s. 91.
[824] Kutub, Din Bu, s. 92.
[825] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 186.
[826] Kutub, Yoldaki İşaretler, ss. 185–188.
[827] Kutub, Din Bu, s. 67.
[828] Eliaçık, Devrimci İslam, s. 67.

"(Sahabe Ebuzer, peygamberden duyduğu üzere… Ebu'l Kasım, Hz Muhammed'dir) Dostum Ebu'l Kasım dedi ki: Altına tapanlara lanet olsun, güneşe tapanlara lanet olsun…. Dostum Ebu'l Kasım dedi ki : 'Altın ve gümüş biriktirenler kahrolsun' diye haykırdı ve bunu üç kere tekrar etti."[829]

Kardeşlik, infak, dayanışma özendirilip bir kültür haline getirilirken, eşitsizlikçi toplumsal düzenlemelerin ve hayat biçiminin önüne geçilmeye çalışılmış bundan dolayı, eşitsizliğe dayalı yapının önüne geçilmesi için servet birikimi kötülenmiştir. Keza bu yönde düşünen Müslümanlara göre, insanın, kendisinin ve bakmak, ilgilenmekle mecbur olduğu ailesinin ihtiyacından fazla olan mal ve nimetleri, onlara muhtaç durumda olanlardan kaçırıp elinde biriktirip tutarak ezilmişlerin, yoksulların açlık, hastalık, perişanlık içinde mahvolmalarına seyirci kalmaktan daha çirkin bir şey olamaz.[830]

Bütün varlıkların yaşama hakkı olduğunu ve bir insanı haksız yere öldürenin tüm insanlığı öldürdüğünü (Maide, 32) belirten İslam, böylelikle gereksiz ve haksız yere, kan dökmenin, çatışmanın ve savaşmanın karşısında olduğunu gösterir. Ancak bununla birlikte İslam'ın, Müslümanların ülkelerini ve dinlerini korumaları için, zayıf, ezilmiş, sömürülmüş, çaresizleri zalimlerin zulmünden kurtarmak için cihadı meşru kıldığı belirtilir.[831] Böylelikle barışı veya adaletin birini diğerinden üstün veya aşağı görmeyen İslam, zülüm içinde yaşayan insanların kurtarılması için gerektiğinde savaşmayı emreder. Keza bu yöndeki ayetlerden biri şöyledir:

"Size ne oluyor da Allah yolunda ve "Ey rabbimiz bizi, halkı zulme sapmış şu kentten çıkar; katından bize bir dost gönder" diye yakaran mazlum ve çaresiz erkekler, kadınlar, yavrular için savaşmıyorsunuz"(Nisa, 75–77)

Öte yandan Kur'an'da, kendilerine zulmedilenlerin mücadele etmelerine izin verildiği gibi (Hacc, 39), aynı zamanda haksızlıklar ve adaletsizlikler karşısında hicret (göç) dahi olsa mücadele etmemeleri kınanır.(Nisa, 97) İyiliği teşvik edip, her türlü kötülükle mücadele etmeleri istenilen Müslümanlar, Hz.Muhammed'e göre bu hususta mümkün olan en aktif role sahip olmalılar. Bu konudaki "İçinizden biriniz bir münkerle karşılaşınca ona eliyle engel olsun. Bunu yapamaz ise diliyle, bunu da yapacak gücü yoksa kalbiyle karşı olsun. Bu son karşı çıkma şekli imanın en zayıf

[829] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 143.
[830] Sibai, s. 283.
[831] Sibai, s. 303.

şeklidir."[832] hadis, kanaatimizce önemlidir. İslam'ın tüm savaş ve mücadelesinin, insanlık onuru, inanç hürriyeti, adalet, akıl özgürlüğü, ilmi ilerleme gibi unsurlar için olduğunu belirten[833] Sibai, Hz. Ömer zamanında yaşanılan bir olayı örneklendirir: "Susuzluktan kendileri ve hayvanları ölecek hale gelen bir grup insan, bir sudan faydalanmak istemişler; suyun sahipleri izin vermemiş. Aralarından bir kaçı Hz.Ömer'e gelip, olanları nakledince, Ömer: 'Su içmenize engel olanlara karşı silah kullansaydınız ya!' diye karşılık vermiş.' "[834] Bu durum şunu gösterir ki, bir kişinin acil durumdaki zaruri ihtiyaçlarını karşılaması (açlık, susuzluk gibi) onun sahip olduğu bir haktır. Keza, İbn Hazm bu konuda şöyle demektedir:

"Susuz kalan bir insan, bu susuzluk yüzünden öleceğinden korkarsa, bulduğu yerde, bulduğu suyu alması şarttır. Engellenirse dövüşür. Bir başkasının yanında fazla yiyecek varken çaresiz kalmış bir Müslüman, domuz eti, leş yiyemez. Çünkü böyle hallerde, elinde yiyecek bulunan aç olana vermekle yükümlüdür. Eğer vermez ise çaresiz kalan, domuz eti, leş yemeyecek, yiyeceğe sahip olandan almak için boğuşacaktır. Eğer bu boğuşmada öldürülürse, öldürene kısas tatbik edilir; eğer öldürürse yiyeceği vermeyen Allah'ın lanetine uğramış olur. Çünkü o, bir hakkı engelliyordu ve kudurmuş bir insandı."[835]

Öyle görülüyor ki acil durumlarda, ihtiyaçların karşılanması temel bir hak olarak görülmüş ve bu haklı mücadele , "hırsızlık" olarak değerlendirilmemiş, bilakis elinde fazla maddi değer olmasına rağmen ihtiyacı olana vermeyen kişi kötülenmiştir.

Haksızlık ve adaletsizlikler karşısında hak aramayı meşru gören İslam, öte yandan en büyük savaşı kişinin kendi nefsine yönelik olduğunu belirtirken, en değerli cihadı "Zalim sultanın yanında söylenen doğru söz "[836] olarak ele alır. İslam'ın ezilen kesimlerin hakları için mücadele etmeye teşvik ettiğini her türlü zorbalığa, diktatörlüğe karşı olduğunu[837] belirten Kutup, zalim yöneticilerin zulümlerine boyun eğmeyi İslam'ın uygun görmediğini, Hz. Muhammed'in şu şekilde açıkladığını bildirir:

---

[832] Sibai, s. 127.
[833] Sibai, s. 360.
[834] Sibai, s. 241.
[835] Sibai, s. 240.
[836] Abdülaziz Bayındır, **Din ve Devlet İlişkileri (Teokrasi ve Laiklik),** Süleymaniye Vakfı, İstanbul, 1999, s. 97.
[837] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 153.

" Allah'ın haram kıldığını helal sayan, Allah'a verdiği sözü bozan, benim sünnetime muhalefet eden, Allah'ın kullarına zülüm ve kötülük yapan bir yöneticiyi gördüğü halde söz veya fiile karşı çıkmayan kimseyi cehenneme sokmak, Allah üzerine bir borçtur."[838]

Öyle görülüyor ki her şart altında yöneticilere bağlılığı uygun görmeyen Hz Muhammed, zulme karşı en aktif ya da pasif mücadele etmeyeni de zaman zaman kötülemiştir. Zira mücadele veya cihat, çoğu zaman imanın sonucu olarak görülmüştür. Diğer bir deyişle, bir müslümanın mücadele içinde olması demek, imanın doğrudan doğruya doğurduğu bir neticedir, çünkü iman inananların kendilerini, toplumu ve dünyayı değiştirmesini istemekte, bununla yükümlü ve görevli kılmaktadır.[839] Bununla birlikte, kelime anlamı olarak barış anlamı da taşıyan İslam, Aktaş'a göre, savaşın, zülüm ve adaletsizlikler sürdükçe kaçınılmaz hatta gerekli olduğunu kabul ettiğini, öte yandan hayatın temelini barışta gördüğünü belirtir.[840] Ancak salt savaşsızlık anlamında barış için, kayıtsız şartsız bir şekilde sömürüye, haksızlıklara boyun eğmek İslami görülmez. En nihayetinde, insani ve İslami doğrulara ulaşmak, zulmü ve fitneyi ortadan kaldırmak için mecbur kalınmadıkça kullanılmaması gereken bir araç olarak görülen savaş[841], İslam'ın yayılmasının bir yolu olarak kabul edilmez ve İslam'ın buna zaten ihtiyacı olmadığı savunulur. Mücadelenin İslami bir anlayışla ve İslam için yapılması demek, bu mücadelenin insanlık için de yapıldığı anlamına gelir. Zira esasen İslam'ın istediği, evrensel olarak, adalet, eşitlik ve gerçek özgürlüğün dünyaya yerleşmesidir:

" Tebliğ, zikir, davet, eğitim, nefsi eğilimleri kontrol ve bencilikten uzaklaşma, fedakarlık… kıtal, kafirlere karşı onurlu, müminlere ise şefkatli davranma, iyiliğin ikamesi ve kötülüğün önlenmesi için mücadele faaliyetlerin bütünü, bir müminin hayatının olmazsa olmazlarıdır. Ancak İmam Humeyni'nin de vurguladığı gibi 'müminlerin amacı hükümete değil marifetullah'a ulaşmaktır'. Dolayısıyla aslolan iktidara ulaşmak değil, müttaki ve ahlaki bir toplum inşa etmek ve bu hedefe ulaşıncaya kadar mücadele ve mücaheden asla vazgeçmemektir. Öyle ki doğrudan İslami amaçlar doğrultusunda mücahede veremeyeceğimiz koşullarda dahi, insani ve toplumsal amaçlar uğruna cihad faaliyetleri

[838] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 113.
[839] Aktaş, s. 173.
[840] Aktaş, s. 175.
[841] Aktaş, s. 179.

sürdürülmelidir. Sözgelimi ırk ayrımcılığı, zülüm, sömürü ve benzeri toplumsal haksızlıklara karşı verilecek mücadele, aynı zamanda İslami bir mücehededir."[842]

Bu düşüncelerden bize göre şu sonuç çıkabilir ki, zulme karşı mücadele salt dini bir görev veya sorumluluk değil aynı zamanda insani bir ahlakın yüklediği bir sorumluluktur. Bu bağlamda gerektiğinde, savaş veya daha genel ifadeyle her türlü cihat, doğrudan İslami bir düşüncenin sonucu olsa da amacı sadece insani de olup, diğer dinlere tabi ya da tabi olmayanların yaşadığı haksızlıklara bir son vermenin aracı da olabilir.

Kur'andaki pek çok kıssa, zulme karşı mücadelenin önemi ve amaçlarını anlatır. Örneğin, Ashab-ı Kehf kıssası, Eliaçık'a göre, "yaşadıkları çağın egemen yönetimine başkaldırarak dağlara çekilen ve yıllarca bu dağlarda yaşayan müvahitlerin hikâyesidir."[843] Bu kıssanın taşıdığı evrensel mesajlar, genel olarak, zulmün ve adaletsizliklerle dolmuş bir dünyanın sistemine teslim olmamak, her türlü işgal ve haksızlığa direnmek, dünyayı ve insanlığı kötülere, zalimlere bırakmamak, tevhid, adalet, doğruluk yollarından ayrılmamak, dünya egemenlerine hiçbir şekilde boyun eğmemektir.[844] Bize öyle görünüyor ki, İslam'da zalim yöneticiye itaatsizlik, direniş, başkaldırı, savaş gerektiğinde hicret, kaçınılmaması gereken durumlardır. Bir İslami direniş örneği ve türü olarak "hicret", Şeriati'ye göre, Müslüman dünyası olsun, olmasın pek çok devrimi, ihtilali zafere taşımıştır. Örneğin, Cezayir hareketini Mısırdaki muhacirler meydana getirirken, Küba hareketini Amerika'daki göçmenler, Rusya devrimini ise batı Avrupa'daki göçmenler meydana getirmişlerdir.[845]

Hz Muhammed'in dinsizlikle değil, adaletsizliği, eşitsizliği, sömürüyü ve her türlü baskıyı meşrulaştırıp dini bunun için de kullanan şirk diniyle savaştığını[846] belirten Şeriati, insanı insan yapan unsurun isyan olduğunu, isyanın azalması oranından insanın hayvana ya da bitkiye yaklaştığını ifade eder.[847] Ona göre, modern toplum, insanın isyancı ruhunu ufalayıp onu tüketimin kölesi [848] haline getirip, kayıtsız şartsız itaate zorlamaktadır. Oysaki kayıtsız şartsız itaat, sadece Allah'a yöneliktir ve Allah'ın hükmünün geçerli olmadığı bir yönetime isyan da

[842] Aktaş, s.179.
[843] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 216.
[844] Eliaçık, Hanginiz Muhammed , ss. 214–221.
[845] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 67.
[846] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 49.
[847] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 20.
[848] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 20.

İslami'dir.[849] En nihayetinde cihat, mücadele veya savaş müslümanın kendisini savunması için meşru bir hakkı olarak tanınırken, diğer yandan Kutup'a göre, Müslüman olmayanların kula kulluk zilletinden kurtulmaları ve üzerlerine kesinlikle hiçbir baskı kurmadan en azından fark etme veya bilme bağlamında İslam'ı tanıma özgürlüğüne kavuşmaları, totaliter ve otoriter sistemlerin bezirgânlıklarına son vermek için mücadele kaçınılmaz ve gereklidir.[850] Öte yandan belirtmek gerekir ki, cihat ve savaş kimi Müslümanlarca farklı iki olgu olarak görülür. Yani, "her biri ayrı kavramlardır, kendilerine özgü dinamikleri ve gerekçeleri vardır."[851] Savaş, çoğu zaman içinde dünyevi amaç ve hırslar taşırken; cihat, başta Müslümanın kendi içinde kendi nefsine karşı yaptığı bir mücadele, içinde yaşadığı toplumun, çevrenin yozlaşmışlığına bir isyan, daha üst bir aşamada insanlığın yaşadığı zülüm ve haksızlıklara son verme ve insanı insana kulluktan çıkartmanın bir amacı olarak görülür. Kutup'a göre;

" İslam, yeryüzünde, insanın kendisi gibi bir başkasına veya bir türlü kula kulluk olan nefsi isteklerine kulluk zilletinden kurtarıp onu mutlak özgürlüğüne kavuşturan ve bunu da tüm aleme haykıran evrensel bir dindir…Alemlerin Rabbi'nin sadece Allah olduğunu haykırmanın anlamı; onun, insani temele dayalı her yapı, biçim, düzen, tutum ve davranış konusunda insan egemenliğine karşı gerçekleştirilen evrensel bir devrim; biçimi ne olursa olsun yeryüzünün her köşesinde beşeri rejimlere ve düzenlere, yöntemlere karşı bir başkaldırıdır…Bu ilahi ve cihanşümül bildirinin bir diğer anlamı ise, bazı zalimlerce Allah'tan gasp edilen iktidarı, tekrar ele geçirip sahibine, yani, Allah'a iade etmek, insanları yönetmek için kendi isteklerine uygun hukuk sistemi koyan, böyle yapmakla kendilerini insanları yönetme yetkisine sahip Rab makamına, yönetimleri altında bulunanları ise (reaya) kul yerine koyan gaspçı zalimleri iktidar koltuğundan uzaklaştırmaktır."[852]

Öyle görünüyor ki, daha önce vurgulananlara ek olarak Kutup için cihat, Müslümanların salt kendilerini savunmaları ötesinde, insanları bir avuç insan egemenliğinden kurtarmak, İslam'ı tanımayanların İslam'ı tanıma fırsatını verebilmek, insanlığı gerçek özgürlüğünü sağlamak, adalet ve eşitlikçi bir düzen kurmanın bir yoludur. Leonar Binder'e göre, Kutup'un, Mevdudi'yle paylaştığı bir kavram da cihat olup, salt savunmaya dayalı ya da teorik olmayan cihat, her terlü

[849] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 40.
[850] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 73.
[851] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 74.
[852] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 75.

cahiliye ile mücadele etmektir.[853] Evrensel gerçek barışın sağlanması, sınıfçılık ve ırkçılığın son bulması için de yapılan cihat[854], en genel anlamıyla, hiçbir maddi, sınıfsal ya da sömürü amacı taşımayan, tersine insanlığı kurtarma projesidir. Mevdudi'ye göreyse iman ve cihat, birbirlerini çoğu zaman destekler ve tamamlar. Örneğin bir Müslüman, saldırıya uğradığında Müslüman kardeşinin onun yardımına koşması farz olur 'tıpkı namaz ve oruç gibi farz olur', bu cihada 'farz-ı kifaye' denilir ki, bu öyle bir anlam taşır ki tüm Müslümanlar bunla sorumlu tutulur, eğer bir kişi İslam ve Müslümanların zor durumda olduklarında kendilerine herhangi bir yardım etme eyleminde bulunmazsa o kişide imanın zayıflığı söz konusudur.[855] Bu ifadeleri irdelersek, cihat aynı zamanda Müslümanların kendi aralarında yaşamaları gereken bir yardımlaşma ve dayanışmanın ifadesidir.

Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'ın gerçekçi ve evrensel bir din olduğu, savaşı yok saymaktansa onun ilkelerini, gerekçelerini, amaçlarını ve sınırlarını belirlediğini vurgulayıp[856] Hz Muhammed'in bir savaş sonrasında 'Küçük cihattan büyük cihada döndük' [857] hadisinin anlamlı olduğunu ifade eder. Zira peygamberin, en önemli verdiği cihat türü esasen "nefse karşı, insanda Allah'ı ve iradesine redde meyleden her şeye karşı sürekli bir savaşı, yani 'büyük kutsal savaşı' (el cihadu'l ekber) "[858]dır. O halde her şeyden önce önemli olan bir mücadele türü, insanın kendi kendine yaptığı kötülüklere karşı savaşması ve böylelikle kişiyi İslami hayat anlayışından uzaklaştıran unsurları yok etmesidir ki, bu büyük cihat olarak değerlendirilir.

Zulme karşı mücadele, bir müslümanın salt insani amaçlarla hareket etmesinin nedeni olarak doğduğu gibi, aynı zamanda içinde bulunduğu içsel durumun sonucu olarak da meydana gelebilir. Diğer bir deyişle ifade etmek gerekirse, maddi ve manevi olarak insani ve İslami bir hayat tarzının ifadesinin yansımasından dolayı zulümle mücadele veya cihat, esasen paylaşma ve dayanışmanın da bir gereği olarak da görülmektedir. Zira benciliğin bir hayat tarzı olmasını istemeyen İslam'ın, bundan dolayıdır ki insanlık için gerekli görüldüğünde

[853] Leonard Binder, **Liberal İslam**, çev. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1996, s. 292.
[854] Kutub, **Yoldaki İşaretler**, s. 83.
[855] Mevdudi, s.106.
[856] Seyyid Hüseyin Nasr, **İslam İdealler Gerçekler**, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 34.
[857] Nasr , s. 83.
[858] Nasr, s. 82.

savaşmayı, Müslümanların yaşadığı adaletsizliği, sömürünün son bulunması için de cihadı teşvik ettiği görülür.

Paylaşmayı, dayanışmayı her şart altında olmasını isteyen İslam, öte yandan toplumsal hayatta sevgi, merhametin de ön planda olmasını ister. Bu konuda peygamberi özellikle kendilerine örnek alan Müslümanlar, onun Uhud savaşında dişlerinin kırılması üzerine düşmanlarına beddua edilmesi istendiğinde Peygamberin "Ben lanetleyici değilim. Ben ancak davet edici ve rahmet olarak gönderildim. Allah'ım toplumu affet, onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar."[859] dediğini ve aynı zamanda toplumsal hayatın büyük unsurları olan kadın ve çocuklara da adaletli, şefkatli ve sevgiyle yaklaşılması gerektiğini vaaz ettiğini hatırlatırlar. Keza veda hutbesinde " Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah emaneti olarak aldınız, onların namus ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde haklarınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır."[860] demiştir.

Sevgiyi, barışı, kardeşliği, evrensel olarak değerlendiren İslam peygamberi "Hz Muhammed bütün varlıklara karşı sevgi doluydu. Özellikle çocukları sever, sokakta rastladığı çocukları öper ve onlarla oynardı. …Hayvan sevgisi de Peygamberin özelliklerinden biriydi. Kötü bir kadına, susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeğe su verdiği için cennetin müjdelendiğini söylemiştir."[861] Yalnızca, kendisine yapılan haksızca saldırıları karşılamak, kendini ve İslam toplumunu korumak için savaşlara (Örneğin Bedir, Uhud, Hendek vs) katılmak zorunda kaldığı belirtilen Hz Muhammed'in[862] esasen her varlığa karşı barışçıl, sevgi ve merhamet dolu olduğu savunulur. Peygamber, "kendisinde hayat olan her canlıya yaptığınız iyilikte size sevap vardır."[863] diyerek, Müslümanların yalnızca insanlara değil tüm varlığa karşı sevgi ve merhamet içinde olmalarını istemiştir.

Özetle ifade etmek gerekirse, Müslümanların sömürü karşıtlığı modern zamanlarda kapitalizm karşıtlığına da dönüşmüş, kapitalizm tevhid dininin karşıtı olarak değerlendirilen şirk dininin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

[859] Sibai, s.336.
[860] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 272.
[861] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s.272.
[862] Kutub-Sahhar, Peygamerimizin Hayatı, s. 132.
[863] Kutub-Sahhar, Peygamerimizin Hayatı, s. 149.

Müslümanlar ve anarşistler arasında çok fazla uçurum olmadığını düşünen[864] Demirağ'a göre, Müslümanlar bugün, bir firavun gibi yeryüzünde fitne çıkaran, Allah'ın sünnettullahını yok etmeye çalışan, Rablik taslayan kapitalizme karşı durup, peygamberin varisi olarak sömürü, zülüm ile mücadele ediyorlar, ayrıca devlet, otorite, tahakküm ve sömürü hatta tüm bunların kökü olan Kapitalizm üzerine Marks'tan çok dahi derinlikli analizlere fırsat veren İslam düşün birikimi, Müslümanları bunları mesele etmesini borçlu kılmıştır.[865]

Her türlü sömürü ve emperyalist gayelere karşı mücadele etmeyi evrensel barış ilkeleriyle çatışmadığını düşünen Müslümanlara göre, İslam barışı esası aldığı kadar zulme karşı mücadeleyi de önemsemiştir. Bu bağlamda, ne olursa olsun neye mal olursa olsun bir "barış " anlayışı İslami görülmemektedir. Diğer yandan, her şey için ve her yolla mücadele de tasvip edilmez. Evrensel barışın gerçekleşmesi, aynı zamanda her türlü zulmün, haksızlığın, eşitsizliğin, ırkçılığın kesin olarak reddedilmesiyle olur.

Öte yandan, Müslümanlar arasındaki bağ, kan, soy, ırk ile değil tamamıyla inanç olarak görülmektedir. İslam ümmeti kendi arasında ümmet kardeşliğini geliştirirken, Müslüman olmayanlara da "insani" kardeşlik ile yaklaşır. Hatta zulme karşı mücadele anlamında cihat, Müslümanlar için dayanışma ve yardımlaşmanın bir vesilesi olarak görülürken, insanlık âlemi için adaletsizliğe son vermenin bir aracıdır. Diğer yandan yukarıda da ifade edildiği gibi, evrensel barış için servet farklılığın da olmaması, insan emeğinin sömürülmemesi önemli görülür. Tüm bu durumlardan yola çıkarsak İslam'ın sömürü, emperyalizm, kapitalizm, ırkçılık karşıtlığı ile anarşizmin bunlara karşıtlığın nedenleri arasında ortak yanlar vardır. Öte yandan, haksızlıklara ve adaletsizliklere karşı kesin mücadeleyi tavsiye eden İslam, bunu evrensel barış, kardeşlik ve dayanışmanın da bir gereği olarak görür. Aynı gerekçe pasifist veya Tolstoy tarzı anarşizm haricindeki anarşistler için de geçerlidir.

[864] Dilaver Demirağ, "Anarşizm ve İslam", http://www.provokatorhaber.com/haber/19213/Anarsizm-ve-islam, (02.05.2012)
[865] Dilaver Demirağ, "Anarşizm ve İslam", http://www.provokatorhaber.com/haber/19213/Anarsizm-ve-islam, (02.05.2012)

4.3 ÖZGÜRLÜK, MÜLKİYET ve SINIF

İnsan irade sahibidir, bu sahip olduğu irade gücüyle kendisini değiştirebildiği gibi iyi veya kötüyü kendisine göre seçebilir. Bu seçme özgürlüğü her ne kadar bazı İslam felsefeci veya kelamcılara göre mahiyeti ve gücü farklı değerlendirilse de biz olayın bu boyutuna az değinmekle birlikte daha çok İslam'ın bireysel, dinsel, sosyal, siyasal ve iktisadi özgürlüğe bakış açısını irdelemeye çalışacağız.

Şeriati'ye göre, Kur'an bireyi topluma mahkûm etmek istemezken aynı zamanda bireyin toplumsal sorunlara karşı umursamaz olmasını da istemez; ancak en nihayetinde tek tek bireylere sorumluluk yükleyerek onlara asalet vermiştir.[866] Böylelikle toplumsal güç karşısında ezilmeyen birey özgürce seçimlerini yapabilecek ve bencilliğe kapılmadan bireyselliğini geliştirecektir. İnsanın irade ve seçme yetisiyle yaratıldığını belirten Şeriati, insanın "yapıyorum veya yapmıyorum" "seçiyorum veya seçmiyorum" diyebildiği ölçüde insan olduğunu ve Sartre'nin " hasta bir anne ve babadan doğan felçli biri bile kahraman olmazsa sorumlusu kendidir" sözünün hakikati ifade ettiğini düşünür.[867] Zira her ne kadar, tabiat, çevre, siyasal veya sosyal yapı insanların iradelerini zorlasa da insan bu etkenleri hafifletecek iradeye sahiptir. Örneğin, insan çok aç olsa da dini bir ibadet olan oruç eylemiyle açlığını devam edip ettirmemekte hürdür veya mücadelesinde açlık grevini bir araç olarak tercih edebilir. Evrensel düzenin zıt güçlerin mücadelesiyle oluştuğu yönündeki inançlardan uzak olduğu belirtilen İslam, böylelikle dünyanın ve insanların iyi ya da kötü metafizik güçlerin elinde olan bir mahkûm olmadığını savunur. En nihayetinde, genel olarak İslam düşüncesinde şer veya kötü olan şey zorunlu ve sürekli değildir, onu Allah veya tabiat icat edip insanların başka bir yol seçmesini imkânsız kılmış da değildir, şer veya kötü olan şey özgür seçimiyle eylemlerde bulunan şerli insanın eseri[868] olarak düşünülür. O halde insan iyi veya kötüyü, doğru ya da yanlışı seçme özgürlüğüne sahiptir, zaten bunun tersi olması durumunda, insanın Allah tarafından mükâfatlandırılmasa ya da cezalandırılması anlamsızlaşırdı, zira insan yapıp etiklerinden sorumlu tutulamazdı. Her ne kadar, Hint felsefelerinde, bir kısım İslami tasavvufçularda, Hiristiyan Katoliklerinde, Tanrı

[866] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 180.
[867] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 291.
[868] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 205.

varlığı gerektiği biçimde yaratmış, varlığın niteliğini, mahiyetini, iradesini, hayrını, şerrini, iyi ya da kötü bir hayat yaşayacağını önceden belirleyip o şekilde alnına yazmış, insan bu önceden belirlenen çerçeveden çıkamaz diye inançlar olsa da[869] bu düşünceler daha önce bahsedilen ceza-mükâfat durumundan dolayı pek mantıklı değildir. Bu duruma paralel olarak, İslam, hür iradeyi dini yaşam için zorunlu görür, o halde, özgür iradeyi ve insiyatifi hepten dışarıda bırakan sözde kadercilik İslam'da yoktur.[870]

Öte yandan insan, tüm hayatı boyunca özgürlüğünü kısıtlayan çeşitli engellerle karşı karşıyadır. Bunlardan en önemlileri, tabiat, tarihsel koşulların getirdiği durumlar ve insanın içinde yaşadığı toplumun etkileridir. Şeriati'ye göre bunlar insanın zindanlarıdır; ancak insan, tabiattan tabiatı tanımak suretiyle, tarihin koşullarından ise tarih biliminin inceliklerini bilmekle, toplumun olumsuz yaptırım ya da etkilerinden ise bilim ile ve kendi toplumsal düzenlerinin kurucusu olmakla kurtulup özgürleşebilir.[871] En nihayetinde Kur'an, insanın kainatın kölesi, zelili iradesiz, sorumsuz bir varlık olmadığını, keza Tanrı'ya karşı ilk kez insanın isyanı olarak nitelendirilebilecek kısası anlatarak 'sen irade sahibisin' demek istemiştir.[872] Bu irade sahibi olma özelliğidir ki insanı hayvandan ayırır. Özgürlüğün insanın elinden alınması, insana özgü mana ve önemi de öldürür, zira özgürlükten mahrum bırakılan insan, mahrumiyeti kadar insan olmaktan uzaktır ki, özgürlük insanı hayvani niteliklerden uzaklaştıran, Tanrı'ya ise yaklaştıran değerlere sahiptir.[873]

Kur'an'ın özgürlüğe verdiği bu önem belirtilirken, diğer yandan özellikle *Cebriye* kelamcıları tarafından (Kaderciler) "kader, alınyazısı, ilahı takdir" gibi kavramlarla insanların özgürlüğünün pek de mümkün olmadığını anlatılmıştır. Genelde cebriye ekolü, "Tanrı'nın mutlak güç sahibi ve her türlü acziyetlerden uzak olduğunu tasdik için insanların cebir altında bulunduğunu kabul etmek zorunludur."[874] fikri etrafında düşünmüştür. Ancak kelamcıların bu kolu, kader ve insan özgürlüğüyle ilgili anlayışları, İslam dünyasında hiçbir zaman yaygınlaşmamış fazla itibar da görülmemiştir, zira bu gibi düşünceler insanda sorumluluk anlayışını

[869] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s.132.
[870] Nasr, s. 22.
[871] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s.144.
[872] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 223.
[873] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 334.
[874] Neşet Toku, **İslam Felsefesine Giriş**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007, s. 61.

da yok eder.[875] Öte yandan Kadercilerin düşünceleri, siyasal ve iktisadi düzenin belirleyicileri tarafından da değerlendirilip, savunulduğu belirtilir. Zira "Kur'an'ın hürriyet verici mesajlarını sunanlara ve sultanların ahlaksızlıklarıyla hakir görülen takva sahibi Müslümanlara karşı, saray içi kelamcıları (Cebriye ekolü) cevap veriyorlardı: Bu kralınız, Allah onu murat ettiği için vardır. Siz O'na itaat borçlusunuz."[876] İnsan özgürlüğünün imkânsızlığını, salt Tanrı katında görmeyip, siyasal ortamda otoritelerin güçlerini artıran bu anlayışın temel olarak her şart altında itaati meşrulaştırdığı savunulur. Bu bağlamda denilebilinir ki Cebriye'nin kader teorisi, kralların mutlak hâkimiyetine onay veren bir ideoloji olup, çoğu zaman tiranlık ve zulmü de haklılaştırmıştır.[877] Şeriati'ye göre, kaza ve kaderden birçok insanın anladığı şey *"kader'i cebr"* olarak ele almak olup, esasen bu düşünce Emevilerin ürünüdür ki, bu yolla Emeviler ,genel anlamda otoriteyi tekelleştirip Müslümanları her türlü sorumluluktan, girişimden, eleştiriden alıkoymak istediler, oysaki peygamber ve ashabı, toplumsal sorumlulukta aktif olup, "Emr-i bi'l maruf ve nehy-i ani'l münker"i yerleştirmek istemişlerdir.[878] Buna karşılık, özgürlükçü ve akılcı kelamcı Mütezile ekolü için, Tanrı mutlak birlik ve yücelik sahibidir ancak insan ise fiillerine doğrudan sorumluluk getiren kişisel hürriyete sahiptir.[879] Çünkü insan özgür ve yaptığı eylemlerinden sorumlu olmadan yükümlülük altına sokulması, Tanrı'nın insanlara yaptığı bir zülüm olur ki Tanrı zalim değildir. Bütün varlıklar, sünettullah denilen Allah'ın kanunlarına tabidir ki bir ağacın büyümesinde, taşın düşmesinde, hayvanın içgüdüsünde bu yerleşiktir ancak sadece insan itaat etme veya etmeme özgürlüğüne sahiptir.[880] Keza Kur'an'ın aşağıdaki ayeti buna işaret olarak kabul edilir:

"Biz bu emaneti (imanı, hürriyeti, o halde sorumluluğu) göklere yere, dağlara sunmuşuzdur. Hepsi onu yüklenmekten çekinmiştir; hepsi ondan korkup titremişlerdir. Sadece insan onu yüklenmiştir, fakat o cahil ve zalimdir." (Ahzap,72)

[875] Toku, s. 63.
[876] Roger Garaudy, **Yaşayan İslam**, çev. Mehmet Bayrakdar, Pınar Yayınları, İstanbul,2006,s.64.
[877] Garaudy, s. 65.
[878] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 34.
[879] Garaudy, s. 61.
[880] Garaudy, s. 62.

Bununla birlikte kanaatimizce, Kur'an'ın insan hürriyetinin kabulünün yönündeki bu ifadelere ek olarak, Kur'an'ın insanlara hitaben pek çok kez "düşünmez misiniz, akletmez misiniz?" gibi çağrıları, insanların aktif olarak düşünüp kendilerinin bu şekilde "imanı" kabul etmeleri ve bunu da özgürce yapmaları istenildiğini gösterir. Kur'an'da, insanın iman veya inkârda özgür olduğuna yönelik düşünceler, çeşitli peygamber kıssalarıyla da anlatılmıştır. Örneğin Hz.İbrahim, putların, yıldızların, güneşin, ayın, Tanrı olup olmadıklarını kendi kendine düşünüp sorgulamış, en sonunda bunların hiçbirinin İlahı olamayacağını kabul etmiştir.

Genel olarak kabul edilen, İslam'ın bireysel hürriyete bu yöndeki bakışı ile dinsel özgürlüğe yönelik pozitif bakış açısı da iç içedir. En genel itibariyle ifade etmek gerekirse, kişilerin dini seçme veya seçmeme durumları kendi sorumluluğundadır, bu konuda kişiler zorlanılmaz. Örneğin Kur'an'da bu yöndeki şu ayetler önemlidir:

"Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın (Yunus , 99)… "Dinde zorlama olmaz, artık doğru ile eğri birbirinden ayrılmıştır…(Bakara, 256)"

Esasen, tüm peygamberler, insanların kendilerine köle olmasını isteyen, doğruların değil gücün egemenliğini dileyenlerle mücadele etmişlerdir, peygamberler insanı köle olmaktan kurtarmaya ve Allah'tan başkasına kul olmamaları için çalışmışlardır, kayıtsız şartsız boyun eğme anlamına gelen ibadetin yalnızca Allah'a yapılmasını istemişlerdir.[881] O halde kayıtsız şartsız boyun eğmek bir anlamda ibadettir ki bu ancak Allah için olmalıdır. Peygamberlerin, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" demelerinin anlamı, başkalarına kul- köle olmayın'dır, zira ibadet "taat-boyun eğme" anlamına gelir.[882] İbadetin salt teolojik yanının değil, siyasal ve sosyal yanının da olduğunun belirtilmesi ve zaman zaman Kur'an'da "insanlar'dan Rabb edinilmemesi"(Tevbe, 31) yönündeki uyarılar, İslam'ın insan özgürlüğüne verdiği değer olarak gösterilir. Zira insanların Tanrılaştırılması, beraberinde insanların sahip olduğu tüm özgürlüklerinin tanrılaştırdığı insana teslim etmesi anlamına gelir. Oysaki İslam, insanın insana her türlü kulluğunu yasaklar, bu salt dini anlamda değildir. İslam, insanlık ve Allah'a kulluk dairesi içinde insana tam hürriyeti verir, insanlara köle olmaktan kurtarır, bazı insanların diğerleri üzerinde

[881] Bayındır, s. 8.
[882] Bayındır, s. 91.

egemenliklerini kullanarak ilahlık yapmasını, "bazılarını diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasını, bazılarının bazıları üzerinde 'efendi' hakkına sahip olmasını yasaklar ."[883] İslam'ın, doğaya, insan doğasına, fıtratına en uygun din olup doğal bir nizamı istediğini belirten Kutup,[884] sadece İslam'ın eşitlikçi ve adaletçi bir sistem getirerek insanın yalnızca Allah'a kulluk etmesinin sağlayarak insanı özgürleştirdiğini ifade eder. Hatta İslam, helal ve haram saydığı şeylerle insanı zincirlerinden azad eder, örneğin Allah'ın yasakladığı cinsel isteklerden kaçınmak görünüşte bir yasaklama ve engelleme olarak görülse de bu esasen insanın şehvete kul, köle olmasından kurtulmasıdır.[885]

Bu bağlamda İslam dini, sosyal, siyasal, iktisadi hayata insanın tüm hayatını kapsayan alanlarda yalnızca Allah'a kulluk edilmesini isterken aynı zamanda insanın bizatihi kendi zaaflarına da kul, köle olmamasını ister. Buna karşılık dinin özgürlükle bağdaşmaz olduğunu düşünenler, esasen sadece saptırılmış, çarpıtılmış, şirke karışmış, egemen güçlerinin yanında olan bazı din adamlarının dinlerini baz alırlar.[886] Özgürlüğü salt her türlü tüketim anlayışı paralelinde ele alıp buna ek olarak çarpıtılmış dinin paradigmalarını kullanarak İslam'ın özgürlük ile uyum içinde olamayacağını belirtirler. Ancak İslam, insani ihtiyaçların gidericisi olan her türlü maddenin ve tüketimin kabul edilebilir ölçeğini kabul ederken, tüketimin kölesi olmaya karşıdır. Kişinin tüketim özgürlüğü kendi, yakınları ve ailesine yönelik ihtiyaçları giderme yönündeki çabalar, doğru ve meşru kabul edilirken, "komşusunun aç kalmasını görmezden gelme özgürlüğü" İslam'a uygun görülmez ve İslam'ın buna karşı olduğu belirtilir. Denilebilinir ki İslam'da özgürlük, kapitalistlerin ya da maddecilerin anladığı gibi bir sürekli bir doyum, bitip gitmeyen bir tüketim, hedonist serbestleşme olarak ele alınmaz.[887] Buna karşıt olarak İslam, özgürlüğü bir şeyleri verebilmek, vazgeçmek, paylaşmak, dağıtmak, dayanışmak gibi eylemlerle ele alır. İslami özgürlüğü, feragat, fedakârlık, en başta sorumlu olmak, aklı suistimal etmemek, kendisini kinlerden, negatif unsurlardan kurtarıp arındırmak olduğunu belirten Aktaş'a göre, İslam'da özgürlük:

[883] Kutub, Din Bu, s. 25
[884] Kutub, Din Bu, s. 39.
[885] Kutub, Din Bu, s. 41.
[886] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 20.
[887] Aktaş, s. 121.

"… Her şeyden önce bir vazgeçme, müstağnilik, feragat, özveri, dayanışma ve paylaşma becerileridir.İnsan ise, kendisine sunulmuş olan refahtan yararlanma kapasitesince, yani batılı normlar tarafından ölçüt alındığı gibi bir takım maddi tüketim kıstasları ölçüsünde değil, tam aksine, bu tür konformist bir asimilasyona direnebildiği, yapabildiği halde yapmama iradesini gösterebildiği ölçüsünce nitel anlamda özgürleşebilir. Aksi bir tutum ise sadece serbestleşmek ya da nicel özgürlüktür ki bu, insanı sadece doygun bir hayvan kılar, bir insan değil."[888]

Bize öyle görünüyor ki, İslami özgürlük anlayışında, "Allah'a ibadetini tamamladıktan sonra, her şeye rağmen ve ne olursa olsun, canının istediğini yapabilirsin" gibi bir anlayış İslami görülmez. Ayrıca, böyle bir özgürlük de esasen özgürlük olarak görülmez. Bireyin toplum içinde erimemesi, her şeyini toplum için yapması istenmezken bu durum kişinin aşırı bir bireycilik veya bencilik içinde olmasının da hakkı olduğu anlamına gelmez. En nihayetinde yukarıdaki ifadeleri de irdelersek, İslam, insanın teorik veya pratik tüm hayatında yalnızca Allah'tan korkmasını, ona sığınmasını, hesap vereceği tek kişinin Allah olduğunu, gerçek rızk verenin ve hâkim olanın yalnız Allah olduğunu söyleyip kişisel özerkliğin ve buna paralel olarak özgürlüğün yanında olduğunun mesajını verirken aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu çevrenin, toplumun iktisadi, siyasal gibi hallerine ilgisiz kalmasını istemez. Toplumu göz ardı etmeden İslami özgürlük, kişinin haysiyet ve şerefini de ilgilendirip[889]onurlu bir hayatı maddi ve manevi olarak desteklerken, aynı zamanda bireyin başkalarına bağımlılığını yok ederek veya en azından azaltarak bağımsızlaşmasını ister. Bu bağlamda, kişinin hayatın her alanında kimseye muhtaç olmadan yaşaması övülürken, aynı zamanda bireyin komşusunun açlığına ve her türlü yoksulluğuna karşı sorumlu olma bilincini taşıması istenir. O halde denilebilinir ki İslam, kişinin hak ve özgürlüğüne önem veren ancak hiçbir kapitalist gayesi olmayan liberal anlayışla; emeğe, alın terine, çalışmaya, topluma önem veren sosyalist bir anlayışı[890] yüz yıllar önce en ideal, insani bir şekilde harmanlaştırmıştır. Bundan dolayı İslam, hiçbir emek sarf etmeden başkasını sırtından geçinmeyi, tek damla alın teri olmadığı halde hesapsız para, mal, mülk kazanmayı, çalıp, çırpmayı, soymayı[891]özgürlük olarak ele almaz ve buna da karşı durur.

---

[888] Aktaş, s.122.
[889] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 174.
[890] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 181
[891] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 181.

Şeriati'ye göre, şirk ve egemenlerin dini, yoksulluğun sürüp gitmesini sağlamak, yoksulluğun, adaletsizliğin, eşitsizliğin ve her türlü köleliğin yanında olup, servet sahiplerinin çıkarı için susarken, halkı uyuşturup aldatırken[892] buna karşılık kişiyi her türlü adaletsizlik, sömürü ve kölelikte sorumlu tutan "hür kişilerin dini "olan İslam, özgürlük, adalet ilkesini gerçekleştirme ülküsünü, eşitlik, tam adaletin sağlanması ve böylece her türlü çirkinlik, murdarlık, haksızlığın yok edilmesini ister.[893] Bu durumdan yola çıkıp verileri irdelersek İslam, kişinin Tanrı katında hür iradeye sahip bir varlık olduğunu kabul edip onun bu özgürlüğünü sonuna kadar korumasını ve kullanmasını isterken aynı zamanda bu özgürlükten onu sorumlu tutmuştur. Hür irade, kişiye özerklik, bağımsızlık sağlarken öte yandan insanın hemcinslerinin yaşadığı her türlü adaletsizliğe karşı sorumlu tutulmasına vesile olmuştur. Kişinin başını çevirdiği her yerde Allah'ın olduğu yönündeki inanç, Müslümanların, özdenetimli ve öz disiplinli bir hayat anlayışına sahip olmalarını sağlamıştır.[894] Bundan dolayı devlet, otorite veya toplumun baskılarıyla değil, Allah inancının getirdiği vicdani bir duyarlılık, bireyin niceliksel özgürlüğünü önemsemesini değil niteliksel özgürlüğünü değerli görmesine neden olmuş, bu durum da toplumsal, iktisadi ve siyasal sorunlara karşı duyarlı olmasına kaynaklık etmiştir.

Bunlara ek olarak, İslam'ın bireysel özgürlüğe verdiği değer, kişinin din, düşünce, ifade ve ilim özgürlüğünü de kapsar. İslam'ın ilme verdiği değer, şu ayet ve hadislerle örneklendirilebilinir:

" De ki, Rabbim ilmimi artır"(Taha, 114)

"Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu"(Zümer, 8)

"İlim talep etmek her müslümana farzdır.(Beyhaki ve ibn Abdil-Berr)"

"Beşikten mezara kadar ilim peşinde olun. Kim elde etmek arzusuyla bir yola çıkarsa o yolla onun cennete ulaşmasını kolaylaştırır."[895]

[892] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 71.
[893] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 170.
[894] Mevdudi, s. 97.
[895] Sibai, s. 140.

İslam'da, ilimin edinmesi tavsiye edilip ilme sahip olanlar övülürken, öte yandan ilmi, bilimsel faaliyetlere katılmak bütün insanların hakkı olduğu teslim edilmiştir. Sibai'e göre, ilim "hem şereftir, hem mecburiyettir, hem de haktır. Öyle bir şeref ki Allah kitabında, kendisinin şanını bile onunla yüceltiyor ve Hz peygamber bu üstünlüğe vurgu yapıyor."[896] Öte yandan, kadın-erkek, köylü şehirli kısacası tüm toplumu oluşturan unsurların hakkı olduğu belirtilen ilmin aristokrat bir sınıfın tekelinde olmasını da İslam, izin vermez.[897] İman mucize gerçekleştirse, bilme ve tanımadan sonra gerçekleşir [898] diyen Şeriati, İslam'ın insanı yabancılaştırmayan, kapitalist veya sömürü aracı olarak kullanılmayan, burjuvazi emellerin aleti olmayan insanı özgürleştiren, zindanlarından kurtulmasını sağlayan bilimden yana olduğunu belirtir.[899] Keza Mevdudi'ye göre İslami perspektifli bilim, birkaç kişinin ya da sınıfın çıkarı için çalışmayacaktır, bilim, hayatın her alanında, barışın, adaletin, iyiliğin ve insanı insana kulluktan kurtaran bir işlev görecektir.[900] İnsanı ve toplumun özgürleşmesine vesile olan bu bilimin elde edilmesinde, İslam toplumun çoğulcu bir yapı özelliği taşıdığını belirten Kutup'a göre[901] İslam'ın bilim anlayışında, bilimde müslüman olmayanlardan da herhangi bir katkı alınmasında da herhangi bir sakınca veya yasak yoktur.[902]

Bize öyle görünüyor ki, İslam özgürleştiren bilimden yanayken diğer yandan salt kar endeksli tüketim kültürünü yaygınlaştırıp güçlendiren, mülkiyet farklılığını artıran, belli bir sınıfın elinde araç olan "bilimi" desteklemez. Zira toplum ya da daha büyük ölçekli olarak ifade edilecek olursa, ulusal ya da uluslar arası hayatta, mülkiyet farklılığın uç boyutlara varması, İslam'ın var olan çeşitli ilke ve prensipleri izin vermez. İslam, her insan için yaşam hakkı, hürriyet hakkı, ilim (tahsil) hakkı şeref ve itibar hakkı ve her şeyden yararlanma hakkı tanımıştır.[903] İslam'ın diğer insanları da görmezden gelmeyen, belli bir sınırı olan ve sadece emeğe dayalı mülkiyet hakkını tanıdığını[904] belirten Sibai, İslam'ın dünya nimetlerini belirli bir

[896] Sibai, s.147.
[897] Sibai, s.151.
[898] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 22.
[899] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 203.
[900] Mevdudi, s. 21.
[901] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 156.
[902] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 163.
[903] Sibai, s. 167.
[904] Sibai, s. 167.

sınıfın, zümrenin elinde olmasını asla istemediğini ve bunun da Kur'an'daki sadece şu ayetten bile anlaşılabileceğini ifade eder:

" Gerçek şu ki, insan için çalışıp didindiğinden başkası yoktur." (Necm, 39)

Emeğin sahip olmanın biricik kaynağı olması, insanların kendi aralarındaki mülkiyet farklılıkların uç boyutlarda olmasını engeller. En nihayetinde İslam'ın "Yeryüzünün ve göklerin nimetlerinden faydalanmakta bütün insanlar eşittir. Çünkü Allah'ın kitabı bütün insanlaradır. Allah hiçbir karşılık istemeden bu nimet ve imkânları insanlara bahşetmiş, ümmet veya sınıf ayrımı yapmadan her şeyi önlerine sermiştir"[905] düşünceler çerçevesinde mülkiyete yaklaştığı savunulur. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.(Şura, 49) diyen Kur'an, böylelikle insanların gerçek mülkiyetin sadece Allah'a ait olduğunu unutmamaları gerektiğini bildirirken, kullandıkları mülkiyetin bu bağlamda değerlendirip Allah'ın doğru bulduğu bir şekilde ve Allah için harcamalarını ister. İslami düşüncede bir yandan Hz. Muhammed'in "Ey Allah'ım, acizlik, tembellik, korkaklık, cimrilik, fakirlik, nankörlük, (Allah'a karşı) itaatsizlik, sağırlık, körlük, delilik ve kötü hastalıklardan sana sığırım"[906] dua ettiği gibi yoksulluk ve fakirlikten kaçınılırken; diğer yandan insanlara özgür iradeleri verildiğinden dolayı, Allah'ın zengin olmalarına izin verilenlerin yani zenginlerin alt sınıftakilerle, yoksullarla rızıkta, mülkiyete kendileriyle eşit hale getirmemeleri eleştirilir: "Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere vermiyorlar ki rızıkta hepsi eşit olsunlar. Allah'ın nimetlerini inkâr mı ediyorlar." (Nahl, 71)

Öte yandan, Mustafa İslamoğlu aynı ayetti şöyle tercüme etmiştir:

"Allah rızkı kiminize diğerinden fazla vermiştir. Peki, kendisine fazla verilenler emirleri altında çalışan kesimleri servetlerine ortak etseler de, onlar da bu konuda (kendileriyle) eşit hale gelseler ya! Buna (dahi razı olmayacaklarına) göre, hala (ortak koşmakla) Allah'ın nimetlerini bile bile inkâra yeltenmiş olmuyorlar mı?" [907]

---

[905] Sibai, s. 170.

* "Allah, güven (ve) huzur içinde olan bir şehri misal verir ki, o şehrin (halkının) rızkı her taraftan bol bol gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler de yapmakta oldukları şeylerden dolayı Allah, onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.(Nahl, 112)"

[906] Sibai, s. 173.

[907] Mustafa İslamoğlu, **Kur'an Surelerinin Kimliği**, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.s. 171.

İbn-i Haldun'un 'Şu ana kadarki bütün tarih, Bedeviler ile Hadarilerin mücadelesinden ibarettir.' sözünden yola çıkarak, insanlık mücadelesinin "Ümmet-i Vahide (Sınıfsız toplum)'nin parçalanmasından beri, servet ve iktidar sahipleriyle olmayanların mücadelesinden ibaret[908]olduğunu belirten Eliaçık'a göre, Nahl suresinin diğer ayetleri ve bu ayet, birlikte değerlendirilirse şu sonuç kaçınılmaz olarak ortaya çıkar: "Demek ki bir ülkede açlık ve yoksulluk 'kavmin zenginlikten şımarmış ileri gelenlerinin' yani 'üstekilerin' mülkiyet hırsıyla 'alttakiler' ile eşit hale gelmek istememeleri yüzünden olmaktadır. Bu durumun sürüp gitmesi Allah'ın nimetlerini inkâr ve halka karşı işlenmiş bir suçtur."[909] Ayrıca Adem ve Havva'nın cennete kovulmasına neden olan "yasak elma" kıssasındaki, elma, esasen iktidar ve mülk hırsını sembolize eder, o halde Kur'an insanlara, iktidar ve mülk hırsının cennetten kovulma nedeni ve kötülüğün kaynağı olduğunu göstermek istemiştir.[910] Buna ek olarak Kur'an'daki tüm sureler, ayetlerde anlatılan olaylar, kıssaların hepsi çağımız insanlarına da mesaj vermektedir, keza Kur'an evrensel bir özellik taşır. Bundan dolayıdır ki Kur'an'da anlatılan olaylar, salt bir hikaye veya nostalji olsun diye değil, insanlar her çağda ibret alsınlar diyedir. Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasını anlatan kıssa gibi daha pek çok kıssada her zaman geçerli mesajlar saklıdır. Örneğin, Adem'in iki oğlunun (Habil-Kabil) (Maide, 27-32) Karun kıssasının (Kasas, 4-5) , Nemrud kıssasının (Bakara, 258) vb. genel olarak anlatmak istediği iktidar ve mülkiyet hırsının kötülükleridir. Gerçekten de çağımızda dahi, adam öldürme, yaralama gibi olaylara baktığımızda bile nedenin en çok para, mal, mülk, tarla gibi unsurların olduğunu görüyoruz.[911]

En nihayetinde Müslüman, kendi vücudu dâhil her şeyin Allah'ın olduğunu ve kendisinde bulunan bu şeylerin sadece emanet olduğunu, bundan dolayı Allah'ın bu emanetlerini nasıl kullanmasını istiyorsa öyle davranması gerektiğini düşünür. Bu düşünce bizi şuna sevk ediyor ki, düşünce ve eylemi bir ve bütün gören İslam anlayışı, bu durumu insanın yaşadığı sosyal çevrede yansıtmasını ister. Mevdudiye göre Müslüman:

"Dünyada ondan daha doyumlu ve varlıklı olmayacaktır. Çünkü kendisi lükse ve rahata düşkün değildir; nefsin isteklerine mahkûm değildir; muhteris ve açgözlü değildir.

[908] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 36.
[909] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 40.
[910] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), ss. 65–66
[911] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 72.

Kendi aciz çabasıyla, kazandığıyla yetinecek, önüne haksız olarak bir servet yığılsa bile onu elinin tersiyle reddedecektir. Onda öyle bir iman serveti var ki, bir insan için daha büyük bir serveti olamaz. Dünyada ondan daha çok sevilen ve sayılan bir kişi de olmayacaktır. Çünkü o herkesin hakkını verecek ve kimsenin hakkını gasp etmeyecektir. Herkese iyilik yapacak ve karşılığında herhangi bir talepte bulunmayacaktır."[912]

Bu açıklamalardan şu sonucu çıkarabiliriz ki, sadece emeğe dayalı ancak ucu bucağı belirsiz veya sınırsız olmayan mülkiyeti İslam hak görse de, bu esasen beli bir sınıfın, tekelin, zümrenin iktidarına iktidar katacak bir mülkiyet değildir. En nihayetinde mülkiyetin gerçek sahibi Allah görünür ve insan hayatını devam etmek için ihtiyaç duyduğu bu mülkiyetteki sahipliği bir emanet pozisyonundadır. Bu emanetin diğer bir nedeni ise, inananların hayır yapmalarına vesile olacak araçların gerekliliğidir. O halde, "malı hayırdan, yani toplumun yararından başka bir şey için kullanmak doğru olmaz. İslam, şımarıklık, sömürücülük, bozgunculuk gibi tehlikeleri göz önünde tutarak, servetin belirli ellerde toplanmasını yasaklamıştır."[913]

İslam'ın adaletçi, özgürlükçü, eşitlikçi ve özellikle sınıfsız bir toplum arzuladığını savunan Müslümanlara göre, Haşr suresinin "(Allah böyle yaptı ki), servet, zenginlerinizin arasında dolaşan bir devlete dönüşmesin(Haşr, 7)" [914] ayeti söz konusu durumu net bir şekilde açıklar. Kutup'a göre, insanların bu ayetten anlaması gereken evrensel mesaj, servetin belirli ellerde toplanıp sınırlı bir alanda dönüp durmaması, bir tarafta fakirlik, yoksulluk oluşurken, diğer taraftan lüks ve şatafatın oluşmaması gerektiğidir.[915] İslam'da herkesin emeğine göre ihtiyaçlarını karşılayabileceği, ancak sınırsız bir zenginliğin olamayacağını belirten Kutup, bunu gerçekleştiren İslami bir toplumda, din adamları dahil herkesin üretime katılacağı ayrıca halihazırda var olan para babalarının, toprak ağalarının, devlet memurlarının, kahvehane, kumarhane, gazinoda boş boş oturanların, sırtlarını güneşe vurup tembel tembel oturanların ya sömürenler veya sömürülenler olduğu, bunların başıboşluğunu, bunalımlarının son verilerek hepsinin sadece emeğiyle çalışıp geçineceklerini vurgular.[916] Herkesin emeğiyle geçindiği, sınırlı mülkiyetin Allah'ın verdiği emanet olarak görüldüğü, toplumun tüm bireylerinin ihtiyaçlarının karşılandığı böylesine bir

[912] Mevdudi, s. 23.
[913] Sibai, s. 177.
[914] İslamoğlu, s. 392.
[915] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 60
[916] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 119.

toplumda, toplumsal hayatta istenmeyen bazı suçlar dolayısıyla cezalar, Kutup'a göre pek azı müstesna yok olacaktır.[917]

Bize öyle görünüyor ki, mülkiyete genel olarak insanların ihtiyaçlarının gidermesinin yolu olarak gören İslami şahsiyetler, bu bağlamda da başkasının sırtından mülkiyet edinilmesine karşı durmuşlar ve Kur'an, hadis ve sünnet ışığında ihtiyaç fazlasını dağıtıp, paylaşmayı uygun görmüşlerdir. Örneğin, Ahmet b. Hanbel gibi, tarlalarda çalışarak, değirmencilik, odunculuk yaparak geçinen İbrahim b. Ethem (ö.782)[918],tüm mülkiyetin Allah'ın olduğunu, kişinin ancak alın teriyle ihtiyaçlarını gidermesini vazederken, Horasan erenlerinden, Şakık Belhi (ö. 810), geçim konusunda "elime geçince şükreder, geçmeyince sabrederim" diyen birisine " O dediğini Belh'in köpekleri de yapıyor. Biz bulunca dağıtır, bulamayınca şükrederiz."[919]diyerek İslam'ın kabul ettiği mülkiyetin dahi paylaşma ve dağıtmayı esas aldığını göstermek istemiştir. İhtiyaçların giderilmesi, kişinin kendisinin, ailesinin muhtaç ve kötü duruma düşmemesi ölçeğinde ferdi mülkiyeti kabul ettiği belirtilen İslam'ın, öte yandan mülkiyetin iktidarlaştırılma unsuru olmasına, sınıfların oluşumuna neden olmasına, infak yerine biriktirmeye tercih edilmesine karşı olduğu savunulur. Bu bağlamda Yahya b. Muaz (ö. 872), dönemin önde gelen büyüklerine "Saraylarınız Kayserlerinki gibi, evleriniz Kisralarınki gibi, elbiseleriniz Talut'unki gibi, binekleriniz Karun'unki gibi, sofralarınız cahiliyeninki gibi, mezhepleriniz şeytanınki gibi, Muhammed'inki gibi olanlar nerede?" [920]diyerek onların İslam'ın kabul ettiği mülkiyet anlayışının ötesinde Kur'an'ın ve peygamberin eleştirdiği karakterler gibi mülk edindiklerini ifade eder. İslam'ın sömürüye karışmamış mülkiyeti bazı tasarrufları ve mirası yasaklamadığını ancak kamuya ait olan toplumsal üretim kaynaklarını maden, otlak, yeraltı kaynakları, su vb. üzerinde kişisel mülkiyet tanımadığını[921] belirten Aktaş, İslam'ın başta imtihanın anlama kavuşması, özgürleşmeyi, eşitliği ve adaleti aynı değerde görmesi yüzünden bu yola girdiğini, buna benzer durumun, Marx'ın özel mülkiyeti tümüyle kaldıran biçimsel ve düz yaklaşımına karşı anarşist Proudhon'un da İslami duyarlıklarla oldukça aynı ortak nedenler yüzünden bir tür özel mülkiyeti ve eşyalar üzerinde kullanım hakkını

[917] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s.119.
[918] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 11.
[919] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 11.
[920] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 12.
[921] Aktaş, s. 208.

savunduğunu[922] ifade eder. O halde bu durum bize şu çıkarımı yapmaya sevk ediyor, başta kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmanın güçlenip anlamlı hale gelmesi, insanların temel tüketim ihtiyaçların giderilmesi için kişisel mülkiyete paradoksal bir şekilde "mülkiyet hırsızlıktır" diyen Proudhon da bir nevi kabul etmektedir ki, bu durum İslam'ın mülkiyete bakışına çok yakındır. Zira İslam da Proudhon'un da savunduğu gibi "üretim araçları üzerinde tekelleşme, sömürü ve kamusal kaynakların ve ihtiyaçların (su kaynakları, deniz, göller, ırmaklar, ormanlar, otlaklar, ulaşım alanları, enerji kaynakları, petrol gibi kritik madenler vb.) özel mülkiyet haline getirilmesi"[923] ne karşıdır. Şeriati, Proudhon'un şahsi faaliyetler sonucu meydana gelmiş mülkiyeti reddetmediğini, ancak bunun başkasını hiçbir şekilde sömürme yoluyla olmamak şartına bağladığını, üretim araçları, üretim kaynaklarının toplumsal mülkiyet haline getirilmesini savunduğunu[924] ifade eder. O halde örnek vermek gerekirse, ev, ev malzemelerinin, tüketim eşyalarının, kişisel ve ailevi eşyaların, bağın, bahçenin vb. verdiği ürünlerin kişisel mülkiyete kalmasının bir sakıncası yoktur.[925] Öte yandan "Sosyalistler için mühim olan iktisadi eşitlik; anarşistler için iktisadi eşitlik ve ferdi hürriyet; uzlaşması imkânsız iki prensip. Anarşistler despotik bir ekseriyetle (sosyalist bile olsa) herhangi bir despot arasında fark görmezler."[926] diyen Cemil Meriç'[927]e göre, Proudhon'un anarşizmi pek çok özelliğiyle İslam'a uzak değildir. Cemil Meriç;

"İslamiyet ile Proudhon'cu anarşizm arasında iki açıdan yakınlık kurmakta beis görmez: 1) Kanun hâkimiyeti; 2) Faiz yasağı. İki nazariyenin(!) farklılaştığı nokta ise, İslamiyet'in vahyi, anarşizm'inse aklı esas almasıdır sadece. Proudhon'un temsil ettiği anarşizm, Batı'nın bütün doktrinleri içinde İslamiyet'e en yakın olan felsefedir. İslamiyet de bir nomokrasi (kanun hâkimiyeti)dir, anarşizm de. Yalnız anarşizm için Nomos (kanun) maşeri akıldır, İslamiyet için vahiy yani ilahi şeriat. Proudhon emekten doğmayan bir

[922] Aktaş, s. 208.
[923] Aktaş, s. 209.
[924] Şeriati, Medeniyet II, s. 222.
[925] Şeriati, Medeniyet II, s. 222.
[926] Hamit Er, "**Cemil Meriç'te Etik Değerler ve Eğitim"**,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2007. s.95
[927] Cemil Meriç (1916- 1984)'e göre, anarşistler her şeyin birden olmasını ister. Anarşistler, baskının, devletin son bulmasını ve gerçek hürriyetin oluşmasını dilerler. Ancak bunun devletçi sosyalistler gibi bir partiyle olacağına inanmazlar.. Proudhon'un otoriter komünistlere yaptığı eleştirinin başında "bireyselliği yıkma"yı koyması önemlidir. Sınırlı, şartları ve kendine has ilkeleri de olsa ferdi mülkiyeti toptan yoksaymayan Proudhon, komünist anarşistlerden de ayrılır.B.k.z, Cemil Meriç, **Mağaradakiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 168-181.

kazancı mahkûm eder. Faiz bir sömürü aracıdır, üstada göre. Proudhon'cu anarşizm: İslamiyet'e en yakın felsefe…"[928]

Kanaatimizce, tüm bu durumlardan şu sonuç çıkar ki, İslam kendine has bir şekilde ferdi mülkiyeti, pek çok şart ve kıstas dahilinde ancak kabul etmektedir. Kişinin bu bağlamda sınırsız bir mülkiyet edinme hakkı kabul edilmemekle birlikte, bunun tersi de İslami bir yaşam tarzına uygun görülmez. Kişi sahip olduğu mülkiyetin içine faiz, haksız kazanç, kişisel emeğe dayanmayan araçları, israfı, lüks ve şatafatı bulaştıramaz. Ancak, İslami mülkiyet anlayışıyla, Proudhon'un mülkiyet anlayışını yakınlaştıran unsurların başında, iki anlayışın da herkes için mülkiyeti hak görmeleridir. Zira genel olarak baktığımızda, İslam Hz. Ali şahsında "ekmeği olmayan kimsenin dini de yoktur."[929] veya "ihtiyaçtan fazla servet biriktirmek haramdır."[930] ya da daha radikal bir şekilde "fakirlik bir kapıdan girerse din öbür kapıdan çıkar." diyen sahabe Ebuzer'in deyişleriyle de mülkiyete bakış yönünü, toplumun tüm üyelerini gözetecek şekilde şekillendirir. Keza Kur'an da, pek çok ayetinde, en basit ve temel olarak zekâtı, en üst aşamada ise ucu açık bir şekilde paylaşılabilecek her şeyi kapsayan infakı Müslümanlara anlatarak, onların mal ve mülk sevgisi içinde boğulmamalarını, bunun yerine hayra koşmalarını istemiştir. En nihayetinde, gökte ve yerde olan ne varsa Allah'ındır, gibi pek çok ayetlerin bir diğer anlamı her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğu, kulların kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için emanet edindiği tüm mülklerin haricinde, yoksulların ve ihtiyaç sahiplerinin hakkı olduğu, Allah'ın toprağını, suyunu, zeytinini, ambarlara; devesini, sığırını vb. ağıllara yığarak gerçek sahibinin unutturulamayacağıdır.[931] Bu yönde düşünüp, her şeyi herkes içindir diyen tabiat ayetlerinin çoğunun sömüren ve sömürülenler, mülkiyete sahip olanlar ve olmayanlara mesaj için olduğunu belirten Eliaçık'a göre, Kur'an'da anlatılan ayetlerde "yani gökten inen su, yerden biten bitkiler, salkım salkım meyveler, uzayıp giden hurma araçları, bağlar bahçeler… Bütün bunlar Allah'ın kulları için yarattığı rızıklardır. Üç beş bezirgânın elinde tekelleşemez. İçinizden zenginler arasında dönüp dolaşan bir metaya dönüşemez, sınıf farkı yaratarak imtiyaz aracı haline gelemez"[932] uyarısı vardır. O halde daha

[928] Er, s. 95.
[929] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s.113.
[930] Aktaş, s. 211.
[931] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 106.
[932] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 107.

önce de vurgulandığı gibi kendine has bir mülkiyet anlayışıyla Kur'an, insanları tahakküm altına sokacak, yoksullaştıracak, öte yandan lüks ve israf içinde yaşamasına neden olup sömürü ilişkilerine dayalı sınıflaşmayı yaratacak bir mülkiyete karşıdır.

Sınıfların belirlenip oluşmasında önemli olan unsur, üretim araçlarının mülkiyetidir. Bu bağlamda Marksist terimlerden yola çıkan Sibai, "her toplumda hâkim olan üretim ilişkileri toplumu iki sınıfa ayırmıştır. Köle ile efendi (kölelik dönemi), serf ile senyör (feodalite dönemi), proleterya ile burjuva (kapitalist dönem) değişik görünümler kazanan temel sınıflardır. Bunların biri egemen, biri de sömüren sınıftır."[933] diye sınıfların oluşumunu izah eder. Egemen sınıf tahakküm altına aldığı alt sınıfın yaratığı artık değere el koyarak, onu sömürü aracı haline getirir. Sibai, İslam'ın sömürüyü, tekelleşmeyi kesinlikle yasakladığı, bireylerin fazla gelirlerini çeşitli vakıflar aracılığıyla toplumsal ihtiyaçlara aktarmalarını istediğini, sınıfsız bir toplum öngördüğünü, Kur'an'ın "kişiye kendi gayret ve emeğinden başka hiçbir kazanç yoktur" ilkesinden dolayı artık değerin kesinlikle çalışanın olmasını istediğini[934] vurgular. En nihayetinde İslam'da, insani ölçekte gelir farkları kabul edilse de, bu hiçbir zaman hukuksal ve siyasal ayrıcalıklar yaratacak seviyede olamaz, Kur'an, kapitalistlerin 'her ne pahasına olursa olsun daha çok kar etme esasını' temelinde yıkarak, Allah hakkı'nı kamu hakkı olarak görmüş ve tüm nimetlerin açıkgözlerin, zorbaların yaratığı belirli sınıflar için değil tüm insanlar için var olduğunu ilan etmiştir.[935] Emeğin edinmede tek belirleyici unsur olduğu, artık değerin çalışanda kaldığı bir toplumsal düzen istediği belirten İslam'ın bundan dolayı sınıflaşmayı yaratacak veya destekleyecek altyapıdan uzak olduğu görülür. "İnsanları, makam, mevki, mal, zenginlik ve iktidar yani 'sosyal statü' bakımından birbirinden ayıran ve sınıflaştıran ve dahası buna göz yuman bir din bilin ki 'Muhammed'in getirdiği din'değildir."[936] diyen Eliaçık'a göre, İslam'ın istediği toplum, hegomanik ilişkilerden kurtulmuş, sahip oldukları üstünlük vesilesi haline getirmeyen, bunları siyasi ve hukuki imtiyazlara dönüştürmeyen, sınıf yaratmayan aksine, komünal paylaşım ve üretim sistemi içinde çalışarak hayırlarda ve iyiliklerde

[933] Sibai, s. 27.
[934] Sibai, ss. 29–35.
[935] Sibai, s. 34.
[936] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 14.

yarışan sınıfsız toplumdur.[937] Keza tevhide dayalı bir din olan İslam, sınıfsız eşitlikçi ve doğal bir toplum oluşmasını diler.[938] İslam gelmeden önce insanın yüceliği ve şerefi ait olduğu makamlara, statüye ve sınıfa ait olarak ölçüldüğünü belirten Kutup, İslam'ın ise insanın onurunu sadece insan olmasına bağladığını ve bu bağlamda sınıfsaları ve üstünlüklerini kabul etmediğini vurgular.[939] Ona göre " İslam, insanlar arasında sınıf ve tabakalar oluşturulmasına düşman olduğu kadar hiçbir şeye düşman değildir."[940] Öte yandan "Onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık(Zuhruf 32)" Kur'an ayetini, İslamın sınıfları kabul ettiği olarak göstermek en iyi ihtimalle cehalettir, zira bu ayetteki üstünlükten kastedilen " sınıflar arası bir üstünlük değil, ferdi durumlardaki üstünlüktür. Bu da kişinin yetenekleri nedeniyle elde ettiği bir üstünlüktür."[941] Diğer bir ifadeyle denilebilinir ki, bu üstünlükler, kişinin çalışarak geliştirdiği ya da doğuştan sahip olduğu diğer insanlarda olmayan meziyet veya özelliklerdir.

Diğer yandan İslam'ın çeşitli fiilleri de sınıfsız bir toplum öngördüğünü gösterir. Örneğin, Cuma namazları veya hac vazifesi bunlardandır. Cuma namazlarında, bütün Müslümanlar tek bir imamın arkasında saf tutup birleşirler, farklı sınıflardan geldiklerini ifade edip aynı camide birden fazla cemaatler oluşturmazlar. Mevdudi'ye göre, Cuma namazı cemaatle kılınması farzdır, burada Müslümanların birlik ve beraberliği sağlanıp, kardeşlikleri pekiştirilir, böyle bir ortamda yüksek veya alçak sınıf diye bir şey de olmaz.[942] İhram ve tek tip elbiselerin giyildiği Hac'da ise, kolektif bir toplum ve ayrıcalıkların, sınıfların olmadığı bir yer[943] veya "sınıfsız toplum pratiğidir."[944] Bize öyle görünüyor ki, en nihayetinde şirk dini olarak kabul edilen birden fazla tanrının olduğu veya Allah'a ortaklık koşulan inançların toplumsal ve siyasal yansımalarında sınıfların ayrımı desteklenirken, tevdid dini olan tek Tanrı inancı olan İslam'ın ise, aksine insanları birleştirdiği, nitelik olarak adalet içinde eşitleştirdiği vurgulanır. Cemil Meriç'e göre, İslam "sosyal bir sınıfın veya kavmin değil, ümmetin inançlarını dile getiriyordu.

[937] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 24.
[938] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 81.
[939] Kutub, Din Bu, s. 93.
[940] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 63.
[941] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 64.
[942] Mevdudu, s. 98.
[943] Erdem, s. 147.
[944] Erdem, s. 163.

Ayrıştıran değil, birleştirendi. İnananlar kardeştir. İnananlar, yani insanların hepsi. Tek Allah, tek kitap, tek hakikat…"[945] O halde İslam'ın insanları birleştiren unsurları, her şeyden önce onun inanç sistemlerindedir. Ancak, inanç sadece insanın kalbinde sakladığı bir unsur olmayıp onu sosyal hayata yansıtması ve inançlarıyla birlikte yaşaması, müslümanın ayrıcalıklar, statüler, sınıfları kabul etmemesine neden olur. Bu bakımdan inanan biri, Kur'an'daki "Mülk Allah'ındır" ayetleriyle, Maun süresindeki "Din yalandır" diyeni gördün mü? İşte o, yetimi itip kalkar, yoksulu doyurmaya teşvik etmez, yazıklar olsun o Allah huzurunda duranlara ki namazlarını yanlış olarak (veya yanlış yere) kılanlar, onlar aslında gösteriş yapıyorlar, zira zekata mani oluyorlar" –Maun, 1-7)" veya

" Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan, rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlara hemen acıklı bir azabı müjdele. (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz seylerin (azabını) tadın."(Tevbe, 34-35)

gibi ayetleri birlikte değerlendirmek zorundadır, zira Kur'an bir bütün olarak değerlendirilmek ister. Tüm bu durumlar bize göre, şu çıkarımı yapmayı sevk edebilir ki, Kur'an dayanışma ve yardımlaşmayı had safhada tutuğu, tüm nimetlerde herkesin hakkı olduğu, özellikle servetin ve zenginliğin belirli sınıfların elinde tekelleşmemesini istediği, dağıtmayı, paylaşmayı şiddetli biçimde tavsiye etiğinden dolayı, İslam'ın eşitsiz bir yapıya sahip sömürüye dayalı sınıfların oluşmasını desteklediği gibi yanlış bir düşünce, İslam'ın kendi değerleriyle çelişir. Salt iktisadi anlamda sınıfların oluşumuna değil, sosyal hayatta da sınıf ve tabakaların oluşmasına karşı olduğu görülen İslam, bu bağlamda ruhban veya din adamları sınıfının varlığını da kabul etmez. Bundan dolayı din adamları hayatın hiçbir alanında, özel, ayrıcalıklı muameleler göremez, İslam doğası gereği toplumu oluşturan bireylerin farklılıklarını kabul etse de bunların sınıfsal bir üstünlük olarak sivrilmesine karşıdır. Bu bağlamda, İslam'da kesin olarak ruhban sınıfı olmadığı gibi, İslam alt ya da üst sınıflar gibi kavramları reddeder.[946] Öte yandan, din üzerine araştırmalar yapıp bu konuda ilmi olarak ilerlemeleri onlara imtiyaz hakkını meşrulaştırmaz, en nihayetinde din

[945] Meriç, Mağaradakiler, s. 229.
[946] Tebatebai, Mutahhari ve Diğerleri, s. 105.

adamları geçimlerini sağlamak için başka işler de yapmak zorundadırlar.[947] Din alanında araştırmalar yapıp, Kur'an, hadisin emirlerini gözden geçirip insanlar için ayrıntılı kural ve yasalar hazırlayan fıkıhçıların (Hanefi, Maliki, Şafii, Hanbelî fıkhı) herhangi birini "kesinlikle benimseme zorunluluğunu" da bazı din adamları kabul etmez. Keza Mevdudi'ye göre, illaki fıkıhçılara bağlılığın zorunlu bir şart olmadığını savunan bu din adamları, "ilim sahibi bir kimse doğrudan Kur'an ve hadislerin emirleri alıp uygulamalarını, bilgi sahibi olmayanların da inandıkları ve güvendikleri âlime bağlı kalmalarını tavsiye etmişlerdir. Bu inanca sahip olanlara 'ehl-i hadis' denilir ve bunlar, yukarıdaki dört grup gibi yine hak üzerindedirler." [948] O halde öyle görünüyor ki, din adamları, sözleri kayıtsız şartsız kabul edilen, güçleri özellikle ortaçağ kilise din adamları gibi insanlar üzerinde bir tahakküm ve hegemonya kuracak unsurlara sahip olan, toplumdan çok ayrı düşen bir sınıf değildir. Keza İslam'ın aracılığı, ruhbanlığı kabul etmemesi, dinsel özgürlüğü, kişilerin kendi emeğiyle kazanıp geçinmeleri gibi özelliği de din adamlarının İslamiyete uygun olarak sınıfsallaşmasını imkânsızlaştırmıştır. Kutup, imamlara dahi ücretin sadece ders okuttukları, mescidin, bakım, temizlik, bekçilik hizmetlerini yerine getirmeleri şartıyla verilebileceği, dinde bilgi sahibi olmanın bir ayrıcalık getiremeyeceği, giyim kuşamın, şeyliğin, dervişliğin bir üstünlük vesilesi olamayacağı, İslam'da din adamları diye bir sınıfın kesinlikle olmadığını vurgular.[949] Bu düşüncelerinin devamında Kutup'a göre:

"Aslında imamlık görevi muayyen bir kişiye tahsis edilemez. Cemaatin en yetkilisinin imamlık yapması gerekir. Ayrıca Müslümanların, Cuma namazı dışında diğer namazları tek başlarına kılmaları caizdir. Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, İslam hâkim olduğunda, her işe müdahale etmelerinden korkulan bir din adamları grubu olmayacaktır… Herhangi bir iş ve hizmette kim ehilse, o kimsenin fıkıh bilgisine bakılmaksızın görev ona verilebilir. Hatta İslam, insanlar arasında tek üstünlük kabul ettiği takvayı dahi görevler hususunda ölçü olarak kabul etmez."[950]

Yukarıdaki açılımları irdelersek, İslam dini ibadetlerinin yerine getirilmesi konusunda kişiye geniş rahatlık ve özgürlük sağladığından dolayı, dini ilimlerle ilgilenen insanlara körü körüne bir itaati gereksizleştirmiştir. Ayrıca dini ilimlerde

[947] Tebatebai, Mutahhari ve Diğerleri, s. 118.
[948] Mevdudi, s. 113.
[949] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 97.
[950] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s.99.

ileride olanların bir üstünlüğü kabul edilmediğinden, onların salt bu bilgilerinden dolayı siyasal veya iktisadi olarak ayrı bir sınıfa dönüşmeleri zorlaşmıştır. Öte yandan, Kur'an özel bir mabet, kilise, mihrap, molla ve hükümetlerin tekelinde olmayıp herkesin irade ve ulaşabileceği bir dil ve noktada olup, birilerinin tekelinde olmadığından[951] Kur'an ile ilgilenmek bir üstünlük aracılığı haline dönüşemez. En nihayetinde, "İslam'ın din işi ile uğraşanlar için resmi kavramı âlimdir, âlim olmaktır. Halkın bunlarla ilişkisi öğrenci-öğretmen ilişkisidir."[952] Özellikle bir yönde takıllıp kalıp uzmanlaşmanın da insanın kendi kendine yapacağı kötülük olduğunu düşünen ve uzmanlığın insanın bir yükü olduğunu belirten Şeriati'ye göre: (Uzmanlık)

"Bu, çok boyutlu insanı, tek boyutlu bir sistem ve sabit sürekli tekrara dayalı bir çalışma içinde esir ediyor, tutsak yapıyor ve ister istemez normal şartlarda kendini, çeşitli ihtiyaç, ilgi, arzu ve istidatları olan bir varlık olarak gören insan, bu uzmanlık sisteminde küçülüyor, ufalıyor, eksiliyor, kusurlu hale geliyor, tek boyutlaşıyor."[953]

Dinin, tarihsel olarak zaman zaman sömürü ve sınıfsal çıkarların aracılığı için kullanıldığı belirten[954] ve "sınıfsal var oluşu" insanlığın düşmanlarından gören[955] Şeriati için, egemen sınıfların dini haline gelmiş şirk, tağut dini halka, insanlığa da karşı gelmiş, hâkim sınıfın yoksul sınıfı susturma, kandırma ve bastırma aracı haline gelmiştir.[956] Oysaki en mahrum sınıflardan doğan İbrahimi peygamberler [957] ve onların dinleri, şirk dinlerinin sömürü, baskı ve sınıfsal düzene dayalı özelliklerine temelden karşı durmuşlardır. Zira eşitliği ve adaleti istemişlerdir. Şeriatiye göre:

" Sınıfsız bir topluma sahip olmak için, hem iktisadi eşitliğin hem de insani eşitliğin mevcut olması lazımdır. Herkesin insani yönden diğerleri ile eşit olduğunu hissetmesi ve bunun gerçekleşmesi için gayret sarf etmesi esas olmalıdır. Binanelayh, bu ikisi birbirine gereklidir. Sosyalizmin ahlakı yanında ve ahlakın da sosyalizmin yanında bulunması gerekir. Biri olmadan diğeri tam değildir. İdeal toplum tek bir bayrak altında eşit ve kardeş olan insani bir ümmet ve insanın tekâmülü esası üzerinde ortak bir yönden oluşmaktadır; burada

[951] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 221.
[952] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 263.
[953] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 289.
[954] Şeriati, Dine Karşı Din, s. 56.
[955] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 297.
[956] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 63.
[957] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 107.

tüm fertler, imtiyazsız olarak ortaktır. İdeal insan, sadece bu ümmetçi toplumda gerçekleşebilir. Bir kelime ile Allah'ın örnek gösterdiği insandır."[958]

Genel olarak değerlendirildiğinde, şunu düşünebiliriz ki, insanların özgürlüğü önemseyen, toplumsal hayatta birbirleriyle adil ve eşitlik içinde davranmalarını isteyen, imtiyazları ve ayrıcalıkları reddeden İslam düşüncesi, sınıfçılığa da karşıdır. Esasen anarşizmin de sınıflaşmaya karşı duruşunun nedenlerin en başında belirli grupların, imtiyazları kendi ellerinde toplamasıdır. Sınıflaşma, en basit şekilde mülkiyet ve iktidarın belirli kişilerin tekelinde olması şeklinde gelişir. İslam yukarıda anlatılan pek çok durumda görüldüğü gibi mülkiyetin veya iktidarın tekelleşmesine karşı durur. Verilenlerden yola çıkarsak mülkiyetin kaynağını salt bireysel emekte gören İslami iktisadi anlayış, kamunun çıkarları için servetin belirli bir elde toplanmasına karşıdır. En nihayetinde bu yönde düşünen Müslümanlara göre, mülkiyetteki ölçüt "İnsanın yediğinin en güzeli kendi kazandığıdır. Allah'ın peygamberi Davut da kendi emeğinden başkasını yemezdi .(Buhari, 15)"[959] hadisin felsefine uygun olanı yapmaktır. Genel olarak İslam'ın sınırlı olan mülkiyet edinmede emeği koşul alan ölçütü, bireyin topluma karşı sorumsuz, bencil olmaması tersine paylaşma, yardımlaşmayı teşvik eden özelliği, anarşizmin özelde Proudhon'un emeğe dayalı mülkiyet anlayışı, faizsiz ekonomi işleyiş düşüncelerine yakındır.

Öte yandan genel olarak İslami özgürlük anlayışında, insan irade ve seçme gücüne sahip olarak yaratıldığından insan özgür bir varlık olarak görülür. Zira tersi düşünüldüğünde Tanrı'nın ceza veya mükâfatı anlamsızlaşır. İnsan özgürlüğünü korumak ve geliştirmek durumundadır, itaat ve ibadet yalnızca Allah'a aittir. Bu durum Müslüman bireyin özgürlüğünü artıran inanç faktörüdür. Zira yalnız Allah'a itaat eden insan, aynı zamanda sadece ondan yardım diler, tüm rızkın, sahip olduğu her şeyin yalnız Allah tarafından verildiğine inanır ki bu durum diğer insanlara minnet duymayı yıkar. Bağımlılık karşısında bağımsızlaşmayı savunan İslam düşüncesi, her yerde Allah var düşüncesiyle Müslümanların özdenetim ve öz disiplini güçlendirir. Bu durumda toplumsal düzen ve dirlik, devletlerin ya da yapay otoritelerin gücüyle değil her şeyden önce "Allah korkusu", "vicdan" gibi içsel

[958] Şeriati, Medeniyet Tarihi I, s. 173.
[959] Atilla Fikri Ergün, "Emek için acil eylem planı", http://atillafikriergun.wordpress.com/2012/04/12/emek-icin-acil-eylem-plani/, (02.05.2012)

inançlarla sağlanır. İnsanın özgürlüğünü kabul eden İslam düşüncesi, diğer yandan kişinin canının istediği her şeyi yapma özgürlüğü diye bir özgürlüğü kabul etmez. Bu durum ilk bölümde vurgulandığı gibi esasen bireyciler haricinde tüm anarşistler için de geçerlidir. Böylelikle bireysel olarak özdenetim, öz disiplin, vicdan, sorumluluk ile birlikte olan ve bunlarla gelişen İslami özgürlük anlayışı, toplumsal olarak da diğer insanların özgürlüğüne saygılı, özgürleşmede dayanışma yani özgürlüğü her birey için isteme olarak ele alınır.

4.4İKTİSADİ HAYATIN SORUMLULUKLARI, TOPLUMSAL DAYANIŞMA ve YARDIMLAŞMA

İbn Haldun, Aristo'nun 'insan doğuştan politik bir hayvandır' önermesine katılarak, insanın bir toplum içinde yaşamaya mecbur olduğunu düşünür. Çünkü İbn Haldun'a göre, insan, hemcinslerinin yardımı ve desteği olmadan zati ihtiyaçlarını tek başına temin edemez veya kendini koruyamaz.[960] Tek başına her ihtiyacını karşılamayan insan için bu durumda toplumsal hayat bir seçimden ziyade bir zorunluluk özelliği taşır. Bundan dolayıdır ki, insan diğer insanlarla ilişki kurar, beslenmek, barınmak, kendini savunmak için zaruri olan zanaatlar ve sosyal organizasyonlar geliştirir, bunun sebebi salt insanın diğer hayvanlardan zeka bakımından üstün olabilmesi değil, insanın "tabi yapısının yapayalnız bir hayat sürmeye elverişli olmadığı ve başkalarıyla ilişki kurmadan çaresiz kalacağı ve var olmayı bile başaramayacağıdır."[961] Örneğin, insan tek başına bir evde yaşasa dahi yaşadığın evin yapımını başkası sağlar, öte yandan evde gıda, barınma, ısınma vb. pek çok unsurun temin edilmesi başka insanların varlılığını gerektirir. O halde başka insanların varlığı, kişinin sağlıklı olarak varlığını devam edip geliştirmesi için önemli ve hayatidir. Toplumun temel taşı olarak görülen aile de, dayanışma ve yardımlaşma olgusunun çekirdeğini oluşturmaktadır.[962] Şeriati'ye göre, özellikle batı dünyasında yeni bir insan türünün yaratılması için, insan makine, bürokrasi ve iktisadi teşkilatlar

[960] Macit Fahri, **İslam Felsefesi Tarihi**, çev. Kasım Turhan, Şa-To Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 373.
[961] M.M Şerif, **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, der. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 403.
[962] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 32.

tarafından tektipleştirilmek[963] istenmekte bu da batının aile ve toplum hayatının sağlıklı işlemesini engellemektedir. Bencilik ve sadece maddi hazcılığa dayanan dejenere olmuş toplum üyelerinin, "ben" ve "biz" kavramlarını birbirlerinden kesin olarak ayırdıkları görülür. Örneğin, birey olarak "ben" kavramını toplumsal hayatı temsil eden "biz" kavramının tamamen karşıtı veya tezatı olarak ele alınması sonucunda, sosyal hayata dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, fedakârlık gibi insani erdemler geri planda kalmaktadır. Eski dönem toplumlarında, "biz" içinde eriyen birey, bireyselliğini geliştirememe durumundan dolayı özneliğine kavuşmazken, yeni modern toplumda ise "biz" kavramından tamamıyla uzaklaşan bireyler, benciliği bireysellik olarak ele almaktadırlar. Kanaatimize göre, bireysellik esasen, bireysel özgürlük ve bağımsızlığını kaybetmeden toplumun diğer üyeleriyle insani erdemlere dayalı sağlıklı ilişkiler kurabilmektir. En nihayetinde, bal arısı gibi insanın da toplum içinde yaşaması bir zorunluluktur.[964] İnsan, kendisiyle ilgili bilgileri dahi toplumsal hayattan edinmiştir.

Sosyolog Durkheim'in dinsel hayatı yaşayabilen toplumlarda intiharların az olması çıkarımını önemseyen Şeriati, dini toplumlardaki "biz" olgusunun insanı güçlendirdiğini vurgular.[965] Ancak toplum, bireyin maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayıp onu güçlendirirken, bireyin de toplumsal hayata karşı sorumlulukları vardır. Keza, "peygambere hitap eden ilk ayetler 'Ey örtüye bürünen, kalk da uyar.'(Müddesir 1-2) ayetleridir. Yani ey örtüye, yatağa bürünmüş olan kalk, sen bir risalete, büyük ağır bir sosyal sorumluluğu ve taahhüde sahipsin. Bu risaleti icra etmek için geleneklerin, darlığından, hapseden bağlardan kurtul 'toplumu temizle"[966] O halde öyle görünüyor ki, birey topluma karşı sorumlulukları olan bir özelliğe sahipken, aynı zamanda yaşadığı toplumun doğru bulmadığı ahlaki değer ve adetlerine karşı mücadele etme, onları kabul etmeme özgürlüğüne de sahiptir. Hatta her şeye rağmen yaşadığı toplumun değerleriyle mücadelesinde bir ilerleme görmediği zaman, o toplumdan ayrılabilir (hicret). Ancak bu durumda dahi insan yalnız değildir ve hicret ettiği topraklarda mümkünse bir topluluk içinde yaşaması daha uygundur.

[963] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 34.
[964] Şeriati, Medeniyet Tarihi I, s. 19.
[965] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 64.
[966] Şeriati, Medeniyet Tarihi I,s. 70.

Toplumun olduğu her yerde -ilkel toplumlar dahil- dinsel bir hayatın olduğunu düşünen çoğu müslüman'a göre, din ve toplumsal hayat birbirlerini destekler. Bu bağlamda çileci veya inzivacı din olmayan İslam dini, bireyin bireysel gelişmesini ket vurmayan bir anlayış paralelinde toplumcudur.[967] Din, "toplumun ve toplumsal ruhun gelişim, güçlenme, korunma ve kutsallığında büyük bir rol oynamıştır."[968] Öte yandan, "peygamberlerin misyonu; dinsel duyguyu, bireylik, bencilik ve toplumsalın zıddı olma şeklinden yapıcılığa, yaratıcılığa, toplumsallığa, bireysel unsurlara birlik kazandırmaya, toplumsal müspet ve meşru ruhu oluşturmaya yönelik olmuştur."[969] Bireycilik karşısında toplumculuğu benimseyen İslam, "Şeytan sizi fakirlikle korkutur, sizi görünür görünmez çirkinliklere sürükler…"(Bakara 268) Kur'an'daki bu ayeti göstererek, yoksulluk, fakirlik korkusu vb. etkenlerle korkmamalarını uyarırken, "Kur'anın toplumcu ruhu, bireyci ve sömürücü odakları 'şeytan' olarak tanımlamıştır."[970] Öte yandan bazı Müslümanlara göre, şirke bulaşmış dinler daha çok bireyciliğe yakınken, başta İslam olmak üzere tevhidi dinler toplumcudur.[971] Toplumdaki farklılığın, çeşitliliğin eşitliğe mani olamayacağını belirten İslam, Sibai'ye göre,

"… Hayatın olmazsa olmaz gerçekleriyle kendi toplumcu ilkeleri arasında uyum sağlamayı başarmıştır.(örneğin) Şehirli, köylünün, köylü şehirlinin hizmetindedir. Öteki buna eşya ve mamul madde hazırlar, bu beriki ona ürettiği gıda mahsulleri verir. Ebeveyn evlatlarına hizmet eder, onları yedirir, içirir, terbiye eder, eğitir. Çocuklar da ebeveynin hizmetindedir. İhtiyarlığında ona bakar, fakir ve çaresiz düştüğü zaman elinden tutarlar. Hayat sahnesinde insanların birbiriyle münasebetleri hep böyledir."[972]

Esasen, "tüm irfani ve ahrete yönelimli dinler, ümmet inşa eden, toplumsal dinler"[973] olduklarından, toplumsal hayata karşıt özelliklere sahip olmaları da düşünülemez. Bireyciliğe, insanın toplumsallığın gelişmesi ve hak etiği insani değerlere ulaşması için karşı durduğu görülen İslam, insanın gerçek gelişiminin ancak toplum içinde olacağını düşünür. Bu bağlamda bireylerin evlilikleri dahil, aile, akraba, komşuluk ilişkilerinde hak ve hukuğun dışına çıkmamaları istenirken, aynı

[967] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 69.
[968] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 98.
[969] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 99.
[970] Erdem, s. 85.
[971] Erdem, s. 202.
[972] Sibai, s. 156.
[973] Şeriati, Dinler Tarihi I,s. 117.

zamanda toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine karşı sorumlu oldukları, bundan dolayı dayanışma ve yardımlaşma içinde yaşamaları teşvik edilir. Ancak dayanışma ve yardımlaşmayı sürekli teşvik eden İslam, bunun toplumun bazı üyelerini "sadaka kültürü"ne göre bir hayat tarzı inşa etme tarzını oluşturmasına neden olmasını istemez. Keza söz konusu bu durumla ilintili olarak "veren el alan elden üstündür, deyişinde geçtiği gibi alan değil sürekli veren el olmak… İsterken Allah'a, verirken insanlara yönelik bir kişilik… Kendini muhtaç durumda olmaktan çıkararak, kendi ayakları üzerinde duran, insanlara yük olmayan, bilakis yükü üstlenen, omuzlayan, bölüşen, özgür, bağımsız, onurlu kişilikler" [974]in bireylerin toplumu oluşturmaları istenir. Bireyin bağımsızlığını ve özgürlüğünü önemsemesi istenirken, öte yandan toplumsal hayattaki tüm bireylerin tek tip de olmadıkları gerçeğiyle, bunu başaramayanların insani derecede yaşamaları sağlanması için, toplumun onlara karşı "verici" olmaları öğütlenir, hatta zorunlu tutulur. Bununla birlikte, İslam yardım edenin ya da yardım edilenin her ikisinin de, Fatiha süresinde geçtiği gibi 'Ancak senden yardım isteriz' ayetine uygun olarak[975] yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalarını ister. Böylelikle yardım eden kişinin, büyük bir kibir ve gurur içinde olması engellenmek istenirken, kendisine yardım edilenin de, rızık verenin, yardım edenin tek Allah olduğunu düşüncesi içinde olarak, eziklik, aşağılık kompleksi içinde olunmaması sağlanır. En nihayetinde, İslam, kişinin başta iktisadi alanda olmak üzere kötü giden durumunu İslam'ın uygun gördüğü yollarla bir an düzeltip, bağımsızlığını elde etmesini isterken, bu konuda diğer Müslümanların, Müslüman kardeşinin kendi vaziyetini düzeltebilmesi için yardımcı olmasını ister. Kutup'a göre, İslam'ın topluma gelen bir zararı aynı zamanda ayrı ayrı bütün bireylere gelmiş gibi saydığını, bireyi toplum için, toplumun da birey için var olduğunu kabul ettiğini, İslam toplumunda toplanan gelirlerin ihtiyaç sahiplerine kendi işlerini kurabilmeleri için sermaye olarak verileceğini, çalışamayacak durumda olanların ise insani derecede yaşayabilmeleri için her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektiğini vaaz ettiğini ifade eder.[976] Bütün bu fikirlerin temelinde yatan unsur, İslam'ın insanı birey olarak görmesi ve insana değer vermesidir, öyle ki İslamda 'insanın ölüsüne hürmet,

[974] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 97.
[975] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 97.
[976] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 57.

dirisine hürmetle aynıdır.'[977] İnsana sadece insan olarak yaratıldığından dolayı dahi değer veren İslam, bundan dolayı her insanın maddi ve manevi tüm ihtiyaçlarının karşılanmasını ister. Bununla birlikte, maddiyat insanın ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ele alınır, yoksa kapitalist bir felsefe anlayışı olarak hayatın amacı olarak kabul edilmez. İslam'ın esasen, kapitalist zihniyetli insanlarla mücadele etmek için doğduğunu[978] belirten Eliaçık'a göre;

"Bir ekonomi-politik kavram olarak Kapitalizm mal, mülk, servet ve paranın başat değer veya temel, esas değer olduğu sistem demek olur. Öyle ki her şey "capital" sahibi olup olmamaya göre ölçülür. Capital sahibi iseniz bir değeriniz ve anlamınız vardır. Ona yaklaştıkça yükselir, ondan uzaklaştıkça alçalırsınız. Bu anlayışta en takvalı olanımız " capital" bakımından en birikimli olanımızdır."[979]

O halde İslam, kapitalizme, onun fikir ve hayat tarzına karşı durup, sosyal adalet, eşitlik özgürlük, kişisel bağımsızlığın sağlanması, toplumsal hayatın dengeli, mutlu bir şekilde devam etmesi için, Müslümanların iktisadi hayatta da sorumlulukları olduklarını ve bunun paralelinde dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunmalarını ister. Sibai'ye göre, İslam "kendine özgü sosyalizminde sosyal dayanışma fikrine yer verirken, sadece yiyecek, giyecek, mesken vs.'yi kastetmiş değildir" İslam'ın önerdiği toplumsal dayanışma yaşamın hem maddi hem de manevi cephelerini kapsamaktadır.[980] Genel olarak denilebilinir ki İslam, "iki kişi arasında kardeşlik tesis etmek, onlar arasında yardımlaşma, dayanışmada, duygu ve düşüncede ve bütünsel yaşam ihtiyaçlarında, makam ve mevkide kardeşlik tesis etmektir. İslam'daki sosyal dayanışmanın mahiyeti budur."[981] Sibai'ye göre pek çok ayet ve hadis bu yöndedir:

"Şu bir gerçek ki, müminler sadece kardeştirler. O halde, kardeşleriniz arasında barışı sağlayın ve Allah'tan sakının ki, size merhamet edilebilsin"(Hucurat, 10)…"Sevdiğiniz şeylerden başkasına pay çıkartmadıkça hayırda dürüstlüğe asla ulaşamazsınız. İnfak etmekte olduğunuz her şeyi, Allah çok iyi bilmektedir."(Ali İmran, 92) "… Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz hayırda dürüstlük değildir. Hayırda dürüstlük o kişinin hakkıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, melekere, kitaplara, peygamberlere inanır; akrabaya, yetimlere,

[977] Sibai, s. 164.
[978] Eliaçık, Dar'usselam, s. 124.
[979] Eliaçık, Dar'usselam, s. 123.
[980] Sibai, s. 218.
[981] Sibai, ss. 218–222.

çaresizlere, yolda kalmışa, yoksullara, özgürlüğüne gayretinde olanlara malı seve seve verir, namazı, duayı yerine getirir, zekatı öder…İşte bunlardır takva sahipleri" (Bakara, 177)

"Hiçbiriniz, kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz."(Buhari, Müslim)[982]"…Müminler bir yapının duvarları gibidirler. Birbirini destekler, birbirlerine dayanır, birbirini ayakta tutarlar."(Buhari, Müslim, Tırmizi, Nesai)[983]

Sosyal hayatı ilgilendiren tüm alanlarda, insanların birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde yaşamalarını telaki ettiği görülen İslam, böylelikle bireyciliğin veya benciliğin hüküm sürmediği ideal bir toplum kurulmasını ister. Şeriati'ye göre, böylesine bir toplum "üç temel üzerine inşa edilir: Bunlar 'Toplumun kültür ve ideolojisi olan kitap; eşitlik, yani ifrat ve tefritin, zulmün, ayrımcılığın, sınıfların, bireyciliğin, benciliğin olmadığı toplum' olarak terazi; ekonomik, üretim ve savunma gücü olarak kuvvetleri temsil eden demir."[984] Toplumu oluşturan bireylerin, ihtiyaçtan fazla sahip olduklarını ihtiyaç sahiplerini bağışlayıp vermeyi teşvik ettiği belirten Kur'an[985], bunu adaletli bir toplumu simgeleyen "terazi"ye sahip olmak olarak görür. Öte yandan, Kur'an'ın bir erdem olarak vermeyi, paylaşmayı, dayanışmayı insan olmanın bir gerekliliği, Müslüman olmanın ise bir sorumluluğu olarak gösterdiği görülür. Kur'an-ı Kerim'in, *Kerem* sözcüğüyle de ilintili olarak, *Kerim* ve *Kerem* sözcüklerinin, soylu, asil, cömert, bağış olarak verme, iyilik, cömertlik anlamlarından yola çıkan Eliaçık, Kur'an'ın sadece bu mesajlarıyla dahi, kişiyi verdiği için şerefli (kerim) veya şeref (kerem) sahibi olmak için vermeyi (ikram) gerekli gördüğünü belirterek[986] "İşte o Kur'an-ı Kerim'dir (Vakıa, 77)" ayetinin Türkçe anlamının "İşte o, asil bir yaşamın yolunun vermek/paylaşmaktan (Kerim) geçtiğini öğütleyen ve bunun yollarını gösteren ayetlerin toplandığı Kur'an'dır."[987] olduğunu ifade eder.

Esasen, yardımlaşma ve dayanışma salt İslam diniyle birlikte doğmuş bir olgu olmamakla birlikte, İslam diniyle beraber soy, sop, ırk, mezhep, din ayrımı da gözetmeyen evrensel değerler olarak gelişmiştir. Örneğin peygamber, amcasının

[982] Sibai, s. 224.
[983] Sibai, s. 223.
[984] Şeriati, Kendisi Olmayan İnsan, s. 216.
[985] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 17.
[986] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 28.
[987] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 28.

(Ebu Talip) kalabalık bir ailesi olmasından dolayı, maddi olarak yükünün azalması için, amcasının oğlu Hz.Ali'yi kendi evine alıp yetiştirirken [988] bu dayanışma, yardımlaşma örneğini sergilerken henüz peygamber de değildi. Öte yandan, tevbe suresinin 60. ayetinden[989] yola çıkılıp, zekâtın gayrimüslimlere de verilebileceği hükmü kabul edilmiş[990] böylelikle yardımlaşma, dayanışma evrensel bir boyuta taşınmıştır. Keza, Hz. Ömer, yaşlı ve maddi olarak zor durumda olan bir Yahudi'yi gördüğünde "sana adil davranmamışız, gençliğini yemiş ihtiyarlığında seni perişan bırakmışız"[991] özeleştirisini yaparak, bu durumdaki Müslim veya gayrimüslüm herkese, kendilerini ve ailelerini geçinderecek maddi güce kavuşturacak bir şekilde ortak hazineden ücret bağlanmasını sağlamıştır.[992] Öyle görülüyor ki, yardım ve dayanışmada toplumu oluşturan bireylerin, kimliklerinin önemli olmadığı bir kültür isteyen İslam, bu bağlamdaki kültürün de evrenselliğinden yanadır. Her ne kadar yardımlaşma da, İslam yöntemine uygun olarak en yakın akrabadan başlayarak yapılsa da ve hayırlarda akrabalar daha öncelikliyse de[993] bu fiilin icraata dökülmesinden sonra sorumluluk sona ermez. Keza Hz. Muhammed, hayırlı bir müslümanın nasıl olması gerektiğini soran birine " Tanıdığın ve tanımadığın her muhtacı yedirir-doyurursun, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam verirsin."[994] diyerek, yardımlaşmada esas unsurun ihtiyaçlık olduğunu vurgulamıştır. Ancak yardımlaşmada uyulması gereken temel davranış, yardımlaşmanın kişilere karşı bir gösteriş olarak yapılmamasıdır. Mevdudi, Kur'an'dan yola çıkarak Allah'ın şu şekilde yardımlaşmanın olmasını istediğini belirtir:

" Eğer siz gönüllü olarak benim hatırım için herhangi bir yoksul kardeşinize bir şey verdiniz ise, sanki onu bana verdiniz. Ben onun adına size bunun birkaç katını vereceğim. Ama şu şartla ki, ona verirken iyilik yaptığınızı belli etmeyin; onu aşağılamayın. Ayrıca, bu iyiliğinizin herkes tarafından takdir edilmesini ve bunun bir reklam aracı yapılmasını da beklemeyin. Eğer siz kalbinizi her türlü kötü düşüncelerden arındırırsanız ve sadece benim

[988] Kutub-Sahhar, s. 54.
[989] "Sadakalar (zekatlar), Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, zekat toplayanlara, gönülleri (İslam'a) ısındıralacak olanlara,(esirlikten ve kölelikten kurtulmak isteyen esir ve) kölelere,(borcuna karşılık malı olmayan) borçlulara, Allah yolunda çarpışıp cihad edenlere(harçlıksız kalmış) yolcuya mahsustur. Allah âlim ve hâkimdir." (Tevbe 60)
[990] Sibai, s.356.
[991] Sibai, s. 356.
[992] Sibai, s. 356.
[993] Mevdudi, s. 129.
[994] Sibai, s. 343.

rızam için kendi servetinizden muhtaç kimselere pay verirseniz, ben kendi haddi hesabı olmayan zenginliklerimden size öyle bir pay vereceğim ki hiçbir zaman tükenmeyecektir"[995]

Öte yandan yardımlaşma ve dayanışmayı başta İslamiyet olmak üzere, tüm kitabi dinlerin (Musevilik, Hiristiyanlık) farz kıldığını düşünen Eliaçık'a göre, bu dinlerin peygamberlerin istediği hep aynı şeylerdir ki onlar her zaman " Ev üstüne ev, tarla üstüne tarla alanların vay haline! Yiyeceğini açla paylaşmayanın vay haline! Zincire vurulanları salıverin, ezilenleri özgürlüğe kavuşturun, her türlü boyunduruğu kırın, öksüze, yoksula, çıplağa, dul kadına sahip çıkın; budur istediğim."[996] demişlerdir. Bu durumla ilintili olarak, yardımlaşma ve dayanışmanın, çok geniş olmak üzere ulaşabilinecek her insanı kapsadığı anlaşılmaktadır. Keza Kur'an'daki "Allah'a kulluk edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetim ve öksüzlere, çaresizlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa, size bağımlı olanlara iyi ve güzel davranın. Allah kasılıp böbürlenenleri sevmez" ayetleri bu çıkarımı desteklemektedir. Öte yandan, Kur'an'da sık sık belirtilen "Allah yolunda harcamak" (Nisa, 36) ayetlerindeki anlamın esasen mülkiyet, malın, Müslümanlar ve halkın yararına ve onlar için kullanılması olduğu savunulur.[997] Bu da hiç şüphesiz, kişisel servetin biriktirme hırsını bertaraf eden, tersine paylaşmayı gerektiren bir durum yaratır. İslami toplumun, paylaşma temelinde karşılıklı yardım ve dayanışmasının ilk sistematik pratik örneği daha önce de vurgulandığı gibi Medine sözleşmesine kadar uzanır.[998] Paylaşmaya dayalı İslam toplumunun bu ilk örneği, Kur'an'a dayalı pek çok ayetlerle desteklenirken diğer yandan, yine Kur'an'da yardımlaşma ve dayanışma içinde olmayıp da ihtiyaç sahiplerine ihtiyaçlarını karşılamaya engel olanların sonunun cehennem olduğu defalarca belirtilmiştir. Keza aşağıdaki ayetler de bunlardandır:

"Hayır! Belki de siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksulu yedirmeye birbirinizi teşvik de etmiyorsunuz. Haram, helal demeden mirası yiyorsunuz.(Çünkü onlar mirastan kadınlara, çocuklara ve yetimlere pay vermezlerdi). Malı bütün gücünüzle seviyorsunuz. Hayır (Bu yaptıklarınız doğru değil) Dünya tümüyle sallanıp parça parça döküldüğü, melekler saf saf dizilmiş beklerken Rabb(in emri) geldiği vakit, (her şey ortaya çıkacak). O

[995] Mevdudi, s. 101.
[996] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 142.
[997] Erdem, s. 163.
[998] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 130.

gün cehennem getirilir, insan yaptıklarını bir bir hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ne faydası var"(Fecr, 17-23)

"Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi ve başkalarını ayıplamayı ve servet biriktirip onu saymayı adet edinenlere yazıklar olsun! O, malının kendisini ebedi kılacağını mı zanneder? Hayır andolsun o, Huteme'ye atılır. Hutemenin ne olduğu sana söylendi mi?. Allah'ın tutuşturulmuş, yandıkça tırmanıp kalplerin ta üstüne çıkan ateşidir. Onlar bu ateşin içinde sütunlara bağlanmışlar ve o vaziyete kapılar üzerlerine kapatılmıştır."(El- Hümeze, 1-9)

Kur'an zenginliği, mal ve servet biriktirmeyi değil, paylaşmayı, vermeyi, bölüşmeyi, infakı emreder diyen[999] Eliaçık, yoksullara, çaresizlere, ezilmişlere yapılan haksızlığın akıbetinin cehennem olduğunu, El-Humeze suresinde ise "mal biriktirmekten ve bunu dönüp dönüp tekrar saymaktan, yani altın ve gümüş 'şıngırtısı' veya para'hışırtısı'ndan tapınırcasına zevk alan zavallı ve küstah zenginin alaycı kibri resmedil"diğini ifade eder.[1000] Servet birikimciliğinin, cimriliğin, bencilliğin kötülenip cehennem ile korkutulup, bu tür davranışların ve daha modern bir ifadeyle, sistem ve ideolojilerin kötülenirken, öte yandan dayanışmanın en anlamlı ve somut halde yaşanabilmesi için, dağıtma ve paylaşma Kur'an tarafından "Mallarını Allah yolunda infak edip harcayanların durumu, yerden, her başağında yüz dane bulunan yedi başak çıkarmış bir daneye benzer. Ve Allah, dilediği kişi için kat kat artırır."(Bakara, 261) denilerek sık sık teşvik edilir.

İslam'ın, devlet gücünden ve kral, devlet başkanı bir bütün olarak otoritelerden ziyade; insanın vicdanına ve Allah'a olan bağlılığına güvendiğini [1001]belirten Sibai, özetle İslam'ın insana güvenmesine karşılık, (devletçi) komünizmin insana mesafeli olduğunu savunur. Sibai'e göre;

"Çünkü komünizmin tarihi baştanbaşa, yemek ve üretmek uğruna tasallut ve savaşların tarihidir. İnsanın dinine güvenmiyor, çünkü ona göre, dine inanan saçmalıklara inanmaktadır; insanın vicdanına güvenmiyor, çünkü ona göre vicdanın temsil ettiği değerler saçmalıklardan ibarettir. Komünizm, insanın iç dünyasındaki iyilik duygularına da güvenmiyor. Onun güvendiği insani iç kuvvetler birbirlerinin önünde eğilme veya birbirlerini azgınca sömürme duygularıdır. Böyle olduğu içindir ki, komünizm insana mal-mülk teslim etmez, çünkü ona göre, insan bunu aldatılan insanları sömürmek için araç yapar.

[999] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 209.
[1000] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 99.
[1001] Sibai, s. 415.

Komünizm insana irade de vermez, çünkü ona göre, insan bu iradeyi tahakküm ve istibdat yönünde kullanır. İnsana hürriyet de vermez, çünkü insan onu kötüye kullanır."[1002]

Sovyetler Birliği'nin dayandığı komünist ideolojinin, insanın tek derdinin maddi ihtiyaçları karşılamak olduğunu, bunları eşitlikçi bir şekilde giderdikten sonra her şeyin cennet gibi olacağını düşündüğünü ancak bunu dahi hiçbir zaman gerçekleştiremediklerini düşünen[1003] Sibai, öte yandan en başta ruhu ve metafiziği inkâr eden sistemli komünist ideolojiden arındırılmış sosyalizmin insani bir duygunun ürünü olarak tüm peygamberlerin tebliğ ettiğini, zira böylesine bir sosyalizmin, insanı maddi ve manevi unsurlarıyla hep birlikte değerlendirdiğini ve neticesinde, yoksulluğun, açlığın, servetin sınırsız şekilde artması diğer yandan, perişanlığın, hastalığın, lüksün, yozlaşmışlığın, şımarıklığın, ahlaki bozukluğun sebeplerini ortadan kaldıracağını ifade eder.[1004] O halde salt maddi anlamda değil, manevi ihtiyaçların da önemsendiği İslam sosyalizmi, dayanışma ve yardımlaşmayı bir bütün olarak değerlendirir. Hz. Muhammed sünnetinin tarihin ilk ve en muhteşem sosyalizm deneyimi olduğunu belirten Sibai'e [1005] göre İslam sosyalizmin özellikleri şunlardır:

"İslam sosyalizmi, insan doğası ve hayatın ihtiyaçlarıyla uyum içindedir. Sınırlı ferdi mülkiyeti, kabul etmekle insanların birbirlerini sömürmelerini değil, yardımlaşma ve dayanışma içinde yarışmalarını sağlar. İslam sosyalizmi, toplumun belirli kitlelerin dayanışmasını sevk eder, komünizmin yaptığı gibi sınıf çatışmasını değil. İslam sosyalizmi asil bir ahlaka sahip olmak üzere, bu ahlakı inancın bir parçası yapmakta ve böylece iman, vicdanı sosyal hayata her türlü yansıtmaya sevk etmektedir. İslam sosyalizmi, insana güvenir. İnsanın tabiatının, hayra güzelliğe yönelik değerler olduğuna, insanın şerden çok hayra yakın olduğuna inanır. Çünkü peygamberin de dediği gibi 'her doğan temiz bir yaradılış üzerinde doğar'. İslam sosyalizmi, insanın ruhunu, kalbini, aklını, ahlakını, bedenini de içine alarak insanı bütün yönleriyle ele alır."[1006]

Tüm bu durumlara ek olarak Sibai'e göre, komünist devlet, baskıcı, otoriter bir devlete dayanıp yükselmeyi hedeflerken, İslam sosyalizmi ise toplum üzerinde

[1002] Sibai, s. 415.
[1003] Sibai, s. 417.
[1004] Sibai, ss.421, 44.
[1005] İlknokta.com,"İslam Sosyalizmi-Mustafa Sibai", http://www.ilknokta.com/urun/107972/Islam-Sosyalizmi.html, (01.06.2012)
[1006] Sibai, ss. 408–420.

kurulur.[1007] Böylelikle İslam toplumunda verilmesi zorunlu olan en temel zekat haricinde, paylaşım, yardımlaşma, dayanışma, devletin zoruyla değil gönüllülük esası üzerinde özgürce yerine getirilir. Ancak belirtilmelidir ki, insanların kaderi tamamıyla diğer insanların vicdanlarına terk edilmemektedir.

Böylelikle İslami perspektifli sosyal dayanışmayı ilgilendiren tüm yönlerde, itikadi, ahlaksal, maddi ve teşrii yaptırımlar[1008] önem taşır. İtikadi yaptırım olarak, Allah'ın varlığını, birliğini, gücünü bilen Müslümanların yaptıkları iyi veya kötü şeylerin hesabının verileceğine yönelik inançların getirdiği dinsel ve insani bir vicdanın sonucunda kendi özdenetimini kurarak, yardımlaşma ve dayanışmaya yakın olmasına neden olan inançların bütünüdür. Böylesine bir yaptırımı kendi içinde yaşayan ve dışsal bir otoritenin yönlendirmesine gerek görmeyen Müslüman, peygamberin "Kul ha bire 'malım, malım'der. Hâlbuki onun olan sadece yiyip hazmettiği, giyip eskittiği, sevap kazanmak için dağıttığıdır. Geriye kalanı öteki insanlara bırakıp gidecektir."[1009]hadisini hatırlar. Ahlaksal yaptırımlarda da özellikle, Kur'an ve hadislerle anlatılan durumlarda cimrilik, sömürü, haksızlık, azgınlık kötülenirken, bunun tam tersi olan iyiliğe ve paylaşmaya yönelik eylemler, örneğin paylaşım veya cömertlik özendirilir. Genel olarak değerlendirildiğinde itikadi ve ahlaksal yaptırımlarla, Müslümanların sosyal dayanışmayı tam anlamıyla hayata hâkim kılmaları istenmesine rağmen, toplumun tüm üyelerinin aynı olamayacağı ve kimilerinin, birikimcilik, paylaşmazlık paralelinde sömürüyü de kendilerine hak görüp çoğunluğu ezmelerinin önlenmesi için maddi ve teşri yaptırımlar İslam toplumu tarafından yerine getirilir. Maddi yaptırımlar, örneğin zekâtın verilmemesi durumunda, alış verişte, tartı ve ölçülerde hileyi ve haksızlığı engellemek, karaborsacılığın önlenmesi; teşri yaptırımlar ise genel olarak fıkıh kurallarından, hadislerden yola çıkılarak toplumsal adaletin sağlanması için uyulması gereken davranış, adetlerdir, örneğin, "Harama götüren şey de haramdır" fıkıh ilkelerinin getirdiği sonuçlar bunlardandır.[1010]

Sosyal adaletin tam manasıyla gerçekleşmesi için, maddi ve manevi olarak hayatın her alanında İslam, sosyal dayanışmayı teşvik eder. Sibai'e göre İslami

[1007] Sibai, s. 419.
[1008] Sibai, s. 272.
[1009] Sibai, s. 276.
[1010] Sibai, ss. 303–312.

sosyal dayanışma türleri, genel olarak, manevi yardımlaşma, ilmi yardımlaşma, siyasal yardımlaşma, yurt savunmasında yardımlaşma, cinayet olaylarının çözümlenmesinde yardımlaşma, ahlaki dayanışma, ekonomik dayanışma, ibadetlerde dayanışma, bilimsel-sanatsal vb. alanları kapsayan medeni dayanışma, sosyal güvenliği içeren dayanışma,[1011]gibi unsurlardır. İslam'ın bireysel özgürlüğüyle, topluma karşı sorumluluğu en güzel şekilde birlikte değerlendirdiğini düşünen Kutup'a göre, İslam dayanışmanın her şeklini ve her esasını ortaya koymuş, bu bağlamda kişinin kendisiyle, ailesiyle, toplum ile halkın halklar ile nesiller ve birbirini izleyen soylar arasındaki dayanışmayı tümüyle tespit etmiştir.[1012] Kutup'a göre, pek çok ayetle birlikte hadisler de sosyal dayanışmayı sürekli övmekte ve böylece, Müslümanların bunu pratik hayatlarına yansıtmaları istenmektedir. Keza aşağıdaki hadisler bu duruma örnektir:

" Bir beldeki halk içerisinde herhangi bir kimse aç olarak sabahlayacak olursa, o belde halkı Allah'ın himayesinden uzaklaşmış olur. (Müsned-i Ahmed, hadis no 4880)"

Kim beraberinde bir fazla binek bulunduruyorsa, onu bineği olmayana versin. Kimin fazla bir azığı bulunuyorsa, azığı olmayana versin.(Müslim, Ebu Davud)"

"Kimin yanında iki kişiye yetecek yiyeceği varsa, yanına bir üçüncü kişiyi alsın, şayet yanında dört kişilik bir yiyecek bulunuyorsa, o zaman yanına beşinci ya da altıncı kişiyi alsın.(Buhari, Müslim)"[1013]

Bize öyle görünüyor ki İslam, kişilere tanıdığı bireysel özgürlüğün sosyal dayanışmada bir araç olarak kullanmasını ve özgürlüğün sosyal sorumluluktan ayrı tutulamayacağını savunur. Kutup'a göre sosyal adaleti sağlayacak araçların en başında vicdan gelir. Zira "vicdan üzerinde Allah korkusu bir gözetici olarak kalmış ve bunu da (Kur'an) etkileyici ve eşsiz bir şekilde tasvir etmiştir: …'Gizli konuşan üç kişinin dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin altıncısı da mutlaka O dur. Bundan az ya da çok olsalar da mutlaka Allah onlarla beraberdir.'(Mücadele,7)"[1014] Böylelikle, Müslümanlar dışsal bir otoritenin baskıcı gücünden ziyade en başta vicdan ve Allah korkusu etkisiyle sosyal adalet için, dayanışma, yardımlaşma ve paylaşımda bulunurlar. Müslümanların kendi aralarındaki sosyal dayanışması o kadar önemlidir ki, İmam Malik'e göre, "Müslümanlar esirlerini mutlaka kurtarmalıdırlar.

[1011] Sibai, ss. 225–232.
[1012] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 112.
[1013] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet , s. 131.
[1014] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 143.

Bu kurtarma onların bütün mallarını harcamaları pahasına da olsa bunu yapmakla yükümlüdürler. Bu konuda ulemanın icmaı vardır."[1015] Bir müslümanın hayatı için tüm mülkiyetlerin feda edilebileceği belirtilen İslam toplumunda, sosyal dayanışmanın giderlerini karşılayacak kaynakların daha önceki anlatılanlara da ek olarak genel olarak vurgulanmasının konumuz açısından önem taşıdığını düşünmekteyiz. Sibae'e göre bu kaynaklar, başta zekât olmak üzere, vakıflar, nafakalar, vasiyetler, define-hazineler, adak ve kefaretlerden gelirler, kurbanlar, fitre gibi genel İslami uygulamalar olduğu gibi, daha geniş anlamda tüm bunlar fakirliğin, açlığın sonunu getirmese İslam toplumu 'ihtiyacı giderme prensbi'nden hareket ederek var olan maddi kaynakların hepsini kamulaştırabilir.[1016] Endülüslü fıkıhçı İbn Hazm, zekat veya diğer gelirlerden gelen kaynaklar ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarına yetmediği taktirde, bu ihtiyaç sahiplerin, "gerekli gıdaları, kışlık ve yazlık elbiseleri, kendilerini soğuk ve sıcaktan koruyacak şekilde evleri zenginlerin mallarından temin edilir."[1017] diye fikir belirtir. Zira ona göre, örneğin sahabe Ebu Ubeyde, üç yüz kadar sahabeyle birlikteyken bazı sahabelerin yiyeceği bittiğinde kalan yiyeceğin hepsini eşit olarak dağıtmıştır.[1018] O halde bu olay bile, böyle bir içtihadın yanlış olmadığını kanıtlar. Öte yandan Mevdudi'ye göre, İslam servet biriktirmeye karşı olup bütün mallarda herkesin hakkı olduğunu kabul eder. Keza İslam, Müslümanlara, " Eğer Allah, size ihtiyacınızdan daha fazla rızık vermişse onu biriktirmeyin, aksine diğer kardeşlerinize verin ki gereksinimleri karşılansın ve sizin gibi onlar da biraz çalışıp kazanma durumuna gelsinler."[1019] O halde öyle anlaşılıyor ki, İslam kişilerin sürekli ihtiyaçlarının peşinde koşmak zorunda kalmalarını istemez bu bağlamda kişisel özerklikten yanadır; ancak temel olarak kendi kendilerinin ihtiyaçlarını karşılamayacak derecede olanlara karşı toplumun onlara yardımcı olmasını ister.

Bu bağlamda özellikle zekât ve infak kavramlarının değerlendirilmesi, konumuz açısından önem taşımaktadır. Zekât, İslam'da bir yönden ibadet olarak değerlendirirken, diğer yönden sosyal bir görev olarak göze çarpar. İslam, fakirliği ve ihtiyaç içinde olmayı insanlar adına hoş görmez ve insanların hayatın maddi

[1015] Sibai, s. 243.
[1016] Sibai, ss. 250–263.
[1017] Sibai, s. 263.
[1018] Sibai, s. 263.
[1019] Mevdudi, s. 103.

sıkıntılarından kurtulmalarını ister ki daha büyük şeylere yönelebilsinler diyen[1020] Kutup'a göre, "zekât toplumun birey üzerindeki hakkıdır. Çünkü zekât ile topluma mensup bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde bir teminat elde edildiği gibi, kimi zaman da ihtiyaçtan fazla bir miktar sağlanır."[1021] Böylece Haşr. 7 ayetinde geçtiği gibi aynı zamanda servetin bir sınıfın elinde tekelleşmesi de önlenir.[1022]Böylelikle, İslam bir kısım insanların lüks ve şatafat, bolluk içinde yaşarken, bir kısım insanın da yoksulluk, açlık içinde yaşamasını hoş karşılamaz, ayrıca böylesine bir toplumu da İslami görmez.[1023] Zekât vermeyi İslami toplumun en basit ve en temel özelliği olması gerektiğini savunan Müslümanlar, öte yandan zekâtı verenlerin zekâtının kendilerini üstünleştirmeyeceğini [1024] zira zekâtın bir ihsan, bir bağış değil sosyal bir hak olduğunu belirtirler.[1025] Keza Kur'an'da "Onların mallarında, ihtiyaç sahibi için, yoksun için bir hak vardır."(Zariyat, 19) ayeti de bu durumu destekler. Sibai'ye göre, zekât oranın %2,5 olarak tutulmasının nedeni, sosyal dayanışmaya herkesin katılabilmesidir ki bu durumda "zekât vermek sadece büyük servet sahiplerine hasredilmiş değildir."[1026] sonucu çıkar.

Faizi iktisadi sisteminin bir parçası haline getirip, her türlü sömürüyü de meşru gören bir toplumda, tam bunun tersi bir uygulamayla doğup faizi yasaklayıp zekâtı da zorunlu kılan İslam, böylelikle yardımlaşma ve dayanışmayı topluma hâkim kılmak istemiştir. Böylesine bir toplumda sadece zekât vasıtasıyla bile, dostluk ve kardeşlik duyguları pekiştirilir, sosyal dayanışma ve paylaşma sağlanır, öte yandan zekât verenler bilirler ki kazandıkları şeylerin temeli ilahi iradeye dayanmaktadır zira doğal kaynaklar insanın kendi yetenekleri, insanın çalışmasıyla oluşmuş değildir, bunları yaratan Allahtır.[1027] O halde, sahip olunan her şey, doğrudan ya da dolaylı olarak doğadan kaynaklandığına göre, insanın mülkiyete mutlak egemenliği düşünülemez. Böylelikle, her şey de herkesin şöyle ya da böyle hakkı olduğu düşünüldüğünde zekât verenler için bir üstünlük alameti değil, alanların bir hakkı olarak değerlendirilmelidir. Allah'ın insanlara bir nevi borç verdiğini ve

[1020] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 266.
[1021] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 266.
[1022] Cafer Sadık Yaran, **Çağdaş ve Klasik Metinlerle Din Felsefesi**, Etüd Yayınları, Samsun, 1997, s.35.
[1023] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 268.
[1024] Kutub, İslam'da Sosyal Adalet, s. 269.
[1025] Sibai, s. 251.
[1026] Sibai, s. 252.
[1027] Aktaş, s. 210.

Allah'ın bu borcun karşılığının ise toplumun mazlum, mahrum, mustazaflar için sarf edilmesini istediğini[1028] belirten Aktaş'a göre, zekât esasen topluma karşı Müslüman bireyin ödediği temel ve asgari bir harcamadır:

" Müminler bu asgari ve zorunlu yardım ve harcama standartına bağlı bir zihniyetle hareket edemezler. Müminlerden asıl beklenilen ve onların mümin kılan şey, paylaşmalarının infak yoluyla süreklileştirilmesi ve bir yaşama-yardımlaşma-paylaşma tarzı haline getirilmesidir. Bu çünkü takvanın en bariz ve somut ölçütüdür. İnfak, öncelikle ahlaki bir ameldir (çıkarsal ve dünyevi bir karşılığı olmayan, bir beklentiye ve mecburiye dayanmayan) İnfak'ın ölçüsü, tasarrufların belli bir kısmının muhtaçlara verilmesi değildir; ihtiyaçtan fazlasının insanlarla, toplumla ve hatta tüm yaratılmışlarla paylaşılmasıdır. Hatta Ebu Zerr'e göre, ihtiyaçtan fazla servet biriktirmek haramdır"[1029]

Bu ifadeleri tahlil edecek olursak, zekât toplumsal dayanışma ve yardımlaşmada Müslümanın yapması gereken en asgari davranış olarak görünür. Ancak, zekattan ötesi, her daim ve her şarta, herkesin katılabileceği ve Kur'an'da sık sık teşvik edilen infak, paylaşma ve yardımlaşma eylemleri de daha üst bir kavramdır. Bu bağlamda, zekât Müslümancın vermek zorunda olduğu ve ihtiyaç sahiplerin hakkı olduğu bir araç olup, belirli şartları ve yöntemleri, oranı olan bir ibadetken, infak zekâtı da içine ancak onunla sınırlı olmayan ve müslümanın ihtiyacından fazla her şeyi paylaşabileceği bir olgudur. Ancak infak yani paylaşımda bulunurken de belirli esaslara uyulmak zorunluluğu vardır. Bu tür eylemi yapanların yardımcı olacağı kişilere karşı bir gösteriş içinde yapmaması, onlara yaptıkları paylaşımı başa kakmamaları gerekir. Keza, "insanlar büyüklük taslamak, iyiliği onların başına kakmak suretiyle onları taciz etmek, yapılan bağışın bütün karşılığını mahveder. Böyle bir bağış boşunadır. Böyle bir bağışın tek amacı olabilir: İnsanların cömertlik, bağış, erdemle ilgili övgülerine muhatap olmak. Oysaki bu tür övgülerden zevk almak, Allaha imanını yitirmiş"[1030] samimi olmayanlar için önemlidir. Sibai'ye göre, infakta bulunanlar, insanlardan, teşekkür, övgü veya herhangi bir karşılık isteğinde bulunmazlar, bilakis salt Allah rızasını düşünürler, ellerinde mal ve imkân çoğalırsa bunları derhal ihtiyaç sahipleriyle paylaşırlar, imkânları azaldığında ise yine de cimriliğe, aç gözlülüğe yenik düşmezler ve yardımlaşmalarda bulunmak için

[1028] Aktaş, s. 210.
[1029] Aktaş, s. 211.
[1030] Sibai, s. 279.

çare aramaya devam ederler.[1031] Öte yandan Kur'an', infak yapılırken uyulması gereken esas ve usulleri pek çok yerde belirtmiştir. Biz sadece iki ayeti vermekle yetineceğiz:

" Ey iman edenler! Malını gösteriş için hayra veren, gerçekte Allah'a ve ahiret gününe inanmayan kimseler gibi başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle yaptığınız hayırlarınızı iptal etmeyin. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan kayaya benzer. Sağanak yağan bir yağmur isabet eder de onu sert kaya haline getirir. Yaptıklarını bu şekilde Allah için yapmayanlar, kazandıklarından hiçbir şeyi tutmaya muktedir olamazlar. Allah, nankör kimselere doğru yolu göstermez"(Bakara, 264)

" Ey iman sahipleri! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkarmış olduklarımızın temiz/hoş/güzel olanlarından infak edin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız pis/bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Bilin ki, Allah Gani'dir, cömertliğine sınır yoktur; Hamid'dir bütün övgülerin sahibidir/ övgüye layık olanları gereğince över."(Bakara, 267)

Öyle görünüyor ki, belirli bir miktarı veya sınırı olmayan paylaşım anlamındaki infak'ta esas olan unsurların başında, kişilerin bunu bir prestij ve reklam, övgü kaynağı için yapmamaları ayrıca temiz ve güzel olan mal veya hizmetleri kullanmalarıdır. Keza, İslam düşüncesine göre, ancak böyle bir infak gerçek infaktır ve "mümin biri paylaşımdan alıkoyan vesveselerde, bağışta bulunacak kişiyi yoksullukla korkutup sahip olduklarını elinde hapsedecek bir kalp katılığına iten şeytani vehimlerden"[1032] uzaktır. Yokluk veya kıtlık düşüncesinden uzak duran Müslüman, böylelikle ihtiyacından fazla her şeyi infakın içine dâhil eder. İnfak gizli ya da açık yapılır, ancak genel olarak gizliden yapılan daha uygun görülür ki olası bir gösterişe sebebiyet vermez. Öte yandan Sibai'ye göre, infak herkese yapılabilir kişinin günahkâr, tembel olup olmaması dahi önemli değildir, zira" Allah'a karşı eksiği, günahı olanları cezalandırma hakkı insanlara verilmemiştir. Bu hakkı kullanabilecek olan sadece Yüce Allah'tır. Allah rızası için yapılan infak, sahibine getireceğini getirecektir. İnfak edilen kişinin bunu nerede, ne için nasıl kullandığı vereni ilgilendirmez. ' İnfak edilenlerin iyiyi veya güzeli bulmaları, senin üzerine bir borç değildir…(Bakara, 272)"[1033]

Faizin kesin olarak yasaklanıp, paylaşma ve dayanışmanın olabildiğince teşvik edildiği, bazen zekât özelinde İslam'ın bir şartı olarak değerlendirildiği

[1031] Sibai, s. 280.
[1032] Sibai, s. 282.
[1033] Sibai, s. 285.

Kur'an'ın bu yönlendirmeleri haricinde, Hz. Muhammed'in özel yaşantısı da, kendisinden sonra gelen insanlar için karşılıklı yardım ve dayanışmada, paylaşımda bir bütün olarak infakta örnek teşkil edilmiştir. Aşağıda verdiğimiz örnekler bunlardan sadece bazılarıdır:

"Bir gün Resullulah(s.a.v) onun (Bilal'ın) yanına gitti. Yanında bir torba hurma vardı. Sordu:

-Bu nedir, Bilal?
-Onu sizin ihtiyacınız için sakladım.
-Yarın Allah'ın seni aç bırakacağından mı korkuyorsun? Hemen onları dağıt. Yeryüzünden bir şeylerin azalacağından korkma…

Bir seferinde (Peygamber) Enes bin Malik ile beraber yürüyordu. Sırtında kenarları kalın bir elbise vardı. Bir Arap gelerek şiddetle elbisesini çekti. Allah'ın Resülü'nün boynuna elbisesinin izi çıkmış canı yanmıştı. Arap şöyle dedi:

-Ey Muhammed, bana yanındaki Allah'ın malından vermelerini emret.

Resullah gülümseyerek ona baktı. Yüzünde hiçbir sinirleme izni yoktu. Adama taşıyabileceği kadar mal verilmesini emretti. Adam teşekkür ederek oradan ayrıldı."[1034]

Öte yandan peygamberin yaşantısından veya düşüncelerinden doğrudan doğruya kaynaklanan yaşam tarzını uygulamak ya da yaşamak isteyen sahabeler, topluluklar, cemaatler yardımlaşma veya paylaşma temelinde yaşantılar kurmuş, böyle bir düzenin sürmesi için mücadele etmişlerdir. Örneğin ilerleyen bölümlerde değineceğimiz (5. 6 bölüm) sahabe Ebuzerr bunlardandır. Biz bu kişi veya hareketleri son bölümde tahlil etmekle birlikte, burada konumuzla doğrudan ilgili olduğundan dolayı kısaca değineceğiz. Bu bağlamda sahabe Ebuzer, 'beytü'l mal Allah'ındır', diyen Muaviye'ye karşı 'Beytü-l mal ümmetindir' diyerek Allah'ın olan mülkiyetin esasen tüm halkın olduğunu savunmuştur.[1035] Böylelikle, yönetici sınıfının mülkiyet üzerindeki tekeline karşı olduğunu belirmiştir. Ebuzer'e göre," Fakirlik bir kapıdan girdiği zaman, din diğer kapıdan çıkar."[1036] Dinin tam yaşabilmesi için insanın bir insana muhtaçlığına son verilmelidir. Zira başka bir insana muhtaç olan bir insan ona her türlü bağlanır, bir insana bu şekilde bağlı ve bağımlı olan bir insan, İslam'a uygun yaşayamaz.

Zekât ve daha genel üst kavram olan infak'tan hariç, somut olarak oruç ve kurban da, yardım ve dayanışma kültürünü güçlendiren unsurlar olarak

[1034] Kutub-Sahhar, Peygamberimizin Hayatı, ss. 150–151.
[1035] Aktaş, s. 212.
[1036] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 242.

değerlendirilir. Örneğin Mevdudi'ye göre, oruç vesilesiyle "Allah yolunda mallar harcanır. Bütün Müslümanlar aynı durumda olurlar ve bu eşitlik ve benzerlik onlarda tek bir cemaat veya topluluk olma hissi uyandırır. Bu, onlarda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma kurulması için birebir reçetedir."[1037] Öte yandan bazı Müslümanlara göre kurban salt hayvan kesme anlamında değerlendirilmemelidir. Zira,

"…Kurban, sevdiği şeyleri dağıtma, vakfetme olarak karşımıza çıkar ve her daim bu şekilde uygulanmış, Emevi yozlaşması sürecinde, hayvan kesmeye indirgenmiştir… Oysaki kurban eylemi içinde belirli zamanlarda hayvan kesip onların etlerinin ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını içerse de en geniş anlamda kurban "en sevdiklerini, yetimlere, yoksullara dağıtmak, mal yığmamak, birikim yapmamak, sermaye biriktirmemek ve ihtiyaçtan fazlasını ' yetim ve miskinlere' dağıtmak "[1038] anlamını taşır

Genel olarak değerlendirilirse, iktisadi hayatta Müslümanların savurganlık, lüks, şatafat, cimrilik, faizcilik, ticarete haksızlık, hile, vahşi rekabet içinde yaşamamalarını istediği görülen İslam, inananların, zekât, vakıflar, bağışlar vb. bir bütün olarak infakla toplum içinde karşılıklı yardımlaşma, dayanışma temelinde bir yaşam sürmelerini ister. Toplumsal hayattaki bu tür unsurlar İslam toplumunun iktisadi hayatında esas alınır. Sınırlı da olsa mülkiyete izin verdiği görülen İslam, bir yandan bunu kişinin hayır işlemesinin bir vesilesi olarak da görürken diğer yandan bir özgürlük alanı olarak görür. Kanaatimizce, İslam toplumcu olmakla birlikte bu toplumcu felsefesi bireyi topluma kurban etmeyen bir anlayışa sahiptir. Böylelikle bireyin sahip olduğu özgürlüklerle topluma karşı sorumlulukları olduğu gibi, toplumun bireyin hâkimi olmadığı bir anlayış gelişir. Yine de birey-toplum ilişkisinde, ikisinden biri ya da diğeri daha değerli veya değersiz değildir. Birey gerçek gelişimini toplum sayesinde kazanır. Bu durumdan birey, diğer bireylerle dayanışma ve yardımlaşma içinde olur. Keza pek çok ayet ve hadiste inananların birbirlerini her konuda destek vermeleri teşvik edilir. Ancak ister zekât, ister daha üst bir kavram olan infak şeklinde olsun yardım ve dayanışma daha çok gönüllük esası üzerine kuruludur. Bununla birlikte, zekât bir hak olarak görüldüğünden toplum bunu bireyin yapması gereken bir vazife olarak görür.

[1037] Mevdudi, s. 100.
[1038] Erdem, s. 162.

Tüm bu durumlar düşünüldüğünde, özellikle Kropotkin'in çeşitli topluluklarda incelediği karşılıklı yardım ve dayanışmanın anarşizm için önemi hatırlanır. Zira bir otorite gücüyle değil bireylerin kendi rızalarıyla kurdukları çeşitli dayanışma örnekleri, anarşizmin özgürlük fikirleriyle ilintilidir. Buna göre, herkesin ihtiyacının giderilmesi esas alınsa da bireylerin bunları kendi istekleriyle yapmaları esas alınmalıdır. Denek'e göre, İslam servetin belirli ellerde birikmesini ve sermayenin verimli ve yararlı iktisadi yollar haricine çıkacak şekilde emek harcamadan mal edinmeyi yasakladığı gibi, herhangi bir şekilde ihtiyaçtan fazla birikimi de men eder.[1039] Buna benzer şekilde düşünen Müslümanlara göre, servet birikimini Kur'an da kesin olarak reddeder. Diğer yandan izin verilen mülkiyet ise iktidarlaşmaya vesile olmayan, kişisel hırslar, zevkler için kaynak olmayan, toplum için olan mülkiyettir. Toplum için olan mülkiyetten anlaşılması gereken, zekât, vakıflar vb. yöntemli araçlar veya daha geniş anlamıyla infak yoluyla, sürekli, ihtiyaç sahiplerine kendi bağımsızlıklarını kazanana kadar yardım ve dayanışma içinde bulunmaktır.

Böylelikle anarşizmin kişisel bağımsızlık, toplumsal faaliyetlerde gönüllük, tüm bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması, kimsenin kimseye muhtaç olmaması gibi temel ilkeleriyle İslam'ın iktisadi hayatta bireylere verdiği sorumlulukların getirdiği sonuçlar kanaatimizce aynı amaçlar taşımaktadır.

4.5 İSLAM'DA HÂKİMİYET MESELESİ

Özellikle seküler olmayan İslam anlayışında, hüküm koyma daha geniş anlamında hâkimiyet, egemenlik Allah'a aittir. Bu durum salt metafizik bir unsur olarak görülmeyip hayatın her alanında olması istenir. Böylelikle "Hükmün Allah'a aitliliği" dinsel, sosyal, iktisadi ve siyasal sonuçları beraberinde getirip, bu alanları etkiler. Bu yönde düşünüldüğünde, İslam'daki hâkimiyet düşüncesi tevhid anlayışıyla birlikte ele alınır. Tevhid, en özet anlamıyla "Allah'ın birliği ve ondan başka ilah'ın olmaması"dır. Tek tanrılı olan İslam, esasen tevhid üzerinde

[1039] Muhammed Nur Denek, "İslam Sermaye, Mal Biriktirmeyi Yasaklar", http://direnismerkezi.blogspot.com/2010/03/islam-sermaye-mal-biriktirmeyi-yasaklar.html, (02.05.2012)

kurulmuştur.[1040] Öte yandan Aktaş'a göre " tevhid, kısaca 'La ilahe illallah' cümlesinde özetlenmiştir. Bu ise kısaca Allah'ı birlemek ve Allah dışında ilahlık ya da rablik arz eden tüm otorite, kurum, din, gelenek, şahıs fikir ve alışkanlıkları reddetmek ve terk etmektir."[1041] Kur'an'da pek çok yerde Allah'ın tekliği ile ondan başka kimseye kulluk etmeme birlikte zikredilir, böylelikle Allah'tan başka ilah edinme anlamı olan şirkten ise insanların kaçınması istenir. Kur'an'da bu yöndeki bir ayet şöyledir:

" De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. O doğurmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'na eş ya da denk değildir"(İhlâs, 1–4)

"İşte, Rabbiniz, Allah budur. Ondan başka tanrı yoktur, her şeyi yaratandır. Yalnız ona kulluk edin. O her şeye vekildir. Gözler onu görmez, O bütün gözleri görür. O latiftir, haberdardır"(Enam, 102,103)"

Yusuf El Kardavi'ye göre, İslam'da emrolunan iki çeşit tevhid vardır. Bunlardan ilki, ilmi, itikadi tevhid ki rubbiyet tevhidi olarak da anılır; ikincisi ameli ve davranışsal tevhid olan ve ulûhiyet tevhidi olarak bilinen tevhiddir.[1042] İyi bir Müslüman olmanın yolu, bu iki tevhidi de aynı derecede kabul etmek ve yaşantısına bu unsurları hâkim kılmaktan geçer. Bu bağlamda iki tevhid türü, esasen birbirini tamamlamaktan ibarettir. Rubbiyet tevhidi, esasen her şeyin yaratanın Allah olduğuna inanma, tüm tabiatın O'nun emriyle oluştuğuna ve düzenlerinin devam ettiğine, her canlıya O'nun rızık verdiğine inanmak anlamı taşırken; ulûhiyet tevhidi ise "ibadete, boyun eğmede, kesin itaate, ne yerde ne de gökte ortağı olmayan Allah'ı birlemektir" ki müşrik Arapların kabul etmediği aslında bu tevhid türüdür, yoksa onlar da her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu kabul ediyorlardı.[1043] O halde ulûhiyet tevhidi, inananların sosyal, siyasal ve iktisadi hayat tarzlarını etkileyen özellikler taşır. Yaşamını bu tevhid türünün belirlediği ilkelere göre kuran inanan biri " helali helal, haramı haram, hadleri ve dünya işlerini düzenleyen hükümleri olduğu gibi kabul etmek. Allah'a Rab olarak iman eden birisi için, insanlardan boyun eğdiği, hayatın düzenlediği hüküm, değer ve kanunların olması caiz değildir."[1044] düşüncelerine de sahiptir. Tevhidin sünettulah denilen tabiat kanunlarına yerleşik

[1040] Yusuf El Kardavi, **Tevhidin Hakikati**, çev. Mustafa Özel, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 2000 (Tevhid'in Hakikati).s. 9
[1041] Aktaş, s.143
[1042] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, ss. 20–21.
[1043] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, s. 23
[1044] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, s. 25.

olduğunu ve İslam'a inanan doğaya ve doğasına uygun davranır diyen[1045] Mevdudi için de İslam'ın temeli tevhiddir. Tevhid anlayışı en özet haliyle kelime-i tevhid'de saklıdır.

" La ilahe illallah'ın harfi harfi tercümesi şudur: ' Adı Allah olan zat- hastan başka ilah yoktur.' Bu demektir ki, tüm evrende Allah'ın zatından başka tapılmaya layık başka bir varlık yoktur. O'ndan başka kimse ibadete, kulluğa, itaate ve boyun eğilmeye layık değildir. Sadece O'nun zatı tüm evrenin sahibi ve efendisidir. Bütün her şey ona muhtaçtır. Hepsi O'ndan yardım talep eder."[1046]

Öyle görülüyor ki, tevhid anlayışı bir yandan ibadetin sadece tek tanrı olan Allah için olduğunu teslim ederken, öte yandan gerçekten itaatin ve boyun eğilmesi layık olanın yine aynı tek Allah olduğunu göstermektedir. Zira ibadet ve itaat ayrılmazdır, ikisinin gerçek sahibi olması gereken Allah'tır. Kardavi'ye göre, tevhid, insanın Allah'tan başkasını tanzimde bulunacağı bir rab edinmemesi ve Allah'ı sever gibi dost edinmemek anlamları taşıyan ihlâs ile ibadet etmek, bütün tağutları inkâr edip bunlardan uzaklaşmak, şirkin bütün derecelerini ve türlerinden sakınmak ile olur.[1047] Tevhid inancının tam karşısında duran tağut genel olarak, hadi aşmak, şeytan veya "kulun haddini aşarak, ibadet ettiği, tabi olduğu, itaat ettiği her şeydir" yani sadece Allah'a itaat etmeleri gereken yerde, insana, paraya, mülkiyete gibi şeylere itaat etmektir.[1048] Şirk ise Allah'tan başkasını ilah edinmek, ona eş koşmak gibi temel anlamlarıyla birlikte, aynı zamanda Allah'tan başkasının kanun koyucu olmasını kabul etmektir.[1049]

Tüm tabiatı, kâinatı kendi kanun veya kurallarına göre yöneten Allah esasen, insanları da bundan muaf tutmamıştır. O halde, oruç tutmak, namaz kılmak gibi ibadet şekilleri ne kadar önemliyse, tevhidin özeti olan kelime-i tevhidin gerçek anlamını bilmek de o derecede önemlidir ki, tevhid insanların insanları yönetmek için kanun koyamayacaklarını kabul etmektir ki tüm bunlar İslam'ın birbirlerinden ayrılmayan şartlarıdır. Kutup'a göre, kelime-i şahadetin esas anlamı, Allah'tan başka ilahın olmadığını, ilahlığın sadece Allah'a ait olduğuna ve hiçbir yaratığı Allah'a eş

[1045] Mevdudi, s. 14.
[1046] Mevdudi, s.62.
[1047] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, ss. 32–36.
[1048] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, s. 37.
[1049] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, s. 42

koşmamaktır.[1050] Ancak şirk (Allah'a eş koşma) sadece şekli ibadetlerin başkası için yapılması anlamı taşımaz, şirk aynı zamanda hüküm koyma yetkisinin başka insanlarda da olduğunu kabul etmektir. Çünkü;

"İlahlığın en önde gelen özelliği, kayıtsız ve sınırsız mutlak hâkimiyet hakkıdır ki, bundan kullar için; ilahın kanun koyma hakkı, hayatlarını düzenleyecek sistem belirtme hakkı ve bu hayatı yürütecek değerler koyma hakkı doğar. La ilahe illallah sözü, insan hayatını yönlendirecek sistemi belirleme hakkının yalnızca Allah'a ait olduğunu kabul etmek ve bu sistemin gerçekleştirilmesi yolunda çaba sarf etmekle gerçeklik kazanılabilir, ayakta durabilir… Bir toplum hayatı için sistem koyma hakkının kendisinde olduğunu iddia eden biri, hiç şüphesiz insanlar üzerinde ilahlık iddia etmiş demektir. Kim onun bu iddiasını doğrulursa; onu, Allah'tan başka ilah edinmiş demektir. Muhammedü'r Resullullah'ın anlamı, İslam nizamının, Allah'tan bize Muhammed(s) aracılığıyla ulaştığını doğrulamaktır. Onun getirdiği sistemin, insan hayatını düzenleyen gerçek bir metot, kendi hayatımızda ve toplumsal olarak gerçekleştirmek zorunda olduğumuz tek sistem olduğunu onaylamamızdır"[1051]

Bu ifadeleri irdelersek, tevhid düşüncesi salt ahrete yönelik ve sadece onun için belirli sistem ve ilkeleri olan bir anlayıştan ibaret olmayıp, insanların dünyevi hayatlarının tüm yönlerini etkileyen, dahası yapması gereken ve yapmaması gereken ilkeleri kesin olarak belirleyen bir inanç, anlayıştır. Bu anlayış gereği, tüm evreni kendi kurallarına göre yöneten Tanrı, insanların sosyal düzenlerini kurarken, adalet ve hakça bunu yapmaları için doğru ve uygun gördüğü sistemi, ilkeleri, kanunları peygamberleri aracılığıyla insanlara göndermiştir. Allah'ın gönderdiği bu ilkeler ve kanunları bir tarafa bırakarak, insanların kendi kendilerine sistemler koyup insanları yönetme hakkı olduğunu savunmak şirktir ve tevhide aykırıdır. Tevhide aykırı yaşamak sadece insanların şekli ibadetlerle insanlara tapmasını gerektirmez, bunları yapmasa dahi salt Allah'tan başka hüküm koymaya inanmak dahi insanı tevhidden uzaklaştırır ve şirke düşürür. Bu yönde düşünen Müslümanlara göre, Kur'anın "Onlar Allah dışında hahamlarını, rahiplerini, Meryem'in oğlu İsa'yı rab'ler edindiler. Oysa Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah'tan başka ilah yoktur. O, ortak koştukları şeylerden yücedir."(Tevbe, 31) ayetleri bu duruma örnektir. Keza ayette vurgulanan bireyler, hahamlar veya rahiplere secde ederek ibadet etmeseler de, yaşamı belirleyen kural, kanun, sistemleri belirleme hakkını insanlara tanımakla

[1050] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, s. 23
[1051] Kutub, Din Bu, s. 24.

"insanları rab edinmişlerdir."[1052] Öte yandan bu ayet okunduğunda, Hz. Muhammed zamanında önce Hıristiyan olup sonra Müslüman olan birisinin (Adiy b. Hatem et Tai), Hz Muhammed'e, Hiristiyanların hahamlara ibadet etmediğini söylemesi üzerine, Hz Muhammed "Elbette (ettiler), onların haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını da helal kabul ettiler ve onlara tabi oldular. Bu onların, onlara ibadetidir."[1053] diye cevap vermiştir. O halde öyle görünüyor ki, hüküm koymak veya değiştirip kaldırmak, Allah'tan başkasının hakkı olduğunu kabul etmek, İslami görülmemektedir. Bunun tersinin doğru olduğunu yani insanların hüküm koyma hakkının olduğunu kabul etmek, Kardavi'ye göre, bilinmeyen büyük bir şirkin başka bir çeşididir.[1054] Zira;

"Şüphesiz ki yaratıklar hakkında yasamada bulunmak sadece Allah'ın hakkıdır. İnsanları yaratan, rızıklandıran, her türlü nimeti onlara bahşeden O'dur. Onları sorumlu kılmak, emretmek, neyletmek, helal ve haram belirlemek de O'nun hakkıdır. Çünkü O, insanların rabbi, meliki, ilahıdır. O'ndan başkasının rubbiyet, mülkiyet ve uluhiyet hakkı yok ki, hüküm ve teşrii hakkı olsun. Dünya O'nun mülküdür. Allah'ın mülkiyetindeki insanlar, onun kullarıdır. Hükmetmek, yasa koymak, helal ve haram kılmak, O'na; dinlemek ve itaat etmek ise kullarına düşer… Yukarıdaki bu ayet ve Resullullah'ın hadisinin bunu tefsiri, kim Allah'tan başkasına isyanda itaat eder ya da Allah'ın izin vermediği bir konuda ittiba ederse; onu bir rabb ve mabud edinmiş, Allah'a ortak koşmuş olur. Bu da Allah'ın dini olan tevhide terstir. İhlas kelimesinin, La ilahe illallah'ın delalet ettiği; ilahın, kendisine ibadet edilen olduğudur. Allah, onların haham ve papazlarına olan itaatini, ibadet olarak isimlendirmektedir. Ve onları erbap, yani ibadete Allah'ın ortakları olarak adlandırmaktadır. İşte bu büyük şirktir. Bir mahlûka itaat eden, Allah ve Rasülü'nün koyduğu hükümden başkasına tabi olan herkes, onu böylece adlandırmasa bile onu bir rab ve mabut edinmiştir. Bir ayette Allah şöyle buyurur: 'Eğer onlara itaat ederseniz, müşrik olursunuz. (Enam,121)'."[1055]

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkıp akıl yürütürsek, Allah'tan başkasının hüküm koyabileceğine inanmak veya en iyi ihtimalde dahi buna inanmasa da Allah'ın indirdiğini hükümlerin tersini uygulayanlara itaat etmek, onlara ibadet etmek gibidir ki bu da İslam'ın en büyük günah olarak kabul ettiği şirke düşmektir. İslam'ın yalnızca Allah'a kulluk etmeyi öngören tek sistem olduğunu ve böylece

[1052] Kutub, Din Bu, s. 26.
[1053] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, s. 43.
[1054] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, s. 42.
[1055] Kardavi, Tevhid'in Hakikati, s. 44.

insanları kölelikten kurtarıp, gerçek bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşturduğundan dolayı, mutlaka İslam sistemini tam anlamıyla gerçekleştirmek gerektiğini belirten[1056] Kutup, Allah'ın koyduğu nizamın en adil nizam olduğunu çünkü bu nizamın herhangi bir ırkın, sınıfın için değil bütün insanların menfaatleri için olduğunu, buna karşılık beşeri sistemlerin ise ya hâkim bir kişi veya hâkim bir soyun, sınıfın, topluluğun kendi arzu, heves, çıkarları için var olduğunu ifade eder.[1057] İlahi sistemin doğayla uyum içinde olduğunu ve İslam'ın esasen doğal bir nizamdan başka bir şey olmadığını savunan[1058] Kutup, mutlak hâkimin Allah'ın olduğu tevhid anlayışının egemen sınıflar için her zaman sakıncalı görüldüğünü düşünür. Zira İslam'ın ilk çıkışında cahiliye Arap toplumun otoriteleri, tevhid ile birlikte, egemenlik yetkisinin kahinlerin, kabile liderlerinin, yöneticilerin ve kralların olamayacağını tamamen Allah'a ati olacağını biliyorlardı, bu durumda "egemen güçlerin insanların vicdanları, dinsel yaşamları, hayat realiteleri, mal, yargı, ruh ve bedenleri üzerindeki egemenlik iddialarının son bulacağının farkındaydılar."[1059] Kutup'a göre, İslam'ın bu anlayışına muhalefet edenler, genelde dönemin otoriteleri olmuştur, çünkü tevhidi din olan İslam, insanların birliğini ve bazı sosyal farklılar olsa da sınıfsızlığı ister. Buna karşıt olan kişi veya toplum cahiliyenin taraftarıdır. İnsan egemenliği cahiliye kültüründen esinlenmiştir, hüküm ancak Allah'ındır ve bu hüküm bazı insanların aracılığıyla gerçekleşmez, şu bir gerçektir ki Allah'ın hükümleri dururken insanların çıkardığı kanunlara uymak ve bu insanları egemen olarak kabul etmek kişiyi İslam'dan çıkarır.[1060] Keza," Yoksa onların kendileri için, Allah'ın izin vermediği din koyan ortakları mı var? (Şura, 21) veya "Rasül size neyi verdi ise onu alın; size neyi yasakladıysa ondan sakının(Haşr, 7)" ayetlerinde de vurgulandığı gibi, gerçek İslam toplum üyeleri, ibadetlerinde, sosyal ve siyasal düzenlemelerinin nasıl olması gerektiğini insanlardan değil Kur'an'dan öğrenirler ve bu bağlamda sadece Allah'a itaat ederler. Bunun tersi olması "İslam'ın birinci ve temel ilkesi olan şahadet kelimesine yani 'Allah'tan başka ilah yoktur/ Hz. Muhammed Allah'ın elçisidir; cümlesine ters düşeceği için böyle bir durumda İslam'ın varlığından, söz konusu kişi veya kişilerin Müslümanlığından söz

[1056] Kutub, Din Bu, s. 27.
[1057] Kutub, Din Bu, s. 27.
[1058] Kutub, Din Bu, ss. 33–39.
[1059] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 27.
[1060] Kutub, Yoldaki İşaretler, ss. 42–79.

edilemez."[1061] O halde gerçek ve kaynağına göre (Kuran, hadis) yaşamak isteyen bir Müslüman, tek hükümdarın Allah olduğunu kabul edecektir. Zira yaratan, rızık veren nasıl Allah ise yöneten de Allah'tır ve insan sadece Allah'a eğilmelidir.[1062] Çünkü tek bir efendi varsa o da Allah'tır; ancak bilinmelidir ki Allah, insanların kendisine köle etmemiştir.[1063] Kendi sisteminde insanların birbirlerine kul olmamalarını sağlayacak yollar göstermiştir. Şu kesindir ki " İslam, insan toplumunda hâkimiyetin, Allah'ın ve onun sisteminin olmasını ister. Bu mutlak hâkimiyeti Allah'ın yaratığı birinin eline almasını haram etmiştir. Allah'ın nizamı dışında yapılmış bütün sistemleri yasaklar, İslam bunu açık bir küfür ve tam bir şirk sayar."[1064]

Ancak bununla birlikte, en anarşik bir toplumda dahi sosyal düzen ve işleyişin sağlanması için, müstakil yönetici bir sınıf oluşmasa dahi, sosyal organizasyonun güvenilir ve düzenli işleyişi için çeşitli düzenlemeler gerekir. İşte bu bağlamda İslam toplumu da toplumsal düzenin sağlanması ve güçlenmesi için bazı kişilere yaptırımları uygulayacak güçler verir. Ancak bu kişilere itaat mutlak manada değildir, bu kişiler ayrıca halife dahi olsa, ayrı bir yönetici sınıf olarak da değerlendirilmez. Onlara mutlak manada olmayan itaatin meşruluğu dahi, bu kişilerin aldıkları bu sorumlulukları Kur'an'a uygun olarak yerine getirmelerine bağlıdır. İleride değineceğimiz üzere, İslam tarihi içinde değerlendirilen pek çok kişi, hareket, mezhep tarafından "yöneticilere itaat mevzusu"nda çok daha radikal değerlendirmeler olmuştur. Ancak bu örneklere değinmeden önce Hz. Ebubekir'in hilafet dönemine henüz başlarken 'Ben en iyiniz olmadığım halde başınıza emir oldum. Eğer ben iyi iş yaparsam bana yardımcı olun; eğer kötülük yaparsam beni doğrultun. Bana, ben Allah'a ve elçisine itaat ettiğim sürece itaat edin. Eğer onlara aykırı bir iş yapacak olursam, bana itaat etmekle yükümlü değilsiniz."[1065] sözleri itaatteki ölçütün Kur'an'a uygun davranmak olduğunu gösterir. Öte yandan Hz. Muhammed'in "Dinleyin ve itaat edin! Başınıza geçen kişi kafası kuru üzüm gibi olan simsiyah Habeşli bir köle de olsa, Allah'ın kitabına uygun davrandığı müddetçe

[1061] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 112.
[1062] Kutub, Yoldaki İşaretler, ss. 42,123.
[1063] Kutub, Din Bu, s. 25.
[1064] Kutub, Din Bu, s. 43.
[1065] Kutub, Din Bu, s. 95.

ona itaat edin"[1066] sözleri de Kutup'a göre gösteriyor ki, bir yöneticiye kayıtsız şartsız itaat etmek gibi bir şey İslam'da kesin olarak yoktur.[1067]

Bize öyle görünüyor ki İslam'ın uygun bulduğu "sosyal düzeni tesis etme tarzı" İslam'ın kendine has bir yöntemi olup, yönetici ve yönetilen sınıf varlığını doğurmaz. Bu durumla ilintili olarak, Fazlur Rahman'a göre, İslam toplumunda ilk dört halifeyi de kapsamak üzere, sosyal düzenin işleyişinde halk ve sorumlular kopuk veya ayrı değildi, özellikle yaşlı sahabeler sosyal, siyasal düzenlemelerde faaldi, yönetim bu bağlamda spesifik belirli insanların elinde olan bir unsur değildi.[1068] En özet haliyle Kur'an'ın kanunları anlamındaki şeriat'a her Müslüman, Müslüman olduğu için uymak zorundadır. Bu bağlamda Müslüman, dışsal bir otoritenin baskıcı sonucunda şeriatı kabul etmiş değildir, Allah'ın istediği düzen ve kurallar bütünü olduğu için kabul eder. Allah'ın istediği düzen, "insanların hayatını düzenlemek için tanzim ettiği şeriatın cihanşümul bir şeriat olduğu açıkça görülür."[1069] Kutup'a göre, tüm kâinatın, tabiatın, doğanın ve insan doğasına uygun olan Allah'ın şeriatı, insan ile kâinat, iç benliği ile dış hayat arasında bir uyum ve uzlaşma meydana getirir:

"Çünkü Allah'ın koyduğu şeriat, insanın içsel yapısı ile dışsal yapısının, içsel hareketleri ile dışsal hareketlerinin arasını telafi eder. Kolaylık ve barış içerisinde hareket etmelerini sağlar. Bu telif ve düzenleme, insanlar arası ilişkilerde ve insanların genel aktivitelerinde de başka bir telifi, başka bir düzenlemeyi meydan getirir. Böyle bir durumda insanlar, kainat sisteminin uyumlu bir parçası haline gelerek kendileri ile kainat arasında yüce Allah'ın koyduğu ortak yönteme (şeriata) uygun davranırlar, yani kainatla da tam bir barış içerisinde yaşarlar."[1070]

Tüm bu ifadelerden yola çıkarsak diyebiliriz ki, en nihayetinde İslam dininin insanlara vermek istediği kültür, insanların iktidar, güç, mülkiyet gibi unsurların peşinden koşmamalarıdır, dahası bunlar için tüm hayatlarını vermemeleridir. Bu bağlamda, her ne kadar yeni kurulan İslam toplumunun dini, siyasi lideri olsa da Hz Muhammed'in esas görevi "yalnız manevi bir kılavuz olmak değil, yeni sosyal bir düzenin, böyle bir görevin kapsadığı her şeyle birlikte organizatörü olmaktı."[1071] Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, peygamber, evlenmiş, ev ve ailesi olmuş, siyasal bir

[1066] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 103.
[1067] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 103.
[1068] Rahman, s.110.
[1069] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 130.
[1070] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 132.
[1071] Nasr, s. 76.

lider olmuş, çıkmasını arzulamadığı savaşlara katılmışsa da asla iktidar hırsıyla yanıp tutuşmamıştır. Zira, o her ne kadar soylu bir aileden gelmiş olsa da "kendisini Kureyşliler arasında siyasi iktidarı veya Mekke toplumunda yüksek bir mevkii ele geçirmeye yatkın hissetmiyordu. Yalnız yeni bir dinin kuruluşu değil, yeni bir sosyal ve siyasal düzen kurmayı içeren peygamberlik yükünü kabul, ona gerçekten çok zor ve yorucu geldi."[1072]

Toplumsal hayatı koordine etmek, sorunları çözmek ve sosyal düzenin işleyişi için görevlendirilenler, halkın, ümmetin rızasıyla, şura'yla o görevlere gelir.[1073] Bu görevler, başka sistemlerde olduğu gibi kişilere bir güç, servet sağlamak için değildir, tamamıyla sorumluluk içindir. Öte yandan ümmet veya toplum, yeri geldiğinde ve gerekli olduğunda onları bu görevlerden de alabilir veya bu göreve gelenler İslam'a uygun olmayan bir yöntemle göreve geldiğini düşünen Emevi halifesi Ömer b.Abdulaziz gibi " ey insanlar! Benim fikrim alınmadan, bu hususta herhangi bir talebim olmadan, Müslümanlarla istişare yapılmadan bu göreve getirildim. Ben, bana biat etmeniz hususundaki hakkımdan vazgeçiyor ve sizi serbest bırakıyorum. Dilediğiniz kimseyi kendinize halife seçin"[1074] diyerek görevinden çekilebilir. Bu erdemlerden uzak olan cahiliye ise, egemenliği insanlara verir, bu egemenliğe sahip olanlar iktidarı tekelleştirir, yöneten-yönetilen sınıfı kesin olarak oluşur ve insanların bazılarının diğerlerinin efendisi haline getirir, modern bir kölelik yaratarak, "düşüncelere ve değerlere, yasalara ve düzenlemelere, rejimlere ve kurumlara bağlanma, boyun eğme"[1075] davranış ve düşünceleri toplumsal sistemin merkezi haline getirirler. Kutup'a göre,

" İslam'ın önerdiği rejimin dışındaki tüm diğer (beşeri) rejimlerde kimi insanlar,-şu ya da bu şekilde- diğerlerinin hakimiyetine boyun eğmek durumundadırlar. Sadece İslami yol'da tüm insanlar yalnızca Allah'a boyun eğmekle ve O'nun emirlerini yerine getirmekle yükümlüdür; böylelikle İslam'da tüm insanların, diğer insanlara boyun eğmekten kurtarılmaları söz konusudur"[1076]

Leonard Binder'e göre, Seyyid Kutup, İslami bir yönetimin önemini yadsımasa da, daha çok, her bireyin kendi içinde olabilecek İslami bir devrimi daha

[1072] Nasr, s. 78.
[1073] Nasr, s. 103.
[1074] Nasr, s. 102.
[1075] Leonard Binder, **Liberal İslam**, çev. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1996, s. 284.
[1076] Binder, s. 282.

önemli görür, sonuç olarak Seyid Kutup'un ilahi hâkimiyete dayalı özgürlük anlayışı "gerçek müminleri bir anarşiye doğru itiveren"[1077] bir özellik taşır, çünkü "gerçek müminlerin yaşadığı bir toplumda dünyevi yasalara, düzenlemelere ve düzeni koruma ve takviye etmede başvurulan araçlara gereksinim duyulmaz."[1078] Bu araçlar, insanların kendi uygulamaları olan cezalar, baskılar, hapishanelerden ziyade, şeriata dayalı dini yaptırımlar ve ondan daha ötesi vicdan, Allah korkusu veya rızası, kardeşlik gibi değerlerle sağlanır.

Aktaş'a göre, kısasa kısas yerine hapis cezalarını uygun bulan batılı hümanist anlayış, insanı dört duvar içine sokarak onu âdeta bitkisel bir hayata mahkûm etmiştir ki bu duruma, pek çok hapishanelere yatırılan sadizmin kurucusu Marquis de Sade' nin de taraftar olması boşuna değildir, zira hapishane insana en uygulanabilecek en ağır işkence ve sadistliktir, batının uyguladığı ceza sistemleri, cinayetleri, hırsızlıkları, tecavüzleri azaltmadığı gibi daha da artırmaktadır.[1079]Aktaş için "Hümanist aydınlanmacı hukuk anlayışı suçlunun bedenini sakatlamaktan ve hastalanmaktan titizlikle korur; ama onun asıl olarak örselenmiş, korunmaya ve tedaviye muhtaç olan ruhunu hırpalar, cendereler altında tutar, umutlarını-cezaevinden kaçma umutlarını bile tüketir."[1080]

Genel olarak, İslam hukuku Kur'an, Hz. Muhammed'in sünneti, icma ve kıyas üzerine bina edilir. Bu hukuğun temel amacı, "Allah'ın hükümranlığı altında ve onun iradesine uygun olarak "[1081] yaşamı düzenlemektir. Şeriat, Fazlur Rahman'a göre, kelime anlamı olarak "hayatın ta kaynağına giden yol" dinsel anlam olarak "insan hayatını yöneten dini değerler" olarak anlam kazanır.[1082] Hayatı yöneten değerler olarak şeriat, bu bağlamda namaz, oruç, hac vb. dini ibadetleri kapsadığı gibi aynı zamanda kişisel davranışlar, sosyal, siyasal, iktisadi tüm hayatı da kapsar.[1083] Kutup'a göre, "Allah'ın şeriatı denilince bu kavramla, yüce Allah'ın insanlığın hayatını düzenlemek için bizzat koyduğu ilkelerin tümü kastedilir. Bu olgu itikat, hüküm, ahlak, yaşam biçimi ve bilgi edinme ilkelerinde somutluk kazanır."[1084]

[1077] Binder, s. 284.
[1078] Binder, s. 284.
[1079] Aktaş, s. 86.
[1080] Aktaş, s. 96.
[1081] Rahman, s. 95.
[1082] Rahman, s.140.
[1083] Rahman, s.141.
[1084] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 160.

Ancak bu ilkeler daha önce de vurgulandığı gibi doğaya ve insan fıtratına uygunluk arz eder, bu bağlamda yapay değildir, esasen insanlara içkindir, doğaldır. İslam'a karşı gelen, doğaya karşı düşünüyor ve ona karşı hareket ediyor diyen[1085]Mevdudi bu konuda şöyle fikir belirtir:

" Bu Allah'ın düzenlediği şeriattır. Allah odur ki bu dünyayı insanlar için yaratmıştır. O kendi yapmış olduğu bu fabrikayı ve tezgâhı boş ve ıssız bırakmak istemez. O, insanın içinde hiçbir gücü boşa yaratmamıştır. Yerde ve gökte de yaratmış olduklarından hiçbiri boş ve yararsız değildir. O kendisi dünyadaki tezgâhın cıvıl cıvıl ve işlek olmasını ister… O ister ki, insan ne cehaletiyle ne şirretiyle ne kendisine zarar versin ne de başkalarına. Allah, şeriatın bütün kural ve yasalarını bu amaçla düzenlemiştir, insanlar için zararlı olan bütün şeyler şeriata haram kılınmıştır, yararlı olan da helal bilinmiştir… Şeriat'ın (bir) amacı (da), bir insanın başkalarına mümkün olduğu kadar yararlı ve yardımcı olmasıdır."[1086]

O halde hayatın yolu ve yöntemi olan şeriata, dine göre yaşamak esasen, insanın kendi doğasına uygun davranıp kendine zulüm etmemesidir. Zira "zulüm herhangi bir kişi veya nesneye, doğasına ve iradesine aykırı iş yaptırmak demektir… Dünyada ne varsa onlar, Allah'a tabidir ve doğaları ilahi kanunlara uymaktır. Bizzat insanın tüm bedeni ve bütün organ ve parçaları bu doğa üzerine kurulmuştur."[1087] Doğaya aykırı davranmak, varlıkları mutsuzlaştırır, insan doğası da bundan uzak değildir. Doğrusu olan şudur ki, insanın doğasına uygun davranması demek esasen sünnetullah'a yani Allah'ın tüm tabiatın içine yerleştirdiği, ilkelere, kurallara uygun yaşaması demektir. Esasen insanın sahip olduğu özgür iradeden dolayı yaptığı seçim ve bunun neticesindeki davranışlar bir tarafa bırakıllırsa, insan bir bütün olarak tanrısal iradeye karşı da duramaz. Çünkü "tüm evren gibi, insanın doğasının kendisi de O hükümdara (Allah) itaat etme yönündedir. Nitekim elinde olmadan zaten O'na itaat etmeye devam ediyor, çünkü doğa kanunlarına aykırı hareket etmesi halinde yaşayamaz."[1088]

Bu durumla ilintili olarak, şeriat ayrıca evrensel bir özelliğe sahiptir, yani her zaman ve her yerde geçerli temel kurallara dayanır. Keza Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'an'da da yani üç kutsal kitapta da bu durum yansımıştır:

[1085] Mevdudi, s. 15.
[1086] Mevdudi, s. 120.
[1087] Mevdudi, s. 16.
[1088] Mevdudi, s. 18.

" Gerçekten şeriat vahyedilen üç kitapta bulunur ve aynıdır: Kur'an bir çok yerde " Yerde ve göklerde olan her şey Allah'a aittir (2/116,3/109)"diyordu. Kitab-ı Mukaddes: "Gökler, yeryüzü ve onun kapladığı her şey Tanrı'nın ezeliyetine aittir"(10,14)diyordu. İncil'de (Paul,1,Co.10.26) : "Yeryüzü ve onun içerdiği her şey Tanrı'ya aittir" diyor. " Allah tek emredendir" ve " Allah tek bilendir" ibaresi üç kitapta da aynı şekildedir."[1089]

Bununla birlikte pek çok Müslüman göre, iktidarlar, büyük mülk sahipleri, birikimciler şeriatı kendi amacından saptırmış, onu bütünsel özelliğinden ayrı tutmuş ve böylece "işlerine gelen" yanlarını kendi güçlerinin devamlılığı için kullanmışlardır. Zira "Şeriatı saptırmak ve tersyüz etmek, sultanlara krallığı elde tutmak için bir zorunluluktur. Kur'an'da tarif edildiği şekliyle şeriat, gücün, servetin ve bilginin bütün kokuşmuşluğunu yasaklar."[1090] Şeriat ile yönetildiği savunulan ülkelerde eğer gerçekten "mülk Allah'ındır" ayetine göre davranılsaydı şeriat da bu yönde uygulanır ve ulusal ya da uluslar arası boyuta lüks, israf içinde yüzülemezdi. Öte yandan "Kur'an şeriatın dediği gibi, eğer Allah tek hükmedense, mutlak monarşi ve onun feodal derebeyliklerini yasaklamıştır."[1091]

Aktaş, İslami hukukun, "insanları doğuştan günahsız ve temelde masum olarak kabul eden"[1092] İslami ilkeye göre şekillendiğini düşünür. En nihayetinde İslam, beşeri sistemlerdeki gibi suçluyu cezalandırmak veya iktidarları güçlendirmek için değil, istenmeyen olaylar henüz daha oluşmamışken onları kökünden temizlemek ister. Amaç cezalandırmaktan öte, suç olarak kabul edilen olayların varlık haline gelmesini engellemektir. İslam toplumunda beşeri sistemlerde adlandırıldığı gibi suç olayları çok azdır zira onlar oluşmadan onların oluşmasına neden olan şartlar kaldırılmıştır.[1093]Ancak bununla birlikte,

" İslam'ı aşağılamak isteyen beşeri odaklar ise, şeriatı bir öldürme ve kesme kurallarından ibaretmiş gibi tanıtmaya çalışırlar… Sömürgeciler, bu şekilde İslam'a yüklenmek için kolay bir hedef elde ederken, kukla yönetimler (sözde islami yönetimler) ise toplumları hem de aldatmak hem de yönetimlerini pekiştirme doğrultusunda bu tür cezalandırmalardan yararlanmak için, İslam'ın daha çok bu yönlerini görmektedirler. Ancak İslami değerler sistemi bir bütündür. Bu bütünsel sistem parçalandığında adil ve olumlu bir uygulama ortaya çıkarılmayacaktır… İslam hırsızların elini keser. Ama elleri kesilenler, adi-

[1089] Roger Garaudy, **Yaşayan İslam**, çev. Mehmet Bayrakdar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006,s. 129.
[1090] Garaudy, s. 131.
[1091] Garaudy, s. 132.
[1092] Aktaş, s. 94.
[1093] Aktaş, s. 99.

basit hırsızlık vakalarının müsebbipleri değil, toplumsal kaynakları soyanlar ve insanların emeklerini sömürenlerdir."[1094]

Öyle görülüyor ki, tevhidi İslam dini anlayışı paralelinde yaşantı kuran toplumsal bir hayatta istenmeyen olayların cezalandırmasındaki temel hedef, böyle olayların toplumsallaşmamasıdır. Önemli olan salt kişiye verilecek ceza veya daha geniş anlamıyla yaptırımlar değil, toplumu bu tür sıkıntılardan kurtarmaktır. Yaptırımlarda insanın tüm hayatını yıllarca elinden alan, tüm düşünce ve davranışlarını etkileyen, böylelikle tamamıyla başkaların otoritesinin belirlediği alanlar veya izinler kadar yaşamak, insani ve İslami görülmez. Zira hayatın her alanında olduğu gibi, en küçük bir hücrede dahi tevhid Allah'tan başka tüm otoritelerin reddine dayalıdır. Zira "fitri bir din olarak İslam, pratik, olumlu, etkili ve kısa bir şiarda kendisini özetler: 'La ilahe illallah'. ..Bu cümleyi benimseyen bir kişi, artık Allah'ın dışında hiçbir kurum, otorite şahıs ve oluşuma boyun eğmemelidir. Bu cümle adeta İslam'ın özünü dile getiren bir esastır."[1095] En nihayetinde İslam, Allah'a dahi körü körüne bir teslimiyet içinde olmasını istemezken, insanların kendi aralarında da böyle bir şeyi yaşamalarını dilemez ve yasaklar. Bunun en güzel örneğini Eliaçık'a göre, Kur'an, başta Hz İbrahim ile bütün peygamberlerle örneklendirmiştir. Keza Hz. İbrahim, babasını, halkını, dönemin hükümdarlarını kısacası devleti sorgulamış hatta Allah'ın kudreti, yaratıcılığı hakkında düşünmüştür.[1096] O halde Kur'an'ın bunları anlatırken insanların almasını istediği evrensel mesaj, "siz de böyle sorular sorun. Allah, kitap, peygamber, insanlık, dünya, toplum, devlet, geçmiş, gelecek hakkında her şey… Size söylenenlere körü körüne inanmayın, araştırın. Kimsenin sözünü duyar duymaz teslim olmayın."[1097] Böylelikle, Allah'ın hükmünde insanlar sorgulamayan, körü körüne itaat eden varlıklar değildir. Bilakis, tevhidin oluşturacağı gerçek İslami davranışlar, insanın gerçek özgürlüğünü sağlayan, bunu artıran özelliklere sahiptir. Tevhid, Hz. İbrahim ve anarşizm arasında bağ kuran Dilaver Demirağ'a göre:

" La ilahe illallah bir devrim çağrısıdır. İnsanların kula kulluk ettiği bir zaman diliminde dağılmışlık da değil, birlikte evrensel kardeşliği gerçekleştirmek, mülkiyet ve iktidar tarafından esir alınmış olan, zulümle var olan düzene bir başkaldırıydı. Adaletin

[1094] Aktaş, ss. 96,100.
[1095] Aktaş, s. 22.
[1096] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 173.
[1097] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 174.

çağrısı, esenliğin çağrısı, insanlar arasında eşitliğin çağrısıydı, dahası tüm tahakküm biçimlerinin kökten bir reddi idi… Evet, Anarşizm, tarihin ürettiği en devrimci fikirlerden biridir ve bana göre İbrahim ile başlayan devrim yolunun modern zamanlardaki yansımasıdır. Bu nedenle Ali Şeriati ile Tolstoy'un el ele verdiği bir devrimci çağrıdır. Anarşizm devletsiz bir dünya tasavvur eder. Aslında anarşizmin süzgecinden geçmiş bir İbrahim'i devrimcilik de aynı tasavvuru öngörür. Bu yüzden La ilahe illallah tarihin kaydettiği en devrimci slogandır. Allah dışında hiçbir otoriteyi tanımayan, devlet denilen putu yıkması gereken bir çağrı(dır). İnsanın kendi eliyle icat ettiği ve karşısında esir düştüğü bütün kavramlar, kurumlar ve değerler karşısında kayıtsız kalıp, onları redde dayalı bir başkaldırı gerçekleştirmektir. Aşkınlık bu nedenle anti-otoriterdir. Çünkü aşkınlık toplumsal hayatta bizi ele geçiren, ruhumuzu, beynimizi, duygularımızı, aklımızı tutsak alan her şeyden kurtulmak, onları toplumsal hayatımızın dışına atmak ve içselleştirmektir. Bu anlamda tevhid, bir tür kusma ve temizlenme eylemidir. İçimizde Aşkınlık dışında yer alan ve bizi tutsak alan her şeyi hem zihnen hem de toplumsal hayat babında içimizden çıkarıp atma eylemidir. Bu bakımdan anarşizm ile gerçek muvahiddlerin yani tevhid eylemcileri olarak ibrahimilerin diyalogu önemlidir. Ve bana göre bu çağın en önemli devrimci koalisyonu anlamına gelir. Kapitalizmden, devlete, mülkiyete, insanı tutsak alan akıl, insancılık, aydınlanma ve hatta doğa, maddi nesneler, duygular kısacası akla gelebilecek tüm tutsaklıklara sırtını dönüp, bunları aşan, bunları reddederek başka bir boyuta geçen sınıfsız bir toplum kanımca ancak bu iki devrimci şiarın bileşkesi ile oluşur."[1098]

Öyle görünüyor ki bu ifadelerden yola çıkarsak, Allah dışında tüm otoritelerin reddi anlamında tevhid, insanın bireysel özgürlüğünü en uç boyuta vardırırken aynı zamanda, sosyal anlamda sınıfsızlık, eşitlik, gerçek adalet ve antikapitalist gibi sloganları olan anarşizmin de isteklerinin karşıtını dilememektedir. Öte yandan, "En büyük fitne, iktidardır." Diyen Muhammed Nur Denek'e göre,

"İlahi dinlerin, özü itibariyle toplumlara sunduğu ilişki biçimi de ast-üst, yöneten-yönetilen ilişkisini değil, bilakis yan yana durmuş eşitlerin dayanışmasını ve toplumsal tekâmülü amaçlamaktadır… Varlığın özgürlüğünü kısıtlayan her türlü iktidar-otorite, insanlığın nihai hedefi olan eşitliğe ulaşmanın önündeki en büyük engeldir. Tevhide iman, eşitlerin oluşturacağı özgür toplumun mutlaka gerçekleşeceğine kalben inanmak, bu kutsal amaca ulaşma gayesiyle yaşamaktır."[1099]

[1098] Dilaver Demirağ, "Tevhid'in ve Hikmetin Anlamı", http://www.adilmedya.com/tevhidin-ve-hikmetin-anlami-h29283.haber, (20.03.2012.)
[1099] Muhammed Nur Denek,"En Büyük Fitne: İktidar", http://direnismerkezi.blogspot.com/2011/02/en-buyuk-fitne-iktidar.html, (20.03.2012)

Bu bağlamda tevhid, insanı kula kulluktan çıkartan bir etkiyle, siyasal, sosyal, iktisadi tüm özgürlüğün kazanılmasında son derecede pozitif bir etkiye sahiptir. Mustafa İslamoğlu'na göre, Allah'a itaat, bir insanın özgürlük ve özerkliğini sağlayan faktörlere sahiptir:

"Suredeki (Tevbe, 111–129) Allah'ın ' bir tek, sonsuz, her şeyi gören, tek kurtarıcı, hep bağışlayıcı, en güçlü, tevbeleri hep kabul eden' olarak vasfedildiği cümleler, sadece insanın Allah'a muhtaçlığını değil, kulluk onuruna sahip şerefli bir varlık olarak özgürlük ve özerkliğine de dolaylı bir atıf içerir. Bu; kişinin benlik, tarih, çevre, kabile, aşiret, servet, töre vb. gibi içi ve dış baskılardan özgürleşmesinin önünü açan bir özerklik ve özgürlük alanına tekabül eder. Kişi bu özgürlük ve güvenlik garantisini güç, para, makam ve oylamayla değil, Allah'la yaptığı itaat sözleşmesi sayesinde kazanır. Taraflarından birinin Allah olduğu bir sözleşme, insan için asla vazgeçilmez bir onur, özgürlük ve güvenlik garantisidir"[1100]

Pek çok müslümana göre, tevhid düşüncesinin salt kendisi bile toplumsal hayata sınıfsızlık, uluslar arası boyutta ise evrensel kardeşliği destekler. Keza, Şeriati'ye göre, tarih boyunca şirk dininin ayrımcı, köleci düzenine kurban olan insanlar, daima ırk, soy, sınıf ve ailelerin eşitliğinin gerçekleşmesi için savaşmışlardır, bu insanlar tevhidin yerleşmesini arzulamışlar, böylelikle insanların birliğinin ancak tevhid nizamı temelinde olduğuna inanmışlardır.[1101] Bu bağlamda egemen sınıflar ,her daim tevhid dinine ve onun getirdiği düşüncelere karşı muhalefet etmişlerdir. Tevhid düşüncesinin taraftarı olan insanların, dönemin egemen Kureyşlilerin diliyle neden "halkın rezilleri, baldırı çıplak insanlar, yalın ayaklılar"[1102], köleler olduğunu düşünmek lazımdır. Bu şunu gösterir ki, İslam ne ruhbanlığı ne sınıflı bir toplum yapısını istemez. Çıkarları bunlarla ters gidenler, İslam'ın bu özelliğiyle olabildiğince savaşmıştır yoksa salt İslam dininin ibadet biçimlerine karşı güçlü bir muhalefet içinde değillerdi, zira azımsanmayacak ölçüde ibadetlerin şekli konularında müşrikler ile Müslümanların birçok ortak yanları vardı. İslam'a karşı gelenler, İslam'ın daha çok, sosyal, iktisadi düşüncelerine karşı gelmişlerdir. Zira "Hüküm ve mülk Allah'ındır" ilkesinin tam anlamıyla yerleştiği sosyal bir yapıda insanlar eşit ve özgür olur."[1103] Tevhid anlayışına uygun olarak,

[1100] Mustafa İslamoğlu, **Kur'an Surelerinin Kimliği**, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011,s. 122.
[1101] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 313.
[1102] Şeriati, Dinler Tarihi I, s. 313.
[1103] Kutub, Yoldaki İşaretler, s. 13.

insanların bir kısmının bir kısmına hâkim kılarak efendi-köle sistemini getirecek kanun yapma hakkı yoktur. Henüz daha yeni doğarken, günde en az beş defa, ibadetlerinde ve en nihayetinde öldüğünde dahi[1104] tevhid kelimesi hayatının merkezinde olan Müslüman için, hüküm, şeriat, kanun, kural koyma sadece Allah'a aittir.[1105] Ancak bu durumun sosyal, siyasal, iktisadi hayatta yaşatılması için bir din adamları sınıfının oluşması ve halkın bu insanlar vasıtasıyla yönetilmesi gerekmez. Zira tüm Müslümanlar, aynı derecede sorumlu oldukları için, ayrı bir sınıf veya teokratik bir sistem gelişemez. Dört halife dönemindeki İslam yönetiminin, bir devlet adına dahi sahip olmadığını belirten Bayındır'a göre, Kur'an'da devlet başkanı, yöneticiler veya herhangi bir yönetim sistemiyle ilgili özel bir hüküm yoktur, ayrıca bu konuda peygamberin de bir emir ve tavsiyesi bulunmamaktadır, bu yöneticilerin kutsal olmadığı onların dokunulmaz olmadığıyla ilgilidir, oysaki teokrasi Allah'ın yetkisinin bir kuruma devri veya onunla paylaşılması özelliğine sahip olduğundan yöneten sınıf sorumsuz, kutsal ve dokunulmaz özelliktedir, İslam'a göre böyle bir davranış kesin olarak şirktir.[1106] Bayındır'a göre " De ki: Çocuk edinmemiş olan, hakimiyete ortağı bulunmayan, acizlikten ötürü bir dosta ihtiyacı olmayan Allah'a hamdolsun. Onu büyüklendikçe büyükle"(İsra, 111) bu ayetin gerçek anlamı da bu yöndedir.

Öte yandan İslam toplumu, henüz oluşmadan önce, Arap toplumu bir devlet teşkilatından ziyade, toplumsal ve siyasal düzenleme ve işleyişini, aşiret şefliklilerine göre düzenliyordu[1107]. İslam döneminde ise peygamber, lider, önder, imam olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle imamet, yani önderlik peygamberden itibaren İslami bir özellikle var olmuştur. Ancak " önderlik elbet verili bir şey olmayıp, bir seçilme veya kendiliğinden ortaya çıkmaktır. Önder olmak… İktidarsal bir güç kazanımı için değil, sorumluluğun bilincinde olmanın yetkinliği olarak, hizmet içinde olmaktır."[1108] Ancak vurgulanmalıdır ki, Şiiliğin ve sunniliğin imamete bakış açısı farklıdır, genel olarak İsmailliye, Zeydiye ve İmamiye olarak üç kola ayrılan Şia'da imam'ın dinsel yönü ve ağırlığı Sünni âleme göre daha fazladır. Keza, Şii aleminin adaletle birlikte

[1104] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, s. 29.
[1105] Kardavi, Tevhid'İn Hakikati, s. 35.
[1106] Bayındır, s. 86.
[1107] Kutub- Sahhara, Peygamberimizin Hayatı, s. 7.
[1108] Aktaş, s.164.

imameti de İslam'ın temel esaslarından biri olarak kabul ettiğini belirten[1109] Şeriati, imamı yol işaretleri, kılavuz, "insani unsurlarla yapılmış Kur'an"[1110] olarak değerlendirip, imametin ne veraset rejimi, ne istibdat rejimi, ne de sınıf, hanedan, ne de demokratik rejimlerin ilke ve usullerine sahip olmayan özelliklere sahip olduğunu belirtir. Ancak belirtilmelidir ki bu imamlardan kastedilen, sürekli devam eden bir düzen olmayan on iki imamla sınırlıdır. Toplumun bu imamlardan sonra gelen önderleri, peygamber ve diktatör olmayan bu devrimci liderleri örnek almak durumundadır. Zira " yol işaretleri" olan bu imamlar, kinlerin, siyasi şehvet ve çekişmelerin, sınıfsal amaçların, iktidar ve mülkiyetin, rüşvetçiliğin, hadis satmanın, Kur'an tefsiri uydurmanın kötülükleriyle mücadele etmiş, toplumun cahiliyeden kâmil bir topluma geçişinin alt yapısını, dönemini oluşturmuşlardır.[1111] Seçimle veya atamayla değil, kendi yüceliklerinden ve tavsiyelerle imamete gelen imamların, saltanat gibi babadan oğla geçen bir sistem sahip oldukları da doğru değildir. Zira " bir kimsenin oğlu olmanın insani ve itibari bir değeri yoktur. [Keza] Cafer-i Kezzab'da İmamın oğludur."[1112] İmamın genel olarak, peygamberliğin temsilciliği, dinin korunması ve dünya işlerini organize ve koordine etmesi gibi[1113] üç işlevi olmuştur. Son olarak konuyla ilintili olduğundan, çok kısaca İsmaillik ve Karmatilerin bu duruma bakışına kısaca değinmek isteriz. İmam inanışının dinsel olarak değil siyasal öneminin boyutları Sünni dünyasına göre daha fazla olduğu görülen Şii'lerde, özellikle Batini-İsmaillilik ve Karmatilerde, imamlar Max Weber'ın karizmatik tipli liderler sınıfına dahil edilebilir.[1114] Ayrıca imam, örneğin İsmaili terminolojisiyle ifade edilecek olunursa "el- imam'ul Mütimm" yani peygamberin işini tamamlayan kişidir.[1115] Bu bağlamda dinsel ve bunun etkisiyle siyasal etki ve gücü fazladır.

Sunilerde ise imam, daha çok dinsel görevli olarak değerlendirilmiştir. Ancak, yine de toplumun akil adamı, kanaat önderi olarak değerlendirildiği gibi, bazen de bizatihi siyasal bir lider olarak da değerlendirilir. İmam'ın fiilleri,

[1109] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 40.
[1110] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 48.
[1111] Şeriati, Dinler Tarihi II, ss.50,53.
[1112] Şeriati, Dinler Tarihi II, s.55.
[1113] Abdullah Ekinci, **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler (Ortadoğu'da İlk Sosyalist Yapılanma)**, Odak Yayın, Ankara, 2005.s. 129.
[1114] Ekinci, s. 130.
[1115] Ekinci, s. 131.

hareketleri, yönlendiriciliği, hiçbir zaman şura denilen toplumun eğilimini, tercihini, fikirlerini devre dışı bırakamaz, yönetim olabildiğince paylaşılmalıdır.[1116] Önderlere itaat ise, aslında dünyevi çıkarlar için değil, Allah'ın adaletinin en iyi şekilde sağlanması için organizasyonun en iyi olması ilkesine göre değerlendirmelidir. Aktaş'a göre

"İtaat, ilahi ölçülere uygun olmalı, bu çerçeveyi aşan bir hiyerarşi ve otoriteye dönüşmemelidir. Zira tarih içinde ümmetin liderliğini yürüten halife (sultan)ler, kendilerini(yeryüzünde Allah'ın gölgesi) olarak nitelemişler, ümmeti ise 'kulları' olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, ümmetle imamet bir zorbalık ilişkisine dönüşmüştür, imamet bir zorbalık olarak topluma dayatılmış ve toplum sürüleştirilmiştir. Ümmetin özgürlük ve sorumluluk bilincini askıya alan, iptal eden bir imamet anlayışı, nebevi bir mücadeleye uygun değildir."[1117]

O halde imam olan kişi, toplumsal organizasyonun yürütücülerinden olarak insanları kendinden ayrı bir sınıf olarak göremez, bu durumda kendini yöneten onları ise yönetilen gibi bir ayrıma tabi tutamaz, aldığı sorumluluğu iktidarlaşmanın verdiği güç olgusuna dönüştüremez. Zira imam da bir müslümandır, hiçbir müslümanın amacı iktidarlaşmak olamaz[1118] Dünyevi menfaat, hırs, iktidarlaşma için olmayan önderlik makamları, çoğu zaman zaruri de olabilir. Örneğin, belirli bir fiziksel ve ruhsal olgunluğa erişmeyen çocuklara babalarının önderlik etmesi veya öğretmenin öğrencisine yol göstermesi gibi.

Öte yandan bazı Müslümanlara göre, İslam (Kur'an) dini, değişmez, sabit unsurlarını belirlerken, yönetim tarz ve işleyişiyle ilgili doğrudan bir göndermesi olmadığı gibi, bu bağlamda toplumsal hayatta yönetim veya sosyal organizasyonun ilkeleri "değişim ve uygarlığın akışı içinde adaptasyona açıktır."[1119] Toplumda önder, Allah'ın tek hükümranlığı altında, imam olan kişiler, peygamberin sünneti ve onun yaşamında gösterdiği imamiyet örneklerine uygun olarak davranmak zorundalar.[1120] Bu davranışları meydana getiren en önemli üst fikirleri şudur ki, önder (imam) olan kişi, kendini asla diğer insanlardan üstün, ayrıcalıklı, farklı sınıfta görmez; ancak diğer insanlardan daha sorumlu görür. En nihayetinde özellikle Sünni anlayışa göre, sorunlar, kararlar veya bazı yaptırımlarda icma-i ümmete başvurur, yani topluluğu

[1116] Ekinci, ss. 164.167
[1117] Aktaş, s. 166.
[1118] Aktaş, s.203.
[1119] Tebatebai, Mutahhari ve diğerleri, s. 78.
[1120] Tebatebai, Mutahhari ve diğerleri, s.79.

oluşturan Müslümanların fikirleri, olaylar hakkındaki düşünceleri de baz alınarak karar alınır. Nitekim ”onların işleri aralarında şura iledir.” (Şura, 38) ayetine uygun olarak, lider pozisyonundaki insanların Tanrısal bir yetkiye sahiplikleri varmış gibi, toplumu ilgilendiren eylemlerde toplumun görüşü ve fikirleri alınmadan işlerin yapılması istenilmez. Müslümanların işlerini birbirlerine danışarak, şuralar kurarak gerçekleştirmelerini aynen namaz kılmak, oruç tutmak gibi önemli olduğunu belirten Eliaçık'a göre, icma-i ümmet ile demokrasi karıştırılmamalıdır, zira demokrasi Allah'ın hükümlerine ters olsa da halk çoğunluğunun seçtiğini kutsallaştırmakla İslami olamaz.[1121] Buna ek olarak, İslam'ın yönetim şekliyle ilgili kesin bir hükmü olmadığı ancak ne olursa olsun Şura'sız İslam'ın da olamayacağını düşünen[1122] Kutup, Şura'nın şekli ve içeriğinin, vasıtaların zamandan zamana değişeceğini belirtir. Ancak bununla birlikte, İslam toplumun tüm üyelerinin görüşünü yansıtacak kararların alınmasını oluşturacak mekanizma ve olanaklarının kurulması ve bireylerin "toprak ağalarının merhametine, işverenin ve güç sahiplerinin insafına terk edilmemesi"[1123] ve sosyal düzen ve işleyiş ile ilgili kararların tüm halkın iradesiyle oluşturulması önemlidir. Ancak bu durum demokratik bir düzenin olacağını akla getirmemelidir. Demokratik seçimler, onun oluşturduğu düzen ve parlamenter sistem de Kutup'a göre özetle aldatmacadan ibarettir:

"Çöp tenekelerinde kırıntı toplayan belli bükük, ayağı yalın, bedeni çıplak, soluk yüzlü, ürkek bakışlı yaşlının insan olduğunu söylemeye kim cesaret edebilir. Kim çıkıp da bu zavallıların insan haklarından faydalandıklarını iddia edebilir? Bu zavallılar, mutlu azınlığın villalarında köpeklerine yedirdikleri şeyleri rüyalarında dahi göremiyorlar. Evlerde hizmetçilik, kapıcılık, odacılık yapan binlerce kişinin gerçekten insan olduklarını kim söyleyebilir?...Bütün bunlardan sonra 'Hakimiyet milletindir; halkın seçme ve seçilme hakkı vardır' palavralarına kim aldanır? Bu sözlerin değeri ne olabilir?! Bu öyle bir aldatmacadır ki üzerinde konuşmaya bile değmez. Hakimiyet, şu sözünü ettiğimiz milletin öyle mi? Şu aç, zavallı, cahil, aldatılmış milyonların öyle mi. Şu gece gündüz ekmek diye bağıran, kendisinin hakkı olduğunu söylenen seçme ve seçilme hakkı üzerinde düşünmek için bir saniye bile vakti olmayan yoksul zavallıların öyle mi?.."[1124]

[1121] Eliaçık, Devrimci İslam, s. 103.
[1122] Kutub, İslam- Kapitalizm Çatışması, s. 100.
[1123] Kutub, İslam- Kapitalizm Çatışması, s. 102.
[1124] Kutub, İslam- Kapitalizm Çatışması, s. 18.

Yukarıdaki öncüllerden hareket edersek, demokratik araçlarla halk iradesinin gerçekleştirildiği iddiası bir hakikati ifade etmez. Aynı zamanda demokrasi de her zaman doğru tercihleri ön plana taşıyamayacağından dolayı tercih edilemez. Öte yandan siyasal partilerin meydana getirdiği, parlamentolar da fikirleri, hedefleri, programları ve icraatlarıyla halkı temsil etmekten uzaktırlar.[1125] Görünen o ki, kapitalizm araçlarıyla yaşatılmaya çalışılan demokrasi, kapitalist bir yalan içinde olup halkın yönetmesi gibi bir durumdan da uzak olan bir anlayış olarak kabul edilir. Bu duruma paralel olarak düşünenlere göre, ayrıca, demokrasi toplumsal sıkıntı ve adaletsizlikleriyle, bunların oluşmasına neden olanlar lehine halkın seçim, propaganda gibi araçlarla kontrol altına alınmasıdır.[1126] Bu bağlamda kendi doğrularına aykırı ve saptırılmış bir şekilde varlık halinde yaşatılmaya çalışılan demokrasi, bu durum olmasa dahi tercih sebebi olamaz.

Şeriati'ye göre, demokrasi de önemli olan oydur, örnek ve ideal insanlar ya da akıl, mantık önemli olmayıp, kitleleri harekete geçiren öğeler duygulardır, en nihayetinde salt daha çok oy aldı diye birilerin başa geçmesi adaletli değildir, reylerin çokluğu tek belirleyici faktör olmamalıdır.[1127] Öte yandan Şeriati'ye göre, Shpingler'in " Demokrasiden dem vuran herkes ve demokrasi ile iş başına gelenler, halkın yalancıları, aldatıcıları ve gösterişçileridir. Zira demokrasi aldatma iradesidir."[1128] sözleri de gösteriyor ki, demokrasi daha çok demokrasiyi çıkarları için kullanabilenler içindir. O halde genel olarak denilebilir ki, yukarıdaki nedenler paralelinde düşünüldüğünde demokrasi, Müslümanların sosyal, siyasal, iktisadi düzenin oluşturacağı bir sistemin kaynağı olamaz. Zira İslam her şeyden önce çoğunluğun değil, tüm Müslümanların uzlaşabildiği ortak değerler etrafında birleşilmesini ister. Ancak bu toplumun tek tipleştirileceği anlamı taşımaz. Örneğin, İslam coğrafyasında yaşayıp da Müslüman olmayanlar, kendi dinlerinin, adet ve yaşam tarzının belirlediği ilkelere göre yaşabilir. Tarihsel örneklerle de bellidir ki, İslam, kendisiyle hiçbir bağ veya benzerlik olmayan kitlelere her zaman adil ve özgürlükçü olmuştur.[1129] Adalet, eşitlik içinde toplumsal bir hayat ve tevhid inancına uygun bir sistemi istediği belirtilen İslam, kimi Müslümanlara göre insanın kapitalist

[1125] Kutub, İslam- Kapitalizm Çatışması, s. 164.
[1126] Eliaçık, Devrimci İslam, s. 48.
[1127] Şeriati, Medeniyet Tarihi I, ss. 253-259.
[1128] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 262.
[1129] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 127.

veya görünürde ya da gerçekten demokratik ülkelerin insana dayattığı makineleşmeye, yabancılaşmaya karşı durduğu gibi aynı zamanda sosyalist devletler de olduğu gibi bürokrasinin çarkları içinde ezilmesine de karşıdır. Zira bürokrasinin ruh üzerindeki etkisi çok acımasız bir özelliktedir, örneğin bürokrasinin sistemli olduğu bir düzende insanın umutları ve ihtiyaçlarının yerine idari düzen geçmektedir.[1130] Marks'ı tarihteki tüm değişim, hareketliliklerin nedenini sürekli iktisada bağladığı için eleştiren Şeriati, Marksist sosyalistleri yeteri kadar özgür olmayan ve kayıtlı, bağlı olan taassup içinde yaşayan dindarlara benzetir.[1131] Öte yandan Kutup'a göre, bazı komünistlerin düşünceleriyle iktisadi açıdan İslam'ın bakış açılarında ortaklıklar olsa da, özellikle Sovyet komünistlerinin her şeyin başında ve sonunda maddeyi kabul eden anlayışları ve bireyin siyasal, iktisadi hayatında insan fıtratını gözetmemeleri, onları İslam'ın muhalifi haline getirmiştir.[1132] İslam'ın özellikle, siyasal, sosyal, iktisadi tüm düzen ve işleyişinde adaleti gözeten yapısının kendisine rakip gören Marksist sosyalistler, bu bağlamda sosyal adaleti gerçekleştirecek tek düzenin kendilerinin olduğunu yaymışlardır.[1133] Diğer yandan bu minvalde düşünen Müslümanlara göre, kapitalizm bencilik ve aşırı bireycilik içinde toplum namına hiçbir şey bırakmayan ve esasen bir sınıfın düzen ve hâkimiyetini sağladığından dolayı istenmezken, Marksist sosyalist ve kimi komünistlerin ise sosyal adalet ilkesi için bireyi devlete bazen topluma tercih etmesi de kabul edilemez. Eliaçık'a göre, şirket veya holding patronların egemen olduğu sosyal ve siyasal bir düzen ile parti, politbüro, bürokrasinin egemen olduğu bir sistem aynı değerdedir zira mülkiyet ve iktidar yine birilerinin tekelinde olmaktadır.[1134] Şeriati'ye göre, Marksist sosyalist devlet de kişisel haklar ancak toplumun haklarıyla uyuştuğu ölçüde vardır ve kendine has demokratik bir diktatörlük özelliğine sahip olan bu düzende, halk da esasen diktatörlükle yönetilir zira sistemi değiştirme ve dönüştürme şansı, özgürlüğü yoktur.[1135] O halde verilenlerden yola çıkıp genel olarak düşünülürse, İslam'ın toplumsal ve siyasal, iktisadi düzen anlayışı, demokratik, kapitalist, Marksist sosyalist, aristokratik,

[1130] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 23.
[1131] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 232.
[1132] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 160.
[1133] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 161.
[1134] Eliaçık, Dar'usselam, s. 131.
[1135] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 207.

oligarşik yapılara değinilen unsurlarda da görüldüğü nedenlerden dolayı pek çok bakımdan uzak görünür. Zira tevhid anlayışın getirdiği egemenlik anlayışı ve birey ile toplum arasında herhangi bir seçim yapmadan birini diğerinden daha değerli veya değersiz görmemesi, bu uzaklığın başlıca nedenlerindendir.

Ancak bununla birlikte, sosyalizmin tek türe indirgenemeyen yapısı, İslam ile sosyalizm veya komünizm arasında ilişki kurulabileceği düşüncesini akla getirmiştir. Kimi düşünürler, örneğin, Sibai'e göre, sosyalizm yirmiden çok başı olan bir yaratığa benzer ancak yine de tüm türlerinin ortak özelliği toplumu oluşturan tüm bireylerin yoksulluğa, yokluğa ezdirilmemesi, insanın sömürülmemesi, meta haline getirilmemesi gibi İslam'ın asr-ı saadetten beri paylaştığı erdemlerdir.[1136] Ancak, İslam sosyalizmi, hem insanın maddi hem de manevi yapısını gözeten eşitlikçi, adaletçi ve özgürlükçü özelliğiyle en üstün sosyalizm türü olup, devlete değil toplum üzerine kurulur. Öte yandan, kimilerince sosyalizm veya komünizmin en üst aşaması olarak görülen ancak devletsiz, yapay otoritesiz olan anarşizm ya da anarşik kişi, gruplar, hareketler İslam tarihi boyunca olagelmiştir. Keza, "Hz Peygamberin irtihalinden sonra bir baş seçmeye gerek olmadığı, herkesin kendini Allah'ın kitabına göre yönetebileceği, kurulu bir statükonun gereksiz olduğu gibi fikirleri savunanlar olmuştur."[1137] Biz ileriki bölümde, bazı kişi, grup, mezhep, tarikat, gibi örneklemelerle bu duruma değinmeye çalışacağız.

Özetle ifade etmek gerekirse, yukarıdaki ifadeler yönünde düşünen Müslümanlara göre, tevhid salt sözlükle anlamıyla Allah'ın birliği olarak ele alınmamalıdır. Allah, her şeyden önce ibadet ve itaat edilmeye tek layık olandır. Bu yönde ibadet salt Allah'a yönelik olduğu gibi itaat de sadece Allah'a yapılmalıdır. Her türlü hâkimiyet, yasa koyma hakkı tüm doğayı yöneten ve yönlendiren Allah'a aittir ki Allah peygamberleri vasıtasıyla insanlar arasında kurulması gereken düzenin işleyişini bildirmiştir. Peygamberler dahi sadece bu durumda aracıdırlar, yoksa Allah ile hâkimiyeti paylaşan insanlar değildirler. Öte yandan önderler, imamlar yönetici veya lider, rehber özellikleri olsa da bunlara mutlak anlamda itaat söz konusu değildir. Esasen anarşizmin kendisi dahi iktidarlaşmadığı müddetçe liderlikleri, önderlikleri olumlar. Keza Bakunin'e göre, önderler görünmez kaptanlar

[1136] Sibai, ss. 61–62.
[1137] Eliaçık, Devrimci İslam, s. 59.

gibidirler.[1138] O halde müslümanların önder, imam gibi toplumsal, siyasal, dini öncü insanları kabul etmesi, tek başına anarşizm ile uyumsuzluğunu göstermez. Zira anarşist düşünürlerin kendisi dahi az önce de vurgulandığı gibi, liderliği toptan mahkûm etmez, liderliğin kabul edilebilir katkılarını da olumlar.

Diğer yandan yukarıda incelediğimiz üzere ister demokratik, ister sosyalist, liberal veya kapitalist hiçbir devlet İslam'ın insanlar için istediği düzeni getiremez. Temel olarak bakıldığında, tüm bu ideolojilerin reddedilmelerinin merkezinde çoğunluğun her zaman haklı olamayacağı, hâkimiyetin belirli insanlara verilemeyeceği, mülkiyetin tekelleşemeyeceği, bireyin toplum için feda edilemeyeceği veya bireyin salt kendi içine bırakacak, bencilleştirecek bir yapı içinde olmaması gerektiğine yönelik fikirlerdir. Bu hususlar daha önce ilk bölümde (Anarşizm 1.Bölüm) vurguladığımız üzere genel olarak anarşizmin bu ideolojileri karşı duruşlarının da gerekçeleridir.

Böylelikle bütün olarak düşünüldüğünde, insanın insanı yönetemeyeceği üzerinde yapay iktidar olamayacağını savunan anarşizm ile İslam'ın "mülk ve iktidar Allah'ındır" temel prensibinden doğan "kula kulluk edinemeyeceği" ile özetlenebilecek ilkelerinin gerçekleştirmek istediği yaşam biçimleri paraleldir.

Ancak tüm bu ifadelere rağmen anarşizm ile İslam arasında asla bağ kurulamayacağını savunan Müslümanlar veya düşünürler de vardır. Bu yönde düşünenlere göre, İslam ile anarşizm arasında mukayese veya bir bağ kurmak bir yana, İslam anarşizm veya anarşi tehlikesini bertaraf edecek tek reçetedir. İslam'ın, bir nevi komünist düzenin bir üst aşaması olarak da görülen anarşizm ile ilişkisi bir yana, bazı Müslümanlara göre, İslam komünizmin bir alt aşaması olan sosyalizm ile de alakalı değildir. Zira İslam her ne kadar her daim ezilenlerden yana olduysa da bu durum onun, felsefi altyapısı materyalizm olan sosyalizm ile ilişkilendirilmesi hakkını doğurmaz, en nihayetinde İslam İslam'dır, sosyalizm sosyalizmdir.[1139] Öte yandan bu yönde düşünen çoğu kişiye göre, İslam ile sosyalizm arasında kurulmaya çalışılan bağ veya diğer ideolojiler ile İslam'ın ortak yönlerin olduğuna yönelik söylemler, esasen İslam'ın kötü bir şey olmadığına yönelik olan savunmacı

[1138] Marshall, s. 397.
[1139] Hasan Sabaz, " Kapitalist İslam'a Karşı Sosyalist İslam, İslam Bunun Neresinde", http://www.dogruhaber.com.tr/Yazar/Makale/Kapitalist-Islama-karsi-Sosyalist-Islam-ISLAM-BUNUN-NERESINDE.html, (02.05.2012)

psikolojinin ürünüdür.[1140] Bunu yapmaya çalışanlar İslam'ın sosyal adalet, eşitlik, zulme karşı mücadele vb. yönleriyle İslam ile sosyalizm arasında bağ kurup, İslam'ın esasen sosyalizm olduğunu ifade etmeye çalışırken, diğer yandan İslam'ın kabul ettiği ferdi mülkiyet, ticaretten yola çıkıp İslam'ın esasen liberalizm olduğunu savunurlar. Keza İslam ile liberalizm arasında bağ kuranlara göre, İslam insanların eşit olduğunu veya olması gerektiğini vaaz etmez, komünizm insan fıtratına ters bir şekilde "eşitliği" ister ki bu, mantık dini olan İslam için kabul edilemezdir, elbette ki bu durum İslam'ın daha adaletsiz olduğunu göstermez.[1141] Zira doğuşu itibariyle farklılıklarıyla gelen insanların eşitliğini kabul etmek adaletsizliktir. Ayrıca, İslam'ın özel mülkiyeti kabul etmesi, helal yol ile kazanılmış birikimi olumlaması, bir sermayedarın hakkı verilmek şartıyla ücretli işçi çalıştırmasına izin vermesi, infak ve zekât da gösterir ki İslam ile sosyalizm arasında bağdan bahsedilemez tersine İslam ile liberalizm arasında ortak hedefler mevcuttur.[1142]

Öyle görünüyor ki, genel olarak toplumcu anarşistlerin çeşitli farklıkları ve işleyiş tarzları farklı olsa da olsa devletsiz sosyalizmi kabul ettiği düşünüldüğünde tüm bu eleştiriler elbette ki anarşizm içinde geçerlidir. Bununla birlikte anarşizme eleştirilerin en başında gelen unsurlar, anarşizmin düzensizlik, kaos, terör, ahlaksızlık olduğu bunun İslam ile bağdaşamayacağıdır:

"Anarşizm devletsiz, kanunsuz ve her insanın kendi başına buyruk yaşayacağı bir düzensizlik isteyenlerin görüşüdür. Terörizmle desteklendiğinde de, barışın, dostluğun, kardeşliğin, uzlaşma ve hoşgörünün karşısındaki karanlık görüş ve ideolojilerin bir uygulaması anlamına gelir. Kur'an ahlakının temelini ise söz ettiğimiz bu güzel ahlak özellikleri oluşturur. Çok açıktır ki, anarşizm de terör gibi İslam diniyle tamamen çelişir. Anarşizm, bozgunculuktur ve şiddet kullanarak mevcut düzeni yıkmaya, yerine kendi ideolojisi doğrultusunda yeni bir yönetim kurmayı hedefler. Şiddet, çatışma ve savaş, anarşistlerin adeta kutsal kavramları gibidir."[1143]

[1140] Ali Haydar Haksal, "İslam ve Sosyalizm", http://www.milligazete.com.tr/makale/makale-214345.htm, (02.05.2012)

[1141] İslamvelibaralizm.wordpress.com, "Kur'an eşitliği emretmez", http://islamveliberalizm.wordpress.com, (02.05.2012)

[1142] İslamvelibaralizm.wordpress.com, "Kur'an eşitliği emretmez", http://islamveliberalizm.wordpress.com, (02.05.2012)

[1143] Fuat Türker, "İslam ve Anarşizm Kelimeleri Yan yana Olmaz", http://www.yazarport.com/read.aspx?yazino=12209&baslik=islam-ve-anarsizm-kelimeleri-yanyana-olamaz, (02.05.2012)

Anarşizmin şiddet, çatışma, terör, düzensizlik gibi unsurların anlamı olduğunu düşünen bu yöndeki düşünürlere göre, İslam'ın barış, hoşgörü, uzlaşı gibi ahlaki ilkeleri anarşizm ile çatışır. "İslam literatüründe anarşizmin karşılığı "fitne"dir. Kur'an ve hadiste fitne kelimesi "saptırma", imtihan,kargaşa[3] ve "isyan" gibi manalara gelmekle birlikte, "fitne" kelimesi daha çok toplumda anarşi ve kargaşayı ifade etmektedir. Başka bir deyimle, günah, isyan, delilik, imtihan v.b. gibi manalar ifade eden "fitne" kelimesi, dilimize geçerken adeta bu anlamlarını yitirmiş, daha çok toplumsal huzursuzluk, kavga, kargaşa ve kıyam gibi anlamlar kazanmaya başlamıştır.[1144]"

O halde bu açıklamadan yola çıkılırsa, kargaşa, saptırma, isyan gibi durumları olan anarşinin yerine sosyal düzen ve işleyişin kurulabilip gelişmesi için İslam'a göre devlet zaruridir.

Ağırman'a göre, ideal bireyler yetiştirmek devletin asli görevidir, devlete başkaldırmak, yöneticilerin yanlış yaptığı icraatlara kızıp devleti yıkmaya çalışmak, suçsuz insanları öldürmek, terör estirmek Müslüman'a uygun şeyler değildir ayrıca "Haksızlık, adaletsizlik, yağma ve ölüm demek olan anarşi ve terörün, kaynağı Allah, adı barış ve selâmet, amacı her iki dünyada da insanlığı mutlu etmek olan bir dinde yeri olamaz, olursa kaynağı ilahî olamaz." [1145] O halde anarşizm, devletsizlik isteyen ve yeri geldiğinde bu amacını gerçekleştirmek için terörü araç olarak gördüğünden İslami değildir. Zira anarşi ve ideolojisi anarşizm ve onun bir aracı olan terörizm haksızlığın, adaletsizliğin, suçsuz insanları öldürmenin bir ifadesidir.[1146]

Bu yönde düşünen Müslümanlara göre anarşizmin en büyük hatalarından birisi de yanlış veya doğru olan devleti ayırmayıp, tüm devletlerin aynı derecede kötü olduğunu kabul etmesi yani ayrım yapmamasıdır. Oysaki doğru olan devletin çarpık noktalarını düzeltmek, kötü gidişe son vermektir. En nihayetinde, hatasız devlet yoktur ancak önemli olan devleti toptan yok etmek değil onu ıslah etmektir şu bir hakikattir ki devlet gerekli bir aygıttır, felsefi anarşizm (devletsiz toplum) toplumsal

[1144] Musa Kazım Yılmaz, "İslam'ın Anarşiyi Önleme Tarzı ve Türkiye'deki Anarşinin Nihai Hedefi", http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=763, (02.05.2012)

[1145] Cemal Ağırman, "Anarşi ve Terörü İslam'la Birlikte Anma Cehaleti veya Art Niyetliliği" http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=754, (02.05.2012)

[1146] Cemal Ağırman, "Anarşi ve Terörü İslam'la Birlikte Anma Cehaleti veya Art Niyetliliği" http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=754, (02.05.2012

anarşiye de yol açar ki [1147] İslam asla düzensizliği olumlamaz. Devlet, düzenin icrası, toplumu oluşturan bireyler arasında adaletli bir şekilde dengeyi sağlamak, güçsüzü korumak için olmak durumundadır. Devlet, toplumsal huzuru bozan, iktisadi düzeni kaosa sürüklemek isteyen, ahlaki değerleri yıkmaya çalışan kişilere karşı da "zora başvurma" hakkına sahiptir. Din anarşiye veya onun bir üst fikri aşaması olan anarşizme karşı, içinde barındırdığı sevgi, şefkat, merhamet, adalet, hak-hukuk, yardım ve dayanışma, tüm canlıların yaşamına saygı olması gerektiğine yönelik kabulleriyle [1148] devletin hakça düzen ve dirliği sağlaması için devletin yanında olur.

Öyle görülüyor ki ahlaksal ve dini değerlerin karşısında durduğu belirtilen, düzen ve asayişi yıkan, insanların birlik ve beraberliğini bozan, eylemleriyle şiddet ve terörün eşanlamı olmuş olduğu kabul edilen, kargaşa, kaos isteyen anarşizm yukarıda bahsettiğimiz üzere kimi Müslümanlarca asla İslam ile bağdaşamaz.

Ancak daha önce (İslam ile ilgili ilk bölümden bu bölüme kadar) de değindiğimiz üzere kimi Müslümanlarca İslam ile anarşizm arasında pek çok ortak yön, amaç vardır. Biz söz konusu bu yönlerin bu bölümü kadar daha çok fikri bağlamında örnekleri üzerine dururken, ileriki bölümde sadece, İslam ile anarşizm arasında ilişki kurulamayacağına yönelik eleştirilerin karşılığı olarak; İslam'ın ilk döneminden günümüze kadar çeşitli birey, grup, mezhep veya hareketle ilgili unsurlarına değinmekle, anarşizm ile İslami öğretiler arasında olduğu savunulan pratik yanlar üzerinde duracağız.

4.6 MÜSLÜMAN SOSYALİST-KOMİNİST-ANARŞİK YAŞANTILAR

Kimi düşünürlerin "sosyalizmin imamı"[1149] olarak bahsettiği Hz. Muhammed'in eşitlikçi, adaletçi, özgürlükçü, devrimci gibi pek çok özelliği böyle değerlendirmelerin doğmasına kaynaklık etmiştir. Öte yandan Hz. Muhammed'in kurduğu salt İslam'ın değil tüm İbrahimi dinlerin, zulümlerin, ırksal, sınıfsal, soy

[1147] Nuri Çakır, "Otorite, Nereye Kadar? Ya da Marş-İleri Arş-İleri An-Arşileri", http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=752, (02.05.2012)
[1148] Ramazan Altıntaş, "Anarşinin Yegâna İlacı: Dindarlık", http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=757, (02.05.2012)
[1149] Annemarie Schimmel, **Ve Hz. Muhammed(S.A.V) Onun Peygamberidir**, çev. Okşan Aytolu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2008,s.240.

ayrımların yok edilmesi, iktisadi ve maddi değerlerin (kan, efendilik, ruhanilik, altın, toprak) yerine insani ve manevi değerlerin hâkim kılması, fedakârlık, kendinden vazgeçme, kendini feda etme, bireysel menfaat ya da çıkarları Allah ve toplum için göz ardı etme, halkın hakkına ve adalete riayet edilmesi, eşitliğin yüceltilmesi, zalimden, tekelcilik, sermaye birikimden nefret, zülüm ve baskıya karşı olma; tapmanın, dayanmanın, teslimiyetin sadece Allah'a ait olduğu, bunların dışındakilere teslim olmayı, ümit bağlamayı men eden özellikleri ve istekleri[1150] gösterir ki bu gibi ilkeler ve kabuller anarşist-komünist (sosyalist) ilkeleriyle paraleldir. Ancak dini sömürü aracı olarak kullananlar[1151] ve de sultanların, emirlerin, savaş komutanların elinde tutukları kişisel ve siyasal mühürler [1152] İslam'ın henüz daha tarih sahnesine ilk çıktığından itibaren yaşadığı ve yaşattığı adaletçi, eşitlikçi, özgürlükçü yapı ve örneklerini örtbas etmişlerdir.

Bununla birlikte, yine de Hz. Muhammed ve sahabesinin oluşturduğu toplumsal yapının sosyalist özelliklerini keşfetmemize bu mühürler engel olamamıştır. Sibai'e göre, şurası kesindir ki Hz Muhammed ve arkadaşları sosyalist birey ve toplumu, yaşadıkları hayat tarzlarıyla yaratmışlardır.[1153] Hz Muhammed'in oluşturduğu sosyalist toplum, esasen diğer peygamberlerin de isteyip de başaramadıkları bir durumdur. Peygamber ve sahabelerin oluşturduğu Müslüman sosyalist toplum, dünya ve ahiret için aynı anda çalışmayı, paylaşma ve nimetlerden ortaklaşa yararlanma yoluna gitmişler, dünyanın kötülüklerine bulaşmadan dünya işleriyle ilgilenmişlerdir.[1154] Ancak bu işlerde, adalet, özgürlük, eşitlik, paylaşımcılık, yardımlaşma gibi erdemler her zaman bir ilke olarak gözetilmiştir. Muhammed İkbal'e göre, "O yüce isim (Hz.Muhammed) nezaman aklıma gelse heyecanlı bir titreme ruhumun her zerresini kaplar! Onun ismi insanlara hürriyet ve eşitliğini nihai bildirisini sundu."[1155] En nihayetinde peygamber ve ashabı, "zulme karşı direnmeliyiz, kula kulluğa son vermeliyiz, açları, yoksulları doyurmalıyız, malımızı onlarla bölüşmeliyiz, zengin ile yoksul eşit hale gelinceye kadar

[1150] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 202.
[1151] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 203.
[1152] Sibai, s. 315.
[1153] Sibai, s. 319.
[1154] Sibai, s. 318.
[1155] Schimmel, s. 248.

yardımlaşmalıyız, faize son vermeliyiz, insana emeğinden başkası yoktur."[1156] İlkelerini hayata hâkim kılmaya çalışmışlardır ve de buna uygun olarak yaşamışlardır. Öte yandan, pek çok iktisadi ve siyasal sebeplerden dolayı kesin olarak "yasak" edilmese de kölelik, peygamber ve sahabesi tarafından sürekli kaldırılmaya teşvik edilmiştir. Örneğin "Hz Muhammed, 63; eşi Aişe, 96; amcası Abbas, 90; Hz Osman, 20; Ömer oğlu Abdullah 1000; Hz. Ebubekir, 50 kadar; Abdurahman bin Avf 30 bin köleyi"[1157]azat etmişlerdir. Daha önce pek çok kez örnek verdiğimizden dolayı, sahabe Ebuzerr'i hariç tutmak üzere peygamber ve sahabelerle ilgili mevzuyu burada iki örnekle vermeyi yeterli görüyoruz:

"İbn Ömer anlatıyor: 'Hz. Peygamberin ashabından birine pişmiş bir koyun kellesi getirilmişti. O şöyle dedi: 'Falanca benden daha muhtaçtır. Ona verin'. Ona giderler, o da şöyle diyerek bir başkasına gönderir. Ve bu baş bu şekilde tam yedi kişi dolaştırıldıktan sonra ilk veren kişiye geri döner."[1158]

Bunun haricinde, tarih boyunca zalim iradecilere karşı başkaldırmış, birçok sahabe olmuştur. Özellikle Emevilerden sonra bu durum, yoğunluk kazanmıştır. Örneğin, Yusuf El Kardavi'ye göre, insanları tek olan Allah'a değil, kendi zalim iradesine boyun eğdirmeye çalışan, insanları itaate sevk etmek, sultanlaşmak, krallaşmak isteyen tağuti idarenin usta lideri, dönemin Emevi Irak valisi Haccac b. Yusuf'ın karşısında dikilen "Ehli Kura" birliğinden Said b. Cübeyre bunlardandır.[1159] Haccac'a "siz Kisralar ve Kayserler gibi olmak istiyorsunuz. Biz ise Kur'ana bağlı ve İslami olmayı istiyoruz."[1160] diyerek karşı çıkan, aynı zamanda âlim olan Said b. Cübeyr, "cihadın en değerlisi zalim sultana karşı hakkı söylemektir" hadisine uygun olarak isyan etmiştir. Âlim ya da ilim ile uğraşması, "uzmanlık" kisvesi yaratarak, hayatın haksız olan çeşitli alanlarına müdahil olmamasına bahane olmamıştır. Söz konusu sahabe, Haccac tarafından yakalanıp idam edilmeden önce "Sen Allah'ın kullarının sana kul olmalarını, iyilikte ve kötülükte de sana itaat etmelerini, doğru sözüne de yanlış sözüne de 'işittik ve itaat etik" demelerini istiyorsun. Dinimiz

[1156] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 159.
[1157] Faik Bulut, **Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.
[1158] Sibai, s. 384.
[1159] Yusuf Kardavi, **Alim ve Tağut**, çev. Ahmet Pakalın, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007 (Alim ve Tağut),ss. 7,15.
[1160] Kardavi, Alim ve Tağut, s. 49.

iyilikten başka bir şeye itaati şart koymamıştır. Yaratana isyan hususunda yaratılmışa itaat yoktur.“[1161] diyerek valiye itaatsizliğinin gerekçesini bildirmiştir.

Haksız uygulamalar, adaletsizlik, eşitsizlik, servetin tekelleştirilmesi, gibi nedenlerle dönemin yöneticilerine (Hz. Osman, Muaviye) isyan eden bir diğer önemli ve meşhur sahabe Ebuzer Gıfaridir. “Ne zaman yoksulluk bir kapıdan girerse, din başka bir kapıdan çıkar.” [1162] veya “ evinde ekmeği olmayan yoksulun eline kılıcı alıp bütün halka karşı ayaklanmamasına şaşarım.”[1163] diyen ve peygamberin evinin etrafında yaşayan 30-40 kişi oldukları belirtilen Ehli Suffa’dan olan Ebuzer, halife Osman ile değişen ve kendince İslami olmayan siyasal, iktisadi düzene karşı çıkmıştır. Şeriati’ye göre, Halife Ömer ve Hz.Ebubekir zamanında henüz korunan İslam’ın sadelik, eşitlikçi, servetin adilce bölüşümü, tekelleşme ve sınıfsal farklılıkların oluşmayan yapı ve özelliği, halife Osman zamanında bozulmuştur.[1164] Örneğin, halife olmasına rağmen Ebubekir, geçimini keçileri sağmakla temin ederken, Osman ise ya servetine servet katmış ya da kendi aile ve yakınlarına geniş mülkiyetler sağlamıştır.[1165] En genel itibariyle denilebilinir ki, Halife Osman ve Muaviye ile Ebuzer arasındaki çatışmanın en büyük nedeni, servetin bölüşümü üzerindeki görüş ve uygulama farklılarıdır. Seyyid Kutup’a göre, ulema ve bazı din adamları her ne kadar Ebuzer el-Gıfari’yi suçlayan fetvaları olsa da, bu durum Gıfari’nin şahsında İslam’ın sosyal adalet ve eşitlikçi yapısını örtemez.[1166] Zira Ebuzer, halife Osman’a ve ümmetin gelirleriyle saraylar inşa eden Muaviye’ye karşı çıkarken ”topladığınız bu sermaye, bu servet, bu altın ve gümüşler, bütün Müslümanlar arasında eşit paylaşılmalıdır. Eşitlik, İslam ekonomisi ve ahlak sistemi sayesinde herkes geçim imkânlarından faydalanmalıdır.”[1167] düşüncesiyle hareket etmiştir. Şeriati’ye göre, sosyalizmin sloganı “herkesten yeteneğine göre, herkese emeği kadar “ ilkesine dayanıyorsa, bunu yüzyıllar önce Ebuzer sağlamıştır.[1168] İlk sufilerin tipik bir örneği olarak da görülen bu sahabe, kimi batılı düşünürler

[1161] Kardavi, Alim ve Tağut, s. 83.
[1162] Ali Şeriati, **Ebuzer**, çev. Abdullah Yegin, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010 (Ebuzer), s.184.
[1163] Şeriati, Ebuzer, s. 164.
[1164] Şeriati, Ebuzer, s. 19.
[1165] Şeriati, Ebuzer, s. 19.
[1166] Kutub, İslam-Kapitalizm Çatışması, s. 83.
[1167] Şeriati, Ebuzer, s. 20.
[1168] Şeriati, Ebuzer, s. 21.

tarafından da sosyalizmden önce gelmiş sosyalist olarak değerlendirilir.[1169] Faize karşı duran, emeksiz olarak kazanılan serveti gasp olarak değerlendiren ve bundan yola çıkıp "mülkiyeti hırsızlık" olarak fikir belirten anarşist Proudhon ile Ebuzerr iktisadi anlamda aynı dili konuşur görünüyorlar.[1170] Öte yandan, Şeriati'ye göre, Ebuzer'in hakiki çehresini tanıyabilmenin bir aracı da ondan yüzyıllar sonra doğan ve hazine biriktirmeye, özel mülkiyete, servet birikimine karşı duran Proudhon ile karşılaştırmaktır.[1171] Ebuzer Gıfari, "Sermayedarlıktan ve altın biriktirmekten söz edip muhtaç sahiplerini şiddetle savunduğu, Şam'ın ve Medine aristokratlarına ve saraylılarına saldırdığı zaman Proudhon gibi aşırı bir sosyalisti hatırlatır."[1172]

Ebuzer, "kolektif toplum ruhunun en güçlü dışavurum olan infak"[1173]ı genel olarak, "kişinin elde ettiği kazancının ihtiyaçtan artanın tamamını yoksullara dağıtması" [1174] olarak ele alıyordu. Malının kırkta birini zekât olarak veren kişinin isterse, her tuğlasının altın olan bir köşk bile yapabileceğini diyen birisine Ebuzer, altın ve para biriktirenler, ihtiyacından fazlasını infak etmezseler bu malların akrep olup onları sokacağını[1175] dolayısıyla böyle bir şeyin İslami olamayacağını bildirir. Ebuzer'e göre yoksulluk, açlık, sefalet kader değildir. Bunlar ortak hazineyi kendi kontrolü altına alan sömürücülerin yaptıkları fenalıklar yüzünden kaynaklanmaktadır. Ancak, yoksulluk dinin telaki ettiği kader olmadığı gibi, kendisi de dinin yaşamasına engeldir. Zira "geçimi olmayanın ahreti de yoktur… Bir toplumda fakirlik, zillet ve zayıflığın tüm bu din, maneviyat ve takvayla birlikte olması yalandır."[1176] O halde bütün insanı ihtiyaçları ve sosyal arzuları doyuran, tevhid esası üzerinde yükselip, Allah, eşitlik, din, ekmek, aşk, onura dayalı kuvvet diyen, diğer yandan küfür, açlık, sınıfsallık, zayıflık, Tağut'a karşı duran İslam[1177],Müslümanlara, servet birikimciliğine, açlığa, yoksulluğa, statüleştirmeye, köleleştirmeye karşı durmalarını emreder. İşte bundan dolayıdır ki, Ebuzer "Ey servet sahibi! Sen her gün iki meleğin yeryüzüne indiğini onlardan birinin: ' Ey Rabbim, infak edenleri ödüllendir' diğerinin de: ' Ey Rabbim, servet biriktirenleri

[1169] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 27.
[1170] Şeriati, Dine Karşı Din,s. 77.
[1171] Şeriati, Dinler Tarihi II, s. 157
[1172] Şeriati, Ebuzer, s. 21.
[1173] Erdem, s. 172.
[1174] Erdem , s. 170.
[1175] Erdem, s.168.
[1176] Şeriati, Ebuzer, s.174.
[1177] Şeriati, Ebuzer, s. 174.

öldür' dediğini bilmiyor musun? "[1178]diyerek, birikimcilik karşısında herkesin, paylaşmanın yanında olmasını istemiştir. Ebuzer, Halife Osman ve Muaviye'ye karşı durup şöyle demiştir:

" Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!(Tevbe, 9) Ey Muaviye! Eğer bu sarayı kendi paranla yapıyorsan israftır, yok eğer halkın parasıyla yapıyorsan ihanettir… Ey Osman! Yoksulları sen yoksullaştırdın ve zenginleri sen zenginleştirdin."[1179]

Devrimci bir zahit, isyancı bir kişilik olarak da belirtilen Ebuzer, zekât vermeyi tek başına yeterli görmemiştir. Allah'ın kesin olarak, mal biriktirmeyi yasakladığını ve infak yani, hayır yolunda dağıtmak, paylaşmayı emrettiğin savunmuştur.[1180] Böylelikle, sınıfsızlık, eşitlik, adalet ve özgürlüğü birbirinden ayırmamış, bunların hepsinin aynı anda olması gerektiğine inanmıştır. Özellikle, yoksulluğa dayalı bir hayatın dine uygun bir yaşantı kurulmasına engel olduğunu düşünmüştür. Bunun için de iktisadi eşitliğin yerleşmesini istemiştir. Kendisine yaptığı faaliyetlere son vermesini isteyen Muaviye'ye "And olsun ki servet halk arasında eşit olarak paylaşılmadıkça mücadelem sürecektir."[1181] diyerek karşı durmuştur.

Ebuzer El Gıfari'nin yaşadığı döneminde ve ondan sonra da, İslam toplumunun gelişmesi paralelinde pek çok iktisadi, dinsel ve siyasal sorun ve gelişmeler yaşanmıştır. Hz Muhammed'in ölümünden sonra, liderlik sorunu doğmuş ve bu sorun İslam toplumun kendi arasında ilk kopuşlarına neden olmuştur. İmametin (önderliğin), halifeliğin Hz Ali'nin hakkı olduğunu düşünenler "Şiat-u Ali" veya "Şia, Şii" yani "Ali'nin taraftarları veya takipçileri" [1182] olarak Hz. Ali'nin halifeliğine kadar yönetime bazen aktif, bazen pasif olarak muhalif olmuşlardır. Ancak, Halife Osman zamanında yaşanılan kimi sosyal adaletsizlikler ve ayrımlar, belirginleşmeye başlayan sınıfsal farklılar, Hz Osman'a var olan muhalefeti güçlendirmiş ve fikirsel ayrılıklar, yer yer çatışmalara ve duygusal kopukluklara neden olmuştur. Hz Ali, halifeliğe geldiğinde ise çatışmalar ve antlaşmazlıklar

[1178] Şeriati, Ebuzer. s. 122.
[1179] Şeriati, Ebuzer, s. 25.
[1180] Şeriati, Ebuzer , ss. 142,143.
[1181] Şeriati, Ebuzer, s. 133.
[1182] Faik Bulut "Alisiz Alevilik", http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/Ali'siz%20Alevilik%20-%20Faik%20Bulut.pdf, (02.05.2012)

devam etmiş, özetle Sıffın savaşı ve hakem olayı ile Kerbala sürecinden sonra İslam toplumu genel olarak Şiiler, Sünniler ve Hariciler olmak üzere ayrılmıştır.

Harici kelime olarak, "huruc (isyan)" kelimesiyle ilintili olarak, "itikadı sapıklıkla bir ilgisi olmayıp sadece 'isyancı'veya 'ihtilalci'anlamına gelir.[1183] Esasen, İslam dinine sıkı sıkıya bağlı olduğu belirtilen Hariciler,[1184] İslam toplumun henüz ayrışmadığı dönemlerde Ashab-ı Kura denilen bir topluluğa dayandırılır.[1185] Bu topluluk, Kur'an ezberlemeye, ilim öğrenmeye gibi uğraşlar içinde olup, her müslümanın 'iyiliği emretme kötülüğü men etmeyi' üzerinde farz görmesi gerektiğini belirtiyordu. Hz Osman'a muhalefet eden Kurra ehli, Osman'ın ayrımcılık yaptığı, Kur'an'a ve sünnete aykırı davrandığı, yakınlarını kayırdığı en nihayetinde Allah'ın hükmünü değiştirdiği gerekçesiyle, insanları Halife'ye ve valilere karşı isyana teşvik ediyordu.[1186] En nihayetinde Halife Osman, bu topluluktan bazı kişileri sürgüne göndermiş ve daha sonraları bu topluluktan bazıları da Hz. Osman'ın katline de iştirak etmiştir.[1187] Kurra ehlinin oluşturduğu bireyler, zamanla Hariciliğe dönüşmüştür. Hariciler her ne kadar Muaviye ve Hz. Ali arasında geçen Sıffın savaşında, Hz. Ali'nin yanında olmuş olsalar da, savaş esnasında Muaviye taraftarlarının Kur'anı hakem tayin edip görüşmeyi teklif etmeleri üzerine, Hz Ali'nin tahkimi kabul etmesine karşı geldiler. Zira Hariciler'e göre, hakemliğin yani tahkimliğin kabul edilmesi demek, Allah'ın hüküm vermesi gereken bir konuda insanların hakemliğine başvurmaktır ve bu da "Hüküm Allah'ındır" ayetlerine ters davranmak ve şirke düşmektir.[1188] Onlara göre, hakem de hâkim de Allah'tır ve onun hükmünün tecellisi için savaş devam edilmelidir. Nitekim savaş esnasında haricilerden biri "Hüküm ancak Allah'ındır. İnsanların Allah'ın dini hususunda hakem tayin edilmesine ne razı olur, ne de bunun kabul ederiz." [1189]diyerek Hz.Ali taraftarının tahkimi kabul etmesine karşı gelmiştir. Bu tarihten sonra, Hz. Ali'yle ondan sonra gelen Emevilerle ve Abasilerle çatışan Hariciler, mutlak anlamda eşitlik, yalnız Allah karşısında sorumlu olma gibi ilkelerle yeni Müslüman olmuş

[1183] Rahman, s. 234.
[1184] Rahman, s. 237.
[1185] Adnan Demircan, **Haricilik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000,s. 61.
[1186] Demircan, s. 62.
[1187] Demircan s. 62.
[1188] Demircan, s. 46.
[1189] Demircan, s. 79.

ancak yönetimden memnun olmayan pek çok kitleyi de etkilemişlerdir.[1190] Haricilere göre, zalim iradeciye kesinlikle itaat edilmez, halifelik ise herhangi bir kabile veya soya ait olamaz. Onlara göre, "Zenci bir köle de olsa, karakteri mükemmel olan herkes halifelik makamına gelebilir.".[1191] İmamet ne sadece Kureyş'e ait bir haktır, ne de Ali'nin soyuna. Halifelik ile ilgili bu fikirleri, onları Sunilerin de Şiilerin de düşmanlığı kazanmasına neden olmuştur. Bu eşitlikçi tutumları, pek çok kişi ve hareketi de etkilemiştir. Örneğin, daha sonra da inceleyeceğimiz 868-883 yılları arasında Basra'da çıkan zenci köle ayaklanmasının önderleri "eşitlikçi anarşist Hariciler'in mezhebini benimsemişti"[1192] Mal ve mülkiyeti küçümseyen Hariciler, salt dinsel isyancılar değildir onları genel olarak politik, dinsel isyancılar olarak değerlendirmek daha doğrudur.[1193] İbn-i Haldun'a göre, "Bid'atları için hayatlarını veren Haricilerin amacı, iktidarı elde etme veya liderlik mücadelesi değildir; tavırları kavim tutuculuğuna dayanan rekabetten de kaynaklanmamaktadır."[1194] O halde görülüyor ki, bir iktidar ve dünyevi çıkar için ortaya çıkmayan Hariciler, esasen "hüküm Allah'ındır" İslami inancına uygun bir hareket istemişler, imamete seçilmede hiçbir üstünlüğü kabul etmediklerini belirtmişler ve sosyal, siyasal, iktisadi hayata Peygamber ve Kur'an'ın belirlediği yöntemler haricinde başka hiçbir şeyi kabullenmeyeceklerini bildirmişlerdir. Siyasi, itikadi, fıkhi mezhepler başlıklarında ayrılan İslam mezheplerinde, siyasal fırka veya mezhep olarak değerlendirilen Hariciler, kendi aralarında da genel olarak dörde ayrılırlar: Ezrakiler, İbadiler, Necdiler ve Sufriler.[1195] Bunlar haricinde, İslam dininin dairesi içinde sayılmayan Meymuniyeler ve Yezidiyeler [1196] de sayılabilir. Bu gruplardan " Necdiyye fırkası, bir halifenin olamayabileceğini savundukları için İslam'ın felsefi anarşistleri olarak nitelendirilmişlerdir."[1197] Öte yandan "ezerika hariciliği İslam tarihinde eşitlikçi ve anarşist fikirleri tanınmış bir gruptur. Halife seçiminde zenci-beyaz herkesi eşit görürler. İmametin Emevi- Haşimi fark etmez soya bağlı olmasını reddederler.(Bu mezhep) İslam tarihinde genellikle ezilen ve horlanan sınıfların

[1190] Rahman, s. 236
[1191] Rahman, s. 237.
[1192] Ekinci, s. 106.
[1193] Demircan, ss. 35,36.
[1194] Demircan,s. 90.
[1195] Demircan, ss. 120-126.
[1196] Unitedamericanmuslim.org, "Haricilerin Ayrıldıkları Kollar", http://www.unitedamericanmuslim.org/ebu-hanife/014.htm, (02.05.2012)
[1197] Demircan, s. 126.

eşitlikçi ve devrimci mezhebi olarak bilinir."[1198] Diğer bir Hariciye fırkası olan İbadiler, savaşlarda düşmanların ele geçirilen silahları hariç, kadınların, çocuklarının ve mallarının haram olduğunu, kendilerinden olmayan diğer Müslümanların miraslarını helal, onlarla aile kurup evlenmeyi de caiz görürler, imam veya önder olan kişi, ümmete karşı sorumlu olup, mutlak iktidara da sahip değildir, gerektiğinde bu görevden toplum onu yerinden edebilir.[1199] İsyancı olan özelliklerinden dolayı tarih boyunca yöneticiler ile mücadele içinde olan Haricilerin üyelerinden bazıları "iktidara karşı ayaklanmayı imanın gereği gibi görmüş, ayaklanmalara katılmayanları da İslam ümmetinin dışına atmışlardır."[1200]

Öte yandan, İslam toplumun bölünmesinden sonra, hilafet veya imametin Hz.Ali'nin soyundan geldiğini düşünerek Sunilerden siyasal olarak kopan, yüzyıllar sonra pek çok değişik türe ayrılıp itikadi ve inanç sistemiyle farklılaşan Şia veya Şii'ler içindeki bazı fırkalar, Batini'likle de dolaylı veya doğrudan temas içinde olmuştur. Batınilik, her şeyin dış yüzü yanında asıl önemli olanın içyüzü olduğunu önşart olarak kabul eder.[1201] Felsefik ve dinsel olarak, zahiri (dışsal) yerine, batini (içsel)liğin önemli olduğunu belirten bir fikir akımı olan "Batinilik", Kur'an'ın yorumlamasının da buna göre yapılmasının gerekliliğine inanmıştır. Zaman zaman, tasavvuf ve bazı Sünni tarikatları da etkileyen bu siyasal, politik, felsefi, dinsel hareket, en çok Şiilik ve onun da bir alt türü olan İsmaillik içinde yer edinmiştir. İsmaillik, (Yediciler), Zeydiler (Beşçiler) ve İmamiye-Onikiciler (İsnaaşerriye) ile birlikte Şia'nın alt bölümleri olarak kabul edilir.([1202]). Bu bölümleri de, ilerleyen zamanlarda kendi aralarında pek çok kolları ayrılmışlardır. Şia'nın kendi arasında bölünmesinin temel nedeni, bir sonraki imamın kimin olacağı yönündeki sorulara farklı cevap vermeleridir. Özetle ifade edersek imamiyet sırasını, İmamiye fırkası, "İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Zeynel Abidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed

[1198] Eliaçık, Mülk Yazıları (2),s. 167.
[1199] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), ss. 128–129.
[1200] Eliaçık, Mülk Yazıları (2), s. 131.
[1201] Faik Bulut, **Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2010 (Hasan Sabah Gerçeği),s. 29.
[1202] Nuveforum.net, "Şiilik Mezhebi", http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s/71714-siilik-mezhebi, (02.05.2012)

Taki, İmam Ali el Naki, İmam Hasan Askeri, İmam Muhammed Mehdi[1203]" kabul ederken; Zeydiler, Zeynel Abidin'den sonra İmam Zeydi kabul ederek imamiyelerden ayrılmıştır. İsmailler ise, Cafer Sadık'tan sonra Musa el Kazım değil, onun bir diğer oğlu İmam İsmailli imam olarak kabul etmişlerdir. İsmailliler de tarih içinde pek çok siyasal ve sosyal, dinsel nedenlerle bazı kaynaklarda kendi arasında , Mansuriyye, Hattabiye, Rizammiye, Ravendiye [1204] veya, Mustailliler, Nizariler, Fatimiler, Durziler ve Karmatiler [1205] olarak ayrılır. Genel olarak İsmaillier,

"…Dindarlık yönünden, Sünnilerden aşağı olmayan tarzda Kur'an ve geleneklerine bağlı olmakla beraber, İsmailli öğreti, dine, ruhsal bakımdan bir sıcaklık ve kişisel duyguları kattı.'Tev'ül Batın' yöntemiyle, dini metinlerde yazılı cümlelerle değil, insanları kurtuluşa ve huzura götürecek yorumlarla uğraştı. Kitlelere umut dağıttı, zulmün sona ereceğini ve adalet eşitlik sağlanacağını müjdeleyen söylemlerle propaganda yaptı"[1206]

Özellikle, "gizli-kayıp imam" ve "mehdi" gibi inançlarıyla, evrensel kurtuluş, özgürlük, eşitlik ve adaletin geleceğini vazettiler. Genel olarak Şiilikte imam- mehdi inancı paraleldir. Peygamber, 'natık'(konuşan) imam ise samit (susan)'dır.[1207] En genel anlamıyla, nebi şeriatın zahiri yönünü, imam ise batini yönünü oluşturur." Buna göre peygamber külli akıldan taşan manaları, kutsi gücü sayesinde alarak zahiri bir kelama dönüştürür ve insanlara bildirir. İmam ise yaptığı te'villerle (yorum, açıklama) bu lafızların gerçek manalarını ortaya koyar."[1208] Böylelikle dinin tamamlayıcısı olarak görülen, imam ve mehdi inancını inançlarının merkezinde koyan Batini-İsmailler ve yine bunların bir kolu olarak değerlendirilen Karmatiler, bu dinsel inanç dairesi içinde siyasal, iktisadi düşünce sistemlerini de şekillendirmişlerdir. Bu düşünce sistemleri ve yaşayış tarzları, pek çok hareket ve isyanları da etkilediği gibi onlarda da çeşitli hareket ve isyanlar olmuştur. Örneğin, 9 ve 10. yüzyıllarda çıkan ve genelde, ayaktakımı, sefil insanlar, baldırı çıplaklar, serseriler olarak değerlendirilen Ayyarun ve Şuttar hareketleri bunlardandır. Hükümdara ve servet sahiplerine karşı olan bu hareket'in "saldırıları, birinci

[1203] Faik Bulut, **İslam Komüncileri İslam'da Özgürlük Arayışları II**, Berfin Yayınları, İstanbul, 1998 (İslam Komincileri),s. 73.
[1204] Bulut, İslam Komincileri, s. 75.
[1205] Gencaleviler.com, "İsmaillilik", http://www.gencaleviler.com/forum/ismaililik-t17459.html?s=55124475a9f52dd163d7d33cbbae1ab3&amp, (02.05.2012)
[1206] Bulut, İslam Komincileri, s. 77.
[1207] Ekinci, s. 132.
[1208] Ekinci,s. 132.

derecede çarşı-Pazar sermayedar/ tüccar tabakasıyla otoriteye ve onun temsilcisi zabıta kuvvetlerine yönelikti… Zengin ve tüccarların, haksız kazanç ve vurgun yoluyla servet sahibi olan açgözlü insanlar olduklarını, siyasi otoritelerin de bunları kollayıp kolladığını düşünüyorlardı."[1209]

Böylelikle, iktidar veya yönetimden rahatsız olan kitleler, Mehdi inancıyla formülize edilen hak ve adaletin dağıtılacağı, eşitliğin ve özgürlüğün sağlanacağı[1210] gerekçesiyle, İsmaillik fırkalarına yönünü çevirmişlerdir. Yeni bir dünya nizamı geleceğini, yeryüzünün adaletle dolacağını ve sıkıntıların sona ereceğini [1211] savunan İsmailler'in, genelde dayandığı kitleler ezilen kesimler, köylüler, orta tabaka, bedeviler olup İsmailler, Abbasilere, Selçuklulara, Zengi Atabeyliklerine, Memluklara, Haçlılara karşı mücadele etmişlerdir.[1212] Ancak her hareket gibi İsmail ilik'te homojen bir yapıda kalmamıştır. Bazı fırkaları veya unsurları devletleştiği gibi (Mısır'daki Fatimiler), bazı fırkaları da anarşik eylem ve yaşantılarına devam etmişlerdir. Bunlardan en önemlileri Karmatilerdir. Mehdi'lik inancına sahip olan Karmatiler'e göre, "Gün gelip, beklenen Mehdi zuhur ettiğinde; aslan ile boğa aynı havuzda su içecek; çoban koyunlarını kurtlara teslim edip gidecektir. Kötülüğün yerini iyilik alacak, sapıklıklar sona erecek, sahibine hakkı verilecek ve insan doğduğu günkü gibi eşit ve özgür olacaktır."[1213] İsmaillilerin 899 yılında büyük bir ayrılığa düşmesinin nedeni, Ubeydullah el- Mehdi'nin imametin kendisine ait olduğunu ilan etmesi, bunun sonucunda bazı İsmaillerin bunu kabul etmesi, bazıların da kabul etmemesidir. İşte İsmail dai Hamdan Karmat tarafından bu iddia kabul edilmemiş ve Ubeydullah'tan ayrılan İsmailler, Hamdan Karmat önderliğinde İsmaillilerin Karmatiler bölümünü oluşturmuşlardır.[1214] Karmatiler, diğer pek çok İslam fırkası gibi, yayıldıkları coğrafyada, Hint, Yunan, İran kültür ve felsefesinden etkilenmiş, özellikle Maniheizm, Mazdekizm ve Zerdüştlükt dinlerin tesiri altında kalmışlardır.[1215] Özetle bu inançların etkisiyle, dinsel komünizm yaşantıları gelişmiş olup, eşitlik, mülkiyete ortaklık, barışçılık, adaletçi[1216]özellikleri derinleşmiştir.

[1209] Bulut, İslam Komincileri, s. 65.
[1210] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 104.
[1211] Bulut, İslam Komincileri, s. 81.
[1212] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 108.
[1213] Bulut, İslam Komincileri, s. 189.
[1214] Ekinci, s. 28.
[1215] Ekinci, ss. 49–64.
[1216] Ekinci, s. 62.

Peter Marshall'a göre, Mazdek'in eşitlikçi, komünal sistemi ve düşünceleri, İsmailiye harekatı ve özellikle İhvan el Safa ve ortadoğuda ilk sosyalist toplum kuran Karmatiler'i etkilemiştir.[1217] Önce Irak'ta sonra, Suriye ve Mezopotamya, Yemen, Hindistan, Bahreyn, Horasan, Afrika'ya yayılan Karmati hareketinde iktisadi hayat, eşitlikçi komünal-ortak ilkelere dayanıyordu. Yayıldıkları alanlarda az çok farklılıklar olsa da genel olarak Karmatilerde "kadın ve çocuklar dâhil herkesten çalışma beklenilmiştir. Herkesten ürettikleri alınıyor ve herkese ihtiyacına göre veriliyordu."[1218] Kimilerince İslam'ın dışına çıktıkları belirtilen, kimilerince "hem İslam politikası hem de sosyalizm ve ihtilalci meyiller taşıyan bir hareket"[1219]olarak değerlendirilen Karmatiler'e göre, Allah'a ait mülkiyet ortaktır.[1220] Bundan dolayıdır ki,

"Kim neyi varsa, getirip ortaya koyuyor, herkes ihtiyacına göre alıyor ya da yararlanıyordu. Kardeşin kardeşe hakkı geçmiyor, kimseye ayrıcalık tanınmıyordu. Köylük alanlarda, halkın seçtiği güvenilir bir adam bu iş için görevlendiriliyordu. Köylüler koyun, inek, mal, ürün, kümes hayvanları, ürün vs'yi belli bir yerde topluyordu. Açlar, bu ortak mallarla doyuruluyor, çıplaklar ortak giyeceklerden giyiyor; yoksullar, ortak hazineden para alarak ihtiyaçlarını gideriyor… Böylece, kimse kimseye muhtaç olmuyor, fakir-zengin ayrımı sıfıra iniyor, kim hangi işte çalışırsa, var gücünü harcayabiliyordu."[1221]

Ülfeti denilen, tüm ürünlerin bir yerde toplanması olan sistem[1222]ile Karmatiler, gerçek dostluk ve kardeşliğin sağlanmasının yolunun herkesin yeteneğine göre çalışması ve ihtiyaçlarının karşılanmasıyla olacağını düşündüler. Bu düzen içinde yaşayan bu mezhepte böylece "fakir hiç kimse kalmamıştı… Hiçbir kimse kılıcı ve silahları dışında şahsi mülkiyete sahip değildi."[1223] Zira onlara göre " madem mülk bireyin değil Allah'ın; biz de O'nun kullarıyız. O zaman neden mülkiyeti sahiplenip özelleştirelim ki? Tersine, Allah'ın nimetlerinden herkes eşit ölçüde yararlansın."[1224] Kadınlar ve çocuklar da dâhil tüm toplum ortak emek ve tüketim kültürü içinde hareket ettiği Karmati topluluklarında, kadınlar da sosyal

[1217] Marshall, s. 141.
[1218] Ekinci, s. 247.
[1219] Ekinci, s.252.
[1220] Bulut, İslam Komincileri, s. 133.
[1221] Bulut, İslam Komincileri, s. 133.
[1222] Ekinci, s. 252.
[1223] Ekinci, s. 253.
[1224] Bulut, İslam Komincileri, s. 119.

düzenin işleyici vasıtası olan komin idarenin unsurlarıydılar.[1225] Sosyal işlerinin yürütülmesinde, "özellikle hayati kararlarda konsüle akıl danışılmakta idi."[1226] Bu konsül, otokratik ve oligarşik bir yapıda olmayıp, genelde aşiretlerin, ailelerin oluşturduğu federatif birliği temsil eden ortak birliktir. Esasen yönetici veya yönetilen sınıf diye kesin bir ayrım da yoktu, sadece lider pozisyonundaki insanlara Karmatiler "seyit derlerdi, yöneticiler (liderler, dailer) bundan fazlasını istemezdi. Yönetim kollektif idi."[1227]

Modern sendikaların öncüsü olarak görülen Ahilik, lonca örgütlemelerin de menşeisi olarak da görülen[1228] İsmaili-Karmati harekâtı bu bakımdan da önemlidir. Fuad Köprülü ve Bernard Lewis'in uzlaştığı mevzuya göre, ahilik ve lonca organizasyonların kökeni İsmailli-Karmatilerin kurduğu loncalardır.[1229] Böylelikle, yardım, paylaşmayı ve dayanışmayı temel ilkeleri olarak kabul eden bu hareket, aynı zamanda kurdukları veya destekledikleri loncalar ile de örgütleme ve propagandalarının sağlıyorlardı. İslam sendikal hareketin başlayıcıları[1230]olarak Karmatiler'e göre sendika, "her şeyden önce halk kitlelerinin elinde sömürücü ve egemen sınıflara karşı kullanabileceği toplumsal bir silahtı. Yoz otokratik, feodal toprak ağalarını yıkabilmek için, Karmatilerin öncülüğünde oluşturulacak güç odaklarından biriydi."[1231] Böylelikle, yardım, birliktelik ve dayanışmanın unsuru olarak kabul edilen loncalar, bunun haricinde aynı zamanda Karmati harekâtının mücadelesinde de kullanılmıştır. Özgürlük, eşitlik, adalet temelinde komünal bir toplum kuran Karmatiler[1232], özetle herkesin yeteneğine göre ve herkesin ihtiyacı kadar olan ilkeye göre iktisadi yaşamlarını belirliyorlardı. Fazlur Rahman'a göre, Karmatiler, komünist türden bir toplum yapısına sahiptiler.[1233] Sosyal hayatta, kadın, erkek, çocuk eşitlikçi bir anlayış dâhilinde yaşıyorlardı. İlmi, bilimsel, felsefi ve dinsel çalışmalarda bulunan Karmatiler'de bu alanlarda da kadın ve erkek ayrımı

[1225] Ekinci, s. 253.
[1226] Ekinci, s. 252.
[1227] Bulut, İslam Komincileri, s. 185.
[1228] Ekinci, s. 256.
[1229] Ekinci, s. 256.
[1230] Ekinci, s. 256.
[1231] Bulut, İslam Komincileri, s.179.
[1232] Bulut, İslam Komincileri, s. 181.
[1233] Rahman, s. 246.

yoktu. Örneğin harekatın dini ve ilmi temellerinin tartışılması ve geliştirilmesi için yapılan büyük bir toplantıda, 4 erkek ile birlikte 4 kadın lider iştirak etmiştir.[1234]

Karmatiler'den büyük ölçüde etkilenen ve bazı yönleriyle de etkileyen Zenc isyanına değinmeden önce, Karmatiler'in isyancı yanlarını ve isyanlarının nedenlerini görmek babında, Ebu Said el Cennabi adında bir Karmati liderinin, dönemin Abbasi halifesi, Muktedirbillah'a yazdığı iddia edilen bir mektuptan birkaç alıntı yapmayı uygun görüyoruz:

" Besmele ve Hamdüsenadan sonra, akıbet, Allah'tan korkup korunanlarındır diyerek (sözlerime başlıyorum)… Allah'tan korunmaya davet eden, Onun emirlerini yerine getirip icra eyleyen ve Resullah'ın izinden yürüyen Ebu Said el Cenabe'den murdarların ve pislerin komutanı Abbas oğluna… Allah, sana işlerin doğru noktalarını bildirsin, aldanma yollarına sapmaktan ve bahanelerine yapışmaktan seni uzaklaştırsın… Başına topladığın bunca kuvvetin de perperişan edilmesi yakındır… Kâtiplerinin hakkımda görüş birliği içinde söyledikleri şeyi alıp yazdırdın, beni kötülüklere andın, karalayıp lekeledin ve çirkin sıfatlarla nitelendirip damgaladın… Ey Abbasoğlu! Benimle tartışmaya girip, davaya(güya) Kur'an'dan delil getiren adam… Senki , (sarayda) her türlü içkiyi zıkkımlarsın, çalgı çalıp rengi ve rakkaseler oynatırsın… Allah'ın hangi ayetinde bu tür işlere cevaz verilip meşru kılınmıştır. Hâlbuki bu işleri yapanlar; tüyü bitmemiş yetimin hakkını gasp edip el koyanlar gibilerdir. Her türlü haram ve gayri meşru kazanç yollarına başvuranlardır… İyi insanların camilerini yakıp yıktığımı söylüyorsun. Doğrudur, bu tür camilerin hepsini yaktırdım. Çünkü ibadet yerine gidenlerin çoğu, Allah karşısında yalan söyleyip riyakârlık yapıyorlardı. Her türlü yozluğu, sapıklığı buralarda kararlaştırıp Allah şeriatı diye gösteriyorlardı… Sapkın yollar meşru gösteriliyordu. Böyle cami ve mescitlerden, yakıllıp yıkılmaya ve viran olmaya daha layık ve müstahak hangi mekan olabilir ki?Allah'ı senden daha az tanıdığımı mı sanıyorsun? Hâlbuki sen, Müslümanların mallarını, hizmetçi ve uşaklarınla, yağdanlıklarına veriyorsun. Halktan insanları, bu mallardan mahrum bırakıyorsun. Senin hadım ağalarının adları, her Allah'ın günü hutbelerde okunuyor… Böyle yapmanı Allah mı emretmiş yoksa? Allah'a iftira mı ediyorsun?(Mehdi ünvanı almak) senin aldığın o şaşalı unvandan daha kötü değildir. Güya Muktedirbillah unvanı taşıyorsun. Yani Allah'ın kudretine maliksin ve ondan güç ve kuvvet alıyorsun… Bak hele sen! Bir de bana bak, kabilesi ve yakınları arasından çıkmış biriyim. Hürmet ve itaat, onlar için yaptıklarımdan kaynaklanıyor. Beni yüceltmiş, şan ve şeref vermişlerdir. Onlar sayesinde onlarla birlikte yükseldim."[1235]

[1234] Ekinci, s. 272.
[1235] Bulut, İslam Komincileri, s. 173.

Böylelikle Abbasi otoritesine kesin olarak karşı duran Karmati lideri, bu karşı duruşunun nedenini salt dinsel olarak değil, iktisadi adaletsizliklerde de aramıştır. Öte yandan, Abbasi halifesinin taşıdığı sıfatı kabul etmemiş, ama kendisinin halktan çıkan ve ondan kopuk olmayan bir lider olduğunu belirtmiştir. Genel olarak ifade edecek olursak, İslam dünyasının en yoksul en devrimci başkaldırısının önderi olarak da gösterilen İsmaili dai Hamdan Karmat'ın başlattığı ortakçı kamu mülkiyeti, sınıfsız toplum ve ortak yönetim üzerine[1236] kurulu Karmati düşünce ve yaşayış tarzı, pek çok harekâtı ve birliği etkilemiştir, bazılarından da etkilenmiştir.

Esasen 868 yılında Basra çevresinde ortaya çıkmış olan Zenci isyanı, Karmati harekâtının bir altyapısını oluşturan bir öneme sahiptir. Basra ve çevresindeki, bataklıkları kurutmak için Susan'dan getirilen zenci (köleler) çalışma ve yaşam koşullarının uygunsuz olması, ekmek, irmik ve hurma dışında herhangi bir yiyecekleri olmaması gibi nedenlerle isyan etmişlerdir.[1237] Kısa bir zaman sonra, tüm kölelerin özgürlüğünün sağlanması amacıyla hareket eden bu kitle, el Muhtare adında bir kent kurdu. İslam'ın gerçekleşmesini talep ettiği adalet adına[1238] hareket eden isyanın önderi Ali. B.Muhammed "köleliğin sona ereceğini, efendilerinden kaçarak harekata katılanların özgür olacağını söylüyor ve Kur'andan ayetler okuyordu. En çok öne çıkardığı 'Allah müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığı satın almıştır.'(Tevbe, 111) ayetiydi. Bu ayeti okuyarak Allah'ın kullarının insanlar tarafından alınıp satılamayacağını, yegâna satın alanın Allah olduğunu söylüyordu. Keza Beled süresindeki "Fekku Ragabe" (kölelere özgürlük) gibi ayetlere sık sık göndermede bulunuyordu.[1239] Zenginlerin, mallarını, mülklerini yağmalayıp kendi aralarında paylaşan Zenc hareketi, eşitlikçi, ortakçı ve ihtilalci özelliklerine sahipti.[1240] Yaklaşık on beş yıl boyunca bu özellikte düzenlerini kuran zenciler, birçok şehri zapt etmiş, halife ordusunu da mağlup edecek kadar ileriye gitmişlerdi.[1241] Ancak zenci kölelerin oluşturduğu komünal kent, el Muhtara 883 tarihinde yıkılmıştır. 873 yılında basılan ve şuanda Londra Birishe ve Paris

[1236] Bulut, İslam Komincileri , s. 15.
[1237] Bulut, İslam Komincileri, s. 97.
[1238] Bulut, İslam Komincileri, s. 105.
[1239] Eliaçık, Mülk Yazıları(2),s.164.
[1240] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 267.
[1241] Ekinci, s. 107.

müzelerinde olduğu belirtilen [1242]zenci kölelerin el-Muhtara parasında ön ve arka yüzünde şunlar yazılıdır:

"Tek olan Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed b. Emiru'l Mu'in… Allah'ın adıyla bu dinarlar 261 senesinde Muhtara'da basıldı… Allah müminlerinin canlarını ve mallarını cennet karşılığı satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar… Muhammed Allah'ın elçisidir. Mehdi Ali. b Muhammed… Kim Allah'ın hükümleri ile hükmetmezse kâfirlerin ta kendisidir. Dikkat edin Allah'tan başka hüküm koyan yoktur ve Allah'tan başka itaat edilecek yoktur."[1243]

Karmatilerin, oluşturup geliştirdikleri dini, siyasi ve felsefi programları İslam tarihinde 'İhvan-ı Sefa" adıyla bilinir.[1244] Bu gizli teşkilatlanma, kardeşlik ve dostluk kültürü altında faaliyet göstermiş ve "İhvan'us Sefa ve Hullanu'l vefa (Gönlü arınmış- temiz kardeşler ve sözünde sadık dostlar)[1245] olarak da tanınmıştır. Hindistan'dan İspanya'ya kadar yazdıkları risaleleri okunan İhvan-ı Sefa, eserlerini kolektif olarak oluşturuyordu.[1246] Matematikten mantığa, fizikten kimyaya, biyolojiden astronomiye, psikolojiden teolojiye kadar pek çok bilimsel alanla ilgilenen İhvan-ı Sefa, ilk İslam ansiklopedicileri olarak da bilinir. Yaklaşık 48 ile 52 risale yazdığı belirtilen bu grubun,[1247] gizli bir dil kullanıp hedef kitlesine imalı mesajlar gönderdiği belirtilir, böylelikle arınmış, erdemli bir toplumu yaratmanın amacını taşıdıkları savunulur.[1248] 983 yıllarında İslam toplumlarında daha bilinir olmayan başlayan[1249]İhvan-ı Sefa, ne karada, ne denizde, ne de havada olmayan manevi bir şehir kurmak istediklerini açıkladılar.[1250] Esasen, kurmak istedikleri şehir komünal bir toplumdu.[1251] Bu faziletli şehirde insanlar, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içindedirler, arınmış ve her türlü hırs ve kibirden kurtulmuş olan insanlar birbirlerinin dostu ve kardeşidirler. Onların risalelerinin birinde "Mehdi'miz zuhur ve huruç eylediğinde, kıyam günümüz geldiğinde, güneşimiz doğduğunda, esrarımız açıklandığında, insanlarımız mağaralarından çıktığında, yepyeni bir şehir kurmalıyız ki cemaatimiz orada toplanabilsin, ayrı düşenlerimiz birbirlerine kavuşabilsin. Ortak

[1242] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s.167.
[1243] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 166.
[1244] Eliaçık, Mülk Yazıları(2), s. 168.
[1245] Ekinci, s. 264.
[1246] Ekinci, s. 267.
[1247] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 132.
[1248] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 135.
[1249] Şerif, s. 96.
[1250] Şerif, s. 97.
[1251] Bulut, İslam Komincileri, s. 111.

evimiz kurulabilsin ve kararımızı kendimiz verebilelim."[1252] yazıldığı belirtilir. Onlara göre, insanlar iktidar ve mülkiyet hırsından arınmalıydılar. Zira, Adem'in cennetten kovulmasına neden olan şey de esasen mülk edinme ve iktidar hırsıydı.[1253] İhvan'a göre, herkes istediği dini seçmede özgür olmalıdır, dinin anlattığı cennet, cehennem gibi olayların hepsinin altında batini bir anlam vardır.[1254] Yoksa dini zahiri yönü daha çok avam içindir. "Teşkilatları komünal yahut kardeşçe olarak tasvir edilir. Bu topluluğun üyelerine kabul edilenlere, maksat hâsıl oluncaya kadar yardım etmeleri ve birbirlerine destek olmaları"[1255] önemli görülür. Bilgeler topluluğun devletsiz ve hükümdarsız da yaşayabileceğini düşünen[1256]İhvan, insanın sürekli iyiye yönelmesi gerektiğini ancak bunda ne bir çıkar beklentisi ne bir korku içinde olmamasını ister.[1257]

Öyle görülüyor ki yardım ve dayanışma içinde, bireylerin birbirlerini koruduğu, yönetimin ve mülkiyetin ortak olduğu, evrendeki tüm canlıların birbirleriyle esasen bağlı olarak görüldüğü İhvan'ı Sefa'nın kurmak istediği faziletli toplum, Karmatiler'in gerçekleştirdiği örnekleri andırır. Esasen İsmailliler, salt Karmati harekâtını değil, başka hareketleri de etkilemiştir. Bunlardan bir diğeri de aslında, İsmaillilerin Nizari kolunun kurucusu olarak da bilinen Hassan Sabah hareketidir. İlkin, Şiiliğin imamiye kolundan olan sonra İsmailli olan Hasan Sabah, sadece Selçuklu sultanlarına karşı değil, Hiristiyan şövalye ve krallarına karşı da savaşmıştır.[1258] 1090 yılında Alamut kalesini alarak üs yaptıktan sonra, çevre şehirlere de davetçiler göndererek onların da isyan etmesini istemiş ve 1092 yılında Selçuklu veziri Nizamülmülk'e suikast düzenleyip onu öldürtmüştür.[1259] Pek çok suikastlarda bulunan (örneğin Gürcü bir prens, Mazenderan hükümdarı gibi[1260])Nizariler'de ana hedef yöneticilerdi. Yiner'e göre "Hasan Sabbah ve adamları, siyasi rakiplerini öldürmekle yetinmeyerek, bütün cemiyeti etkileyecek bir faaliyetin içine girmişlerdir. Kurulu siyasi ve sosyal düzeni çökertmek için tepedekileri hedef

[1252] Bulut, İslam Komincileri, s. 112.
[1253] Bulut, İslam Komincileri s. 103.
[1254] Bulut, İslam Komincileri, s. 113.
[1255] Fahri, s. 195.
[1256] Şerif, s. 110.
[1257] Şerif, s. 111.
[1258] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 163.
[1259] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 177.
[1260] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği s. 220.

almışlar…" [1261] dır. Öte yandan, bu hareket hâkim oldukları yerlerde, merkezi bir otoriteye sahip değildi, her bölge kendi adına kendini yönetiyor ve özerk davranıyordu, ortak bir dava ve kolektif bir bilinç aralarındaki bağı koruyordu.[1262]

Bu örneklere ek olarak, bazı kaynaklarda derviş, sufi olarak da geçen kimselerin oluşturduğu hareketlerde, ortak, eşitlikçi, özgürlükçü yapı ve nitelikler önem taşımaktadır. Örneğin, Hürremiler, Babekçiler, Taberistan dervişleri, Muşa'şa hareketi[1263] Baba İlyas, Baba İshak isyanları, Şeyh Bedrettin hareketi, bazı tarikat ve çeşitli grupların oluşturduğu birlikler bunlardandır. Bu hareketlerin genel olarak varlık sebeplerini ve özelliklerini değerlendirsek, komünal bir örgütlenme ve yaşayış tarzı, ortak mülkiyet, yardım ve dayanışma ruhu, hakça bir düzen kurma isteği, iktidarlara karşı isyan gibi öğeler görülebilir. Örneğin, 1230 ile 1240 yılları arasında Selçuklulara karşı isyan eden ve bazı kaynaklarda, Karmati- Mazdek komünal sisteminden etkilen [1264] bir batini ayaklanması olan Nizari İsmailleri (Alamut) ile de ilişkileri olan, taraftarları için İmam-mehdi olarak da görülen Baba İlyas ve Baba İshak isyanlarının karakterlerinde bu unsurlar görebilir. Zira hareketlerin çıkış noktasında genel olarak, dünyayı kardeşçe yaşanılır bir yer kılmak, ortak ve eşitlikçi bir toplum düzeni kurmak, iktidarın bir kişi veya gruba değil, halka dağıtmak,[1265] gibi nitelikler göze çarpar. Yazar Şahin Filiz'e göre, bireysel özgürlük bağlamında düşünüldüğünde Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi şahıslar, tasavvuf tarihinde en çok bilinen ama anarşist yanları çok fazla dile getirilmeyen en önemli sufilerdendir.[1266] Zira, iki şahıs da düşünce ve ifade özgürlüğünü sonuna kadar kullanmaktan kaçınmamış, düşünce ve eylemlerinde uyumlu davranmış, kimseden çekinmeden fikirlerini açıkça söylemiş ve özellikle Mevlana'nın söz konusu "anarşist sufiliği sadece aşk nazariyesi ile sınırlı değildir. Dinde otorite ve kural bağlayıcılığının karşısına aşk teorisi ile çıkarken, aşk özgürlüğünü bireysel yaşamına da uygular. Aşk beşeri ya da ilahi olsun, kural ve sınır tanımazlıkta, erk ve tahakküm

[1261] Abdünnasır Yiner, "Hassan Sabah", http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=76, (02.05.2012)
[1262] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 218.
[1263] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 237–278.
[1264] İsmail Kaygusuz, "İslam İmparatorlukları Tarihinde Alevilik Halk Hareketleri II.-İslam Bolşevikleri: Karmatiler", http://www.erdemyolu.com/mezhepler/karmatiler.html, (25.03.2012)
[1265] İsmail Kaygusuz, "İslam İmparatorlukları Tarihinde Alevilik Halk Hareketleri II.-İslam Bolşevikleri: Karmatiler", http://www.erdemyolu.com/mezhepler/karmatiler.html, (25.03.2012
[1266] Şahin Filiz, " Mevlana Anarşisttir", http://www.yenitan.com.tr/tr/34/authorID/22/articleID/55-Mevlana-anarsisttir, (02.05.2012)

bilmezlikte müşterektir" [1267] Hacı Bektaş Veli veya Mevlana'nın anarşik yanı tartışılmaya açık olsa da biz resmi literatürde de komünal bir sistem kurmaya çalıştığı kabul edilen ve bir halk hareketine dönüşen ve Batini düşünceyi ve tasavvufu sentezlemeye çalışan Şeyh Bedrettin'i[1268] de değerlendirmemiz önemli olacaktır. 1358 yıllarında Simav'da doğan Şeyh Bedrettin, dönemin önemli İslam âlimi olarak tanınmış ve Simavna Kadılığını da yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı Fetret dönemini atlattıktan sonra, padişah olan Mehmet Çelebi'ye, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal ile birlikte, halkın çok farklı kesimlerinin de katıldığı bir isyan hareketini başlatmış ve bu isyan 1420 yılında bastırılmış ve neticesinde asılmıştır. Kimilerince gerçek bir mutasavvıf, sufi kimilerince ise batıl olarak değerlendirilen Şeyh Bedrettin [1269] bunların ötesinde daha çok batini ve suniliği birleştiren bir ekole uygun düşünüp, yaşadığı savunulur. Bu durumu savunanlara göre Şeyh Bedreddin "Allah'ın varlığına içtenlikle inanan ve İslam Peygamberi Hz.Muhammed'e büyük saygı ve sevgi besleyen bir insandı. Ancak, etkisinde kaldığı Batini düşüncenin te'vil metodunu kullanarak ortaya koyduğu bazı görüşleri sebebiyle, zamanın resmi din öğretisine karşı çıkmak durumunda kalmıştı."[1270] Şeyh Bedreddin'in yazdığı "*Varidat*"ı onun gerçek bir mümin olduğunu göstermek için şerh eden Seyyid Muhammed Nur'a göre, "Şeyh Bedreddin Hazretleri hakkında maalesef şu satırlara rastlanmıştır: 'Şeyh Bedreddin asla Sofi veya Veli değildir. O devlete isyan etmiş bir anarşist ve asi ve dinin imhası için baş kaldıracak bazı insan ve sınıfların türemesine sebebiyet veren ve cemiyete karşı ihtilalci ve cidale bilhassa rejim savaşına girişen, isyan bayrağı açan anarşist bir şahıstı."[1271] Kanaatimize göre, Şeyh Bedreddin'in itikadi yanı çok tartışılmaya açık olsa da, onun isyancı özelliği ve dönemine uygun olmak üzere dinin bizzat kendisine yönelik olmayan ancak siyasal iktidara karşı anarşik özelliği ve iktisadi olarak komünal örgütlenme ve yaşayış tarz ve düşünceleri daha net olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca idamından önce yargılandığı mahkemede, yaptığı tüm

[1267] Şahin Filiz, " Mevlana Anarşisttir", http://www.yenitan.com.tr/tr/34/authorID/22/articleID/55-Mevlana-anarsisttir, (02.05.2012)
[1268] Yaşar Şahin Anıl, **Şeyh Bedreddin**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 103.
[1269] Edebiyadvesanatakademisi.com, "Şeyh Bedreddin Hayatı", http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/318-seyh_bedreddin_hayati_isyani_ve_fikirleri.html, (02.05.2012)
[1270] Anıl, s.104.
[1271] Seyyid Muhammed Nur, **Sımavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin- Varidat Şerhi-**,haz. Mahmut S.Bilginer, H.Mustafa Varlı, Esma Yayınları, İstanbul, 1994, s. 147.

eylemlerin, düşündüklerinin, İslam'ın temel ilkelerine aykırı olmadığını, Kur'an'dan da örnek vererek fikirlerinin Kur'ani olduğu, kurmak istediği toplumsal düzenin de Peygamber'in sünnetine uygun olduğunu ifade etmiştir.[1272] Servete eşitlik ve ortaklık, siyasal hayata ise yalnızca Allah'ın hükümranlığını isteyen Bedreddin, bir diğer önemli çıkışı da "içtihat kapısının kapatılamayacağına" yönelik düşünceleriydi. Ona göre, hukukta evrensel değerler olmakla birlikte, her olayın kendine özgü bir tabiatı olduğundan anlaşmazlıkların salt analoji yoluyla çözümlenme mantığı doğru değildir.[1273]

Özgür bir derviş olarak da kabul edilen ve bu bağlamda Timur'un desteğini reddeden Bedreddin, dinsel düşüncesini yukarıda daha önce mevzusu geçen minvaller üzerinde kurarken, siyasal ve iktisadi düşüncelerinde ise eşitlikçi ve komünal niteliklerle oluşturuyordu. Alman bir yazar tarafından, ortaçağ Avrupasının köylü ve pleplerin temsilcisi Thomas Münzer ile aynı kefeye koyulan[1274] Bedreddin'e göre

" İnsanların bir kısmı, bir kısmına tapıyor; kimisi de altın ve gümüş paralara, yenecek içecek şeylere, yüceliklere, övülecek şeylere ibadet ediyorlar da Allah'a ibadet ediyoruz sanıyorlar. İnsanlar cahiliye devrinde görülen putlara taparlardı. Şimdiki zamanda da vehmettikleri putlara tapıyorlar, umarım ki Allah, gerçeği meydana çıkarır da gerçek olarak hakka taparlar."[1275]

Bu gerçeklik için yola çıktığı belirtilen Şeyh Bedreddin, Tanrı- doğa- insan arasında kesin bir ayrım olmadığı dinsel inancını yukarıda ifade edilen esaslar bağlamında belirler. Ona göre

"Ahiret, bil ki ahiret işleri ruhlar âlemindendir. Bilgisi az olanların sandıkları gibi değildir. Bazı kimselerin ruhlar âlemini bilinen âlemden sanmaları tamamıyla yanlıştır. İlahi kitaplarda bildirilen Cennetler, köşkler, ırmaklar, azap, cehennem ve benzeri şeylerin herkesin anladığından başka anlamları vardır ve onları ancak Allah'a ermiş olanlar gerçek yönüyle bilirler."[1276]

Böylelikle dini unsurlara batini bir yorumu da ekleyen Bedreddin'e göre Tanrı ve doğa ayrı değildir. Ancak, yine de ona göre "eşyanın suretleri için ayrı ayrı isimleri olmasından dolayı 'Hak'demek caiz olmaz, zira Hak'ka ve yaratılmışlara

[1272] Nur, s. 153.
[1273] Anıl, s. 117.
[1274] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 271.
[1275] Bulut, Hassan Sabah Gerçeği, s. 105.
[1276] Nur, s. 158.

mahsus isimler birbirinden ayrılmıştır."[1277] Böylelikle Tanrı, tüm evrenle iç içe olsa da, evrenin tüm unsurları Tanrı olarak değerlendirilemez. İnsan özgür iradeye sahiptir, kötülük ve iyilik ona bağlıdır, ancak önemli olan insanın kötülük yaptığında Tanrı'ya karşı çıktığını, iyilik yaptığında ise onun istediğini yaptığını bilmesidir. Onun istediğini yapan ona ulaşır, ona ulaşmanın yolu Kur'an'da belirtilen ibadetlerle meşgul olmak, bir diğeri ise geçici varlık, nimetlerden uzaklaşıp ermiş olmaktır.[1278] Ermiş olan kişi ise dünya hırs ve arzularından uzaktır. Bunun en büyük yolu da mülkiyet ve iktidar arzusundan uzaklaşmaktır. O halde mülkiyetin insanı insanlıktan çıkaran özelliğini bertaraf etmek için ortak mülkiyete dayalı sistem savunulmalıdır. Bedreddin "Kadınlar müstesna olmak üzere erzak, melbusat ve mevaşi ve arazi gibi şeylerin kâffesinin, umumun mal-i müştereki addedilmesini" [1279] isteyerek, her türlü mülkiyetin kaldırılmasını ve dinsel komünizm özelliğinde bir dünya düzeni tasarlıyordu. Ayaklanmasının iktisadi hedefini, hakça, eşitçi, paylaşımcı ve dayanışmacı yönde belirleyen Şeyh Bedreddin için herkes Allah'ın kulu olduğu için hayatım tüm alanlarında herkes eşit olmalıdır. Bundan dolayı, hiç kimse bir başkasından üstün olamaz, bunu da iddia edemez, kula kulluk kesinlikle dine aykırıdır, tüm bunlar sadece Müslümanlar için değil, gayrimüslimler için de geçerlidir.[1280] Bu düşüncelerle harekete geçen Bedreddin, salt Müslümanlardan değil, gayrimüslimlerden de destek almıştır. Böylelikle mücadelesini evrensel bir boyuta taşıyan ve din, dil, ırk ayrımı yapmayan Bedreddin'e özellikle Müslüman halktan Batıniliğe yakın olan Bektaşi ve aleviler de katılmışlardır. Zira "halk İslam'ın mevcutçu, Batini, Alevi kesimleri, büyük ölçüde süzülme ve düzene uydurulma sürecinin dışında kalmayı başardılar…(Onlar için) devlete kulluk katlanılmaz bir aşağılanmaydı… Hükümet, hükümet olduğu için kötüydü"[1281] diyen bu kesimler "imam mehdi, on iki imamlardandır, ölmemiştir. O gelecek, Tanrı düzeni yeryüzünde inecek, kurt kuzu ile gezer olacaktır. Kimi tokluktan kimi yokluktan ölmeyecek."[1282] inanç ve gerekçelerle Bedreddin'i desteklemişlerdir.

[1277] Nur s. 54.
[1278] Anıl, s. 108.
[1279] Anıl, s. 112.
[1280] Anıl, s. 132.
[1281] Anıl, s. 128.
[1282] Anıl , s. 127.

Öyle görülüyor ki daha çok kurumsallaşmış ve egemen din anlayışına karşı Kur'an'ın batini yorumlarıyla dini bir anlayış geliştiren Şeyh Bedreddin, komünal, eşitlikçi, özgürlükçü ve gayrimüslimleri de kapsayan birliktelik ruhuyla hareket edip isyan etmiştir.

Bu hareketlerin haricinde, bazı ahi ocakların, loncaların, fütüvvet(mertlik, kardeşlik) teşkilatların, sufilerin, cemaat ve tarikatların düşünce, yaşam tarzları konumuz açısından önemlidir. Yardım ve dayanışma, paylaşma temelinde bir hayat yaşayan ve insanlara da bunlara teşvik eden bu unsurlar, zaman zaman asilik, isyancı olarak da değerlendirilmiştir. Örneğin, Melametiler, Şeriati'ye göre, sözü edilen durumlardan çok daha öte İslam fırkalarından en nihilistleridir.[1283] Gerçekte durumun bu olup olmadığı tartışılsa da Eliaçık'a göre, onlar Kalenderilik, ahilik gibi akımlarla birlikte gerçekte Hasan Basri'nin rolünü üstlendiler.[1284] Öte yandan ona göre, Melamatiler "

"Horasan erenleri, de denilen bu hareketin ilk başlatıcıları, her türden halktan ayırıcı rütbe, kisve, suf elbise giyme, sema, zikr ve vird talimi, tarikat hiyerarşisi, şeyh-mürid ilişkisine karşıdırlar. 'Fakr'ı savunarak ihtiyaç fazlası mülkiyet talebini redderler. 'İsar' diyerek vermeyi, paylaşmayı teşvik ederler. 'Fütüvvet' diyerek, diğer gamlığı/ötekiciliği savunurlar. 'Ahilik' diyerek Anadolu'da kardeşlik iktisadı kurarlar. 'Kalenderlik' diyerek kof şekilciliğe isyan ederler, ruhsuz kuralcılığa aldırış etmezler."[1285]

O halde, onlar esasen böyle düşünüp yaşamakla, insanları makam, mevki, mal, şöhret, zenginlik, iktidar gibi unsurlarla ayrıştıran ve sınıflaştıran bir dinin İslami olmayacağını[1286] düşünüyorlardı.

Tarikat, cemaat veya bu gibi grupların, en büyük işlevlerinden birisi de yardım, paylaşma ve dayanışma ruhunu en üst sınırda yaşamaları ve yaşatma çabalarıdır. Öte yandan doğru yolda olan bir tarikat, İslam'ı tüm ruhu ve bedeniyle yaşamak isteyenler için bir yol olarak görülür. Nasr'a göre, ünlü bir tasavvufçu'nun İslam'ın kabuğunu Şeriat; içini Tarikat ve nihayet görünmeyen fakat her yerde var olan yağı da hakikat olarak değerlendirdiğini belirtir.[1287] Tarikat ile tasavvuf arasında ve onunda sufiler arasındaki ilişki paraleldir. Nasr'a göre, tarikatların öğretmeye çalıştığı şey, Allah'ın her yerde olduğunu bilinciyle ona iman ve İslam dâhilinde

[1283] Şeriati, Medeniyet Tarihi II, s. 115.
[1284] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 10.
[1285] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 10.
[1286] Eliaçık, Hanginiz Muhammed, s. 14.
[1287] Nasr, s. 139.

kulluk etmektir, sufilerin Vahdet-i vücud' görüşleri de panteizm veya tabi mistisizm ile alakası olmayıp Şehadet'in doğrudan sonucudur.[1288] Tassavuf'un temel manevi erdemleri, tevazu, içtenlik, doğruluk, merhamettir.[1289] Ancak bilinmelidir ki, merhamet, salt maddi anlamda değil, İslam'a uygun olarak maddi-manevidir. Fazlur Rahman, ulemanın sufilerin inançlarının doğruluğu kabul edilirse ruhani bir anarşinin yolu açılacağını düşündüklerini ifade eder.[1290] Zira onlarda, hayatın düzeni, işleyiş tarzı ve kontrolünün nasıl olacağı müphemdir. Ancak belirtilmelidir ki, tarikatların özelde sufilerin, nefislerinin peşinden gitmemeleri temelinde mülkiyet ve iktidar hırsından uzak olmaları, bunu da tavsiye etmeleri, eğitimden soysal hayatın tüm unsurlarına kadar (dinsel, iktisadi, siyasal) birbirlerine yardım ve dayanışma içinde bulunmaları önemlidir. Tüm bunların haricinde, evreni makrokosmos, insanı da mikrokosmoz yani küçük evren olarak görmeleri[1291] ve Tanrı, doğa, insan üçlüsünü birlikte değerlendirmeleri, evrensel bakış açılarını geliştirmiştir.

Diğer yandan, anarşizm'in "anarşik" yaşantı tarzları olarak tarihsel olarak bir çok toplulukta yaşandığını, bundan dolayı anarşizmin yapay, ütopik bir şey değil bir olgu olduğu düşünceleriyle anarşizmin bilimselliğini incelediği, hayvan ve insan topluluklarıyla ispatlamaya çalışan Kropotkin'in örnek verdiği topluluklardan birisi de, Müslüman Arap berberi halkıdır. Kropotkin'e göre, Berberilerde ferdi mülkiyet ve komünal mülkiyet birlikte yaşanır, aileler klanları, klanlar kabileleri ve nihayet kabileler de kabile konfederasyonu oluşturur.[1292] Ancak belirtilmelidir ki, kendi aralarında özerk olan bu yapılanmalarda, otoriteleşme değil daha çok karşılıklı yardım ve dayanışma, paylaşma, savunma amacı güdülür. Berberiler, "cemaat ya da köy topluluğun oluşturduğu meclis dışında hiçbir otorite tanımazlar" , kararlar oy birliği ile alınır, ortak karar alana kadar tartışmalar sürer, cemaati yaşlılar, haznedar, yazıcılar denilen idareciler oluşturur ve bunlar ortak toprakların dağıtımı, ortaklaşa yapılacak işleri organizasyonu ve mali kaynağını sağlarlar.[1293] Karşılıklı yardımlaşmanın hâkim olduğu berberi cemaatlerinde, yollar, camiler, sulama kanalları, çitler, kuleler, evler birlikte inşa edilir. Komünal yaşam tarzının yaşandığı

[1288] Nasr, s. 152.
[1289] Nasr, ss. 152–158.
[1290] Rahman, s. 188.
[1291] Nasr, s. 153.
[1292] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 155.
[1293] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, s. 155.

Berberilerde, görece zenginler de zaman zaman olmakla birlikte bu durum daha fakir olanların köleleşmesine ve vahşi sınıfsal ayrışmalara neden olmaz. Keza, "yoksul biri yardım istediğinde, zenginler onun tarlasında çalışır ve yoksul olan da sırası geldiğinde karşılığında aynı şeyi yapar. Dahası, cemaat bazen ortaklaşa işlenen belirli bahçeleri ve tarlaları en yoksul üyelerin kullanımı için ayırır."[1294] Öyle görülüyor ki, nicelik olarak çok fazla olmasa da zengin fakir arasındaki farklılık bir uçurum mahiyetinde olmadığı gibi, aynı zamanda bu göreceli farklılık bir tarafın sömürülmesine diğer tarafın sömürmesine kaynaklık edebilecek bir boyutta da değildir. Kropotkin'e göre:

"…Karşılıklı destek Berberilerin hayatına hâkimdir ve eğer içlerinden biri dışarıya bir yolculuk sırasında muhtaç başka bir berberi ile karşılaşırsa, kendi serveti ve hayatı pahasına olsa bile, onun yardımına koşmak zorundadır; eğer bu yapılmamışsa, böyle bir ihtimalin acısını çekmiş olan adamın *djemması (*cemaat) derhal ziyanı telafi edecektir… Bir Berberi köyüne giden herkesin kışın barınma hakkı vardır…İhtiyaç duyduğunda neredeyse sınırsız destek toplayabilir. Mesala 1867-1868 arasındaki kıtlıkta Berberiler köylerine sığınan herkesi kökenine bakmaksızın kabul edilip doyurulmuşlardır. Dellys bölgesinde, Cezayir'in tüm bölgelerinden gelen sayıları 12.000'den az olmayan insan bu yolla doyurulmuştur. Tüm Cezayir'de insanların açlıktan ölmelerine karşılık, Berberi toprağında bu nedenlerden ötürü tek bir ölüm olmamıştır… Ve Avrupa'da yaşayanlar arasında böylesine bir yabancı akınına karşı her türlü önlemin alınmasına karşın, Berberilerin bölgesinde bu türden herhangi bir şeye gerek duyulmamıştır; *djemma* (cemaat)ların dışarıdan yardıma da korumaya da ihtiyaçları olmamıştır."[1295]

Öte yandan " modern" zamanımızda da yukarıda değindiğimiz örneklere benzer hayat tarzı, kabuller veya düşünsel anlamda örnekler vardır. Örneğin kimilerince bireyci, kimilerince yaşam tarzı anarşisti olarak kabul edilen Hakim Bey. Aslen adı Peter Lambon Wilson olan Hakim Bey, genel olarak anarşizm ile heterodoks İslam anlayışından müteşekkil bir düşünce sistemine ulaşır ki bu, geçici otonom bölge anlamında, T.A.Z'dır.[1296] Bu düşünceye göre, anarşi her an her yerde yaşanabilinir. Bunun için bir devrimin olmasını beklemek gereksizdir, kişiler günlük hayatlarında yapacağı eylemlerle anarşiyi yaşabilirler. Ona göre "herhangi bir etik ya

[1294]Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma , s. 157.
[1295] Kropotkin, Karşılıklı Yardımlaşma, ss. 157-158.
[1296] Hakim Bey. **T.A.Z- Geçici Otonom Bölge, Ontolojik Anarşi, Şiirsel Terorizm**, çev. İnan Mayıs Aru, Altıkırkbeş Yayın, Kadıköy, 2009.s.11

da ahlak tanıyacaksak bu kendi düşlediğimiz bir tane olmalı; bağnazların ve hümanistlerin 'ahlakçı asitler'inden hayret verici bir biçimde daha coşkun ve özgürleştirici bir etik."[1297] Murayy Bookchin'e göre, Hakim Bey'in büyücülük, mitsizim anarşizmi, esasen bireyciliğin ve benciliğin amaç edindiği bir yaşam tarzı edinme çabasıdır.[1298] Ancak Hakim Bey'in cevabı "Bir yaşam edinin, yaşam tarzı değil"[1299] olmuştur. Bir kurum veya şirketin lanetlenmesi için mecazi olarak olduğu anlaşılan büyü yöntemlerini de içeren T.A.Z'ın anlatıldığı kitapta, büyü oluşturulduktan sonra, kişilerin şunları yapması istenir: "Bismillahirrahmanirrahim, esselam aleyküm, ah beyaz Cin, Nur'u Muhammed'in şahı tüm ruhların içindeki Ah Kara Cin, gölgesi nefsimin, gidin yok edin hasmımı- ve şayet siz bunu yapamazsanız ihanet etmiş sayılacaksınız Allah'a- bu muskanın gücüyle La ilaheillallah Muhammed er Resulullah."[1300] Öyle görülüyor ki, özerk ve bağımsız bireylerden oluşan T.A.Z, böylelikle bireysel özgürlüğü en iyi şekilde sağlarken, büyücülük (!) dahi çeşitli eylem, sabotaj vb hallerle de kurum ve iktidarlara yönelik bir karşı duruşu barındırır. Bireylere karşı şiddeti savunmadığını belirten ancak kurumlara ve fikirlere karşı eylem çağrısında bulunan Hakim Bey, "Bizler Nizari- İsmaili Batınileriz. Yani manevi silsilemizi Alamut'un yedinci ve son piri' Kaçık' 3. Alâeddin Muhammed üzerinden (ve kesinlikle Ağa hanlar üzerinden değil) Hassan Sabah'a dayandıran Şii mülhitler ve fanatikleriz." [1301]diyerek Nizari İsmaili'lere olan yakınlığını ifade eder.

Diğer yandan dünyanın farklı yerlerinde pek çok çeşitli web sitelerinde, facebook, organizasyon, dergi, gazete vb alanlarda kendilerine açıktan anarşist Müslüman deyip örgütlenmeye çalışan kişi ve gruplar olduğu gibi, Tolstoy gibi anarşist kelimesini kullanmadan İslam'ın anti otoriter, paylaşımcı vb yanlarını ön plana çıkartıp bu bağlamda hareket eden kişi ve gruplar da mevcuttur. Örneğin aslen İngiliz olan Yunus Yakup İslam (1963-)'ın yazdığı " Anarşist Müslüman Beratı"(Müslim Anarchist Charter)[1302] 'www. www.bayyinat.org.uk' adlı sitenin ilk

[1297] Hakim Bey, s.105.
[1298] Murray Bookchin, **Toplumsal Anarşizm mi Yaşam Tarzı Anarşizm mi?**, çev. Deniz Aytaş, Kaos Yayınları, İstanbul, 2005.ss. 38–45.
[1299] Hakim Bey, s. 11.
[1300] Hakim Bey, s. 91.
[1301] Hakim Bey, s. 94.
[1302] Websters-dictionary-online.net, "Yakoup İslam", http://www.websters-dictionary-online.net/definitions/Yakoub, (02.05.2012)

sayfasında yer almaktadır.[1303] Genel olarak bu ilanda, Allah'tan başka ilah olmadığını, paranın, statünün, dünyevi olan yaşam araçlarının cazibeliğine kapılmaması gerektiğini, kimsenin öldürülmemesi gerektiğini, ahlaklı ve insanlarla dürüst içinde bir hayat yaşanması gerektiğine yönelik on madde sıralanmıştır.[1304] Öte yandan ideolojisi ne olursa olsun, teokratik ya da laik tüm devletlerin özgürlük düşmanı olduğunu, zira her ikisinin de totaliter olduğunu belirten[1305] bazı anarşist Müslümanlar, devletsiz özgür bir toplumda seküler veya kurumsallaşmış dinlerin hükmetmeyeceğini böylelikle inananların kendi inançlarına göre yaşayacağını, inanmayanların ise kendi hayat tarzlarına göre yaşam süreceklerini ifade ederler. Onlara göre, ister teokratik ister seküler olsun devletlerin hepsinin özgürlük adına söylediği her şey yalandır, ancak doğrusu olan şudur ki hepsi eşit derecede baskıcıdır.[1306] Çeşitli web sitelerinde, "Anarşist Müslüman Bildirisi" adı altında yayınlanan ilanda şu hususlar göze çarpar:

"Bizi dinleyin diyoruz. Her söylediğimizi kabul edin demiyoruz. Sadece bizi dinleyin ve şunları bilin:

Yozlaşan İslâm anlayışı ve sömürülen insanlık adına ortaya koyacağımız deliller ve sahip olduğumuz vicdan, bizlere bu bildiriyi yayımlama hakkını veriyor… Hiçbir maslahat ve çekinceyi dikkate almadan konuşuyoruz… Bizleri bağlayan tek şey mutlak hakikattir… Görüşlerimizde yanlışlık var ise de niyetimizde hiçbir kötülük yoktur… Feryadımız yozlaşan İslâm anlayışına ve sömürülen insanlığadır…Bu konuda sorumlu ve dertliyiz… Anarşist Müslüman; kendini devrimci yetiştirmek mantığıyla hareket eden ve yozlaşan İslâm anlayışı dahil tüm insanlığı sömüren yanlışların karşısında dik durup mücadele edebilen insan tipidir…Anarşist Müslümanlar hiçbir şekilde terörü desteklemeyen, kalem ve söz ile savaşını veren pasifist anarşistlerdir…

Anarşist Müslüman, muhaliflerinden rahatsızlık duymaz…

Temelde karşısında olduğumuz üç sembol:

a) Ademoğullarını köleleştiren iktisadî gücün temsilcisi KARUN…

[1303] Sözkonusu site, çeşitli nedenlerden dolayı erişime kapalı olabilmektedir. Aynı ilkeler için,bkz. En.steampunkshariah.info, "Müslim Anarhist Charter" http://www.steampunkshariah.info/ manarchist.htm

[1304] En.bayyinat.org, "Müslim Anarchist Charecter",http://www.bayyinat.org.uk/tencom.htm, (25.03.2012)

[1305] En.anarkismo.net,"The Trouble With İslam", http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=943, (25.03.2012)

[1306] En.anarkismo.net,"The Trouble With İslam", http://www.anarkismo.net/newswire.php?story_id=943, (25.03.2012)

b) İnsanların dini duygularını kullanarak kendisine ve sömürgeci güçlere menfaat sağlayanların temsilcisi BELAM…

c) Kendilerini çoban bilen siyasi gücün temsilcisi FİRAVUN…

Anarşist Müslüman, sömürgeci güçlere hizmet etmek amacıyla devlet memuru yetiştiren eğitim anlayışına karşıdır… Anarşist Müslüman'ın temel amacı; sömürgecilik, sınıf çatışması, toplumsal baskı ve ayrımcılığı kaldırıp yerine eşitlik ve adalet getirmektir… Derdimiz; aşk, güzellik, adalet ve cemalin Yegâne Sahibine maşuk olabilmektir… Ancak ve ancak aşkımızın kurbanıyız….Lâ diyebilen kullardan olmak dileğiyle…"[1307]

Birçok web sitelerinde görülebilecek olan bu ilanda belirtildiği üzere ve buna göre anarşizm, her türlü otoriteyi reddederken özdenetim ilkesini savunur ve bu da İslam' da mevcut olan bir durumdur. Ancak egemen sınıf, İslam'ın bu özelliğini tahrif etmiştir yoksa İslam'ın bizzat kendisi tahrif edilmiş değildir. O halde yapılması doğru olan şey, egemenlerin elinde bir afyon haline getirilen "tahrif" edilmiş İslam'ın yerini hakiki ve Allah'tan başka hiçbir otorite tanımayan İslam'ı tekrar getirmektir.

Öte yandan daha önce de vurgulandığı gibi kendilerine açıkça "anarşist Müslüman" demeseler de bazı şahısların internet, kitap, dergi vb araçlarda savundukları görüşler veya kişisel olarak yaptıkları vicdani ret gerekçeleri gibi eylemler kanımızca, İslami bir özellik taşıyan Tolstoy tarzı anarşizmi hatırlatır. Örneğin, 2007 yılında, inancı gereği zorunlu askerliği reddeden Enver Aydemir, savunmasını yaptığı mahkemede, İslam'ın tevhid üzerine kurulduğu bundan dolayı "Allah'tan başka ilah yoktur" un anlamının kendisini evrendeki her şeyin tassarufun Allah'a ait olduğunu ve buna kimsenin ortak koşamayacağı düşüncesine götürdüğünü, zorunlu askerliğin ise bu inancını çiğnediğini bundan dolayı askerliği vicdanen reddettiğini,[1308]ifade etmiştir. Keza ona göre:

"Tevhid kelimesini söyleyen biri olarak hayatım hakkındaki tüm tasarrufu Allah'a hasrettiğimi ve bu tasarrufa ortak olmaya çalışan (ilahlığa soyunan) kişi, kurum, toplum ve devlet gibi şeyleri reddettiğimi söylemiş oluyorum… Bu benim Allah ile olan sözleşmemin temelini oluşturur. Buna aykırı hareket etmem durumunda, Müslümanlığım, yani Allah'a teslimiyetim tartışmalı hale gelir. Mutlak itaat, ölmek ve öldürmek gibi temelleri olan yani

[1307] Hocam.com, "Anarşist Müslüman Bildirisi" http://www.hocam.com/grup_forum.php?id=2448&s=1, (25.03.2012)

[1308] Enver Aydemir," Enver Aydemir'in Mahkemedeki Savunması", http://www.enveraydemirinisiyatifi.blogspot.com/2010/06/enver-aydemirin-mahkemedeki-savunmasi.html#more, (25.03.2012)

birey üzerinde tam bir tasarruf arz eden "zorunlu askerlik" dayatmasını kabul etmem İslamlığımla temelden çelişir. Böyle bir dayatma devlet, vatan, Tanrı… her ne adına olursa olsun kabul etmem mümkün değildir."[1309]

Öte yandan, bu gibi bireysel eylemler haricinde, kolektif olarak ortaya çıkan bazı çalışmaların da değerlendirilmesi konumuz açısından önem taşımaktadır. Örneğin, *"İslam, Eşitlik ve Sosyal Adalet"* kitabının da yazarı olan ve Şubat 2012'de "Allah, Ekmek, Özgürlük" sloganıyla yayın hayatına başlayan "Dar'üsselam" dergisinin kurucularından Muhammed Nur Denek'e göre, en büyük fitne iktidardır, ki iktidar esasen Kur'an'da belirtilen Tağut'un da kendisidir.[1310] Darusselam dergisinin, manifesto bölümünde şunlar ilan edilmiştir:" "(Darusselam) Allah, Ekmek ve Özgürlük sloganı ile, zulüm ve bozgunculuk karşısında,

Hakkın iradesini yansıtma gayesi ile yola çıkmıştır.

Darüsselam, "Selam Yurdu" manasına gelir. Kur'an'ın insanlığa yüklediği, sınıfsız toplum amacını temsil eden ortak bir isimdir…

Darüsselam; Zamanın Ruhuna, emperyalizm ve kapitalizme isyanın, insanca duruşu,

Mahalle duvarları ile kuşatılmış zihinlerimizin, Zalim karşısında bir oluşunun adıdır.

Darüsselam; eşitlikçi, özgürlükçü, tam bağımsızlıkçıdır.

Darüsselam; abdestli kapitalizme ve abdestsiz elebaşlarına karşıdır.

Darüsselam; hiyerarşiye boğulmuş bir yapılanmacılığa inanmaz. Tüm teokratik yapılara ve istatistiksel "vekalete dayalı" bir demokrasi anlayışına karşıdır.

Halka'ya, halk'a ve hakka iman eder.

Darusselam; Barışı, kardeşliği, eşitliği, özgürlüğü, sevgiyi ve dayanışmayı selamlar.

Darusselam; zulmü, düşmanlığı, adaletsizliği, tutsaklığı ve eşitsizliği lanetler."[1311]

Diğer yandan İslamiyet'in ve Anarşizm'in temelinde aynı şeyleri istediğini belirten Dilaver Demirağ'a göre, özellikle Anarşizm'in otorite ve iktidar arasında yaptığı ayrımın doğru yapabilmesi bunu destekler. Zira ona göre, anarşizm esas olarak kurumsallaşmış iktidara karşıdır yoksa bizatihi rasyonel otoriteye değil. Keza, örneğin bir imamın, bir şeyhin otoritesi rasyonel, manevi otoritedir, zorlayıcı ve baskıcı tahakkümü içermez, esasen kendine tabi olanların gönüllük esasına dayanır,

---

[1309] Enver Aydemir," Enver Aydemir'in Mahkemedeki Savunması", http://www.enveraydemirinisiyatifi.blogspot.com/2010/06/enver-aydemirin-mahkemedeki-savunmasi.html#more, (25.03.2012)

[1310] Muhammed Nur Denek," En Büyük Fitne: İktidar", http://direnismerkezi.blogspot.com/2011/02/en-buyuk-fitne-iktidar.html, (25.03.2012)

[1311] Darusselamdergisi.com," Manifestomuz", http://www.darusselamdergisi.com/manifestomuz.html (01.04.2012)

iktidar ise gücünü zordan alır, İslam temel olarak buna karşı durur ve otoritenin iktidarlaşmasına tevhid düşüncesi paralelinde karşı durur ki bu İslam tarihinde Emeviler'e kadar yaşanmış bir durumdur.[1312] Diğer yandan Demirağ'a göre, anarşizm yıkıcıdır ancak bu temelinde yeni bir şeyi yıktığından daha iyisini yapabilmek içindir. Keza Ona göre:

"Peygamberin Hz. İbrahim gibi putları yıkması, mutlak bir devrimdir-ki İslam'a bir devrim fırtınası gibi de bakabiliriz, şirke, köhnemiş düzene ait ne varsa yıkmak gerekir nitekim yıkmıştır da… Anarşi retle, isyanla işe başladı. Ama nasıl La İlahe'den sonra İllallah geliyor ise, anarşide de reddin, isyanın ardından, yıkımın peşi sıra inşa başlar. Yıkıma yaklaştıkça yüreğim Yaratıma dikilir gözlerim" şarkısında olduğu gibi ya da Bakunin'in ünlü sözündeki gibi "yıkmak yapmaktır."[1313]

Bize öyle görünüyor ki, İslamiyet'in ilk dönemlerinde, sınırsız mülkiyet, lüks, israf, karşıtlığı, paylaşımcılık, kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma temelinde gelişen cemaat-komünal yapı, özellikle İslam'ın çeşitli fırkalara bölünmesiyle Müslümanlar arasında anti otoriter yaşam biçimleri artmış, eşitlikçi, adaletçi, özgürlükçü bir istenç ve arzu gelişmiş ve buna bağlı olarak sayısız örnekte mücadeleler, isyanlar yaşanmıştır. Çağdaş zamanlarda ise, tüm bu unsurlara ek olarak ve bu gibi durumlar halen yaşanmakla birlikte, anarşik, komünal yaşam ve bunların desteklediği düşünceler ile İslamiyet'in uyuştuğu, birbirlerini desteklediği yönünde çeşitli düşünceler Kur'an, sünnet ve genel İslam tarihiyle örneklendirilerek hakikati tartışılmaktadır.

[1312] Dünyabizim.com," Rafine Devrimin Karşıtı: JÖN Türkler", http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=2908, (01.04.2012)
[1313] Dünyabizim.com," Rafine Devrimin Karşıtı: JÖN Türkler", http://www.dunyabizim.com/index.php?aType=haber&ArticleID=2908, (01.04.2012)

SONUÇ

Kaynağı ve biçimi ne olursa olsun, her türlü devlet ve devletin oluşturduğu kurumları, yasaları reddeden, hiyerarşi, dayatılmış ve baskıcı iktidarın meşruluğunu kabul etmeyen, genel olarak üsten alta değil, alttan üste doğru anti-merkeziyetçi bir yapı niteliğinde yetki ve sorumlulukları eşit olarak dağıtılmış özerk veya federatif birlik ve birimlerin sosyal, siyasal, iktisadi örgütlenme ve organizasyonunu uygun bulan, daha çok paylaşım, dayanışma, yardımlaşma temelinde komünal-eşitlikçi bir iktisadi hayat anlayışına sahip olan toplumcu anarşistler ve bu anarşistlerin ortak fikir ve kabullerinden oluşan toplumcu anarşizm, birey ve toplum arasında herhangi bir öncellik ve üstünlük tanımadan, toplumun ve toplumsal hayatın hayati önem ve gerekliliğinin öneminin altını çizerek bireyci anarşizmden ayrılır. Her ne kadar terörizm, şiddetsellik ve nihilizm ile karıştırılıp, anarşizm tüm değerleri yok sayan bir öğreti ve şiddet dininin sözcüsü olarak kabul edilse de anarşizm esasen, barışçılığı, antimilitaristliği ve savaş karşıtlığını esas alır. Ancak bununla birlikte, devlet ve devlet kurumlarının zayıflaması ve hayatın her alanında yaşanılan haksızlıklar, eşitsizlikler ve adaletsizliklerin son bulunması için kimi anarşist kuramcı ve eylemciler amaçsallaşmamış bir şiddeti bir vasıta olarak kullanmayı uygun bulurlar. Bunların dışında kalan ve şiddetin bir amaç olarak dahi kullanılamayacağını düşünen anarşistlere göre, alternatif direniş grevler, yürüyüşler, askere gitmeme, vergi vermeme gibi daha çok "pasif direniş" veya sivil itaatsizlik olarak denilen yöntemlerle yapılabilir. Direnmezlik veya kötülüğe karşı direnmeme öğretisini gündeme alan anarşist dindar Tolstoy'un, bu öğretisi esasen, her türlü zülüm ve haksızlık karşısında susmak ve boyun eğmek olarak değil, şiddet ve silahlı bir mücadele yönteminin reddi olarak ele alınmalıdır. Böylelikle en pasif direnme yöntemi olarak "direnmezlik öğretisi" aslında kendisi, en etkili bir mücadele yöntemi olarak kabul edilecektir. Sömürüye, emperyalizme her türlü eşitsizliğe, özgürlük, evrensel boyutta eşitlik ve sınıfsız bir hayat için mücadelenin tüm insanlık için yürütülmesini hedef olarak gören anarşistler, bu bağlamda yerel ve uluslar arası boyutta yardım, dayanışma ve yardımlaşmayı esas alan evrenselliği ilke edinirler.

Hiyerarşi karşıtlığı dâhilinde tam eşitlikçi, özgürlükçü, komünal, federatif ve siyasal ve toplumsal düzen içinde yaşayan anarşist toplum düzeninde insanlar,

sınıfsızlığı esas alırlar. Temel tüketim araçları haricinde mülkiyetin genel olarak ortak, komünal olması gerektiğini savunan anarşistler için toplumsal düzeni belirli bir sınıfa ve güce dayanan yapay iktidarlar değil, toplumun bizzat kendisi sağlayacaktır. Siyasal düzen, küçük birimden, dünya konfederasyonuna doğru anti hiyerarşik bir yapıda ilerleyecektir. En küçük birim dahi kendi içinde özerk ve kendi uygun bulduğu düzenlemelerle, siyasal ve iktisadi düzenini sağlayacaktır. Bu komin veya birimler dilediği bölgeler federasyonuna, bunlar da ülkeler federasyonuna ve nihayet bu birlikteliklerin oluşturduğu unsurlar bir bütün olarak dünya konfederasyonuna dâhil olabilirler. Ancak, bu birlik veya birliktelikler en küçük biriminden en büyüğüne kadar gönüllü ve istediği zaman, istediği birlikten ayrılma özgürlüğüne sahiptir. Toplumsal ve siyasal hayatta liderlerin olmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak bu liderlerin, iktidar değil, rasyonel otorite denilen bir gücü vardır. Bu otorite baskıcı ve dayatılmış değildir, bu otorite biçimi esasen bir öğretmen- öğrenci ilişkisi veya yine gönüllüğe dayanan şeyh-mürit ilişkisi gibidir. Ancak anarşist toplumun önder veya lideri, ayrı bir sınıfa dâhil olan, mülkiyeti ve iktidar gücü olan biri de değildir. Önderler daha çok zekâsıyla, yaratıcılığıyla veya diğer insanlarda bulunmayan çeşitli özellikleriyle toplumun saygınlığını kazanmış kişilerdir, yoksa toplumu sömürme gücüne sahip olan ayrıcalıklı ve üstün bireyler değildir.

Toplumsal düzen ve dirlik, siyasal ve iktisadi hayat en küçük birlikteliklerin kendilerinin oluşturduğu düzenler, adet ve örfler, inançlar, görgü kuralları denilen manevi yaptırımlarla dahi sağlanacaktır. Her toplum, birim veya bölgenin yaşam şartları farklı olduğundan, her toplumun veya bölgenin düzenlemeleri de faklı olacaktır, bundan dolayı her birim için aynı düzenlemeler yapılamaz, birimler, federasyonlar kendi düzenlemelerini kendileri yapacaklardır. Bu birlikteliklerin oluşturduğu kişiler kararlarını oy çokluğuyla değil, oy birliğiyle alacaklardır. Oy birliğine varana kadar, tartışma devam edecektir, en nihayetinde anarşist toplumda insanlar çıkarcı ve menfaatçi, bencil özelliklerden uzak olduğu için ve ortak akla da güvendiklerinden nihayetinde uzlaşım kaçınılmaz olacaktır. Bu durumla ilintili olarak öte yandan, anarşist toplumda herkes siyasal ve iktisadi olarak eşittir, bundan dolayı temsillilik veya demokrasi, parlamento, siyasal partiler, oy verme, seçme veya seçilme gibi durumlar uygun, adil ve mantıklı görülmez. Genel olarak anarşizm için

liberalizm, belirli bir sınıfın gücünü artırıp iktidarını artıracağından dolayı adil değildir. Liberalizmde mülkiyeti eline alan belli bir sınıfa dayanılan güç ile sosyalist veya komünist devletlerde "bürokrasi"yi, tahakkümü elinde tutan ve onla güçlenen bürokratik kişilerin oluşturduğu siyasal, toplumsal, iktisadi hayat arasında herhangi bir fark yoktur. Komünizm veya sosyalizme daha yakın olsalar da anarşistler, sosyalist devletin eşitliği önemserken adaleti ve özgürlüğü gerilettiğini düşünürler.

Anarşizmde dine olan bakış açısı, ideolojik olmaktan çok kişiseldir. Ateist anarşistler olduğu gibi dindar anarşistlerin de olması bunu kanıtlar. Öte yandan pek çok anarşist tarihçi, Taoizm, Budizm ile de başlattıkları anarşizmin tarihini, Hiristiyanlık dinin kabulleri ve yaşantılarıyla da örneklendirirler. Bu durum şunu gösterir ki, tek tipi olmayan anarşizm, dinsel hayatı yaşamanın anarşizmin adaletçi, özgürlükçü, eşitlikçi, komünal, hiyerarşi karşıtı ilkelerine ters düştüğünü düşünmez, ancak dindar anarşistler dâhil pek çok anarşist, kurumsallaşıp bir iktidar sınıfı oluşturan dine karşıdırlar, yoksa dinin bizatihi varlığına değil. Öte yandan dinlerin toplumsal hayatın düzeni ve selameti için oluşturduğu ve insanların uymasını istediği kimi ilkeler, "ceza" anlamında dinsel yaptırımlar, anarşizm tarihinin toplumsal düzenin nasıl sağlanacağının sorusuna verilen cevaplardan olmuştur. Tüm anarşistlerin doğal yaşama olan inançları, yapay kanunların oluşturduğu yapay hukuk kuralları yerine tabiatın kanunlarını önemsemeleri, insan kanunlarına duydukları nefret ve antipatileri dindar ve ateist anarşistleri yakınlaştıran unsurların başında olmuştur. Tanrı'nın kanunlarının esasen tabiatın kanunları olduğu, Tanrı ve tabiat kanunların ayrı olmadıklarını, bundan dolayı üstün ve meşru olan bu kanunlar yerine esasen belirli insanların iktidarlığını temin edilmesi için çıkartılan "insan kanunlarının" kabullenilmeyeceğini düşünen dindar anarşistler, öte dünyada olduğu kadar dünyevi iktidarın da Tanrı'ya ait olduğunu düşünürler. Bu yönde düşünenler için Tanrı iktidarı tabiat kanunlarına içkindir ve insan da tabiatın bir parçası olduğu için, Tanrısal iktidar belirli bir sınıfın elinde olan devlet iktidarı gibi değildir. Zira Tanrısal iktidar da insanlara dışarıdan dayatılan bir irrasyonel bir otorite değil, insanın ilk doğumundan itibaren var olan bir otoritedir. Keza, bu iktidar kendini vicdan temelinde, diğer insanlarla empati ve sempati içinde adaletli, eşitlikçi, özgürlükçü, yardım ve dayanışma paralelinde gelişen bir hayata yönlendirir.

Tek tip veya türde olmayan anarşizmin idealindeki toplumsal ve siyasal sistemin oluşturduğu düzende, baskıcı ve otoriter bir sınıf ve düşünce yapısı olmadığından "dinsel hayatın yasaklanması" gibi bir olgu da oluşamaz. Zira bunun sağlanması için tahakkümü elinde tutan bir iktidar sınıfı olmalı ki, anarşist toplum düzeninde bir iktidar olmadığı gibi sınıfsal hayattan da söz edilemez. Öte yandan anarşizm ile ateizm arasındaki ayrımın doğru yapılması ve anarşizmin tek bir yaşam biçimini kabul eden katı ve sınırları veya çerçevesi belirli bir ideoloji olmadığının doğru tahlil edilmesi, anarşizm ile dinin birbirlerinin tezattı olmadığını gösterecektir. Zira anarşizm her şeyden önce siyasal, iktisadi, sosyal hayata bakış açısıdır, ateizm ise özetle Tanrı'nın yokluğunu kabul eden bir düşüncedir. Bu bağlamda, bir ateist ile bir anarşist arasındaki bağ illiyet bağından ziyade, hayatın bazı unsurlarında ortak görüşlere sahip olma özelliğidir. Kaldı ki bu durum bir anarşist ile ateist arasında olduğu gibi, bir anarşist ile dindar arasında veya eşitlik, sınıfsızlık, adaletli bir toplum yapısı, anti-hiyerarşi, anti-militarist, anti merkeziyetçi gibi noktalarda ateist, anarşist ve dindar arasında da ortak değerler olabilir. O halde kişinin anarşist olması onu ateist kılmadığı gibi, dindar olması veya hayata dinin kabulleri veya retleri ile bakması onun anarşizm düşünce ve yapısından uzak kalma mecburiyetinde olması gerektiğini göstermez. Öte yandan ateist anarşistler, dinsel hayatı yaşama özgürlüğüne müdahil görünmezler. Keza daha önce de görüldüğü üzere, Tanrı ile devleti eş değer görüp, Tanrı'yı insan özgürlüğünün zorunlu bir engeli gören en ateist Bakunin dahi, kurduğu komünal toplumsal yapıda isteyen bireylerin dinsel özgürlüklerinin yaşayabileceklerini ancak kurumsallaşmış dinlerin otoritesinin olmayacağını belirtir. Kurumsallaşmış dine karşı çıkan, salt ateist anarşistler değil, dindar anarşistler de olmuştur. Ortodoks kilisesinden aforoz edilen Tolstoy bu kanaldan olup, Tanrı'nın egemenliği altında kurumsallaşmış dinin baskı ve dünyevi otoritesinin olamayacağı, özgürlükçü, eşitlikçi, devletsiz, komünal mülkiyete dayalı bir toplumsal hayatın doğru olduğunu düşünür. Öte yandan vurgulanması gereken bir diğer nokta, ortak değer ve hedeflere sahip olsa da bazı dini yaşayan bireylerin, grupların kendilerine "anarşist" demeyi gerekli ya da uygun görmemeleridir. Uygun görmemelerinin nedeni, tabii oldukları dinlerin önüne bir sıfat koymayı doğru görmemeleri ve bazen de anarşizmin terörizm ile eşanlamlı olarak görülmesinden dolayı bunu tercih etmemeleridir. Ancak dinsel hayatı yaşayan bireylerin, grupların,

mezheplerin anarşist kelimesini kullanmamaları onları "dinsel anarşist" olarak değerlendirilmelerine mani değildir.

Bununla birlikte, tüm bu durumlara rağmen anarşizm ile dinler arasında herhangi bir mukayese veya ilişki kurulamayacağını savunlar da mevcuttur. Bu değerlendirmelerin merkezinde yatan kabül, anarşizmin şiddet, terör, kaos, düzensizlik, kargaşa, yıkım, dinsizliği, otoritesizliği ilke edinmeyi kabul etmesidir. Bundan dolayı sevgi, barış, dayanışma, adalet, huzuru tesis etmeyi amaçlayan dinler ile anarşizmin veya anarşistlerin uyuşması ya da bir birlikteliği mümkün değildir. Ancak kanaatimize göre, gerek anarşizmin gerek dinlerin kendi içinde çoğulculuğu, anarşizm ile dinler arasında ilişkinin olup olmadığına tek yönlü bakışı engeller. Zira şiddeti, tanrısızlığı kabul eden anarşistler olduğu gibi, şiddetin tam karşısında duran, kurumsallaşmış din haricinde dini yaşama karşı durmayan ateist anarşistler de mevcuttur. Öte yandan, mensup olduğu din ile anarşizm felsefesini birlikte yaşayan ve bunu düşünsel bir merkeze oturtan anarşist dindarlar da olagelmiştir. Buna ek olarak genel olarak anarşizmin, devlet ile düzen arasında bir bağ görmediği, yani devletsiz de sosyal düzenin sağlanacağına inandığı, yeri geldiğinde baskıcı olmayan otoriteyi ve önderliği kabullendiği de vurgulanmalıdır.

Taoizm, Budizm, Kynikler, bazı Stoacılar ile fikirsel hammaddesini kazanıp, tarihsel olarak loncalar, çeşitli birlikler, dini cemaatler, ilkel veya modern çeşitli kabilelerde uygulama örnekleri bulan, ancak Fransız ihtilalinden sonra çok çeşitli türlere de ayrılsa, temel olarak eşitlikçi, özgürlükçü bir yapıya sahip ve devletsizliği ilke edinen, çerçevesi kesin sınırlarla çizilmemiş olsa da bir "düşünce ve felsefi sisteme" kavuşan anarşizm, dinler ile olan bağlantısını, ortak hedef, amaç, kabul ve retleriyle sürdürmektedir. Ancak bazı dinlerin öne çıkan bazı özellikleri, anarşizm ile olan irtibatını daha da kuvvetlenmiştir. Bu bağlamda incelediğimiz, Taoizm'de doğal hayata olan güven, insan doğasına bakış açısı ile anarşizmin yapay iktidar yerine tabiatın düzeninden örnek alınmış bir toplumsal yapıyı arzulaması ortaktır. Taoizm'de doğal hayatın üstün görülmesi paralelinde gelişen anti-otoriterlik, antimilitaristlik anarşizmin paylaştığı değerlerdir. Aynı zamanda "wu-wei" kavramı (Eylemsizlik) ile her şeyi kendi oluruna bırakmayı adil gören, yapay kanunların kötülüğünü dile getiren Taoizm, böylelikle gerçek ve ideal bireysel ve toplumsal özgürlüğünün sağlanmasının yolunu yapay iktidarların yokluğuna bağlar. Taoizm'in

mülkiyete, tahakküme, baskıya, iktidara dayanmayan liderliğin olumlaması anarşizm ile paylaştığı bir diğer ortak noktadır. Anarşistlerin, toplumsal hayatta düzen ve işleyişinin kaynağını daha çok özgürleşmiş, aydınlanmış bireylerin özdenetim ve özyönetim karakter ve özelliklerine sahip olan kişilerle sağlanacağı düşüncesine inancı Budizm'in temel ilkeleri olarak göze çarpar. Mülkiyet ve iktidar hırsından arınmış, basit ve sade hayatıyla yaşayan Budist kişi, kendi kendini denetleyen ve yöneten özellikleriyle, dışarıdan birinin emirlerine ve iktidarına muhtaç olmaması aynı zamanda onun özgürlüğünün de sağlayıcısı olacaktır. Bunu uygulayan birey, lüks, şatafatlı bir hayatı da uygun görmediğinden, iktidar hırsı ve mülkiyet aşkı içinde bulunmaz, bu da toplumsal, siyasal ve iktisadi hayata sınıfsızlığı güçlendiren ve destekleyen bir unsura dönüşür. Servet, güç, kuvvet isteği gibi arzular Budizm'e göre her türlü acının kaynağını teşkil etmesi bu durumu güçlendirir. Buna ek olarak Zen Budistlerin, komünal, eşitlikçi yapı ve özellikleri anarşist kabullerdendir.

Budizm ve Taoizm'de görülen anarşist damar daha yüzeyde ve daha fark edilecek kadar ortadayken, Hiristiyanlık ve İslami dini öğretiler ve fikirlerde daha derinliktedir. Ancak araştırmamız dâhilinde bulunan Hiristiyan öğretilerdeki "Tanrı egemenliği" ve bunun paralelinde gelişen, dünyevi otoritelerin reddinin siyasal ve toplumsal yansımalarının sonucu, anarşizmin "devletsiz" hayat tasavvurudur. Her insanın içinde var olduğu düşünülen Tanrı egemenliği ve Hz.İsa tarafından geliştirdiğine inanılan sevgi yasası inançları, devletlerin, iktidarların, meşruluğunu kabul etmemelerine neden olur. İnsanların yasaların yerine, Hz.İsa'nın sevgi yasasına dayalı Tanrı'nın yasaları, toplumsal hayatta özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin, adaletin de kaynağı olacaktır. Tanrısal egemenliğin sağlayıcı araçlarından olan "bireysel aklın" varlığı, iktidar veya devletin varlığının gereksiz kıldığı düşüncesi doğrultusunda gelişen iktidar karşıtlığı, pek çok anarşist kuramcının güvendiği insan aklının ortak iyi ve doğruyu bulabileceğine yönelik düşünceleriyle aynı özelliktedir. Öte yandan kilise dâhil tüm kurumların, insanlar arasındaki eşitliği ve adaleti bozup birbirlerini sevmelerine yerine, düşmanlıkları artırdıkları yönündeki kabuller anarşizmin kurumlar karşıtlığıyla ortak unsurlardır. Hz.İsa, havarilerinin ve ilk Hiristiyanların hayatlarındaki renk ve ırk ayrımı yapmadan evrensel olarak tüm insanları eşit görmelerini, komünal, iktidarsız yaşamalarını örnek olan Hiristiyanlar, bu yönde kominal mülkiyete dayalı, gönüllüğü esas alan bir yaşam tarzını uygun

görmeleri gibi unsurlar, onları anarşizmin tarihinin örneklerinden sayılmasını neden olmaktadır. Diğer yandan İncil'de mülkiyetin, zenginliğin sürekli küçümsenmesi ve paylaşma, yardımlaşmanın övülmesi gibi unsurlar,Hiristiyan ve anarşizmi yaklaştıran nedenlerdendir.

İslami dini öğretiler ve fikirler ile anarşizm arasındaki ilişki, İslamiyet'in ilk doğuşundan günümüze kadar gelen pek kişi, grup, mezhep, hareket görüş, fikir ve mücadeleleriyle örneklendirmiştir. Özellikle bu ilişkide Kropotkin'in yardımlaşma, dayanışma, paylaşım temelindeki anarşist-komünist öğretisi ile İslami dini öğretilerin sosyal adalet ve eşitlikçi temelinde gelişen, paylaşma ve yardımlaşma eksenindeki hayat şekilleri ve tarzları aynı doğrultudadır. Karşılıkçı bazen de sendikalist anarşist olarak tanınan Proudhon'un sahip olmanın biricik kaynağını "emek" ile görmesi, faizsiz banka girişiminde yatan sömürüsüz, haklı kazancı kutsaması ile İslamiyet'in emek-mülkiyet ilişkisinde sınırlı olarak kabul ettiği mülkiyet edinmede tek ölçütü "emek" olarak görmesi, faizi kesin olarak yasaklaması, bireysel, toplumsal, evrensel her türlü sömürüyü lanetlemesi, İslamiyet ile anarşizm arasında doğrudan görülebilecek olan ortak kabullerdir. Öte yandan İslami dini öğretilerin "tevhid" inancı paralelinde gelişen "ilahi egemenlik " düşüncesi, dünyevi iktidarları küçümseyen, insan kanunlarına değil Tanrı'nın kanunların tek meşru olan kanunlar olduğunun kabulü gibi unsurlar ile "kula kulluk edinemeyeceği" yönündeki temel İslam inancının birlikte ele alınması, "insanın insana egemenlik kuramayacağına" yönelik, siyasal, sosyal ve iktisadi bir düşüncenin gelişmesi, anarşizm ile İslami dini öğretileri yakınlaştırır. Anarşizmin gönüllü kabule dayalı, tahakküm ve baskıya dayanmayan liderliği ve önderliği kabulü, İslami liderlik anlayışından uzak olmayan diğer bir unsurdur. Buna ek olarak, İslamiyet'in farklılar içinde birliği kabul etmesi, sınıfsızlığı benimsemesi, ırkçılık ve emperyalizm karşıtlığı, zulüm altında yaşayan insanlar için evrensel mücadeleyi teşvik etmesi gibi öğeler, anarşizmin de paylaştığı değerlerdir. Tüm bu temel ortak değerler ve özellikler ile anarşizm ile İslami öğretiler arasındaki ilişkinin boyutunu gösteren modern unsurlar da bulunmaktadır. Keza, İslami öğretilerin demokratik, liberal, sosyalist devlete yönelik olan eleştirileri ile anarşizmin bu yapılara eleştirileri genel olarak aynı paraleldedir.

Netice itibariyle denilebilinir ki, Fransız ihtilalinden sonra çeşitli türlere bölünmek üzere kuramsal düşünce çokluğuna dönüşüp, sosyal, siyasal, iktisadi

hayatta devletsiz, eşitlikçi, özgürlükçü, adaletçi bir yapı tasavvur eden anarşizm, kendinden önce var olan dinlerden (Taoizm, Budizm, Hiristiyanlık, İslamiyet) ve bu dinlerden doğan dini öğreti, fikir ve yaşantılarından derin bir şekilde faydalanmış, aynı zamanda bu dinleri yaşayan bireyleri de etkilemiştir. Ancak şu durum özellikle vurgulanmalıdır ki, anarşizm ve incelediğimiz dinler arasındaki ilişkinin varlığı, anarşizmi bir din, dini de anarşizm kılmamaktadır. En nihayetinde iki unsur arasındaki ortak özellikler, örnek vermek gerekirse A ile B arasındaki ortak özellik ve bakış açılarının varlığı A'yı B; B'yi de A kılmaz. En nihayetinde bir din, dindir; anarşizm de anarşizmdir ancak bu durum daha önce de vurgulandığı gibi anarşizm ve dinler arasındaki tarihsel ve fikirsel olarak çift yönlü ilişkiyi, ortak kabuller, hedefler, amaçları da geçersiz kılmaz. Diğer bir ifadeyle, anarşizm ve dini öğretiler çift yönlü bir şekilde birbirleriyle ilişki içinde bulunmuş, zaman zaman bu ilişkinin boyutu derinleşerek anarşist dindarlar veya dinsel anarşist denilen bireyler teorik veya pratik hayatın öncülleri olarak değerlendirilmiştir. Bütün bu durumlar kanımızca şunu gösterir ki, anarşizm ve dinler arasındaki karşılıklı ilişki salt kuramsal ve fikirsel temelde değil ayrıca tarihsel ve pratik temeldedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aktaş, Ümit. **İnsan ve İslam**, Okur Kitaplığı, İstanbul, 2010.

Alt, Franz. **Sevgi Tanrısının Elçisi İsa Yeni Çağın İlk İnsanı**, çev. Aznif Atasev, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1995.

Anıl, Yaşar Şahin. **Şeyh Bedreddin**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009.

Aron, Raymond. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1194.

Arvon, Henri. **Anarşizm,** çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Bakunin, Mihail. **Tanrı Ve Devlet**, çev. Sinan Ergün, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007.

Barclay, Harold. **Efendisiz Halklar**, çev. Zarife Biliz, Versus Kitap, İstanbul, 2010.

Bayındır, Abdülaziz. **Din ve Devlet İlişkileri (Teokrasi ve Laiklik),** Süleymaniye Vakfı, İstanbul, 1999.

Binder, Leonard. **Liberal İslam**, çev. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1996.

Bookchin, Murray. **Toplumsal Anarşizm mi Yaşam Tarzı Anarşizm mi?**, çev. Deniz Aytaş, Kaos Yayınları, İstanbul, 2005.

Bulut, Faik. **Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2010.

Bulut, Faik. **İslam Komüncileri İslam'da Özgürlük Arayışları II**, Berfin Yayınları, İstanbul, 1998.

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Coomaraswamy, Amanda. **Hinduizm Ve Budizm**, çev. İsmail Taşpınar, Kaknüs Yayınları, İstanbul,2000.

Cooper, J.C. **Taoculuk Nedir?,** çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, Omega Yayınları, İstanbul,1994.

Demircan, Adnan. **Haricilik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Dobb, Maurice. **Kapitalizm Dünü Ve Bugünü**, çev. Feyza Kantur, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Düzgün, Şaban Ali. **Din, Birey ve Toplum**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Edgell, Stephen. **Sınıf**, çev. Didem Özyiğit, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

Ekinci, Abdullah. **Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler (Ortadoğu'da İlk Sosyalist Yapılanma)**, Odak Yayın, Ankara, 2005.

Eliaçık, R. İhsan. **Daru's Selam**, İnşa Yayınları, İstanbul, 2006.

Eliaçık, R.İhsan. **Devrimci İslam**, İnşa Yayınları, İstanbul,2006.

Eliaçıki, R.İhsan. **Hanginiz Muhammed**, İnşa Yayınları, İstanbul,2010.

Eliaçık, R.İhsan. **Mülk Yazıları(2**), İnşa Yayınları, İstanbul, 2010.

Ellul, Jacques. **Anarşi ve Hiristiyanlık**, çev.Ali Toprak, Karşı Yayınları, İstanbul, 2010.

Emiroğlu, İbrahim. **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2009.

Emiroğlu, İbrahim. **Mantık Yanlışları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004.

Engels, Friedrich. **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**,çev. Öner Ünalan, Sol Yayınları, Ankara, 1993.

Engels, F ve Karl Marks. **Anarşizm Üzerine**, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1999.

Erdem, Eren. **Gayya Karanlığından Kur'an Aydınlığına**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Erengil, Cengiz. **Budizm**, İnsan Yayınları, İstanbul,2004.

Fahri, Macit. **İslam Felsefesi Tarihi**, çev. Kasım Turhan, Şa-To Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Feurbach, Ludwig. **Hiristiyanlığın Özü**, çev. Devrim Bulut, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.

Garaudy, Roger. **Yaşayan İslam**, çev. Mehmet Bayrakdar, Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.

Gönül, Tayfun. **Anarşizm Nedir?**, Kaos Yayınları, İstanbul, 2008.

Hakim Bey. **T.A.Z- Geçici Otonom Bölge, Ontolojik Anarşi, Şiirsel Terorizm**, çev. İnan Mayıs Aru, Altıkırkbeş Yayın, Kadıköy, 2009.

Hooke, Samuel Henry. **Ortadoğu Mitolojisi**, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Huberman, Leo. **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Murat Belge, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1995.

İslamoğlu, Mustafa. **Kur'an Surelerinin Kimliği**, Akabe Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

İzutsu,Toshihiko. **Taoculukta'ki Anahtar Kavramlar-İbn Arabi ile Lao-Tzu ve Çuang-Tzu'nun Mukayesesi-** çev. Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.

Kardavi, Yusuf. **Alim ve Tağut**, çev. Ahmet Pakalın, Çıra Yayınları, İstanbul, 2007.

Kardavi, Yusuf. **Tevhidin Hakikati**, çev. Mustafa Özel, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Kışlalı, Ahmet Taner. **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Kışlalı, Ahmet Taner. **Siyasal Sistemler Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

K.Nagel, Greta, **Öğrenmenin Taosu**, çev. Beno Kuryel, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999.

Köker, Levent. **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Kropotkin, P.A. **Anarşizm- Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi-** çev.Elif Günçe, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Kropotkin, P. Alekseyeviç. **Etik**, çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007.

Kropotkin, P. Alekseyeviç. **Karşılıklı Yardımlaşma**, çev. Sinan Altıparmak, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007.

Kutub Seyyid. **Din Bu**, çev. Furkan Hocaoğlu, Özgün Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Kutub, Seyyid. **İslam'da Sosyal Adalet**, çev. Harun Ünal, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2007.

Kutub, Seyyid. **İslam-Kapitalizm Çatışması**, çev. Kamil M. Çetiner, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2007.

Kutub, Seyyid ve A. Cude es Sahhar. **Peygamberlerin Hayatı,** çev. Ebubekir Sıddık, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2005.

Kutub, Seyyid. **Yoldaki İşaretler**, çev. Abdi Keskinsoy, Pınar Yayınları, İstanbul, 2010.

Lao-Tzu. **Tao Teh Ching**, çev. Sharifah M.Alsagoff ve M.Sami Denker, Alfa Aktüel Basım Yayın, İstanbul, 2006.

Marshall, Peter. **Anarşizm Tarihi-İmkânsızı İstemek-**, çev. Yavuz Alogan, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

McDowell, Josh ve Bart Larson. **Mesih İsa'nın Tanrılığı**, çev. Fikret Böcek, Zirve Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Meriç Cemil. **Mağaradakiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Mevdudi, Ebu'l A'la. **İslam'a Giriş**, çev. Ahmed Asrar, Hilal Yayınları, İstanbul, 2009.

Nasr, Seyyid Hüseyin**. İslam İdealler Gerçekler**, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Nur, Seyyid Muhammed. **Sımavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin- Varidat Şerhi-**, haz. Mahmut S.Bilginer, H.Mustafa Varlı, Esma Yayınları, İstanbul,1994.

Politzer, Georges. **Felsefenin Temel İlkeleri**, çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009.

Proudhon, Pierce Joseph. **Mülkiyet Nedir?,** çev. Vedat Gülşen Üretürk, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Rahman, Fazlur**. İslam**, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara, 1996.

Rocker, Rudolf. **Anarkosendikalizm**, çev. H.Deniz Güneri, Kaos Yayınları, İstanbul, 2000.

Ruben, Walter. **Eski Metinlere Göre Budizm**, çev. haz.Lütfü Bozkurt, Okyanus Yayın, İstanbul, 2004.

Sankrityayan, Rahu ve diğerleri, **Budizm ve Felsefe**, çev. Sibel Özbudun, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Schimmel, Annemarie. **Ve Hz. Muhammed(S.A.V) Onun Peygamberidir**, çev. Okşan Aytolu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Sibai, Mustafa. **İslam Sosyalizmi**, çev. Yaşar Nuri Öztürk, Yeni Boyut, İstanbul, 2010.

Stalin, J.V. **Anarşizm mi Sosyalizm mi?,** çev.A. Fırat, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2010.

Şenel, Alâeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi,** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

Şeriati, Ali. **Dine Karşı Din**, çev. Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.

Şeriati, Ali. **Dinler Tarihi I**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010.

Şeriati, Ali. **Dinler Tarihi II**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010.

Şeriati, Ali. **Medeniyet Tarihi I**.çev. İbrahim Keskin, Fecr Yayınları, Ankara, 1998.

Şeriati, Ali. **Ebuzer**, çev. Abdullah Yegin, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010.

Şeriati, Ali. **Kendisi Olmayan İnsan**, çev. Ejder Okumuş, Fecr Yayınevi, Ankara, 2010.

Şeriati, Ali. **Medeniyet Tarihi II**, çev. İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Şerif, M.M. **Klasik İslam Filozofları ve Düşünceleri**, der. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.

Tebatebai, Muhammed Hüseyin, Murtaza Mutahhari ve Diğerleri, **Ulema ve Dini Otorite**, çev. Kutlukhan Eren, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Toktaş, Fatih. **Farabi'de Ahlak ve Siyaset**, Etüt Yayınları, Samsun, 2009.

Toku, Neşet. **İslam Felsefesine Giriş**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007.

Tolstoy, Lev.**Din Nedir?,**çev.Tuncay Türk, Oda Yayınları, İstanbul, 2009.

Tolstoy, Lev. **Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir**, çev. Dominik Pamir, Kaos Yayınları, İstanbul, 2009.

Torun, Yıldırım. **Klasik Anarşizm** (Godwin, Proudhon, Bakunin, Kropotkin), Savaş Yayınevi, Ankara, 2007.

Turner, Bryan. **Eşitlik**, çev. Bahadır Sinaşener, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

Watts, Alan. **Taoculukta Zen ve Batı Kültürü,** çev. İlhan Güngören, Yol Yayınları, İstanbul, 1996.

Woodcock, George. **Anarşizm- Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi**-, çev. Alev Türker, Kaos Yayınları, İstanbul, 1998.

Vergara, Francisco. **Liberalizmin Felsefi Temelleri, Liberalizm ve Etik**, çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Yaran, Cafer Sadık. **Çağdaş ve Klasik Metinlerle Din Felsefesi**, Etüd Yayınları, Samsun,1997.

İnternet Kaynakları

Abdünnasır Yiner, "Hassan Sabah", http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=757, (02.05.2012)

Ali Haydar Haksal, " İslam ve Sosyalizm", http://www.milligazete.com.tr/makale/makale-214345.htm, (02.05.2012)

Anarşist Bakış, “Taoizm ve Anarşizm”,
http://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/taoizmveanarsi.html (24.11.2011)

Anarşi.info. “Taoizm ve Anarşizm”,
http://www.anarsi.info/index.php/metinler/36-anarsi/171-taoizm-ve-anarsizm,
(24.11.2011)

Atilla Fikri Ergün, “Aykırı Bir Müslümanın İsyanı”,
http://atillafikriergun.wordpress.com/soylesiler, (02.05.2012)

Atilla Fikri Ergün, “Emek için acil eylem planı”,
http://atillafikriergun.wordpress.com/2012/04/12/emek-icin-acil-eylem-plani/,
(02.05.2012)

Bayyinat.org.uk, “The Müslim Anarshist Character”,
http://www.bayyinat.org.uk/tencom.htm, (25.03.2012)

Belling.net, “John Ball”,
http://beling.net/articles/about/John_Ball_(priest), (02.05.2012)

Can Başkent , “Taocu Anarşizm: Bir Giriş”,
www. canbaşkent.net, http://www.canbaskent.net/politika/56.html, (24.11.2011)

Cemal Ağırman,” Anarşi ve Terörü İslam’la Birlikte Anma Cehaleti veya Art Niyetliliği”,http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=754, (02.05.2012)

Darusselamdergisi.com, “Manifestomuz”,
http://www.darusselamdergisi.com/manifestomuz.html, (01.04.2012)

Dilaver Demirağ, “Tevhid’in ve Hikmetin Anlamı”, http://www.adilmedya.com/tevhidin-ve-hikmetin-anlami-h29283.haber, (25.03.2012)

Dilaver Demirağ,” Anarşizm ve İslam”, http://www.provokatorhaber.com/haber/19213/Anarsizm-ve-islam, (02.05.2012)

Direnişmerkez.blogspot.com, “En büyük fitne iktidar”, http://direnismerkezi.blogspot.com/2011/02/en-buyuk-fitne-iktidar.html, (20.03.2012)

Edebiyadvesanatakademisi.com, “Şeyh Bedreddin Hayatı”, http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/318-seyh_bedreddin_hayati_isyani_ve_fikirleri.html, (02.05.2012)

En.inforapid.org, “Brotherhood Church”, http://www.en.inforapid.org/index.php?search=Brotherhood%20Church, (02.05.2012)

Enver Aydemir, “Enver Aydemir’in Mahkemedeki Savunması”, http://www.enveraydemirinisiyatifi.blogspot.com/2010/06/enver-aydemirin-mahkemedeki-savunmasi.html#more, (25.03.2012)

Enver Demirpolat, “İslam Felsefesinin Batı Düşüncesine Etkisi” ,http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Enver%20DEM%C4%B0RPOLAT/429-440.pdf, (02.05.2012).

Faik Bulut, “Alisiz Alevilik” http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/Ali'siz%20Alevilik%20-%20Faik%20Bulut.pdf, (02.05.2012)

Felsefe.gen.tr, “Herbert Spencer Kimdir?”,

http://www.felsefe.gen.tr/herbert_spencer_kimdir_2.asp, (01.06.2012)

Fuat Türker, " İslam ve Anarşizm Kelimeleri Yan yana Olmaz",
http://www.yazarport.com/read.aspx?yazino=12209&baslik=islam-ve-anarsizm-kelimeleri-yanyana-olamaz, (02.05.2012)

Gencaleviler.com, "İsmaillilik",
http://www.gencaleviler.com/forum/ismaililik-t17459.html?s=55124475a9f52dd163d7d33cbbae1ab3&amp, (02.05.2012)

Erdemyolu.com , "Karmatiler",
http://www.erdemyolu.com/mezhepler/karmatiler.html, (25.03.2012)

Hasan Sabaz, "Kapitalist İslam'a Karşı Sosyalist İslam, İslam Bunun Neresinde?",
http://www.dogruhaber.com.tr/Yazar/Makale/Kapitalist-Islama-karsi-Sosyalist-Islam-ISLAM-BUNUN-NERESINDE.html, (02.05.2012)

Hocam.com, "Anarşist Müslüman Bildirisi",
http://www.hocam.com/grup_forum.php?id=2448&s=1, (25.03.2012)

Hiristiyanlikinanci.com, "Asli günah senaryosu- İnsan doğuştan günahlı mı doğar?"
http://Hiristiyanlikinanci.com/Hiristiyanlik-inanci/2012-01-22-09-46-55/teoloji/16-insan-dogustan-gunahlimi-dogar-asli-gunah-bir-senaryo-mu.html, (02.05.2012)

İlknokta.com,"İslam Sosyalizmi-Mustafa Sibai",
http://www.ilknokta.com/urun/107972/Islam-Sosyalizmi.html, (01.06.2012)

İslamveliberalizm.wordpress.com, "Kur'an Eşitliği Emretmez",
http://islamveliberalizm.wordpress.com, (02.05.2012)

İsyan.8m.com, “ Anarşizm Nedir”, http://www.isyan.8m.com/anarsizm_nedir.htm , (01.06.2012)

Kenneth Rexroth, “Gerrard Winstanley ve Kazıcılar”, http://istiraki.blospot.com/2010/12/gerrard-winstley-ve-kazclar.html, (01.02.2012)

Kutsalkitap.org, “Mesih inancına göre günah ve sevap nedir?”, http://www.kutsalkitap.org/index.php?option=com_flexicontent&view=items&cid=296:articles&id=306:mesih-ancgg-ve-sevap-nedir&Itemid=428, (02.05.2012)

Oaklandcatholicworker.org, “what is catholic worker?”, http://www.oaklandcatholicworker.org/What_is_Catholic_Worker_.html (02.05.2012)

Pepysdiary.com, “Anabaptism” http://www.pepysdiary.com/p/605.php, (02.05.2012)

Ramazan Altıntaş, ”Anarşinin Yegane İlacı: Dindarlık”, http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=757, (02.05.2012)

Şahin Filiz, “Mevlana Anarşisttir”, http://www.yenitan.com.tr/tr/34/authorID/22/articleID/55-Mevlana-anarsisttir, (02.05.2012)

Makaleler.com, “Anabaptist”, http://www.makaleler.com/oyun-makaleleri/anabaptist.htm, (23.11.2012)

Mainboard24.com, “Zen Budizmi Felsefe”, http://www.mainboard24.com/aof-acik-ogretim/575500-zen-budizmi-felsefe.html, (02.05.2012)

Musa Kazım Yılmaz, "İslam'ın Anarşiyi Önleme Tarzı ve Türkiye'deki Anarşinin Nihai Hedefi",http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=763 (02.05.2012)

Minikjaponya.com "Taoizm",
http://www.minikjaponya.com/icerik/din/tao.asp, (22.11.2011)

Msxlabs.org , "Budizm",
http://www.msxlabs.org/forum/din-ilahiyat/10036-uzakdogu-dinleri-budizm.html#ixzz1h0qRz0bX, (24.11.2011)

Muhammed Nur Denek, "En Büyük Fitne: İktidar",
http://direnismerkezi.blogspot.com/2011/02/en-buyuk-fitne-iktidar.html,
(20.03.2012)

New.alberteinstein.info, "Quakers",
http://new.alberteinstein.info/vufind1/Author/Home?author=Quakers%20(Religioese%20Gesellshaft%20der%20Freunde)%20(Author), (02.05.2012)

Nuveforum.net, "Şiilik Mezhebi",
http://www.nuveforum.net/1735-genel-kultur-s-s/71714-siilik-mezhebi, (02.05.2012)

Nuri Çakır," Otorite, Nereye Kadar? Ya da Marş-İleri Arş-İleri An-Arşileri",
http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=752, (02.05.2012)

Solplatform.bizi, "Antifeodal Köylü Ayaklanmalarından Münzer Ayaklanması",
http://solplatform.biz/archive/index.php/t-231.html, (20.01.2012)

Tarihbilinci.com, " Anapaptistler",
http://www.tarihbilinci.com/forum/dinler-tarihi-62/anabaptistler-17560/,
(27.01.2012)

Tarih.gen.tr, “Taoizm Nedir?”,
http://www.tarih.gen.tr/forum/taoizm/1579-taoizm-nedir.html, (02.05.2012)

Teoman Törün, “İnanç ve Hoşgörüsüzlük”,
http://www.kenthaber.com/Haber/Genel/Kose/teoman-torun/inanc-ve-hosgorusuzluk-44/62930825-32b7-491e-a59c-5312938a1972 , (01.06.2012)

Tcformu.com, “Zen Felsefesi”,
http://www.tcformu.com/psikoloji-amp-sosyoloji-amp-felsefe/7973-zen-felsefesi, (24.11.2011)

Unitedamericanmuslim.org, “ Haricilerin Ayrıldıkları Kollar”,
http://www.unitedamericanmuslim.org/ebu-hanife/014.htm, (02.05.2012)

Websters-dictionary-online.net, “ Yakoup İslam”,
http://www.websters-dictionary-online.net/definitions/Yakoup, (02.05.2012)

Makale

Bakır, Kemal, “Çağdaş Anarşizmin Antik Yunan Düşüncesindeki Kökleri-Knikler ve Erken Stoacılar”, **Üç Aylık Düşünce Dergisi ESKİYENİ**,Sayı:20, Kış 2011. ss. 47-50.

Tezler

Gülsoy, Berkant, **Anarşizm Düşüncesinin Şiddet Haraketleri Ve Kamu Düzeni Üzerinde Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Polis Akademesi Güvenlik Bilimleri Enstitüsi, Ankara, 2009.

Çuhadar, Cengiz, **Wıllıam Godwin’in Devlet Anlayışı**, (Yayınlanmamış Doktara Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Er, Hamit, **Cemil Meriç'te Etik Değerler ve Eğitim**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2007.